

SANCTI EUSEBII HIERONYMI STRIDONENSIS PRESBYTERI OPERUM

TOMUS SECUNDUS PARS PRIMA.

Post Monachorum Ord. S. Bened. e Congreg. S. Mauri Recensionem denuo ad Mss. Codices Romanos, Ambrosianos, Veronenses, aliosque, nec non ad priores Editiones castigatus, quibusdam ineditis Monumentis, aliisque S. Doctoris lucubrationibus, seorsum tantum antea vulgatis auctus, Notis, & observationibus continenter illustratus

STUDIO AC LABORE

DOMINICI VALLARSII

VERONENSIS PRESBYTERI

Opem ferentibus aliis in eadem Civitate Literatis viris, & præcipue

MARCH. SCIPIONE MAFFEIO.

EDITIO ALTERA.

Ab ipso Veronensi Editore posterioribus curis aucta, & recognita.

VENETIIS, MDCCLXVII.

Apud Guilelmum Zerletti.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

PRÆFATIO.

UAMQUAM præfixæ ſingulis hujuſce Tomi ſecundi libris *Admonitiones*, præfandi onere maxima me ex parte levent, quædam nihilominus eſſe video, de quibus Lectorem in ipſo ſtatim aditu præmonitum fuiſſe non pigeat. Ac primum inſtituti mei ratio reddenda eſt, quod Hieronymi *Opuſcula*, quæcumque huc illuc diſpertiebantur, & ſive in Epiſtolarum ſerie peregrinas ſedes incolebant, ſive aliorum Auctorum ſcriptionibus intermixta, nondum illi, cujus partes ſunt, Hieronymiano corpori acceſſerant, ita in unum volumen conjecerim, ut iſte ferme novus, juſtæque molis Tomus exſurgeret. Ego vero iſtud, ut meæ editioni pretium conciliarem ac dignitatem, cum primis propoſui mihi, ut ſingula quam rectiſſimo poterant ordine digerentur; hocque præcipuum exiſtimavi, ad quod reſpiciendum iis ſit, qui ſtudiorum ſuorum ex Sanctorum Patrum lectione ſibi præſidia expetunt. Quare ſi illas elucubrationes, quarum nec dictati prolixitas tanta, ut ſeorſum recenſeri queant, nec ea eſt ſcriptionis indoles ac natura, atque in illis diſſerendi modus, ut aliis diverſi argumenti, atque ingenii libris patiantur permiſceri, in unum collectas nativis veluti ſedibus poſtliminii jure reſtituiſſem, nova rerum atque ordinis acceſſione maximam illis comparatum iri laudem ac lucem ſum arbitratus. Scilicet Editionum, quæ hactenus adornatæ ſunt, quæque Epiſtolis libellos iſtos continuo miſcent, vix erat ferenda perturbatio. Eraſmus, eumque ſecutus Victorius, quibus materiarum ordo cordi erat, nonnullos in altera Claſſe, ſive Tomo, arrepta identidem ex Epiſtolis occaſione collocant, quod ἐλεγκτικὰ καὶ ἀπολογετικὰ continerent, ſive quæ pertinent ad diverſas hæreſes, & maledicorum calumnias: alios ad prioris Tomi calcem recenſent, ipſo interdum propoſito & argumenti diſſimilitudine reluctante. Nuperus vero Editor Benedictinus, quem ſibi Epiſtolarum ordinem Chronologicum propoſuerat, paſſim immanibus ad hæc excipienda ſcripta hiatibus interrupit: in iis autem digerendis nullam temporum, ad quæ referebantur, rationem habuit, ſed fortaſſe rerum; unde factum eſt, ut dum utrique ſemitæ ſimul inſiſteret, ab utraque ſæpius aberraret, perturbatoque materiarum una atque temporis ordine, lectorem tranſverſum raperet. Erunt argumento, ne in hac ego cenſura diutius verſer, quas obtinent ſedes in ea recenſione duo tantum libri, quorum unus (Vita S. Pauli Eremitæ) ætate reliquas omnes S. Doctoris elucubrationes ſuperat: alter (Dialogus contra Pelagianos) cæteris ferme omnibus poſterior eſt. Ille autem Epiſtolis ad Marcellam & Paulam ſcriptis decennio poſt ſubditur, ipſa argumentorum ſerie immane quantum abludente: hic vero, qui ad annum pertinet quadringenteſimum decimum quintum, Epiſtolis aliis præponitur ab anno trigenteſimo octogeſimo ſexto exaratis. Nempe ita comparatum eſt a natura, ut nulla ſit diſſimilium ſocietas rerum, quas ſi ad unam pariter referri ſeriem ingratis compellas, ejuſmodi cavere perturbationem haud poſſis. Si ad quem Epiſtolas exegeris temporum ordinem, Tractatus una exigas, deformi trajectione peccandum ſit, atque unius cauſſæ monimenta huc illucque diſcerpenda; ſi materiarum malis veſtigiis inhærere, Chronologiæ regulas, quæ Epiſtolarum eſt propemodum anima, pervertere neceſſe habeas. Neque eo inficias, tria eſſe aut quattuor opuſcula, quibus totidem Epiſtolæ lucem afferrent argumenti proximitate: ſatius dico eſſe, Lectorem de illis admonere, quam ſuis ſedibus per vim avulſas in alienum ſolum transferre, & lucis mutuandæ obtentu, moræ & impedimento legentibus eſſe. Ad hunc certe modum & accuratiores aliorum veterum Patrum editiones adornatæ ſunt, in quibus ita ſuus cuique ſcriptionum generi locus tribuitur, ut neque epiſtolaris ſermo planus diſſertatio-

tationibus & libris, neque in Commentariis, & Homiliis, & si qua sunt alia disparibus auspiciis nata permisceantur. Quod ut ego meliori adhuc jure in Hieronymo exornando præstarem, duæ præterea caussæ impulerunt. Altera quod nonnulla ejus opuscula, quæ vel in aliis Tomis vagabantur, ut Didymi liber de Spiritu Sancto ex Græco Latine redditus, vel nondum Hieronymianis accesserant; qualis est S. Pachomii Regula item Latine conversa ex Græco, ut nunc alia prætercam, huc adsciści operæ pretium erat, ex eaque scriptorum accessione collectio in peculiaris Tomi molem accreverat. Altera, quod uno excepto libro de Scriptoribus Ecclesiasticis, reliquorum omnium farraginem satis venuste non ad rerum modo, sed ad temporum quoque ordinem digerere in promtu erat. Nimirum universa isthæc opuscula in duas veluti Classes tribuuntur suapte natura: vel enim *Ascetica* sunt, & de Monachorum Vitis ac Regulis tractant, vel, quæ majorem partem obtinent, *Polemica*, ut vulgari jam nomine audiunt, & contra variarum hæreseωn conditores scribuntur. Hac materiarum partitione constituta, sibi singula tam apte per suam quæque ætatem succedent, ut quem nascendo sortita sunt locum, in ipsa recensione perpetuo teneant.

Si e sententia successerit, bene positam operam studiosi sponte affirmabunt; jam quo id pacto perfecerim, paucis indico. Priorem locum *Asceticis* libris dedi, tum ob argumenti præstantiam ac dignitatem, tum ea etiam de caussa, quod a *S. Pauli* primi Eremitæ *Vita* inchoentur, quæ reliquas omnes Hieronymianas elucubrationes, ipso Auctore teste, temporis suffragio antevertit. Subsequuntur *Malchi & Hilarionis* duæ aliæ; tum *S. Pachomii Regula*, ejusque *Epistolæ*, & *Verba Mystica*, quæ S. Doctor Latine refudit ex Græca interpretatione, nunc primum ejus operum Collectioni accedunt, & priorem hanc partem explent. Unum habeo quod adhuc de illis præmoneam, ænygmaticas nempe loquendi formulas, ubi Classes Monachorum designantur per literas Græci Alphabeti, quæque Mystica Verba inscribuntur, a Kircherio in Prodromi & Lexici Copti Supplemento curiosius explicari, quod ejus interpretationis homo cupidus consulat. Exinde alterius generis scripta incipiunt, quæ contra hæreticos, sive hæreticorum patronos acriori stilo exarantur, & quanta fuerit in ipso contra Fidei hostes certamine S. Doctoris virtus, quæ intra cellulæ parietes tantum docendo excelluit, luculentissimo exemplo sunt. Primus occurrit *Didymi* liber de Spiritu Sancto ab ipso Latine explicatus e Græco, atque ille quidem singularis una & continua serie, non ut hactenus obtinuerat stulta quadam περιεργία in tres distributus. Scribitur *contra nonnullorum commenta circa Spiritum Sanctum, quæ neque in Scripturis lecta, neque a quoquam Ecclesiasticorum veterum fuerant usurpata*; atque hanc non Didymo quidem scribendi, sed Hieronymo caussam exstitisse interpretandi, docti quidam viri autumant. Sequitur Luciferiani & Orthodoxi *Altercatio*, quæ & superiori libro de temporum amussim præponi debuerat, nisi tunc illa magis arrisisset ratio, quæ ab Auctoris, quam quæ ex interpretis ætate ducitur. Hanc excipiunt liber *contra Helvidium* de virginitate Mariæ perpetua: & duo *contra Jovinianum*, quo de homine cum multa præfatus fuerim, unum hoc præterea suppetit adnotandum. Legem contra eum latam Honorio VIIII. & Theodosio V. A A. Coss. sive anno 412. quæ & in Hieronymianis aliquot Mss. in calce ejus operis invenitur, & in Theodosiano Cod. titul. V. de Hæreticis Leg. 53. a Cl. Gothofredo recensetur, suspicatus sum aut supposititiam esse, aut quod verisimilius etiamnum puto, in hæretici contra quem irrogatur, nomine depravatam, falso Jovinianum præferre. Argumentis ibi ex Hieronymo adductis, testimonium hocce alterum adde ex Gennadio cap. 75. in Paulo, ubi *Joviniani hæretici* meminit, *voluptatum ac libidinis prædicatoris, cui in tantum continentis vitæ & castæ institutio contraria fuit, ut inter luxuriosas epulas animam eructaret*. Ex hoc rursum constabit, hæreticum non in Dalmatiæ insula exiliis clara, ut Lex jubet, plumbatis cæsum ærumnosam vitam traxisse, sed confertam voluptatum omnium varietate mediis in deliciis animam evomuisse cum crapula. Jam vero succedunt *contra Vigilantium* libellus pro Sanctorum cultu ac Reliquiis, atque alius fusiori calamo exaratus *contra Joannem Jerosolymitanum*, Origenianæ factionis primipilum. Atque hunc quoque librum illi præferre videatur ætatis, quam egomet affero, prærogativa; sed quando varias hac de re sententias ferunt eruditi, ipse autem liber nec ad finem usque perductus ab Auctore est, nec nisi multo post ad vulgi manus devenit, ut etiam Ruffinum quærentem in scirpo nodum latuerit, in quam quisque malit opinionem concedere, integrum hoc ipso ordine reservavi. Subnecto Apologeti-

geti-

geticos tres libros *contra Ruffinum*, quibus ipsiusmet Aquilejensis Presbyteri *ad Anastasium* Papam Apologiam, atque hujus *ad Joannem Jerosolymitanum* de Ruffino Epistolam subjungo: quæ duo præclarissima monimenta, tametsi Hieronymianis probe intelligendis necessaria, iis antea non accensebantur. Subsequuntur Invectivarum Ruffini *contra Hieronymum* libri, de quorum numero præconcepta doctorum hominum opinio, seu verius hallucinatio, heic demum est sustollenda. Receptum enim est vulgo, tres, non duos tantum qui superant, scriptos ab illo fuisse, e quibus tertius temporum injuria intercideritt. Nempe totidem libris respondet Hieronymus: testaturque ipse sub initium Apologetici num. 2. sane luculenter de adversario suo, *TRES contra se libros venustate Attica texuisse*. Ita quidem præferunt excusa exemplaria, a quibus absque Mss. suffragio ne latum quidem unguem discessimus. Verum aut *duos* reponendum ibi, aut numerum penitus expungendum arbitror; certe non plures quam duos ab Aquilejensi Presbytero exaratos contendo. Palmare argumentum duco ex Epilogo, quo ipse Auctor & suum opus concludit, & per singula capita *recenset in fine ea, quæ sparsim pro sua purgatione responderat*; quem lustrare oculis satis sit ad finem posterioris libri num. 41. & seqq. ut nihil amplius dubites, totius operis Invectivarum eam esse summam, nullumque adeo librum præterea esse potuisse, cujus integra capita ad ἀνακεφαλαίωσιν non revocarit. Series quoque Hieronymianæ velitationis, præsertim vero postremæ, quam acceptis Ruffini libris reposuit, non nisi duos illos confutat: tertium, quem somniant, omnino ignorat. Denique duos tantummodo Gennadius novit cap. 17. cujus testimonium hac in re summæ duco auctoritatis, quod nulli magis Ruffini gloria cordi fuerit, aut lucubrationes perspectæ. *Obtrectatori*, inquit, *opusculorum suorum* (scilicet Hieronymo) *respondit* (Ruffinus) *DUOBUS voluminibus, arguens & convincens, se Dei intuitu, & Ecclesiæ utilitate, auxiliante Domino, ingenium agitasse, illum vero æmulationis stimulo incitatum ad obloquendum stilum vertisse*. Sed hæc obiter, & in mei quoque gratiam dicta sint, qui ex præconcepta sententia in Admonitione tres videor adnumerasse. Hos pone sequuntur Dialogorum *contra Pelagianos* tres libri, sive ut Mss. nonnulli præferunt, *partes*, quibus isthæc Polemicarum scriptionum series finitur. Porro librum *de Scriptoribus Ecclesiasticis* demum adnecto, quem serius ea potissimum de caussa distuli, quod ad neutram classem commode referri ex argumenti natura posset. Ad hæc cum Gennadii catalogum Virorum Illustrium, *quos B. Hieronymum sequens commemorat*, subjungere necesse esset ad antiquiorum editionum & Mss. codicum exemplar, ne alieno scripto series Hieronymianorum invenuste interciperetur, perquam ille commode ad finem Tomi dilatus est, hic Appendicis loco subjunctus. Cæterum ne ex eo, quem obtinet loco, recentior forte putaretur, de ejus ætate præmoneo, & superioribus quoque singulis libris eamdem operam in propria cujusque epocha investiganda, aliisque prænotandis rebus impendo.

Reliquum unum est, ut cujus rei gratia hunc ego laborem sum aggressus, hosce Hieronymi fœtus nocturna diurnaque manu verses. Cum enim sint sane omnia, quæ ab illo Ecclesiarum Magistro posteris relicta sunt literarum monimenta utilia cum primis, atque illustria, mihi quidem multo præstantissima, multoque uberrima isthæc existimantur, quæ alter hic Tomus complectitur, cujus partes omnes ejusmodi sunt, ut vel ad rectæ Fidei depositum custodiendum contra hæreticorum venenata dogmata, vires atque arma suppeditent, vel ad rectam vivendi rationem sapienter instituendam maximo adjumento sint: denique generosis ac bene natis ingeniis eruditionis ac scientiæ plurimum conferant.

ELEN-

ELENCHUS OPERUM S. HIERONYMI

QUÆ IN HOC SECUNDO TOMO CONTINENTUR.

*Quæ asterisco * prænotantur, vel primo accedunt Collectioni huic nostræ, vel ex aliis Hieronymianorum operum tomis huc adsciscuntur.*

Quæ vero Italico charactere descripta sunt, tametsi Hieronymum auctorem non habeant, ad ejus tamen elucubrationum seriem necessario spectant.

IN PARTE PRIMA.

IN PARTE SECUNDA.

IN SEQUENTES TRES VITAS
PAULI, HILARIONIS, ET MALCHI
ADMONITIO.

TRrium maxime insignium Monachorum, Pauli, Hilarionis, & Malchi Vitas tribus hisce libellis Hieronymus narrat: qui totidem Epistolis, quas in priori Tomo suis locis exhibemus, trium sanctitatis laude præstantium feminarum, Fabiolæ, Paulæ, ac Marcellæ virtutes ad Vitarum prope instar celebravit. Nec aliæ præterea sunt, quas S. Doctor elucubrarit, Vitæ Sanctorum Patrum, *tametsi longe plures, easque præsertim, quas Eribertus Rosvveidus recensuit secundo libro, illi adjudicent antiqui Scriptores aliquot, quorum testimonia sequioris ævi eruditis imposuerunt. Gelasius, seu quisquis ille est vetus Auctor* Decreti de authenticis libris, *cap.* IV. Vitas, *inquit*, Patrum Pauli, Antonii, Hilarionis, & omnium Eremitarum, quas tamen vir B. Hieronymus descripsit, cum omni honore suscipimus. *Verum Antonii Vitam ab Athanasio Græce descriptam, ab Evagrio Antiocheno Latine fuisse redditam, compertum est. Tanto post Gratianus Decret. p.* 2. *caus.* 27. Ut, *inquit*, refert B. Hieronymus, Macarius præcipuus inter Christi Eremitas, celebrato nuptiarum convivio cum vespere thalamum esset ingressurus, ex Urbe egrediens, transmarina petiit, & eremi solitudinem sibi elegit. *Hæc vero minime omnium Hieronymus, sed germani ejus Vitæ auctores Theophilus, Sergius, & Hyginus tradunt. Præterea quæ ex supposititiis scriptionibus Hieronymianis proferuntur ejusmodi testimonia, & quæ nonnulli ex Cassiodori Divinar. Lection. cap.* 32. *& ex Cassiani Præfatione ad libros Institutionum nimis subtiliter colligunt. Sane occurrunt vetustissimi mss. libri, qui pro hisce, & plerisque aliis Vitis fidejubeant. Duos ejusmodi Vaticanos olim Reginæ Svecorum ipsi evolvimus, e Coislinianis multos haberi testis est Cl. Montfauconius. Mentiri autem illos vel hoc uno patet indicio, quod Vitæ illæ nihil ab iis, quæ sub Palladii nomine circumferuntur, diversæ sint. Unus Colbertinus, teste Cangio, post Lausiacam historiam hæc subdit.* Ἑτέρα ἱστορία εἰς τοὺς βίους τῶν ἁγίων τῆς Αἰγύπτου (*supp.* πατέρων) συγγραφεῖσα παρὰ Ἱερωνύμου μονάχου καὶ πρεσβυτέρου τοῦ ἐκ Δαλματίας: Alia Historia de Vitis Sanctorum Patrum Ægypti abs Hieronymo Dalmata Monacho & Presbytero conscripta. *Sed verbotenus Palladium in ea describi, ex ipso Cangii testimonio Fabricius notat; nec dubium videtur, Græculum quempiam Hieronymi nomen ideo mentitum, quod in illa Collectione tres quoque istæ S. Patris germanæ historiæ habeantur. Hoc & Gelasio primum fraudi fuerit, cum enim abs Hieronymi fœtu, Pauli Vita, Collectio illa jamdiu olim inciperet, ab eo, quem liminaris pagina præferebat Auctore, totus liber inscriptus est. Cæterum & ad declinandam nominum Ruffini ac Palladii invidiam, & ad librariorum compendium fraudem interdum institutam fuisse non dubito.*

Tres itaque istæ dumtaxat e S. Doctoris nostri calamo profectæ sunt, quas & eximia sermonis elegantia, & ascetica vitæ præclarissima exempla commendant. Profecto ex Hieronymianis elucubrationibus nulla recusa est sæpius, nulla plures invenit editores, ac magis eruditos. Duæ priores & Græce habentur, immo alteram vixdum ab Auctore vulgatam, Sophronius in Græcum vertit: tametsi quæ nunc superest, & cujus initium est: Ἐν Παλαιστίνῃ πόλις ἐστὶν οὐκ ἔλαττον ἢ πέντε καὶ τεσσαράκοντα σταδίους ἀπέχουσα Γάζης, *Simeoni Metaphrastæ docti viri malint adscribere. Latine autem eas, præter Hieronymianorum operum editores, Surius ac Lipomannus recensent: expoliunt denuo atque illustrant doctissimis adnotationibus Rosvveidus, Bollandus, quique magnum illud inceptum persequuntur. Parum diligentiæ nostræ reliquum fuisse videatur; nihilominus quod nostrarum partium fuit, ne frustra operam locaremus, sicubi emendari, ornarique potuerunt uberius, contendimus. Præsto fuerunt quattuor Vaticani olim Reginæ Svecorum*

rum

rum antiqui mſs. codices, prænotati numeris 432. 500. 589. 797. *Unus quoque e noſtris, quos privatim domi aſſervamus: non ille quidem remotiſſimæ vetuſtatis, ſed probæ notæ. Laudandus vero eſt præ cæteris unus ampliſſimi Veronenſ. Capituli qui omnes ad hanc uſque diem cognitos facile ſuperat. Scriptus nempe eſt anno quingenteſimo decimo ſeptimo ab Urſicino, neſcio quo, noſtræ hujus Eccleſiæ Lectore, quod ipſe his verbis paulo licet vitioſis ob eorum temporum prenuntiationem profitetur.* PER. SCRIBTVS. CODIX. HEC SVB DIE KAL. AVG. AGAPITO VCC INDI. DECIMA PER VRSICINVM. LECT. ECCLESIÆ VERONENSIS. (1)

Annum, quo Pauli Vita ſcripta eſt, vix dubitandum videtur eſſe 374. *aut ſequentem. Per id certe temporis ad cognominem Paulum Concordienſem miſſa eſt cum Epiſt. in noſtra recenſione* X. * *In Catalogo autem primum inter Hieronymianas ſcriptiones omnes obtinet locum. Duas reliquas anno adſcribimus* 390. *eodem ducti argumento, ſerie ſcilicet, qua in Catalogo recenſentur, poſt interpretationem Homiliarum Origen. in Lucam, quam ſuperiori* 389. *adſignamus.*

* In Chronico ad annum Conſtantii 19. teſtatur ſe *exitum Pauli Thebai brevi libello explicaſſe.*

(1) Hunc omnium antiquiſſimum præſtantiſſimumque Cod. mſs. homo non ille quidem illiteratus, cujus nomini parco, ſibi uni ſumſit cum edito conferendum. Contulit autem nec ſatis curioſe, nec ut propoſitum fuerat, cum Benedictna editione, ſed cum alia quadam Colonienſi quam præ manibus habebat. Hinc factum, ut falſo identidem variantes lectiones exſcripſerit, noſque credulos ei nimium habuerit. Cui malo in præſenti hujus libelli editione ſingulis quibuſque locis occurrimus, & medemur.

SAN-

Ut Hostes Ecclesiæ, mei quoque hostes fierent Prol. cont. Pelag.

SANCTI EUSEBII HIERONYMI STRIDONENSIS PRESBYTERI OPUSCULA

SIVE DE VARIIS ARGUMENTIS LIBRI.

VITA SANCTI PAULI PRIMI EREMITÆ.

S. Pauli, a quo primum eremus habitari cepta, vitam, dejecto nonnihil stilo propter simpliciores, enarrat: ostenditque illum 16. circiter annos natum, eremum petiisse sub Decio & Valeriano, ut sævientem in Christianos persecutionem declinaret, in eaque annis degisse XCVIII. mira abstinentia ac sanctitate, usquequo a magno Antonio divinitus admonito, visitatus, diem ultimum oppetiit. Historiam cognomini Paulo seni Concordiensi inscribit.

a *Scripta circ. an. 374.*

[a] INCIPIT PROLOGUS.

INTER multos sæpe dubitatum est, a quo potissimum Monachorum eremus habitari cepta sit. Quidam enim altius repetentes, a beato Elia & Joanne sumsere principium: [b] quorum & Elias plus nobis videtur fuisse, quam Monachus: & Joannes ante prophetare cepisse, quam natus sit. Alii autem, in (1) quam opinionem vulgus omne consentit, asserunt Antonium hujus propositi caput, quod ex parte verum est; non enim tam ipse ante omnes fuit, quam ab eo omnium incitata sunt studia. [c] Amathas vero & Macarius, discipuli Antonii, e quibus superior magistri corpus sepelivit, etiam nunc affirmant, Paulum quemdam Thebæum [d] principem istius rei fuisse, non no-

[a] Prologi distinctionem hanc, quæ in editis non habetur, suffecimus ex 3. mss. Vatic. olim Reginæ Svecor. 422. 500. & 589. quibuscum totam quoque historiam contulimus. Nec diffitemur tamen, in antiquissimo Veronensi nostro, de quo in præcedenti proxime Admonitione diximus, ab *Ursicino Lectore* exarato anno 517. hunc esse dumtaxat libelli titulum, *Incipit Vita beati Pauli monachi Thebei*, absque ulla *Prologi* mentione.

[b] Confer quæ Rosvveydus Patrum atque Historicorum congessit testimonia de Elia & Joanne eremi cultoribus omnium primis. Mox idem Rosvveydus, aliique pauci editi libri *videtur propheta fuisse*, quod nomen *propheta* libri alii plerique omnes & præsertim Mss. tacent. Nos in præcedenti Editione nostra recte suffecisse videbamur auctoritate prælaudati codicis Veronen. Sed ab ejus qui codicem tunc sibi sumserat cum editis comparandum, incuria decepti, nunc de vera codicis lectione certiores glossema illud expungimus.

(1) Veronen. Ms. *in qua opinione omnes consentiunt.*

[c] In Chronico tres magni Antonii discipulos numerat, *Sarmatam*, *Amatham*, & *Macarium*. Aliter etiam in S. Posthumii vita, *Macarius corpus sepelisse magistri* dicitur, non *Amathas*, ut Hier. innuit.

[d] Impressam lectionem nostri quoque codd. cum vetu-

nominis ; quam opinionem nos quoque probamus. Nonnulli hæc & alia prout voluntas tulit, jactitant : subterraneo specu crinitum calcaneo tenus hominem (1) fuisse, & multa quæ persequi otiosum est incredibilia fingentes. Quorum quia impudens mendacium fuit, ne refellenda quidem sententia videtur. Igitur quia de Antonio tam Græco quam Romano stilo diligenter memoriæ traditum est, pauca de Pauli principio & fine scribere dispofui : magis quia res omissa erat, quam fretus ingenio. Quomodo autem immedia ætate vixerit, & quas Satanæ pertulerit insidias, nullii hominum compertum habetur.

INCIPIT VITA.

a Decius & Valerianus Christianorum persecutores.

2. Sub [a] Decio & Valeriano persecutoribus, quo tempore Cornelius Romæ, Cyprianus Carthagine, felici crure martyrium pertulerunt, multas apud Ægyptum & Thebaidem Ecclesias, tempestas sæva populata est. Voti tunc Christianis erat, pro * Christi nomine gladio * percuti. Verum hostis callidus tarda ad mortem supplicia conquirens, animas cupiebat jugulare, non corpora. Et ut ipse, qui ab ipso passus est, Cyprianus ait [b] : Volentibus mori, non permittebatur occidi. Cujus ut crudelitas notior fiat, duo memoriæ caussa exempla [c] subjicimus.

* Veron. eo * Veron. perpeti.

c Duo Martyres insignes.

3. Perseverantem in fide Martyrem, & inter eculeos laminasque victorem, jussit melle perungi, & sub ardentissimo sole, religatis manibus post tergum (2) reponi, scilicet ut muscarum aculeis cederet, qui ignitas sartagines ante superasset. Alium juvenili ætate florentem, in amœnissimos hortulos præcepit * abduci. Ibique inter lilia candentia & rubentes rosas, quum leni juxta murmure aquarum serperet rivus, & molli sibilo arborum folia ventus præstringeret, [d] super exstructum plumis lectum resupinari, & ne se inde posset excutere, blandis sertorum nexibus irretitum relinqui. Quo quum, recedentibus cunctis, meretrix speciosa venisset, cepit delicatis stringere * colla complexibus : &, quod dictu quoque scelus est, manibus * adtrectare virilia : ut corpore in libidinem concitato, se victrix impudica superjaceret. [e] Quid ageret miles Christi, & quo se verteret, nesciebat. Quem tormenta non vicerant, superabat voluptas. Tandem cælitus inspiratus, præcisam [f] mordicus linguam in osculantis se faciem expuit ; ac sic libidinis sensum succedens doloris magnitudo * superavit.

* al. adduci

* al. stringeret.

* al. collum

* al. obtrectare.

* al. occupavit & præivit. Mf. Ver. calcavit.

4. Per idem ergo tempus quo talia gerebantur apud inferiorem Thebaidam, cum sorore jam viro tradita, * post mortem amborum parentum in hæreditate locupleti, Paulus relictus est annorum circiter [g] sexdecim, literis tam Græcis quam Ægyptiacis * apprime eruditus, mansueti animi, Deum valde amans. Et quum persecutionis procella detonaret, in [h] villam remotiorem & secretiorem secessit. Verum quid pectora humana non * cogit *Auri sacra fames*? Sororis maritus cepit prodere velle, quem celare debuerat. Non illum uxoris lacrymæ, [i] ut assolet : non communio sanguinis, non spectans cuncta ex alto Deus, ab scelere * revocavit. Aderat, instabat, crudelitate quasi pietate utebatur.

* al. morte Pauli dotes & eruditio

* Mf. Ver. adplene

* Mf. Ver. cogis Virgil. Æneid. II.

* Mf. Ver. revocaverunt.

5. Quod

vetustiori editione asserunt. Alii autem mss. penes Rosvveydum, Bollandum, & Martianæum, *principem istius rei tantum non fuisse nominis* (vel *sed non nominis*) *quam opinionem &c.* Et, *principem istius fuisse nominis & ordinis*, vel *istius rei fuisse nominis & ordinis*. Editi plerique *principem istius rei, quod non tam opinione quam nomine &c.* Sentit vero Hieronymus principem quidem ejus instituti, sive eremiticæ vitæ fuisse Paulum, non tamen ab illo vulgari ceptum nomen eremitarum. Mihi tamen, si conjectare liceat, probaretur *principem istius non rei fuisse, sed nominis*, ut sensus esset, fuisse quidem ante Paulum, qui solitudines incolerent, ab eo tamen Eremitarum nomen primitus auspicari. Exiit dudum, sive anno MDCCL. Argentorati eruditissimi *Anonymi Responsum* ad libellum *De primatu S. Pauli Thebaei* ; qui & multis hac de re differit, & veriorem hanc nostram loci hujus interpretationem probat.

(1) Abest vox *fuisse* a Veron. Mf. ut ex aliquot editis libris.

a Titulus Veron. Mf. nostro abest. Tum vitiose, ut nullus dubito, duo penes Martian. codices, *sub Diocletiano, & Valeriano*, nec refert quod subnexam adolescentis a meretrice tentati historiam sub Diocletiano minime accuratus auctor Nicephorus narret lib. 7. Mox duo verba *felici cruore* in duobus e nostris mss. desiderantur. Veron. aliiq. *felici cruore damnati sunt*.

b S. Cyprianus Epist. 53. *maxime cum cupientibus mori, non permitterentur* (leg. cum Hier. singulari numero *permitteretur*) *occidi*. Seneca Thebaid. *Occidere est, vetare cupientem mori*.

c Antea erat *subjecimus*, repugnantibus mss. quorum ope etiam in sequenti versu, cum esset *Perseverantem igitur in fide &c.* vocem *igitur*, qua sensus turbatur, expunximus. Horum martyrum in Martyrologio ad 28. Julii est mentio.

(2) Malluimus rectiore sensu ex Veronen. aliisque optimæ notæ libris refigere hunc locum, *religatis post tergum manibus reponi* pro *ligatis & resupinari*, quemadmodum alii habent.

d Alii *super stratum plumis &c.* sed deinde veteres editores Erasm. Rosvveyd. & Victorius immutant ex conjectura *serico* pro *sertorum*. Tum ac *lectulum* & *supinari*.

e Tres Reginæ mss. *quid ageret miles Christi ? quo se conferret? quem &c.* Rectius. Mox unus *superabat abominata voluptas*. Al. *superaret voluptas* : & hoc rectius. Rectissime autem mox duo verba *cælitus inspiratus* Mf. Veronen. tacet.

f Impressi *morsu*, aut *morsibus*. Sed quam prætulimus Veronensis, aliorumque msptorum lectionem, probat similis Hieronymi locus epist. 88. sive Theophili Synodica n. 1. *Unus linguæ partem mordicus amputavit*.

g Ita post Martianæum mss. omnes, e quibus vetustior unus, qui penes me est, superiori sui parte truncatus. Victorius vero, post Erasm. *quindecim* tantum enumerat. Nec tamen abs re notat Bollandus, non dici abs Hieronymo, Paulum simul ac parentibus orbatus est, profugisse, sed postea cum mota est persequutio post Philipporum Imperatorum cædem.

h Quidam mss. *in villa remotiore secretius habitabat, secretior manebat*, alii *remotior secretiorque fuit*. Meliori sensu cautam recessionem exhibet impressa lectio, qua se Paulus subtraxisse, ac Domino reservasse significatur, ut cum Cypriano loquar. Vide Tertulliani librum de fuga in persecutione.

i Duo verba, *ut assolet* a cunctis nostris mss. aliisque libris absunt, & expungi malim. Mox quidam *Ad hac*

5. Quod ubi prudentiſſimus adoleſcens A intellexit, ad montium deſerta confugiens, dum perſecutionis finem * præſtolaretur, neceſſitatem in voluntatem vertit, ac paulatim progrediens, [a] rurſuſque ſubſiſtens, atque hoc idem ſæpius faciens, tamdem reperit [b] ſaxeum montem, ad cujus radices haud grandis ſpelunca, lapide claudebatur. Quo remoto (ut eſt cupiditas hominum occulta cognoſcere) avidius explorans, animadvertit intus grande veſtibulum, quod aperto deſuper B cælo, patulis diffuſa ramis vetus palma contexerat, fontem lucidiſſimum (1) oſtendens: cujus rivum tantummodo foras erumpentem, ſtatim modico foramine, eadem quæ genuerat, aquas terra ſorbebat. Erant præterea per * exeſum montem haud pauca habitacula, in quibus ſcabræ jam incudes & mallei, quibus pecunia ſignatur, viſebantur. Hunc locum Ægyptiorum literæ ferunt, furtivam monetæ officinam fuiſſe, ea tempe- C ſtate qua Cleopatræ junctus eſt Antonius.

* al. *preſtolatur.*

* al. *ſaxeum*

Furtiva monetæ officina.

(2) 6. Igitur adamato (quaſi (2) quod a Deo ſibi offerretur) habitaculo, omnem ibidem in orationibus, & ſolitudine duxit ætatem. Cibum & veſtimentum ei palma præbebat. Quod ne cui impoſſibile videatur, Jeſum teſtor & ſanctos Angelos ejus in ea eremi parte, quæ juxta Syriam Saracenis jungitur, & vidiſſe me Monachos, [c] & videre, e quibus unus per triginta annos clauſus, hordeaceo pa- D ne & lutulenta aqua vixit, alter in ciſterna veteri (quam gentili ſermone Syri [d] GUBBAM vocant) quinque carycis per ſingulos dies ſuſtentabatur. Hæc igitur incredibilia videbuntur his, qui non credunt omnia poſſibilia eſſe * credentibus.

d גובא

* Mſ. Ver. *credenti*

(3) 7. Sed ut ad id redeam unde digreſſus ſum, quum jam (3) centum tredecim annos beatus Paulus vitam cæleſtem ageret in terris, & nonagenarius in alia ſolitudine Antonius moraretur (ut ipſe aſſerere ſolebat) hæc in mentem ejus cogitatio incidit, nullum ultra [e] ſe perfectum * Monachum in eremo conſediſſe. At illi per noctem quieſcenti revelatum eſt, eſſe alium * interius multo ſe meliorem, ad quem viſendum deberet proficiſci. Illico erumpente luce, venerabilis ſenex infirmos artus baculo regente ſuſtentans, cepit ire velle quo neſciebat. Et jam media dies coquente deſuper ſole fervebat, nec tamen a cepto itinere * abducebatur dicens: Credo in Deum meum, quod [f] olim conſervum, quem mihi promiſit, oſtendet. Nec plura his, * conſpicit hominem equo mixtum, cui opinio Poetarum [g] Hippocentauro vocabulum indidit. Quo viſo, ſalutaris impreſſione ſigni armat frontem: Et heus tu, inquit, quanam in parte hic ſervus Dei habitat? At ille barbarum neſcio quid infrendens; & frangens potius verba quam proloquens, inter horrentia ora [h] ſetis, blandum quæſivit alloquum. Et dexteræ protenſione manus cuipitum indicat iter, & ſic paten-

Ætas Pauli & Antonii.

* al. *monachorum.*

* al. *ulterius.* & *in terris*

* Ver. Mſ. *deducebatur.*

* al. *conſpicatur.* Ver. Mſ. *centauro*

hac inſtabat: quam lectionem etiam veteres editi recipiunt immutantque amplius *crudelitas, quæ pietatem videbatur imitari*. Sed præferenda impreſſa, quam conſtat ex Floro lib. 3. cap. 5. de Mithridate Hieronymum elegantiſſime mutuatum, *Aderat inſtabat, ſævitia, quaſi virtute, utebatur.*

a Pro *ſubſiſtens* tres Reginæ libri *tantundem*, quam vocem priori minime excluſa noſtrum exemplar, ſic retinet, *rurſuſque ſubſiſtens tantumdem, atque idem ſæpius &c.* Mſ. Ver. *procedens rurſuſque tantumdem.*

b Mſſ. quidam *exciſum*, alii etiam editi *exeſum*, al. *extenſum*. Verum *ſaxeum* vocat heic S. Pater elegantiſſ. Salluſtius in Jugurtha c. 92. *Erat inter ceteram planiciem mons ſaxeus, mediocri Caſtello ſatis patens.* Quibus ſimilia habent Florus III. c. 1. & Frontinus III. c. 9. Porro in ſequentibus, omnium, quos contulimus, mſſ. fidem atque conſenſum ſequi maluimus; peccare enim videntur nobis hucuſque editi intruſis quibuſdam vocibus, quæ alium atque incommodum ſenſum reddunt. *Ad cujus*, inquiunt, *radicem haud procul erat grandis ſpelunca, quæ lapide claudebatur.* In aliis mſſ. apud Gravium, *Speluncam vidit, cujus os haud grandi lapide claudebatur.* Mox etiam, ſed integro utrobique ſenſu manente, variant plerique mſſ. *ut eſt cupiditas hominum avidius occulta agnoſcere, animadvertit intus &c.* Veronen. *avidius occulta cognoſcere cupiens.*

(1) Iſtud *oſtendens* opponitur præcedenti proxime verbo *contexerat*. Palma ſcilicet, quæ *Deſuper* ramis veſtibulum contegebat, *oſtendebat* de plano fontem, ideſt ipſum non tam ſinebat videri, quam poſitu ſuo ipſo indicabat. Adnotaſſe id oportuit, ut ſatis fieret nupero Severi Sulpicii Editori, qui locum hunc omnino corruptum putat, facitque intelligendo, ut nihil intelligat. Veronenſ. Mſ. decurtatum hac brevi pericope verbis, *cujus vivum*, ec. mox *erumpentem ſtatim modico foramine*, & denique *aquas*, tantum non improbo.

(2) Mſ. Veron. *quaſi a ſi Deo offerretur habitaculo.*

c Comma iſtud *& videre* non habent duo Reginæ mſſ. qui tamen paulo poſt cum Veronenſi, atque aliis in iſtant legunt *vivit*, atque infra *ſuſtentatur*, q... m le ti-nem doctis viris, & præcipue Tillemontio probari ſcimus; ſed non adeo contextum duximus immutandum.

d Equidem arbitror non GUBBAM Syros gentili ſermone dicere, ſed quemadmodum Victorius legit KUBBAM, quæ vox ciſternam, lacunam hiſque ſimilia ſignificat. Quod autem etiam in Jerem. cap. 6. tradit Gubbam Syro & Hebraico ſermone *ciſternam* appellari, pronuntiationem Syrorum ſui temporis fortaſſe reſpexerit, & quidem a Chaldæo גבא deduci poſſit, quod foveam, & lacum ſignificat, ſed nihil tale vox illa Syriace. Id porro etiam addere placet, hujuſmodi monachos, qui ſe ciſternis includebant, Græce ἐγκλείςους appellari.

(3) Idem Mſ. *quum jam centeſimo tertio decimo ætatis ſuæ anno vitam &c.* ipſo prætermiſſo nomine *Beatus Paulus.*

e Vox iſthæc *perfectum*, quam in nullo mſ. exemplari invenimus, facile expungi poſſet, niſi, quod ſtatim ſubdit. Revelatum eſſe *alium ulterius multo ſe meliorem*, ſuffragium qualequumque adderet. Olim nos putabamus legi debere *profectum*, ut ſenſus tantum eſſet, multum ultra Paulum in interiores penitioreſque eremi partes profeciſſe: quod non uſque adeo probamus. Malumus autem cum Mſ. Veron. legi *nullum ultra ſe monachorum in eremo* ec. Tertio ab hoc verſu pro *deberet proficiſci* habet idem mſ. *properare deberet.*

f Quinque mſſ. *quod ſervum ſuum, quem mihi* &c. quam lectionem etiam Victorius probat, priori quæ tunc obtinebat, expuncta, *quia quod mihi ſervo ſuo promiſit.*

g Unus mſ. *onocentauro*. De hujuſmodi autem duarum ſpecierum monſtro alii diſputant, nec difficile creditu oſtendunt ex Plin. l. 7. c. 3. & Alexandro ab Alexandr. l. 3. c. 8. Vid. pag. ſeq. Not. c.

h Victor. *ſenis*, alii *ſatis*; ſed verius *ſatis viſum* eſt, quod e duobus mſſ. expreſſimus.

tes campos volucri transmittens fuga, ex oculis mirantis evanuit. Verum hæc utrum diabolus ad terrendum eum simulaverit, an (ut solet) eremus monstruosorum animalium ferax, istam quoque gignat bestiam, incertum habemus.

8. Stupens itaque Antonius, & de eo quod viderat secum volvens, [a] ulterius * progreditur. Nec mora, inter saxosam convallem haud grandem homunculum videt, aduncis naribus, fronte cornibus asperata, cujus extrema pars corporis in caprarum pedes desinebat. [b] Ad hoc Antonius spectaculum, scutum fidei & loricam spei, ut bonus præliator arripuit: nihilominus memoratum animal, palmarum fructus eidem ad viaticum, quasi pacis obsides, * offerebat. Quo cognito, gradum pressit Antonius, & quisnam esset interrogans, hoc ab eo responsum accepit: [c] Mortalis ego sum, & unus ex accolis eremi, quos vario delusa errore Gentilitas, Faunos, Satyrosque, & Incubos [d] vocans colit. Legatione fungor gregis mei. Precamur ut pro nobis communem Dominum depreceris, * quem in salutem mundi olim venisse cognovimus; & in universam terram exiit sonus ejus. Talia eo loquente, longævus viator ubertim faciem lacrymis rigabat, quas magnitudo lætitiæ indices cordis effuderat. Gaudebat quippe de Christi gloria, & de interitu Satanæ: simulque admirans, quod ejus posset intelligere sermonem, & baculo humum percutiens, ajebat: Væ tibi, Alexandria, quæ „ pro Deo portenta veneraris. Væ tibi „ civitas meretrix, in quam totius orbis dæmonia confluxere. Quid nunc „ dictura es? Bestiæ Christum loquuntur, [e] & tu pro Deo portenta veneraris. Necdum verba compleverat, & quasi pennigero volatu petulcum animal aufugit. Hoc [f] ne cuiquam ad incredulitatem scrupulum moveat, sub rege (1) Constantio, universo mundo teste, defenditur. Nam Alexandriam istiusmodi homo vivus perductus, magnum populo spectaculum præbuit: & postea cadaver exanime, ne calore æstatis dissiparetur, sale * infuso, Antiochiam ut ab Imperatore videretur, allatum est.

9. Sed ut propositum persequar, Antonius [g] ceptam regionem pergebat, ferarum tantum vestigia intuens, & eremi latam vastitatem. Quid ageret, quo verteret gradum, nesciebat. Jam altera effluxerat dies. Restabat unum, ut deseri se a Christo non posse confideret. Pernox secundas in oratione exegit tenebras: & dubia adhuc [h] luce, haud procul intuetur lupam sitis ardoribus anhelantem, ad radicem montis irrepere. Quam sequutus oculis, & juxta speluncam, quum fera abiisset, accedens, * intro cepit aspicere: nihil curiositate proficiente, tenebris arcentibus visum. [i] Verum ut Scriptura ait, *perfecta dilectio foras mittit timorem*, suspenso gradu & anhelitu temperato, (2) callidus explorator ingressus, ac paulatim progrediens, sæpiusque subsistens, sonum aure captabat. Tandem per cææ noctis horrorem procul lumen intuitus, dum avidius properat,

Marginal notes: * Ver. Mf. progrediebatur. — * al. afferebat. — Fauni & Satyri. — * Ver. tac. quem in — Satyrus allatus vivus Alexandriam. — * Ver. Mf. infusam & — * Ver. Mf. cepit introspicere. — 1. Joan. 4. 18.

a Duo codd. Vatic. *celerius progrediebatur*.

b Hucusque vitiose obtinuit, *Infractusque & hoc Antonius spectaculo*, cum nullus tamen ms. ut multum inter se varient, vocem *Infractusque* habeat. Sequimur heic alterum Reginæ, sive 432. Alii *attonitus* pro *Antonius* legunt, fortasse verius hac serie: *in caprarum pedes desinebat; & hoc attonitus spectaculo scutum fidei bonus præliator arripuit*, verba enim interposita, *& loricam spei, ut*, non agnoscunt. Ver. *& hoc adtonitus expectaculo*.

c Hanc de Fauno, Satyrove historiolam, quæ benigno lectore indigere videatur, faciunt multa apud alios gravissimos auctores testimonia probabiliorem. Augustin. lib. 15. de Dei c. 23. *Celeberrima fama est, multique se expertos, vel ab iis qui experti essent, de quorum fide dubitandum non est, audiisse affirmant, Silvanos, & Faunos, quos vulgo Incubos vocant, improbos exstitisse mulieribus*. Iterum Hieron. in Isai. 13. *Pilosi, vel Incubones, vel Satyros; silvestres quosdam homines, quos nonnulli Faunos Ficarios vocant*. Paria habet Eutropius lib. 12. & Isidorus lib. 9. originum. Plerumque autem Dæmones ex vulgi sensu fuisse creduntur. Heraclitus de incredibilibus c. 25. fuisse montanos homines narrat τράγων δὲ τρίχας καὶ σκέλη ἔχειν, *hircorumque pilos habere & crura*. His laudatisque præcedenti columna Auctoribus in hanc rem, adde Plutarchum in Vita Syllæ, quem, ait, prope Dyrrachium vidisse oculis ac lustrasse curiosius vivum Satyrum hujusmodi eumque esse adlocutum, tamesti nequiret ille formare verba, cujus vox hinnitum equi, aut hyrci sonum referret. Dicuntur & Tertullianus, & Justinus & Cyprianus, Athenagoras, Clemens Alexandrinus, Lactantius, Auctores eruditissimi, hujusmodi fabulæ aurem adcommodasse, eosque Satyros putasse ex Angelis rebellibus esse, quos Terris incubare Deus vindex jusserit, aliis in aere, aliis in Inferno esse coactis. Omnis atte Ethnicorum religio communi consensu eos pro Diis sive Semideis habuit. Prætereo insulsa Rabbinorum commenta, & cum primis R. Abraham, qui veras creaturas de Omnipotentis manu esse, sed imperfectas censuit eo quod cum illas Deus conderet, deprehensus nocte Sabbathi noluit ultimam eis manum imponere.

d Nostri codd. illud *vocans* non habent.

e Isthæc superioris sententiæ repetitio, *& tu pro Deo portenta veneraris*, in nostris mss. non invenitur.

f Mss. *ne cui ad incredulitatem* (vel *incredulitatis*) *scrupulum*.

(1) Antea erat *Constantino* cum vulgaris plerisque. At Mss. nostri omnes libri, atque ipse cum primis Veronen. *Constantio* habent, quod nomen heic restituimus ad eorum fidem; adsentiente ipsa temporum ratione atque historia, ut & nupero Severi Sulpicii Editore notatum est, non enim Antiochiæ sedem habuisse Constantinum asseri potest, quum de Constantio minime dubium sit, primis saltem duodecim aut tredecim ejus imperii annis.

g Unus ms. *cepta regione*: duo alii & qui penes me est *cepto itinere pergebat*. Mox verbum *nesciebat* pari consensu omnes tacent, satiusque erit expungere.

h Erat absque negandi particula *procul intuetur*.

i Concinnius mss. *Verum quia, ut Scriptura ait &c. ingressus est. Ac paulatim &c.*

(2) Duo verba *callidus explorator* Veron. Ms. tacet: mox *capiebat* legit pro *captabat*.

A rat, ª offenso in lapidem pede, strepitum concitavit: post cujus sonitum beatus Paulus ostium quod patebat * occludens, sera obfirmavit. Tunc vero Antonius * pro foribus corruens, usque ad sextam, & eo amplius horam, aditum precabatur, dicens: Qui sim, unde, cur venerim, nosti. Scio me non mereri conspectum tuum: tamen nisi videro, non recedam. Qui bestias * recipis, hominem cur repellis? Quæsivi, & inveni: pulso ut aperiatur. Quod si non impetro, B * hic moriar ante postes tuos: certe sepelies vel ᵇ cadaver.

(* Ver. recludens) (* al. præ) (* al. suscipis) (* Ver. hic hic.)

Talia perstabat memorans, fixusque manebat.

Ad quem responsum paucis ita reddidit heros.

(Virgil. Æneid. l. 2. & 6.)

Nemo sic petit, ut minetur: nemo cum lacrymis calumniam facit. ᶜ Et miraris si non recipiam, quum moriturus adveneris? Sic arridens Paulus patefecit ingressum. Quo aperto, dum in mu- C tuos miscentur amplexus, propriis se salutavere nominibus: gratiæ Domino in commune referuntur.

10. Et post sanctum osculum residens Paulus, cum Antonio ita exorsus est: En quem tanto labore quæsisti, ᵈ putridis senectute membris operit inculta canicies. En vides hominem, pulverem mox futurum. Verum quia caritas omnia * sustentat, narra mihi quæso, * quomodo se habeat humanum genus. An in D antiquis urbibus nova tecta consurgant: quo mundus regatur imperio: an supersint aliqui, qui dæmonum errore * rapiantur. Inter has sermocinationes suspiciunt alitem corvum in ramo arboris consedisse, qui inde leniter ᵉ subvolabat, & integrum panem ante ora mirantium deposuit; post cujus abscessum: Eja, inquit Paulus, Dominus nobis prandium misit, vere pius, vere misericors. Sexaginta jam anni sunt * quod dimidii sem- E per panis * fragmentum accipio: verum ad adventum tuum, militibus suis Christus duplicavit annonam.

(* Ver. sustinet.) (* Ver. ut) (* al. capiantur.) (* al. ex quo) (* Ver. fragmen.)

11. Igitur Domino gratiarum actione celebrata, super vitrei marginem fontis uterque * consedit. Hic vero quis frangeret panem oborta contentio, pene diem duxit in vesperum. Paulus more cogebat hospitii, Antonius jure refellebat ætatis. Tandem consilium fuit, ut apprehenso e regione pane, dum ad se quisque nititur, (1) pars sua remaneret in manibus. Dehinc paululum aquæ * in fonte prono ore libaverunt: & immolantes Deo sacrificium laudis, noctem transegere vigiliis. Quumque jam esset * terræ redditus dies, beatus Paulus ad Antonium sic loquutus est: Olim te frater in istis regionibus habitare sciebam: olim te conservum meum mihi promiserat Deus; sed quia jam dormitionis meæ tempus advenit, & quod semper * cupiebam dissolvi, & esse cum Christo, peracto cursu superest mihi corona justitiæ: tu missus es a Domino, qui humo corpusculum meum tegas, immo terræ terram reddas.

(* Ver. subsedit.) (* al. prono in fronte ore.) (* al. terris.) (* Ver. cupieram.)

12. His Antonius auditis, flens & gemens, ne se desereret, atque ut comitem talis itineris acciperet, precabatur. * Et ille: Non debes, inquit, quærere quæ tua sunt, sed quæ aliena. Expedit (2) tibi sarcina carnis abjecta, Agnum sequi. Sed & cæteris expedit fratribus, ut tuo adhuc instituantur exemplo. Quamobrem quæso perge, nisi molestum est; & pallium quod tibi Athanasius Episcopus dedit, ad obvolvendum corpusculum meum, defer. Hoc autem beatus Paulus rogavit, non quod magnopere curaret, utrum tectum putresceret cadaver, an nudum (quippe qui tanto temporis spatio, contextis palmarum foliis vestiebatur) sed ut a se (3) recedenti mœror suæ mortis levaretur. Stupefactus ergo Antonius, quod de Athanasio & pallio ejus audierat, quasi Christum in Paulo videns, & in pectore ejus Deum venerans, ultra respondere nihil ausus est: sed cum silentio lacrymans, exosculatis ejus oculis manibusque, ad monasterium quod ᶠ postea a Saracenis occupatum est, regrediebatur. Neque vero gressus sequebantur animum. Sed ᵍ quamvis corpus inane jejuniis, seniles etiam anni fregerant, tamen animo vincebat ætatem.

(* al. At.) (Athanasius pallium dedit Antonio.) (Monasterium Antonii a Saracenis occupatum.)

13. Tandem * fatigatus & anhelus ad habitaculum suum confecto itinere pervenit. Cui quum duo discipuli, qui ei ᵇ jam longævo ministrare ceperant, occu-

(* Ver. defatigatus.)

a Aliter mss. *offensum pede* (noster *in pedem*) *lapidem in strepitum concitavit*. Mox *recludens* pro *occludens*. Veron. *offensu pedis*.

b Gravius alibi invenit *vel cadaver exanime*.

c Al. Victorio & Gravio adnotantibus *injuriam facit. Et minaris si &c.*

d Mss. *putribus*: & paulo post *omnia sustinet*, pro *sustentat*.

e Iidem *leviter subvolans, integrum*, fere cum Victorio. Ver. *leniter subvolans integrum*, &c.

(1) Addit Ver. Ms. *trahere*, tum editi vetustiores *pars cuique sua*.

(2) Concinnius in Veron. *Expedit quidem tibi*.

(3) In Veron. Ms. non sine uno alteroque mendo *Sed ut ad* (pro *ab*) *se recedens memoria* (num pro *mœrore*?) *suæ mortis relevaretur*.

f Id ipso anno accidisse notat Bollandus, quo mortuus est S. Antonius. Vid. Chronic. ad ann. Christi 356.

g Mss. *Sed cum corpus inane, &c. anni frangerent, animo vincebat*: consentit & Veron. Ms.

h Erat non satis congruo sensu in vulgatis omnibus, *qui ei longo jam tempore ministrare consueverant*; certe contra Hieronymi mentem, & mss. fidem.

Antonii humilitas.

curissent dicentes: Ubi tamdiu moratus A es, pater? Respondit: Væ mihi peccatori, qui falsum Monachi nomen fero. Vidi Eliam, vidi Joannem in deserto, & vere vidi Paulum in paradiso. Et sic ore compresso, & manu verberans pectus, ex cellula pallium protulit. Rogantibusque discipulis, ut plenius quidnam rei esset, exponeret, ait: *Tempus tacendi, & tempus loquendi.*

Eccles. 3.7.

14. Tunc egressus foras, & ne modicum quidem cibi sumens, per viam qua B venerat, * regressus est, illum sitiens, illum videre desiderans, illum oculis ac tota mente complectens. Timebat enim quod & evenit, ne se absente, Christo [a] debitum spiritum redderet. Quumque jam dies alia illuxisset, & trium horarum spatio iter remaneret, [b] vidit inter Angelorum catervas, inter Prophetarum & Apostolorum choros, niveo candore Paulum fulgentem in sublime conscendere. Et statim in faciem suam C procidens, sabulum capiti superjaciebat, ploransque & ejulans, * ajebat: Cur me, Paule, dimittis? cur insalutatus abis? Tam tarde notus, tam cito recedis?

* Ver. regrediebatur

a

b

Pauli anima inter Angelorum choros.

* Ver. [illegible]

15. Referebat postea beatus Antonius tanta se velocitate, quod reliquum erat viæ cucurrisse, ut ad instar avis pervolaret: nec immerito; nam introgressus speluncam, * vidit genubus complicatis, erecta cervice, extensisque in altum manibus, corpus exanime. Ac primum & D ipse vivere eum credens, pariter orabat. Postquam vero nulla, ut solebat, suspiria precantis audivit, in flebile osculum ruens, intellexit quod etiam cadaver [c] sancti Deum, cui omnia vivunt, officio gestus precaretur.

* Ver. videt

c

16. Igitur obvoluto [d] & prolato foras corpore, hymnos quoque & Psalmos de Christiana traditione decantans, constristabatur Antonius, quod sarculum, quo terram foderet, non (1) haberet. Fluctuans itaque vario mentis æstu, & secum E multa reputans, dicebat: Si ad monasterium revertar, * quatridui iter est: si hic maneam, nihil ultra proficiam. [e] Moriar ergo, ut dignum est, juxta bellatorem tuum, Christe, & ruens, extremum halitum fundam. Talia eo animo volvente, ecce duo leones ex interioris eremi parte currentes, volantibus per colla jubis, ferebantur: quibus aspectis primo exhorruit. Rursusque ad Deum referens mentem, quasi columbas videret, mansit intrepidus. Et illi quidem directo cursu, ad cadaver beati senis substiterunt: adulantibusque caudis circa ejus pedes accubuere: fremitu ingenti rugientes, prorsus ut * intelligeres eos plangere, quo modo poterant. Deinde haud procul ceperunt humum pedibus [f] scalpere; arenamque certatim egerentes, unius hominis capacem locum * foderunt. Ac statim quasi mercedem pro opere postulantes, cum motu aurium cervice dejecta, ad Antonium perrexerunt, manus ejus pedesque lingentes. [g] At ille animadvertit benedictionem eos a se precari. Nec mora, in laudationem Christi effusus, quod muta quoque animalia Deum esse sentirent, ait: Domine, sine cujus nutu nec folium arboris defluit, nec unus passerum ad terram cadit, da illis sicut tu scis. Et manu * annuens eis, ut abirent, imperavit. Quumque illi recessissent, sancti corporis * oneri seniles curvavit humeros; & deposito eo [h] effossam, desuper humum congregans, tumulum ex more * posuit. Postquam autem alia dies illuxit, ne quid pius hæres ex intestati bonis non possideret, tunicam ejus sibi vindicavit, quam in sportarum modum de * palmæ foliis ipse sibi contexuerat. Ac sic ad monasterium reversus, discipulis cuncta ex ordine replicavit; diebusque solennibus Paschæ & Pentecostes semper Pauli tunica vestitus est.

d

Christiana traditio.

(1)

* al. tridui

e

* al. intelligeret.

f

* Ver. effoderunt. Et

g

* al. innuens.

* al. cr[illegible].

h

* al. composuit.

* al. palmarum.

17. Libet in fine opusculi eos interrogare, qui sua patrimonia ignorant, qui domos marmoribus vestiunt, qui uno [i] filo villarum insuunt prædia: huic * seni nudo quid umquam defuit? Vos gemma bibitis, ille naturæ [k] concavis manibus satisfecit. Vos in tunicis aurum texitis, ille ne vilissimi quidem indumentum

Comparatio Pauli & divitum sæculi.

i

* al. seni nudo.

K

[a] Illud *debitum* in duobus Vatic. desideratur. Mox vero pro *iter remaneret*, quod ex omnium consensu mss. expressimus, cogente etiam inferiori contextu, hucusque obtinuerat contrario sensu, *viam remeavisset*.

[b] Veron. in præsenti *videt*.

[c] Sic mss. & Victorius. Vitiose enim Martian. post Erasm. *quod etiam cadaver sanctum etiam Deum &c.*

[d] Veronensis, aliique mss. *prolato foras corpore, psalmis quoque ex Christiana traditione cantatis, contristabatur &c.*

(1) In Veron. Ms. *habebat. Fluctuansque vario*, &c. *reputans: Si* &c. absque interposito verbo *dicebat*.

[e] Duo Vatic. *Moriar & ego, ut* &c.

[f] Unus Vatic. *scabere*, alter *excavare*, & *capacem locum effodere*: mox quoque *commotu aurium* uno verbo pro *cum motu*, alter Vatic. antiquior *cum nutu*. Ver. *postulaturi*.

[g] Mss. una serie, *ut ille animadverteret*: & paulo post duo Vaticani *sibi servirent* pro *Deum esse sentirent*; alter *quod eum muta quoque animalia sentirent*. Ver. *Deum esse* tacet.

[h] Haud recte erat *in fossam*. Verius unus Reginæ ms. *in fossa*: Verissima autem reliquorum mss. lectio visa est *effossam*, scilicet *humum* &c. Tum Ver. *dies illuxerat alia*.

[i] Erat, *lino*, quodque vitiosum a Victorio notatum antea, *prædia* pro *pretia*, penes Martian. cui solenne est Erasmum, cæteris libris inconsultis, describere. Hieronymus vero locum imitatus est ex Tertulliani libro de Habit. Muliebr. c. 9. *Uno lino decies sestertium inseritur*. Est autem filum cui margaritæ, & gemmæ inseruntur, & monilia fiunt. Veron. tamen & *lino* pro *filo*, & *pretia* pro *prædia* habet.

[k] Vid. infra lib. 2. contra Jovinian. & Laertium in Diogene. Mox duo mss. *tunicis auro textis*.

tum habuit mancipii vestri. Sed e contrario illi pauperculo paradisus patet, vos auratos gehenna suscipiet. Ille vestem Christi, nudus licet, tamen servavit: vos vestiti sericis, indumentum Christi perdidistis. Paulus vilissimo pulvere coopertus jacet resurrecturus in gloriam: vos operosa [a] saxis sepulcra premunt cum vestris opibus arsuros. Parcite quæso * vos: parcite saltem divitiis quas amatis. Cur & mortuos vestros auratis obvolvitis vestibus? cur ambitio inter luctus lacrymasque non cessat? An cadavera divitum nisi in serico putrescere nesciunt?

*al. vobis

18. Obsecro, quiquumque hæc legis, ut Hieronymi peccatoris memineris: cui si Dominus optionem daret, multo magis eligeret tunicam Pauli cum meritis ejus, quam regum purpuras cum pœnis [b] suis.

VITA S. HILARIONIS

Hilarion monachus, Thabathæ, Palæstinæ vico, ortus, ac magni Antonii discipulus, quanta abstinentia ac sanctitate vitam duxerit, quantisque etiam in solitudine inclaruerit miraculis, copiose describit Hieronymus, in eoque exemplar perfecti monachi proponit.

[c] INCIPIT PROLOGUS.

Scripta circa an. 390.

1 SCripturus Vitam beati Hilarionis, habitatorem ejus invoco Spiritum Sanctum; ut qui illi virtutes largitus est, mihi ad narrandas eas sermonem tribuat, ut facta dictis exæquentur. Eorum enim qui fecere, [d] virtus (ut ait Crispus) tanta habetur, quantum eam verbis potuere extollere præclara ingenia. Alexander Magnus Macedo, quem [e] vel arietem, vel pardum, vel hircum caprarum Daniel vocat, quum ad Achillis tumulum pervenisset: Felicem te, ait, juvenis, qui magno * frueris precone meritorum; Homerum videlicet significans. Porro mihi tanti ac talis viri * conversatio, vitaque dicenda est, ut Homerus quoque si adesset, vel invideret materiæ, vel succumberet. Quamquam enim sanctus Epiphanius Salaminæ Cypri Episcopus, qui cum Hilarione plurimum versatus est, laudem ejus brevi [f] Epistola scripserit, quæ vulgo legitur; tamen aliud est locis communibus laudare defunctum, aliud defuncti proprias narrare virtutes. Unde & nos favore magis illius, quam injuria, ceptum ab eo opus aggredientes, maledicorum voces contemnimus: qui olim detrahentes Paulo meo, nunc forte detrahent & Hilarioni: illum solitudinis calumniati, huic objicientes frequentiam: ut qui semper latuit, non fuisse; qui a multis visus est, vilis existimetur. Fecerunt hoc & majores eorum quondam Pharisæi, quibus nec Joannis eremus ac jejunium, nec Domini Salvatoris turbæ, cibi, potusque placuerunt. Verum destinato operi imponam manum, & Scylleos canes * obturata aure transibo.

*al. fruaris.

*al. conversatio.

Vitæ Pauli superiori

*al. obdurata.

INCIPIT VITA.

2. [g] Hilarion ortus vico Tabatha, qui circiter quinque millia a Gaza urbe Palæstinæ ad Austrum situs est, quum haberet parentes idolis deditos, rosa, ut dicitur, de spinis floruit. A quibus missus Alexandriam, grammatico traditus est: ibique quantum illa patiebatur ætas, magna ingenii & morum documenta præbuit; in brevi carus omnibus & loquendi arte gnarus. Quodque his majus est omnibus, credens in Dominum Jesum, non circi furoribus, non arenæ sanguine, non theatri luxuria delectabatur; sed tota illi * voluntas in Ecclesiæ erat congregatione.

*al. voluptas.

3. Audiens autem tunc celebre nomen Antonii, quod per omnes Ægypti populos ferebatur, incensus visendi ejus studio, perrexit ad eremum. Et statim ut eum vidit, mutato pristino habitu, * duobus fere

*mss. tribus.

[a] Al. *saxi* quam vocem penitus omittunt alii.

[b] Veronen. *cum meritis suis*, in aliis cum *regnis*, pro *pœnis* Martian. utrumque adtexuit. Cæterum Vatic. unus hæc ad finem addit. *Finit vita Beati Pauli Monachi, quam scripsit Hieronymus Presbyter, qui fuit ante Sanctum Antonium, quem ipse sepelivit in Eremo. Hic numquam fuit in civitatibus, postquam in solitudine moratus est.*

[c] In vitis Patrum Prologo isthæc præponitur obtestatio: *In sanctis orationibus tuis memento mei, decus & dignitas Virginum, Nonna Asella*: atque adeo in fine Vitæ, *Opto ut in Christo permaneas, & memor in orationibus tuis sis mei, Virgo sacratissima*. Hinc Asellæ inscribi historiam abs Hieronymo nonnulli arbitrati sunt, sed cum neque in aliis editis, neque in ullis mss. verba illa inveniantur, nihil video pro certo constitui posse

[d] Victor. *virtutes, ut ait Crispus, tanta habentur merita quantum &c.* haud recte. Vid. Sallust. in Catil c. 8.

[e] Duo Vaticani *belua* pro *arietem*, quæ vox in alio cod, rectius omittitur.

[f] Ætatem non tulit isthæc Epiphanii epistola.

[g] Conferendus Sozomenus lib. III. cap. 14. τούτῳ (Ἱλαρίωνι) πατρὶς μὲν ἦν Θαβαθὰ κώμη πρὸς νότον δὲ Γάζης κειμένη & mox, γραμματικῷ δὲ φοιτῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ &c.

fere mensibus juxta eum mansit, contemplans ordinem vitæ ejus morumque gravitatem. Quam creber in oratione, quam humilis in suscipiendis fratribus, severus in corripiendis, alacer in exhortandis esset: & ut continentiam, cibique ejus asperitatem nulla umquam infirmitas frangeret. Porro frequentiam eorum, qui ad eum ob varias [a] passiones aut impetus dæmonum concurrebant, ultra non ferens: nec congruum esse ducens, pati in eremo populos civitatum: sicque sibi magis incipiendum esse, ut cepisset Antonius, illum quasi virum fortem victoriæ præmia accipere; se necdum militare cepisse, reversus est cum quibusdam Monachis ad patriam: & parentibus jam defunctis, partem substantiæ fratribus, partem pauperibus largitus est, nihil sibi omnino reservans, & timens illud de Actibus Apostolorum, Ananiæ & Sapphiræ vel exemplum, vel supplicium; maximeque Domini memor, dicentis: (Luc. 14. 33.) *Qui non renunciaverit omnibus quæ habet, non potest meus esse discipulus.* Erat autem tunc annorum quindecim. Sic nudus, & armatus in Christo, solitudinem, quæ in septimo milliario a [b] Majoma Gazæ emporio per littus euntibus Ægyptum, ad lævam flectitur, ingressus est. Quumque essent cruenta latrociniis loca, & propinqui amicique ejus imminens periculum denuntiarent, contemsit mortem, ut mortem evaderet.

4. Mirabantur omnes animum: mirabantur ætatem; nisi quod flamma quædam [c] pectoris, & scintillæ fidei in oculis relucebant. * Læves erant genæ, (* al. Lenes) delicatum corpus & tenue, & ad omnem injuriam impatiens: quod levi vel frigore, vel æstu posset affligi. Igitur sacco tantum membra coopertus, & pelliceum habens ependyten, quem illi beatus Antonius proficiscenti dederat, sagumque rusticum, inter mare & paludem, vasta & terribili solitudine fruebatur, quindecim tantum carycas post solis occasum comedens. (Jejunium Hilarionis) Et quia regio latrociniis infamis erat, numquam in eodem loco * habitare consueverat. (* al. mansitans. Quid) Quid faceret diabolus? quo se verteret? Qui gloriabatur ante, dicens: (Isai. 14. 14.) *In cælum ascendam, super sidera cæli ponam thronum meum, & ero similis Altissimo:* cernebat se vinci a puero, & prius ab eo calcatum fuisse, quam per ætatem peccare potuisset.

A 5. Titillabat itaque sensus ejus, & pubescenti corpori solita voluptatum incendia suggerebat. Cogebatur tyrunculus Christi cogitare quod nesciebat, & ejus rei animo pompam volvere, cujus experimenta non noverat. Iratus itaque sibi, & pectus pugnis verberans (quasi cogitationes cæde manus posset excludere): Ego, inquit, [d] aselle faciam, ut non calcitres: nec te hordeo alam, sed paleis. Fame te conficiam & siti; gravi onerabo pondere; per æstus indagabo & frigora, ut cibum potius quam lasciviam cogites. Herbarum ergo succo & paucis carycis post triduum vel quatriduum deficientem animam sustentabat, orans frequenter & psallens, & rastro humum fodiens; ut jejunorum laborem labor operis duplicaret. Simulque fiscellas junco texens, æmulabatur Ægyptiorum Monachorum disciplinam, & Apostoli sententiam, dicentis: *Qui autem non operatur, non manducet:* (2. Thess. 3. 10.) sic attenuatus, & in tantum exeso corpore, ut ossibus vix hæreret.

6. Quadam nocte, infantum cepit audire vagitus, balatus pecorum, mugitus boum, planctum quasi * muliercularum, (* al. mulierum.) leonum rugitus, murmur exercitus, & [e] rursus variarum portenta vocum, ut ante sonitu quam aspectu territus cederet. Intellexit dæmonum ludibria; & provolutus genibus, Christi crucem signavit in fronte: talique armatus, jacens fortius D præliabatur; quodammodo videre desiderans, quos horrebat audire, & sollicitis oculis huc illucque circumspiciens. Quum interim ex improviso, splendente luna, cernit rhedam ferventibus equis super se irruere: quumque inclamasset Jesum, ante oculos ejus repentino terræ hiatu, pompa omnis absorpta est. Tunc ille ait: *Equum & ascensorem projecit in mare.* (Exod. 15. 1.) Et, *Hi in curribus, & hi in equis: nos autem in nomine Dei nostri magnificabimur.* (Ps. 16. 18.)

E 7. Multæ sunt tentationes ejus, & die noctuque variæ dæmonum insidiæ: quas si omnes narrare velim, modum excedam voluminis. Quoties illi nudæ mulieres cubanti, quoties esurienti largissimæ apparuere dapes? Interdum orantem lupus ululans, & vulpecula ganniens transilivit, psallentique gladiatorum pugna spectaculum præbuit: & unus quasi interfectus, & ante pedes ejus corruens, sepulturam rogavit.

8. * Oravit semel fixo in terram capite, (* mss. orabat.)

[a] Vaticani *ob varias infirmitates, & passiones*: paulo post *dicens* pro *ducens*.

[b] Mss. *Majuma*, & *Mauma*. Vid. Sozomenum lib. 5. cap. 3.

[c] Vox *pectoris* in mss. fere desideratur.

[d] Elegantissime S. Paulinus Poem. XXI.
Sit fortis anima mortificans asinum suum,
corpus nempe in libidines pronum.

[e] Cum Victorio mss. nostri *prorsus* pro *rursus*.

te, & ut natura fert hominum, abducta ab oratione mens, nescio quid aliud cogitabat: insiliit dorso ejus [a] agitator, & latera calcibus, cervicem flagello verberans: Eja, inquit, cur dormitas? cachinnansque desuper, si * defecisset, an hordeum vellet accipere, sciscitabatur.

* al. *cum*

Tuguriolum Hilarionis.

9. Igitur a sexto decimo usque ad vicesimum suæ ætatis annum, æstus & pluvias brevi tuguriunculo declinavit, quod junco & carice texerat. Exstructa deinceps brevi cellula, quæ usque hodie permanet, altitudine pedum quinque, hoc est statura sua humiliore, porro longitudine paulo ampliore, quam ejus corpusculum [b] patiebatur, ut sepulchrum potius, quam domum crederes.

Cultus Hilarionis

10. Capillum semel in anno die Paschæ totondit: super nudam humum stratumque junceum usque ad mortem cubitavit. Saccum quo semel fuerat indutus, numquam lavans: & SUPERFLUUM ESSE dicens, mundicias in cilicio quærere. Nec mutavit alteram tunicam, nisi quum prior penitus scissa esset. Scripturas quoque sanctas memoriter tenens, post orationes & Psalmos quasi Deo præsente recitabat. Et quia longum est per diversa tempora carptim * ascensum ejus edicere, comprehendam breviter ante lectoris oculos, vitam ejus pariter exponens; & deinceps ad narrandi ordinem regrediar.

* al. *ascensus*.

Victus Hilarionis.

11. A vicesimo primo anno usque ad vicesimum septimum, tribus annis dimidium lentis sextarium madefactum aqua frigida comedit, & aliis tribus panem aridum cum sale & aqua. Porro a vigesimo septimo usque ad tricesimum, herbis agrestibus, & virgultorum quorumdam radicibus crudis sustentatus est. A tricesimo autem primo usque ad tricesimum quintum, sex uncias hordeacei panis, & coctum modice olus absque oleo in cibo habuit. Sentiens autem caligare oculos suos, & totum corpus impetigine & pumicea quadam scabredine contrahi, ad superiorem victum adjecit oleum: & usque ad sexagesimum tertium vitæ suæ annum hoc continentiæ cucurrit gradum, nihil extrinsecus aut pomorum, aut leguminis, aut cujuslibet rei gustans. Inde quum se videret corpore defatigatum, & propinquam putaret imminere mortem, a sexagesimo quarto anno usque ad octo-

A gesimum pane abstinuit, incredibili fervore mentis, ut eo tempore quasi novus accederet ad servitutem Domini, quo cæteri solent remissius vivere. Fiebat autem ei de farina & comminuto olere sorbitiuncula, cibo & potu vix quinque uncias appendentibus: sicque complens ordinem vitæ, numquam ante solis occasum, nec in diebus festis, nec in gravissima * valetudine solvit jejunium. Sed jam tempus est ut ad ordi-

* al. *ægritudine*.

B nem revertamur.

Latrones veniunt ad Hilarionem nocte.

12. Quum habitaret adhuc in tuguriolo annos natus decem & octo, latrones ad eum nocte venerunt, vel æstimantes habere aliquid quod tollerent, vel in contemtum sui reputantes fieri, si puer solitarius eorum impetus non pertimesceret. Itaque inter mare & paludem a vespere usque ad solis ortum discurrentes, numquam locum [c] cubilis ejus invenire potuerunt. Porro clara luce reperto puero, quasi per jocum: Quid, inquiunt, faceres, si latrones ad te venirent? Quibus ille respondit: Nu-

C dus latrones non timet. Et illi: Certe, ajunt, occidi potes. Possum, inquit, possum: & ideo latrones non timeo, quia mori paratus sum. Tunc admirati constantiam ejus & fidem, confessi sunt noctis errorem, cæcatosque oculos, correctiorem deinceps vitam pollicentes.

Mulier sterilis prima irrumpere ausa est ad eum.

13. Viginti & duos jam in solitudine habebat annos, fama tantum notus omnibus, & per totas Palæstinæ vulgatus urbes, quum interim mulier quædam Eleu-

D theropolitana cernens despectui se haberi a viro ob sterilitatem (jam enim per annos quindecim nullos conjugii fructus dederat) prima irrumpere ausa est ad beatum Hilarionem; & nihil tale suspicanti, repente genibus ejus advoluta: Ignosce, inquit, audaciæ: ignosce necessitati meæ. Quid avertis oculos? quid rogantem fugis? Noli mulierem aspicere, sed miseram. Hic sexus genuit Salvatorem. *Non habent sani opus medico;* Luc. 5. 31.

E *sed qui male habent*. Tandem substitit, & post tantum temporis visa muliere, interrogavit caussam adventus ejus ac fletuum. Et postquam didicit, levatis ad cælum oculis, fidere jussit: euntemque lacrymis prosequutus, exacto anno vidit cum filio.

Mulier nobilis uxor Præfecti Prætorio.

14. Hoc signorum ejus principium, majus aliud signum nobilitavit. [d] Ari-

a Victor. *festinus agitator*, pro quo olim *gladiator*. Mox autem duo Vaticani *curre: dormitas*? pro *cur dormitas*.

b Duo codd. *spaciabatur* alio sensu forte an concinniori.

c Iidem duo codd. *cubiculi*.

d Sic mss. Græca forma Ἀρισταινέτη. Hanc porro Libanius plurimum laudat lib. 4. epist. 44. ad Helpidium: ἔγνων τὴν ἀρίστην Ἀρισταινέτην. Helpidio autem Marcellinus paulo est iniquior; nimirum ob invidiam Christiani nominis.

stænete Elpidii, qui postea Præfectus Prætorio fuit, uxor, valde nobilis inter suos, & inter Christianos nobilior, revertens cum marito & tribus liberis a beato Antonio, Gazæ propter eorum infirmitatem remorata est. Ibi enim sive ob corruptum aerem, sive (ut postea claruit) propter gloriam Hilarionis servi Dei, hemitritæo pariter arrepti, omnes a medicis desperati sunt. Jacebat ululans mater, & quasi inter tria filiorum discurrens cadavera, quem prius plangeret, nesciebat. Cognito autem quod esset quidam Monachus in vicina solitudine, oblita matronalis pompæ (tantum se matrem noverat) vadit comitata ancillulis, & * eunuchis: vixque a viro persuasum est, ut asello sedens pergeret. Ad quem quum pervenisset: [a] Precor te ait, per Jesum clementissimum Deum nostrum: obtestor per crucem ejus & sanguinem, ut reddas mihi tres filios; & glorificetur in urbe Gentilium nomen Domini Salvatoris, & ingrediatur servus ejus Gazam, & [b] idolum Marnas corruat. Renuente illo, & dicente, numquam se egressum de cella, nec habere consuetudinem, ut non modo civitatem, sed ne villulam quidem ingrederetur, prostravit se humi crebro clamitans: Hilarion, serve Christi, redde mihi liberos meos. Quos Antonius tenuit in Ægypto, a te serventur in Syria. Flebant cuncti qui aderant, sed & ipse negans flevit. Quid multa? non prius mulier recessit, quam ille pollicitus est se post solis occasum Gazam introiturum. Quo postquam venit, singulorum lectulos & [c] ardentia membra consignans, invocavit Jesum. Et, o mira virtus, quasi de tribus fontibus sudor pariter erupit: eadem hora acceperunt cibos, lugentemque matrem cognoscentes, & benedicentes Deum, sancti manus deosculati sunt. Quod postquam auditum est, & longe lateque percrebuit, certatim ad eum de Syria & Ægypto confluebant: ita ut multi crederent in Christum, & se Monachos profiterentur. Necdum enim tunc monasteria erant in Palæstina, nec quisquam Monachum ante sanctum Hilarionem in Syria noverat. Ille fundator & eruditor hujus conversationis & studii in hac provincia fuit. Habebat Dominus Jesus in Ægypto senem Antonium; habebat in Palæstina Hilarionem juniorem.

* al. vernaculis.

Monachi non erant in Syria

ante S. Hilarionem.

Cæca mulier a decem annis.

15. Facidia [d] viculus est Rhinocoruræ urbis Ægypti. De hoc ergo vico, decem jam annis cæca mulier adducta est ad beatum Hilarionem: oblataque ei a fratribus (jam enim multi cum eo Monachi erant) omnem se substantiam expendisse ait in medicos. Cui respondit: Si quæ in medicis perdidisti, dedisses pauperibus, curasset te verus medicus Jesus. Clamante autem illa, & misericordiam deprecante, expuit in oculos ejus: statimque Salvatoris exemplum virtus eadem prosequuta est.

Auriga Gazensis.

16. Auriga quoque Gazensis in curru percussus a dæmone, totus obriguit; ita ut nec manum agitare, nec cervicem * posset reflectere. Delatus ergo in lecto, quum solam linguam moveret ad preces, audit non prius posse sanari, quam crederet in Jesum, & se sponderet arti pristinæ renuntiaturum. Credidit, spopondit, sanatus est: magisque de animæ, quam de corporis salute exultavit.

* al. possit

Marsitas juvenis fortissimus.

17. Præterea fortissimus juvenis nomine [e] Marsitas de territorio Jerosolymæ, tantum sibi applaudebat in viribus, ut quindecim frumenti modios diu longeque portaret; & hanc haberet palmam fortitudinis suæ, si asinos vinceret. Hic affectus pessimo dæmone, non catenas, non compedes, non claustra ostiorum integra patiebatur: multorum nasum & aures morsibus amputaverat: horum pedes, illorum [f] crura fregerat. Tantumque sui terrorem omnibus incusserat, ut oneratus catenis & funibus, in diversa nitentium, quasi ferocissimus taurus ad monasterium pertraheretur: quem postquam fratres videre, perterriti (erat enim miræ magnitudinis) nunciaverunt patri. Ille sicut sedebat, jussit eum ad se pertrahi, & dimitti. Solutoque: Inclina, ait, caput, & veni. Tremere ille, & cervicem flectere, nec aspicere con-

[a] Elegantius Vaticani duo mss. *Per ego te ait, Jesum* &c.

[b] Vocem *Idolum* nostri mss. non agnoscunt. De *Marna* vero noster infra iterum & epist. ad Lætam, & Arnobius, & Marinus in Vita Procli loquuntur. Epiphan. in Anchorato cap. 108. Μαρνᾶς δοῦλος Ἀστερίου τοῦ Κρητὸς παρὰ Γαζαίοις τιμᾶται, *Marnas Asterii Cretensis servus a Gazæis colitur*. Mox erat *egressurum* pro *egressum*, quod habent mss. omnes.

[c] In aliis *arentia*, concinnius vero *ardentia* hemitritæo, sive sesquiterriana febri, *membra* intelliguntur. Sed illud turpi errore in editis antea libris peccatum est, quod *considerans* legunt pro *consignans*, quod est Crucis signo notans, aut benedicens apud Ecclesiasticos scriptores, estque in omnibus quos consuluimus mss.

[d] Erat ridicule admodum *vicula* pro *viculus* quod etiam e mss. omnibus restituimus. Mox in antiquis editionibus falso erat, *sunt decem jam anni*, quod Rosvveydus emendavit, & mss. confirmant.

[e] Tres nostri codd. *Messicas* habent, alii *Mesitas*: paulo post *afflatus* pro *affectus*: male autem vetustiores editi *afflictus*.

[f] Antea obtinebat *gulam* pro *crura*, quod emendare visum est e duobus Vatic. alter enim, utraque lectione retenta, *horum gulam*, *illorum pedes*, *vel crura fregerat*.

contra ausus, omnique ferocitate deposita, pedes cepit sedentis lambere. Adjuratus itaque dæmon, & tortus, qui juvenem possederat, septima die egressus est.

Orion vir primarius. * al. Orionus.

18. Sed nec illud tacendum est, quod * Orion, vir primarius & ditissimus urbis Ailæ, quæ mari Rubro imminet, a legione possessus dæmonum, ad eum adductus est. Manus, cervix, latera, pedes ferro onerati erant, furorisque sævitiam torvi oculi minabantur. Quumque deambularet sanctus cum fratribus, & de Scripturis nescio quid interpretaretur, erupit ille de manibus se tenentium: & * amplexus eum post tergum, in sublime levavit. Clamor ortus ab omnibus: timebant enim ne confecta jejuniis membra collideret. Sanctus arridens: * Silete, inquit, & mihi meum palæstritam dimittite. Ac sic reflexa super humeros manu, caput ejus tetigit: apprehensoque crine, ante pedes adduxit: stringens e regione ambas manus ejus, & plantas utroque calcans pede, simulque ingeminans, * torquere, demonum turba, torquere. Quumque ille ejularet, & reflexa cervice terram vertice tangeret: Domine, inquit, Jesu, solve miserum, solve captivum. Ut unum, ita & plures vincere tuum est. Rem loquor inauditam, ex uno hominis ore diversæ voces, & quasi confusus populi clamor audiebatur. Curatus itaque & hic, non post multum temporis cum uxore & liberis venit ad monasterium, plurima, quasi gratiam redditurus, dona afferens. Cui sanctus: Non legisti, inquit, quid Giezi, quid Simon passi sint: quorum alter accepit pretium, alter obtulit: ut ille venderet gratiam Spiritus Sancti, hic mercaretur? Quumque Orion flens diceret: Accipe, & da pauperibus; respondit: Tu melius potes tua distribuere, qui per urbes ambulas, & nosti pauperes. Ego QUI MEA reliqui, cur aliena appetam? Multis nomen pauperum, occasio avaritiæ est: misericordia vero artem non habet. NEMO MELIUS erogat, quam qui sibi nihil reservat. Tristi autem & [a] in terra jacenti: Noli, inquit, contristari fili, quod facio pro me, & pro te facio. Si enim hæc accepero, & ego offendam Deum & ad te legio revertetur.

* al. amplexans, & amplexatus

* al. Sincte

* al. torquere, ait,

4. Reg. 5. Act. 8.

a

Paralyticus curatus b

19. Quis vero possit silentio præterire, quod [b] Gazanus Majomites haud longe a monasterio ejus, lapides ad ædificandum de ora maris cædens, totus paralysi dissolutus, & ab operis sociis delatus ad sanctum, statim [c] sanus ad opus reversus est? Etenim littus quod Palæstinæ Ægyptoque prætenditur, per naturam molle arenis in saxa durescentibus asperatur; paulatimque cohærescens sibi glarea, perdit tactum, quum non perdat aspectum.

c

f. protenditur.

Maleficium dissolutum in Circensibus. * al. circi equos curules. d

20. Sed & Italicus ejusdem oppidi municeps Christianus, adversus Gazensem Duumvirum, Marnæ idolo deditum, * Circenses equos nutriebat. Hoc siquidem in Romanis urbibus jam inde [d] servabatur a Romulo, ut propter felicem Sabinarum raptum, Conso, quasi consiliorum Deo, quadrigæ septeno currant circumitu; & equos partis adversæ fregisse, victoria sit. Hic itaque æmulo suo habente maleficum, qui dæmoniacis quibusdam * imprecationibus & hujus impediret equos, & illius concitaret ad cursum, venit ad beatum Hilarionem, & non tam adversarium lædi, quam se defendi obsecravit. Ineptum visum est venerando seni in hujuscemodi nugis orationem perdere. Quumque subrideret & diceret: Cur non magis equorum pretium pro salute animæ tuæ pauperibus erogas? Ille respondit, functionem esse publicam; & hoc se non tam velle, quam cogi: nec posse hominem Christianum uti magicis artibus; sed a servo Christi potius auxilium petere, maxime contra Gazenses adversarios Dei: & non tam sibi quam Ecclesiæ Christi insultantes. Rogatus ergo a fratribus qui aderant, scyphum fictilem quo bibere consueverat, aqua jussit impleri, eique tradi. Quem quum accepisset Italicus, & sta-

* al. præcantationibus & hujus præparet.

[a] M.ss. omnes *& in arenis* pro *terra*.

[b] Unus ms. *Zazanus*, alii *Zananus*, vel *Zenainus*: mox quoque *cudens* pro *cædens*.

[c] Illud *sanus* addidimus e mss.

[d] Antea contra mss. fidem erat in præsenti *servatur*. Tum pro *Conso* olim erat *ab ipso*. Gravius legi voluit *ab ipso Conso*. De hoc autem Consiliorum Deo, cui septeno circuitu quadrigæ currebant, occurrunt passim monimenta, e quibus inscriptio vetus olim effossa in Circo Maximo apud Panvinium nostrum de Ludis Circens. Elegantiss. Propertius II.

Aut prius infecto deposcit præmia cursu,
Septima quam metam triverit arte rota?

Ad rem nostram Varro lib. 5. de ling. Latin. *Consualia dicta a Conso, quod tum feriæ publicæ ei Deo & in circo ad aram ejus ab Sacerdotibus fiunt ludi illi, quibus Virgines Sabinæ raptæ*. Et Tertullianus lib. de spectaculis: *Exinde ludi Consualia dicti, qui ab initio Neptunum honorabant. Eumdem enim & Consum vocant*. Et statim: *Quamquam & Consualia Romulo defendunt, quod ea Conso dicaverit, Deo, ut volunt, Consilii, ejus scilicet, quo tunc Sabinarum Virginum raptum militibus suis in matrimonia excogitavit*. S. Cyprianus lib. de Idolorum vanitate, *Consus, quem Deum fraudis, velut Consiliorum Deum coli Romulus voluit, postquam in raptum Sabinarum perfidia provenit*. Vid. etiam, si lubet, Dionysium Halicarnassæum lib. 1. Valerium Maximum l. 2. & Plutarchum de quæstionibus Romanis.

a ſtabulum, & equos, & aurigas ſuos, [a] A rhedam, carcerumque repagula aſperſit. Mira vulgi exſpectatio: nam & adverſarius hoc ipſum irridens, diffamaverat; & fautores Italici ſibi certam victoriam pollicentes exultabant. Igitur dato ſigno hi advolant, illi præpediuntur. Sub horum curru rotæ fervent, illi prætervolantium terga vix cernunt. Clamor fit vulgi * nimius: ita ut Ethnici quoque ipſi concreparent, Marnas victus eſt a Chriſto. Porro furentes adverſarii, Hilarionem [b] maleficum Chriſtianum ad ſupplicium popoſcerunt. Indubitata ergo victoria & illis, & multis retro Circenſibus plurimis fidei occaſio fuit.

* codd. nimius attollitur.

b

Virginem ab incantatione amatoria liberat.

21. De eodem Gazenſis emporii oppido, virginem Dei vicinus juvenis deperibat. Qui quum frequenter tactu, jocis, nutibus, ſibilis, & cæteris hujuſmodi, quæ ſolent morituræ virginitatis eſſe principia, nihil profeciſſet, perrexit [c] Memphim, ut confeſſo vulnere ſuo, C magicis artibus rediret armatus ad virginem. Igitur poſt annum doctus ab Æſculapii vatibus, non remediantis animas, ſed perdentis, venit præſumtum animo ſtuprum geſtiens, & ſubter limen domus puellæ portenta quædam verborum, & portentoſas figuras ſculptas in æris Cyprii lamina defodit. Illico inſanire virgo, & amictu capitis abjecto, rotare crinem, ſtridere dentibus, inclamare nomen adoleſcentis. Magnitudo D quippe amoris ſe in furorem verterat. Perducta ergo a parentibus ad monaſterium, ſeni traditur: ululante ſtatim & confitente dæmone, Vim ſuſtinui, invitus abductus ſum: quam bene Memphis ſomniis homines deludebam. O cruces! o tormenta quæ patior! Exire me cogis, & ligatus ſubter limen teneor. Non exeo, niſi me adoleſcens qui tenet, dimiſerit. Tunc ſenex: Grandis, ait, fortitudo tua, qui licio & lamina ſtrictus teneris. Dic, quare auſus es ingredi puellam Dei? Ut ſervarem, inquit, eam virginem. Tu ſervares, proditor caſtitatis? Cur non potius in eum qui te mittebat, es ingreſſus? Ut quid reſpondit, intrarem in eum, qui habebat collegam B meum amoris dæmonem? Noluit autem Sanctus antequam purgaret virginem, [d] vel adoleſcentem, vel ſigna jubere perquiri, ne aut ſolutus incantationibus receſſiſſe dæmon videretur, aut ipſe ſermoni ejus accommodaſſe fidem: aſſerens, fallaces eſſe dæmones, & ad ſimulandum eſſe callidos; & magis reddita ſanitate increpuit virginem, cur feciſſet talia, per quæ dæmon intrare potuiſſet. d

22. Non ſolum autem in Palæſtina, & in vicinis urbibus Ægypti vel Syriæ, ſed etiam in longinquis provinciis fama ejus percrebuerat. Namque Candidatus [e] Conſtantii Imperatoris, rutilus coma, & candore corporis indicans provinciam (inter Saxones quippe & Alemanos gens [f] ejus non tam lata quam valida; apud hiſtoricos Germania, nunc * Francia vocatur) antiquo, hoc eſt, ab infantia poſſeſſus dæmone, qui noctibus eum ululare, ingemiſcere, fremere dentibus compellebat, ſecreto ab Imperatore [g] Evectionem petiit, cauſſam ei ſimpliciter indicans. Et acceptis ad Conſularem quoque Palæſtinæ literis, cum ingenti honore & comitatu Gazam deductus eſt. Qui quum a decurionibus illius loci quæſiſſet, ubi habitaret Hilarion Monachus, ter-

Candidatum Conſtantii a Dæmone liberat.

e

f

g

Decuriones locorum.

a Vox *rhedam* in omnibus, quibus utimur mſſ. deſideratur: tum unus antiquior Varic. *carrucarumque regulas* pro *carcerumque repagula*, fortaſſe verius legit.

b Mſſ. *maleficum Chriſtianorum*. Porro maleficos equorum agitatores, qui adverſariorum equos dæmoniacis imprecationibus impedirent, ut ſuos ad curſus velociores impellerent ſæpe veteres auctores notant. Caſſiod. l. 3. Variar. ep. 1. de quodam nobili auriga, *frequentia*, inquit, *palmarum eum dici faciebat maleficum. Neceſſe eſt enim ad perverſitatem magicam referri, quando victoria equorum meritis non poteſt applicari*. Arnob. l. 1. adverſ. Gent. de magorum artibus. *Quis enim hoc neſciat ..... in curriculis equos debilitare, incitare tardare &c.* Vid. cod. Theod. ad Leg. 9. de Malefic. Ammian. Marcellin. pluribus locis.

c Paria habet in Iſai. 19. *Memphim magicis artibus deditam, priſtini uſque ad præſens tempus veſtigia erroris oſtendunt*. Et in cap. 65. de Æſculapii fano, in quo *ſtratis pellibus hoſtiarum incubare ſoliti* (gentiles) *erant, ut in ſomniis futura cognoſcerent*.

d Peccant contra hiſtoriæ veritatem, ac Hieronymi mentem hucuſque editi unius hujuſce particulæ *vel* omiſſione: ut ſignificent ipſum quoque adoleſcentem a S. Hilarione curatum, cum e contrario neque perquiri illum ſiverit, ne ejus incantationibus fidem videretur adhibuiſſe. Nos e noſtris omnibus mſſ. accedente etiam Gravii auctoritate ſuffecimus. Ad hæc alterum hucuſque editorum mendum caſtigavimus legentes ex iiſdem mſſ. *ſolutus* ideſt *Dæmon* pro *ſolitis* nempe *incantationibus*. Infra leviora alia emendamus.

e Mſſ. omnes, & quos etiam Martian. conſuluit, *Conſtantini*. De Candidatis, qui militiæ ordo erat, veteres auctores, & præcipue Ammianus Marcellinus paſſim.

f Pro *ejus*, quod habent mſſ. cum Victorio omnes, Martianæus *eſt*. Porro de veteris Franciæ limitibus, & vocabulo, videndus Eumenius in Panegyric. ad Conſtantinum, ubi non ſolum illa pars, ſed univerſa omnino Germania Franciæ nomine appellatur. Ammianus quoque Marcellinus lib. 27. c. 8. ubi depopulari dicuntur *Gallicanos tractus Franci & Saxones iiſdem confines*. Inter Saxonas quippe & Alamanos ſita erat Francia, ut etiam ex Tabula Peutingeriana conſtat.

g Imperiale diploma, quo curſum publicum uſurpare liceret. Græce σύνθημα. Vid. quæ in Epiſt. 118. nu. 1. adnotavimus. Vocabulum eſt Juris, quo & S. Hieronymus alibi, & Severus Sulpitius, uſus eſt lib. 2. Hiſt. *Per Vicarium ac Præſidem data Quæſtionis copia, compellitur adeſſe, cum tamen de eo nihil mandaſſet ſpecialiter Imperator*. Occurrit & apud Symmachum lib. IV. Epiſt. 6. & lib. VII. Epiſt. 43. & 105. & lib. IX. Epiſt. 10.

a territi Gazenses vehementer, & [a] putantes eum ab Imperatore missum, ad monasterium adduxerunt; ut & honorem commendato exhiberent; & si quid ex præteritis injuriis in Hilarionem esset offensæ novo officio deleretur. Deambulabat tunc senex in arenis mollibus, & secum de Psalmis nescio quid submurmurabat; vidensque tantam turbam * venientem, substitit. Et resalutatis omnibus, manuque eis benedicens, post horam cæteros abire præcepit, illum vero cum servis suis & apparatoribus remanere; ex oculis enim ejus & vultu, cur venisset agnoverat. Statim ergo ad interrogationem Dei servi suspensus homo, vix terram pedibus tangere cepit, & immane rugiens, Syro quo interrogatus fuerat sermone, respondit. Videres de ore barbaro, & qui Francam tantum & Latinam linguam noverat, Syra ad purum verba resonare: ut non stridor, non aspiratio, non idioma aliquod Palæstini deesset eloquii. Confessus est itaque, quo in eum intrasset ordine. Et ut interpretes ejus intelligerent, qui Græcam tantum & Latinam linguam noverant, Græce quoque eum interrogavit. Quo similiter & in verba eadem respondente, multasque incantationum occasiones, & necessitates magicarum artium obtendente, non curo, ait, quomodo intraveris; sed ut exeas in nomine Domini nostri Iesu Christi, impero. Quumque curatus esset, b [b] simplicitate rustica decem auri libras offerens, hordeaceum ab eo panem accepit: audiens quod qui tali cibo alerentur, aurum pro luto ducerent.

* al. Venientium.

Bruta animalia curata.

23. Parum est de hominibus loqui, bruta quoque animalia quotidie ad eum furentia pertrahebantur, in quibus Bactrum camelum enormis magnitudinis, qui jam multos obtriverat, triginta & eo amplius viri distentum solidissimis funibus cum clamore adduxerunt. Sanguinei erant oculi, spumabat os, volubilis lingua turgebat, & super omnem terrorem rugitus personabat immanis. Jussit igitur eum dimitti senex. Statim vero & qui adduxerant, & qui cum sene erant, usque ad unum omnes diffugere. Porro ille solus perrexit obviam, & sermone Syro: Non me, inquit, terres, diabole, tanta mole corporis: & in vulpecula, & in camelo unus atque idem es. Et interim porrecta stabat manu. Ad quem dum furens, & quasi eum devoratura bellua pervenisset, statim corruit: submissumque caput terræ coæquavit, mirantibus cunctis qui aderant, post tantam ferociam, tantam subito mansuetudinem. Docebat autem senex, hominum caussa diabolum etiam jumenta corripere: & tanto eorum ardere odio, ut non solum ipsos, sed & ea quæ ipsorum essent, cuperet interire. Hujusque rei proponebat exemplum, quod antequam beatum Job tentare permitteretur, omnem substantiam ejus interfecerit. Nec movere quempiam debere, quod Domini jussione, duo millia porcorum a dæmonibus interfecta sunt; siquidem eos qui viderant, non potuisse aliter credere exisse de homine tantam dæmonum multitudinem, nisi grandis porcorum numerus, & quasi a multis actus, pariter corruisset.

Matth. 8. & Marc. 5.

Hilarionem colebat M. Antonius

24. Tempus me deficiet, si voluero universa signa, quæ ab eo perpetrata sunt, dicere. In tantam enim a Domino fuerat elevatus gloriam, ut beatus quoque Antonius audiens conversationem ejus, scriberet ei, libenterque ejus epistolas sumeret. Et si quando de Syriæ partibus ad se languentes perrexissent, diceret eis: Quare vos tam longe vexare voluistis, quum habeatis ibi filium meum Hilarionem? Exemplo itaque ejus per totam Palæstinam innumerabilia monasteria esse ceperunt, & omnes ad eum Monachi certatim currere. * Quod ille cernens, laudabat Domini gratiam; & [c] ad profectum animæ singulos cohortabatur, dicens: Præterire figuram hujus mundi; & illam esse veram vitam, quæ vitæ præsentis emeretur incommodo. c

* al. Quæ

Visitabat monasteria Hilarion.

25. Volens autem exemplum eis dare & humilitatis, & officii, statis diebus ante vindemiam lustrabat cellulas Monachorum. Quod postquam cognitum est a fratribus, omnes ad eum confluebant: & comitati tali duce, circumibant monasteria, habentes viaticum suum: quia interdum usque ad duo millia hominum congregabantur. Sed & procedente tempore, unaquæque villa vicinis Monachis ad susceptionem Sanctorum gaudens cibos offerebat. Quantum autem fuerit in eo studii, ut nullum fratrem quamvis humilem, quamvis pauperem præteriret, vel illud indicio est, quod vadens in desertum Cades ad unum de discipulis suis visendum, cum infinito agmine Monachorum pervenit * Elusam, eo forte die,

* al. Elusium & Eolesam.

a Duo Vatic. codic. *putantes ad eum ab Imperatore missos, ad Monasterium perrexerunt.*

a Addunt mss. *homo*: leviora quædam infra emendamus.

b In aliquot vulgatis, *& pro affectu animi singulos* &c.

die, quo anniversaria solennitas omnem oppidi populum in templum Veneris congregaverat. Colunt autem illam ob Luciferum, [a] cujus cultui Saracenorum natio dedita est. Sed & ipsum oppidum ex magna parte semibarbarum est propter loci situm. Igitur audito quod Sanctus Hilarion præteriret (multos enim Saracenorum arreptos a dæmone frequenter curaverat) gregatim ei cum uxoribus & liberis obviam processere, submittentes colla, & voce Syra BARECH, id est, *benedic*, inclamantes. Quos ille blande humiliterque suscipiens, obsecrabat ut Deum magis quam lapides colerent: simulque ubertim flebat, cælum spectans, & pollicens, si Christo crederent, ad eos se crebro esse venturum. Mira Domini gratia, non prius abire passi sunt, quam futuræ Ecclesiæ lineam mitteret; & sacerdos eorum, ut erat [b] Coronatus, Christi signo denotaretur.

ברוך

Monachus avarus.

26. Alio quoque anno quum exiturus esset ad visenda monasteria, & digereret in schedula, apud quos manere, quos in transitu visitare deberet, scientes Monachi quemdam de fratribus parciorem, simulque cupientes vitio ejus mederi, rogabant ut apud eum maneret. Et ille: Quid, inquit, vultis & vobis injuriam, & fratri vexationem facere? Quod postquam frater ille parcus audivit, erubuit; & annitentibus cunctis, vix ab invito impetravit, ut suum quoque monasterium in mansionum ordinem poneret. Post diem ergo decimum venerunt ad eum, custodibus jam in [c] vinea, qua venirent illi, dispositis, qui cum lapidibus & glebarum jactu, fundæque vertigine accedentes deterrerent, sine esu uvæ mane omnes profecti sunt, ridente sene, & dissimulante scire quod evenerat.

Monachus largus Sabas.

27. Porro suscepti ab alio Monacho, cui Sabas vocabulum est (debemus quippe parci tacere vocabulum, largi dicere) quia Dominicus erat dies, invitabantur ab eo universi in vineam, ut ante horam cibi uvarum pastu laborem viæ sublevarent. Et sanctus: maledictus, ait, qui prius refectionem corporis, quam animæ quæsierit. Oremus, psallamus, reddamus Domino officium, & sic ad vineam * properabimus. Completo itaque ministerio, in sublimi stans benedixit vineæ, & suas ad pascendum dimisit oves. Erant autem qui vescebantur, non minus tribus millibus. Quumque centum lagenis æstimata fuisset integra adhuc vinea, post dies viginti trecentas fecit. Porro ille parcus frater multo minus solito colligens, etiam id quod habuerat versum in acetum sero doluit. Hoc multis fratribus senex ante futurum prædixerat. Detestabatur autem præcipue Monachos, qui infidelitate quadam in futurum reservarent sua, & diligentiam haberent, vel sumtuum, vel vestitus, aut alicujus earum rerum, quæ cum sæculo transeunt.

* al. *properabitis*.

Frater nimis cautus

28. Denique unum de fratribus in quinto fere a se milliario manentem, quia comperiebat hortuli sui nimis cautum timidumque custodem, & pauxillum habere nummorum, ab oculis abegerat. Qui volens sibi reconciliari senem, frequenter veniebat ad fratres, & maxime ad [d] Hesychium, quo ille vehementissime delectabatur. Quadam igitur die ciceris fascem virentis, sicut in herbis erat detulit. Quem quum Hesychius posuisset in mensa ad vesperum, exclamavit senex, se putorem ejus ferre non posse, simulque unde esset rogavit. Respondente autem Hesychio, quod frater quidam primitias agelli sui fratribus detulisset, non sentis, inquit, putorem teterrimum, & in cicere fœtere avaritiam? Mitte bubus, mitte brutis animalibus, & vide an comedant. Quod quum ille juxta præceptum in præsepe posuisset, exterriti boves & plus solito mugientes, ruptis vinculis in diversa fugerunt. Habebat enim senex hanc gratiam, ut ex odore corporum vestiumque, & earum rerum quas quis tetigerat, sciret cui dæmoni, vel cui vitio subjaceret.

Turbarum inimicus erat Hil.

29. Igitur sexagesimo tertio vitæ suæ anno cernens grande monasterium, & multitudinem fratrum secum habitantium; turbasque eorum, qui diversis languoribus, & immundis spiritibus occupatos ad se deducebant, ita ut omni genere hominum solitudo per circumitum repleretur, flebat quotidie, & incre-

a Idem Gordianus Monachus in S. Placidi Martyris Vita testatur, num. 61. ubi de Abdala Saracenorum Imperatore tradit, eum *ut Christiana religionis culturam funditus de terra eraderet, & Molochi templa, & LUCIFERI culturam augeret, centum navium expeditionem congregasse*. Sed & noster Hier. in Amos 5. *Luciferum lucusque Saraceni venerantur*.

b Ethnici sacerdotii ordo erat *Coronatorum*, quorum mentio occurrit in epistola Innocentii ad Episcopos in Synodo Toletana Tolosana constitutos, ubi negat ad Ecclesiasticum ordinem venire posse eos *qui post baptismum vel Coronati fuerint, vel Sacerdotium quod dicitur sustinuerint*. Et clarius apud Firmicum Mat. *Erunt autem, aut Coronati, aut Sacerdotibus præpositi, aut sacrorum bajuli simulacrorum*.

c Duo Vatic. codices, *in vinea, quasi villa esset, ab eo dispositis*, alter vetustior, *jam vinea, quasi villa esset, ab eo &c*. Gravius in aliis invenit, *quasi vinea aliena esset, & quasi villæ custos esset*.

d MSS. *Isicium* constanter, Sozomenus *Hesycham* vocat, quod ex Syrorum pronuntiatione facit, qui in *am* Græca nomina detorquebant.

credibili desiderio conversationis antiquæ A recordabatur. Interrogatus a fratribus quid haberet, cur se conficeret, ait: Rursum ad sæculum redii, & recepi mercedem meam in vita mea. En homines Palæstinæ, & vicinæ provinciæ existimant me alicujus esse momenti; & ego sub prætextu monasterii ad dispensationem fratrum, * vilem supellectilem habeo. Servabatur, autem a fratribus, maxime ab Hesychio, qui miro amore venerationi senis deditus erat. Quumque B ita * vixisset lugens biennium, [a] Aristænete illa, cujus supra fecimus mentionem, Præfecti tunc uxor, sed nihil de Præfecti ambitu habens, venit ad eum, volens etiam ad Antonium pergere. Cui ille flens: Vellem, ait, ipse quoque ire, si non carcere hujus monasterii clausus tenerer, & si eundi fructus esset. [b] Biduum enim hodie est, quod totus mundus tali parente orbatus est. Credidit illa & substitit. Et post paucos dies veniente C nuntio, Antonii dormitionem audivit.

* f. utilem

* al. duxisset.

30. Mirentur alii signa [c] quæ fecit: mirentur incredibilem abstinentiam, scientiam, humilitatem. Ego nihil ita stupeo, quam gloriam illum & honorem calcare potuisse. Concurrebant Episcopi, Presbyteri, Clericorum & Monachorum greges, [d] matronarum quoque Christianarum (grandis tentatio) & hinc inde ex urbibus & agris vulgus ignobile: D sed & potentes viri, & judices, ut benedictum ab eo panem, vel oleum acciperent. At ille nihil aliud nisi solitudinem meditabatur, intantum, ut quadam die proficisci statuerit: & adducto asello (nimis quippe exesus jejuniis, vix ingredi poterat) iter arripere conaretur.

Contemtus gloriæ mirabilis.

Quod quum percrebuisset, & quasi vastitas & justitium Palæstinæ indiceretur, plus quam decem millia hominum diversæ ætatis & sexus ad retinendum eum congregata sunt. Immobilis ille ad preces, & baculo arenas discutiens, loquebatur: Fallacem Dominum meum non faciam, non possum videre subversas Ecclesias, calcata Christi altaria, filiorum meorum sanguinem. Universi autem qui aderant, intelligebant revelatum ei quiddam esse secreti, quod nollet confiteri, & nihilominus custodiebant eum, ne proficisceretur. Decrevit ergo, publica omnes voce contestans, non cibi se, non potus quidquam sumere, nisi dimitteretur. Et post septem dies, inediæ tamdem relaxatus, ac valedicens plurimis, cum infinito agmine prosequentium venit [e] Betilium, ubi persuasis turbis ut reverterentur, elegit quadraginta Monachos, qui haberent viaticum, & possent jejunantes ingredi, id est, post solis occasum; visitatisque fratribus, qui in vicina eremo erant, & in loco qui dicitur [f] Lychnos morabantur, perrexit post triduum ad castrum Theubatum, ut videret Dracontium Episcopum & Confessorem, qui ibi exulabat. Quo incredibiliter consolato tanti viri præsentia, post aliud triduum multo Babylonem labore pervenit, ut viseret Philonem Episcopum & ipsum Confessorem. Constantius enim rex, Arianorum favens hæresi, utrumque in ea loca deportaverat. Inde egrediens [g] post triduum, venit ad oppidum Aphroditon: ubi convento Diacono Baisane (qui locatis dromadibus camelis, ob aquæ in eremo penuriam consueverat euntes ad Antonium ducere) confessus est fratribus instare diem

Dracontius & Philo Episcopi exules.

a Editi *Aristeneta*, quod supra notatum est. Mox duo mss. *habitu* pro *ambitu*.

b Hanc de Magni Antonii morte visionem cum his confer, quæ sub insequentis numeri finem edisserit.

c Mss. omnes addunt, *& portenta*, deinde unus *humanitatem*, pro *humilitatem*, & paulo post *celare* haber pro *calcare*.

d Nostri codd. cum Victorio, *Matronæ quoque Christianorum &c.*

(1) Vetustissima pietatis consuetudo in Ecclesia, quæ viris sanctitate insignibus oleum vel panem benedicendum offerebat, sibi postea ad mala propulsanda profuturum. Severus Sulpicius Dialog. III. c. 3. *Non prætermittendum videtur, Avitiani Comitis uxorem misisse Martino oleum, quod ad diversas morborum caussas necessarium, sicut est consuetudo benediceret.* Et paulo post: *vas vitreum cum oleo, quod Martinus benedixerat.* Videndus & Ruffinus Hist. Eccles. lib. II. cap. 4. ubi de arido membris homine narrat, qui oleo benedicto perunctus ab Antonii discipulis statim convaluit. Quod Sozomenus confirmat lib. VI. cap. 20.

e Sic editi ante Martianæum *Betilium*; ipse vero *Betuliam* legit ex aliquot mss. cujusmodi nullum nos invenimus; nostri enim plerumque *Vetilium*, sed duo Vaticani *Vetulium* præferunt. Dicuntur etiam quidam *Bethelium* legere. Betuliam certe in libro Locorum Eusebius, aut Hieronymus nusquam memorant; Suidas autem id unum tradit civitatem ad Judæorum ditionem pertinere βαιτυλαῖα ἡ τῶν Ἰουδαίων πόλις. Quare vicum illum Gazæorum, qui Sozomeno lib. 5. cap. 15. βηθελία dicitur, facile opinor indicari. Accedit conjecturæ momentum ex eodem Sozomeno gravissimum, quod ejus loci incolas a S. Hilarione ad Christianam fidem conversas tradit, ipsumque avum suum baptismum ibi suscepisse. Porro *Bethelian* sic ait appellari ex Pantheo quod ibi erat, ἐκ τῆς Σύρων φωνῆς εἰς τὴν ἑλλήνων ἑρμηνευόμενον θεῶν οἰκητήριον ὀνομάζεσθαι διὰ τὸν τοῦ Πανθέου ναόν. *Ex Syrorum lingua in Græcam conversum nomen, Deorum domicilium appellari propter Panthei templum.*

f Vaticani duo *Lichonos*, tertius *Lignos*, alii *Lichognos*. Videtur autem legendum *Lycos*, quod est oppidum in extrema parte Thebaidis. Plinius lib. V. *Lycos ubi montes finiunt.* Mox quoque alii codd. *Thonbaston*, & *Thabaston*, unus propius vero *Thaubaston*; facile enim putamus θαῦβα, quod in Arabia deserta collocat Ptolemæus cap. 19. debere intelligi.

g Tres Vatic. mss. *post biduum*. Vitiose autem erat penes Martianæum paulo post, *qui equis locatis, dromadibus &c.* Nec satis bene Victorius, *qui locatis camelis, & dromedis*, quasi duæ essent belluarum species, contra quam docet Vopiscus in Aureliano, *Zenobia cum fugeret camelis, quos dromedas vocitant &c.* Nos locum e mss. consensu restituimus.

diem dormitionis beati Antonii; & pervigilem noctem in ipso quo defunctus fuerat loco, a se ei debere celebrari. Tribus igitur diebus per vastam & horribilem solitudinem, tandem ad montem altissimum pervenerunt, repertis ibi duobus Monachis, Isaac & Pelusiano, quorum Isaac interpres Antonii fuerat.

Habitaculum S. Antonii.

31. Et quia se præbet occasio, & ad loci venimus, dignum videtur brevi sermone habitaculum tanti viri describere. Saxeus & sublimis mons per mille circiter passus, ad radices suas aquas exprimit, quarum alias arenæ ebibunt, aliæ ad inferiora delapsæ, paulatim rivum efficiunt; super quem ex utraque ripa palmæ innumerabiles multum loco & amœnitatis & commodi tribuunt. Videres senem huc atque illuc cum discipulis beati Antonii discurrere. Hic, ajebant, psallere, hic orare, hic operari, hic fessus residere solitus erat. Has vites, has arbusculas ipse plantavit: illam areolam manibus suis ipse composuit. Hanc * piscinam ad irrigandum hortulum multo sudore fabricatus est. Istum sarculum ad fodiendam terram pluribus annis habuit. Jacebat in stratu ejus, & quasi calens adhuc cubile deosculabatur. Erat autem cellula non plus mensuræ per quadrum tenens quam homo dormiens extendi poterat. Præterea in sublimi montis vertice, quasi per cochleam ascendentibus, & arduo valde * nisu, duæ ejusdem mensuræ cellulæ visebantur: in quibus venientium frequentiam, & discipulorum suorum contubernium fugiens moratus est. Verum hæ in vivo excisæ saxo, ostia tantum addita habebant. Postquam autem ad hortulum venerant: Videtis, inquit Isaac, hoc pomarium arbusculis consitum, & oleribus virens; ante hoc ferme triennium quum onagrorum grex vastaret, unum e ductoribus eorum stare jussit, baculoque tundens latera: Quare, inquit, comeditis quod non seminastis? Et exinde exceptis aquis, ad quas potandas ventitabant, numquam eos nec arbusculam, nec olera contigisse. Præterea rogabat senex, ut sibi locum tumuli ejus ostenderent. Qui quum seorsum eum abduxissent, utrum monstraverint, nec ne ignoratur. Caussam occultandi juxta præceptum [a] Antonii fuisse referentes, ne Pergamius, qui in illis locis ditissimus erat, sublato ad villam suam sancti corpore, Martyrium fabricaretur.

* mss. piscinulam.

Cellula Antonii.

* al. adnisu

* al. pomerium.

Ignotum sepulcrum B. Antonii [a]

32. Igitur reversus ad Aphroditon, duobus secum tantum retentis fratribus, in vicina eremo moratus est: tanta abstinentia & silentio, ut tunc primum se cepisse Christo servire diceret. Porro jam triennium erat, quod clausum cælum illas terras arefecerat; ut vulgo dicerent, Antonii mortem etiam elementa lugere. Non latuit fama Hilarionis accolas quoque illius loci: & certatim virilis ac muliebris sexus ore luridi, & attenuati fame, pluvias a servo Christi, id est, a beati Antonii successore deprecabantur. Quos ille cernens, mire doluit. Elevatisque in cælum oculis, & utrasque in sublime erigens palmas, statim impetravit quod rogaverant. Ecce autem sitiens arenosaque regio, postquam pluviis irrigata est, tantam serpentum & venenatorum animalium ex improviso ebullivit multitudinem, ut percussi innumerabiles, nisi ad Hilarionem concurrissent, statim interirent. Benedicto itaque oleo universi agricolæ atque pastores tangentes vulnera, certam salutem resumebant.

Pluviam impetrat Hilarion.

33. Videns etiam ibi se miris honoribus affici, perrexit Alexandriam, inde ad * ulteriorem Oasim eremum transiturus. Et quia numquam ex quo ceperat esse Monachus, in urbibus manserat, divertit ad quosdam fratres sibi notos in [b] Bruchio, haud procul ab Alexandria; qui quum miro gaudio suscepissent senem, & jam vicina nox esset, repente audiunt discipulos ejus asinum sternere, illumque parare proficisci. Itaque advoluti pedibus, rogabant ne hoc faceret, & ante limen prostrati, citius se mori, quam tanto carere hospite testabantur. Quibus ille respondit: Idcirco abire festino, ne vobis molestiam generem. Certe ex posterioribus cognoscetis, non sine caussa me subito ambulasse. Igitur altera die Gazenses cum lictoribus Præfecti (nam pridie eum venisse cognoverant) intrantes monasterium, quum illum minime invenissent, invicem loquebantur: Nonne vera sunt quæ audivimus? magus est, & futura cognoscit. Urbs enim Gaza, postquam, profecto de Palæstina Hilarione, Julianus in imperium suc-

Pergit in alias regiones.

* mss. interiorem.

b

[a] Vid. S. Athanasium in Vit. S. Antonii. Infra leviora quædam emendamus.

[b] Perperam & contra mss. fidem hucusque obtinuit heic atque infra *Brutio*. Sed *Bruchium* legendum monuit etiam Ammmian Marcell. lib. 22. c. 16. Et Epiphanius, qui Βρούχιον κλίμα idest regionem *Bruchion* dictam sua ætate desertam fuisse testatur. Auctor Vitæ Apollonii Dyscoli, Προύχιον vocat ἐν τῷ Προυχίῳ περὶ τὸν δρόμον, ἐν τόπῳ οὕτω καλουμένῳ περὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Alexandrinæ urbis regio ista fuit quasi πυρουχεῖον dicta a quo detorta vox Βρουχεῖον, ideo per diphthongum concipienda, ut Petavius contendit in adnotationibus in Epiphanium de ponderibus & mensuris, quem si lubet vide.

morte Hilarionis impetraverant.

successerat, destructo monasterio ejus, precibus ad Imperatorem datis, & Hilarionis, & Hesychii mortem impetraverat: amboque ut quærerentur, toto orbe scriptum erat.

De Adriano Discipulo.

34. Egressus ergo de Bruchio, per inviam solitudinem intravit Oasim: ibique anno plus minus exacto, quia [a] illuc quoque sua fama pervenerat, quasi jam in Oriente latere non posset, ubi multi illum & opinione, & vultu noverant, ad solas navigare insulas cogitabat; ut quem terra vulgaverat, saltem maria cælarent. Eodem ferme tempore Hadrianus discipulus ejus de Palæstina supervenit, dicens Julianum occisum, & Christianum * Imperatorem regnare cepisse; revertique eum debere ad monasterii sui reliquias. Quod ille audiens detestatus est: & conducto camelo, per vastam solitudinem, pervenit ad maritimam urbem Libyæ, Paretonium: ubi Hadrianus infelix volens Palæstinam reverti, & pristinam sub nomine magistri quærens gloriam, multas ei fecit injurias. Ad extremum, [b] convasatis quæ a fratribus ei missa detulerat, nesciente illo, profectus est. Super hoc quia alter locus referendi non est, hoc tantum dixerim in terrorem eorum qui magistros despiciunt; quod post aliquantulum temporis computruerit morbo regio.

* Jovinianum.

Evangeliorum Codicem manu sua scripserat.

35. Habens igitur [c] senex Gazanum secum, ascendit classem, quæ Siciliam navigabat. Quumque venundato Evangeliorum codice, quem manu sua adolescens scripserat, dare naulum disponeret in medio ferme Adriæ, naucleri filius arreptus a dæmone, clamare cepit, & dicere: Hilarion serve Dei, cur nobis per te & in pelago tutos esse non licet? Da mihi spatium donec ad terram veniam, ne hic ejectus, præcipiter in abyssum. Cui ille: Si Deus meus, ait, tibi concedit ut maneas, mane; sin autem ille te ejicit, quid mihi invidiam facis, homini peccatori atque mendico? Hoc autem dicebat, ne nautæ & negotiatores qui in navi erant, se, quum ad terram pervenissent, proderent. Nec multo post purgatus est puer, patre fidem dante, & cæteris qui aderant, nulli se super ejus nomine locuturos.

36. Ingressus autem Pachynum promontorium Siciliæ, obtulit nauclero Evangelium pro subvectione sua & Gazani. Qui nolens accipere, maxime quum videret illos, excepto illo codice, & his quibus vestiti erant, amplius nihil habere, ad extremum jurat se non accepturum. Sed & senex accensus fiducia pauperis conscientiæ, in eo magis lætabatur, & quod nihil haberet sæculi, & ab accolis illius loci mendicus putaretur.

Fugit, ad mediterranea loca.

37. Porro recogitans ne negotiatores de Oriente venientes se notum facerent, [d] ad mediterranea fugit loca, id est, vicesimo a mari millario, ibique in quodam deserto agello, lignorum quotidie fascem alligans, imponebat dorso discipuli. Quo in proxima villa venundato, & sibi alimoniam, & his qui forte ad eos veniebant, pauxillulum panis emebant. Sed vere juxta quod scriptum est: *Non potest civitas latere super montem posita*, Scutarius quidam quum in Basilica beati Petri Romæ torqueretur, clamavit in eo immundus spiritus: Ante paucos dies Siciliam ingressus est Hilarion servus Christi, & nemo eum novit, & putat se esse secretum, ego vadam, & prodam illum. Statimque cum servulis suis ascensa in portu nave, appulsus est Pachynum, & [e] deducente se dæmone, ubi ante tugurium senis se prostravit, illico curatus est. Hoc initium signorum ejus in Sicilia, innumerabilem ad eum deinceps ægrotantium, sed & religiosorum hominum adduxit multitudinem: intantum, ut de primoribus viris quidam tumens morbo intercutis [f] aquæ, eodem

Matth. 5. 14.

S. Hier. T. II. C die

[a] Mss. *Illuc quoque eum sui fama prævenerat.*

[b] Duo mss. *convocatis omnibus quæ &c.* alius *eum vasis quæ &c.* Monuit Victorius *convasatis* perinde esse ac collectis in sarcinas rebus, ut asportentur.

[c] Iidem mss. *Senem Zazanum.*

[d] Conferendus Sozomenus lib. V. cap. X. quem brevitatis gratia Latine tantum ex Valesii interpretatione repræsentamus: *Per idem*, inquit, *tempus* (Juliani scilicet Imperatoris) *Hilario quoque Monachus a Gazæis quæsitus in Siciliam se recepit. Ibi ligna ex desertis montibus colligens & humeris suis in urbem portans vendebat, eoque pacto quantum ad vitam sufficeit, quotidianum sibi parabat alimentum. Tandem vero quisnam & qualis esset, indicatus a viro NOBILI, qui a Dæmonio vexabatur; postquam eum immundo spiritu liberasset, trajecit in Dalmatiam &c.* E quibus duo sunt in rem nostram animadvertenda; & primum quidem falli Sozomenum, qui in Siciliam transfretasse Hilarionem tradit, ut Gazæorum insidias declinaret, cum per id temporis Oasi delituisse, usque quo Juliano Imperatore occiso, Siciliam venit, ex Hieronymi superiori contextu compertum sit. Alterum haud recte Gravium suspicari, hominem qui Hilarionis sanctitatem prodiderit, non *scutarium*, fuisse, sive legi debere, sed *scrutarium*, sive qui scruta venderet, ut ex Horatii versu,

Vilia vendentum tunicato scruta popello,

cum e contrario ἄνδρα τῶν ἐπισήμων, *virum illustrem*, sive genere, sive dignitate Sozomenus vocet, & Scutarii nomen designet.

[e] Unus ms. *deducente se dæmone, ante conspectum senis prostratus, illico &c.*

[f] Vocem *aquæ*, quæ antea deerat, suffecimus e mss.

Hydropicus curatus. die quo ad eum venerat, curatus sit. Qui postea offerens ei infinita munera, audivit dictum Salvatoris ad discipulos: Matth. 10, 8. *Gratis accepistis, gratis date.*

Hesychius discipulus quærit Hilarionem. 38. Dum hæc ita geruntur in Sicilia, Hesychius discipulus ejus, toto senem orbe quærebat, lustrans littora, deserta penetrans; & hanc tantum habens fiduciam, quia ubiquumque esset, diu latere non posset. Transacto igitur jam triennio, audivit Methonæ a quodam Judæo, vilia populis scruta vendente, Prophetam Christianorum apparuisse in Sicilia, tanta miracula & signa facientem, ut de veteribus Sanctis putaretur. [a] Interrogans itaque habitum ejus, incessum & linguam, maximeque ætatem, nihil discere potuit. Ille enim qui referebat, famam ad se venisse tantum hominis testabatur. Ingressus igitur Adriam, * prospero cursu venit Pachynum; & in quadam curvi littoris villula, famam senis sciscitatus, consona voce omnium cognovit ubi esset, quid ageret: nihil in eo ita cunctis admirantibus, quam quod post tanta signa atque miracula, ne fragmen quidem panis a quoquam in illis locis accepisset. Et ne longum faciam, sanctus vir Hesychius ad magistri genua provolutus, plantasque ejus lacrymis rigans, tandem ab eo sublevatus, post bidui triduique sermonem audit a Gazano, non posse senem jam in illis habitare regionibus; sed velle ad barbaras quasdam pergere nationes, ubi & [b] nomen & rumor suus incognitus foret.

* al. propero.

Comburit serpentem boam dictum. 39. Duxit itaque eum ad Epidaurum Dalmatiæ oppidum, ubi paucis diebus in vicino agello mansitans, non potuit abscondi. Si quidem draco miræ magnitudinis, quos gentili sermone *boas* vocant, ab eo quod tam grandes sint, ut boves glutire soleant, omnem late vastabat provinciam, & non solum armenta & pecudes; sed agricolas quoque & pastores [c] tractos ad se vi spiritus absorbebat. Cui quum pyram jussisset præparari, & oratione ad Christum emissa, evocato præcepisset struem lignorum scandere, [d] ignem supposuit. Tum itaque cuncta spectante plebe, immanem bestiam concremavit. Unde æstuans, quid faceret, quo se verteret, aliam parabat fugam; & solitarias terras mente perlustrans, * mœrebat quod tacente de se lingua, miracula loquerentur.

* al. mirabatur.

Egressum terminis mare compescit. 40. Ea tempestate, terræ motu totius orbis, [e] qui post Juliani mortem accidit, maria egressa sunt terminos suos, & quasi rursum Deus diluvium minaretur, vel in antiquum chaos redirent omnia, naves ad prærupta [f] delatæ montium B pependerunt. Quod quum viderent Epidauritani, frementes scilicet fluctus & undarum moles, & montes gurgitum littoribus inferri, verentes, quod jam evenisse cernebant, ne oppidum funditus subverteretur, [g] ingressi sunt ad senem: & quasi ad prœlium proficiscentes, posuerunt eum in littore. Qui quum tria crucis signa pinxisset in sabulo, manusque contra tenderet, incredibile dictu est in quantam altitudinem intumescens ma- C re ante eum steterit: ac diu fremens, & quasi ad obicem indignans, paulatim in semetipsum relapsum est. Hoc Epidaurus & omnis illa regio usque hodie prædicat, matresque docent liberos suos ad memoriam in posteros transmittendam. Vere illud quod ad Apostolos dictum est: *Si credideritis, dicetis huic monti, transi in mare, & fiet*, etiam juxta litteram impleri potest, si tamen quis habuerit Apostolorum fidem, & talem qualem D illis habendam Dominus imperavit. Quid enim interest, utrum mons descendat in mare, an immensi undarum montes repente obriguerint, & ante senis tantum pedes saxei, ex alia parte molliter fluxerint? Matth. 17, 19.

Fugit Cyprum. 41 Mirabatur omnis civitas, & magnitudo signi Salonis quoque percrebuerat. Quod intelligens senex, in brevi lembo clam nocte fugit, & inventa post biduum oneraria navi, perrexit Cyprum. E Quumque inter Maleam & Cytheram piratæ derelicta Classe in littore, quæ non antemna, sed conto regitur, duobus haud parvis myoparonibus occurrissent, & denuo hinc inde [h] fluctus occurrerent, remiges omnes qui in navi erant trepidare, flere, discurrere, præparare contos, &

[a] Vitiose hactenus obtinuit *Interrogatus* pro *interrogans*, & *nihil dicere* pro *discere*, quemadmodum e mss. omnibus emendamus.

[b] Mss. constanter *nomen & sermo suus ignotus* &c.

[c] Duo mss. *tractu sævi spiritus*, alius *sui spiritus*.

[d] Concinnius mss. & brevius, *ignem supposuit, cunctaque spectante plebe* &c.

[e] Terræmotus hic idem est, quem eleganter describit Ammianus Marcellinus ad finem lib. XXVI. & *Consule Valentiniano primum cum fratre Valente* accidisse dicit, quod refertur ad an. 365. (Vide Chronicon ad an. 2.) Valentiniani. Et in Chronico Alexand. τούτῳ τῷ ἔτει ἡ θάλασσα ἐκ τῶν ἰδίων ὀρῶν ἐξῆλθε μηνὶ πανέμῳ πρὸ ιβ καλανδῶν Αὐγούστων. Vid. Socratem lib. IV. c. 3.

[f] Erasmianam lectionem Martianæus ex fide mss. suorum revocavit, *de latere*, pro uno verbo *delata*: nobis probatur magis isthæc Victorii, quam mss. ad unum omnes, quos consuluimus, confirmant.

[g] Erat antea *ingressi sunt*, certe renitentibus mss. Vid. Sozomenum lib. v cap. 20.

[h] Unus Vatic. *fluctus vertente* (al. *verrente*) *remige, omnes* &c. quæ fortasse verior est lectio.

& quaſi non ſufficeret unus nuntius, certatim ſeni piratas adeſſe dicebant. Quos ille procul intuens ſubriſit. Et converſus ad diſcipulos dixit: *Modicæ*, inquit *fidei*, *quare trepidatis?* (Matth. 14. 32.) Numquid plures ſunt hi quam Pharaonis exercitus? tamen omnes Deo volente ſubmerſi ſunt. Loquebatur his, & nihilominus ſpumantibus roſtris hoſtiles * carinæ (* al. turba.) imminebat, jactu tantum lapidis medio. Stetit ergo in * (* al. ora) prora navis, & porrecta contra venientes manu: hucuſque, ait veniſſe ſufficiat. O mira rerum fides, ſtatim reſiluere naviculæ, & impellentibus contra remis, ad puppim impetus redit. Mirabantur piratæ, poſt tergum ſe redire nolentes: totoque corporis niſu, ut ad navigium pervenirent, laborantes, velocius multo quam venerant, ad littus ferebantur.

42. Prætermitto cætera, ne videar in narratione ſignorum volumen extendere. (Multos ab immundis ſpiritibus curat.) Hoc ſolum dicam, quod proſpero curſu inter Cycladas navigans, hincinde clamantium de urbibus & vicis, & ad littora concurrentium, immundorum ſpirituum voces [a] audiebat. [a] Ingreſſus ergo Paphum, urbem Cypri nobilem carminibus Poetarum, quæ * frequenter (* frequenti) terræmotu lapſa, nunc ruinarum tantum veſtigiis quid olim fuerit, oſtendit, in ſecundo ab urbe milliario habitabat ignobilis, gaudenſque quod paucis diebus quiete viveret. [b] Verum [b] non ad plenum viginti tranſiere dies, quum per omnem illam inſulam quiquumque immundos habebant ſpiritus, clamare ceperunt, veniſſe Hilarionem ſervum Chriſti, & ad eum ſe debere properare. Hoc Salamina, hoc Curium, hoc Lapetha & urbes reliquæ conclamabant, pleriſque aſſerentibus ſcire ſe quidem Hilarionem, & vere illum eſſe famulum Dei, ſed ubi eſſet ignorare. Intra triginta igitur nec multo amplius dies, ducenti ferme, tam viri quam mulieres, ad eum congregati ſunt. Quos quum vidiſſet, dolens quod ſe non paterentur quieſcere, & quodammodo in ultionem ſui ſæviens, tanta eos orationum inſtantia flagellavit, ut quidam ſtatim, alii poſt biduum triduumve, omnes vero intra unam hebdomadam curarentur.

43. (In ſecretiorem locum aſcendit.) Manens itaque ibi biennio, & ſemper de fuga cogitans, Heſychium ad ſe veris tempore reverſurum, Palæſtinam ad ſalutationem fratrum, & monaſterii

(A) ſui cineres viſendos miſit. Qui quum revertiſſet, cupienti rurſum ad Ægyptum navigare, hoc eſt, ad ea loca, quæ vocantur [c] Bucolia, (c Bucolia Ægypti.) eo quod nullus ibi Chriſtianorum eſſet, ſed barbara tantum & ferox natio, ſuaſit ut in ipſa magis inſula ad ſecretiorem locum [d] conſcenderet. [d] Quem quum diu luſtrans omnia, reperiſſet, perduxit eum duodecim millibus a mari procul inter ſecretos aſperoſque montes, & quo vix reptando manibus genubuſque (B) poſſet aſcendi. Qui introgreſſus, contemplatus quidem eſt terribilem valde & remotum locum, arboribus hincinde circumdatum, habentem etiam aquas de ſupercilio collis irriguas, & hortulum peramœnum, & pomaria plurima, quorum fructum numquam in cibo ſumſit: ſed & antiquiſſimi juxta templi ruinam ex quo (ut ipſe referebat & ejus diſcipuli [e] [e] teſtantur) tam innumerabilium per noctes & dies dæmonum voces reſonabant, ut (C) exercitum crederes. Quo ille valde delectatus, quo ſcilicet antagoniſtas haberet in proximo, habitavit ibi per annos quinque, & ſæpe inviſente ſe Heſychio, in hoc extremo jam vitæ ſuæ tempore refocillatus eſt, quod propter aſperitatem difficultatemque loci, & umbrarum (ut ferebatur vulgo) multitudinem, aut nullus, aut rarus ad ſe vel poſſet, vel auderet aſcendere. Quodam autem die egreſſus hortulum, (Paralyticus curatus.) vidit hominem toto cor- (D) pore paralyticum jacentem ante fores. Interrogavitque Heſychium quiſnam eſſet, vel quomodo fuiſſet adductus. Qui reſpondens, ait, Procuratorem ſe fuiſſe villulæ, ad cujus [f] jus hortulus quoque, [f] in quo ipſi erant, pertineret. Et ille collacrymans tendenſque ad jacentem manum: Tibi, inquit, dico in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti ſurge, & ambula. Mira velocitas. Adhuc verba in ore loquentis volvebantur, & jam membra ſolidata ad ſtandum, hominem ſur- (E) rigebant. Quod poſtquam auditum eſt, etiam difficultatem loci, & inter invium plurimorum vicit neceſſitas. Nihil æque per circumitum cunctis villis obſervantibus, quam ne quo modo elaberetur. Diſſeminaverat enim hoc de eo rumor, diu eum in eodem loco manere non poſſe. Quod ille non levitate quadam, aut puerili ſenſu victus faciebat; ſed honorem fugiens & importunitatem; ſemper

a Erat contra mſſ. fidem, *audiebantur*.
b Unus Vatic. *non plus*, alius *non plene*, *viginti* &c.
c In aliquot mſſ. *Batholia* Heliodorus Βυκόλια σύμπας κέκληται πρὸς Αἰγυπτίων ὁ τόπος &c. Hinc etiam *Bacolici milites per Ægyptum* notantur a Capitolino aliiſque a vulgari appellatione hujus loci, quem inſidebant.
d Unus Vatic. *concederet*.
e Mſſ. *teſtabantur*; & paulo poſt *quod ſcilicet tantos agoniſtas haberet* &c.
f Victorius *ad cujus confinia hortulus* &c.

enim silentium & vitam ignobilem desi- A derabat.

Testamentum Hilarionis.

44. Igitur octogesimo ætatis suæ anno, quum absens esset Hesychius, quasi testamenti vice brevem manu propria scripsit Epistolam, omnes divitias suas ei derelinquens (Evangelium scilicet, & tunicam sacceam, cucullam & palliolum) nam minister ejus ante paucos dies obierat. Venerunt itaque ad ægrotantem de Papho multi religiosi viri; & maxime quod eum dixisse audierant, jam se ad B Dominum migraturum, & de corporis vinculis liberandum. Sed & Constantia quædam sancta femina, cujus generum & filiam de morte liberaverat unctione olei: quos omnes adjuravit, ut ne puncto quidem horæ post mortem reservaretur; sed statim eum in eodem hortulo terra operirent, sicut vestitus erat in tunica cilicina & cuculla, & sago rustico.

Olei unctione curati filia & gener Constantiæ.

45. Jamque modicus calor tepebat in pectore, nec præter sensum quidquam C vivi hominis supererat, & tamen apertis oculis loquebatur: Egredere, quid times? egredere, anima mea, quid dubitas? Septuaginta prope annis servisti Christo, & mortem times? In hæc verba exhalavit spiritum. Statimque humo obrutum, ante urbi sepultum, quam mortuum nuntiaverunt.

Hesychius furatur corpus S. Hilarionis.

46. Quod postquam sanctus vir audivit Hesychius, perrexit ad Cyprum, & simulans se velle habitare in eodem hortulo, ut diligentis custodiæ suspicionem accolis tolleret, cum ingenti vitæ suæ periculo, post decem fere menses corpus ejus furatus est. Quod Majumam deferens, totis Monachorum & oppidorum turbis prosequentibus, in antiquo monasterio condidit; illæsa tunica, cuculla, & palliolo, & toto corpore, quasi adhuc viveret, integro, tantisque fragrante odoribus, ut delibutum unguentis putares.

Integrum corpus Hilarionis & illæsæ vestes.

47. Non mihi videtur in calce libri tacenda Constantiæ illius sanctissimæ mulieris devotio, quæ perlato ad se nuntio, quod corpusculum Hilarionis Palæstinæ esset, statim exanimata est, veram in servum Dei dilectionem etiam morte comprobans. Erat enim solita pervigiles in sepulcro ejus noctes ducere, & quasi cum præsente ad adjuvandas orationes suas sermocinari. Cernas usque hodie miram inter Palæstinos & Cyprios contentionem, his corpus Hilarionis, illis spiritum se habere certantibus. Et tamen in utrisque locis magna quotidie signa fiunt; sed magis in hortulo Cypri, forsitan quia [a] plus illum locum dilexerit.

Constantia dolore mortua propter furatum corpus S. Hilarionis.

[a] Unus Vatic. *quia pusillum locum dilexerit*.

VITA

* Scripta eodem tempore ac superior.

* [a] VITA MALCHI
MONACHI CAPTIVI

Malchi Monachi ex Maronia Syriæ viculo, vitam, quæ variis periculis, atque infortuniis exagitata, & captivitate oppressa est, ob oculos lectoribus ponit.

1 QUI navali prœlio dimicaturi A sunt, ante in portu & in tranquillo mari flectunt gubernacula, remos trahunt, ferreas manus, & uncos præparant, dispositumque per tabulata militem, pendente gradu, & labente vestigio stare firmiter assuescunt, ut quod in simulacro pugnæ dicerint, in vero certamine non pertimescant. Ita & ego qui diu tacui (silere quippe me fecit, cui meus sermo supplicium est) prius exerceri cupio in parvo opere, & B veluti quamdam rubiginem linguæ abstergere, ut venire possim ad latiorem historiam. Scribere enim disposui (si tamen vitam Dominus dederit; & si vituperatores mei saltem fugientem me, & inclusum persequi desierint) ab adventu Salvatoris usque ad nostram ætatem, id est, ab Apostolis, usque ad nostri temporis fecem, quomodo & per quos Christi Eccclesia nata sit, & adulta, persecutionibus creverit, & martyriis coronata sit; & postquam ad Christianos principes venerit, potentia quidem & divitiis major, sed virtutibus minor facta sit. Verum hæc alias. Nunc quod imminet explicemus.

Hieronymus Historiam Ecclesiasticam scribere volebat.

* mss. Maronias.

Adolescentulus morabatur in Syria Hieronymus.

* 2. Maronia triginta ferme millibus ab Antiochia urbe Syriæ, haud grandis ad Orientem distat viculus. Hic post multos vel dominos, vel patronos, dum ego adolescentulus morarer in Syria, ad Papæ Evagrii necessarii mei possessionem devolutus est, quem idcirco nunc nominavi, ut ostenderem, unde nossem quid scripturus sum. Erat igitur illic quidam senex nomine Malchus, quem nos Latine [b] *regem* possumus dicere, Syrus natio- b

ne & lingua, ut revera [c] ejusdem loci indigena. Anus quoque in ejus contubernio valde decrepita, & jam morti proxima videbatur: tam studiose ambo religiosi, & sic Ecclesiæ limen terentes, ut Zachariam & Elizabeth de Evangelio crederes, nisi quod Joannes in medio non erat. De his quum curiose ab accolis quærerem quænam esset eorum copula: matrimonii, sanguinis, an spiritus, omnes voce consona, sanctos & Deo placitos, & mira nescio quæ respondebant. Qua cupiditate illectus, adorsus sum hominem, & curiosius [d] sciscitans rerum fidem, hæc ab eo accepi. d

Malchi Historia.

3. Ego, inquit, mi nate, Nisibeni agelli colonus, solus parentibus fui. Qui quum me quasi stirpem generis sui, & hæredem familiæ suæ ad nuptias cogerent, Monachum potius me velle esse respondi. Quantis pater minis, quantis mater blanditiis persequuti C sint, ut pudicitiam proderem, hæc res sola indicio est, quod & domum & parentes fugi. Et quia ad Orientem ire non poteram, propter vicinam Persidem, & Romanorum militum custodiam, ad Occidentem verti pedes, pauxillulum nescio quid portans viatici, quod me ab inopia tantum defensaret. Quid multa? Perveni tamdem ad eremum Chalcidos, quæ inter [e] Immas & Berœam magis ad austrum sita e D est. Ibi repertis Monachis, eorum me magisterio tradidi, manuum labore victum quæritans, lasciviamque carnis refrenans jejuniis. Post multos annos incidit mihi [f] desiderium, ut ad patriam pergerem. Et dum adhuc vive- f ret

[a] In duobus Vaticanis olim Reginæ Svecorum codicibus, 432. & 500. *Incipit Actus monachi captivi, quem dictavit Hieronymus Presbyter.* In alio 797. absolute, *De captivo monacho* inscribitur, itemque in alio 589. *Incipit Historia Malchi captivi monachi scripta a B. Hieronymo.* Ad hæc porro exemplaria totus Vitæ contextus exigitur

[b] Nimirum a מלך, *melech*, quod *Regem* Hebraice sonat. Hesychius quoque, Μάλχος βασιλεύς. Vid. Eunapium in vita Porphyrii.

[c] Pro his verbis *ejusdem loci indigena* editi vetustiores Græce habent αὐτόχθων, quam vocem tamtsi in nullis mss. invenerim ab Erasmo confictam, & Victorio probatam neutiquam credo. Gravius *Thebastonis indigena* in aliquot codd. sibi visus est invenisse, sed forte Latinis literis, utcumque corruptius, Græcum vocabulum αὐτοχθων reddere librarius voluit, ex quo *Thebaston* non nemo imperitior scripsit. Est autem αὐτοχθων idem ac *loci ejusdem indigena*.

[d] Penes Martian. *suscitans*, cui & mss. aliquot suffragantur. Victor. *sciscitatus*.

[e] Martian. *Hymmas*, Ptolemæus Ἴμμαι vocat Seleucidis civitatem. Sed pro *Beræa* veteres editi *Essam* scribunt, unus Vatic. *Bessam*, male, cum *Berœam* Cyrristicæ civitatem, quæ *Aleppo* nunc dicitur, indicati compertum sit. Confer Ptolemæum lib. v. c. 15.

[f] Pari consensu mss. omnes *incidit mihi cogitatio, ut* &c. quemadmodum & supra in vita S. Pauli n. 7. *hac in mentem ejus cogitatio incidit, ut* &c.

ret mater, jam enim patrem mortuum audieram, solarer viduitatem ejus, & exinde venundata possessiuncula, partem erogarem pauperibus, [a] partem monasterio constituerem; quid erubesco confiteri infidelitatem meam? partem in sumtuum meorum solatia reservarem. Clamare cepit Abbas meus, diaboli esse tentationem, & sub honestæ rei occasione, latere antiqui hostis insidias. Hoc esse, reverti canem ad vomitum suum. Sic multos Monachorum esse deceptos, numquam diabolum aperta fronte se prodere. Proponebat mihi exempla de Scripturis plurima: inter quæ illud, quod initio Adam quoque & Evam spe divinitatis supplantaverit. Et quum persuadere non posset, provolutus genibus obsecrabat, ne se desererem, ne me perderem, nec aratrum tenens, post tergum respicerem. Væ misero mihi, vici monitorem pessima victoria, putans illum non meam * salutem, sed suum solatium quærere. Prosequutus ergo me de monasterio, quasi funus efferret, & ad extremum valedicens: Video, ait, te filii Satanæ cauterio notatum: non quæro caussas, excusationes non recipio. Ovis quæ de ovilibus egreditur, lupi statim * morsibus patet.

* mss *utilitatem*.

* al *faucibus*,

Captivus adducitur.

4. De Berœa Edessam pergentibus, vicina est publico itineri solitudo, per quam Saraceni incertis sedibus huc atque illuc semper vagantur. Quæ suspicio frequentiam in illis locis viatorum congregat, ut imminens periculum auxilio mutuo declinetur. Erant in comitatu meo viri, feminæ, senes, juvenes, parvuli, numero circiter septuaginta. Et ecce subito [b] equorum camelorumque sessores Ismaelitæ irruunt, crinitis vittatisque capitibus, ac seminudo corpore, pallia & latas caligas trahentes: pendebant ex humero pharetræ, laxos arcus vibrantes, hastilia longa portabant; non enim ad pugnandum, sed ad prædam venerant. Rapimur, dispergimur, in diversa trahimur. Ego interim longo postliminio hæreditarius possessor, & sero mei consilii pœnitens, cum altera muliercula in unius heri servitutem sortitus venio. Ducimur, immo portamur sublimes in camelis, & per vastam eremum semper ruinam timentes, [c] pendemus potius quam sedemus. Carnes semicrudæ, cibus, & lac camelorum, potus erat.

Pascere oves jubetur.

5. Tandem grandi amne transmisso, pervenimus ad interiorem solitudinem, ubi dominam liberosque ex more gentis adorare jussi, cervices flectimus. Hic quasi clausus carcere, mutato habitu, id est, nudus ambulare disco. [d] Nam aeris quoque intemperies, nihil aliud præter pudenda velari patiebatur. Traduntur mihi pascendæ oves, & in malorum comparatione hoc fruor solatio, quod dominos meos, & conservos rarius video. Videbar mihi aliquid habere sancti Jacob, recordabar Moysi, qui & ipsi in eremo quondam fuere pastores. Vescebar recenti caseo & lacte: orabam jugiter, canebam Psalmos, quos in monasterio didiceram. Delectabat me captivitas mea; agebamque Dei judicio gratias, quod Monachum, quem in patria fueram perditurus, in eremo inveneram.

Conservam in uxorem cogitur accipere.

6. O nihil umquam tutum apud diabolum! o multiplices & ineffabiles ejus insidiæ! Sic quoque latentem me invenit invidia. Dominus videns gregem suum crescere, nihilque in me deprehendens fraudulentiæ (sciebam enim Apostolum præcepisse, Dominis sic quasi Deo fideliter serviendum) & volens me remunerare, quo fidum sibi magis faceret, tradidit mihi illam conservam meam, aliquando captivam. Et quum ego refutarem, diceremque me Christianum, nec licere mihi uxorem viventis mariti accipere (siquidem captus nobiscum vir ejus, ab alio domino fuerat abductus) [e] herus ille implacabilis in furorem versus, evaginato me cepit petere gladio. Et [f] nisi confestim brachia tendens, mulierem præoccupassem, illico fudisset sanguinem. Jam igitur venerat tenebrosior solito, & mihi nimium matura nox. Duco in speluncam semirutam, novam conjugem: & pronubante nobis mœstitia, uterque detestamur [g] alterum, nec fatemur. Tunc vere sensi captivitatem meam prostratusque humi Monachum cæpi plangere, quem perdebam, dicens: Huccine miser servatus sum? ad hoc me mea scelera perduxerunt, ut incanescente jam capite, vir-

Ephes. 6. &c.

[a] Idem mss. *ex parte monasterium construerem*.

[b] Unus Vatic. addit, *Barbarorum manus*, & paulo post tres mss. *Gallicas* habent pro *caligas*, alius *calliculas*. Vid. infra Regulam S. Pachomii.

[c] Mss. omnes *haremus potius* &c.

[d] Tres mss. *Nam aeris loci illius intemperies præter pudicitiam nihil aliud* &c. Unus *temperies*.

[e] Ita ad mss. consensum ac fidem emendamus, hucusque enim editi, adverbio *rursus* præposito, quod minime ad rem facit, legunt quoque *ferus ille & implacabilis*.

[f] Quattuor mss. *& nisi festinus brachio tenere mulierem præoccupassem*, alius *nisi festinus mulierem tenerem, brachio occuparem*, &c.

[g] Duo mss. *alterutrum, nec fatemur*.

virgo maritus fierem? Quid prodest parentes, patriam, rem familiarem contempsisse pro Domino, si hoc facio, quod ne facerem, illa contemsi: nisi quod forte propterea hæc sustineo, quia patriam desideravi. Quid agimus, anima? perimus, an vincimus? Exspectamus manum Domini, an proprio mucrone confodimur? Verte in te gladium, tua magis mors timenda est, quam corporis. Habet & servata pudicitia suum martyrium. Jaceat insepultus Christi testis in eremo, ipse mihi ero & persecutor & martyr. Sic fatus, eduxi in tenebris quoque micantem gladium, & acumine contra me verso: Vale, inquam, infelix mulier: habeto me martyrem potius quam maritum. Tunc illa pedibus meis provoluta: Precor te, inquit, per Jesum Christum, & per hujus horæ necessitatem adjuro, ne effundas [a] sanguinem tuum in crimen meum. Vel si mori placet, in me primum verte mucronem. Sic nobis potius conjungamur. Etiam si vir meus ad me rediret, servarem castitatem, quam me captivitas docuit; vel interirem potius quam perderem. Cur moreris, ne mihi jungaris? Ego morerer, si mihi jungi velles. Habeto me ergo conjugem pudicitiæ, & magis animæ copulam amato, quam corporis. Sperent domini maritum, Christus noverit fratrem. Facile suadebimus nuptias, quum nos viderint sic amare. Fateor, obstupui, & admiratus virtutem feminæ, conjugem plus amavi. Numquam tamen illius nudum corpus intuitus sum: numquam ejus carnem attigi, timens in pace perdere, quod in prœlio servaveram. Transeunt in tali matrimonio dies plurimi: amabiliores nos Dominis fecerant nuptiæ. Nulla fugæ suspicio, interdum & mense toto aberam fidus gregis pastor per solitudinem.

Virtus feminæ captivæ.

7. Post grande intervallum dum solus in eremo sedeo, & præter cælum terramque nihil video, cepi mecum tacitus volvere, & inter multa, contubernii quoque Monachorum recordari, maximeque vultum Patris mei, qui me erudierat, [b] tenuerat, perdiderat. Sicque cogitans, aspicio formicarum gregem angusto calle fervere. Videres onera majora quam corpora. Aliæ herbarum quædam semina forcipe oris trahebant; aliæ egerebant humum de foveis; & aquarum meatus aggeribus excludebant. Illæ venturæ hyemis memores, ne madefacta humus in herbam horrea verteret, illata semina præcidebant; hæ luctu celebri, corpora defuncta deportabant. Quodque magis mirum est in tanto agmine, egrediens non obstabat intranti, quin potius si quam vidissent sub fasce & onere concidisse, suppositis humeris adjuvabant. Quid multa? pulcrum mihi spectaculum dies illa præbuit. Unde recordatus Salomonis, ad formicarum solertiam nos mittentis, & pigras mentes tali exemplo suscitantis, cepi tædere captivitatis, & monasterii cellulas quærere, ac formicarum illarum [c] desiderare similitudinem, ubi laboratur in medium, quumque nihil cujusquam proprium sit, omnium omnia sunt.

Formicarum exemplo excitatur.

Prov. 6. & 30.

8. Regresso ad cubile occurrit mulier: tristitiam animi vultu dissimulare non potui. Rogat cur ita exanimatus sim. [d] Audit caussas: hortor ad fugam: non aspernatur. Peto silentium: fidem tribuit: & jugi susurro inter spem & metum medii fluctuamus. Erant mihi in grege duo hirci miræ magnitudinis, quibus occisis, utres facio, eorumque carnes viatico præparo. Et primo vesperi, putantibus dominis nos secreto cubitare, invadimus iter, utres, & partes carnium portantes. Quumque pervenissemus ad fluvium, nam decem millibus aberat, inflatis conscensisque utribus, aquis nos credimus, paulatim pedibus subremigantes, ut deorsum nos flumine deferente, & multo longius quam conscenderamus, in alteram nos exponente ripam, vestigium sequentes perderent. Sed inter hæc madefactæ carnes, & ex parte lapsæ, vix tridui cibum pollicebantur. Bibimus usque ad satietatem, futuræ nos siti præparantes. Currimus, post tergum semper aspicimus, & magis noctibus [e] promovemus, quam diebus, vel propter insidias late vagantium Saracenorum, vel propter ardorem solis nimium. [f] Pavesco miser etiam referens: & si tota mente securus, toto tamen corpore perhorresco.

Fugit.

9. Post diem vero tertium, dubio prospectu procul aspicimus duos camelis insidentes venire * concitos. Statimque mens mali præsaga, putare cepit dominum

Herus fugientem occupat.

* mss. conciti.

a Iterum duo codd. *sanguinem tuum in sanguinem meum*, alius, *sanguine tuo sanguinem meum*, quartus absolute habet *sanguinem tuum, vel si mori* &c.

b Martianæus *& nutrierat, & perdiderat. Sic quoque cogitante me, aspicio* &c. Contra mss. fidem, ut cætera bene essent.

c Tres mss. *desiderare sollicitudinem*, e quibus unus *ubi est labor in medium*.

d Victor. *audit caussas: hortatur fugam. Peto silentii fidem: non aspernantur, & jugi susurro* &c.

e Idem *provehimus*.

f Unus Vatic. *pavito miser etiam securus*: tres alii, *paveo miser referens, etiam securus*.

num meditari mortem, solem cernere nigrescentem. Dumque timemus, & vestigiis per arenas nos proditos intelligimus, offertur ad dexteram nostram spelunca longe sub terram penetrans. Igitur timentes venenata animalia (nam solent viperæ, reguli, & scorpiones, cæteraque hujuscemodi, [a] fervorem solis declinantia, umbras petere) intravimus quidem speluncam, sed statim in ipso introitu, sinistræ nos foveæ credidimus, nequaquam ultra progredientes, ne dum mortem fugimus, incurreremus in mortem; illudque nobiscum reputantes, si juvat Dominus miseros, habemus salutem; si despicit peccatores, habemus sepulcrum. Quid putas fuisse nobis animi, quid terroris, quum ante speluncam, nec longe starent dominus & conservus, & vestigio indice jam ad latebras pervenissent? O multo gravior expectata, quam illata mors. Rursus cum labore & timore lingua balbutit, & quasi clamante domino, mutire non audeo. Mittit servum, ut nos de specu trahat: ipse camelos tenet, & evaginato gladio, nostrum exspectat adventum. Interea tribus ferme vel quattuor cubitis introgresso famulo, nobis ex occulto tergum ejus videntibus (nam oculorum istiusmodi natura est, ut post solem umbras intrantibus, cæca sint omnia) vox per antrum sonat: Exite furciferi, exite morituri: quid statis? quid moramini? exite, dominus vocat, [b] patienter exspectat. Adhuc loquebatur, & ecce per tenebras aspicimus leænam invasisse hominem, & gutture soffocato, cruentum intro trahere. Jesu bone, quid tunc terroris nobis, quid gaudii fuit? Spectabamus, domino nesciente, hostem nostrum perire. Qui quum videret illum moras facere, suspicatus est duos uni resistere. Sed & iram differre non valens, sicut tenebat gladium ad speluncam venit, & clamore rabido servi increpans [c] soccordiam, prius a fera tenetur, quam ad nostras latebras perveniret. Quis hoc umquam crederet, ut ante os nostrum, bestia pro nobis dimicaret? Sublato autem illo metu, similis ante oculos nostros versabatur interitus, nisi quod [d] potius erat rabiem leonis, quam iram hominis sustinere. Pavemus intrinsecus, & ne movere quidem nos ausi, præstolabamur eventum rei, inter tanta pericula, pudicitiæ tantum conscientia pro muro septi. Leæna insidias cavens, & visam esse se sentiens, apprehensum mordicus catulum [e] matutina effert, nobisque cedit hospitium. Neque tamen satis creduli, statim erumpimus: [f] sed exspectantes diu, & egredi cogitantes, illius nobis figurabamus occursum.

Periculo liberatus ad Mo[…]chos red[…].

10. [g] Sublato ergo horrore, & illa transacta die, egredimur ad vesperam, vidimusque camelos, quos ob nimiam velocitatem dromedarios vocant, præteritos cibos in ore volvere, & in alvum missos iterum retrahere. Quibus ascensis, & nova sitarcia, [h] id est, annona refocillati, decima tandem die ad Romana per desertum castra venimus. Oblatique tribuno, [i] rem ordine pandimus: inde transmissi ad Sabinianum Mesopotamiæ ducem, camelorum precium accepimus. Et quia jam Abbas ille meus dormierat in Domino, ad hæc delatus loca me Monachis reddo, hanc trado virginibus, diligens eam ut sororem, non tamen ei me credens ut sorori. Hæc mihi senex Malchus adolescentulo retulit. Hæc ego vobis narravi senex, castis historiam castitatis exposui. [k] Virgines castitatem custodire exhortor. Vos narrate posteris, ut sciant inter gladios, & inter deserta & bestias, pudicitiam numquam esse captivam: & hominem Christo deditum posse mori, non posse superari.

a Duo vetustiores Vatic. *fervore solis declinante.*

b Hæc *patienter expectat*, perperam intrusa videantur, certe in nullo ms. invenimus.

c Vulgati libri *vecordiam*, renuentibus mss. Deinde Victor. *qui sunt, qui hoc crederent*, &c.

d Editi *nisi quod tutius erat* &c.

e Sic mss nostri omnes, & quattuor alii, quibus Martianæus usus est, qui tamen *mature* legit pro *matutina*. Victorius, eoque vetustiores neutrum habent.

f Unus Vatic. *sed spectamus diu*: tum omnes *figuramus* pro *figurabamus*.

g Idem Vatic. *Sub tali ergo custodia & illa transacta dies*; alius *Sub tali ergo terrore* &c.

h Verius isthæc *idest annona*, quod scioli est alicujus glossema, præstantiores mss. omittunt.

i Mss. *rei ordinem pandimus, indeque transmissi ad Sabinianum*, olim erat *Sabinum*, & penes Martianæum forte typographorum errore *Sabiarum*. Ammianus Marcellinus lib. 18. *Sabinianus adepta repentina potestate sufflans*, quem paulo infra *hominem parvi angustique animi* vocat.

k Duo mss. *Castis historiam castitatis expono, virginibus virginitatis. Vos narrate* &c. Quæ autem interseruntur, *Virgines castitatem custodire exhortor*, in uno tantum ms. invenimus.

IN SUBSEQUENTEM S. PACHOMII REGULAM A S. HIERONYMO LATINE REDDITAM

ADMONITIO.

Collectioni Hieronymianorum operum, quam adornamus, primo isthæc accedit S. Pachomii Tabennensium Monachorum Patris Regula, quam Syriace ab ipso auctore conscriptam, deinde Græco sermone redditam, aliisque, ut par est credere, Theodori, atque Orsiesii præceptis institutisque locupletatam, Hieronymus ad Presbyterorum, Leontii ac Silvani preces Latinis literis explicavit. Atque illa quidem nondum e Bliblothecarum loculis prodierat in lucem, cum Erasmus, & postea Victorius quoque suas editiones elaborarent; sed cum exinde sit sæpius edita, minime debuisset in Martianæi editione prætermitti, in qua ipsa Hieronymi Epistola, quæ Præfationis loco est, in octava Classe & sui parte manca, & erroribus sane multis deformata repræsentatur.

Ut vero de ipsa primigenia Pachomii scriptione quædam prælibemus, nihil illa ferme est apud Veteres celebratius. Narrat Palladius in Lausiaca cap. 38. *Tabulam æneam Monastici complectentem instituti regulas Pachomio ab Angelo traditam, cujus etiam argumentum exponit. Gennadius de illustribus viris cap. VII.* Pachumius, *inquit*, Monachus, vir tam in dicendo, quam in signa faciendo Apostolicæ gratiæ, & fundator Ægypti Cœnobiorum scripsit Regulam utrique generi Monachorum aptam, quam Angelo dictante perceperat. *Paria habet Sozomenus Hist. Eccles. l. III. cap. III. ex pervulgata traditione Pachomio* sanctum Angelum visum esse, dedisseque illi tabulam, quam Monachi adhuc servant, in qua erat scriptum, ut singulis concederet facultatem tantum comedendi, bibendi, operandi, jejunandi, vel secus, quantum natura ferret. His vero qui largius comederent, opera laboriosiora imponeret, faciliora autem his, qui corpus jejuniis & abstinentia castigarent. Præscripsit præterea, ut multas ædiculas *&c. quæ ibi copiose satis enarrantur; sed copiosius multo repeti possunt ex Vita, quam incertus Auctor composuit, qui tamen iisdem ac Pachomius temporibus vixisse se profitetur. His addi queunt Martyrologium Romanum prid. Id. Maji, Cassianus, Nicephorus, Callixtus, S. Benedictus Anianensis, Smaragdus, & ne singulorum testimonia diutius prosequamur, Rupertus Abbas Tuitiensis lib. IV. de Vit. Apostolica sub initium, qui,* Beatus, *inquit*, Pachomius Regulam Monachorum ab ipso Angelo de cælo dictatam, non videlicet, ut hominis, sed ut divinum oraculum Monachis tradidit.

De hac ipsa vero Hieronymiana ejus Regulæ Latina interpretatione, nihil dubium est, e S. Doctoris calamo fœtum germanissimum profecisse; ut illos adeo putem desipere, qui hac una de caussa audent inficiari, quod Pachomium Hieronymus inter Ecclesiasticos Scriptores non recenseat, mentionem ejus certe facturus, cujus revera librum Latine fuisset interpretatus. Quorum argumentum suapte natura infirmissimum, falsa etiam laborat suppositione; neque enim isthæc Catalogum præcessit interpretatio, sed e contrario subsequuta est post tredecim ferme annorum spatium, quod infra planius demonstro.

Interim quæ hujus Hieronymiani laboris feruntur exemplaria, debemus cum primis S. Benedicto Anianensi Abbati, qui circa annum Christi 820. *claruit, & suo* Codici Regularum *una cum epistolis, quas Gennadius memorat cap. supr. laudato, aliisque nonnullis adtexuit. Equidem cum ex angulis bibliothecarum nondum evasisset Anianæ Abbatis Collectio, ex aliis mss. codicibus Latina isthæc Regula excepta est. Eam primum Romæ an.* 1575. *Achilles Statius vulgavit, tum Ciacconius ibidem* 1588. *deinde* no-

novis accedentibus curis in calce Collationum Cassiani, & in Patrum Bibliothecis alii recudere. Illæ tamen editiones nec totam, quemadmodum heic exhibetur Regulam, nec quæ Judicia, Leges, *&* Monita, *diversis titulis inscribuntur, nec denique* Epistolas, *&* Verba mystica, *aliaque id genus habent, quæ simul abs Hieronymo fuisse Latine reddita ex ipsa Præfatione compertum est. Tota adeo Cl. Viri Lucæ Holstenii sedulitati gratia est habenda, qui cum in S. Benedicti apographum incidisset ex eo descriptum, quod apud S. Maximinum prope Treveros antiquissimum extare dicitur, cum aliis vetustis codicibus contulit, qui aliquam ex illis regulis exhiberent, ac typis dedit, Romæ primum an.* 1661. *deinde Parisiis biennio post excudendum. Hoc itaque nos utimur exemplari utpote omnium uberiore, atque accuratissimo; & cum porro variantes lectiones quas ex aliis libris excerpserat doctissimus ille vir, & notulas quas paraverat in calcem operis conjicendas, morte intercedente exhibere haud potuerit, nos quod erat e re nostra, principem editionem Achillis Statii, tum alteram auctiorem Petri Ciacconii ad illam exegimus diligenter, & quæ Holsteniano labori deerant, quoad ejus fieri potuit, aut interesse videbatur, suffecimus.*

Tempus, quo Latinam hance interpretationem Hieronymus elaborarit, ex eo facile eruitur, quod statim limine Præfationis mœrentem se dormitione sanctæ & venerabilis Paulæ, *diu tacuisse profitetur, donec in hoc exornando opere*, bono ut ajunt auspicio longum silentium rumperet. *His enim annus indicatur* 404. *sub cujus initium*, dormivit Sancta & Beata Paula septimo Calendas Februarias tertia Sabbati post solis occubitum, Honorio Augusto VI. & Aristeneto Css. *quod in ejus Epitaphio luculentissime tradit Hieronymus. Ad ejusdem igitur anni finem, vel si lubet, ad insequentem* 405. *commode transferri hæc potest interpretatio, quam cum longo silentio dolorem devorasset, elucubravit.*

INCIPIT PRÆFATIO

S. HIERONYMI PRESBYTERI

IN REGULAM S. PACHOMII.

1 QUAMVIS acutus gladius & levigatus, si diu in vagina conditus fuerit, sordescit rubigine, & splendorem pristini decoris amittit. Unde & ego mœrens super dormitione sanctæ & venerabilis Paulæ, non quo contra præceptum Apostoli facerem, sed quo multorum incisa illius morte refrigeria suspirarem, accepi libros ab homine Dei Silvano Presbytero mihi directos, quos ille Alexandria missos susceperat, ut * etiam injungeret transferendos. Ajebat enim quod in Thebaidis cœnobiis, & in monasterio Metanœæ, quod de Canopo in [a] pœnitentiam felici nominis conversione mutatum est, habitarent plurimi Latinorum, qui ignorarent Ægyptiacum Græcumque sermonem, quo Pachomii & Theodori & Orsiesii præcepta conscripta sunt. Qui primi per Thebaidem & Ægyptum cœnobiorum fundamenta jecerunt juxta præceptum Dei, & Angeli, qui ad eos ob hanc ipsam institutionem [b] missus venerit.

* al. mihi

2. Itaque quia diu tacueram, & dolorem meum silentio devoraveram: urgebant autem missi ad me ob hanc ipsam caussam Leontius Presbyter, & cæteri cum eo fratres, accito notario, ut erant de Ægyptiaca in Græcam linguam versa, nostro sermone dictavi, ut & tantis viris imperantibus, ne dicam rogantibus obedirem, & bono, ut ajunt, auspicio longum silentium rumperem, reddens me pristinis studiis, & sanctæ feminæ refrigerans animam, quæ monasteriorum semper amore flagravit, & A quod visura erat in cælo, hic in terris meditata est. Venerabilis quoque virgo filia ejus Eustochium haberet quod sororibus [c] agendum tribueret, nostrique fratres Ægyptiorum, hoc est, [d] Tabennensium monachorum exempla sequerentur, qui habent per singula monasteria patres, & dispensatores, & hebdomadarios, ac ministros, & singularum domorum Præpositos, ita ut in una domo quadraginta plus minusve fratres habi- B tent, qui obediant Præposito; sintque pro numero fratrum triginta, vel quadraginta domus in uno monasterio, & ternæ, vel quaternæ domus in unam tribum fœderentur, ut vel ad opera simul vadant, vel in hebdomadarum ministerio sibi succedant per ordinem.

3. Quicumque autem monasterium primus ingreditur, primus sedet, primus ambulat, primus [e] psalmum dicit, primus in mensam extendit manum, C prior in Ecclesia communicat, nec ætas inter eos quæritur, sed professio.

4. Nihil habent in cellulis præter psiathium [f] & quæ infra scripta sunt, duo lebitonaria (quod Ægyptiis monachis genus vestimenti est sine manicis) & unum jam attritum ad dormiendum, vel operandum, & amictum lineum, cucullosque duos, & caprinam pelliculam, quam Meloten, vocant balteolum lineum, & * gallicas, ac bacillum itineris socium.

* al. caligas.

D 5. Ægrotantes miris substentantur obsequiis, & ad omnem copiam præparatis cibis: sani majori pollent abstinentia. Bis in hebdomada, quarta & sexta sab-

[a] Scilicet *pœnitentiam* Græce sonat Metanœa. Canopus autem dudum infamis ob luxum ac delicias insula, Metanœa vocata est, translatis illuc a Theophilo, vel Cyrillo Monachis, qui pœnitentium agerent vitam. Athanasius Presbyter in libello, quem concilio Chalchedonensi obtulit adversus Dioscorum, Μετάνοιαν προεστὼς τῆς μεγίστης Ἀλεξανδρείας, ὁ ποτὲ Κάνωπος καλούμενος, &c. *Metanœa suburbanum maxima urbis Alexandriæ, quod olim Canopus vocabatur* &c. Vide etiam Eunapium in Vita Ædesii, ubi destructis Canopi delubris Monachos eo tradit inductos.

[b] Princeps editio, & Romana an. 1580. accuratior, *qui a Deo sub hanc institutionem* &c.

[c] Malim concinniori sensu, *legendum*.

[d] Cassianus l. 4. c. 1. *Tabennesiotas* vocat. Nomen mutuantur a Tabenna insula in Nilo flumine, in qua Pachomius insigne monasterium condiderat, ex quo reliqua ejusdem instituti, quasi ex metropoli, excisa sunt. Vid. Palladium, & Sozomenum.

[e] Olim nempe Psalmi non utrimque invicem inter Monachos, sive Clericos decantari toti solebant, ut hodie fit; sed singuli a singulis, ut uno psalmum canente ex ordine, cæteri summo silentio auscultarent. Vid. quæ in epist. 125. ad Rusticum num. 15, adnotavimus.

[f] *Hæc & quæ infra scripta sunt*, veteres editi non agnoscunt. Porro *Psiathium* quid fuerit, post Rosvveidum ac Menardum Holstenius in Indiculo notat, Stoream nempe ex junco, sive papyro confectam.

ſabbati ab omnibus jejunatur, excepto tempore Paſchæ & Pentecoſtes. Aliis diebus comedunt qui volunt poſt meridiem: & in cœna ſimiliter menſa ponitur, propter laborantes, ſenes, & pueros, æſtuſque graviſſimos. Sunt qui ſecundo parum comedunt; alii qui prandii, ſive cœnæ uno tantum cibo contenti ſunt. Nonnulli guſtato paululum pane egrediuntur. Omnes pariter comedunt. Qui ad menſam ire noluerit, in cellula ſua panem tantum & aquam, ac ſalem accipit, ſive in uno die voluerit, [a] ſive in biduo.

6. Fratres ejuſdem artis in unam domum ſub uno Præpoſito congregantur: verbi gratia, ut qui texunt lina ſint pariter; qui mattas, in unam reputantur familiam; ſarcinatores, carpentarii, fullones, gallicarii ſeorſum a ſuis Præpoſitis gubernantur: & per ſingulas hebdomadas ratiocinia operum ſuorum ad Patrem monaſterii referunt.

7. Omnium monaſteriorum princeps unum habetur caput, qui habitat in monaſterio diebus Paſchæ: exceptis his qui in monaſterio neceſſarii ſunt, ad illum omnes congregantur, ut quinquaginta millia fere hominum Paſſionis Dominicæ ſimul celebrent feſtivitatem.

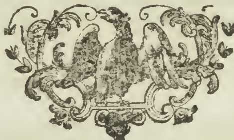
8. Menſe, cui vocabulum eſt Meſore, ideſt Auguſto, inſtar Jubilei remiſſionis dies exercentur, & peccata omnibus dimittuntur, reconcilianturque ſibi qui aliquam habuerat ſimultatem; & diſponuntur monaſteriorum capita, diſpenſatores, præpoſiti, miniſtri, prout neceſſitas poſtularit.

9. Ajunt autem Thebæi quod Pachomio, Cornelioque & Syro, qui uſque hodie ultra centum & decem annos vivere dicitur, Angelus linguæ myſticæ ſcientiam dederit, ut ſcriberent ſibi, & loquerentur per Alphabetum ſpeciale, ſignis quibuſdam & ſymbolis abſconditos ſenſus involvens: quas [b] nos Epiſtolas ita ut apud Ægyptios Græcoſque leguntur, in noſtram linguam vertimus, eadem ut reperimus elementa ponentes, & qua ſimplicitatem Ægyptii ſermonis imitati ſumus, interpretationis fides eſt: ne viros Apoſtolicos & totos gratiæ ſpiritalis ſermo Rhetoricus immutaret. Cætera autem quæ in eorum Tractatibus continentur prælibare nolui, ut in ſuis diſcantur auctoribus; & de fontibus potius quam de rivulis bibant, quos ſanctæ converſationis ſtudia delectant.

ctam, qua pro lecto aut ſtragulo Monachi utebantur. Lebitonarium Gloſſæ *Colobium*, & *Colobarium* interpretantur. Caſſian. l. 1 c. 5. Ægyptios monachos deſcribens, *Colobiis*, inquit, *lineis induti, quæ vix ad cubitorum ima pertingunt, nudas de reliquo circumferunt manus*. Vid. infra cap. 11. De Melote autem Paulus Diaconus nomine Theodemari Abbatis ad Carolum Magnum ſcribens, *Illud*, inquit, *veſtimentum, quod a Gallicanis monachis Cuculla dicitur, & nos Capam vocamus, quod proprie monachorum deſignat habitum, Melotem appellare debemus, ſicut & hactenus in hac provincia a quibuſdam vocatur.*

a Holſten. *ſive poſt biduum*.

b Idem, ſed forte typographorum mendo, *non*.

PATRIS NOSTRI PACHOMII HOMINIS DEI,

QUI FUNDAVIT CONVERSATIONEM CŒNOBIORUM A PRINCIPIO PER MANDATUM DEI,

HOC EST EXORDIUM PRÆCEPTORUM.

CAPITULUM I.

QUI rudis in collectam sanctorum ingreditur, & quem per ordinem janitor ab ostio Monasterii introduxerit, & sedere fecerit in conventu fratrum, non ei licebit sedendi locum vel ordinem commutare, donec eum transferat Totihioc, idest, Præpositus domus suæ, ad locum qui ei rite debetur.

II. Sedebit autem cum omni decore & mansuetudine; pelliculamque super humerum geret: ex latere & inferiori parte subdens natibus; & vestimentum, idest, tunicam lineam absque manicis, quam Levitonarium vocant, diligenter adstringens, ita ut genua operiat.

III. Cumque audierit vocem tubæ ad collectam vocantis, statim egrediatur cellulam suam, de Scripturis aliquid meditans usque ad ostium conventiculi.

IV. Et quando in loco collectæ ceperit ambulare, ut ad locum sedendi standique perveniat, ne vel parum damni in monasterio ex alterius veniat negligentia.

V. Sin autem nocte signum insonuerit, ne steterit ad focum, quem propter calefacienda corpora, & repellendum frigus ex more succenditur: nec otiosus in collecta sedebit, sed funiculos in mattarum stramina manu celeri præparabit; absque infirmitate duntaxat corpusculi, cui cessandi tribuitur venia.

VI. Cumque [a] major, vel stans prior in gradu, manu percusserit, de Scripturis quidpiam volvens memoriter, ut oratio finiatur, nullus consurget tardius, sed omnes pariter levabunt.

VII. Nemo aspiciat alterum [b] torquentem funiculum, vel orantem; sed in suo defixis luminibus opere sit intentus.

VIII. Hæc enim præcepta vitalia [c] a nostris majoribus tradita. Si acciderit ut psallendi tempore, vel orandi, aut in medio lectionis aliquis loquatur, aut rideat, illico solvat [d] cingulum, & inclinata cervice manibusque ad inferiora depressis, stabit ante altare, & a principe monasterii increpabitur. Hoc idem faciet & in conventu fratrum, cum ad vescendum pariter convenerint.

IX. Quando ad collectam tubæ clangor increpuerit per diem, qui ad unam orationem tardius venerit, superioris increpationis ordine * corripietur, & stabit in loco convivii.

* al. *increpabitur*.

X. Nocte vero, quoniam corporis infirmitati plus aliquid conceditur, qui post tres orationes venerit, eodem & in collecta & in vescendo ordine corripietur.

XI. Quando in collecta orant fratres, nemo egredietur absque jussione majorum, nisi interrogaverit, concessumque ei fuerit exire pro naturæ necessitate.

XII. Nullus dividet juncos ad texendos funiculos præter eum qui ministrat hebdomadæ; & si ille justo opere detentus est, majoris imperium præstolabitur.

XIII. De hebdomadariis unius domus non eligentur qui stent in gradu, & conventu omnium de Scripturis aliquid replicent: sed omnes juxta sedendi & standi ordinem memoriter repetent quæ sibi fuerint imperata. E quibus si quis oblitus quid hæsitaverit in dicendo, negligentiæ & oblivionis correptionem sustinebit.

XIV. In die dominica, vel oblationis tempore nullus deerit de hebdomadariis, sedens in loco Ebiymii, psallentique respondens, ex una duntaxat domo, quæ in majori servit hebdomade. Altera est etiam minor hebdomas, quæ per singulas domos a paucioribus exhibetur.

XV. At si major est numerus necessarius, de eadem tribu alii vocabuntur a Præposito domus, qui ministrat hebdomadæ: & absque jussione ejus nullus de

[a] Ad principis editionis fidem capitulum istud emendavimus, quod ab Holstenio imperfecto sensu ad hunc modum exhibetur. *Cumque manum percusserit stans prior in gradu, & de Scripturis quidpiam volvens memoriter, ut oratione finiente, nullus* &c.

[b] Statius, & Ciacconius *operantem, vel orantem*; quorum alter Prologum hoc absolvit capitulo, atque exinde Pachomianam regulam sic exorditur: *Incipit Regula Pachomii. Hæc sunt præcepta tribus a majoribus tradita* &c.

[c] Vitiose Holstenius *a nobis majoribus*; pro quo *nostris* reposuimus. Elegantius vero ut supra innuimus veteres editi *tribus a majoribus*, puta Pachomium, Theodorum, Orsiesium.

[d] Haud recte idem Holstenius, *vinculum*.

de altera domo ejuſdem tribus ad pſallendum veniet, & penitus non licebit in alterius hebdomade, & de alia venire domo, niſi forte ejuſdem tribus ſit.

XVI. Vocatur autem una tribus, habens tres vel quattuor domos, pro numero & frequentia monaſterii: quas nos familias, vel populos unius gentis poſſimus appellare.

XVII. In die dominica & collecta, in qua offerenda eſt oblatio, abſque Præpoſito domus, & majoribus monaſterii, qui alicujus nominis ſunt, nemo pſallendi habeat poteſtatem.

XVIII. Pſallente autem quolibet de majoribus, id eſt, dicente reſponſorium, ſi quis defuerit, ſtatim ante altare pœnitentiæ, & increpationis ordinem ſuſtinebit.

XIX. De collecta in qua offerenda eſt oblatio, qui ſine præcepto majoris exierit, ſtatim increpabitur.

XX. Mane per ſingulas domos finitis orationibus non ſtatim ad ſuas cellulas revertentur: ſed conferent inter ſe quæ Præpoſitos audierint diſputantes, & ſic intrabunt cubilia ſua.

XXI. Diſputatio autem a Præpoſitis domorum per ſingulas hebdomadas tertio fiet: & in ipſa diſputatione ſedentes, ſive ſtantes fratres ſuum ordinem non mutabunt, juxta domorum ordinem & hominum ſingulorum.

XXII. Si quis dormitaverit ſedens, Præpoſito domus, vel monaſterii principe diſputante, ſtatim ſurgere compelletur: & tamdiu ſtabit, donec ei [a] jubeatur ut ſedeat.

XXIII. Quando ſignum inſonuerit, ut conveniant, & audiant præcepta majorum, nullus remanebit: nec ſuccendetur focus antequam diſputatio compleatur. Qui [b] unum ex his præterierit, prædictæ correptioni ſubjacebit.

XXIV. Qui hebdomadarius eſt, non habebit poteſtatem abſque præcepto principis monaſterii dare cuiquam funiculos, vel aliorum quid vaſorum: & niſi ille juſſerit, ſignum dare non poterit, ut ad collectam meridianam, vel ad verſpertinam ſex orationum congregentur.

XXV. Poſt orationes matutinas miniſter hebdomadis, cui hoc opus fuerit injunctum, interrogabit principem monaſterii de ſingulis rebus, quas neceſſarias putat; & quanti exire debeant * operari in agrum. Et juxta illius juſſionem circumibit ſingulas domos, & diſcet quid unuſquiſque habeat neceſſarium. Codicem ſi ad legendum petierint, accipiant; & finita hebdomade, propter eos qui ſuccedunt in miniſterium, ſuo reſtituant loco.

XXVI. Si mattas operabuntur, interrogatur miniſter ad veſperum [c] Præpoſitos domorum ſingularum, quibus juncorum ſingulis domibus neceſſarium ſit; & ſic infundet juncos, & mane per ordinem unicuique tribuet. Et ſi mane viderit aliis quoque juncis opus eſſe, infundet eos, & ad ſingulas domos perferet tamdiu, donec ſignum veſcendi increpet.

XXVII. Præpoſitus domus, qui implet hebdomadam, & alius qui venturam ſuſcipiet, principeſque monaſterii habebunt curam videndi quid operis prætermiſſum ſit vel neglectum; & excuti facient mattas, quæ ſuper pavimentum in collecta expandi ſolent: numerabuntque funiculos, quos per ſingulas hebdomadas torſerunt, & eorum ſummam deſcribent in buxis, & ſervabunt uſque ad tempus annuæ Congregationis, quando reddenda eſt ratio, & peccata omnibus dimittuntur.

XXVIII. Dimiſſa collecta, ſinguli egredientes uſque ad cellulas ſuas, vel uſque ad veſcendi locum, de Scripturis aliquid meditabuntur; nulluſque habebit opertum caput meditationis tempore.

XXIX. Cum autem ad veſcendum venerint, ſedebunt per ordinem ſtatutis locis, & operient capita.

XXX. Statimque cum tibi a majore fuerit imperatum, ut de alia menſa ad aliam tranſire debeas, in nullo penitus contradices. Nec audeas ante Præpoſitum domus tuæ manum in menſam extendere: nec circumſpicias alios veſcentes.

XXXI. Unuſquiſque Præpoſitorum docebit in domo ſua, quomodo debeant cum diſciplina & manſuetudine comedere. Quod ſi quis vel locutus fuerit, vel riſerit in veſcendo, aget pœnitentiam, & in eodem loco protinus increpabitur: ſtabitque, donec [d] alius ſurgat de veſcentibus.

XXXII. Si quis ad comedendum tardius venerit, excepto majoris imperio, ſimiliter aget pœnitentiam, aut ad domum jejunus revertetur.

XXXIII. Si aliquid neceſſarium fuerit in menſa, nemo audebit loqui, ſed mi-

* f. operarii.

a Veteres editi *ei videatur*.
b Iidem *Qui unum mandatum ex his* &c.
c Malim equidem *a Præpoſito*, & ſtatim poſt, *quid*, aut *quantum* pro *quibus*.
d Verius puto veteres editi, *donec alii ſurgant de veſcendo*, ſcilicet ad menſæ uſque finem.

ministrantibus signum sonitu dabit.

XXXIV. Si egressus fueris a cibo, non loquaris in redeundo, donec ad locum tuum pervenias.

XXXV. Ministri absque his, quæ in commune fratribus præparata sunt, nihil aliud comedant, nec mutatos cibos sibi audeant præparare.

XXXVI. Qui percutit ad vescendum [a] & congregat fratres, meditetur aliquid in percutiendo.

XXXVII. Qui ante fores convivii egredientibus erogat fratribus [b] tragematia, in tribuendo meditetur aliquid de Scripturis.

XXXVIII. Qui suscipit ea quæ dantur, non in cucullo, sed in pelle accipiat; neque gustabit ante de his quæ acceperit, donec ad domum perveniat.

XXXIX. Ipse autem, qui cæteris dividet, suam partem a Præposito accipiet. Quod & cæteri ministri faciant, accipientes ab alio, & nil sibi suo arbitrio vindicantes. Ea quæ acceperint, per triduum eis sufficient: & si cui residuum fuerit, reportabit ad Præpositum domus, & ille reponet in cellario, donec misceatur cum aliis, & cunctis fratribus præbeatur.

XL. Nemo plus alteri dabit, quam alter acceperit, quod si obtenditur infirmitas, Præpositus domus perget ad ministros ægrotantium, & ab his quæ necessaria sunt accipiet.

XLI. Si de ipsis ministris aliquis languerit, non habebit licentiam introeundi in coquinam vel cellarium, & sibi aliquid auferendi: sed cæteri ministri, id quod ei necessarium viderint, dabunt: nec permittetur coquere sibi quod desideraverit, sed Præpositi domorum quæ necessaria viderint ei, ab aliis ministris accipient.

XLII. Nullus introeat locum ægrotantium, qui non ægrotat. Qui ægrotaverit, a Præposito domus ducetur in triclinium ægrotantium: & si opus habuerit palliolo, aut tunica, aut cæteris, quæ ad operiendum, vel ad vescendum necessaria sunt, ipse Præpositus accipiat a ministris, & dabit ægrotantibus. Nec poterit languidus ingredi cellam vescentium, & comedere quæ desiderat, nisi a ministro, qui huic rei præpositus est, ducatur ad vescendum.

XLIII. Non ei licebit de his quæ acceperit in loco ægrotantium, ferre ad cellam suam, ne pomum quidem.

XLIV. Qui pulmentaria coquunt, [c] ipsi vicissim ministrantibus & vescentibus ministrabunt.

XLV. Vinum & liquamen absque loco ægrotantium nullus contingat.

XLVI. Si aliquis eorum qui peregre mittuntur, in itinere, vel in [d] navi ægrotaverit, & habuerit necessitatem sive desiderium comedendi liquamen de piscibus, vel aliarum rerum, quæ in monasterio comedere consueverunt, non manducabit cum fratribus cæteris, sed separatim: & dabitur ei a ministris ad omnem abundantiam, ne in ullo frater languidus contristetur.

XLVII. Ægrotantem absque concessione majoris nullus audeat visitare; nec propinquus quidem atque germanus sine imperio Præpositi domus ingrediendi habebunt potestatem.

XLVIII. Si unum ex his ab aliquo fuerit prætermissum atque neglectum, increpatione solita emendabitur.

XLIX. Si quis accesserit ad ostium monasterii volens sæculo renuntiare, & fratrum adgregari numero, non habebit intrandi libertatem, sed prius nuntiabitur Patri monasterii, & manebit paucis diebus foris ante januam, & docebitur orationem Dominicam ac Psalmos, quantos poterit ediscere: & diligenter sui experimentum dabit, ne forte mali quidpiam fecerit, & turbatus ad horam timore discesserit, aut sub aliqua potestate sit: & utrum possit renuntiare parentibus suis, & propriam contemnere facultatem. Si enim viderint aptum ad orationem & ad omnia, tunc docebitur & reliquas monasterii disciplinas, quas servare debeat & facere, quibusque servire, sive in collecta omnium fratrum, sive in domo cui tradendus est, sive in vescendi ordine; ut instructus, atque perfectus in omni opere bono, fratribus copuletur. Tunc nudabunt eum vestimentis sæcularibus, & induent habitu Monachorum, tradentque ostiario, ut orationis tempore adducat eum in conspectum omnium fratrum: sedebitque in loco, in quo ei præceptum fuerit. Vestimenta autem, quæ secum detulerat, accipient qui huic rei

[a] Editi veteres *dum congregantur*; illud vero *percutere*, est signum, aliquid percutiendo, dare.

[b] Iidem *dulciamina* pro *tragematia*.

[c] Princeps edit. *ipsi nihil edentibus*) ad marg. fort. *edentes*) *ministrabunt*. Ciacconius *ipsi nihil gustantes, edentibus ministrabunt*.

[d] Iidem *in via* pro *navi*; & paulo post cum negandi particula *comedere non consueverunt*.

rei præpositi sunt, & inferent in repositorium, & erunt in potestate principis monasterii.

L. Nemo manens in monasterio suscipiendi quempiam ad vescendum habeat potestatem; sed mittet eum ad ostium xenodochii, ut suscipiatur ab his qui huic rei præpositi sunt.

LI. Quando ad ostium monasterii aliqui venerint, si Clerici fuerint aut Monachi, majori honore suscipiantur: lavabuntque pedes eorum, * juxta Evangelii præceptum, & deducent ad locum xenodochii, præbebuntque omnia quæ apta sunt usui Monachorum. Quod si voluerint orationis tempore atque collectæ venire ad Conventum fratrum, * & ejusdem fidei fuerint, janitor vel minister xenodochii nuntiabit Patri monasterii, & sic deducentur ad orandum. Si homines sæculares, aut debiles, aut vasa infirmiora, id est, mulierculæ venerint ad ostium, [a] & orandum, suscipient singulos in diversis locis, juxta ordinem propositi & sexus sui; præcipueque feminas majori honore & diligentia curabunt, cum omni timore Dei, & locum separatum ab omni virorum vicinia eis tribuent, ut nulla sit occasio blasphemandi. Quod si ad vesperam venerint, abigere eas nefas est; sed accipient, ut diximus, separatum locum & clausum cum omni disciplina atque cautela: ut grex fratrum libere suo officio serviat, & nulli detur offendiculum detrahendi.

* al. *servabunt*.

* al. *si*.

LII. Si quis ante ostium steterit monasterii, dicens se velle videre fratrem suum vel propinquum, janitor nuntiabit Patri monasterii, & ille accitum interrogabit Præpositum domus, utrumnam apud eum sit; & permittente eo, accipiet comitem egressionis suæ, cujus fides probata est, & sic mittetur ad fratrem videndum, vel ad proximum. Si forte ei aliquid attulerit ciborum, quibus in monasterio vesci licitum est, suscipere ipse non poterit, sed vocabit janitorem, & ille allata accipiet, quæ si talia fuerint, * ut cum pane vescenda sint, nihil eorum is cui allata sunt, accipiet: sed cuncta ad loca ægrotantium deferentur. Si vero sint tragematia, vel poma, dabit ei janitor ex his comedere quæ poterit; & cætera ad cellam languentium deportabit. Ipse autem nihil ex his quæ allata sunt gustare poterit, sed reddere ei qui attulit, sive lapsania, quod genus herbarum est viliorum, sive panes, sive olera præmordica. Eos autem cibos, quos allatos a parentibus vel propinquis diximus tales esse qui comedi cum pane debeant, is cui allati sunt deducetur a Præposito domus ad cellam ægrotantium, & ibi semel tantum ex his comedet: cætera autem erunt in manu ministri ægrotantium. Ipse quoque minister de his comedere non poterit.

* al. *qua*.

LIII. Si fuerit nuntiatum, quod de propinquis eorum atque cognatis qui in monasterio commorantur, aliquis ægrotet, janitor primum nuntiabit Patri monasterii, & ille accitum interrogabit Præpositum domus. Videbuntque virum, cujus fides & disciplina probata sit, & mittent cum eo, ut visitet ægrotantem, tantumque accipiet viatici, quantum Præpositus domus ejus decreverit.

LIV. Quod si necessitas impulerit, ut foris maneat, & vescatur in paterna sive propinquorum domo, nequaquam hoc faciat; sed manebit vel in Dominico, vel in monasterio ejusdem fidei. Et si eis affines vel cognati præparaverint cibos, & apposuerint, non accipient omnino, nec vescentur nisi his, quæ in monasterio comedere consueverunt. Non gustabunt liquamen, nec vinum bibent, nec aliud quidpiam, quorum edendi consuetudinem non habent. Si a parentibus quidpiam acceperint, tantum comedent quantum in via sufficiat; cætera quæ remanserint, dabunt Præposito domus suæ, & ille deportabit ea in cellam languentium.

LV. Si propinquus alicujus, aut consanguineus mortuus fuerit, prosequendi funus non habebit * licentiam, nisi Pater monasterii præceperit.

* al. *potestatem*.

LVI. Nullus solus foras mittatur ad aliquod negotium, nisi juncto ei altero.

LVII. Quando autem reversi fuerint in monasterium, si viderint ante ostium quærentem aliquem suorum affinium de his, qui in monasterio commorantur, non audebunt ire ad eum, & nuntiare, vel vocare. Et omnino quidquid foris gesserint, & audierint, in monasterio narrare non poterunt.

LVIII. Si signum datum fuerit, ut egrediantur ad opus, Præpositus antecedet eos; & nullus in monasterio remanebit, nisi is cui Pater præceperit. Et hi

[a] In veteribus vulgatis verba *& orandum*, verius puto, non habentur.

hi qui pergunt, non interrogabunt quo vadant.

LIX. Cumque universæ domus in unum fuerint congregatæ, prioris domus Præpositus omnes antecedet, & pergent juxta ordinem domorum & hominum singulorum. Nec loquentur mutuo, sed unusquisque de scripturis aliquid meditabitur. Si forte eis aliquis occurrerit, & voluerit cum aliquo eorum loqui, janitor monasterii, qui huic operi delegatus fuerit, occurret, & respondebit ei, eoque utentur nuntio. Si janitor coram non fuerit, Præpositus domus, vel alius cui hoc fuerit injunctum, occurrentibus respondebit.

LX. Operantes nihil loquentur seculare, sed aut meditabuntur ea [a] quæ scripta sunt, aut certe silebunt.

LXI. Nemo palliolum lineum tollet secum vadens ad operandum, nisi forte concessione majoris: ipsoque palliolo in monasterio ambulans post collectam nullus utetur.

LXII. Operans non sedebit sine majoris imperio.

LXIII. Ductores fratrum in itinere, si necessarium habuerint aliquem mittere, sine Præpositi jussione non poterunt. Quod si ipse qui ductor est, * cogeretur necessitate ire ad aliquem locum, officium suum ei qui post se est in ordine, delegabit.

* al. *cogitur*

LXIV. Missi fratres, vel foris constituti, si absque monasterio vescentur, hebdomadarius qui eos sequitur, dabit cibos, absque coctione pulmenti; & ipse aquam circumferet [b] & juxta vitrum: nullusque surgendi, vel hauriendi, vel bibendi habebit potestatem.

LXV. Quando revertuntur in monasterium, nemo ex ordine remanebit.

LXVI. Cum ad domus suas pervenerunt, ferramenta quibus opus fecerunt, & gallicas tradent ei, qui secundus est post Præpositum domus; & ille inferet ea vespere in cellulam separatam, ibique concludet. Omnia autem ferramenta, hebdomade completa, reportabuntur in unam domum: & rursus qui succedunt hebdomade, singulis domibus noverint quid distribuant.

LXVII. Levitonarium, & quicquid in veste est Monachorum, nemo lavet in die Dominica, præter nautas & pistrinarios.

LXVIII. Nec vadant ab lavandum A nisi omnibus unum signum insonuerit; sequenturque Præpositum suum, & lavabunt taciti cum disciplina.

LXIX. Nemo lavet retractis in altum vestibus plus quam statutum est, cumque laverint, omnes pariter revertentur. Si quis remanserit eo tempore quo ibitur ad lavandum, vel in præsenti non fuerit, commonebit Præpositum suum, & ille mittet cum eo alterum: & sic loto vestimento revertentur domum.

B LXX. Vesperi sicca levitonaria tollent, & dabunt secundo, idest ei qui post Præpositum est, & ille reponet ea in cellula.

LXXI. Quod si sicca non fuerint, altera die expandentur ad solem, donec siccentur: nec dimittentur in ardore solis plus quam in horam tertiam, cumque collecta fuerint, leviter mollientur.

LXXII. Nec tenebunt ea singuli apud se, sed dabunt, ut reponantur in cellam usque ad sabbatum.

C LXXIII. Nullus de horto tollat olera, nisi ab hortulano acceperit.

LXXIV. Palmarum folia, ex quibus texuntur sportæ, nemo suo jure tollet, absque eo cui palmæ creditæ sunt.

LXXV. Nullus uvas aut spicas adhuc immaturas comedere audeat præter ordinem disciplinæ: & omnino de omnibus, quæ in agro sunt, vel in pomariis, nemo comedat separatim, antequam cunctis fratribus [c] pariter exhibeantur.

D LXXVI. Qui * coquet, antequam fratres comedant, non * gustabit.

* al. *coquent*
* al. *audebunt edere*

LXXVII. Qui super palmas est non comedet de fructibus earum, nisi prius fratres comederint.

LXXVIII. Si jussi fuerint palmarum fructus colligere, præpositus colligentium dabit in eodem loco singulis ad vescendum modica: & cum ad monasterium venerint, inter cæteros fratres partes suas accipient. Si autem invenerint sub arboribus poma cecidisse, comedere non au- E debunt, sed reperta in transitu juxta radices arborum collocabunt. Ipse quoque, qui cæteris colligentibus distribuit, gustare non poterit; sed portabit ad dispensatorem, qui cum cæteris dederit fratribus, & ipsi tribuat partem suam.

LXXIX. Nullus in cellula sua reponat aliquid ad vescendum, absque his quæ a dispensatore acceperit.

LXXX. De parvulis autem panibus, qui dantur domorum Præpositis, ut his eos distribuant, qui nolunt in commune ve-

a Secus veteres vulgati, *quæ sancta sunt*

b Malim expuncta & particula, *juxta virum* legi, quod est juxta singulorum ordinem, non *vitrum*.

c Statius *par exibeat*: alii verius, *pater exhibeat*

vesci cum cæteris, & quasi majori abstinentiæ se dedicant, ita observare debebunt, ut nulli dent juxta gratiam, ne proficiscenti quidem peregre. Nec ponantur in medium: sed quando comedere volunt, cum disciplina dabuntur in cellulis, & cum his nihil aliud comedent, nisi salem tantum. Præter monasterii autem coquinam nullus coquendi cibos potestatem habeat. Et si quando foris vadant, hoc est in agros ad operandum, accipiant olera sale acetoque condita, & in longos usus æstatis tempore præparata.

LXXXI. Nemo in domo & in cellula sua habeat præter ea quæ in commune monasterii lege præcepta sunt: non tunicam laneam, non pallium, non pellem intonsis arietum lanis molliorem; non paucos nummos, [a] non pulvillum quidem ad caput, aut aliud variæ supellectilis: exceptis his, quæ a Patre monasterii per domorum Præpositos dividentur, id est, armatura sua, levitonariis duobus, & uno attrito ex usu, *sabano longiore quod collo humerisque circumdat; pellicula quæ pendet ex latere, gallicis & cucullis duobus, zona & bacello. Præter hæc quicquid inveneris, absque contradictione auferes.

a

* linteo.

leg. parvulam

LXXXII. Nullus habeat separatim mordacem parvulam ad evellendas spinas, si forte calcaverit, absque Præposito domus & secundo: pendeatque in fenestra in qua codices collocantur.

LXXXIII. Si quis de altera domo transfertur in alteram, exceptis his [b] quæ supra diximus, secum transferre nihil poterit.

b

LXXXIV. Nullus neque exeundi in agrum, neque ambulandi in monasterio, neque extra murum monasterii foras habeat facultatem, nisi interrogaverit Præpositum, & ille concesserit.

LXXXV. Cavendum ne quis de domo in alteram domum verba transferat, nec de monasterio in monasterium, nec de monasterio in agrum, nec de agro in monasterium.

LXXXVI. Si quis ambulaverit in via, vel navigaverit, aut operatus fuerit foris, non loquatur in monasterio quæ ibi geri viderit.

A LXXXVII. Nemo dormiens supponat, [c] nisi reclinet in cellula sua, quæ ei fuerit mancipata. Nec in cella, nec in domatibus, in quibus vitandorum æstuum caussa nocte requiescunt, nec in agris cum ad dormiendum se collocaverit alteri non loquetur, postquam obdormierit. Si post somnum noctu evigilaverit, oret, si sitire ceperit, jejunii autem instat dies, bibere non audebit.

B LXXXVIII. Præter psiathium, idest mattam, in loco cellulæ ad dormiendum nihil aliud omnino substernet.

LXXXIX. Cellulam alterius, nisi prius ad ostium percusserit, introire illicitum est.

XC. Ad cibum non pergent nisi generali sonitu convocentur; nec ambulabunt in monasterio priusquam commune signum intonuerit.

C XCI. Absque cucullo & pellicula nemo ambulet in monasterio, nec pergat ad collectam, nec ad vescendum.

XCII. Vespere ad ungendas & molliendas ab opere manus oleo, absque altero ire non poterit. Totum autem corpus nemo unguet, nisi caussa infirmitatis, nec lavabitur aqua nudo corpore, nisi languor perspicuus sit.

XCIII. Nullus lavare alterum poterit aut ungere, nisi ei fuerit imperatum.

D XCIV. Nemo alteri loquatur in tenebris: nullus in psiathio cum altero dormiat: manum alterius nemo teneat; sed sive steterit, sive ambulaverit, sive sederit, uno cubito distet ab altero.

XCV. Spinam de pede alterius excepto domus Præposito, & secundo, & alio cui jussum fuerit, nemo audebit evellere.

CXVI. Nullus attondeat caput absque majoris arbitrio.

E XCVII. Mutare de his quæ a Præposito acceperit, cum altero non audebit: nec accipiet melius, & dabit deterius: aut e contrario dans melius, & deterius accipiens. Et in vestimento & in habitu suo nihil novi præter cæteros caussa decoris inveniet.

XCVIII. Omnes pelles ligatæ erunt, & pendebunt ex humeris.

XCIX. Cuculli singulorum habebunt & monasterii signa & domus.

C. Ne-

a Pro his habent vulgati veteres, *nec proprium aliquid extra habitum suum.*

b Explicant iidem libri *quæ usui quotidiano, ad habitum necessaria sunt.*

c Statius, qui e mf. legit *Non dormiat præter recline cellulam*, conjecerat satis ingeniose emend. *reclinem sellulam.* Sed manco in reliquis contextu, restitui locus non potuit. Nunc illa conjectura facem præferente, sic velim ex integro refici. *Nemo dormiens supponat nisi reclinem sellulam. Nec in cella sua, quæ ei fuerit mancipata, nec in domatibus, in quibus* &c. Palladius a Statio laudatus, καθευδέτωσαν δὲ μὴ ἀνακλινόμενοι, ἀλλὰ θρόνους οἰκοδομητοὺς ὑπτιωτέρους πεποιηκότες &c. *Somnum vero capiant non jacentes, sed super instructas, & paullulum reclines cathedras*, &c.

C. Nemo vadens ad collectam aut ad vescendum dimittat codicem non ligatum. Codices qui in fenestra, idest intrinsecus parietis reponuntur ad vesperum, erunt sub manu secundi, qui numerabit eos, & ex more concludet.

CI. Nullus vadat ad collectam vel ad vescendum habens galliculas in pedibus, vel palliolo lineo invittatus, sive in monasterio, sive in agris.

CII. Qui vestimentum suum plus quam usque ad meridiem, quando fratres convocantur ad cibum, in sole esse permiserit, negligentiæ increpabitur.

CIII. Et si unum de his quæ supradicta sunt, contemptum præterierit, correptione simili corrigetur.

CIV. Galliculas, & si quid aliud jungendum est vel componendum, absque eo, cui hoc ministerium delegatur a Præposito domus, facere nullus audebit.

CV. Si quis fratrum læsus fuerit aut percussus, & tamen lectulo non * discumbet, sed deambulat invalidus, & aliqua re indigebit, vestimento videlicet, vel palliolo, & cæteris utensilibus, Præpositus domus ejus vadet ad eos, quibus fratrum vesticulæ commissæ sunt, & accipiet [a] & dabit. Cumque sanus fuerit, reportabit absque ulla mora.

* al. decumbit.

CVI. Nemo ab altero accipiet quidpiam, nisi Præpositus jusserit.

CVII. Clausa cella nullus dormiat, nec habebit cubiculum quod claudi possit, nisi forte ætati alicujus vel infirmitati Pater monasterii concesserit.

CVIII. In villam nullus vadat nisi missus, exceptis armentariis, & bubulcis, & agricolis.

CIX. Sub nudum dorsum asini duo pariter non sedebunt, nec super [b] tegmine plaustri.

CX. Si asino sedens venerit aliquis, excepta infirmitate, desiliet ante fores monasterii, & sic asinum præcedens, funiculo ducet ad manum.

CXI. Ad * tabernulas diversarum artium soli pergent Præpositi, ut accipiant quod necessarium est.

* al. officinas

CXII. * Ipsi quoque ante meridiem, quando fratres ad vescendum vocantur, ire non poterunt, nisi forte quævis incumbat necessitas, & consilio Patris monasterii mittet hebdomadarius, ut deferat quod necesse est. Et omnino absque jussione majoris in alteram cellam nullus audebit introire.

* al. ipse

CXIII. Commendatum etiam aliquid a germano fratre nullus accipiet.

CXIV. Nihil in cella sua absque Præpositi jussione quispiam condet, nec poma quidem [c] vilissima, & cætera hujusmodi.

CXV. Si Præpositus domus alterius quoquam profectus fuerit, alius Præpositus [d] dux erit ejusdem gentis, & tribus geret curam proficiscentis, & ejus utetur potestatibus, ac sollicite omnia faciet: doctrinamque duorum jejuniorum ita dividet, ut unam in sua domo, alteram in proficiscentis exerceat.

CXVI. Quando farinam conspergunt aqua, & massam subigunt, nemo loquatur alteri. Mane quoque quando tabulis ad furnum vel ad clibanos deportant panes, simile habebunt silentium, & tantum de Psalmis & de Scripturis aliquid * decantabunt, donec opus impleatur. Si quid necessarium habuerint, non loquentur, sed signum dabunt his qui possunt afferre, quibus indigent.

* al. meditabuntur

CXVII. Quando ad miscendam farinam vocati fuerint, nullus resideat in loco panes coquentium; exceptis his qui coctioni sufficient, & quibus jussum est, nemo residebit.

CXVIII. In navibus quoque similis disciplina est. Nemo autem a terra solvet [e] funiculum absque jussione Patris, ne lembum quidem.

CXIX. In loco sentinæ & interiore parte navis, cæteris fratribus super transtra & tabulata quiescentibus, nullus dormiat, & seculares homines dormire secum in navi nemo patietur. Vasa infirmiora cum cæteris eis non navigabunt; nisi forte Pater monasterii * præceperit.

* al. præcepit.

CXX. Nullus in domo sua audebit focum facere, nisi in commune omnibus succendatur.

CXXI. Qui una oratione de sex orationibus vespertinis tardius venerit, vel qui mussitaverit, & locutus fuerit ad alterum vel subriserit in reliquis orationibus, constituto ordine aget pœnitentiam.

CXXII. Quando domi sedebunt, non eis liceat loqui aliquid seculare; sed si quid Præpositus de Scripturis docuerit, vicissim inter se ruminent, & referant quæ quis audierit, vel quæ memoriter teneant.

E 2 CXXIII.

a Voculas *& dabit* ex principe editione suffecimus.

b Rursus eadem cum antiquis editionibus, idque verius, ut videtur, *super temonem plaustri*.

c Isthæc *vilissima & cætera hujusmodi* al. non habentur.

d Iidem addunt, *aut qui secundus est*; tum legunt, *curam proficiscentis exerceat, vel quem ipse Præpositus elegerit de fratribus, & curam ei suam injunxerit*.

e Statius *navigium, funiculum*, alii editi, *navigii funiculum*: sed *ne lembum quidem*, & *In loco sentinæ* pariter desiderantur.

CXXIII. Nemo quidquam operis faciet, nec scyphos plenos aqua circumferet, nec funiculum quidem torquebit, nisi Præpositus jusserit.

CXXIV. Nemo juncos infusos in aqua sibi tollet ad operandum, nisi magister hebdomadis ei dederit.

CXXV. Qui vas fictile fregerit, [a] & juncos tertio infuderit, aget pœnitentiam vespere in sex orationibus.

CXXVI. Post sex orationes quando ad dormiendum omnes separantur, nulli licebit excepta caussa necessitatis egredi cubiculum suum.

CXXVII. Si frater dormierit, omnis eum fraternitas prosequatur. [b] Nemo permaneat absque majoris imperio, nec psallat nisi ei jussum fuerit: nec post alterum Psalmum jungat alterum sine Præpositi voluntate.

CXXVIII. Duo simul tempore luctus non psallent, nec pallio circumdabuntur * lino. Nec quisquam erit qui psallenti non respondeat, sed jungetur & gradu, & voce consona.

* f. lineo.

CXXIX. Qui est infirmus, in funere habebit ministrum qui eum sustentet, & omnino ad quemcumque locum missi fuerint fratres, de hebdomadariis habebunt eos qui ægrotantibus serviant, si forte in itinere vel in agro languor obrepserit.

CXXX. Nemo ante Præpositum & ducem suum ambulet: nullus remaneat ab ordine suo.

CXXXI. Si quis aliquid perdiderit, ante altare publice corripietur. Si vero de propriis vesticulis fuerit quod perditum est, tribus hebdomadis non accipiet; & in quarta acta pœnitentia dabitur ei quod amiserit.

CXXXII. Qui invenerit aliquid, per tres dies ante collectam fratrum suspendet *, & tollat qui cognoverit.

* f. ut

CXXXIII. Cunctis increpationibus atque doctrinis, quarum scripta est & constituta, correptio Præpositi sufficiet, & quid autem novi fuerit in delicto: referet ad principem monasterii.

CXXXIV. Lotum in domo nullus faciat absque eo; & omne quod novum est illius sententia disponetur.

CXXXV. Omnis correptio ita fiat, ut [c] distincti sint qui corripiuntur; stentque in majori collecta, & in vescendi loco.

CXXXVI. Qui absque commonitione fratrum recesserit, & postea acta pœnitentia venerit, non erit in ordine suo absque majoris imperio.

CXXXVII. Præpositus domus & dispensator si una nocte absque fratribus dormierit: & postea acta pœnitudine ad conventum venerit fratrum, non ei permittetur, ut introeat domum, aut stet in ordine suo absque majoris imperio.

CXXXVIII. Omne quod in conventu fratrum audierunt disputatum, necessitate cogentur, ut inter se replicent, jejuniorum maxime tempore, quando a suis docentur Præpositis.

CXXXIX. Qui rudis monasterium fuerit ingressus, docebitur prius quæ debeat observare: & cum doctus ad universa consenserit, dabunt ei viginti Psalmos & duas Epistolas Apostoli, aut alterius Scripturæ partem. Et si literas ignoraverit, hora prima, & tertia, & sexta vadet ad eum qui docere potest, & qui ei fuerit delegatus, & stabit ante illum, & discet studiosissime, cum omni gratiarum actione.

CXL. Postea vero scribentur ei elementa, syllabæ, verba, ac nomina; & etiam nolens legere compelletur, & omnino nullus erit in monasterio, qui non discat literas, & de Scripturis aliquid teneat: qui minimum usque ad novum Testamentum & Psalterium.

CXLI. Ad collectam, & ad psallendum & orandum nullus sibi [d] occupationes inveniat, quibus se dicat occupatum, quasi ire non possit.

CXLII. Et si in navi fuerit, & in monasterio, & in agro, & in itinere, & in quolibet ministerio, orandi & psallendi tempora non prætermittat.

a Princeps editio addit, *vel aliquam utilitatem adversus monasterii* (leg. *vel aliquam rem utilem ad usus monasterii*)

b Veteres editi, *Nemo exeat foras, nemo loquatur, nemo remaneat &c.*

c Eadem *disjuncti*. ad margin. *distincti*, quam Statii conjecturam editores alii secuti sunt, qui item sic legunt reliqua hujus capituli, *qui corripiuntur, dimissis* (l. *demissis*) *manibus, & humiliato capite emendaturos se promittentes vitia, in quibus arguuntur, veniam deprecentur.*

d Iidem *nemo sibi occasiones inveniat.*

PRÆ-

PRÆCEPTA ET INSTITUTA

PATRIS NOSTRI PACHOMII HOMINIS DEI,

QUI FUNDAVIT AB EXORDIO SANCTÆ VITÆ COMMUNIONEM.

Quomodo collecta fieri debeat, & fratres congregandi sint ad audiendum sermonem Dei, juxta præcepta majorum, & doctrinam sanctarum Scripturarum, ut liberentur de errore animæ [a], *& glorificent Deum in luce viventium, * & sciant quomodo oporteat in domo Dei conversari sine ruina & scandalo, ut non inebrientur aliqua passione, sed stent in mensura veritatis, & traditionibus Apostolorum & Prophetarum; & solemnitatum ordinem teneant, imitantes * conversationem eorum in domo Dei, & jejunia atque orationes ex more complentes. Qui enim bene ministrant, sequuntur regulam Scripturarum.*

a

* al. ut

* al. congregationem.

CXLIII. Hoc est ergo ministerium quod Ecclesiæ ministri * exercere debebunt. Congregent fratres orationis tempore, & omnia faciant, quæ rite complenda sunt, * nullam detrectationi occasionem tribuant, nec sinant ambulare quempiam contrarium disciplinæ.

* al. implere

* al. ut nullam.

CXLIV. Si codicem postulaverint, deferant eis.

CXLV. Si quis de foris venerit vespere, & non occurrerit accipere opus quod altera die facturus est, mane ei tribuatur.

CXLVI. Si defecerit opus quod habebat in manibus, referat ad majoris * scientiam, & quod ille præceperit, faciat.

* al. sententiam.

CXLVII. Qui minister est habeat studium, ne quid operis pereat in monasterio in ulla omnino arte, quæ exercetur a fratribus. Quod siquid perierit, & negligentia fuerit dissipatum, increpabitur a Patre minister operum singulorum, & ipse rursus increpabit alium, qui opus perdiderit: duntaxat juxta voluntatem & sententiam principis, absque quo nullus increpandi fratrem habebit potestatem.

CXLVIII. Si vestimentum ad solem expansum tertius invenerit [b] dies, dominus pro eo increpabitur, & aget pœnitentiam publicam in collecta [c]. Pellicula & galliculæ, & cingulum, & si quid aliud perierit, qui perdiderit increpabitur.

b

c

CXLIX. Si quis tulerit rem non suam, * portet supra humeros ejus, & aget pœnitentiam publice in collecta, stabitque in vescendi loco [d].

* al. ponetur

d

CL. Si inventus fuerit unus e fratribus aliquid per contentionem agens, vel contradicens majoris imperio, increpabitur juxta mensuram peccati sui.

A

CLI. Qui mentitur, aut qui odio quemquam habere fuerit deprehensus, aut inobediens, aut plus joco quam honestum est deditus, aut otiosus, aut dure respondens, aut habens consuetudinem fratribus detrahendi, vel his qui foris sunt, & omnino quicquid contra regulam Scripturarum est & monasterii disciplinam, audiet Pater monasterii, & vindicabit juxta mensuram opusque peccati.

B

CLII. Præpositus domus culpæ & increpationi subjacebit, si ante tres dies non nuntiaverit Patri, sive in via, sive in agro sive monasterio quid perierit: agetque publice pœnitentiam juxtam ordinem constitutum. Et si homo fugerit, & ante tres horas non nuntiaverit Patri, reus erit perditionis ejus: nisi tamen eum rursus invenerit.

CLIII. Hæc est ultio in eum qui fratrem de domo perdiderit: tribus diebus aget publicam pœnitentiam, quod si eadem hora nuntiaverit Patri, in qua fugit, reus non erit.

C

CLIV. Peccatum si in domo sua Præpositus viderit, & non statim increpaverit delinquentem, nec nuntiaverit Patri monasterii, ipse increpationis ordini subjacebit.

CLV. Per domos singulas vespere sex orationes psalmosque complebunt, juxta ordinem majoris collectæ, quæ a cunctis fratribus in commune celebratur.

D

CLVI. Per singulas hebdomadas binæ disputationes, idest catecheses, a Præposito complebuntur.

CLVII. Nullus in domo quippiam faciet, nisi quod Præpositus jusserit.

CLVIII.

[a] Statiana editio *animæ conversorum* &c.

[b] Vocem *dies*, quemadmodum alias supra atque infra levioris momenti, ex principe editione supplevimus.

[c] Eadem editio addit, *stabitque in vescendi loco*.

[d] Iterum eadem editio addit: *Si autem in furta fuerit deprehensus, triginta sex* (al. *triginta novem*) *verberabunt eum, & foris dabitur ei edere panem & aquam tantum, & opertum cilicio & cinere per singula orationum tempora cogent eum agere pœnitentiam. Eadem lex in fugitivis observabitur.*

CLVIII. Si omnes fratres qui in una domo sunt, viderint Præpositum nimium negligentem, aut dure increpantem fratres, & mensuram monasterii excedentem, referent ad Patrem, & ab eo increpabitur. Ipse autem Præpositus nihil faciet, nisi quod Pater jusserit, maxime in re nova. Nam quæ ex more descendit, servabit regulas monasterii.

CLIX. Præpositus non inebrietur: non sedeat in humilioribus locis juxta vasa monasterii, ne rumpat vincula, quæ Deus in cælo condidit, ut observentur in terris. Ne lugeat in die festo Domini Salvatoris. Dominetur carni suæ juxta mensuram Sanctorum. Non inveniatur in excelsis cubilibus * imitans morem gentilium. (* al. *imitatus*) Non sit duplicis fidei. Non sequatur cordis sui cogitationes, sed legem Dei. Non resistat sublimioribus tumenti animo potestatibus. Non fremat, neque [a] hirriat super humiliores. Non transferat terminos. Non sit fraudulentus, neque in cogitationibus verset dolos. Ne negligat peccatum animæ suæ [b]. Ne vincatur carnis luxuria. Non ambulet negligenter. Non cito loquatur verbum otiosum. Non ponat scandalum ante pedes cæci. Non doceat voluptatem animam suam. Non * resolvatur risu stultorum ac joco. (* al. *solvatur*) Non rapiatur cor ejus ab his qui inepta loquuntur & dulcia. Non vincatur muneribus. Non parvulorum [c] sermonem ducat. Ne affligatur in tribulatione. Ne timeat mortem, sed Deum. Ne prævaricator sit propter * imminentem timorem. (* al. *eminentem*) Non relinquat verum lumen propter modicos cibos. Non nutet ac fluctuet in operibus suis. Non mutet sententiam, sed firmi sit solidique decreti, justeque cuncta considerans, judicans in veritate, absque appetitu gloriæ, manifestus Deo & hominibus, & a fraude procul. (* al. *elongans se a fraude*) Ne ignoret conversationem Sanctorum, nec ad eorum scientiam cæcus existat. Nulli noceat per superbiam: nec sequatur concupiscentias oculorum suorum. Non eum superent incentiva vitiorum. Veritatem numquam prætereat. Oderit injustitiam: * secundum personam numquam judicet pro muneribus, (* al. *sed*) nec condemnet animam innocentem per superbiam. Non rideat inter pueros. Non deserat veritatem timore superatus. Non comedat panem de fraudulentia. Non desideret alienam terram. Non opprimat animam propter aliorum spolia. Non despiciat eos qui indigent misericordia. Ne falsum dicat testimonium seductus lucro. Ne mentiatur propter superbiam. Ne contendat contra veritatem ob tumorem animi. Ne deserat justitiam propter lassitudinem. Ne perdat animam suam propter verecundiam. Ne respiciat dapes lautioris mensæ. Ne pulchra vestimenta desideret. Ne [d] se negligat, ut semper dijudicet cognitiones suas. Ne inebrietur vino; sed humilitatem habeat junctam veritati. Quando judicat, sequatur præcepta majorum & legem Dei, quæ in toto orbe prædicata est. Si quidquam de his præterierit, reddetur ei mensura juxta quam mensus est, & recipiet secundum opera sua, quia mœchatus est [e] in ligna sua & lapides: (Jerem. 3.) & propter fulgorem auri, & splendorem argenti dimisit judicium, & desiderio temporalis lucri laqueis se induit ethnicorum. Et [f] veniet ei contritio Heli & filiorum ejus; (1. Reg. 4.) maledictio David, quam imprecatus est Doech: (Psal. 51.) signum quo donatus est Cain, (Gen. 4.) sepultura asini, de qua loquitur Hieremias: (Jer. 22.) perditio qua peccatores terræ hiatus absorbuit, (Num. 16.) & interitus Chananæorum, & contritio hydriæ ad fontem, (Eccles. 12.) & arenarum comminutio [g] in littoribus & saxis, quæ fluctibus verberantur; & confractio virgæ gloriosæ de Isaia, (Isai. 5. & 59.) ut sit quasi cæcus manu palpans parietem. Hæc omnia ei evenient, qui non servavit veritatem in judicio, & * inique egit in omnibus quæ ei credita sunt. (* al. *iniqua*)

[a] Veteres vulgati *irruat*. Hirrire autem, qui proprie canum est fremitus cum irritantur, usurpat Sidonius in epistolis.
[b] Addunt editi vetustiores *exstirpare*.
[c] Iidem verius, *sermone ducatur*.
[d] Alio sensu, eoque rursus concinniori, olim erat: *Ne saltem negligat: semper dijudicet cogitationes suas*. Mox quoque alia interpunctione, *humilitatem junctam habeat veritati, quando judicat. Sequatur* &c.
[e] Olim *in ligno & lapide*, & paulo post *iniquorum* pro *ethnicorum*.
[f] Holstenius *veniat*, & deinde *ramorum* pro *filiorum*
[g] Editi antiquiores, *in littoribus, quæ salsis fluctibus verberantur*.

EJUS-

EJUSDEM PATRIS NOSTRI PACHOMII
PRÆCEPTA ATQUE JUDICIA.

Rom. 13. * al. salus nostra.

CLX. *Plenitudo legis caritas, scientibus tempus, quia jam instet hora, ut de somno consurgamus, & vicinior sit * salus quam eo tempore quo credidimus. Nox præcessit, dies appropinquavit: deponamus opera tenebrarum*; quæ sunt contentiones, detractiones, odia, & tumentis animi superbia. Qui facilis est ad detrahendum, dicitque quod non est, si in hoc peccato fuerit deprehensus, monebunt eum secundo, & si audire contempserit, separabitur extra conventum fratrum septem diebus, & panem tantum cum aqua accipiet, donec polliceatur atque confirmet, se ab hoc vitio recessurum, & sic dimittetur ei.

CLXI. Iracundus & furiosus si frequenter irascitur sine caussa & propter rem inanem & vacuam, per sex vices commonebitur, in septima facient eum consurgere de ordine sessionis suæ, & inter ultimos collocabitur: docebuntque eum ut ab hac mentis perturbatione mundetur, cumque tres dignos testimonio testes, qui pro eo polliceantur, nequaquam simile quid esse facturum, adduxerit, recipiet sessionem suam. Alioquin si permanserit in vitio, moretur inter ultimos perdito priore loco.

CLXII. Qui falsum cupit probare contra alterum, ut opprimat innocentem, tertio commonebitur; & postea reus erit iniquitatis, sive de prioribus sit, sive de inferioribus.

CLXIII. Qui habet pessimam consuetudinem, ut fratres suos sermone sollicitet, & pervertat animas simpliciorum, tertio commonebitur, si contempserit, & obstinato animo in duritia perseveraverit, separabunt eum extra monasterium, & verberabitur ante fores [a]: dabuntque ei ad vescendum foris panem & aquam, donec mundetur a sordibus.

CLXIV. Qui habet consuetudinem murmurandi, & quasi gravi opere se opprimi queritur, docebunt eum quinquies, quod sine caussa murmuret, & ostendent perspicuam veritatem. Si & post hoc inobediens fuerit, & est perfectę ætatis, ita eum habebunt ut unum de ægrotantibus, & ponetur in loco infirmorum; ibique aletur otiosus, donec redeat ad veritatem. Sin autem justa est illius querela, & a majore inique opprimitur; qui eum scandalizaverit, eidem sententiæ subjacebit.

CLXV. Si inobediens quis fuerit, aut contentiosus, aut contradictor, aut mendax, & est [b] perfrictæ frontis, decies commonebitur, ut desistat a vitiis: si audire noluerit, monasterii legibus increpabitur. At si per alterius culpam ad hæc vitia devolvitur, & hoc fuerit comprobatum: ille qui caussa extitit, reus erit ultionis.

CLXVI. Si deprehensus fuerit aliquis e fratribus libenter cum pueris ridere & ludere, & habere amicitias ætatis infirmæ, tertio commonebitur, ut recedat ab eorum necessitudine, & memor sit honestatis & timoris Dei; si non cessaverit, corripietur, ut dignus est, correptione severissima.

CLXVII. Qui contemnunt præcepta majorum & Regulas monasterii, quæ Dei præcepto constitutæ sunt, & parvipendunt seniorum consilia, corripientur juxta ordinem constitutum, donec corrigantur.

CLXVIII. Qui judex est omnium peccatorum, & perversitate mentis, vel negligentia reliquerit veritatem, viginti viri sancti & timentes Deum, sive decem, & usque ad quinque, de quibus omnes dent testimonium, sedebunt & judicabunt eum, & regradabunt in ultimum gradum, donec corrigatur.

CLXIX. Qui conturbat fratrum animos, & facilis ad [c] loquendum est, lites serens ac jurgia, decies commonebitur. Et si non fuerit emendatus, corripietur ordine monasterii, donec corrigatur.

CLXX. Qui viderit de majoribus & Præpositis [d] fratrem suum in tribulatione, & noluerit caussam tribulationis inquirere, eumque contempserit, quæretur caussa a supradictis judicibus inter fratrem atque Prępositum; & si deprehendatur negligentia Præpositi vel superbia coangustatum fratrem, & judicasse eum non

a Additur in prima editione *a triginta novem*, id est *verberabitur*. Vid. supra cap. CXLIX. & notam *d*.
b Eadem *& est perfectæ ætatis*, ut in superiori cap.
c Rursus eadem *ad detrahendum*.
d Al. *Fratrum suorum tribulationem &c.*

non secundum veritatem, sed secundum A personam, regradabitur de solio suo, donec corrigatur, & ab injustitiæ sordibus emundetur: quia non consideravit veritatem, sed personas, & servivit pravitati animi sui, & non Dei judicio.

CLXXI. Si quis promiserit se observare regulas monasterii, & facere ceperit, easque dimiserit; postea autem reversus egerit pœnitentiam, obtendens infirmitatem corpusculi, per quam non B possit implere quod dixerat, faciant eum inter languentes commorari, & pascetur inter otiosos, donec acta pœnitentia, impleat quod * promisit. (* al. promiseris.)

CLXXII. Pueri si in domo fuerint dediti lusibus & otio, & correpti non possint emendari, debet Præpositus usque ad dies triginta ipse eos monere & corripere. Si viderit in pravitate persistere, & non renuntiaverit Patri, [a], & aliquod peccatum in eis fuerit deprehensum, ipse C pro eis culpæ subjacebit, juxta quod peccatum fuerit inventum.

CLXXIII. Omnes [b] autem pueri qui non timent confundi pro peccato, & per imprudentiam judicium Dei non cogitant, & correpti verbo non emendaverint, verberentur quamdiu disciplinam accipiant & timorem.

CLXXIV. Qui injuste judicaverit, juste ab aliis condemnabitur.

CLXXV. Si unus, e fratribus, vel duo, vel tres scandalizati ab aliquo recesserint de domo, & postea venerint, ventilabitur inter eos & scandalizantem ante judicium, & si reus inventus fuerit, monasterii regulis emendabitur.

CLXXVI. Qui consentit peccantibus, & defendit alium delinquentem, maledictus erit apud Deum & homines, & corripietur increpatione * severissima. (* al. pessima) Quod si per ignorantiam deceptus est, & non ita putavit, ut verum est, ignoscetur ei. Et omnis qui peccat per ignorantiam, facile accipiet veniam: qui autem sciens peccaverit, sustinebit increpationem juxta mensuram [c] operis sui.

PRÆCEPTA AC LEGES PATRIS NOSTRI PACHOMII

De sex orationibus vespertinis, & de collecta quæ per singulas domos fit sex orationum.

CLXXVII. Viginti quinque orgyas Præpositus domus ac secundus debebunt de palmarum foliis texere, ut ad exemplum eorum operentur & cæteri. Quod D si non fuerint in præsenti, qui loco eorum præfuerit, huic operi atque mensuræ studium commodabit.

CLXXVIII. Postquam acciti fuerint veniant ad collectam, & antequam vocentur, cellula nullus exibit. Si qui hæc præcepta contempserint, increpationi solitæ subjacebunt.

CLXXIX. Ne plus operis fratres compellantur facere: sed moderatus labor omnes ad operandum provocet. Sitque in- E ter eos pax & concordia, & libenter majoribus subjiciantur, sedentes, ambulantes, ac stantes in ordine suo, & invicem de humilitate * certantes. (* al. curantes)

CLXXX. Si quid peccatum fuerit, Patres monasteriorum emendare poterunt, & constituere quod sequi debeant.

CLXXXI. Præpositus autem domus, & qui secundus ab eo est, hoc tantum habebit juris, ut compellat fratres [d] in collecta domus, sive in collecta majore, hoc est omnium fratrum, subjacere pœnitentiæ.

CLXXXII. Quod si Præpositus peregre fuerit, qui secundus est locum ejus obtinebit, tam in pœnitentia fratris recipienda, quam in quocunque alio eorum, quæ in * domo necessaria sunt. (* al. domino)

CLXXXIII. Si quis absque conscientia duorum ierit ad alteram domum, vel alterius domus fratrem, codicem legendum mutuum * postulare, vel quodlibet aliud, & in hoc inventus fuerit, monasterii ordine increpabitur. (* al. postulaverit.)

CLXXXIV. Qui vult sine macula & absque contemptu in domo cui deputatus est, * esse, omnia quæ præcepta sunt coram Deo observare debebit. (* al. vivere)

CLXXXV. Quicquid necessarium est in monasterio, sive in agro, [e] si Præpositus domus occupatus est, secundus impleat.

CLXXXVI. Sex orationes facere vespertinas, juxta exemplum majoris collectæ

[a] Excusi antea addunt *monasterii*.
[b] Holstenius *saltem* pro *autem*.
[c] Olim erat *mensuram opusque peccati sui*.
[d] Veteres ferebant *fratres in singulis peccatis in collecta* &c.
[e] E contrario erat antea, *Præpositus etiam non postulatus impleat*. Statius legerat *implicatus* pro *non postulatus*.

ctæ, in qua omnes fratres pariter congregantur, summæ [a] delectationis est, & ita facile fiunt, ut nullum onus habeant, * & ex onere nascatur tædium. (* f. ut)

CLXXXVII. Si quis de foris venerit, & æstu laboraverit, aliique fratres orationem * celebrabunt, si ire non potest, non cogetur. (* al. celebraverint.)

CLXXXVIII. Quando Præpositi domorum fratres de conversatione sanctæ vitæ docebunt, absque gravissima [b] necessitate nullus aberit.

CLXXXIX. Majores qui cum fratribus mittuntur foras, quamdiu ibi fuerint, habebunt jus Præpositorum, & eorum cuncta * regentur arbitrio, docebuntque fratres per constitutos dies. Et si forsitan aliquid inter eos ortum fuerit simultatis, * audient ipsi majores, & dijudicabunt caussam, & dignum culpa increpabunt, ut ad imperium eorum statim pacem pleno corde consocient. (* al. gerentur) (* al. audientur a majoribus)

CXC. Si quis ex fratribus contra Præpositum domus suæ habuerit tristitiam, aut ipse Præpositus contra fratrem aliquam querimoniam, probatæ fratres conversationis & fidei eos audire debebunt, & dijudicabunt inter eos. Si tamen absens est Pater monasterii, vel aliquo profectus, primum quidem expectabunt eum; sin autem diutius foris viderint commorari, tunc audient inter Præpositum & fratrem, ne diu suspenso judicio, tristitia major oriatur. Et ille qui Præpositus est, & ille qui subjectus, & hi qui audiunt, juxta timorem Dei cuncta faciant, & non dent in ullo occasionem discordiæ.

CXCI. Igitur qui animo uno esse concupiscunt, & vivere mente communi disposuerunt, consiliis majorum inserviant: quod ex consiliis processerit Patrum, id faciant.

CXCII. *De vesticulis*. Si quis * ab his quæ præcepta sunt, amplius habuerit, absque [c] commonitione majoris, deferet ad custodem cellæ, & introeundi, vel postulandi ea non habebit potestatem; sed erunt sub Præpositi, & ejus qui secundus est, arbitrio. (* al. de)

CXCIII. *De puellarum disciplina*. Nemo ad eas vadat visitandas, &c. [d]

CXCIV. Quicunque de his mandatis aliquid præterierit absque ulla dubitatione negligentiæ & contemptus, aget pœnitentiam, ut possidere valeamus regna cælorum.

Explicit Regula S. Pachomii.

INCIPIUNT MONITA S. PACHOMII.

Honora Deum & valebis. Memor esto gemitus quos perpessi sunt Sancti. Efficiamur unanimes, permanentes in quo vocati sumus; pro omnibus curam gerente, ut hanc quam arripuimus vitam perficere valeamus, & cursum institutionis nostræ Deo placitum perficere mereamur; ut ne similes inveniamur, qui in vanis & caducis rebus lætantur, ne quando mens nostra recti itineris lineam derelinquens, in peccatum corruat, & spe æterna fraudetur. Intellectu namque est optimum, cognoscere voluntatem Dei. Omnium enim superior efficitur homo, qui obedierit veritati. Omnium enim malorum pejus est, legi Dei resistere, & acquiescere propriæ voluntati. Qui enim suam perficit voluntatem, a divina cognitione fraudabitur: nec poterit perficiendo propriam voluntatem, viam Sanctorum incedere; & in novissimo interitum & planctum inveniet. Nunc igitur tempus placendi Domino: quia salus in tempore tribulationis acquiritur. Ne ergo tantummodo credulitatem fidei in tempore lætitiæ teneamus, & in tempore tribulationis ab eadem recedamus. Scriptum est enim: *Si voveris votum Domino, ne moram feceris reddere illud*, & in tribulatione ne deficias; sed patiens esto, & obsecra Dominum. Immobilis enim fidei plenitudo tribuetur a Deo, quam per Spiritum sanctum acquisierunt Prophetæ, in qua & Apostoli confirmati sunt, qui propter fidem diversas tribulationes per- (Eccles. 5.)

[a] Antea erat *summa dilectionis*.
[b] Item erat & *gravissima ægritudine*; & mox *quicumque e fratribus mittuntur, &c.*
[c] Verius olim editi *absque concessione majoris*.
[d] Reliqua hujus capituli alio in loco inter *Regulas Virginum* Holstenius posuit ex fide cod. ms. qui inter S. Pachomii præcepta non agnoscit.

perſecutionum excipientes ad promiſſa A præmia pervenerunt. Hoc ergo ſcientes ne circumferamur errorum ſeductione decepti; ſed potius firmi & immobiles maneamus, ut cogitationum pervagationes, quæ velut aquæ effervefcunt, divinæ legis aſſidua memoria refrenemus, per quam carnalis concupiſcentiæ legem deſtruentes, omne quod Deo placitum eſt exquirere valeamus: & cuſtodiamur illæſi a curis ſæcularibus, omnique elatione, quæ eſt inſania peſſima, pejor omnium malorum. Dominum ſemper præ oculis habentes, reminiſcamur paſſionem crucis ejus ac mortis, per quem redempti ac vivificati ſumus. Odiamus ergo mundum, & omnia quæ in eo ſunt, odiamus etiam omnem requiem corporalem. Abrenuntiemus huic vitæ, ut Deo vivere valeamus.

Memores ergo ſimus, cariſſimi, profeſſionis noſtræ, quemadmodum Deo polliciti ſumus deſervire: hoc ipſum enim exquiritur a nobis in die judicii. Eſuriamus, ſitiamus, nuditatem perferamus, vigilemus, & in pſalmis atque orationibus poſiti ex intimo corde ingemiſcentes lacrimas effundamus: noſmetipſos cauta diſcuſſione probantes, ſi vel in aliquo B digni Deo pro ejus immenſa clementia inveniri mereamur. Tribulationis anguſtiam non refugiamus, ut conſolationis Dominicæ requiem conſequamur; & immortalis vitæ ac ſempiternæ requiem percipere mereamur.

Expliciunt Monita S. Pachomii.

SANCTORUM PATRUM
PACHOMII ET THEODORICI
[a] EPISTOLÆ, ET VERBA MYSTICA.

EPISTOLA PATRIS NOSTRI PACHOMII

Ad ſanctum virum Cornelium, qui Pater fuit monaſterii Mochanſeos: in qua loquitur juxta linguam quæ ambobus ab Angelo tradita eſt, & cujus nos ſonum audivimus, cæterum vires & ſenſum intelligere non poſſumus.

I. DEus ſapiens, Deus abſque ullis C occaſionibus bonus, Deus ſine omni querela, dedit requiem ſpiritui tuo: & tu da requiem animæ tuæ: ut lætetur Sion in diebus nativitatis ſuæ. Fac opus Iotæ, quod vocatum eſt Y in diebus antiquis: & pone Delta ante oculos, ut bene ſit animæ tuæ. Ro tetendit manum ſuam, ut perveniret ad te; quod eſt Iota: hoc eſt ſepulcrum cubiculi tui. Cane tu Ω, ne forte Ω tibi canat ſeculum impudentiſſimum. Lætetur tecum, ne tu cum ſeculo gaudeas procaciſſimo. Memento Hetæ: ne obliviſcaris Kalendarum, quæ ſunt dies paupertatis & cubilis tui. Tolle tibi Iota, quod præcipuum eſt ex eis: non enim erat Lambda in Heta; & idcirco enutritus es ſine pannis. Revertere ad Kalendas, quæ ſunt Xi, de Y paraverunt plauſtra tabernaculi Principes tribuum, & obtulerunt ea lætantes, cunctaque dona cum omni gaudio. Et tu ut ſapiens cognoſce capillum capitis tui in via, ut veniat gratia ſuper his, quæ ſunt dies innocentiæ tuæ. Nunquid non Kalendæ ſunt Tau? Heta eſt Paſcha. In his omnibus ne obliviſcaris Simmæ, quod vocatur quidem Simma, ſed habet communionem cum Ro: donavit illi partem ſuam, ut fiat dives in Ω. Literæ hujus Epiſtolæ ſcriptæ ſunt D Delta, & Iota. Saluta caput & pedes, & manus, & oculos, & reliqua ſpiritus tui, quæ ſunt Alpha.

EPIS-

[a] De hiſce epiſtolis Gennadius Cap. VII. *Pachomius*, inquit, *ſcripſit ad collegas Præpoſituræ ſuæ epiſtolas, in quibus Alphabetum myſticis tectum ſacramentis, velut humanæ conſuetudinis excedens intelligentiam clauſit, ſolis credo eorum gratia vel meritis manifeſtatum. Unam ad Abbatem Syrum, unam ad Ab-*

EPISTOLA PATRIS NOSTRI PACHOMII

Ad Patrem monasterii Syrum, qui & ipse gratiam cum Pachomio & Cornelio Angelicæ linguæ acceperat.

II. MEmento quæ scripserim tibi Y, in Epistola propter Tau scriptum, & recordare, & scribe Ni propter Simma quod scriptum est. Nunquid Xi non est Y, quod in Kappa convertitur? In his omnibus recordare, & scribe Ni & Iota, ut Alpha pulchre scribatur in gratiam excelsorum. Nunquid Moe non est Y & Kappa: Kappa non est Tau? Aperi os tuum, & leva faciem tuam, ut oculi tui videant, & possis legere quæ scripta sunt. Attende diligenter, & cave ne scribas Delta super Phi, & inveterescant dies tui, & aquæ tuæ imminuantur. Memento, & scribe Theta & Ro, ut Ro scribatur bene.

EPISTOLA PATRIS NOSTRI PACHOMII

Ad Patrem monasterii Cornelium, quod vocatur Mochanseos.

III. HOnora Dominum, & confortaberis. Memento gemitus sanctorum. Simma & Phi fiat: domus tua juxta annos tuos sit disposita, juxta exempla sanctorum, non in cibis temporalibus, neque in ulla similitudine eorum, quæ videntur in cælo sive in terra. Habetote Ω, ut possitis occurrere Deo in die visitationis, liberati ab increpatione Marthæ. Para domum tuam secundum terminos ejus. Observa Theta, ne reus sis increpationis ejus, cui dictum
Luc. 16. est, *Redde rationem dispensationis tuæ*;
Matth. 24. vel illius qui comedit & bibit cum ebriis, quando noluit fodere, nec dare conservis cibaria in tempore suo. Ideo reddiderunt ei, quia oblitus est legis Dei, & infirmos visitare contempsit. Et idcirco fluctuare cœpit, & indigere pane: imitans homines confidentissimos & arrogantes, qui noluerunt domum Hi. Homo cognosce quæ dicuntur, quia bellum Domini in manibus eorum est, & creditum est eis, ut regerent carnem suam, & stare facerent: si forte possent effugere increpationem Danielis, & ruinam Esau, & duritiam Moab, & defectionem Ismaelis, & illecebras saturitatis ac ventris, quia sapuerunt ea quæ super terram sunt. Abundantia autem hominis sapientia ejus est. O homo trade disciplinæ cor tuum, ne multiplices mortuos in contemptu & negligentia tua, propter errorem cordis tui. O homo ne visibilia despicias. Mercenarius non est pastor: in tenebris vulpes comedunt. Tene gladium gloriæ tuæ, cognosce loricam justitiæ, & ne contemnas habitaculum sapientiæ. Fac tibi sacculos, qui non inveterescant: ut possis ad foramen aspidum mittere manum. Ne inebrieris vino, ex quo ruinæ fiunt plurimæ, & ambulant nudi super terram. Cogita quod lex data sit de muliere menstruata, ut extra castra projiciatur: viæ enim ejus stratæ sunt spinis. Paupertas humiliat virum, & perstillat domus, ubi otiosæ sunt manus. Ne infirmeris ad plagas lignorum, Tau & Ro. Ventris insania pejor est omnibus malis. Error oculorum imminuit prudentiam sapientum. Deficit sapiens propter concupiscentiam carnis in carne, quod sanguis sanguini misceatur. Omnes qui estis cooperatores Dei, ne perdatis gloriam vestram. Scito ante omnia quod si fueris in Alpha, Deus consentiet tibi. Cum autem Deo consenseris, in quo cursus tuus est, gaudere non poteris in omni re vana: cujus si curam gesseris, prudentia tua vertetur in stultitiam. Qui ebrius est, ebrium non potest adjuvare. Qui errat quomodo erranti monstrabit viam? qui voluerit ductore eo uti, væ illi. Cæcus enim cæcum ducet in foveam. Sapientia apud sanctos est, & in illis Dei voluntas reperitur: non in his quibus repugnat Deus; & qui dicunt, Deus in nobis est; gaudium eorum convertetur in luctum. Non enim cognoverunt mysterium Dei: neque invenerunt viam servorum, ut operentur in ea. Flagellati sunt, & non doluerunt: seducti sunt, & non intellexerunt. In

Abbatem Cornelium. Ad omnium monasteriorum Præpositos, ut in unum antiquius monasterium, quod lingua Ægyptiaca Baum vocatur congregati Pascha diem velut æterna lege celebrent, epistolam unam. Similiter & ad diem remissionis, qua mense augusto agitur, ut in unum Præpositi congregarentur, epistolam unam; & ad fratres, qui foras monasterium missi fuerant operari, epistolam unam.

his omnibus, o homo Dei, revertere A
Exod. 20. in excelsum; quod est scientia sapientiæ. Scriptum est, *non concupisces*, & rursum, non inebriaberis. Desiderium non est unius rei. Laudatur peccator in
Isai. 66. operibus manuum suarum. Dictum est & aliis: *qualem domum ædificabitis mihi?* qui quadraginta annis audierunt sermonem Dei, & non ei obtulerunt victimas, nec annis septuaginta jejunaverunt illi. Cor enim eorum erat post idola, nec voluerunt Deo vacare dicenti: B
Psal. 45. *Vacate & videte quoniam ego sum Deus*,
Psal. 4. & usque ad hanc diem non vacant Deo! Dicitur tibi homo, *quare diligitis vanitatem?* An cor vestrum aggravatum est? Cain operabatur terram, ut offerret victimas Deo, & condidit civitatem, sed non juxta scientiam, quæ placet Deo, fecit hæc omnia. Noe & omnis domus ejus in arca de mundi est servata naufragio. Abraham dives fuit: Isaac reliquit benedictionem Jacob. Ipseque Jacob intellexit, quem amare deberet, C & benedictionem ejus legis instar habuerunt. Joseph adjutor fuit generis sui, quia peccatum fugit, & detestatus est voluptatem, ostenditque posteris quod visitaturus eos esset Deus, & aperuit mysteria futurorum, memoriam relinquens sapientiæ suæ. Surrexit postea Moyses, qui seculi vicit illecebras, divitias pro nihilo habuit, Ægyptiorum sapientiam stultam esse monstravit. Idcirco Iesus ministrabat ei, qui intelle- D xit doctrinam eorum, & habuit socium Caleb. Homines stulti non intellexerunt hæc, & idcirco lumen tenebras esse dixerunt. Deus dedit justificationes suas, ut ambularet populus in eis, & in his omnibus non invenerunt cor suum, nec conversati sunt in mandatis Dei: sed vacabant desideriis suis, & non operi-
Psal. 45. bus Dei. O homo, usquequo non audis dicentem tibi, *Vacate, & videte quia ego sum Deus*: sed unusquisque sequitur E cogitationes animæ suæ? Num visitastis infirmos, quare moriemini? cur ad laqueum curritis? Hæc sunt enim præcepta vitalia, quæ acceperunt sancti, ut versarentur in eis, ut nihil aliud cogitarent, ut facerent opera digna immortalitate. Volatilia cæli non seminant nec metunt, & Deus dedit eis, ut ra-

A perent ex universis fructibus, & gratuito viverent. Homo iniquus & pessimus qui res alienas desiderat, imitator est avium pessimarum; rapit & comedit non sua. Hos vitare debemus, & intelligere parabolas, & non esse raptores & iniqui; sed imitari majores nostros, qui placuerunt Domino, & increpaverunt Adam, quia comedit ad persuasionem Evæ. Quia antequam comederet, nomina cunctis rebus imposuit, & nunc B quoque suis vocabulis appellantur. Postquam autem comedit, ejectus est de paradiso, & operatus est terram, genuitque Cain & Abel, qui creverunt, & operati sunt juxta voluntatem suam. Opus Abel placuit Deo magis quam Cain, quia quæ erant electa & primaria offerebat Deo; e contrario Cain si quid deterius fuit, hoc obtulit Deo, qui in exemplum humani generis præcesserunt. Omnes enim qui electa offerunt Deo, C similes sunt Abel; qui deteriora Cain operibus comparantur, & ejus qui irrisit patrem suum, & nuditatem ejus fratribus nuntiavit, & illius qui ædificavit turrim in campo Sennaar, oblitus misericordiam Dei, a quo in arca servatus est, & liberatus a diluvio, & a quo benedicti sunt patres ejus. Qui furore quodam socios hortabantur, dicentes: Venite, dolemus lapides, ac cædamus sycomoros & cedros, & faciamus nobis turrim, non considerantes a
D ultionem [a] turris Chalannæ, quomodo Deus diviserit linguas eorum, volentium ædificare turrim superbiæ ad cælum usque tendentem, & orientalem plagam relinquentium; quia obliti sunt legem Dei, quam in corde susceperunt. Nunc igitur provide & intellige ultionem turris; quæ quamvis excelsa sit, ad cælum usque pervenire non poterat: & lapis super lapidem non relinquetur in templo, in quo contra Christum Pha- Luc. 21.
E risæorum est congregata impietas. Scriptum est, *Non pertransibit generatio* [b] *eorum donec hæc omnia fiant*. Nunc tempus b est, ut operemur Domino, quia salus nostra in tempore est angustiæ, si potuerimus ejus calcare vestigia, & dicere semper; Psal. 39.
Magnificetur Dominus, qui diligunt salutare ejus. Et iterum: *Ego autem sperabo in te semper*. Non enim est fides quæ tantum Psal. 70.

[a] Sentit in Chalanne, quæ eadem cum Ctesiphonte ad Tigridem civitas putatur esse, Babelicam turrim fuisse excitatam, cui sententiæ post Eusebium Hieronymus, & passim Scriptores Græci suffragantur, ex Isaiæ loco X, 9. penes LXX. Τὴν χώραν τὴν ἐπάνω Βαβυλῶνος καὶ Χαλάνης, οὗ ὁ πύργος ᾠκοδομήθη. *Regionem, quæ est supra Babylonem, & Chalanem, ubi turris ædificata est*. Hæc tamen in Latinis codicibus desiderantur.

[b] In Vulgat. *hæc*, & Græco quoque αὐτή.

tum tempore gaudii eſt, & deficit in A tempore tribulationis. Scriptum eſt:
Deut. 23. *Quæ egredientur ex ore tuo, obſerva ut facias*. Et rurſus: *Si voveris Domino, ne moreris reddere: ne forte requirat Dominus a te, & ſit tibi in peccatum*. Quare ſi dixeris: *Ego autem ſperabo in te ſemper*; & in hoc ſpoponderis, imple opere, ut in
Prov. 3. tribulatione quoque ſalutem merearis a Domino. Recordare quod ſcriptum eſt: *Ne deficias, & cuſtodi conſilium meum & cognitionem, ut vivat anima tua*. Qui e- B
Psal. 43. nim cuſtodit mandatum legis, ſervat animam ſuam. Scriptum eſt: *Operuit nos umbra mortis, & non ſumus obliti nominis Dei noſtri. Si expandimus manus noſtras ad Deum alienum*. Et iterum:
Psal. 17. *Occupaverunt me laquei mortis, pericula inferni invenerunt me. Tribulationem & dolorem inveni. In omnibus his non eſt converſum retrorſum cor noſtrum, ſed nomen Domini invocavi*. Dicit & alius credens corde
Psal. 3. firmiſſimo: *Non timebo millia populi circumdantis me*. Et hoc dicit, quia ha- C bet fiduciam in Deo. Fili, ne deficias, ſuſcita amicum tuum, pro quo fidem feciſti, ſciens quod omnes gentes ut ſurculi ex igne, & ſicuti ſtipulæ leves, quæ huc atque illuc aura celeri deferuntur, & ſicut pulvis qui raptatur turbine. Scito quod ſcriptum ſit tibi, ne cum videris equum & aſcenſorem, & innumeram multitudinem, timeas animo; ſed memento Domini Dei tui, qui dedit tibi fortitudinem, ut in prælio vinceres; qui *omnes homines vult ſalvari, & venire ad ſcientiam veritatis*. 1. Tim. 2. Jer. 23. Psal. 113. Si audiſti vocem Dei loquentis, *Cælum & terram ego impleo*, non timebis, ſed dices: *Dominus noſter in cælo ſurſum*, & ſuper terram deorſum, ne audias: *modicæ fidei, quare dubitaſti?* Mat. 14. Psal. 113. Et tu rurſum reſpondebis: *Niſi quia Dominus erat in nobis, cum conſurgerent homines in nos, forte vivos deglutiſſent nos*. Sæpe enim ab adoleſcentia tua pugnaverunt contra te: & tu portaſti jugum fidei a pueritia tua. Nec percuſſum eſt dorſum tuum oneribus Ægyptiis, nec ſervierunt manus tuæ in cophino; quia circumciſionem amaſti ſpiritalem: quæ occaſionem dedit ſaluti animæ tuæ. Breviter auditis: grande periculum eſt hominis, dum muſtum eſt, ne efferveat.

EPISTOLA PATRIS NOSTRI PACHOMII

Ad Syrum Patrem monaſterii Chnum, & Joannem Præpoſitum domus ejuſdem monaſterii.

IV. TRanſivimus per te, & non potuimus præ nimia feſtinatione divinum tecum conferre ſermonem: ideo nunc per Epiſtolam loquimur. Omni virtute contende, ut impleas conſuetudinem monaſterii, & facias quæ præcepta ſunt: ne correptioni futuri temporis præpareris, fuerisque in peccatorum vinculis condemnandus, & offerendus Deo propter negligentiam, non ſolum tuam, ſed & fratrum qui tecum ſunt, & cooperantur tibi, ſcientium, E quod ea quæ nobis dedit, illis fideliſſime tradiderimus. Memineris & miniſterii laboriſque Sanctorum, & amici tui, qui cognoverunt voluntatem Dei: ut & ipſi fiant coheredes ejuſdem repromiſſionis, & habeant immortalem fidem a Deo, quæ creata eſt per ſpiritum Prophetarum, & ab Apoſtolis roborata. Qui ſuſtinuerunt pro ea omnes anguſtias & perſecutiones. Crediderunt enim repromiſſioni ejus, & idcirco fragrantiam boni odoris ſibi paraverunt. Conſideremus ergo eos, quos Deus do- D minatione donavit, ſi forte eis ſervire mereamur, & eorum adhærere doctrinæ, relicta omni ſuperbia & peccato: fortiſſime reſiſtentes Alpha, quod abſque timore operatur in corporibus. *Abſorpta eſt enim mors in victoria*. 1. Cor. 15. Et quomodo rurſum infirmi ſumus in hoc tempore: ſcientes quod ſtatuta ſit Eccleſia & dirigenda in bonum, ſicut & prædixit tibi. Noſti quod non glorietur ſecuris ſine eo qui præcidit in ea, & quæ doceant nos Scripturæ habere reſponſum mortis: 2. Cor. 2. quam ſi devoraverimus, ſalvamus animam noſtram. Non eſt timendus interitus in loco peregrinationis noſtræ; ſed pugnandum, quomodo pacem cum his qui Dei juſtificationes cuſtodiunt, habere poſſimus. Heta, ſi lucreris omnem mundum, & habeas contra Deum inimicitias, quæ eſt utilitas? Decet igitur ut quæ dicuntur nobis, aliquando intelligamus: ſcientes quia mundus prætereat, & deſideria ejus. Vigilate & videte quomodo ambuletis. Novimus quod ineruditis occurrat mors. Et non

non intelligite tempora, in quibus est error & seductio. Considera horas atque momenta, & mensium spatia, quorum cursu humana vita devolvitur: & eorum numero scitur, quanto tempore unusquisque vixerit: ut possint colligere vires suas, & implere ex his horrea, & sementem futuris messibus præparare, & ut culturæ studia tempore messionis inveniant, & coram Deo & omnibus possideant necessaria, mortis timore superato, & transeunte mundo, non celebrent festos dies in veteribus vestimentis. Civitates destructæ sunt & repletæ alienis, qui haud pii sunt inire consilium sapiens. Fluxit in deserto aqua, & exultaverunt jumenta ac volatilia. Sapiens & continens homo non ungetur unguento, quod demolitæ sunt muscæ morientes, & quod compositum est filiis agri. Ideo vigilare debemus, & omni solicitudine futuris lapidibus providere: ut non confundamur in tempore, quando venerint tempora refrigerii, & ne inveniamur subditi servituti, sed ut simus nova conspersio: scientes quod pulchritudo nobiscum sit. Loquitur & alibi sermo divinus: *Numquid comedam carnes taurorum, aut sanguinem hircorum bibam?* (Psal. 49.) Quamobrem non circumferamur omni vento doctrinæ: quia venit tempus ut sancti regnum accipiant. Expandit Sion manus suas, non est qui consoletur eam. Juvenes infirmati sunt in plagis lignorum: dispergentes aquas itineris sui. *Myrmicoleon periit, eo quia non haberet escam.* (Job. 4.) Qui cum fure partitur, odit animam suam. Profanas & novas doctrinas devita. Advena sicut indigena sit inter vos. *Occidit in grandine vineas eorum, & sycomoros eorum in pruina.* (Psal. 77.) Acceptabilis regis minister intelligens. Mel invenisti, comede quod sufficit, ne forte satiatus evomas id. Memento judicii, & misericordiæ, ac fidei. Judicii, per quod regiones habitabiles fiunt: misericordiæ, per quam glorificatur Deus: fidei, quæ fundamentum est mortuorum atque vivorum: ut per hoc spem possidere valeamus. Pugna atque contende, & qui tecum sunt fratres, quia scripsi vobis in figuris & in parabolis, ut quæratis ea sapienter, sequentes sanctorum vestigia: nec incurratis in judicium Dei, docti sermonibus ejus. Hyems præsentis sæculi nos ambulare non prohibeat: sed incessabiliter justitiam Dei semper operemur recordantes illius testimonii: *Donec pertranseat hyems, & pluvia abeat ac recedat sibi.* (Cant. 2.) Deus adjutor nostri sit in pace, quæ mensuram non habet largitatis, quæ sit in domibus nostris, donec vespertinum tempus pertranseat. Hæc omnia scripsi vobis, ut nunc laborantes requiem in futurum habere possitis.

EPISTOLA PATRIS NOSTRI PACHOMII

Ad universa Monasteria: ut cuncti fratres congregentur in Monasterium majus, quod vocatur Baum, in diebus Paschæ, & sit omnium una solemnitas.

V. Curam vestræ prudentiæ congregandæ subire debetis: ut sit aperta janua vestra antequam exeatis e sæculo. Pauper cum vescitur, juxta mensuram suæ paupertatis vescitur. Dixi vobis, ut noveritis horas ac tempora pueritiæ vestræ, ut non sitis soliciti de domo, quæ præparata est vestra venatio. Et vos quando venitis ad nos, habetote solicitudinem lectuli infirmantium, ut sternatis illum, & non indigeatis pane. Si quando invenire valeatis culcitram sive pulvillum ad caput, ut languidi requiescant: ut monimentum quod nobis scriptum est, impleatur: *Si quis autem suorum, & maxime domesticorum curam non habet, deterior infideli est.* (1. Tim. 5.) Gith virga excutitur, & cyminum comeditur cum pane. (Isai. 27.) Si attrectastis capillum capitis vestri, & invenistis unguentum barbæ vestræ, quod descendit usque ad fimbriam vestimentorum vestrorum, implere poteritis omnia quæ scripta sunt vobis. Legimus alibi: Ne deficiant oculi vestri; alacrior est enim merces operibus tuis: ideo fluant oculi vestri aqua, & defluant lacrymæ diebus ac noctibus, nec deficiant. Volo vos esse similes eorum, qui ignoraverunt dexteram suam & sinistram. Vigilate, & tendite arcus vestros. *Tetenderunt* enim adversarii *arcum, rem amaram.* (Psal. 63. Matt. 6.) Recordamini quod sancti aperiant ostium suum omni transeunti. Præcipitur nobis ut intremus cubiculum nostrum, & claudamus ostium, nec omni vento circumferamus. Unde diligentius oportet attendere, ne in bonitatis tempora absorbeamur; sed ut imitemur ea tempora quæ fue-

fuerunt ante diluvium, quando unusquis-
que justorum placuit Deo cum omni do-
mo ac liberis suis, & nullum peccatum
inventum est in eis. Postea vero cre-
scente iniquitate, & omni terra carnis
vitiis adhærente, offenderunt Deum, &
in condemnatione eorum solus Noe cum
domo ac liberis diluvio inundante serva-
tus est, & periclitante mundo, tenuit
justitiæ gubernacula, nec ulla peccatorum
tempestate superatus est. Et qui eum de-
riserat, & fratribus suis nuntiaverat nu-
ditatem ejus, maledictus est cum semine
suo, & impletum est eo tempore illud
Prov. 17. quo scriptum est: *Qui inhonorat justum,*
peccat. Et rursum: *Maledictus qui male-*
dicit patri & matri: sicut Esau contem-
Exod. 21. nebat parentes suos. Unde scriptum est
Heb. 13. de eo: *Ne quis fornicator aut profanus,*
sicut Esau. Rebeccæque studio factum est,
ut non consequeretur benedictionem, nec
stolam primogeniti acciperet, offensis pa-
rentibus suis, qui reddentes ei vicem,
& ad æmulationem boni operis super-
biam illius provocantes, induerunt vesti-
mentis ejus Jacob. Non enim merebatur
eorum uti vestibus, quos superbus ac ri-
gidus negligebat. Et idcirco non divise-
runt substantiam suam filiis ejus: sed
cuncta dederunt Jacob, qui innocenter
habitabat domum, & eorum obtempera-
Exod. 21. bat imperiis. Loquitur & Salomon de
Esau: *Filius inobediens in perditione.* Et
Prov. 14. Moyses pari sensu, *Maledictus*, inquit,
homo qui maledicit patri vel matri. Rur-
sumque Salomon: *Filio doloso nihil erit*
boni. Perdidit ergo benedictionem, &
paterna hereditate privatus est. Quid lo-
quar de Adam, qui ab initio humani
generis in formam inobedientiæ contem-
ptusque præcessit? Datus est enim ei do-
minatus in omnes bestias terræ; sicut &
primogenito jussa sunt dari duplicia o-
mnia. Postquam vero contempsit impe-
rium Dei, non solum perdidit domina-
tionem; sed & ejectus est de loco, quem
ad habitationem acceperat in similitudi-
nem hominis fornicantis, qui de Eccle-
sia ejicitur, & a quo aufertur gloria sua.
Omnia quæ ille perpessus est, sustinebunt
hi qui Dei jussa contemnunt, & ambu-
lantes in superbia sentient illud quod
Num. 16. scriptum est, *Dixit, & devoravit eos ter-*
ra. Nos vero justi viri imitemur exem-
A plum, qui sapienter suam servavit do-
mum, & gigantum percussa superbia,
humilitate servatus est. Nec mirum si
ipse & liberi, atque uxores eorum, de
cuncto humano genere reservati sunt:
cum etiam jumenta & volatilia evase-
rint mortem, & obedientia liberati sint.
Columbam emisit de arca Noe, quæ
mittentis parens voluntati, ivit & re-
versa est, & condemnavit obedientia sua
homines contemptores; eo quod avis au-
B dierit justum, & homines non audie-
rint Deum. Omnes quoque bestiæ &
cuncta animantia per obedientiam libe-
rata sunt. Et quia talia erant, propte-
rea de illis obtulit victimas Deo. Quæ
historia nos docet, quæ scilicet in Dei
offerantur * sacrificio; & si obedientes * al. sacrificia.
ad illius fuerint jussionem, eruantur de
laqueis diaboli, & ejus bonis perfruan-
tur; non secundum opera justitiæ suæ,
sed secundum misericordiam ejus, qua
C ei omnes appropinquavimus. Quæ ven-
tura scientes nobis invicem caritate jun-
gamur, ut effugere possimus imminen-
tem sententiam Dei. Noli ad iracundiam
aliquem provocari, ne forte moriatur,
& relinquaris ligatus, omnisque ejus tri-
stitia in tuam animam conferatur, &
effundat iram suam super te Deus, quia
& tu effudisti furorem tuum super fra-
trem tuum. Non obliviscamini manda- Jer. 2.
torum Dei, ne dicatur de vobis: *Verte-*
runt ad me dorsa sua, & non faciem, &
D *in tempore afflictionis suæ dicent, surge &*
salvos nos fac. Et ipse respondebit: Ar-
guam delicias eorum, & non eos faciam
pervenire ad pascha, ad quod convocan-
tur. Laboremus, invicem onera nostra
portantes, sicut & Christus portavit in-
firmitates nostras in suo corpore, &
non defecit. Si magister noster est Chri-
stus, simus ejus imitatores, & illius por-
temus injurias: ne in futuro tempore a
nostris fratribus, qui tribulationes passi
E sunt, separemur. Sicut & alii passi sunt,
qui noluerunt virtutibus vacare, sed vi-
tiis. Noster autem judex & testis est
Deus, de cælo cuncta prospectans, & in
die visitationis secundum opera singulis
redditurus. Omniaque sancti ejus se-
quantur vestigia, quorum & nos debe-
mus audire præcepta. Locutus sum vo-
bis per infirmitatem meam.

EPI-

EPISTOLA PATRIS NOSTRI PACHOMII

Ad Syrum Patrem monaſterii, quod vocatur Chnum, & Joannem Præpoſitum in eodem monaſterio unius domus.

VI. Volo vos intelligere literas, quas ſcripſiſtis mihi, & quas ego reſcripſi vobis, & quomodo oporteat omnia ſpiritali Alphabeti elementa cognoſcere. Scribite Moe ſuper Heta & Theta, & ſcribite Zeta ſuper Xi: & Moe & Lambda & Iota. Quomodo legentes has literas compleveritis, ſcribite vobis, ut intelligatis myſteria literarum. Ne ſcribatis Moe ſuper Xi & Eta & Hi: ſed ut magis ſcribatis Zeta ſuper Xi, & Moe ſuper Heta & Theta. Suſceptis literis veſtris ſtatim reſcripſi, & ad myſtica ego quoque ſacrata reſpondi. Animadverti enim terminos eſſe Epiſtolæ veſtræ Heta & Theta: & idcirco etiam ego in eundem ſenſum verbaque conſenſi: ne impar viderer veſtræ negligentiæ, & aliquid ex nobis damni ſuſtineretis. Scripſi ergo vobis Simma Phi: reſcribite Chi. Itaque nunc in diebus iſtis non ſcribimus Theta Moe. Et ne dixeritis: poſſumus ſcribere N, Heta, Phi, Labda, OYYOYY, Labda, Iota, Labda; ecce ſcripſi vobis & Xi totum atque perfectum in gyros. Et vos ſcribitis Xi & Phi, ut poſſitis ſcribere Simma Moe. Ecce Theta ſcriptum eſt antehac. Sufficiat vobis curam habere Kappa & Tau. Si tamen exituri eſtis, ſcripſimus vobis Hi, propter laborem veſtrum, ut omnem adhibeatis ſolicitudinem antequam proficiſcamini. Nam & nos eandem curam habemus quam & vos: neque ſcripſimus Kappa & Tau. Scripſi vobis nomine, unde & vos, quando videritis ſcriptum Kappa & Tau, reſcribite Zeta. Quando videritis Simma & Phi, reſcribite Moe. Quando videritis Labda, Iota, Labda, reſcribite Xi. Quando videritis YOYY Kappa, Ro, quia invenimus ſcriptum; nos autem ſcripſimus Simma, Phi habete curam. Hoc enim ſcribitur in diebus iſtis Ro, ſoliciti eſtote: quæ literæ vocantur Ægyptiace Orez & Thei. Scriptum invenimus enim, quæque vocantur Ægyptiace literæ Bei & Thei. Habete ergo curam Hi, & ſcribite Alpha; quia dedi vobis illud pro Hi. Scribite quoque Simma, quia ſcriptum eſt Tau & Delta, ut ad nos pervenire valeatis. Cavete ne obliviſcamini ſcribere Pſi ſuper Kappa, quia ſcriptum eſt prius, & Ro ante illud ſcriptum eſt: & ne forte dicatis Theta ſcriptum eſſe, & partem Xi. Ideo totum ſcribimus Beta; ne diceretis quod Gamma ſit ſcriptum. In omni Epiſtola quam ſcripſi vobis, de veſtra ſeſſione continetur & de reſurrectione, & de umbra antemuralis, quæ eſt extra murum. Odor ſapientiæ veſtræ ad nos uſque pervenit, & compulit hæc vobis ſcribere. Et vos ut ſapientes intelligite quæ ſcripſerim vobis: & exhibete vos quales meus ſermo deſcribere elegit.

EPISTOLA PATRIS NOSTRI PACHOMII

*Ad univerſa monaſteria, ut congregentur omnes monaſteriorum Principes & domorum Præpoſiti in monaſterium quod vocatur Baum, viceſimo die menſis qui apud Ægyptios appellatur * Meſore, ut rite omnium peccatorum atque operum remiſſio compleatur.*

* Lat. Auguſtus.

VII. Tempus in proximo eſt, ut in unum conveniatis juxta morem priſtinum juxta antiquam conſuetudinem, ut remiſſio omnium rerum rite celebretur, ut cognoſcatis invicem; ut dimittant ſinguli, juxta præceptum Evangelii, debita fratribus ſuis, & triſtitias ac ſimultates: & ſi quid eſt jurgii, a choro ſanctorum abigatur: ut liberent corda ſua timore Dei, & fugato mendacio, dominetur veritas, ut ceſſantibus bellis, pacis tranquillitas redeat; & in ea ambulare poſſitis coram Deo & hominibus: ut omnes æqualiter diligatis: ut ſerviatis Deo atque concordiæ, & non concupiſcentiis variis, & errori oculorum veſtrorum: & tumentis ſcientiæ fraudulentiis, carniſque vitiis. E quibus oriuntur ſchiſmata, & contemptus legis Dei, contentio, malæ cogitationes, quæ igne iracundiæ bullientes quandoque erumpunt foras, & deſpumant in corporis voluptatibus. Idcirco ſcripta eſt lex Dei, ut lex corporum & jura ſolvantur: & erubeſcant, qui in eorum am-

ambulant concupiscentiis; tamdemque redeant ad Deum, & spretis temporalibus, æterna perquirant: præparati sanctorum hæreditati, qui contempserunt præsentem vitam pro vita futuri sæculi: pro malitia sperantes benignitatem, pro tumultu atque discordiis pacem & concordiam, pro adoptione carnis, famulatum Dei. Ut ea quærant, quæ placent illius voluntati, carnis incentiva superantes.
Mat. 6. Scriptum est enim: *Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis Pater vester, qui in cælis est, delicta vestra.*
Matt. 18. Et rursum: *Dimittant singuli fratribus ex corde suo.* Et iterum:
Luc. 6. *Dimittite, & dimittetur vobis.* Et deinde:
Matth. 5. *Benefacite his qui oderunt vos.* Et alibi:
Luc. 18. *Ne vincaris in malo: sed vince in bono malum.* Et illud
1. Pet. 3. *Ne dicas, vindica me de inimico meo.* Et alibi:
Rom. 12. *Non reddentes malum pro malo.* Et iterum: *Providentes bona coram omnibus hominibus.* Et illud:
Ephes. 4. *Non vosmetipsos vindicantes, carissimi.* Nec non & alibi: *Estote invicem benigni, operantes bonum ad omnes.* Et iterum:
Luc. 6. *Diligite inimicos vestros: benefacite his qui oderunt vos:*

A *orate pro his, qui vos persequuntur.* Consideremus ergo, fratres carissimi, quantis testimoniis homo fidelis concluditur a Deo ne peccet: si tamen voluerit audire legem ejus, & inclinare aurem suam præceptis illius: aperire oculos, dirigere cor, ut possit implere quod dicitur. Multi enim sunt qui desiderant quidem bona, & Deum quærunt cum lacrymis, & diebus ac noctibus ingemiscunt; sed decepti oculorum concupiscentiis, & B carnis titillationibus superati, dormierunt in gemitu & dolore cordis, quod non potuerunt dominari carni suæ, & æstuantium cogitationum incentiva comprimere; pro firmis & perpetuis inania breviaque sectantes. Qui desiderant legem, & opere, Dei destruunt voluntatem: vera judicant, & vincuntur mendaciis. Ideo ingemiscunt, juxta eloquia Prophetarum, & perpetuo terrore fluctuant, donec deficiant; & tabescant in viis suis C & dormiant in doloribus. Qui autem vere justi sunt, & habent in se pacem, perfruuntur gaudio sempiterno.

EPISTOLA PATRIS NOSTRI PACHOMII

Ad fratres qui tondebant in deserto capras, de quarum filis texuntur cilicia.

VIII. DEus quærit diligentes se: sicut invenit Israel, quasi uvam in deserto, & quasi ficus primitivas, sic inventus est & Jacob in Mesopotamia cum erraret quasi uva in solitudine, & Joseph in Ægypto sicut ficus primitiva: quem inter omnes fratres suos cognovit Deus, & dedit ei principatum post multas angustias. Quem debemus imitari, quia vicit carnem suam, prostravitque peccatum, & oculorum calcavit insidias. Non est secutus saturitatem ventris, ut servaret animam suam sanctam Deo, ut fieret templum D Spiritus sancti, & captivitatem libertate mutaret. Non obliviscetur Deus timentium se, & facientium justitiam ejus. Unde & ille adolescens, atque in lubrico ætatis positus, quem carnis blandimenta non vicerunt, vicit vincula & carceres, & in loco angustiæ placuit Deo. Et nos ergo confidamus, quod Deus nobiscum sit in solitudine, & recordatio ejus semper in corde sit nostro. Servemusque sanctam carnem & animam in deserto, sicut & Joseph in captivitate servavit, ut meminerit nostri Deus, & sit nobiscum usE que ad finem.

VERBA PER LITERAS PATRIS NOSTRI PACHOMII

In lingua abscondita, de his quæ futura sunt.

IX. AΩ. Sæcula efferbuerunt in malo, quod est Delta. BY fructus completus est in labiis, quod est Tau. IX. Deus oblivisci fecit me paupertatis in domo mea, de capite montium usque ad verticem eorum, quod est PO. ΛΦ propter dormitationem viduæ, & gloriam pauperis, quod est OY. EY. Audierunt montes lætitiam terræ, quod est ΞΞI. Terra abscondita est absque pretio quod est N. NC planæ erunt super oculis usque ad vesperam I. EP. putasne respicient super puteum, quod est H. IY. Biberunt absconditum in lætitia, quod est Iota. PO factum est spolia terræ sine sanguine. NAΞ facta sunt profundi abyssi in luctu cordis, quod est ΞE. HN. Fugerunt absconditi sine timore, quod est

OAΩ. Qui novit si revertatur & agat pœnitentiam Deus. TBΨ. Lætentur cæli, & exultet terra. ΘIX. Dan expectat salutare Dei OAΦ. de Nazareth potest aliquid boni esse BI EY. Benedictus Deus escam dedit timentibus se ΩKZT. Fructus oris mei dulcis factus est in labiis meis INC. Dominus dat mihi linguam disciplinæ AΘP. Non moriar, sed

A vivam, & narrabo opera Domini. IΩ. Qui ingreditur per me, salvus erit. TKO quæritur judicium Domini ad populum ejus Damascus. OAZ quia misertus est Deus Israelis, & humiles populi sui consolatus est. MN. Sicut aqua frigida animæ sitienti, sic nuntius bonus de terra longinqua. ΘPNINZOPIΠ.

VERBA QUÆ LOCUTUS EST PATER NOSTER PACHOMIUS

In visione erudiens fratres in monasterio Mochansi de his, quæ eis eventura essent, & illo dicente & loquente in spiritu, excepta sunt a fratribus, quæ vel facturi essent principes monasteriorum, vel passuri.

ANNAMMMAABNIPIZZOIΓIΘ PHCΩΨΥTYX
ΨAOMNΠΦXΓΘIAΨBIMΞTAZAPET.

X. MOnasteriorum principes operati sunt iniquitatem in sportellis suis: gladius perditionis ipsorum sub axella eorum, qui est ortus: insidiantur apud januas inferni. Abundantia terræ & bona quæ largitus est Deus filiis hominum, dixerunt; venite, & scrutemur vias nostras, & videamus si inveniamus fermentum, & mittamus illud in massam farinæ, quæ non possit elevari, neque in altum consurgere; sed deficiat fame. Paraverunt laqueos pedibus suis, & arcum manibus, & securim humero portaverunt: veneruntque ad hominem qui

B habebat serram, & dixit eis: Ite, & ligna præcidite. Et dixerunt ei, Nequaquam; sed scrutamur vias nostras, & invenimus fermentum, ut mittamus illud in massam, quæ non elevatur, neque in altum potest consurgere, sed defecit fame. Vocavit ergo homo amicos suos, & excoriaverunt pedes eorum, summitatesque manuum, hoc est, digitos; & defluxerunt in terram. Venerunt autem pulli corvorum, & detulerunt

C eos, fecerunt ibi nidum, & corvi genuerunt in locis eorum, ac per eos inhabitata est terra.

VERBA PER LITERAS PATRIS NOSTRI PACHOMII

In lingua abscondita, de his quæ futura sunt.

XI. VErax est in omnibus Deus, qui dicit PN, omnes torrentes vadunt in mare K. Dominus respexit de cœlo. A. Non est ultra sapientia in te. MANYT. Placet Domino in his qui timent Dominum. CΘOM Exurge, ut quid dormitas, Domine? Θ sapientum oculi in capite eorum. Arrabon est patientia pauperis. HΘAM Lætitia justorum facere judicium. N filius sapiens judicium. ΦY dolor stulti est deficere disciplinam. T aufer vestimentum ejus præteribit enim injuriosus YΦ, & aliis faciet contumeliam. CN. Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis. KM usquequo respicis contemptores, & tacebis? TMA. Defecerunt oculi mei in salutare tuum. CΘ cor sapiens intelligit parabolam. T vidimus quod Sion spoliaverit se gloriam, quam ha-

D buit ab initio: idcirco non incanduit C. Inter literas NY non scribatis Z, sed magis ex superfluo scribite AOA. AIA scio quod scribas ex temetipso. In his omnibus memento A, festina ut scribas I. & dicas quod ipsius sit hucusque E. scriptum est INΩX ipse scripsit Ξ. & si scriptum est similiter & K, rursum expansum habeto Θ. tibi necessarium est numerare, & sic iterum scribo A & Chi. Pone Ω ante oculos tuos,

E ut bene sit animæ tuæ. Memento C, quod reversum sit in Kalendas, quod est ZΘO OY. Memento & scribe Z. propter K, quod est scriptum, non quo ego tibi nunc dicam, sed quo confidam, quod hanc diem audieris. P rursum tendit manum suam ad nos in diebus istis. Ante oculos tuos cor nostrum dolet pro C, quia vere est C. & sunt obliti Kalen-

lendarum. Quod autem scripsistis A CHI, & alius ante nos fecit hoc idem, & dixit: *Ecce mitto vos sic oves in me-* *dio luporum*. Audivimus rursum de EI NΩ, quod duæ sunt molentes simul; una assumatur, & altera relinquatur.

Matth. 10.

INCIPIT [a] EPISTOLA PATRIS NOSTRI THEODORI

Ad omnia Monasteria de Pascha.

XII. APpropinquavit solemnitas azymorum, in qua Pascha celebrandum est, de quo & Moyses exeunti populo de terra Ægypti præcepit dicens: *Comedite illud cum omni festinatione*. Iosias quoque Rex justus diligentissime celebravit Pascha in diebus suis, & studium ejus hucusque narratur. Super quo & Apostolus loquitur: *Pascha nostrum immolatus est Christus*. Itaque in eo festa celebremus, sicut præceptum est nobis. Accingite lumbos vestros, & calciate pedes calceamentis Evangelicis: habentes baculos in manibus, & lucernas ardentes; ut possimus comedere Pascha cum festinatione, & ascendamus in Jerusalem ante sex dies Paschæ, sanctificantes nosmetipsos, ut sanctum diem in sanctitate celebremus, absque malitia & nequitia, in sanctimonia & veritate, * qua præcepit nobis & Apostolus, [b] & Pater noster, a quo cœnobiorum vita fundata est. Ut pariter congregemur in pace, juxta terminos quos præterire nefas est: ut nullus nostrum absque dispositione majorum in monasteriis remanere desideret; ut convenientes, absque præcepto majorum non veniant. Nos quoque qui videmur Præpositi esse fratribus, & conversationis eorum ostendere regulas, absque necessitate gravi non eos patiamur residere domi: nec pro nostra occasione Paschalis frequentia deseratur; ut inveniamur evacuare præcepta Patris nostri; sed ut contriti ea quæ scripta sunt ab eo, normam veritatis putemus; & glorificetur Deus, qui posuit sicut oves familias. Videant recti, & lætentur; & omnis iniquitas obturet cor suum. Ut omnes nos, senatus filiorum Israel, & cum eis secundi veniamus ad Pascha, & nullus e nobis reliquus inveniatur, qui non impleat terminos Patris nostri: & dispensatores monasteriorum & domorum Præpositi, & omnis ordo fratrum, universaque membra in unum corpus coeant, ut suscitent templum Dei. Congregemur autem in pace atque concordia: ut fines sanctorum & Patris nostri regulas impleamus. Sed & cathecumeni qui sunt in monasteriis, & expectant terribilem remissionem peccatorum, & gratiam spiritualis mysterii, audiant per vos, quod flere debeant & lugere antiqua peccata, & præparare se sanctificationi animarum & corporum, ut possint sustinere Sanguinem & Corpus Domini Salvatoris: de quo etiam cogitasse terroris est. Cætera autem quæ facere debeatis, optime nostis, nec necesse est per Epistolam commonere: ut præparetis vos in tempore constituto, quod Pater noster disposuit. Nos & omnes fratres, qui nobiscum sunt, vos impendio salutamus, & universam fraternitatem quæ in vestris est monasteriis.

Exod. 12. — 4. Reg. 2. — 1. Cor. 5. — * al. qua — Locus sedulo notandus

Expliciunt Epistolæ & Verba Mystica SS. Pachomii & Theodori.

a Plures hujusmodi epistolas a Theodoro conscriptas easque *Sanctarum Scripturarum sermone digestas* Gennadius memorat cap. VIII.

b Pachomium nempe, cujus tertio quoque verbo meminit in hac epistola, quemadmodum & Gennadio notatum est, cap laudato, quod *frequenter meminerit magistri & institutoris sui Pachomii & doctrinæ ejus ac vitæ proposuerit exempla.*

IN SEQUENTEM LIBRUM

DIDYMI DE SPIRITU SANCTO ADMONITIO.

Didymus Alexandrinus, qui miraculum sui præbuit, quod captus a parva ætate oculis, ipsorumque elementorum ignarus, omni tamen scientiarum genere, iisque etiam quæ maxime visu indigent, fuerit expolitus, inter cætera quæ ingenii sui reliquit monumenta, hunc de Spiritu Sancto librum frequenti fratrum exhortatione compulsus est scribere, ut nonnullorum commenta refelleret circa Spiritum Sanctum, quæ neque in Scripturis lecta, neque a quoquam Ecclesiasticorum veterum fuerant usurpata. Hieronymus, qui Didymi eruditionem cum primis est admiratus, eoque magistro usus Alexandriæ, primum quidem, impellente Damaso Romano Pontifice, cum Romæ ageret, Latinis illum verbis ceperat explicare, deinde Jerosolymam postliminio reversus, Pauliniani fratris hortatu, ex integro vertit, atque edidit.

Singularis porro est liber, quemadmodum & Hieronymus ipse quoties eum laudat, ut in Catalogo cap. 109. & libro 2. in Ruffinum: & Mss. codices quotquot inspeximus, testimonio sunt. Augustinus quoque lib. 2. Quæstionum in Exodum cap. 25. Nicephorus l. IX. cap. 17. & Ratramnus, qui Hieronymianam hanc ipsam versionem legit, contra Græcos lib. 2. cap. 5. unicum librum vocant; nec nisi incommoda πειεργία factum est, ut contra auctoris atque interpretis mentem ad hanc usque diem ab Editoribus, Criticisque in tres libros vulgo fuerit dispertitus. Ipsa etiam librorum distinctio fortuita est atque inutilis; nam exempli gratia, tertius liber e media Prophetici loci expositione initium jussus est sumere, quod vitium est ab eruditi scriptoris ingenio alienissimum. Sed in tres quidem partes, aut capita commode possit distribui; nam primo Spiritum S. diversæ ab Angelis naturæ esse multis argumentis ac testimoniis constituit; deinde ejus quoque nominis invocationem in Baptismo necessariam probat, ut imperfecte baptizet, neque adeo a peccato liberet, qui reticuerit: tertio indivisibilem esse illum, atque impassibilem, Patri ac Filio ὁμοούσιον, atque aliis divinæ substantiæ adtributis præditum docet.

Græcus Didymi textus intercidit, eumque fortasse e doctorum manibus excussit ipsa Hieronymi interpretatio, de cujus tamen fidelitate non satis consulte videntur nonnulli detrahere, dum multa, quæ ab Alexandrino auctore haud processerint, assuta, multaque alia, & præcipue Origeniani dogmatis, cui erat addictus, menda purgata, ab interprete comminiscuntur. Exiguam sane rationem esse velim ejus, quod tamen præcipuum est, argumenti ex ὁμοουσίου, & ἀνομοουσίου vocibus, a quibus Adamantii sectatores multum contendunt abhoruisse. Nam neque ita singulis Origenianæ sententiæ capitibus Didymus fuerit obstrictus, ut nihil licere sibi putaverit, neque si nihil præterea ausus est, quando ejus Græcum exemplar desideratur, probari ullo modo possit. Cætera quæ in eam rem adducuntur, longe sunt infirmiora.

Tempus, cui Hieronymi versio isthæc sit adscribenda, non uno proprie anno concluditur, ut cæteris Tractatibus ferme usuvenit. Incepta nempe est Romæ anno 384. ut ex ipsius Præfatione planissime constat, cum Damasus adviveret, qui sub ejusdem anni finem diem obiit. Certe non aliud ab isto Didymi opusculo, quod sibi transferendum proposuisset, videtur nobis innuere, quum ait S. Doctor, garrire se aliquid voluisse de Spiritu Sancto, & cœptum opusculum ejusdem (Romanæ) urbis Pontifici dedicare. Sed non ante annum 389. videtur absoluta, cum æmulorum invidiam declinans, Jerosolymæ se recepisset, pariterque esset Bethlemi cum Pauliniano fratre, Paula & Eustochio. Eumdem plus minus annum indicat in Catalogo, ubi inter Hebraicorum Nominum librum, & Homilias in Lucam ex Origene, laborem hunc memorat.

Quod reliquum est editionem hanc nostram ad trium mss. fidem emendavimus: nempe unius Vaticani 4945. tum alterius elegantissimi, quem in bibliotheca Romani collegii Patrum Societatis Jesu invenimus, denique Tholosani, a quo excerptas variantes lectiones Martianæus rejecerat in libri calcem. Ex editionibus, quæ ante Erasmianam collectionem prodiere, in consilium adhibuimus sæpe priorem illam an. 1496. absque loci nomine, tum Venetam, quam Barthius in Adversariis laudat; cujus item Barthii conjecturas aliquot in hunc librum expendimus, sicubi visum est operæ pretium esse. Sunt autem aliæ hujus operis editiones, quas singillatim recensere non vacat, & nullo negotio apud Bibliographos invenias. (1)

IN-

(1) Pleraque Didymi Opera in Græco Ms. Card. Passionei Bibliotheca reperisse dicitur, eorumque Editioni insudare Cl. Mingarellius Canonic. Regular. Bononiæ &c.

INCIPIT PRÆFATIO

S. HIERONYMI PRESBYTERI

AD PAULINIANUM. [a]

IN LIBRUM DIDYMI DE SPIRITU SANCTO.

CUM in * Babylone versarer: & purpuratæ meretricis essem colonus, & jure Quiritum viverem, volui garrire aliquid de Spiritu Sancto, & ceptum opusculum, ejusdem urbis Pontifici dedicari. Et ecce olla illa, quæ in Jeremia post baculum cernitur a facie Aquilonis, cepit ardere: & (1) Pharisæorum * conclamavit Senatus: & nullus scriba [b] vel fictus, sed omnis quasi indicto sibi prælio doctrinarum, adversum me [c] imperitiæ factio conjuravit. Illico ego, velut postliminio, Jerosolymam [d] sum reversus: & post Romuli casam, & ludorum Lupercalia, diversorium Mariæ, & Salvatoris speluncam aspexi. Itaque, mi * Pauliniane frater, quia supradictus Pontifex Damasus, qui me ad hoc opus primus impulerat, * jam dormit in Christo: tam tuo quam venerabilium mihi, ancillarum Christi, Paulæ & Eustochii nunc adjutus * oratu: canticum quod cantare non potui in terra aliena, hic a vobis in Judæa provocatus immurmuro: angustiorem multo locum existimans, qui Salvatorem mundi, quam qui fratris genuit parricidam. Et ut auctorem titulo fatear: malui alieni operis interpres existere, quam (ut quidam faciunt) informis cornicula, alienis me coloribus adornare. Legi dudum [e] cujusdam libellos de Spiritu Sancto: & juxta Comici sententiam, ex Græcis bonis, Latina vidi non bona. Nihil ibi dialecticum, nihil virile atque districtum, quod lectorem vel ingratis in assensum trahat: sed totum flaccidum, molle, nitidum, atque formosum, & exquisitis hinc inde (2) odoribus pigmentatum. Didymus vero meus, oculum habens sponsæ de Cantico canticorum: & illa lumina quæ in [f] candentes segetes sublimari Jesus præcepit, procul altius intuetur: & antiquum nobis morem reddidit, ut Videns vocetur Propheta. Certe qui hunc legerit, Latinorum furta cognoscet: & contemnet rivulos, cum ceperit haurire de fontibus. Imperitus sermone est, * & non scientia: apostolicum virum ex ipso * sermone exprimens, tam sensuum [g] lumine, quam simplicitate verborum.

* Romæ
* al. conclamare.
* al. Pauline
* al. dormit in Domino
* al. hortatu
e Terentius
f Matt. 13. & Joan. 4.
* al. sed
* al. stilo.

a Fratrem suum scilicet, falso enim ad *Paulinum* eumque *Nolanum* vetustiores aliquot libri inscribunt; adduntque abs Hieronymo, *propter imperitiam cujusdam qui de Spiritu Sancto scripserat, translatum opus in Latinum*.

(1) Videtur a Præceptore olim suo Grægorio Nazanzeno accepisse, qui Orat. XXXII. Romani Episcopi luxum perstringit, & Clericorum ejus cœtum *Senatum Phariseorum* vocat.

b De corrupta loci hujus lectione non levis suspicio est. Cod. Vat. 4945. *nullum scriba vel fictum*; vetus Editio an. 1496. *nullus scriba in eis fictus*. Barthius sic putat restituendum, *ut nullus scribæ in eis sit ictus*: ut sensus sit, neminem singulari admonitione in Hieronymum aliquid de Spiritu Sancto garrire volentem fuisse invectum, sed omnes illico indicto prælio ad damnandam ejus imperitiam consensisse. Quæ nobis expositio vix, at ne vix quidem emendatio placet. Sunt qui mallent, *nullus scriba relictus*, quod æque parum arridet. Eapropter vide, num præstet pro duobus verbis *vel fictus*, legi uno *velificatus*, quod est *favens*, aut *studiose obsequens*; tunc enim elegantissime alteri membro opponetur alterum, sensusque erit, neminem se illi æquiorem præbuisse, sed conspirasse omnes contra, Cicero in epist. *Ne velificatus alicui dicaris* &c. Vid. Epist. 127. n. 9. de *turbata Pharisæorum schola*.

c Ms. quidam Tholosan. penes Martian. qui variantes ex eo lectiones ad libri calcem rejecit, habet heic loci *impetus*. Vetus edit. *imperitiæ convincendum factio* &c.

d Hæc in vita fusius disputantur. De Romuli autem casa consule Ovid. 3. Fastor. v. 183. Prudentius l. 11.

Ipsa casas fragili texat gens Romula culmo,
Sic tradunt habitasse Remum. &c.

e S. Ambrosium suppresso nomine suggillari, eumque plagii accusari Ruffinus contendit lib. 2. Apolog. & criminationem hac de caussa gravissimam in Hieronymum intentat. Sed non eam fuisse S. Doctoris mentem, argumentis haud sane infirmis probari potest. Vid. Præfationem PP. Benedictinor. in Ambrosii libros de Spiritu Sancto p. 598.

(2) Fortasse *coloribus* rescribendum est. Certe ita Ruffinus olim legit lib. 11.

f Incongrue satis candelabra, quæ plurimis locis insertas candelas capere valerent, Barthius intellexit. Enim vero adludit Hier. Joannis 4. 9. quem locum in Commentariis in Matthæum cap. laudato exponens, *beati*, inquit, *oculi*, *quos levari Jesus in sublime præcepit*, *ut candentes segetes aspiciant*. Vid. Epist. 76. ad Abigaum n. 2. in fine.

g Sic ex Vat. ms. ac veteri editione Veneta legimus: antea enim erat *nomine*; quemadmodum & in Epist. 65. num. 19. haberi non diffitemur, ubi pulchritudinem dicit *positam magis in sensuum nomine, quam in flore verborum*. Re autem ipsa neutrum satis arridet. Ms. Collegii Rom. Societatis Jesu *tam suo nomine*.

IN-

INCIPIT LIBER
[a] DIDYMI ALEXANDRINI
DE SPIRITU SANCTO
S. HIERONYMO INTERPRETE.

1 OMnibus quidem quæ divina sunt, cum reverentia & vehementi cura oportet intendere: maxime autem his quæ de * Spiritus divinitate dicuntur: præsertim cum blasphemia in eum [b] sine venia sit: ita ut blasphemantis pœna tendatur, non solum in omne præsens sæculum, sed etiam in futurum. Ait quippe Salvator, blasphemanti in Spiritum Sanctum non esse remissionem, *neque in isto sæculo neque in futuro*. Unde magis ac magis oportet intendere, quæ Scripturarum de eo relatio sit: ne [c] in aliquem saltem per ignorantiam blasphemiæ error obrepat. Expedierat quidem fideli, & timido, moderanti vires suas, magnitudinem præsentis quæstionis silentio præterire: & rem plenam periculo, non in suum discrimen attrahere. Verum * quoniam quidam temeritate potius, quam recta via etiam in superna eriguntur, & hæc de Spiritu Sancto jactitant, quæ neque in Scripturis lecta, neque a quoquam Ecclesiasticorum veterum usurpata sunt, compulsi sumus creberrimæ exhortationi fratrum cedere: quæque sit nostra de eo opinio, etiam Scripturarum testimoniis comprobare: ne imperitia tanti dogmatis, hi qui contraria opponunt, decipiant eos qui sine discussione solicita, in adversariorum sententiam statim pertrahuntur.

* al. Sancti Spiritus — b — Marc. 3. — c — * al. quidam quum

2. Appellatio Spiritus Sancti, & ea, quæ monstratur ex ipsa appellatione substantia, penitus ab his ignoratur, qui extra sacram Scripturam philosophantur. Solummodo enim in nostratibus literis, & notio ejus & vocabulum refertur, tam in novis quam in veteribus. Veteris quippe Testamenti homo David, particeps ejus effectus, orabat ut in se permaneret, dicens: *Spiritum tuum Sanctum ne auferas a me*. Et Danieli adhuc puero suscitasse dicitur Deus Spiritum A Sanctum, quasi jam habitantem in eo. Nec non etiam in novo Testamento hi viri qui Deo placuisse referuntur, Spiritu Sancto pleni sunt. Joannes quippe adhuc in matris utero sanctificatus exultat, & Jesus a mortuis resurgens, cum insufflasset in faciem discipulorum, ait: *Accipite Spiritum Sanctum*. Plena sunt volumina divinarum Scripturarum his sermonibus quorum congeriem in præsenti opere digerere [d] supersedi: quia difficile non est B ex his quæ assumpsimus, unumquemque lectorem sibi similia reperire.

Psal. 50. — Pan. 13. — Luc. 1. — d

3. Nemo autem suspicetur alium Spiritum Sanctum fuisse in sanctis viris ante adventum Domini, & alium in Apostolis cæterisque discipulis: & quasi [e] omonymum in differentibus esse substantiis. Possumus quidem testimonia de divinis Literis exhibere: quia idem Spiritus & in Apostolis, & in Prophetis fuerit. Paulus in Epistola quam ad Hebræos C scribit, de Psalmorum volumine testimonium proferens, a Spiritu Sancto id dictum esse commemorat: *Et sicut dicit [f] hic Spiritus Sanctus, Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, &c.* In fine quoque Actuum Apostolorum, cum Judæis disputans, ait: *Sicut Spiritus Sanctus loquutus est per Isaiam Prophetam ad patres nostros, dicens: auditionem audietis, & non intelligetis*. Neque enim Paulus alium habens Spiritum D Sanctum, hæc de eo scripsit, qui in Prophetis ante adventum Domini alius fuit: sed de eo cujus & ipse particeps fuit: & omnes qui in fide consumatæ virtutis ferebantur. Unde & cum articulo ejus meminit, quasi solitarium & unum esse contestans, ubi dicit non simpliciter, πνεῦμα ἅγιον, hoc est *Spiritus Sanctus*, sed cum additamento articuli τὸ πνεῦμα ȣ τὸ ἅγιον: hoc est, *hic Spiritus San-*

e — Hebr. 3. 7. — f — Psal. 94. — Act. 3. — g

[a] In aliquot libris legitur *Sancti Didymi Græci Monachi Alexandrini*. Vide ad Lucinium epist. 71. num. 5. not. *b*.

[b] Consule S. Ambrosii de Spiritu Sancto lib. pag. 611. ubi de irremissibilis blasphemiæ sensu agitur.

[c] Vatic. cum editis vetustioribus *ne aliquis saltem* &c.

[d] Cod. Tholosanus *superfluum est si facile est ex his* &c.

[e] Ex Vatic. & Romani Collegii mss. fecimus *omonymum*, cum vitiose antea esset *nomina*.

[f] Articulus *hic* alias deerat, & in Latinis quoque exemplaribus desideratur; illum autem urget maxime Didymus.

[g] Alterum τὸ ex Græco exemplari addidimus, contextui. & Auctoris menti maxime necessarium.

Sanctus. Et Isaiam prophetasse commemorat cum articulata voce, [a] διὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, id est *per hunc Spiritum Sanctum*, & non simpliciter πνεῦμα ἅγιον. [Act. 27. 26.] Petrus quoque in eo sermone, quo præsentibus persuadebat: * *Oportuerat*, inquit, [* al. oportet] *impleri Scripturam, quam loquutus est Spiritus Sanctus* (id est, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον) *per os David de Juda:* [Act. 3.] ostendens & ipse eundem Spiritum, & in Prophetis, & in Apostolis operatum.

4. Plenius de hoc in consequentibus tractabimus, cum dicere ceperimus, non solum * Dominum Verbum factum esse [* al. Deum] ad Prophetas, sed & Spiritum Sanctum: quia & inseparabiliter possidetur, cum unigenito Filio Dei. * Ipsa vox Spiritus Sancti, [* al. Ipsa igitur vox] non est vacua appellatio, sed subjacentis essentiæ demonstratrix: Patri Filioque * socia, [* al. sociata] & a creaturis penitus aliena. Cum enim creaturæ in visibilia, & in invisibilia, id est in corporalia & in incorporalia partiantur, nec de corporalibus substantiis est Spiritus Sanctus, animæ & sensus habitator, sermonis & sapientiæ, & scientiæ effector: nec de invisibilibus creaturis. Hæc quippe omnia sapientiæ & cæterarum virtutum, & sanctificationis capacia sunt. Ista vero substantia, de qua nunc sermo est, sapientiæ & scientiæ, & sanctificationis effectrix est. Neque enim inveniri potest aliqua in Spiritu Sancto fortitudo, aut operatio sanctificationis virtutisque, [b] quam ab extraneo quodam sustineat: quia istiusmodi natura mutabilis est. Porro Spiritus Sanctus, confessione omnium, immutabilis est, sanctificator scientiæ divinæ, & universorum attributor bonorum, & ut brevius dicam, ipse subsistens in his bonis quæ a Domino largiuntur. Nam eundem Evangelii locum Matthæus Lucasque describens, alter ex his ait: *Quanto magis Pater cælestis dabit bona petentibus se?* [Matth. 7.] Alter vero: *Quanto magis Pater vester cælestis dabit Spiritum suum Sanctum petentibus se?* [Luc. 11.] Ex quibus apparet, Spiritum Sanctum plenitudinem esse * donorum Dei: [* al. bonorum] & ea quæ divinitus administrantur, non absque eo subsistere; quia omnes utilitates, quæ ex donorum Dei gratia suscipiuntur, ex isto fonte demanant. Quod autem substantialiter bonum est, non potest extraneæ capax

A esse bonitatis: cum ipsum tribuat cæteris bonitatem. Igitur manifestum est, non a corporalibus tantum, sed & ab incorporalibus creaturis extraneum esse Spiritum Sanctum; quia cæteræ substantiæ hanc substantiam sanctificationis accipiunt: iste vero non tantum non est capax sanctificationis alienæ, sed insuper attributor est, & creator. Denique qui communione ejus fruuntur, participes dicuntur Spiritus Sancti, sanctificati utique ab eo. B Perspicue enim [c] scriptum est, *Et Spiritui gratiæ contumeliam faciens*, haud dubium quin is qui, post susceptionem ejus peccaverit. Si autem sanctificatus est per communionem Spiritus Sancti, ostenditur quod ipse particeps ejus fuerit, & largitor ejus sanctificationis Spiritus Sanctus. [c Heb. 10.] Apostolus quoque ad Corinthios scribens, & enumerans eos qui regnum cælorum sunt consecuturi, addit dicens, *Et hæc quidem fuistis: sed abluti estis, sed sanctificati estis,* C *sed justificati estis in nomine Jesu Christi & in Spiritu Dei nostri*. Spiritum Dei, non alium asserens esse quam Spiritum Sanctum. Etenim in consequentibus idem approbat, dicens: *Nemo in Spiritu Dei loquens, dicit anathema Jesu: & nemo dicit Dominum Jesum, nisi in Spiritu Sancto:* [1. Cor. 6.] Spiritum Dei, Spiritum Sanctum esse confirmans.

5. Si igitur * sanctificator est, non mutabilis, D sed immutabilis substantiæ ostenditur. Immutabilem autem substantiam Dei tantum, & unigeniti Filii ejus, manifestissime tradunt divina eloquia: convertibilem & mutabilem omnem creaturarum substantiam prædicantia. Ergo quoniam substantia Spiritus Sancti non convertibilis, sed inconvertibilis demonstrata est: [* al. sanctificatio] non erit creaturæ ὁμούσιον. Esset quippe & creatura immutabilis, si cum Patre poneretur & Filio, eandem habens inconvertibilitatem. E Omne enim quod alieni boni capax est, ab hac substantia separatur. Tales autem sunt cunctæ creaturæ: Deus vero cum bonus sit, fons & principium bonorum est; facit igitur eos bonos, [l. ὁμούσιος] quibus se impertit, bonus ipse non factus ab alio, sed subsistens: ideo [d] capabilis, & non capax. Unigenitus quoque filius, ejus sapientia, & sanctificatio non fit sapiens, sed sapientes facit;

a Iidem mss. in gignendi casu διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος, & mox διὰ τοῦ πνεύματος. Rectius.

b Tholosanus cum nostris mss. & fortasse verius, *fortitudo, quam ab extranea quadam operatione sanctificationis, virtutisque suscipiat.*

c Erat incongruo sensu & vitioso, *scriptum est, quod Spiritui gratia, in quo sanctificatus est, contumeliam faciens, gravi punietur peccato*, quæ ex laudatis mss. castigabimus. Congruit lectioni nostræ etiam Tholos. ms. tametsi in superiori, atque inferiori contextu erroribus scatcat.

d Hinc probe intelligis, quo sensu *capabilem*, & non *capacem* Spiritum Sanctum Didymus dicat. Nempe si *capacem* Deum boni alicujus, aut virtutis,

cit ; & non ſanctificatur , ſed ſanctifi- A cat . Unde & ipſe capabilis eſt, & non capax . Cum igitur inviſibilis creatura , quam rationabilem , & incorporalem ſubſtantiam vocari conſuetudinis eſt, non ſit capabilis , ſed capax : ſi enim capabilis eſſet , nullius boni capax eſſet , per ſe ſimplex ipſa ſubſiſtens, & alterius boni receptatrix : participatione habeat bonum , & non de his quæ habentur ab aliis , ſed de his quæ habent alia intelligatur , Patre & Filio habitis magis B quam habentibus ; creatura vero habente, & non habita . [a] De Spiritu quoque Sancto retractemus , & ſi quidem ipſe quoque participatione alterius ſanctimoniæ ſanctus eſt, connumeretur cæteris creaturis. Si vero ſanctos facit capaces ſui, cum Patre ponatur & Filio . Quod autem ab aliis capiatur Spiritus Sanctus, & non alia capiat , & nunc, & in [b] Sectarum volumine (prout potuimus) expreſſimus : & ex omni Scri- C ptura ſermonem noſtrum affirmare perfacile eſt . Beatus quoque Apoſtolus ad Epheſios ſcribens ait : *In quo & credentes ſignati eſtis Spiritu promiſſionis Sancto , qui eſt pignus hæreditatis noſtræ* . (Ephes. 1.) Si enim ſignantur quidam Spiritu Sancto , formam & ſpeciem ejus aſſumentes : ex his eſt Spiritus Sanctus , quæ habentur , & non habent : habentibus illum ſignaculo ejus impreſſis . Ad Corinthios quoque idem D ſcribens , *Nolite* , inquit , *contriſtare Spiritum Sanctum , in quo ſignati eſtis* ; (Ephes. 4.) ſignatos eſſe conteſtans eos, qui ſuſceperant communionem Spiritus ſancti. Quomodo enim diſciplinæ , & virtutis aſſumptor, ſignaculum & figuram (ut ita dicam) in ſuum ſenſum recipit ejus ſcientiæ, quam aſſumpſit; ſic & is, qui Spiritus Sancti particeps efficitur , per communionem ejus fit ſpiritualis pariter [c] & ſanctus.

6. Ipſe vero Spiritus Sanctus, ſi unus E de creaturis eſſet , ſaltem circumſcriptam haberet ſubſtantiam ; ſicut univerſa quæ facta ſunt . Nam & ſi non circumſcribantur loco & finibus , inviſibiles creaturæ, tamen proprietate ſubſtantiæ finiuntur . Spiritus autem Sanctus , cum in pluribus ſit , non habet ſubſtantiam circumſcriptam . Mittens quippe Jeſus prædicatores doctrinæ ſuæ, replevit eos Spiritu ; & inſufflans in faciem eorum : *Accipite*, inquit , *Spiritum Sanctum* , (Joan. 20.) *& euntes , docete omnes gentes* : quaſi omnes cunctis gentibus mitteret . Neque enim omnes Apoſtoli ad omnes gentes pariter ſunt profecti , ſed quidam in Aſiam , quidam in Scythiam , & alii in alias diſperſi nationes ; ſecundum diſpenſationem illius , quem ſecum habebant Spiritus Sancti , quomodo & Dominum dicentem , *vobiſcum ſum omnibus diebus , uſque ad conſummationem ſæculi* . (Matth. 28.) His & illud congruit : *Accipietis virtutem* * *ſupervenientis Spiritus Sancti in vos ; & eritis teſtes mihi in Jeruſalem , & in omni Judæa & Samaria , & uſque ad extremum terræ* . (Act. 1.) (* al. *ſuper venientem*) Si ergo hi in extremis finibus terræ * ob teſtimonium Domini conſtituti , (* al. *ſecundum*) diſtabant inter ſe longiſſimis ſpaciis , aderat autem eis inhabitator Spiritus Sanctus , [d] incircumſcriptam habens ſubſtantiam , demonſtratur angelica virtus ab hoc prorſus aliena. Angelus quippe qui aderat , verbi gratia , Apoſtolo in Aſia oranti , non poterat ſimul eodem tempore adeſſe aliis in cæteris partibus mundi conſtitutis . Spiritus autem Sanctus non ſolum ſejunctis a ſe hominibus præſto eſt, ſed & ſingulis quibuſque angelis , principatibus , thronis , dominationibus inhabitator aſſiſtit : & ut homines ſanctificans, alterius quam ſunt homines eſt , naturæ ; ſic & alias creaturas ſanctificans , alius ab earum eſt ſubſtantia : quoniam omnis creatura non ex ſua ſubſtantia , ſed ex communione alterius ſanctitatis , ſancta perficitur.

7. Dicti ſunt quidem ſancti angeli in Evangelio, Salvatore dicente , *venturum eſſe Filium hominis in majeſtate ſua & Patris , & ſanctorum Angelorum* . (Luc. 9.) Et Cornelius

tis, puta ſapientiæ , aut Veritatis diceret , poterat eas videri aliunde aſſumſiſſe , neque ex ſe habere , atque adeo poſſe quandoque amittere, quod aliquando cepiſſet. *Capabilem* vero ideo credendum, quoniam implere illum corda , atque animas fidelium multis locis Scripturæ teſtantur. Conſonant alii Patres. Auctor Altercationis cum Paſcentio Ariano olim inter Auguſt. Epiſt. 177. *Eſt incapabilis Pater , quem capit Filius totum ?*... tum quibuſdam interjectis, *qui capit omnia , quem capit nemo ; ſed hominum , nam totus capitur a Filio* . In Arnobii & Serapionis Conflictu pag. 543. *Deus capax , non capabilis* .

a Olim *De Sancto Spiritu tractemus* .

b Ejus libri etiam paulo infra meminit , ubi *de quibus* , inquit , *jam abundanter in Sectarum volumine diſputavimus* . Meminit quoque Heraclides in Paradiſo cap. 1. maxime vero Hieron. in Catalogo cap. 109. a quo *liber de dogmatibus* appellatur, facile enim περὶ δογμάτων inſcribebatur , ut ex ipſo Didymo paulo inferius licet colligere, ubi *Spiritum Sanctum Creatorem* eſſe , *jam in Dogmatum volumine* ſe dicit *breviter oſtendiſſe* ; certe non περὶ αἱρέσεως , ut quidam opinati ſunt . Vid. Theodoritum in Hiſt. lib. IV. cap. 29.

c Tholoſ. mſ. *ſpiritualis particeps & ſanctus* .

d Perperam, ut pleraque alia , Tholoſanus mſ. *in circumſcripta inhabitanti ſubſtantia demonſtratur* .

(Act. 10.) nelius in Actibus Apoſtolorum a ſancto Angelo ſcribitur (* al. ſubjicitur.) accepiſſe reſponſum, ut Petrum ad ſe Chriſti diſcipulum vocaret. Verum ſancti ſunt angeli participatione Spiritus Sancti, & inhabitatione (* al. communicatione) unigeniti Filii Dei, qui ſanctitas eſt, [a] & communicatio Patris. De quo Salvator ait (Joan. 17.): *Pater ſancte*. Si igitur angeli non ex propria ſubſtantia ſancti ſunt, ſed ex participatione ſanctæ Trinitatis: alia angelorum oſtenditur a Trinitate eſſe ſubſtantia. Ut enim Pater ſanctificans, alius eſt ab his qui ſanctificantur: & Filius eſt alius ab his quos efficit ſanctos: ita & Spiritus Sanctus alterius eſt ſubſtantiæ ab his quos ſui largitione ſanctificat. Si vero hæretici propoſuerint, ex natura conditionis ſuæ angelos ſanctos eſſe: conſequenter coguntur dicere ὁμουσίους eſſe Trinitati, & inconvertibiliter eos juxta ſubſtantiam ſanctos eſſe. Si autem hoc refugientes, dixerint, unius quidem naturæ eſſe cum cæteris creaturis, non tamen eandem habere ſanctitatem, quam homines habent: [b] neceſſario deducetur, ut dicant multo melioris hominės eſſe ſubſtantiæ: cum hi per communionem Trinitatis habeant ſanctitatem, & angeli, propria natura ſancti, ab ea ſint alieni. Sed vota ſunt hominum perfectorum, & ad conſummationem ſanctitatis venientium, [c] æquales angelis fieri. Angeli quippe hominibus, & non homines angelis auxilium tribuunt: miniſtrantes eis ſalutem, & [d] annunciantes eis largiora Dei beneficia. Ex quo liquido oſtenditur, honorabiliores & multo meliores eſſe angelos hominibus, per germaniorem, ut ita dicam, & pleniorem Trinitatis aſſumptionem.

8. Quapropter cum alius ſit Spiritus S. ab his, quæ ipſe ſanctificat: non eſt unius naturæ, cum cæteris creaturis quæ eum recipiunt. Si autem alterius eſt naturæ a creaturis, & in propria ſubſiſtit eſſentia, increatus & ineffectus oſtenditur. Multæ Scripturæ ſunt, quæ ſine ambiguitate convincant, alterius eum a cunctis conditionibus eſſe naturæ. Quidam etiam Spiritu Sancto pleni eſſe dicuntur: nemo autem ſive in Scripturis, ſive in conſuetudine, plenus creatura dicitur. Neque enim aut Scriptura ſibi hoc vendicat, aut ſermo communis, ut dicas plenum eſſe quempiam angelo, throno, dominatione: ſoli quippe divinæ naturæ hic convenit ſermo. Dicimus autem virtutis & diſciplinæ quoſdam eſſe plenos: ut illud, *Repletus eſt Spiritu Sancto* (Exod. 31.); non aliud ſignificantes quam plenos eſſe conſummatæ atque perfectæ virtutis. Scriptum eſt de Joanne: *Et Spiritu Sancto implebitur adhuc ex utero matris ſuæ* (Luc. 1.). Et iterum: *Repleta eſt Spiritu Sancto Elizabeth*. E poſt alia: *Et Spiritu Sancto repletus eſt Zacharias pater ejus*. Haud dubium, quin & Joannes prophetavit. Necnon in Actibus Apoſtolorum de multis credentibus qui in unum convenerant, refertur. *Repleti ſunt Spiritu Sancto* (Acto. 2.). Cum autem participabilis ſit Spiritus Sanctus, ad ſimilitudinem ſapientiæ ac diſciplinæ, non in caſſis nominibus ſcientiæ ſubſtantiam poſſidet: ſed per naturam ſanctificantem, & implentem bonis univerſa, bonus ipſe ſubſiſtit, juxta quam & repleti quidam Spiritu ſancto eſſe dicuntur: ut in Actibus Apoſtolorum ſcriptum eſt (Ibidem), *Et repleti ſunt omnes Spiritu ſancto, & loquebantur verbum Dei cum fiducia*. Quomodo enim qui aliqua diſciplina plenus eſt, qui perfecte eam habet, erudite & ſubtiliter poteſt de ea proferre ſermonem, ſic qui Spiritum Sanctum conſummate acceperint, ita ut impleantur eo, cum fiducia verbum Dei loquuntur, quia præſens Spiritus Sanctus dignam Deo vocem miniſtrat. * Hinc quidam (* al. Unde & quidam) cum ſupercilio ait, *Hæc dicit Spiritus Sanctus*. Et Apoſtolus (Epheſ. 5.): *Sed implemini*, inquit, *Spiritu Sancto*. Et in multis locis Actuum Apoſtolorum, pleni fuiſſe Spiritu Sancto diſcipuli Domini ſcribuntur. *Conſiderate ergo fratres viros ex vobis teſtimonium habentes ſeptem, plenos Spiritu Sancto & ſapientia* (Actor. 6.). Et de Stephano (Ibidem): *Cum autem plenus eſſet Spiritu Sancto, intuens in cælum, vidit gloriam Dei, & Jeſum ſtantem a dextris Dei*. Et de electionis vaſe dicitur (Ibidem 13.): *Saulus autem, qui & Paulus, plenus Spiritu Sancto, intuens in eum ait*. Et in commune de univerſis credentibus annotatur (Ibidem). *Diſcipuli quoque replebantur gaudio, & Spiritu Sancto*. Angeli autem præſentia, ſive alicu-

[a] Vetus editio *& communicatione Patris*.

[b] Scribe, inquit Barthius, *neceſſario eo deducentur* &c.

[c] Contra Origenes Angelis & hominibus unam camdemque naturam tribuit, iis ſaltem qui ſanctitatis apicem eſſent aſſequuti. Didymus qui Origeniana dogmata paſſim dicitur recepiſſe, vide ab ea doctrina quantum abhorreat. Confer etiam quæ tom. 1. ad Synodicam Theophili, & in Epiſt. ad Avitum adnotavimus.

[d] Vatic. mſ. cum antiqua edit. *annunciantes eis largitorem ejus. Ex quo &c.*

licujus alterius excellentis naturæ, quæ facta eſt, non implet mentem atque ſenſum: quia & ipſa aliunde completur. Quomodo enim ex plenitudine quis accipiens Salvatoris, plenus efficitur ſapientia, [a] & virtute, & juſtitia, & ſermone Dei: ſic qui Spiritu Sancto plenus eſt, ſtatim univerſis donationibus Dei repletur, ſapientia, ſcientia, fide, cæteriſque virtutibus. Qui igitur implet univerſas creaturas, [b] quæ tamen poſſunt virtutem, & ſapientiam capere, non eſt ex his quæ ipſe complet. Ex quo colligitur alterius eum eſſe ſubſtantiæ, quam ſunt omnes creaturæ. Diximus & alibi, quia ſuperintelligatur in Sancti Spiritus ſubſtantia etiam plenitudo munerum divinorum.

9. Denique impoſſibile eſt gratiam Dei ſortiri quempiam, ſi non habeat Spiritum Sanctum: in quo [c] approbamus cuncta Dei dona conſiſtere. Quod vero is qui habeat eum, ſermonem quoque ſapientiæ, & reliqua bona perfecte conſecutus ſit: & nunc manifeſte ſermo demonſtrat, & paulo ante diximus, ſubſtantiam bonorum Dei Spiritum Sanctum eſſe: cum poſuimus exemplum, (Luca 11.) *Dabit Pater Spiritum Sanctum petentibus ſe*. Et, *Dabit Pater bona petentibus ſe*. Nec exiſtimare debemus, Spiritum Sanctum ſecundum * ſubſtantias (* al. ſubſtantiam) eſſe diviſum, quia multitudo bonorum dicatur. Impaſſibilis enim, & indiviſibilis atque immutabilis eſt; ſed juxta differentes efficientias & intellectus, multis bonorum vocabulis nuncupatur: quia participes ſuos non juxta unam eamdemque virtutem communione ſui donet, quippe cum ad utilitatem uniuſcujuſque aptus ſit, & repleat bonis eos, quibus judicat ſe adeſſe debere. Denique Stephanus primus ille teſtis veritatis, & [d] dignus ſuo nomine plenus ſapientia, & Spiritu Sancto dictus eſt: ſapientia conſequenter ſuper intellecta, commorante in eo Spiritu Sancto, ſicut loquitur Scriptura, (Act. 6. 7. & 8.) *Et elegerunt Stephanum plenum fide, & Spiritu Sancto Apoſtoli*. Et, *Stephanus autem plenus gratia & virtute, faciebat* [e] *prodigia, & ſigna magna in populo*. Et adhuc de eodem, *Et non valebant reſiſtere ſapientiæ, & Spiritui, qui loquebatur in illo*. Plenus enim Spiritu Sancto vir beatus, & fidei effectus eſt paticeps, quæ ex Spiritu Sancto venit, juxta illud, *Alii autem fides, in eodem Spiritu*. (1. Cor. 12.) Et gratiam atque virtutem juxta eundem Spiritum habens, ſigna & prodigia magna faciebat in populo. Necnon & illis donationibus ſecundum eumdem Spiritum affluebat, quæ vocantur curationum gratiæ atque virtutes. Et hæc enim in enumeratione donorum Dei, qui Spiritu, & ſecundum Spiritum, in prima Apoſtoli Pauli Epiſtola ad Corinthios collocantur. Intantum autem Stephanus divina gratia abundabat, ut nemo contradicentium, & eorum qui adverſus eum diſputabant, valerent reſiſtere ſapientiæ, & Spiritui qui loquebatur in illo. [f] Erat quippe e Spiritu Sancto ſapiens. Unde & ad diſcipulos ſuos Jeſus perſpicue proclamat, Cum introducti fueritis ad principatus, & poteſtates, & concilia, & ſynagogas, nolite eſſe ſoliciti quid vos oporteat dicere, aut quid loquamini in illo tempore. Dabuntur enim vobis a Spiritu Sancto ſermones ſapientiæ, quibus non queant contradicere, ne hi quidem qui vehementer in diſputationibus callent.

10. Sed ponamus ipſum teſtimonium, quod ita contexitur, *Cum autem introduxerint vos in ſynagogas ad principatus & poteſtates, nolite ſoliciti eſſe quomodo, aut quid reſpondeatis. Spiritus enim Sanctus docebit vos in eadem hora quæ oporteat dicere*. (Matt. 10. &) Et in alio Evangelio, *Ponite ergo in cordibus veſtris non præmeditari, quemadmodum reſpondeatis: Ego quippe dabo vobis os, & ſapientiam, cui non valeant contradicere, aut reſpondere*. (Mar. 13.) Spiritu vero Sancto tribuente Apoſtolis verba adverſus eos qui Evangelio contraibant, dilucide oſtenditur in ſubſtantia ejus ſuperintelligi ſapientiæ, & ſcientiæ ſermonem. Quomodo autem Salvator in illa hora os, & ſapientiam diſcipulis largiatur, quibus contradicere non queant, ne hi quidem qui apud homines eloquentiſſimi putantur, non eſt hujus temporis differere; quia nunc propoſuimus oſtendere ſuperintelligi ſemper in Spiritu Sancto dona virtutum; ita ut is qui eum habet, donationibus Dei plenus habeatur. Unde & in Iſaia, ipſe Deus cuidam dicit, *Ponam Spiritum meum ſuper ſemen tuum, & benedictiones meas ſuper filios tuos*. Numquam enim accipit quiſquam ſpirituales benedictiones

[a] Duo mſſ. cum veteri editione *& veritate*.
[b] Vetus eadem editio *creaturas, quantum poſſunt* &c.
[c] Al. *approbantur*, & mox Tholoſ. cod. *conſurgere* pro *conſiſtere*.
[d] Notum, *Stephanum*, Græce Στέφανον, Latine *coronam* interpretari.
[e] Conſtanter habent mſſ. *portenta*.
[f] Vatic. Tholoſ. & vetus edit. *erat quippe juxta Deum & Spiritum Sanctum ſapiens* &c.

nes Dei, nisi præcesserit Spiritus Sanctus. Qui enim acceperit Spiritum Sanctum, consequenter habebit benedictiones, id est, sapientiam, & intellectum, & cætera, de quibus ita scribit Apostolus, *Propter hoc & nos, ex quo die audivimus, non cessamus orantes pro vobis, & deprecantes, ut impleamini cognitione voluntatis ejus in omni sapientia, & intelligentia spirituali: ambulantes digne Deo.* (Ephes. 3. & 5. & Coloss. 1.) Eos enim qui digne * sibi per opera, & sermones, & prudentiam incedunt, impleri ait voluntate Dei, ponentis super eos Spiritum Sanctum, ut [a] impleantur sapientia & intellectu, & reliquis spiritualibus bonis. Sapientia autem, & intellectus, quæ in Spiritu Sancto sunt, a Deo dantur. *Dominus*, inquit, *dabit sapientiam; & a facie ejus sapientia, & intellectus procedit;* (Eccli. 1) cum ea sapientia quæ ab hominibus venit, non sit spiritualis, sed carnea & humana. De hac itaque Apostolus scribit, *Non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conversati sumus * in mundo;* (1. Cor. 1. & 2.) carnalem sapientiam dicens, [b] quæ in rebus corporeis ex humano subsistit cogitatu. Porro spiritualis sapientia & intellectualis, circa invisibilia, & intellectualia se tenens, per operationem Spiritus Sancti capientibus se sui præsentiam tribuit. In multis quoque aliis locis Apostolus memorat in Spiritus Sancti substantia Dei munera * commorari; sicut in illo: *Deus autem spei repleat vos omni gaudio, & pace in credendo, ut abundetis in spe, & virtute Spiritus Sancti.* (Rom. 15.)

* al. *bonis.*
* al. *in hoc*
* al. *commemorari*

11. Deus autem largitor bonorum, spem quam promisit, * reddet in virtute Spiritus Sancti, his qui habent illum; gaudio & pace complet eos, qui imperturbatam & sedatam cogitationem possidentes, lætas habent mentes, & ab omni perturbationum tempestate tranquillas. Qui autem in virtute Spiritus Sancti prædicta bona fuerint consecuti, etiam rectam fidem in Trinitatis mysterio consequentur. In alio quoque loco ejusdem epistolæ, *Non est*, inquit, *regnum Dei cibus & potus; sed justitia & pax, & gaudium in Spiritu Sancto.* (Rom. 14.) In Spiritu enim Sancto justitiam, id est, universam virtutem, & quam supra diximus pacem, Dei gaudio copulatam esse asserens, his qui se audire poterant, manifestissime probat, non alia hæc bona quam

* al. *reddit*

A Spiritus Sancti esse substantiam. Cum ergo hæc bona ex largitione Spiritus Sancti ad homines veniant, vocatio gentium quam introduxit per doctrinam Evangelicam, acceptabilis & sanctificata redditur in Spiritu Sancto: quia & in hac sanctificatos, & acceptos faciens Spiritus Sanctus, substantia est bonorum Dei. Et qui illo plenus est, universa juxta rationem agit, docens recte, vivens irreprehensibiliter, signa

B atque portenta vere perfecteque demonstrans. Habet enim [c] fortitudinem Spiritus Sancti præstantem sibi thesaurum, & causam plenitudinis omnium bonorum. Novit Petrus discipulus Domini Jesu, largitionem Spiritus Sancti donorum Dei esse naturam. Ait quippe ad eos qui objurgabant introitum suum ad Cornelium. *Si itaque æqualem gratiam dedit illis Deus præbens Spiritum Sanctum, quomodo & nobis in principio: ego quis* (Act. 15.)

C *eram qui possem prohibere Dominum?* (Ibidem.) Et insuper ad suos, *Agnitor*, inquit, *cordium Deus testimonium tribuit eis dans Spiritum Sanctum sicut & nobis: & nihil discrevit inter nos & eos, fide mundans corda eorum.* In hunc sensum congruit etiam illud quod in multis locis dicitur Spiritum Sanctum dari a Domino, *Jacob puer meus, suscipiam eum: Israel electus meus, suscipiet eum anima mea: dedi spiritum meum in eo.* (Isa. 42.) Et ad-

D huc: *Qui dat afflatum populo constituto, super eam*, haud dubium quin terram, *& spiritum calcantibus eam.* (Ibidem.) Ostendimus autem supra non alium esse Spiritum Dei, & alium Spiritum Sanctum. Paulus quoque, *Caritas*, inquit, *Dei diffusa est in cordibus * vestris, per Spiritum Sanctum qui datus est vobis.* (Rom. 5.) Et illud, *Quanto magis Pater vester cælestis dabit Spiritum Sanctum petentibus se?* (Luc. 11.) Iste autem Spiritus effusus quoque esse a

E Deo super omnem carnem dicitur, ut prophetent, & visiones videant, qui eum acceperint secundum Joelem, qui ex persona Dei loquitur: *Effundam de spiritu meo super omnem carnem: & prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ.* (Joel. 2.) [d] Effusio quippe spiritus caussa * existit prophetandi, & videndi sensum pulchritudinemque veritatis. Ipsum quoque effusionis nomen, increatam Spiritus Sancti substantiam probat. Neque enim Deus cum angelum mittit, aut aliam creaturam: [e] Effun-

* al. *nostris*
* al. *existit*

dam,

a Tholos. *ut impleant sapientia & intellectu, quæ in Spiritu Sancto a Deo donantur.*

b Idem. *quæ horum corporibus, & humano subsistunt cogitatu.* &c.

c Abest a Tholosano ms. *fortitudinem.*

d Addunt Vatic. & vetus edit. *visiones videbunt.*

e Tholos. *effundam dicit Angelum, vel de Angelo meo*, in cujus periodi fine glossema istud adponunt

dam, dicit, de angelo meo, aut principatu, aut throno, aut dominatione. In solis quippe his quæ ab aliis participantur, hic sermo consentit: sicut nunc, & paulo ante de caritate Dei diximus, quæ effusa est in cordibus eorum qui Spiritum Sanctum receperunt. *Caritas*, inquit, *Dei diffusa est in cordibus vestris, per Spiritum Sanctum, qui datus est vobis*. (Rom. 5.) Salvator quoque, quia & ipse capabilis est, in similitudinem quoque unguenti effusus dicitur: *Unguentum effusum nomen tuum*. (Cant. 1.) Nam ut unguentum quod in vase continetur, habet quidem odoris substantiam, sed prohibetur longius spargi, quia vase intrinsecus clauditur: cum autem vas foris fuerit effusum, emittit procul beneolentiam suam: ita Christi nomen beneolens, ante adventum ejus in solo Israelis populo versabatur, quasi Judææ vase inclusum; *Notus enim*, ait, *in Judæa Deus, in Israel magnum nomen ejus*. (Psal. 75.) Quando autem coruscans in carne sua Salvator, in universam terram, quin potius in omnem creaturam extendit vocabulum suum, impleto eo quod scriptum est: *Quam admirabile est nomen tuum in universa terra*; (Psal. 8.) quibus consequenter Apostolus loquitur: *Non enim aliud nomen datum est sub cælo, in quo * oporteat salvari nos*: (Act. 4.) (* al. oportet salvos fieri) & Psalmista ad Dominum loquitur, *Magnificasti super omnia nomen sanctum tuum*: (Psal. 137.) tunc completum est, *Unguentum effusum nomen tuum*. Significat autem effusionis verbum, largam & divitem muneris abundantiam.

12. Itaque cum unus quis alicubi, aut duo Spiritum S. accipiunt, non dicitur, effundam de spiritu: sed tunc quando in universas gentes munus Spiritus Sancti redundaverit. Et ad Titum Apostolus salutem factam gentibus commemorat: *Non ex operibus justitiæ quæ fecimus [a] nos: sed per lavacrum secundæ regenerationis, & innovationis Spiritus Sancti, quem effudit super nos abundanter*. (Tit. 3. 5. a) Et hic enim largam attributionem spiritus, verbum effusionis ostendit. Ex quibus universis docemur, capabilem Spiritus Sancti esse substantiam, & ex hoc increatam. Capabilem substantiam vocat, quæ capitur a pluribus, & eis sui consortium tribuit: capacem vero eam quæ communicatione substantiæ alterius * impletur: (* Thol. impleatur) & capiens aliud, ipsa non * capitur (* Vat. capiatur) ab alio. Capabili quippe statim inconvertibile, & inconvertibili æternum est consequens: quomodo econtrario capienti convertibile, convertibili creabile subsequens est. Nihil ergo de creaturis inconvertibile, propter quod neque sempiternum est. Non solum igitur quod in hominibus est rationale, convertitur, & creatur, verumetiam in omnibus creaturis hæc eadem conversio reperitur. Nam & Angelorum conversiones & ruinas, divina eloquia demonstrant. Licet enim multitudo Angelorum, & aliarum excellentium virtutum, in beatitudine & sanctimonia perseverent: tamen cum in ea, quæ similem habent naturam conversa sint, dilucide ostenditur in primo eos statu non per immutabilitatem suæ substantiæ, sed per solicitius in Domino servitium permanere. Neque enim potest coæqualium diversa esse natura. Nam quia omne genus hominum mortale est, & singuli homines mortales sunt: ut e diverso quoque si qua de superioribus immortalia sunt, haud dubium quin omnia in eodem genere & specie constituta, sint immortalia.

13. Cum autem hæc se ita habeant, etiam si unus Angelus convertibilis apparuerit, omnes convertibiles erunt, licet non sint conversi in beatitudine perseverantes: quomodo & cuncta hominum corpora divisibilia sunt: quamquam non omnia dividantur. Quædam enim eorum passa divisionem, & reliquorum similium sui, naturam interpretantur. His ita edissertis, alterius substantiæ a visibilibus & invisibilibus creaturis Spiritus Sanctus ostenditur. Si autem hoc verum est, impiissime quidam inter omnia connumerant Spiritum Sanctum: dicentes in eo, quod omnia per Verbum a Deo facta sunt, etiam significari Spiritus Sancti facturam. Neque enim unum ex omnibus, sed aliud extra omnia per substantiam ex utroque demonstratus est Spiritus Sanctus. Nam si creatura, ut superius ostendimus, dividitur in corporalia, & in incorporalia: & conditus est Spiritus S. utique aut visibilis, aut invisibilis creatura erit, id est, corporalis, aut incorporalis. Verum corpus nequaquam erit, sicut prius diximus, cum doceat, & scientiam præstet, & a sensu &

nunt ipse & Vaticanus. *Incredibili, immo fallaci istiusmodi dicto.*

[a] Vatic. *omnes* pro *nos*, dissentiente ipso Græco textu.

& anima capiatur. Sed neque invisibilis A creatura erit, ut paulo ante de eo disputavimus. Unde & Apostolus in Epistola quam ad Hebræos scripsit, alium eum esse ab omnibus Angelis demonstrat, dicens: *Cui enim Angelorum dixit aliquando: sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum? Nonne omnes sunt administratores spiritus, in ministerium missi, propter eos, qui accepturi erant salutem?* Et post alia: *Quomodo nos effugiemus tantam negligen-* B *tes salutem? Quæ principium accipiens ad loquendum per Dominum, ab his qui audierunt in nos confirmata est, testimonium dante Deo signis, & prodigiis & variis virtutibus, & Spiritus Sancti divisionibus juxta suam voluntatem.* Hoc enim quod ait, *cui Angelorum*, æque accipitur, ac si diceret, nulli: per angelicum nomen significans omnium substantiam invisibilium creaturarum. Neque enim ulli quidem Angelorum, & aliæ cuidam C rationabili creaturæ dixit Deus, *sede a dextris meis*. In commune itaque sermo pronunciat, non esse dictum cuiquam creaturæ, *sede a dextris meis*. Et hoc in commune de creatura. Et pronuncians de omnibus invisibilibus creaturis, ait eas esse administratores spiritus. Propter quod subjecit: *Nonne omnes sunt administratores spiritus, in ministerium missi?* Licet enim non omnes singillatim invisibiles creaturæ missæ * sunt: tamen quia ejusdem generis & honoris aliæ missæ D sunt, quodammodo & ipsæ possiblitate sunt missæ: missarum consortes æqualisque substantiæ. Quomodo igitur alius est ab universis creaturis Dominus, per quem principium ad loquendum acceperat illa magna salus, cujus negligentes Apostolus nolens nos esse, ait: *Quomodo nos effugiemus tantam negligentes salutem, quæ principium accipiens ad loquendum per Dominum, ab his qui audierunt in nos confirmata est;* sed & Deus qui testimonium E perhibet signis & portentis isti saluti, alius est ab omnibus administratoriis spiritibus; sic & Spiritus Sanctus, cujus divisionibus juxta voluntatem ejus testimonium perhibet Deus, distribuens eum, non per concisionis partes, sed per communionem quibus eum præstare decreverit: alterius est & ipse substantiæ ab his, in quæ dispartitur effusus.

Hebr. 1.

Hebr. 2.

* al. fint

14. Igitur quoniam approbavimus juxta Scripturarum sensum, alium extra omnem creaturam esse Spiritum Sanctum, incassum, immo impie quidam creatum eum esse ostendere volentes, testimonio utuntur, quo omnia per Verbum facta referuntur: ut scilicet in omnibus etiam æterna substantia contineatur. Et quia ad conditionem ejus approbandam etiam propheticum sermonem usurpant, dicente Deo, *Creo spiritum*: etiam in hoc eos monstrare debemus prorsus ab intellectu veritatis alienos. Neque enim de Spiritu Sancto propositus sermo Prophetæ fuit, ut ex ipsa serie & contextu eloquii intelligitur. Siquidem Amos Propheta ex persona Dei, *Præparare*, inquit, *ad invocandum Deum tuum, o Israel: quoniam ego sum firmans tonitruum, & creans spiritum: & annuncians in homines Christum suum: faciens diluculum & nebulam, & ascendens super excelsa terræ: Dominus Deus omnipotens nomen ejus.* Deus enim qui se spiritum [a] condere fuerat prælocutus, & facere: & tonitruum dixit firmare & diluculum & nebulas facere. Si igitur in prædicta narratione perseveramus, id est, in tonitruo & diluculo, & nubibus, eundem narrationis ordinem etiam in spiritu tenere debemus: ut id quod dicitur a Deo tale sit: Ut invoces me, qui Deus sum, qui universa procuro, qui & creator sum omnium, qui firmo tonitruum, & condo spiritum, qui diluculum & nebulam ad quasdam utilitates facio hominum: præparare, ut invoces, o Israel: ut cum præparatus fueris ad invocandum, & me oraveris, qui supradicta constituo, felicitate temporum, & aliorum bonorum largitionibus perfruaris: me tibi per singulos annos omnia juxta naturæ ordinem ministrante, ut fœcunde annus fluat, ut suis spatiis horarum momenta decurrant, ut suo tempore tonitrua mugiant, ut salutaris aura opportunis flatibus inspiret. Si vero per allegoriam, tonitruum & diluculum, & nebula, & creatio spiritus intelligantur, non substantiam rei, sed figuratam interpretationem significabunt.

Amos 4.

a

15. Quod si e diverso opposuerit manifeste de Spiritu Sancto hæc dici, quia inferatur ad creationem Spiritus, illud quod sequitur: *Et annuntians in omnes* Amos 4. 13

a Vitiose, & contra scriptoris mentem erat antea *concedere*, quod ex Vatic. mss. emendamus, qui item pro verbis *& facere* habet fere concinnius, *pariter effatus* &c. Mox Tholos. *formare* legit pro *firmare*, quod promiscue infra alii etiam mss. præferunt.

[a] *omnes homines Christum suum*; in Hebræo habetur, *annuntiat in hominem loquelam suam*: quod scilicet qui creator est omnium, ipse etiam * Prophetis inspiret, & suam per eos hominibus indicet voluntatem. Et ad hoc respondendum est, quia quidam hæretici alium extra creatorem Dominum Patrem Salvatoris mentiuntur, hoc impiissime prædicantes: non sceleratam eorum suspicionem providentes a Deo percuti, dicente: Ego * formans tonitruum, & creans B spiritum & alias mundi partes faciens & gubernans, annuntio in homines Christum meum. Et hoc enim providentiæ meæ opus super omnia opera mea est, ut non solum eorum quæ foris sunt, sed & quæ ad emolumentum animæ & mentis * utilitatem pertinent, caussa subsistam. Ego hoc quod dicitur, *creo spiritum*, æque arbitror positum, ac si diceretur, creans ventum. Deus quippe flatus hos, qui per aeris motum efficiuntur, dispositione sua ducit: secundum illud quod alibi legimus, *Qui producit ventos de thesauris suis*. Bene autem quod in ipsa sententia non ait, qui creavi: sed *qui creo spiritum*. Si enim de substantialitate Spiritus Sancti sermo esset, dixisset utique, qui creavi. Neque enim semper eundem creat. Nunc autem consequenter de flatu dictum est, *qui creo*: quia non semel venti facti sunt, sed in eo quod subsistunt, quotidie fiunt. Neque enim frustra sine articulo, qui in Græco sermone singularitatis significator est, nunc spiritus creatus dicitur: quoniam non est sanctus, cum pene semper Spiritus Sanctus, cum articulo nominetur, ut in illo αὐτὸ τὸ πνεῦμα, id est, *ipse Spiritus testimonium perhibet spiritui nostro*. Et alibi, [b] αὐτός ἐστιν τὸ ζωοποιοῦν, id est, *ipse est qui vivificat*. Et rursum, *Sic & quæ Dei sunt, nemo cognovit nisi* τὸ πνεῦμα, id est, *Spiritus Dei*: τὸ γάρ πνεῦμα,

* al. *prophetas*.

* Vatic. *firmans*.

* al. *humilitatem*.

Psal. 134.

Rom. 8.

Joan. 6.

A hoc est, *Spiritus enim scrutatur omnia, etiam alta Dei*. Et multa quæ de Scripturis sacris excerpere possibile est. Quod sicubi raro sine articulo nominatur Spiritus Sanctus, sciendum est cum additamento eum nominari significante magnificentiam ejus. Siquidem dicitur aliquando & sine articulo, cum non ipse per se, sed participatio ejus ostenditur: ut puta, *Spiritus Heliæ*, & *Spiritu ambulate*, & quæcumque his similia sunt.

16. Quoniam igitur ex his, quæ memoravi, & ex multis aliis, non esse creaturam Spiritum Sanctum demonstratum est, nusquam conditionibus connumeratus est, sed semper cum Patre & Filio positus: nunc videamus quam cum utroque habeat * indifferentiam. In fine Epistolæ secundæ, quam ad Corinthios scribit Paulus, ait: *Gratia Domini nostri Jesu Christi, & caritas Dei, & communicatio* C *Sancti Spiritus, sit semper cum omnibus vobis*. Ostenditur quippe ex sermone præsenti una Trinitatis assumptio: cum is qui gratiam Christi accepit, habeat eam tam per administrationem Patris, quam per largitionem Spiritus Sancti. Datur enim a Deo Patre & * Jesu Christo, juxta illud: *Gratia vobiscum, & pax a Deo Patre, & Domino Jesu Christo*: non aliam dante gratiam Patre, & aliam Salvatore. Siquidem & a Patre D & Domino Jesu Christo eam dari * describit, Spiritus Sancti communicatione completam. Nam & ipse Spiritus dictus est gratia, secundum illud: *Et spiritui gratiæ injuriam faciens, in quo sanctificatus est*. In Zacharia quoque repromittit Deus effusurum se, id est, abundantissime tributurum Jerusalem spiritum gratiæ & miserationis. Cum enim quis Spiritus Sancti acceperit gratiam habebit eam E datam a Deo Patre, & a Jesu Christo Domino nostro. Una igitur gratia, Patris &

1. Cor. 2.

4. Reg. 2.
Galat. 5.

* al. *differentiam*.

* al. *a Domino*.

Rom. 1. & 1. Cor. 1. & Coloss. 1.

* Vatic. *scribi*.

Heb. 10.
Zachar. 12.

[a] Vocem *omnes* neque mss. nostri, neque Amosi textus habent, eamque sane malim expungi. Adnotationem porro ex Hebræo non ex Didymi ingenio, qui Hebraicas literas penitus ignorabat, sed utique ex Hieronymo profecisse, mihi persuadeo. Nam S. quoque Ambrosius qui lib. 2. de Spiritu Sancto huic ex Amosi loco objectioni respondet, hanc apud Didymum solutionem ex Hebræo se indicat non legisse, cum illam omnino dissimulet. Arguebant autem Hæretici ex eo loco, creari Spiritum Sanctum, ut hominibus adnuntiaret Christum. Quibus ut reponat Hieronymus, non ita in Hebræo fonte legi asserit, ac apud LXX. sed haberi *adnuntiat in hominem loquelam suam*. Atque ita quidem ipse interpretatus est, exposuitque in Commentariis, ubi LXX. verbi similitudine & ambiguitate deceptos notat. *Si enim*, inquit, *legamus*, Christum suum, *quod Hebraice dicitur Messio, scribitur per has literas mem, sin, jod, heth, & vau, quod LXX. putaverunt. Sin autem ut in Hebræo, & apud reliquos interpretes est, his literis scribitur, mem, he, quod est ma, hoc est* quod, *vel* quid. *Deinde sin, jod, heth, quod legimus sia, id est* eloquium. *O igitur quod scribitur per solam literam vau,* αὐτοῦ, *id est*, ejus, *significat, simulque commixtum legitur masio*. Unde concludit, Deum per Prophetas indicare voluntatem suam, eosque turpiter errare, qui alium extra Creatorem, Patrem Christi inducebant, cum Amos non de Spiritu, sed de vento, neque de Christo, sed de Dei meditatione loquatur.

[b] Sic equidem editi habent & mss. sed perperam. Emenda ex ipso Joannis textu τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιοῦν, *Spiritus est, qui vivificat*.

Filii, & Spiritus Sancti operatione com-A pleta, Trinitas unius substantiæ demonstratur. In alio quoque loco: *Caritas*, 2. Cor 13. inquit, *Dei cum omnibus vobis*, quæ a Luc. 6. & Joan. 18. Trinitate & tribuitur, & firmatur. Ait quippe Salvator: *Qui* [a] *audit verba mea, & servat ea, hic est qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur a Patre meo, & ego diligam eum.* Neque enim alia dilectio est Salvatoris super his qui Joan. 3. & amantur, & alia dilectio Patris. Deus 1. Joan. 4. enim diligit in salutem, quia *sic dilexit* B *Deus mundum, ut Filium suum unigenitum daret: ut omnis qui credit in* * *ipsum*, * al. Filium. *non pereat, sed habeat vitam æternam.* Similiter & Filius, qui vita est, ut tribuat vitam & salutem, diligit eos quos vult fieri meliores. Unde amare se dicit eum qui amatur a Patre. Et de eo Isa. 33. & 35. ponitur in Propheta: *Et ipse salvabit illos, quia dilexit illos.*

17. Hanc dilectionem, fructum esse Spiritus Sancti, contestatur Apostolus, C sicut & gaudium, & pacem, quæ a Pa- Galat. 5. tre ministratur & Filio, dicens: *Fructus autem spiritus, gaudium, pax, caritas.* Quæ caritas effusa est in cordibus cre- Rom. 5. dentium per Spiritum Sanctum. *Caritas quippe*, ait, *Dei diffusa est in cordibus* * * Thol. nost. s. *vestris in Spiritu Sancto.* Omnis quippe qui communicat Spiritui Sancto, per participationem ejus communicat, jux- 2. Cor. ult. ta illud. *Et communicatio Sancti Spiritus sit semper cum omnibus vobis.* Et in alio loco: *Si qua communicatio Spiritus.* Cum D habuerit sapientiam Dei & sermonem, & in omnibus veritatem: habebit quoque consortium sanctitatis in Patre, & Fi- 1. Cor. 1. lio, & Spiritu Sancto. *Fidelis autem Deus, per quem vocati estis in* [b] *communicationem Filii ejus.* Scribit & Joannes de 1. Joan. 2. Patre: *Si in lumine ambulamus, sicut ipse est in lumine, communicationem habemus cum illo.* Et adhuc: *Communicatio autem nostra cum Patre & Filio ejus Jesu Christo.* Igitur quicunque communi- E cat Spiritui Sancto, statim communicat Patri & Filio. Et qui caritatem habet Patris, habet eam a Filio, contributam per Spiritum Sanctum. Sed & qui particeps est gratiæ Jesu Christi, eandem gratiam habet, datam a Patre per Spiritum Sanctum. In omnibus enim approbatur eandem operationem esse Patris, & Filii, & Spiritus Sancti. Quorum autem una est operatio, una est & substantia: quia quæ [c] eidem substantiæ ὁμούσια sunt, easdem habent operationes: & quæ alterius substantiæ, & ἀνομούσια, dissona atque diversa sunt.

18. Neque enim ex his tantum quæ præmisimus, Trinitatis unitas docetur: sed ex innumerabilibus aliis, de quibus rursum secundum suum ordinem pauca ponemus. Arguens Petrus Ananiam, in eo quod in venditione agri, cujus se totum pretium obtulisse dicebat, fraudem fecisset [d] e medio: Sancti Spiritus unitatem ad Deum, non secundum numerum, sed juxta substantiam comprobavit, dicens: *Anania, quare complevit* Act. 5. *Satanas cor tuum, ut mentireris Spiritui Sancto, & absconderes de pretio agri? Nonne manens tibi manebat, & venditum in tua erat potestate? Quare posuisti in corde tuo hanc rem? Non hominibus mentitus es, sed Deo.* Si enim qui Domino mentitur, mentitur Spiritui Sancto: & qui Spiritui Sancto mentitur, mentitur Deo: nulli dubium est, consortium Spiritus Sancti esse cum Deo. Et quomodo sanctitas subsistit in Deo, eodem modo & * * al. Divinitas. Deitas intelligitur in Spiritu Sancto. Iste autem Spiritus Sanctus, quem diximus ejusdem naturæ esse cum Patre, etiam a Filii divinitate non differt, Salvatore dicente discipulis: *Cum in Synagogam ad* Matt. 10. & Marc. 13. *principatus & potestates introduxerint vos, nolite soliciti esse, quomodo, aut quid respondeatis. Spiritus enim Sanctus docebit vos in illa hora quid debeatis dicere. Ponite in cordibus vestris non præmeditari ad respondendum. Ego enim dabo vobis* [e] *os & sapientiam, cui non poterunt resistere, aut contradicere.* Et in his quippe dicens, non debere eos esse solicitos, quid respondeant contradicentibus, quia in eadem hora doceantur a Spiritu Sancto quid debeant respondere: statim intulit quæ sit caussa fiduciæ, *Ponite*, dicens, *in cordibus vestris non præmeditari ad respondendum: ego enim dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere, aut contradicere.* Cum enim dixerit, in tempore respondendi doceri eos a Spiritu Sancto quid debeant respondere, in sequentibus ait: *Ego enim dabo vobis os & sapientiam, &c.*

19. Ex quibus ostenditur sapientiam quæ discipulis datur a Filio Spiritus Sancti esse sapientiam: & doctrinam Spiritus

a Tholos. ms. *Qui habet mandata mea, & servat &c.*

b Vatic. hic atque infra constanter *communionem* pro *communicationem* legit. Mox *quia igitur quicumque &c.*

c Antea erat *ejusdem*, dissentiente Vatic. Qui tamen haud recte mox habet ἀνόσια pro ἀνομάσια.

d Vetus editio *ex dimidio*, concinnius.

e Addit Vatic. cum veteri edit. *idest sermonem*.

ritus Sanđi, Domini eſſe doctrinam: A unumque naturæ & voluntatis eſſe conſortium Spiritus Sanđi cum Filio. Et quia ſuperius demonſtratum eſt ſocium eſſe per naturam Spiritum Unigenito * Dei, & Deo Patri: Filius vero & Pater unum ſunt, juxta illud: *Ego & Pater unum ſumus*: * non diviſa & inſeparabilis, ſecundum naturam, oſtenſa eſt Trinitas. In alio quoque Evangelio dicitur: *Non enim vos eſtis qui loquimini, ſed Spiritus Patris veſtri qui loquitur in* B *vobis*. Si ergo Spiritus Patris in Apoſtolis loquitur, docens eos quæ debeant reſpondere: & quæ docentur a Spiritu ſapientia eſt, quam non poſſumus aliam præter Filium intelligere: liquido apparet ejuſdem naturæ Spiritum eſſe cum Filio, & cum Patre, cujus Spiritus eſt. Porro Pater & Filius unum ſunt. Igitur Trinitas ſubſtantiæ unitate ſociatur.

(* al. *Eo* — Joan. 10. — * al. *indiviſa*. — Matt. 10.)

20. Per aliud quoque Scripturarum C exemplum, Trinitatis [a] unitas & natura, & virtus oſtenditur. Filius & manus, & dextera, & brachium Patris dicitur. Sicut crebro docuimus, ex his vocabulis, unius naturæ * indifferentia demonſtratur. Spiritus etiam Sanctus, digitus Dei, ſecundum conjunctionem naturæ Patris & Filii nominatur. Siquidem in uno de Evangeliis adverſus eos qui ſignis Domini detrahebant, dicentes: *In Beelzebub principe dæmoniorum ejicit* D *dæmonia*: ſciſcitans Salvator ait: *Si ego in Beelzebub ejicio dæmonia, filii veſtri in quo ejiciunt? Si autem ego in digito Dei ejicio dæmonia: ergo ſupervenit in vos regnum Dei*. Hunc eundem locum, alius Evangeliſta deſcribens, loquentem intulit Filium: *Si autem ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia*. Ex quibus oſtenditur, digitum Dei eſſe Spiritum Sanctum. Si ergo conjunctus eſt digitus manui, & manus ei cujus manus eſt: E & digitus ſine dubio ad ejus ſubſtantiam reffertur, cujus digitus eſt.

(* al. *indifferentiam demonſtrari* — Matt. 12. — Luc. 11.)

21. Verum cave ne ad humilia dejectus, & oblitus ſermonis, de quo nunc diſputatur, depingas in animo tuo corporalium artuum diverſitates: & incipias tibi magnitudines, & inæqualitates, & cætera corporum majora vel minora membra confingere: dicens, digitum a manu, & manum ab eo cujus eſt manus, multis inæqualitatibus diſcrepare: quia de incorporalibus nunc Scriptura loquitur, unitatem tantum volens, non etiam menſuram ſubſtantiæ demonſtrare: ſicut enim manus non dividitur a corpore, per quam cuncta perficit & operatur, & in eo eſt, cujus eſt manus: ſic & digitus non ſeparatur a manu, cujus eſt digitus. Itaque rejice inæqualitates & menſuras, cum de Deo cogitas, & intellige digiti & manus, & [b] totius ſubſtantiæ unitatem: quo digito lex in tabulis lapideis ſcripta eſt. Per aliam quoque Scripturam, fidei noſtræ probationem monſtrare perfacile eſt. Solus ſapiens dictus eſt Deus: non accipiens ab alio ſapientiam, neque per cujuſdam alterius ſapientiæ participationem, ſapiens nominatur. Siquidem multi ſapientes dicuntur, non ex ſua natura, ſed ex communicatione ſapientiæ. Deus vero non alterius ſapientiæ participatione, neque aliunde ſapiens effectus, dictus eſt ſolus ſapiens, & generans ſapientiam, & alios faciens ſapientes. Quæ ſapientia Dominus eſt noſter Jeſus Chriſtus, qui dicitur Dei virtus, & Dei ſapientia. Spiritus quoque Sanctus [c] dicitur ſapientia. Siquidem & in veteribus libris refertur, repletum eſſe Jeſum Nave a Domino ſpiritu ſapientiæ. Sicut ergo ſolus ſapiens Deus, non accipiens aliunde ſapientiam, ſed ſapientes faciens & generans ſapientiam: ſolus eſt ſapiens, extra omnes qui per nuncupationem ejus ſapientes dicuntur: *Multitudo quippe ſapientium ſalus mundi*: Et, *Qui ſemetipſos cognoſcunt, hi ſunt ſapientes*: Et rurſum. *Cum fueris cum ſapientibus, ſapiens eris*: ſic & Spiritus Sanctus non accipiens aliunde ſapientiam, dictus eſt ſpiritus ſapientiæ: hoc enim ipſum quod ſubſiſtit, ſpiritus ſapientiæ eſt: & natura ejus, nihil eſt aliud niſi Spiritus veritatis & Spiritus Dei: de quibus jam abundanter in [d] Sectarum volumine diſputavimus. Unde ne eadem ſuperflue replicemus, contenti ſimus diſputatione præterita.

(Sap. 6. — Prov. 13.)

22. [e] Quia igitur Spiritus ſapientiæ, & veritatis inſeparabiliter cum Filio eſt, ipſe quoque ſapientia ſubſiſtit & veritas. Si enim capax eſſet ſapientiæ & veritatis, in id aliquando deſcenderet, ut

[a] Vetus edit. cum Tholos. mſ. *una & natura* &c.
[b] Eadem cum Vatic. *totius corporis unitatem quo digito & lex &c.*
[c] Mſ. Tholoſ. *Spiritus dicitur ſapientia*.
[d] Recole ſuperiori pag. 111. notam *b*.
[e] Hinc ſecundum librum auſpicantur hucuſque editi contra mſſ. fidem, ipſiuſque Auctoris, atque Interpretis mentem. Vid. præfixam huic operi Admonitionem.

ut desineret habere quod aliunde suscepérat: id est sapientiam & veritatem. Et Filius sapientia & veritas ipse subsistens, non separatur a Patre, qui solus sapiens & veritas, Scripturarum vocibus prædicatur. Eumdem circulum unitatis atque substantiæ * Spiritus Sancti, secundum id quod sapientiæ & veritatis est spiritus, [a] videmus habere cum Filio: & rursum Filium a Patris non discrepare substantia. Cum autem Filius imago sit Dei invisibilis, & forma substantiæ ejus, quicunque ad hanc imaginem, vel formam imaginantur, atque formantur, adducuntur in similitudinem Dei: juxta vires tamen humani profectus, istiusmodi formam & imaginem consequentes. Similiter & Spiritus Sanctus cum sit signaculum Dei, hi qui formam & imaginem Dei capiunt, signati per eum, in eo ducuntur ad signaculum Christi sapientiæ & scientiæ, insuper fide pleni. [b] *Nam divisiones operationum sunt, idem autem ipse spiritus qui operatur omnia in omnibus.* Operante ergo Patre multiplicem charismatum plenitudinem, multiplicat eam Filius subsistentem per Spiritum Sanctum. *Alii enim per Spiritum datur sermo sapientiæ. Alii vero scientiæ, secundum eundem spiritum. Alii fides in eodem spiritu*, & cætera, quæ ab Apostolo enumerata sunt dona, quibus additur: *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus: dividens singulis prout vult.*

* leg. Spiritum Sanctum

1. Cor. 12. — Ibidem.

23. Unde dicentes operatricem, & [c] ut ita dicam, distributricem naturam Spiritus Sancti, non abducamur ab his, qui dicunt operationem, & non substantiam Dei esse Spiritum Sanctum. Et ex aliis quoque plurimis locis subsistens natura demonstratur Spiritus Sancti: ut in illo quod Apostoli scribunt: *Visum est enim Spiritui Sancto & nobis*: quia hoc quod dicitur, *visum est*, non operationem significat, sed naturam: maxime cum & de Domino simile quid reperiatur, ut: *Sicut Domino visum est, ita factum est*. Denique & sermones ejus sæpissime lectitantur, ut in illo: *Jejunantibus eis & ministrantibus*: id est, discipulis Christi, *dixit Spiritus Sanctus: Separate mihi Barnabam & Saulum, in opus ad quod vocavi eos*. Quæ vox divinitatis & auctoritatis index, non creatam, sed increatam substantiam monstrat. Neque enim Spiritus Sanctus in aliud quoddam opus vocavit Barnabam & Paulum, quod non sit Patris & Filii: cum ministerium, quod eis commisit & tradidit Spiritus, Patris & Filii sit ministerium. Ad Galatas Paulus loquitur. *Qui enim operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est & [d] mihi in gentes & Barnabæ*. Pariter enim ad nationes Spiritus Sancti auctoritate directi sunt. Christo quoque operante in Apostolis, Spiritus completum est ministerium, ut ipsi Apostoli confitentur se in Christo loqui, & id quod suis oculis viderunt, & ministri facti sunt [e] sermonis, id est, Christi: & dispensatores mysteriorum Dei. Denique quasi principatum in sacerdotio possidentes, & initiatores fidei a Christo sunt demonstrati, dicente: *Euntes ite, & docete omnes gentes, baptizantes eas in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti*. Et sicut Apostolus scribit rectissime: *Unus est Dominus, una fides, unum baptisma*. Quis non ex ipsa cogetur veritate suscipere indifferentiam Sanctæ Trinitatis, dum una sit fides in Patre, & Filio, & Spiritu Sancto: & lavacrum detur atque firmetur in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti?

Act. 15. — Job. 1. — Act. 13. — Galat. 2. — Matt. 28. & Marc. 16. — Ephes. 4.

24. Non arbitror quemquam tam vecordem atque insanum futurum, ut perfectum baptisma putet id quod datur in nomine Patris, & Filii, sine assumptione Spiritus Sancti: aut rursus in nomine Patris, & Spiritus Sancti, Filii vocabulo prætermisso: aut certe in nomine Filii, & Spiritus Sancti, non præposito vocabulo Patris. Licet enim quis possit existere saxei (ut ita dicam) cordis, & penitus mentis alienæ: qui ita baptizare conetur, ut unum de præceptis nominibus prætermittat: videlicet contrarius legislator Christi: [f] tamen sine perfectione baptizabit: immo penitus a peccatis liberare

a Olim erat, *videmus habere, habemus cum Filio*. Quod Barthius expuncta primum voce *Spiritus*, ita contendit emendandum *vidimus eum habere hactenus cum Filio*.

b Plenius in Vatic. ms. ac veteri editione, *Divisiones quippe donationum sunt, idem autem Spiritus, & divisiones ministeriorum sunt, & ipse Dominus, & divisiones operationum sunt, & idem ipse Dominus qui operatur omnia in omnibus*.

c Voculam *ut* supplevimus e Vatic.

d Tholos. ms. *operatus est mihi & Barnaba in gentibus*, & mox *directi sunt a Christo, cooperante in Apostolis Spiritu, completum est ministerium*.

e Reginæ Svecorum ms. num. 497. prænotatus, cujus nunc demum occurrunt mihi variantes lectiones in schedulis exceptæ quas passim infra laudabo, heic habet *sermonis Christi* absque *idest* vocula; & paulo post *Euntes docete*, absque *ite*.

f Perperam Tholos. *tantum sine perfectione*.

rare non poterit, quos a se baptizatos existimaverit. Ex his colligitur, quam indivisa sit substantia Trinitatis, & Patrem vere Filii esse patrem, & Filium vere Patris filium: & Spiritum Sanctum vere Patris [a] & Dei esse Spiritum: & insuper sapientiæ & veritatis, id est, Filii Dei. Hæc est salus ergo credentium, & dispensatio Ecclesiasticæ disciplinæ in hac Trinitate perficitur. Nam cum Salvator discipulos suos ad prædicandum Evangelium miserit, & ad dogmata veritatis docenda [b] Pater in Ecclesia constituisse dicatur, primo Apostolos, secundo Prophetas, tertio magistros: super hac re etiam Apostoli congruente sententia: *Et sicut probati sumus a Deo ad credendum Evangelium, sic loquimur: non ut hominibus placentes, sed Deo qui probavit corda nostra:* hos eosdem quos Christus magistros esse præcepit, & Pater probavit, & Spiritus Sanctus dispensatores & præpositos in Ecclesia constituisse * perhibetur. Siquidem cum Miletum Paulus Apostolus Presbyteros de diversis locis & plurimis Ecclesiis congregasset: *Attendite*, inquit, *vobis & universo gregi, super quos Spiritus Sanctus posuit vos Episcopos ad regendam Ecclesiam Domini, quam acquisivit per sanguinem suum.* Si enim quos Christus ad evangelizandum & baptizandas nationes misit, Spiritus Sanctus Ecclesiæ præposuit, Patris sententia destinatos: nulli dubium est, [c] unam Patris, & Filii, & Spiritus Sancti operationem, & probationem: & consequenter eamdem Trinitatis esse substantiam. Necnon & illud considerandum, quod in corde & sensu habitare non potest creatura, nisi Deus & sermo ejus in Spiritu Sancto: sicut ad quosdam loquitur Pater: *Inhabitabo in eis, & inambulabo.* Et ad ipsum quidam dirigit vocem: *Tu autem in sancto habitas, laus Israel.* Altus quippe in altis habitat universæ conditor creaturæ. Habitat vero [d] & unigenitus Filius in mente pura, & corde credentium. Per fidem quippe habitare Christum, in interiori homine: in Spiritu ait Apostolus, ita scribens, *In Spiritu, in interiori homine habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Ipse quoque de se loquitur: *Vivit in me Christus.* Et iterum: *Qui in me loquitur Christus.* Et Salvator *Veniemus*, inquit, *ego & Pater*: haud dubium, quin ad eum qui præcepta ejus servaverit, & mansionem apud eum faciemus. Porro sic sermo iste contexitur: *Si quis diligit [e] me, sermonem meum servabit. Et Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.* In alio quoque loco, omnis natura rationalium creaturarum, domus dicitur Salvatoris.

1. Thess. 2. — * al. veraciter perhibetur — Act. 20. — 2. Cor. 6. — Psal. 21. — Ephes. 3. — Galat. 2. — 2. Cor. 13. — Joan. 14. — Ibidem.

25. [f] Sicut autem super domum suam Dominus Jesus, cujus domus sumus nos: ita domus Christi templum Dei est, in quo Spiritus ejusdem inhabitat Dei. Scribens quippe Corinthiis Paulus ait: *Nescitis quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis?* Si autem in domo & templo, quo Pater & Salvator inhabitat, illico invenitur & Spiritus Sanctus, ex hoc indivisa Trinitatis substantia demonstratur. Et post non multa ejusdem epistolæ: *Nescitis*, inquit, *quia corpora vestra templum Spiritus Sancti sunt, quem habetis a Deo?* Cum ergo Spiritus Sanctus, similiter ut Pater & Filius, mentem & interiorem hominem inhabitare doceatur, non dicam ineptum, sed impium est eum dicere creaturam. Disciplinas quippe, virtutes dico & artes, & his contrarias perturbationes, & imperitias, & affectus in animabus habitare possibile est: non tamen ut substantivas, sed ut accidentes. Creatam vero naturam in sensu habitare, impossibile est. Quod si verum est, & Spiritus Sanctus absque ulla ambiguitate subsistens, animæ est habitator & cordis: nulli dubium est, quin cum Patre & Filio credi debeat increatus. Ex omnibus igitur, quæ præcedens sermo disserit, incorruptibilis & sempiternus secundum naturam Patris, & Filii, Spiritus S. demonstratus, universam de se ambiguitatem abstulit & suspicionem, ne unus de creatis substantiis existimetur. [g] Sed & ambigi nequit, quin is Spiritus Dei sit, quem exire de Patre Salvatoris in Evangelio verba declarant. *Cum venerit*, inquit, *consolator, quem ego mittam vobis Spiritum veritatis, qui a Patre egreditur, ipse testimonium dabit de me.* Consolatorem autem venientem Spiritum San-

1. Cor. 3. — Ibidem. — Joan. 15.

a Modo laudatus Reginæ cod. *vere Patris & Filii esse Spiritum.*

b Nomen *Pater*, expungit Reginæ mſ.

c Tholos *sic unam esse operationem & probationem* &c.

d Voces *& unigenitus Filius* in Reginæ mſ. delentur.

e Addunt Vatic. & vetus edit. *& ego diligam illum.*

f In Reginæ mſ. *domus dicitur Salvatoris; Christus autem super domum suam, cujus domus sumus nos &c.*

g Suffecimus ex Reginæ mſ. verba *Sed & ambigi nequit, quin*, utpote perficiendo sensui necessaria, tametsi in reliquis mſſ. & vulgatis hucusque libris desiderentur.

Sanctum dicit, ab operatione ei nomen A imponens: quia non ſolum conſolatur eos quos ſe dignos repererit, & ab omni triſtitia & perturbatione reddit alienos: verum incredibile quoddam gaudium & hilaritatem eis tribuit, intantum, ut poſſit quis Deo gratias referens, quod tali hoſpite dignus habeatur, dicere: Psal. 4. *Dediſti lætitiam in corde meo*. Sempiterna quippe lætitia in eorum corde verſatur, quorum Spiritus Sanctus habitator eſt. Iſte Spiritus Sanctus conſolator a Filio mittitur: non B ſecundum Angelorum, aut Prophetarum, aut Apoſtolorum miniſterium, ſed ut mitti decet a ſapientia & veritate Spiritum Dei, indiviſam habentem cum eadem ſapientia & veritate naturam. Etenim Filius Miſſus a Patre non ſeparatur, nec disjungitur ab eo, manens & habens illum in ſemetipſo. Quin Spiritus veritatis ſupradicto modo miſſus a Filio de Patre egreditur, non aliunde C ad alia transmigrans. Impoſſibile quippe hoc pariter & blaſphemum eſt. [a] Si enim de loco ad locum egreditur Spiritus, & ipſe Pater in loco invenietur, & Spiritus veritatis juxta naturam corporum certo ſpatio circumſcriptus, alium deſerens locum, ad alium commigrabit. Sed quomodo Pater non conſiſtens in loco, ultra omnem corporum eſt naturam: ita & Spiritus veritatis nequaquam locorum fine clauditur, cum D ſit incorporalis: & ut verius dicam, [b] excellens univerſam rationalem creaturam.

26. Quia ergo impoſſibile eſt, & impium, iſta quæ diximus, [c] de incorporalibus credere: exire de Patre Spiritum Sanctum, ſic intelligendum, ut ſe Salvator de Deo exiſſe teſtatur, dicens, Joan. 8. *Ego de Deo exivi & veni*. Et ſicut loca & commutationes locorum ab incorporalibus ſeparamus: ſic & prolationes intus dico & foris ab intellectualium natu- E ra diſcernimus, quia iſtæ corporum ſunt recipientium tactum, & habentium vaſtitates. Ineffabili itaque & ſola [d] fide noto ſermone credendum eſt, Salvatorem dictum eſſe exiſſe a Deo, & Spiritum veritatis a Patre egredi, loquente *Spiritus qui a me egreditur*. Cum enim dicere poſſet de Deo, ſive de Domino, ſive de omnipotente, nihil horum tetigit: ſed ait, de Patre: non quod Pater a Deo omnipotente ſit alius: quia hoc ſcelus eſt etiam cogitare; ſed ſecundum [e] proprietatem & intellectum parentis, egredi ab eo dicitur Spiritus veritatis. Licet enim ex Deo frequenter ſe dicat exiſſe Salvator, proprietatem tamen & (ut ita dicam) familiaritatem, de qua jam ſæpe tractavimus, ex vocabulo magis ſibi Patris aſſumit, dicens: *Ego in* Ibid. 14. *Patre, & Pater in me*. Et alibi: *Ego & Pater unum ſumus*: & multa alia his ſimilia, quæ in Evangelio obſervans lector inveniet. Ibid. 15. Iſte ergo Spiritus Sanctus qui de Patre egreditur, *teſtificabitur*, inquit Dominus, *de me*, teſtimonium ſimile ferens ei Patris teſtimonio, de quo ait: *Teſtimonium dicit de me, qui miſit* Ibid. 10. *me Pater*. Mittente autem Filio Spiritum veritatis, quem conſolatorem vocavit, ſimul mittit & Pater. Neque enim Pater mittente Filio non mittit, cum eadem voluntate Patris & Filii Spiritus veniat: Salvatore quoque per Prophetam loquente: [f] ſicut manifeſtum eſſe poterit ei, qui totum perlegerit locum. *Et Dominus miſit me, & Spiritum ſuum*: Siquidem non ſolum Filium, ſed & Spiritum mittit Deus. Sed & Apoſtolus loquitur: *Quæ nunc annunciata ſunt vobis* 1. Cor. 8. *per eos qui evangelizaverunt vobis, Spiritu Sancto miſſo de cælis*. Et in libro qui Sapientia inſcribitur, ab his qui divina chariſmata conſequuti ſunt, vox gratias Deo perferens deſtinatur. Sap. 9. *Quæ autem in cælis ſunt, quis inveſtigavit? voluntatem autem tuam, quis cognovit: niſi quod tu dediſti ſapientiam, & Spiritum Sanctum tuum miſiſti de excelſis? Et ſic correctæ ſunt ſemitæ eorum, qui ſuper terram erant: & placita tibi edocti ſunt homines*. Et in præſenti ſiquidem lectione, non ſola ſapientia Dei, id eſt, unigenitus Filius ejus datur a Patre, ſed & Spiritus Sanctus mittitur.

[a] Veriotem concinnioremque hujuſce periodi lectionem hanc eſſe putavimus, quam ex veteri toties laudata editione, & Vatic. mſ. expreſſimus. Penes Martianæum, alioſque paſſim editores erat. *Si enim hic Spiritus veritatis juxta naturas corporum certo ſpatio circumſcriptus eſt, alium deſerens locum, ad alium commigravit*. Nec magis recte in Tholoſ. mſ. *Si enim de loco in locum invenitur, & Spiritus veritatis juxta naturam corpoream certo ſpatio circumſcriptus &c.* In illo autem Reginæ priori obliterata lectione iſthæc adponitur ab libri oram, *Si enim de loco in locum venit Spiritus veritatis juxta legem naturæ corporeus certo ſpatio circumſcriptus &c.* Quam nempe repoſuimus lectionem, codices ſuis quoque diſſidiis probant.

[b] Vatic. & Tholoſ. *excellens univerſam rationabilium creaturarum eſſentiam*.

[c] Vitioſe erat, *quæ diximus in corporalibus* &c.

[d] Reginæ lib. *ſola fidei*: Et mox *a Patre egredi, ut illud, loquente Spiritu, qui a Patre egreditur*.

[e] Idem cum veteri edit. *proprietatem patris & intellectum parentis &c.*

[f] Iſthæc *ſicut manifeſtum eſſe poterit ei, qui totum perlegerit locum*, in Regin. mſ. deſiderantur. Mox ex Vatic. & veteri edit. reſtituo *ſpiritum ſuum*, cujus loco obtinebat in recto contra Auctoris mentem *Spiritus ejus*.

27. In ipſo quoque Evangelio dari prædicatur a Patre, & mitti Spiritus Sanctus, Salvatore dicente: [Joan. 14.] *Et ego rogabo Patrem meum, & alium paracletum dabit vobis, ut ſit vobiſcum in æternum, ſpiritum veritatis*. Et iterum, [Ibidem.] *Paracletus autem Spiritus Sanctus, quem mittet Pater in nomine meo: ille vos docebit omnia*. Nam & in his ſermonibus, alium paracletum dare dicitur Pater, non autem alium * ab eo, qui a Filio mittitur ſecundum illud: [* mſſ. abſque] [Ibid. 15.] *Cum autem venerit ille paracletus, quem mittam vobis a Patre, ſpiritum veritatis*. Quem alium paracletum nominavit, non juxta naturæ differentiam, ſed operationis diverſitatem. Cum enim Salvator, mediatoris & legati perſonam habeat, [a] & qua pontifex deprecetur pro peccatis noſtris, ſalvans in ſempiternum eos, qui per ipſum acceſſerunt ad Deum, quia ſemper vivens interpellat pro * eis Patrem; [* mſ. nobis] Spiritus Sanctus ſecundum aliam ſignificantiam paracletus, ab eo quod conſolatur in triſtitia poſitos, nuncupatus eſt. Verum noli ex Filii & Spiritus Sancti operatione diverſa, varias æſtimare naturas. Siquidem in alio loco reperitur paracletus Spiritus, legati ad patrem perſona fungi, ut in illo: [Rom. 8. 26.] *Quid enim oremus juxta id quod oportet, neſcimus, ſed ipſe Spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem ſcrutatur corda, ſcit quid deſideret Spiritus, * quomodo ſecundum Deum poſtulat pro ſanctis*. [* al. quum]

28. Salvator quoque conſolationem a qua Spiritus Sanctus paracletus nuncupatus eſt, operatur in cordibus eorum, qui ea indigent. Scriptum eſt enim. [Pſ. 17. & 32.] *Et humiles populi conſolatus eſt*. Unde & is qui hoc beneficium fuerat conſecutus, eum prædicans, loquebatur: [Ibid. 93.] *Domine, ſecundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, [b] conſolationes tuæ lætificaverunt cor meum*: ſive, *dilexerunt animam meam*: utroque enim ſcriptum * eſſe modo, in diverſis exemplaribus invenitur. [* al. abeſt] Sed & Pater, Deus omnis conſolationis dicitur: conſolans eos, qui in tribulatione ſunt, ut ex ipſis anguſtiis per patientiam ſalutem primum, dehinc coronam gloriæ conſequantur. Spiritus igitur conſolator & ſanctus, & Spiritus veritatis datur a Patre, ut ſemper cum Chriſti diſcipulis commoretur, cum quibus & ipſe Salvator eſt, dicens: [Matth. 28.] *Ecce enim vobiſcum ſum uſque ad conſummationem ſæculi*. Cum autem ſemper Apoſtolis & Spiritus Sanctus * adſit & Filius, ſequitur, ut & Pater cum ipſis ſit, quia qui recipit Filium, recipit & Patrem: [* al. adſtat.] & manſionem Filius cum Patre facit apud eos, qui digni adventu ejus extiterint. Sed & ubi Spiritus Sanctus fuerit, ſtatim invenitur & Filius. Siquidem cum in Prophetis Spiritus Sanctus ſit, faciens eos futura præcinere, & alia quæ prophetalis operationis ſunt, ſermo Dei ad eos dicitur factus, ut ad id quod ad conſuetudinem [c] prophetarum eſt, *Hæc dicit Dominus*, etiam illud addatur, *Sermo qui factus eſt ad Iſaiam*, ſive ad reliquos.

29. Quod autem Prophetæ Spiritum Sanctum habuerint, Deo manifeſte loquente cognoſcimus. Ait enim: [Amos, 3.] *Quæcumque mandavi in Spiritu meo ſervis meis Prophetis*. Et Salvator in Evangelio ſignificat juſtos viros, & eos qui ante adventum ſuum populo ventura * cecinerant, Spiritus Sancti aſpiratione completos. [* Vat. præcinerant.] Interrogans quippe Phariſæos quid eis de Chriſto videretur, & audiens quia eſſet [d] filius David, loquitur: [Matt. 22. & Luc. 20.] *Quomodo David in Spiritu vocat eum Dominum* dicens: *Dixit Dominus Domino meo, ſede a dextris meis? Si ergo David vocat eum in Spiritu Sancto Dominum, quomodo Filius ejus eſt?* Et Petrus ad conſortes fidei loquitur: *Oportebat impleri Scripturam, quam prædixit Spiritus Sanctus per os David de Juda*, &c. Et in eodem rurſus libro: [Pſal. 1.] *Qui per Spiritum*, inquit, *Sanctum ore David pueri tui locutus es: Quare fremuerunt gentes, & populi meditati ſunt inania?* Iſaias quoque cum ſermone Dei impulſus ad prophetandum fuiſſet, Spiritus Sancti [e] imperio prophetaſſe perhibetur: ut in fine

a Erat antea *ex qua*, Reg. mſ. *& quaſi*. Tholoſ. *in qua*. Vid. Epiſt. LXIV. ad Fabiol. num. 19. Emendo pariter interpunctionem, cujus vitio nullus erat hujuſce periodi ſenſus.

b Tholoſ. *in corde meo, exhortationes tuæ delectaverunt animam meam. Et aliter, conſolationes tuæ &c.* Gloſſema ex criticorum audacia. Lectionis quam Didymus urget diverſitas in verbis eſt, *lætificaverunt*, & *dilexerunt*. Re autem vera Græci aliquot libri habent ἠγάπησαν, *dilexerunt*, alii εὔφραναν, *lætificaverunt*, ut in Latinis.

c Vitioſe erat antea in aliquot etiam mſſ. *prophetatum eſt*.

d Rectius vetus editio, *quia eſſet filius David, in Spiritu Sancto loquentis, Dixit Dominus Domino meo, ſede a dextris meis, denuo interrogavit, Si ergo David vocat eum* &c. Aliter Tholoſ. *quia eſſet filius David, dixit, David enim loquitur de Deo, Dixit Dominus Domino meo* &c.

e Erat nec ſine ſolœco *Spiritus Sanctus imperio*. Quod nemo non putet typographi mendum, & reponat *Sancti*, quemadmodum in antiquiſs. editione, quam ſequor. Sed malim equidem in recto *Sanctus* retineri, pro *imperio* autem legi *per eum*, ſcilicet, per Iſaiam. Hic nempe Auctoris eſt ſenſus, totuſque interior contextus conjecturam probat.

fine eorumdem Actuum scribitur. *Bene Spiritus Sanctus locutus est per Isaiam prophetam ad patres vestros*, dicens: *Vade ad populum istum, & dic: Aure audietis*, & reliqua. Hanc igitur prophetiam quam Apostolus Paulus affirmat a Spiritu Sancto pronunciatam, ipse liber prophetæ a domino dictam esse commemorat. *Et audivi*, inquit Isaias, (Isaia. 6.) *vocem Domini, dicentem: Quem mittam, & quis ibit ad populum istum? Et dixi: Ecce ego, mitte me. Vade*, inquit, *&* B *dic populo huic: Aure audietis*. Et post alia ipse Dominus ait: *Et convertentur, & sanabo illos*. Et statim Propheta: *Quousque Domine?* cum enim Dominus ad Prophetam dixisset, ut ea quæ scripta [a] sunt, diceret, & Propheta jubenti Domino respondisset, *Usquequo Domine?* ea quæ in Propheta a Domino dicta sunt, in Spiritu Sancto commemorata Paulus affirmat. Ex quo liquido C ostenditur, ut sæpe jam diximus, unam & voluntatem & naturam Domini esse, & Spititus Sancti, & in nuncupatione Spiritus etiam nomen Domini intelligi. Quomodo enim ad Corinthios vocabulum Dei super Patre positum, & Domini super Filio, neque Patri aufert dominationem, neque filio Deitatem: [b] siquidem eadem ratione qua Pater Dominus est, & Filius Deus est, sic & Spiritus Sanctus Dominus nuncupatur. Si autem Dominus, consequeuter & Deus: D ut paulo ante jam diximus, cum vocem Apostoli Petri ad Ananiam, qui pecuniam subtraxerat, poneremus: quia & * deitas superintelligitur in Spiritu Sancto. (* al. divinitas.)

30. Verum quoniam inde, quæstionis ordo deductus est: *Cum autem venerit paracletus Spiritus Sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia*: age nunc ex ipso sermone quæramus, si quid in eo possimus invenire cum his consentire quæ dicta sunt. Spi- E ritum Sanctum a Patre in suo mitti nomine, Salvator affirmat, cum proprie Salvatoris nomen sit Filius: si quidem naturæ consortium, & (ut ita dicam) proprietas personarum, ex ista voce signatur. In qua appellatione Filii, missus a Patre Spiritus Sanctus, non servus, non alius, nec disjunctus a Filio * intelligatur. (al. intelligitur.) Et quomodo Filius in Patris appellatione venit, dicens: *Ego veni in* A *nomine Patris mei*: (Ibid.) Filii quippe tantummodo est in nomine Patris venire, salva proprietate Filii ad Patrem, & Patris ad Filium: sic e contrario, nullus alius venit in nomine Patris, sed verbi gratia, in Domini, & Dei, & omnipotentis. Quod manifestum advertere poteris Prophetas relegens ex animo. Nam & Moyses magnus Dei minister & famulus, in nomine ejus, qui est: & in nomine Dei Abraham & Isaac, & Jacob B venit, Deo ad eum loquente: (Exod. 5.) *Sic dices filiis Israel, qui est, misit me ad vos*. Et rursus, *Dices eis, Deus Abraham, Isaac, & Jacob misit me ad vos*. Servorum quippe justorum quales erant de quibus dixit: *Mandabo in Spiritu meo servis meis Prophetis*, (Zach. 1.) in nomine Dei facta est missio. Et * qui dignos se exhibuerunt (* fort. qui) Deo, in nomine Dei venisse referuntur. Rursus proficientes in majus, & sub unius Dei imperio consistentes, in omC nipotentis Dei nuncupatione venerunt. Quia vero filii Israel in Ægypto commorantes, didicerunt eos, qui non sunt, quasi Deos colere, & mundi [c] patres divino honore venerari: consequens fuit, ut Moyses sub ejus, *qui est*, vocabulo ad eos mitteretur, & a falsis eos liberans diis, ad veram transduceret deitatem, & ad Dominum patrum Abraham, Isaac, & Jacob.

31. Quomodo ergo servi qui in noD mine Domini veniunt, per hoc ipsum quod subjecti sunt, & serviunt, indicant Dominum, proprietatem ejus referentes: servi quippe sunt Domini: sic & Filius qui venit in nomine Patris, proprietatem Patris portat & nomen, & per hæc unigenitus Dei Filius * approbatur. (* al. appellatus.) Quia ergo Spiritus Sanctus in nomine Filii a Patre mittitur, habens Filii proprietatem, secundum quod Deus est, non tamen filieitatem, ut Filius ejus E sit, ostendit quia [d] unitate sit junctus ad Filium. Unde & Filii dictus est Spiritus, per adoptionem faciens filios eos, qui se recipere voluissent. *Qui enim*, inquit, *estis filii Dei, misit pater Spiritum filii sui in corda nostra, clamantem abba pater*. (Rom. 8.) Iste autem Spiritus Sanctus, qui venit in nomine Filii, missus a patre: docebit omnia eos, qui in fide Christi perfecti sunt. Omnia autem illa quæ spiritualia sunt & intellectualia: & ut bre-

a Vetus editio *quæ scripta sunt, in spiritu diceret*.
b Vitiose erat duobus verbis *sic quidem*.
c Obtinebat antea *mundi partes*; pro *patres*. Reginæ mss. secunda manu *mundi principes*.
d Ita mss. omnes habent *unitate*, editi vero *unice*. Mox Vatic. cum Tholos. *per adoptionem suam faciens* &c.

breviter universa concludam, omnia veritatis & sapientiæ sacramenta. Docebit vero, non quasi doctor & magister disciplinæ, quam aliunde est consecutus: siquidem hoc eorum est, qui sapientiam
a [a] & artes aliquas studio industriaque di-
* al. ipsa dicere; sed quasi * ipse ars atque doctri-
* al. invisibili. na & sapientia veritatisque Spiritus, * invisibiliter menti insinuat scientiam divinorum. Nam & pater docet sic discipulos suos, dicente illo qui ab eo doctus
Psal. 70. fuerat: *Deus docuisti me sapientiam*. Et audacter alio conclamante: *Docuisti me Deus a juventute mea*: atque ita omnes fiunt docti. Dei quoque Filius & sapientia Dei & veritas sic docet participes suos, ut disciplinam non arte doceat, sed natura. Unde & eum docentur solum magistrum vocare discipuli. Has easdem disciplinas quæ dantur a Patre & Filio in corda credentium, Spiritus Sanctus
*al. desistunt. ministrat his qui animales esse * desierint.
1. Cor. 2. *Animalis quippe homo non percipit ea quæ spiritus sunt; arbitrans esse stultitiam quæ dicuntur*: Qui vero a perturbationibus purgaverit mentem suam, Spiritus Sancti disciplinis, id est, sermonibus sapientiæ, scientiæque complebitur: intantum
Ibidem. ut is qui ea susceperit dicat: *Nobis autem revelavit Deus per Spiritum Sanctum*. Deus autem his qui se ita præparaverint Spiritum sapientiæ revelationisque largitur ad cognoscendum semetipsum: qui accipientes Spiritum sapientiæ, non aliunde, sed ab ipso Spiritu Sancto efficiuntur sapientes, & ab ipso intelligunt Dominum, & quicquid Dei est voluntatis, & eundem ipsum Spiritum, ipso revelante, cognoscunt, ut sciant quia a Domino donata sunt eis: ita ut is qui fuerit spiritum revelationis & sapientiæ consequutus, sufficiens sit veritatis dogmata prædicare non humana, sed Dei arte subnixus: sicut & unum ex his Apostolum
Ibidem. possumus audire, dicentem: *Et prædicatio mea & sermo meus non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis: sed in*
b *ostensione Spiritus* [b] *& virtutis Dei*. Æqualem vero Spiritui virtutem non possumus aliam præter Christum Dominum nostrum interpretari. Ipse enim discipulis ait: *Accipietis enim virtutem Spiritus Sancti * venientem super vos*. Et ad Mariam * Angelus, *Spiritus*, inquit, *Sanctus superveniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi*. Creatrix igitur virtus altissimi, Spiritu Sancto superveniente in virginem Mariam, Christi corpus fabricavit: quo ille usus templo, sine viri natus est semine.

Act. 1. * Vat. venientis. * al. Archangelus. Lucæ 1.

32. Ex quibus ostenditur esse Spiritum Sanctum creatorem, ut jam in [c] dogmatum volumine breviter ostendimus. Et in Psalmo ad Dominum dicitur: *Auferes ab eis Spiritum tuum, & deficient, & in terram suam revertentur. Emitte Spiritum tuum, & creabuntur, & renovabis faciem terræ*. Nec mirum si Dominici tantum corporis Spiritus Sanctus conditor sit, cum Patri Filioque sociatus, eadem potestate creaverit omnia quæ Pater creavit & Filius. *Emitte enim*, ait, *Spiritum tuum, & creabuntur*. Porro jam frequenter ostendimus ejusdem operationis esse Spiritum Sanctum, cujus est Pater & Filius, & in eadem operatione unam esse substantiam: & reciproce eorum quæ ὁμούσια sunt, operationem quoque non esse diversam. Ut autem & aliud quoque testimonium quod nos possit adjuvare in fide Spiritus Sancti ponamus, in Evangelio ita sermo contexitur: *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis ea portare modo. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, diriget vos omnem veritatem. Neque enim loquetur a semetipso, sed quæcumque audiet, loquetur: & quæ ventura sunt annunciabit vobis. Ille * me clarificabit: quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. Omnia quæ habet Pater, mea sunt. Propterea dixi vobis: quia de meo accipiet, & annunciabit vobis*.

c Psal. 103. Joan. 16. * al. glorificabit.

33. Ex his enim * sacramentorum verbis edocemur, quod cum multa docuisset discipulos suos Jesus, dixerit: *Adhuc habeo plurima dicere vobis*, quia verbum istud, *adhuc multa habeo dicere vobis*, non ad novos quoslibet, [d] & penitus Dei gratia vacuos dirigitur: sed ad eos d
qui

[a] Vatic. *& virtutes aliquas*. Postea Tholos. *sed quasi ipse ars* &c.

[b] Idem Vatic. *& veritatis Dei*, Græco ipso textu renuente,

[c] Recole quæ de hoc libro περὶ δογμάτων diximus supra pag. 111. not. *b*.

[d] Maxima heic dissensio exemplarium est. Vetus Editio, *& penitus Dei sapientiam nescientes dirigit*; Vatic. *Dei sapientiam nescientes dirigitur*; Reg. *Dei sapientia ignaros* &c. Tholos. *& plenos Dei sapientia dirigitur sicut fuerunt Justi & Prophetæ, sed ad eos, qui verborum ejus auditores necdum fuerant* &c. Tum denuo Vatic. *necdum fuerant omnia consecuti, quæ postea pro nomine ejus sufferre poterant, sed aliqua ex parte tradens eis illa, quæ majora erant in posterum differens, commendans & illa, quæ in futurum tempus ideo distulit, ut reliqua disciplina Spiritus Sancti sui, quæ... non poterant si primitus in nostro capite magisterium & forma crucis periret. Quæquumque enim sufferre poterant* &c. Eadem ferme Tholosanus præponit, tantumque rectius legit, *nisi primitus in nostro capite magisterium & forma crucis præiret; quia ante adventum Dominicæ passionis* &c. ex quibus boni aliquid lector extundat.

qui auditores verborum ejus, necdum A fuerant omnia consecuti. Quæcumque enim sufficere poterant, tradens eis, in futurum tempus reliqua distulit: quæ sine disciplina Spiritus Sancti scire non poterant: quia ante adventum dominicæ passionis [a] non erat datus hominibus Spiritus Sanctus, Evangelista dicente: *Non enim erat cuiquam Spiritus datus, quia Jesus necdum erat glorificatus.* (Ibid. 7.) Glorificari dicens Jesum, mortem gustare pro cunctis. Itaque post resurre- B ctionem apparens discipulis suis, & insufflans in faciem eorum: *Accipite*, inquit, *Spiritum Sanctum*. (Ibid. 20.) Et rursum: *Accipietis virtutem Spiritus Sancti venientis super vos.* (Act. 1.) Quo veniente in corda credentium, implentur sermonibus sapientiæ & scientiæ, & sic spirituales effecti, suscipiunt Spiritus Sancti disciplinam, quæ possit eos deducere in omnem veritatem. Necdum enim * istante (* fort. instabat.) hora in qua oportebat eos Spiritu San- C cto repleri, tunc quando dixit ad eos, *Adhuc multa habeo vobis dicere*, (Joan. 16.) consequenter addidit, *sed non potestis ea portare modo*. Adhuc enim typo legis, & umbræ, & imaginibus servientes, non poterant veritatem (cujus umbram lex portabat) inspicere, [b] unde nec spiritualia sustinere. *Cum autem*, ait, *venerit ille*, hoc est, *paracletus Spiritus veritatis, diriget vos in omnem veritatem*, sua doctrina, & institutione D vos transferens a morte literæ, ad spiritum vivificantem, in quo solo omnis Scripturæ veritas posita est. Ipse ergo Spiritus veritatis, ingrediens puram & simplicem mentem, signabit in vobis scientiam veritatis, & semper nova veteribus adjungens, diriget vos in omnem veritatem.

34. Ad Deum quoque Patrem quidam allegans preces, loquitur: *Dirige me in veritate tua*: (Psal. 34.) hoc est, in Unige- E nito tuo, propria voce testante: *Ego sum veritas*. (Joan. 14.) Quam perfectionem tribuit Deus mittens Spiritum veritatis, qui credentes in totam dirigat veritatem. Dehinc in consequentibus de Spiritu veritatis, qui a Patre mittatur, & sit paracletus, Salvator (qui & veritas) ait:

A *Non enim loquetur a semetipso*: (Ibid. 16.) hoc est, non sine me, & sine meo & Patris arbitrio, quia inseparabilis a mea & Patris est voluntate. Quia non ex se est, sed ex Patre & me est, hoc enim ipsum quod subsistit & loquitur, a Patre & me illi est. Ego veritatem loquor, id est, inspiro quæ loquitur. Siquidem Spiritus veritatis est. Dicere autem & loqui in Trinitate, non secundum consuetudinem nostram, qua ad nos invi- B cem sermocinamur & loquimur, accipiendum, sed juxta formam incorporalium naturarum, & maxime Trinitatis, quæ voluntatem suam [c] inserit in corde credentium, & eorum qui eam audire sunt digni! hoc est, dicere & loqui.

35. Nos quippe homines quando de aliqua re ad alterum loquimur, primum quod volumus, [d] mente concipimus absque sermone. Inde in alterius C sensum volentes transferre, linguæ organum commovemus, & quasi quoddam plectrum chordis dentium collidentes, vocalem sonum emittimus. Quomodo igitur nos [e] linguam, quam palato dentibusque collidimus, & ictum aerem in diversa temperamus eloquia, ut nobis nota communicemus in alios, ita & auditorem necesse est patulas præbere aures, & nullo vitio coarctatas, in ea quæ dicuntur [f] arrige- D re, ut possit ita scire quæ proferuntur, quomodo novit ea ille qui loquitur. Porro Deus simplex & incompositæ spiritualisque naturæ, neque aures, neque organa, quibus vox emittitur, habet; sed solitaria incomprehensibilisque substantia nullis membris partibusque componitur. Quæ quidem de Filio & de Spiritu Sancto similiter accipienda.

36. Si quando ergo legimus in Scri- E pturis: *Dixit Dominus Domino meo*. (Psal. 109.) Et alibi. *Dixit Deus, fiat lux*, (Gen. 1.) & siqua his similia, * digne (* al. digna) Deo accipere debemus. Neque enim ignorante Filio (qui sapientia & veritas est) Pater suam nunciat voluntatem, cum omne quod loquitur, sapiens verusque subsistens, in sapientia habeat [g] & in substantia. Loqui

a Tholos. *nondum erat Spiritus datus, quia Jesus nondum fuerat glorificatus. Quid est Jesum nondum honorificatum? Glorificari dicens* &c.

b Erat *ne spiritualia*. Vetus edit. *nec denique*. Vat. *neque*.

c Legerat olim Gratianus *ingerit in corda credentium, & eorum cordibus inserit, qui eam* &c. Mox Tholos. *dicere, scire, & intelligere. & loqui.*

d Vetus edit. *mente concipimus, & quia non valemus absque sermone in alterum sensum transferre, lingua organum commovemus*. Exinde Reginæ liber *& dentes quasi quoddam plectrum cordis collidentes*, &c.

e Editi plerique *linguam quam palato* &c. emendamus a scriptis.

f Assentior Barthio, qui *arrigere* scripsit, pro *erigere*, quod hactenus obtinuerat.

g Olim erat *& in veritate substantiam*.

qui ergo Patrem, & audire Filium, vel e contrario, Filio loquente, audire Patrem, ejusdem naturæ in Patre & Filio consensusque significatio est. Spiritus quoque sanctus, qui est spiritus veritatis, spiritusque sapientiæ, non potest Filio loquente audire quæ nescit, cum hoc ipsum sit quod profertur a Filio, id est, [a] procedens a veritate, consolator manans de consolatore, Deus de Deo, Spiritus veritatis procedens. Denique ne quis illum a Patris & Filii voluntate & societate discerneret, scriptum est: *Non enim a semetipso loquetur, sed sicut audiet loquetur.* (Joan. 16. 13.) Cui etiam simile de seipso Salvator ait: *Sicut audio, & judico.* (Joan. 5. 30.) Et alibi: *Non potest Filius [b] a se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem.* (ibid. 19.) Si enim unus est Patri Filius, non juxta Sabellii dictum Patrem & Filium confundentis, sed juxta indiscretionem essentiæ, sive substantiæ, non potest quicquam absque Patre facere, quia separatorum diversa sunt opera, sed videns operantem Patrem, & ipse operatur, non secundo gradu, & post illum operans. Alia quippe Patris, alia Filii opera esse inciperent, si non æqualiter fierent. Scriptum est autem: *Quæ enim ille facit*, haud dubium quin Pater, *hæc eadem Filius similiter facit.* [c] Quod si operante Patre & Filio, non juxta ordinem, primi & secundi, sed juxta idem tempus operandi eadem & indissimilia, subsistunt universa quæ fiunt, & Filius non potest a semetipso quicquam facere, quia a Patre non potest separari, sic & Spiritus Sanctus nequaquam separatus a Filio, propter voluntatis naturæque consortium, non a semetipso creditur loqui, sed juxta verbum & veritatem Dei loquitur universa quæ loquitur. Hanc opinionem sequentia Domini verba confirmant, dicentis, *Ille me* * *clarificabit* (* al. glorificabit.), id est, Paracletus; *quia de meo accipiet* (* al. accipiet). Rursum hic, * accipere, ut divinæ naturæ conveniat intelligendum.

37. Quomodo ergo filius dans, non privatur his quæ tribuit, neque cum damno suo impertit aliis, sic & Spiritus non accipit quod ante non habuit. Si enim (* al. enim) quod prius non habebat accepit, translato in * alium (* Vat. alium.) munere, vacuus largitor effectus est, cessans habere quod tribuit. Quomodo igitur supra de naturis incorporalibus disputantes intelleximus, sic & nunc Spiritum Sanctum a Filio accipere, id quod suæ naturæ fuerat * cognoscendum (* al. intelligendum.) est, & non dantem & accipientem, sed unam significare substantiam. Siquidem & Filius eadem a Patre accipere dicitur, quibus ipse subsistit. Neque enim quid aliud est Filius, exceptis his quæ ei dantur a Patre, neque alia substantia est Spiritus Sancti præter id quod datur ei a Filio. Propterea autem ista dicuntur, ut eamdem in Trinitate credamus esse naturam * Spiritus Sancti (* al. absunt), quæ est Patris & Filii.

38. Quia * (* al. enim) ergo omnis humana vox nihil potest aliud judicare quam corpora, & Trinitas, de qua nunc nobis sermo est, omnes materiales substantias superat, idcirco nullum verbum potest ei proprie coaptari, & ejus significare substantiam, sed omne quod loquimur, καταχρηστικῶς, id est, abusive est, & de incorporalibus cunctis, & maxime cum de Trinitate loquimur. Glorificat itaque Filium Spiritus Sanctus, ostendens illum & in apertum proferens his qui mundo corde eum intelligere & videre sunt digni, & splendorem substantiæ, & imaginem invisibilis Dei scire. Rursum imago ipsa ostendens se puris mentibus, glorificat Patrem, insinuans eum nescientibus, ipse enim ait: *Qui videt me, videt & Patrem.* (Joan. 14.) Pater quoque revelans Filium his qui ad calcem scientiæ pervenire meruerunt, glorificat unigenitum suum, ostendens ejus magnificentiam atque virtutem. Sed & ipse Filius tribuens Spiritum Sanctum his qui se dignos ejus munere præparaverunt, & [d] pandens * (* al. proprietatem.) sublimitatem glorificationis, & magnitudinis ejus virtutem, glorificat illum. Deinde interpretationem inferens [e] cum modo dixisset, de meo accipiet, protinus subjecit, *Omnia quæ habet Pater, mea sunt, propterea dixi, de meo accipiet & annunciabit vobis*, (Ibid. 17.) quodammodo loquens, Licet a Patre procedat Spiritus veritatis, & det [f] illi Deus Spiritum Sanctum petentibus se, tamen quia omnia quæ habet Pater, mea sunt, & ipse

a Penes Gratianum est *procedens Deus de Deo, Spiritus veritatis procedens a veritate, consolator manans* &c. rectius.

b Voculas *a se* ex Vatic. suffecimus consentiente etiam Græco textu ἀφ' ἑαυτοῦ. Deinde Vetus editio *Si enim unum est Pater & Filius non juxta Sabellii dictum*: codices Vatic. & Regin. *Sabellii vitium*.

c Regin. ms. *Quomodo operante Patre*, rectius, & paulo post consentiente etiam Vatic. *eadem & similia subsistunt.*

d Iidem mss. cum veteri edit. *pandens ejus* (al. *eis*) *sublimitatem glorificationis, & magnitudinis, glorificat.*

e Emendo ex Barthii conjectura, cum perperam esset uno verbo *quomodo*.

f Ut sensus constet, voculam *illi* expunge: tum Regin. cod. *petentibus, atque tamen omnia* &c.

ipse Spiritus Patris meus est, & de meo accipiet. Cave autem cum ista dicuntur, [a] ne grave labaris intelligentiæ in vitium, & putes rem aliquam esse, & possessionem, quæ a Patre habeatur ac Filio. Verum quæ habet Pater juxta substantiam, id est, æternitatem, immutabilitatem, incorruptionem, [b] immutabilem bonitatem, de se & in se subsistentem, hæc eadem habet & Filius. Et, ut plus inferam, quidquid Filius ipse subsistit, & quæcunque sunt Filii, hæc eadem & Pater habet. Procul hinc absint dialecticorum tendiculæ, & sophismata a veritate pellantur, quæ occasionem impietatis ex pia prædicatione capientia, dicunt: Ergo & Pater est Filius, & Filius Pater. Si enim dixisset, omnia quæcunque habet Deus, mea sunt, haberet impietas occasionem confingendi, & verisimile videretur esse mendacium. Cum vero dixerit, *Omnia quæ habet Pater, mea sunt*, Patris nomine se Filium declaravit, Paternitatem, qui Filius erat, non usurpavit: quanquam & ipse per adoptionis gratiam, multorum sanctorum sit Pater, secundum illud quod in Psalmis legitur, *Si custodierint filii tui*. Et iterum, *Si dereliquerint filii ejus legem meam*. Sed in hoc sermone sensuque præposito, consequenter ea quæ diximus superius Patris esse, habet & Filius, & quæ Filii sunt, habet & Spiritus Sanctus. Ait quippe, *de meo accipiet, propterea & ventura annunciabit vobis*. Per Spiritum siquidem veritatis, sanctis viris futurorum scientia certa conceditur. Unde & Prophetæ hoc eodem repleti [c] Spiritu, prænunciabant sensu, & quasi præsentia intuebantur, quæ erant deinceps secutura. Satis hæc abundeque juxta ingenii nostri paupertatem de præsenti Evangelii capitulo dixisse sufficiat. Si quibus autem Dominus revelaverit, & in viciniam veritatis adducti sunt, magisque possunt cernere veritatem, disputationi illorum concedamus meliora, quibus ille suffragatur qui est Spiritus veritatis: & petimus eos qui lecturi sunt, ut ignoscant imperitiæ, studioque dent veniam, cupienti totum Deo offerre quod potuit, licet suam non quiverit implere voluntatem.

Psal. 131. Ibid. 8.

39. Proponamus, & Apostoli ad Romanos epistolæ testimonium: quæque nobis in illa videntur præsenti materiæ congruere, ventilemus. *Ut justificatio*, inquit, *legis impleatur in vobis: qui non juxta carnem ambulatis, sed secundum spiritum. Qui enim juxta carnem sunt, ea quæ carnis sunt sapiunt. Qui vero juxta spiritum, ea quæ spiritus sunt sentiunt. Sapientia quippe carnis mors est. Sapientia autem spiritus, vita & pax: quoniam sapientia carnis inimica est Deo: legi quippe Dei non subjicitur. Neque enim potest. Qui vero in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem non estis in carne, sed in Spiritu: si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. Si autem Christus est in vobis, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero vivit propter justitiam. Si autem Spiritus ejus qui suscitavit Jesum a mortuis, habitat in vobis: qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis. Ergo* [d] *fratres debitores sumus non carni, ut secundum carnem vivamus. Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini. Si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis. Quicunque enim Spiritu Dei aguntur, hi filii sunt Dei. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore: sed accepistis Spiritum adoptionis in quo clamamus abba pater. Ipse enim Spiritus testimonium perhibet spiritui nostro, quia sumus Filii Dei. Si autem filii, & hæredes quidem Dei: cohæredes autem Christi: si tamen compatimur, ut & conglorificemur.* In præsenti Apostoli capitulo plurima de societate Spiritus, quam habet cum Patre & Filio demonstrantur. Ait quippe Apostolus, justificationem divinam, & spiritualis legis expleri in his: non qui juxta carnem ambulant, sed juxta Spiritum. Juxta carnem ambulantem, eum qui per voluptates vitia carnis corpori copulatus, facit omnia quæ carnis * sunt & corporis opera, Apostolicus sermo * descripsit. Porro juxta Spiritum ambulantem eum, qui in præceptis legis Dei, & Evangelii gradiens, spiritualium sequitur ordinem mandatorum. Siquidem sicut carnalium vitium est ea sapere quæ carnis sunt, ea cogitare quæ corporum, sic e contrario spiritualium virtus est, semper cogitare de cælestibus & æternis:

Rom. 8.

* al. esse.

* al. describit.

[a] Malim quod in veteri edit. erat *ne prava intelligentia labaris in vitium*, cui fere concinit Regin. ms.

[b] Illud *immutabilem* abundat heic loci, nec in Reginæ ms. invenitur. Deinde verba, *Et ut plus inferam, quidquid Filius ipse subsistit*, ex mss. omnium consensu ac fide restituo.

[c] Reginæ cod, *eodem repleti Spiritu, pronuntiabant & sensu*.

[d] Deerat *fratres*, quod e mss. suffecimus.

nis, & his tractare quæ spiritus sunt. Sed carnis sapientia, illico morte sibi sociata, interficit eos, qui juxta carnem gradiuntur & sapiunt: sapientia vero spiritus, mentis tranquillitatem, & pacem, & vitam habentibus se largitur æternam. Quam cum possederint, omnes perturbationes & genera vitiorum, & ipsos quoque dæmones (qui hæc suggerere nituntur) habebunt sub pedibus suis. Sapientia ergo carnis cum morti juncta sit, inimica est Deo. Inimicos quippe eos reddit, qui suis legibus vixerint: contraria semper, & repugnans voluntati & Legi Dei. Neque enim fieri potest, ut qui in sapientia carnis est, Dei præcepta custodiat, & voluntati illius subjiciatur. Quandiu servimus voluptatibus, servire Deo non possumus. Cum autem titillantem subjecerimus nostris pedibus luxuriam, & totos nos ad spiritum transferentes, nequaquam fuerimus in carne, id est, in carnis passionibus, tunc subjiciemur Deo. Neque enim de carne hac in qua vivimus, & in cujus vasculo nostra anima continetur, Apostoli sermo est, quia omnes sancti, corpore & carne circumdati, placuerunt Deo: sed ad id potius quod contra Dei præceptum ex humana societate perpetratur, de quibus est: *Diliges Dominum Deum tuum*. Et, *Quod tibi non vis fieri &c.* Vos autem, ait, haud dubium quin discipuli Christi, qui sapientiam Spiritus suscepistis, [a] & vitam & pacem: non estis in carne, id est, in carnis operibus, neque ejus opera perpetratis, siquidem Spiritum Dei habetis in vobis. Idem autem Spiritus Dei, & Spiritus Christi est, deducens & copulans eum qui in se habuerit, Domino Jesu Christo. Unde & in consequentibus scribitur: *Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus.*

Deut. 6. Tobiæ 4. a

40. Rursum in præsenti discimus societatem quam habet Spiritus Sanctus ad Deum, & ad Christum. Sed & in Epistola Petri, Spiritus Sanctus esse Christi Spiritus comprobatur: *Scrutantes*, inquit, *& inquirentes*, id est Prophetæ, de quibus ei fuerat sermo superior, [b] *in quod, & quale tempus significabat is, qui in eis erat Spiritus Christi: testificans in Christo passiones, & ea quæ post erant secutura decreta: in quibus revelatum est: quia non sibi, sed nobis ministrabant ea quæ nunc annunciata sunt vobis per Spiritum Sanctum*. Iste autem Spiritus Sanctus dictus est, & Spiritus Dei, non in præsenti tantum sermone, sed & in aliis locis compluribus, ut ibi: *Ea quæ Dei sunt, nemo novit nisi Spiritus Dei*. Deinde sequitur post hoc quod ait. *Si quis autem Spiritum Dei non habet, hic non est ejus*, & infertur, *Si autem Christus in vobis*, & manifestissime demonstratur inseparabilem esse Spiritum Sanctum a Christo: quia ubicunque Spiritus Sanctus fuerit ibi, & Christus est, & undecunque Christi Spiritus discesserit, inde pariter recedit & Christus. Si quis enim Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. Cui conjuncto siquis contrarium assumat, dicere potest: Si quis Christi est, ita ut Christus in eo sit, in hoc Spiritus Dei est. Hoc autem idem & de Deo Patre similiter usurpandum. Si quis Spiritum Dei non habet, iste non est ejus. Cui rursum contrarium siquis assumat, dicens: Si quis Dei est, in hoc Spiritus Dei est. Unde scribitur: *Nescitis quia templum Dei estis, & in vobis habitat Spiritus Dei?* Et in Joannis epistola: *In hoc cognoscitur Deus habitans in quibusdam, cum manserit in eis Spiritus quem dedit*. Ex quibus omnibus indissociabilis, atque indiscreta Trinitatis substantia demonstratur.

1. Pet. 1. b Rom. 8. Ibid. 3. Joan. 3.

41. Cum ergo ait: *Si Christus in vobis est, corpus quidem mortuum propter peccatum*: nequaquam vitiis lasciviæque deserviens, [c] sed mortificatum peccato, non commovetur ad vitia: & nequaquam erit vitale peccato. Postquam autem corpus peccato mortuum fuerit, Christus [d] in his qui sua corpora mortificaverunt, præsens Spiritum vitæ ostendit per justitiam, sive correctionem operum virtutum immortalium, sive fidem Jesu Christi, in his qui juxta fidem illius conversantur. Deinde Apostolus alio syllogismo conjuncto utitur, quod significantius dialectici ἀξίωμα vocant, &

Rom. 8. 9. c d Rom. 4. & 1. Cor. 6.

[a] Erat *& vitam pacis*, dissentientibus mss.

[b] Iterum vitiose erat, & nullo sensu *in quo ait, quale tempus &c.* neque ut Scripturæ locus scribebatur, ut alia menda interpunctionis &c. quibus totus scatebat hic liber, dissimulemus.

[c] Vatic. *si* pro *sed*. Ut sensus tamen utquumque constet cum superiori Apostoli sententia, verbum aliquod supplendum est, puta, *illud inteligit quod nequaquam &c.* aut quid simile.

[d] Vide num isthæc sit præferenda Reginæ codicis lectio, *Christus, suis qui sua corpora mortificaverunt per præsentem Spiritum, vitam ostendit, per justitiam operum, sive per correctionem vitiorum mortalium, sive per fidem Jesu Christi &c.*

& ait: *Si autem Spiritus ejus qui ſuſcitavit Chriſtum a mortuis, habitat in vobis, qui ſuſcitavit Chriſtum a mortuis, vivificabit & mortalia corpora veſtra per inhabitantem Spiritum ſuum in vobis*: Nonne tibi videtur dicere, quia ſi Spiritus ejus qui ſuſcitavit Chriſtum Jeſum, id eſt, qui ejuſdem Jeſu Chriſti Spiritus eſt, habitat in vobis: conſequenter vivificabuntur & mortalia corpora veſtra cum [a] immortalibus animabus ab eo qui ſuſcitavit Chriſtum Jeſum a mortuis, principem, & primogenitum reſurrectionis? Et quibus tale tantumque divinitus per Spiritum munus indultum eſt, debitores ſumus Spiritui, non carni, ut juxta eam vivamus. Siquidem qui juxta carnem vixerit, morietur illa morte quæ peccatum ſequitur. *Peccatum quippe cum conſummatum fuerit, generat mortem*, ſecundum Jacobum. (Jac. 1.) Sed & Ezechiel (Ezech. 18.) peccantem animam mori ſcribit, Separatur enim jam a vita, quæ in ſapientia Spiritus collocata eſt.

42. Si quis autem tranſcenderit vitam [b] carnis, & Spiritu opera carnis mortificaverit: vivet beata æternaque vita, relatus in filios Dei, & directus in viam rectam, propter Spiritum Sanctum, qui & Dei Spiritus appellatur. (Rom. 8.) *Si enim*, inquit, *juxta carnem vixeritis, moriemini. Quod ſi ſpiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis*. Et in conſequentibus: *Quotquot enim Spiritu Dei aguntur, hi filii ſunt Dei*. Rurſum reſocillans eos, & conſolans, & provocans ſperare meliora, quibus loquebatur, (Ibidem.) ait: *Non enim accepiſtis iterum Spiritum ſervitutis in timore*: id eſt, non ſimilitudine ſervorum, metu & terrore pœnarum vos [c] abſtinetis a vitiis: quia habetis vobis datum a Patre Spiritum adoptionis, id eſt Spiritum Sanctum, qui ipſe Spiritus, & Dei, & Chriſti, & veritatis dicitur atque ſapientiæ. Si autem Spiritus iſte adoptat in Filios Dei eos, quorum dignatione ſui habitator efficitur, tibi conſequentium ſuper potentia ejus intelligentiam derelinquo.

42. Porro in hoc adoptionis Spiritu (Ibid.) clamant qui habuerint illum, patrem Deum, ſicut oſtendit ſermo, dicens: *In quo clamamus abba pater*: ipſo Spiritu qui nos adoptat in filios, teſtimonium præbente participatione ſui, quod a noſtro Spiritu poſſidetur, quia filii Dei ſumus. Cui conſequens eſt Deum quidem quaſi [d] patrem, hæreditarias nobis divitias contuliſſe, ſpiritualia dona: Chriſti vero cohæredes nos eſſe, eo quod fratres ejus, per gratiam & benignitatem ipſius appellamur. Erimus autem hæredes Dei, cohæredes autem Chriſti ſi compatiamur: ut & conglorificari ei ex paſſionum ſocietate mereamur.

43. Verum quia & hoc juxta id quod potuimus ediſſertum eſt, proponamus Prophetæ capitulum, quædam de Spiritu Sancto continens, ut non ſolum de novo, verum etiam de veteri Teſtamento ſuper ejus fide intellectuque doceamur. Nam & ſuperius prælocuti ſumus, in omnibus ſanctis, tam his qui poſt adventum Domini noſtri fuerunt, quam etiam retro, in Patriarchis videlicet & Prophetis, Spiritus Sancti gratiam fuiſſe verſatam, & eos diverſis chariſmatibus virtutibuſque compleſſe. Quomodo enim unius Dei, & Unigeniti ejus gratiam poſſidentes, tam hi qui ante, quam etiam illi qui poſt adventum ejus, juſtitiæ erexere vexillum, veritatis ſunt ſcientiam conſecuti; ſic & Spiritus Sancti gratiam poſſidebunt, quia inſeparabilem a Patre, & Filio eſſe, Spiritum Sanctum in multis ſupra locis oſtendimus. Scriptum eſt ergo in Propheta: (Is. 63. & seq.) *Miſericordiæ Domini recordatus ſum, & virtutis ejus in omnibus quæ retribuit nobis. Dominus judex bonus domui Iſrael: inferens nobis juxta miſericordiam ſuam, & juxta multitudinem juſtitiæ ſuæ. Et dixit:* [e] *Nonne populus meus filii? & non prævaricabuntur. Et factus eſt illis in ſalutem ex omni tribulatione eorum; non legatus, neque Angelus, ſed ipſe ſalvavit eos: eo quod dilexerit eos, & pepercerit eis. Ipſe redemit eos, & ſuſcepit eos, &* exal-

a Ita ferunt vetus editio & Reginæ mſ. antea erat *cum immortalium animabus*. Mox eadem vetus edit. *primogenitum illum reſurrectionis oſtendens. Quare & quibus tale &c.*

b Eſt Reginæ codicis integrior lectio hæc & concinnior. Antea erat tantummodo *tranſcenderit vitam carnis, & Spiritu opera carnis mortificaverit*.

c Vat. *abſtinete a vitiis, qui habetis vobiſcum datum &c.* deinde *qui ipſe Spiritus Filii & Chriſti, & veritatis &c.*

d Cod. Reginæ *qua a noſtro ſpiritu poſſidetur*, & paulo poſt cum veteri quoque editione, *quaſi patrem hæreditari a nobis, Chriſti vero cohæredes &c.* abſque illis, *divitias contuliſſe ſpiritualia dona*.

e Erit operæ pretium inſignem iſtud Iſaiæ locum recolere ad Græcum exemplar, ad cujus fidem nonnulla emendavimus. Pro *Nonne populus meus filii?* erat negandi ſenſu, *Non populus meus filii*. contra mſſ. Reginæ, & Vaticani fidem. Græcus quoque Οὐχ ὁ λαός μου, &c.

exaltavit eos in omnibus diebus sæculi. Ipsi vero non crediderunt, & irritaverunt Spiritum Sanctum ejus: & conversus est eis ad inimicitiam. Ipse debellavit eos, & recordatus est dierum antiquorum. Qui eduxit de terra pastorem ovium, qui posuit in eis Spiritum Sanctum, congregans dextera Moysen.

44. Qui frequenter Dei adepti sunt beneficia, scientes gratia magis, & misericordia ejus, quam propriis ex se fuisse operibus consecutos, quasi uno omnes consensu, & animo concordantes loquuntur, *Misericordiæ Domini recordatus sum*. Cogitantes enim quæ ab eo frequenter in Moyse dona susceperint, gratias referunt, & cum misericordia, etiam virtutum Domini recordantur, sive mirabilium, quæ crebro pro eis fecit in populis, sive profectuum animæ, quibus per Legem, & Prophetas, & præcepta ejus salubria eruditi sunt. Siquidem in Scripturis nomen virtutis utrumque significat. Recordari autem se misericordiæ, & virtutum ejus, inquiunt, in omnibus quæ retribuit eis, non juxta justitiam suam, sed juxta misericordiam & bonitatem ejus, qui est judex domui videnti, [a] & sensui mundo corde cernenti Dominum. Hoc siquidem ex Hebræo sermone in lingua nostra interpretatur *Israel*, id est, *mens videns* [b] *Deum*. Licet enim tormenta, & cruciatus judex nonnunquam inferat judicium merentibus, tamen qui causas rerum altius intuetur, videns propositum bonitatis ejus, qui cupit corrigere peccantem, bonum illum confitetur, dicens, * *Inferens nobis juxta misericordiam suam*. Si enim iniquitates eorum quos judicat attendat Dominus, quis sustinebit? Porro quia apud Dominum propitiatio est: Dominus videlicet noster atque Salvator, infert nobis secundum misericordiam suam omnia quæ nos provehant ad salutem. Inferens quoque juxta misericordiam suam, [c] & hoc faciens in judicio, cum justitia nobis tribuit, quæ admixta misericordiæ bonitate largitus est.

* al. *inferas*.

45. Arguendus [d] est ex præsenti capitulo hæreticorum error, qui bonitatem a justitia separantes, alium Deum bonum, alium justum finxerunt. Ecce enim in præsentiarum ipse est Deus, & bonus, & judex, & juxta misericordiam suam justitiamque restituens, & pariter bonus justusque subsistens. Frustra igitur iniquum dogma [e] simulantes, bonum Deum Evangelii, & veteris Testamenti justum esse defendunt, quia & in plurimis aliis locis, & nunc in Prophetæ sermone, *judex bonus* scribitur Deus, & econtrario quod nolunt, in Pauli Apostoli epistola (qui certe novi Testamenti prædicator est) Deus justus judex refertur. *Reposita est mihi*, inquit, *corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex*. Idem est ergo, licet nolint, novi & veteris Testamenti Deus, visibilium & invisibilium conditor, Salvatore etiam in Evangelio justum & bonum Patrem liquido attestante: *Pater juste, mundus te non cognovit*. Et in alio loco: *Nemo bonus, nisi unus Deus*. Sed & in veteri lege alibi justus, alibi bonus dicitur Deus. In Psalmis, *Justus Dominus*, inquit, *& justitias dilexit*. Et econtrario in Jeremia, *Bonus Dominus his qui sustinent eum*. Rursus in Psalmis, *Quam bonus Deus Israel, his qui recto sunt corde*. Et hæc quidem e latere contra hæreticos strictim dicta sunt. Tempus autem est, ut propositum Prophetæ ordinem prosequamur, qui ita contexitur: *Et dixit*, haud dubium quin Dominus, *Nonne populus meus filii, nec prævaricabuntur?* Non erant, inquit, similes his qui generati sunt & exaltati, & eum qui genuit illos, despexere. *Et factus est eis in salutem*, id est, illis de quibus Dominus ait: *Nonne populus meus filii, & non prævaricabuntur*. Hoc enim ipsum quod non prævaricati sunt, nec spreverunt patrem, eis factus est in salutem: vel ob idipsum quod appellati sunt filii, caussa eis salutis effectus est. Quæ salus a Christo Domino contributa, Angeli quoque ad pastores voce firmatur, dicentis: *Ecce evangelizo vobis* [f] *gaudium magnum, quod erit omni populo; quia*

2. Tim. 4. — Joan. 17. — Marc. 10. — Psal. 7. — Psal. 72. — Isaia 1. — Luc. 2.

[a] Vetus Editio, *& sensu mundo cernenti Deum*.

[b] Vitiose & contra mss. fidem antea erat *Dominum*. Hæc porro nominis Israel etymologia, sive νοῦς ὁρῶν Θεὸν, Græcis præcipue arrisit, Olympiodoro in cap. 1. Ecclesiastæ, Leontio de Sectis, Theophani Ceramco aliisque. E Latinis apud Optatum Milevitanum invenias lib. 2. in fine, & Hieronymum quoque ex aliorum sensu. Qui autem ex ea voce ישראל extundi possit, alibi diximus.

[c] Verba *& hoc faciens* in Reginæ ms. expunguntur: mox Vatic. *nobis tribuit, quia ea juxta misericordia bonitatem largitus est*.

[d] Hinc tertium librum auspicantur Editores alii, qua de re supra diximus in præfixa Admonitione. Absonum vero est maxime, quod a media Isaiæ loci expositione inceperint.

[e] Reginæ liber *bonum de Evangelio, & de veteri Testamento justum esse defendunt*.

[f] Vatic. *evangelium magnum, & natus est nobis*, Græco ipso textu dissentiente.

quia natus est vobis hodie salvator, *qui* A *est Christus Dominus*, *in Civitate David*. Ipse factus est cunctis, qui in eum credunt, occasio salutis æternæ, & ipse est salvator mundi, qui venit quærere quod perierat. Et ipse est, de quo chorus sanctorum canit. [a] *Deus noster*, *Deus salvandi*.

Psal. 67. a

46. Quia igitur Deus erat, qui salutem præbebat æternam, dictum est, *Non legatus*, *neque Angelus*, id est, non Propheta, non Patriarcha, non le- B gislator Moyses salvavit eos. Omnes enim quos nominavi, poterant ad Dominum fungi legatione pro populo. Denique Moyses interpellans eum pro delinquente plebe, ait: *Si dimittis eis peccatum eorum*, *dimitte*. Sed obsecravit veniam quadraginta diebus jejunans, & misericordiam Dei, animæ afflictione provocans. Nemo autem de horum numero legatorum potest esse salvator, indigens & ipse eo, qui salutis largitor C verus est. Nam & Angeli, quanquam spiritus sint, & ad diversa propter eos qui salutem accepturi sunt, ministeria mittantur, non sunt tamen auctores salutis, sed eum qui fons salutis est, interpretantur & nunciant. Unde dictum est, *Non legatus*, *neque Angelus*, *sed ipse Dominus salvavit eos*. Non propter aliud quid, sed propter id, *quod diligeret eos*, *& parceret eis*. Parcere autem dicitur, quasi creaturis suis, D juxta illud quod alibi scribitur. *Parces autem omnibus Domine amator animarum*, *quia tuæ sunt*, *neque enim odies*, *quos fecisti*. Quapropter & pro eorum salute proprio Filio non parcens Pater, tradidit eum in mortem, ut per mortem Filii sui destructo eo qui habebat mortis imperium, hoc est diabolo, redimeret omnes qui ab eo captivitatis vinculo tenebantur. Unde subiicitur, *Ipse autem redemit eos*, *& suscepit eos*, *& e-* E *xaltavit illos*. Suscipit enim exaltatque salvatos, & redemptos in sublime tollit virtutum alis, & eruditione & scientia veritatis, non ad unum tantum, & alterum diem, sed in omnibus diebus æternitatis, habitans in eis, & cum eis, & usque ad consummationem sæculi vitam eis tribuens, salutisque auctor existens. Omnibus autem diebus sæculi illuminans corda eorum, non finit eos in tenebris ignorantiæ, & errore versari. Et hoc puto esse quod scriptum est, *in omnibus diebus* exaltari eos.

Exod. 32.

Sap. 11.

47. Quia vero mutabiles, & ad vitia sponte labentes, post tanta beneficia Deo fuerunt increduli, & præcepta illius reliquerunt, & exacerbaverunt Spiritum Sanctum Dei, qui eis multa bona largitus est, in peccatum simile corruerunt, his qui postquam geniti sunt, & exaltati, spreverunt patrem suum. Vel certe nunc ipsi describuntur, qui & ante descripti sunt, siquidem & ibi post peccatum dicitur ad eos. *Dereliquistis Dominum*, *& ad iracundiam concitastis Sanctum Israel*, & nunc, quod *ipsi non crediderunt*, *& exacerbaverunt Spiritum Sanctum ejus*. Ex præsenti ergo loco societas Spiritus ad Dominum ostenditur. Qui dereliquit Dominum, & est incredulus, & ad iracundiam provocat Sanctum Israel, & exacerbat Spiritum Sanctum ejus. Eadem indignatio super peccatoribus tam ad Spiritum Sanctum, quam ad Sanctum Israel refertur. Unde & in consequentibus similis copula Trinitatis ostenditur, dicente Scriptura, Dominum ad inimicitias esse conversum, his qui exacerbaverunt Spiritum Sanctum ejus, & tradidisse eos sempiterno cruciatui, postquam non sermone, sed rebus in Sanctum ejus Spiritum blasphemaverunt. Ipse igitur qui *eis conversus est ad inimicitiam*, *debellavit eos*, & subjecit multiplicibus longisque cruciatibus, ut nec in præsenti tempore, nec in futuro consequantur veniam peccatorum. Exacerbaverunt enim Spiritum Sanctum ejus, & blasphemaverunt in illum.

48. Si autem volueris hoc de Judæis intelligere, qui crucifixerunt Dominum Salvatorem, & idcirco exacerbaverunt Spiritum Sanctum, id quod scriptum est, *Ipse debellavit eos*, ad illam est intelligentiam referendum, quod Romanis traditi sunt, quando venit super eos ira Dei in finem. In universo enim orbe cunctisque regionibus soli exules patriæ, in terra vagantur aliena, non urbem antiquam, non sedes proprias possidentes, id quod Prophetis, & Salvatori suo fecerunt, receperunt. Quia enim sanguinarii, & vesano semper furore [b] capti, non solum Pro- b

[a] In Ms. Tholos. *Deus*, *Deus*, *Deus salvandi*.

[b] Duo Mss. Vatic. & Reg. cum veteri editione *furore raptati*.

Prophetas occiderunt, lapidaveruntque eos qui ad se missi fuerant, sed ad impietatis culmen egressi, Dominum salvatorem, qui pro cunctorum salute descendere dignatus fuerat ad terras, prodiderunt & crucifixerunt, propterea expulsi sunt urbe, quam Prophetarum & Christi cruore maculaverunt. Secundum igitur hunc sensum debellatos eos a Domino intelligere debemus, non ad breve tempus, sed ad omne futurum sæculum [a] usque ad consummationem mundi. Quippe (ut diximus) profugi atque captivi, in universis aberrant nationibus, non urbem, non regionem propriam possidentes. Attamen quia naturaliter benignus est & misericors is qui eos debellaverat, tribuit eis locum pœnitentiæ, si velint ad meliora converti. Unde & dicitur, *Recordatus est dierum sæculi*. Recordatus enim temporum futurorum, clausam januam [b] aliqua eis ex parte reseravit, ut postquam intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel (qui hac fuerit dignus appellatione) salvetur. Licet enim in id temeritatis eruperint, ut eum qui propter eos missus fuerat, interficerent, dicentes, *Sanguis ejus super nos, & super filios nostros* (Matth. 27.), tamen Deus suscitavit eum de terra, in cujus corde tribus diebus & tribus noctibus fuerat commoratus: pastorem ovium suarum. Siquidem ita contexitur, *Qui eduxit de terra pastorem ovium suarum* (Isai. 63.).

49. Quod vero pastor ovium Deus, qui nunc Prophetali sermone describitur, Dominus sit, manifestius in Evangelio discimus, ipso Salvatore testante, *Ego sum pastor bonus, & animam meam pono pro ovibus meis* (Joan. 10.). Et iterum, *Oves meæ vocem meam audiunt*. Post hæc omnia [c] Prophetes ait, *Ubi est qui posuit super eos Spiritum Sanctum?* (Isai. 63.) Admiratur quippe de quanta felicitate ad quantas miserias pervenerint. [d] Et quodammodo loquitur: Qui eos redemerat, qui posuerat in illis Spiritum Sanctum suum, habitans cum eis, ubi nunc est? quo abiit? Dereliquit eos, quia ipsi prius dereliquerunt, & ad iracundiam provocaverunt Sanctum Israel. Posuerat autem dudum in eis Spiritum Sanctum Deus, cum adhuc boni essent, & præceptis ejus obsequi niterentur. His enim tantummodo Spiritus Sanctus inseritur, qui vitiis derelictis, virtutum sectantur chorum, & juxta eas, & per eas in fide Christi victitant. Quod si paulatim [e] negligentia subrepente cœperint ad pejora confluere, concitant adversum se habitatorem suum Spiritum Sanctum, & eum qui illum dederat, convertunt ad inimicitias. Huic quid simile & Apostolus ad Thessalonicenses scribens, ait, *Neque enim vocavit nos Deus ad immunditiam, sed ad sanctificationem* (2. Thess. 4.).

50. Itaque qui spernit, sive quod melius habetur in Græco, *qui prævaricatur*, non [f] hominem prævaricabitur, sed Deum, qui dedit Spiritum Sanctum suum in vobis. Nam in his sermonibus Deus vocans per fidem in sanctificationem, [g] id est, ut Sancti Spiritus fierent credentes, dedit eis Spiritum Sanctum. Et quandiu præcepta Dei servaverunt, permansit in eis Spiritus Sanctus, quem acceperunt. Quando vero amore [h] lubrico corruerunt, & ad immunditiam sunt delapsi, spreverunt, sive prævaricati sunt Dominum, qui dederat eis Spiritum Sanctum, ut non immunditiæ deservirent, sed ut sanctificarentur. Unde pœnas luent qui ista commiserunt, non quasi hominem, sed quasi Deum spernentes. Et ut sciamus Dominum esse Spiritum Sanctum, qui datur credentibus, ex ipsius Prophetæ Isaiæ discamus eloquio, qui inducit ad quempiam dicentem Dominum: *Spiritus meus in te est, & verba mea dedi in os tuum* (Isaiæ 51.). Ostenditur enim ex sermone præsenti, quod qui acceperit Spiritum Dei, simul cum eo, & verba Dei possideat, sermones videlicet scientiæ & sapientiæ. Necnon & in alio loco ejusdem Prophetæ Deus loquitur: *Dedi Spiritum meum super eum* (Ibid. 42.). Qui ergo posuit in eis Spiritum Sanctum, Moysen dextera sua sanctificatum esse commemorat: sive illum illustrem virum, & mysteriorum Dei initiatorem, de quo ad Jesum filium Nave Dominus ait: *Moyses*

a Erat præfixo puncto. *Usque ad consummationem quippe mundi, ut diximus &c.* quæ castigantur a mss.

b Vitiosa metathesi obtinebat in editis *aliqua ex eis parte*. Scripti emendant.

c Ita in Mss. frequenter *Prophetes* in recto scribitur Græcorum more, unde editi supine admodum *Prophetis* legunt. Est autem Isaias, in cujus expositione loci perseverat.

d Perperam editi, quin etiam mss. *& quomodo loquitur?* Tum vetus Editio, *qui eos redemerat, qui exaltaverat, qui posuerat &c.*

e Minus recte editi, *negligentia suggerente ceperint ad pejora confluere*.

f Al. *prævaricantur*, in Græco ἀθετήσωσι.

g Vetus edit. *idem ut sanctificaret credentes*.

h Vatic. *vitio lubrico*: vetus edit. *vitiorum &c*

ses famulus meus, sive Legem suam, A quæ in veteri scripta est Instrumento. Nam crebro legisse me memini Moysen appellatum esse pro Lege, ut in Apostolo: *Usque in hodiernum diem, quando legitur Moyses*. 2. Cor. 3. Et Abraham ad divitem in suppliciis constitutum, Luc. 16. *Habent*, inquit, *Moysen & Prophetas*. Et certe liquido comprobatur ibi Moysen, non supradictum virum significatum esse, sed Legem.

51. Porro quæ est dextera Dei, quæ B adduxit Moysen, nisi Dominus & Salvator noster? Ipse est enim dextera Patris, per quem salvat & exaltat, & facit virtutem, sicut alibi de Deo dicitur: a Psal. 92. *Salvavit* [a] *sibi dextera sua, & brachium sanctum ejus*. Ibid. 117. Et rursum: *Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltavit me: non moriar, sed vivam, & narrabo opera Domini*. Et certe vocem hanc ex persona [b] dominici Hominis proferri, quem unigenitus Filius Dei C assumere dignatus est ex virgine, ex ipso loco manifeste comprobatur, quia ipse est dextera Dei, sicut scriptum est in Actibus Apostolorum, quod factus sit ex semine David secundum carnem, genitus de virgine, superveniente in eam Spiritu Sancto, & virtute excelsi obumbrante eam. De quo David Prophetavit in Spiritu, quod a mortuis resurgens, assumptus sit in cælos, [c] dextera Dei sublevatus. Scribitur ibi au- D tem in hunc modum: Act. 2. 31. & seqq. *Prævidens idem David locutus est de resurrectione Christi, quoniam non* [d] *derelictus in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem. Hunc Jesum suscitavit Deus, cui nos omnes testes sumus. Dextera igitur Dei elevatus, & repromissionem Spiritus Sancti accipiens a Patre, effudit hoc donum in nobis, quod vos videtis & auditis, neque enim David ascendit in cælos*. Nulli quippe dubium, exaltatum dextera Dei, & ab inferis resurgentem esse Dominum Jesum, sicut ipse Scripturæ sermone testatus est. Iste ergo qui resurrexit a mortuis dicit: *Ego dormivi & somnum cepi, & resurrexi, quia Dominus suscitavit me*. Psal. 3.

52. [e] Ipse ergo sermone Dei assumptus in cælum, elevatus esse ab ea, de qua supra diximus, dextera Dei prædicatur, & accepisse repromissiones Spiritus Sancti a Patre, & effudisse illum in credentes, ita ut omnium linguis loquerentur magnalia Dei. Nam & dominicus Homo accepit communicationem Spiritus Sancti, sicut in Evangeliis scribitur: *Jesus ergo repletus Spiritu Sancto, regressus est a Jordane*. Joan. 4. Et in alio loco: *Reversus est Jesu in virtute Spiritus in Galilæam*. Hæc autem absque ulla calumnia de dominico Homine, [f] qui totus Christus, unus est Jesus Filius Dei, sensu debemus pietatis accipere, non quod alter & alter sit, sed quod de uno atque eodem, quasi de altero secundum naturam Dei, & hominis disputetur, & quia Deus Verbum unigenitus filius Dei, neque immutationem recipit, nec augmentum. Siquidem ipse est bonorum omnium plenitudo.

53. Satis abundeque de Prophetæ testimonio disputatum est, nec ad reliqua pergamus, ut quomodo [g] scimus quod Pater & Filius sanctos & bonos sui communicatione perficiunt: sic Sanctus quoque Spiritus participatione sui, bonos efficiat sanctosque credentes: & ex hoc etiam unius cum Patre & Filio substantiæ esse doceatur. Dicitur in Psalmis ad Dominum: *Spiritus tuus bonus deducet* Psal. 142.

a Iidem libri *salvavit ei*. Græc. ἔσωσεν αὐτῷ.

b Displicuit olim nonnullis Patribus dici Salvatorem *Dominicum Hominem*, quo sermone separari hominem a Domino, & Christum dividi nova quapiam subtilitate suspicabantur. Revera Apollinaristarum propria erat isthæc loquendi formula, quam Gregorius Nazanzenus epist. 1. ad Cledonium reprehendit. Hinc etiam excogitata Ruffino contra Hieronymum fabula, quam ipse Apol. lib. 2. recitat, *quod Athanasii librum, ubi Dominicus Homo scriptus est, Apollinaristæ ad legendum acceptum ita corruperint, ut in litura id quod raserant rursus scriberent, ut scilicet non ab illis falsatum sed* a Hieronymo *additum putaretur*. Denique Augustinus cum ea locutione usus esset lib. 83. Quæst. 36. eam postmodum emendari voluit lib. 1. Retractat. c. 19. quia cum Christus sit Dominus, improprie Dominicus diceretur, quasi significaretur illum non esse Deum, & Dominum, sed Dominicum, hoc est suppositum humanum unitum Domino, seu supposito Domini, quare duo supposita in Christo fingerentur, ut Nestorius blasphemavit. Nihilo secius eam vocem alii potissimum Græci absque ulla dubitatione usurpant. S. Gregorius Nyssenus Orat. secunda de S. Stephano, ὁ μὲν γὰρ κυριακὸς ἄνθρωπος τοῦ σωτῆρος, *Dominicus homo Salvatoris*. S. quoque Epiphanius in Ancorato n. 95. aliique. E Latinis Cassianus Collat. 11. cap. 13. *Homo*, inquit, *ille Dominicus, qui redemit humanum genus*. Est autem illis, ut & præsenti Didymi loco, cujus gratia hæc scribo, illa adhibenda expositio S. Thomæ 3. part. quæst. 16. art. 3. *Homo Dominicus nonnulla ratione potest defendi, quia scilicet potest aliquis dicere, quod dicitur Homo Dominicus ratione humanæ naturæ, quam significat hoc nomen homo, non autem ratione suppositi*.

c Vatic. *Dei in dexteram sublevatus*: haud recte.

d Vetus edit. *derelicta in inferno anima ejus*: paulo infra voces, *donum in nobis*, desiderantur.

e Eadem *Iste ergo qui surgens a mortuis, sermone Dei &c.*

f Absunt a veteri editione isthæc, *qui totus Christus unus est Jesus Filius Dei*. Certe ne *Dominicus homo* Apollinariorum sensu accipiatur, addita sunt, a Didymo ne, aut Hieronymo, an ab aliis non judico. Recole notam superiorem *b*.

g Voculæ *scimus quod* in Vaticano & veteri edit. desiderantur. Mox Reginæ cod. *bonos efficit suos credentes*.

ducet me in terram rectam. Scimus autem in quibusdam exemplaribus scriptum esse: *Spiritus Sanctus tuus*. Porro in Esdra absque ulla ambiguitate bonus Spiritus appellatur: *Spiritum tuum bonum dedisti, ut eos faceres intelligere*. Quod autem Pater sanctificet, Apostolus scribit, dicens: *Deus autem pacis sanctificet* [a] *vos perfectos*. Et Salvator ait: *Pater sancte, sanctifica eos in veritate, quia verbum tuum est veritas*. Perspicue dicens: in me (qui verbum tuum sum, & veritas tua) sanctifica illos fide & consortio mei. Dictus est & alibi bonus Deus: *Nemo bonus, nisi unus Deus*. Superius quoque ostendimus quoniam Filius sanctificet, Paulo in eadem verba congruente. *Etenim qui sanctificat, & qui sanctificantur, ex uno omnes*. Sanctificantem significans Christum, & sanctificatos eos, qui possunt dicere, *Factus est nobis sapientia ex Deo Christus, & justitia, & sanctificatio*. Appellatur siquidem & Spiritus sanctificationis. Unde & ad eum dicitur, *Et omnes sanctificati sub manibus tuis, & sub te sunt*. Bonus Dominus noster Jesus Christus, & ex bono Patre generatus est, & de eo legimus, *Confitemini Domino, quoniam bonus*. Confiteantur illi autem, qui ab eo aut veniam obsecrant peccatorum, aut gratias referunt ejus clementiæ pro indultis beneficiis. Spiritus quoque Sanctus eos quos dignatur implere, sanctificat, ut superius jam demonstratum est, quando ostendimus eum participabilem & a multis simul capi posse. Et nunc in præsenti Pauli testimonio largitor sanctificationis ostenditur, in eo quod ait: *Debemus autem & nos gratias agere Deo semper pro vobis, fratres dilecti a Domino, quia elegit Deus nos primitias in salutem, in sanctificatione Spiritus Sancti, & fide veritatis*. Nam & in hoc loco charismata Dei subintelliguntur in Spiritu, cum in sanctificatione Spiritus, [b] fides pariter, & veritas possidentur.

(Nehem. 9.; 1. Thess. 5.; Joan. 17.; Luc. 18.; 1. Cor. 1.; Psal. 117.; 2. Thess. 2. 13.)

54. Quia ergo recte, & pie, & ut se veritas habet, hæc diximus, sanctificationis, bonitatisque vocabulum, & ad Patrem, & ad Filium, & ad Spiritum Sanctum æque refertur, sicut ipsa quoque appellatio Spiritus. Nam & Pater Spiritus dicitur, ut ibi: *Spiritus est Deus*. Et Filius Spiritus, [c] *Dominus*, inquit, *Spiritus est*. Spiritus autem Sanctus, semper Spiritus Sancti appellatione censetur, non quod ex consortio tantum nominis Spiritus cum Patre ponatur & Filio, sed quod una natura, unum possideat & nomen. Quia vero Spiritus vocabulum multa significat, enumerandum est breviter, quibus rebus nomen ejus aptetur. Vocatur Spiritus & ventus, sicut in Ezechiele: *Tertiam autem partem disperges in spiritum*: hoc est, *in ventum*. Quod si volueris secundum historiam illud sentire, quod scriptum est, *In spiritu violento conteres naves Tharsis*, non aliud ibi spiritus, quam ventus accipitur. Necnon Salomon inter multa hoc quoque munus a Deo accepit, ut sciret violentias spirituum, non aliud se in hoc accepisse demonstrans, quam scire rapidos ventorum flatus, & quibus causis eorum natura subsistat. Vocatur & anima spiritus, ut in Jacobi epistola: [d] *Quomodo corpus tuum sine spiritu mortuum est*, & reliqua. Manifestissime enim spiritus hic, nihil aliud nisi anima nuncupatur. Juxta quam intelligentiam & Stephanus animam suam spiritum vocans, *Domine*, inquit, *Jesu, suscipe spiritum meum*. Illud quoque quod in Ecclesiaste dicitur: *Quis scit an spiritus hominis ascendat sursum, & spiritus jumenti descendat deorsum?* Considerandum utrumnam & pecudum animæ spiritus appellentur. Dicitur etiam excepta anima, [e] & excepto spiritu nostro, Spiritus alius quis esse in homine, de quo Paulus scribit, *Quis enim scit hominum ea quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in eo est?* Si enim voluerit contendere quispiam animam hic significari in spiritu, quis erit homo cujus cogitationes, & arcana, & secreta cordis occulta nesciat [f] homo nisi spiritus ejus, quia de corpore solitario hoc intelligere velle perstultum est.

(Joan. 4. 24.; 2. Cor. 3. 17.; Ezech. 5.; Psal. 47.; Jacob. 2.; Act. 7.; Eccles. 3.; 1. Cor. 2.)

55. Quod si arguta nititur fraude sure-

a Vatic. *vos per omnia* cum Vulgata. Græc. ὑμᾶς ὁλοτελεῖς.

b Reginæ liber *in sanctificatione Spiritus Pater & veritas possidentur*.

c Pessime acceptos duos hosce Scripturæ textus ita restituo ac distinguo. Erat in altero *Dominus*, vel *Domini, Spiritus ejus* pro *est*.

d Alium ab isto e Jacobi epistola locum substituit Reginæ cod. hunc nempe cap. 4. v. 5. *Ad invidiam concupiscit Spiritus, qui habitat in vobis*: subditque *Spiritus enim nihil aliud* &c. In eo qui exhibetur vocem *tuum* non habet Vatic. liber, neque ipse Jacobi textus.

e Insigni errore editi hactenus, & passim mss. legebant *& excepto Spiritu Sancto, Spiritus alius* &c. Substitui, *spiritui nostro* ad codicis Reginæ fidem, maxime vero ad rectæ rationis argumentum, & Paulini testimonii sensum.

f Vatic. & Reginæ cod. nesciat *alius homo*.

repere, de Spiritu Sancto hæc ſcripta conteſtans, ſi diligenter verba ipſa conſideret, ceſſabit aſſerere mendacium. 1. Cor. 2. 10. Siquidem ita ſcriptum eſt: *Quis enim ſcit hominum, quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis, qui in eo eſt. Sic & ea, quæ ſunt Dei, nemo ſcit, niſi Spiritus Dei*. Quomodo enim alius eſt homo, alius eſt Deus, ſic & ſpiritus hominis, qui eſt in eo, ſeparatur a Spiritu Dei, qui eſt in eo: quem Spiritum Sanctum frequenter oſtendimus. Sed & in alio loco idem Apoſtolus a noſtro ſpiritu, Spiritum Dei ſecernens, ait, Rom. 8. *Ipſe Spiritus teſtimonium perhibet ſpiritui noſtro*: hoc ſignificans, quod Spiritus Dei, id eſt Spiritus Sanctus, teſtimonium ſpiritui noſtro præbeat: quem nunc diximus eſſe Spiritum hominis. Ad Theſ- 1. Theſſ. 5. ſalonicenſes quoque: *Integer*, inquit, *ſpiritus veſter, & anima & corpus*. Sicut enim alia eſt anima, & corpus aliud: ſic & aliud eſt ſpiritus ab anima, quæ ſuo loco ſpecialiter appellatur. De quo & * oravit, ut integer cum anima ſervetur & corpore, quia incredibile eſt, atque blaſphemum, orare Apoſtolum, ut Spiritus Sanctus integer ſervetur, qui nec [a] imminutionem poteſt recipere, nec profectum. De humano ergo, ut diximus, ſpiritu in hoc Apoſtoli ſermo teſtatus eſt.

* al. orat

56. Appellantur quoque ſupernæ rationabileſque virtutes, quas ſolet Scriptura Angelos, & Fortitudines nominare, vocabulo Spiritus, ut ibi: *Qui * facis Angelos tuos Spiritus*. Et alibi, *Nonne omnes ſunt adminiſtratores Spiritus*? Puto ad hunc ſenſum & illud referri, quod in Actibus Apoſtolorum ſcribitur: *Spiritus Domini rapuit Philippum, & non amplius eum vidit eunuchus*: id eſt, Angelus Domini in ſublime elevans Philippum, tranſtulit illum in alium locum. Rationales quoque aliæ creaturæ, & de bono in malum ſponte propria profluentes, ſpiritus peſſimi, & ſpiritus appel- Matth. 12. lantur immundi: ſicut ibi: *Cum autem ſpiritus immundus exierit ab homine*. Et Ibid. in conſequentibus: *Aſſumit ſeptem alios ſpiritus nequiores ſe*. Spiritus quoque dæmones in Evangeliis appellantur. Sed & hoc notandum, numquam ſimpliciter ſpiritum, ſed cum aliquo additamento ſpiritum ſignificari contrarium, ut ſpiritus immundus, & ſpiritus dæmonis, hi vero qui ſancti ſunt ſpiritus, abſque ullo additamento ſpiritus ſimpliciter appellantur.

* al. facit & facis. Pſal. 103. Hebr. 1. Act. 8.

57. Sciendum quoque, quod nomen ſpiritus, & voluntatem hominis, & animi ſententiam ſonet. Volens quippe Apoſtolus virginem non ſolum opere, ſed & mente ſanctam eſſe, id eſt, non tantum corpore, ſed & motu cordis interno, ait, *Ut ſit ſancta corpore & ſpiritu*: 1. Cor. 7. voluntatem ſpiritu, & corpore opera ſignificans. Conſidera utrum hoc ipſum in Iſaia ſonet, quod ſcriptum eſt: *Et ſcient, qui ſpiritu errant, intellectum*. Iſai. 29. 24. Qui enim errore judicii alia pro aliis * bona exiſtimant, accipient intellectum, ut corrigatur error illorum, ut pro pravis ea quæ recta ſunt eligant. Necnon & illud, *Una fortitudo Spiritus * veſtri*, vide an idipſum oſtendat. Et ſuper omnia vocabulum ſpiritus altiorem & myſticum in Scripturis ſanctis ſignificat intellectum, ut ibi: *Littera occidit, ſpiritus autem vivificat*, 2. Cor. 3. literam dicens ſimplicem, & manifeſtam juxta hiſtoriam narrationem, ſpiritum vero, ſanctum & ſpirituale [b] noſſe quod legitur. In hanc congruit voluntatem & illud, *Nos ſumus circumciſio, qui ſpiritu Domino ſervientes ſumus: & non in carne confidentes*. Philipp. 3. Qui enim non litera carnem concidunt, ſed cor ſpiritu circumcidunt, auferentes omne ejus ſuperfluum, quod generationi proximum eſt, & amicum, hi [c] vere ſpiritu circumciſi ſunt, in occulto Judæi, & veri Iſraelitæ, in quibus non eſt dolus. Qui tranſcendentes umbras & imagines veteris Teſtamenti cultores veri adorant Patrem in ſpiritu & veritate. In ſpiritu, quia corporalia & humilia tranſcenderunt. In veritate, quia typos, & umbras, & exemplaria relinquentes, ad ipſius veritatis venere ſubſtantiam: & ut jam diximus, humili & corporea verborum ſimplicitate contempta, ad ſpiritualem legis notitiam pervenerunt.

* al. bono ſtudio.

* al. noſtri

58. Hæc interim juxta poſſibilitatem ingenii noſtri quot res ſpiritus ſignificaret attigimus, ſuo tempore quid unumquodque ſignificet, ſi Chriſtus tribuerit, diſſerturi. Nonnunquam autem Spiritus, & Dominus noſter Jeſus Chriſtus, id eſt, Dei Filius appellatur. *Benignus ſiquidem eſt Spiritus ſapientiæ*. Et in

a Sic lego ex veteri editione; in aliis enim erat *immutationem*.

b Iterum ex eadem editione & Vatic. mſ. cum antea, *eſſe* pro *noſſe* legeretur.

c Vitioſe & hiulco ſenſu erat, *hi vero* pro *vere*: tum novo mendo, *vera Iſraelita* pro *vere*, aut *veri*.

Joan. 4. in alio loco : *Dominus autem Spiritus est*, ut ante diximus, ubi etiam illud ad- Joan. 4. 24. junximus, *Spiritus Deus est*, non juxta nominis tantum communionem, sed juxta naturæ substantiæque consortium. Quomodo enim quorum diversa substantia est, interdum evenit ut communi vocabulo nuncupentur, & hæc dicuntur ὁμώνυμα, ita eorum, quorum eadem est natura atque substantia, cum societate vocabuli, naturæ quoque æqualitas copulatur, & disciplinæ Dialecticorum est appellare hæc συνώνυμα. Idcirco & Spiritus vocabulum, & si quid aliud in Trinitate usurpari solet συνώνυμον est : verbi gratia, [a] sanctus bonus, & cætera his similia, de quibus paulo ante perstrinximus.

59. Porro ad hæc necessario devoluti sumus, ut quia frequenter appellatio Spiritus in Scripturis est respersa divinis, non labamur in nomine, sed unumquodque secundum locorum varietates & intelligentias accipiamus. Omni itaque studio ac diligentia vocabulum Spiritus, ubi & quomodo appellatum sit, contemplantes, sophismata eorum & fraudolentas decipulas conteramus, qui Spiritum Sanctum asserunt creaturam. Legentes enim in Propheta, Amos 4. 12. [b] *Ego sum firmans tonitruum, & creans Spiritum*, ignorantia multiplicis in hac parte sermonis, putaverunt Spiritum Sanctum ex hoc vocabulo demonstrari, cum in præsentiarum Spiritus nomen ventum sonet. Necnon in Zacharia audientes locutum Dominum, quod ipse sit qui creat spiritum hominis in eo, existimaverunt Spiritum Sanctum etiam in hoc capitulo significari, non animadvertentes quod animam hominis, aut Spiritum (quem tertium in homine esse jam diximus) Spiritus appellatio significet. Ergo ut præloquuti sumus, quomodo unumquodque dictum sit, consideremus, ne forte per ignorantiam in barathrum decidamus erroris. Siquidem in aliis rebus ex consortio vocabulorum error eveniens, confusionem & pudorem ei qui erravit importat : de supernis vero & divinis lapsus ad prava, ad æternam pænam deducit & * tartarum, maxime cum semel deceptus noluerit resipiscere, sed suum defensare impudenter errorem. Decebat etiam, & magnitudo voluminis exigebat, ut finem acciperet oratio.

* al. *barathrum*.

60. Verum quia infert se quæstio adversus ea quæ superius disputavimus : quam idcirco tunc prætermisimus, ne textum sermonis irrumperet, & inter piam prædicationem impia contentio poneretur, necessarium puto ad propositum respondere, & lectoris arbitrio, quid super his sentiat, derelinquere. Disputantibus ergo supra, quod animam vel mentem hominis nulla creatura juxta substantiam possit implere, nisi sola Trinitas, quia tantummodo secundum operationem, & voluntatis errorem, sive virtutem, animus de his quæ * creata sunt impletur : oborta est quæstio nostra, quasi sententiam solvens, quod creata substantia, quæ in Scripturis Satanas appellatur, ingrediatur in aliquos, & cor quorundam implere dicatur. Nam ad eum qui medietatem pretii de agro vendito sibi, aliud profitens, reservaret, a Petro Apostolo dictum est, *Anania, quare implevit Satanas cor tuum?* Act. 5. Et de Juda loquitur ipse Salvator, quod intraverit in eum Satanas. Ad quod postea respondendum est. Interim nunc [c] disputemus adversum id quod scriptum est, *Quare implevit Satanas cor tuum?* quommodo Satanas mentem alicujus & [d] principale cordis impleat, non ingrediens in eum & in sensum ejus, atque, ut ita dicam, adytum cordis introiens : siquidem hæc potestas solius est Trinitatis : sed quasi callidus quidam & nequam ac fallax fraudulentusque deceptor, in eos animam humanam malitiæ affectus trahit, per cogitationes & incentiva vitiorum, quibus ipse plenus est. Denique & ipse Elymas magus filius diaboli, juxta malitiam, nequitiamque subsistens, plenus omni dolo, & malitia scribitur *Satana patre ejus*, hanc ei voluntatem, quasi ex consuetudine [e] vitiorum in naturam vertente. Arguens itaque eum Apostolus Paulus atque corripiens ait : *O plene omni iniquitate & omni dolo, fili diaboli, inimice justitiæ Dei*. Act. 13. Quia enim versipellis & callidus, omnem in se dolum fraudulentiæ susceperat, appellatur filius diaboli, quia implebat ipse omne principale

* al. *facta*.

[a] Emendo ex veteri editione, *Sanctus bonus*, cum esset contra Auctoris mentem, *Spiritus bonus*.

[b] Pro *sum firmans*, Græc. στερεῶν, erat *confirmavi*. In aliquot mss. *sum formans*.

[c] Imperfecto sensu erat *Interim nunc ad id quod scriptum est*. Verbum *disputemus* ex Reginæ ms. alterum *adversum*, ex ipso & Vaticano expressum est.

[d] Græce ἡγεμονικὸν : vide in Commentariis in Matthæum.

[e] Vatic. *quasi ex consuetudine secundam pene injiciente naturam*.

pale illius fraude & iniquitate, & omni malitia: intantum illiciens eum atque decipiens, ut ipse Satanas implesse animam ipsius, & habitare in eodem putaretur, quem ad omnes suæ perversitatis dolos, ministrum sibi ac [a] famulum præparaverat.

61. Ad id vero quod secundum * posueramus exemplum, quia in Judam introisset Satanas, hoc dicendum est. Observans diabolus quibusdam motibus & operationum signis, ad quæ potissimum Judæ cor esset vitia proclivius, deprehendit eum patere insidiis avaritiæ, & reperta cupiditatis janua, misit in mentem ejus quomodo desideratam pecuniam acciperet, & per occasionem lucri, proditor magistri & Salvatoris sui existeret, argentum pro pietate commutans, & suscipiens pretium sceleris a Pharisæis atque Judæis. Hæc ergo cogitationis occasio locum tribuit Satanæ, ut in cor ejus introiens, impleret eum pessima voluntate. Introivit ergo non secundum substantiam, sed secundum operationem, quia introire in aliquem, increatæ naturæ est ejus, quæ participetur a pluribus. Imparticipabilis ergo diabolus est, non creator, sed creatura subsistens. Unde & convertibilis atque mutabilis, e sanctitate decidit atque virtute. Diximus supra * μετοχικόν, id est, quod participatione capiatur, esse incorruptibile & immutabile, & consequenter æternum. Quod autem mutari potest, factum esse & habere principium. Porro quod incorruptibile sit, esse & retro & deinceps sempiternum. Non ergo (ut quidam putant) participatione naturæ, sive substantiæ implet quempiam diabolus, aut ejus habitator efficitur, sed per fraudulentiam, & deceptionem, & malitiam habitare in eo creditur quem replevit. Hac autem fallacia etiam presbyteros, qui adversus Susannam [b] in crudelitatem se verterant, intravit: implens animas eorum incendio libidinis, & fera senii voluptate. Scriptum est enim: *Venerunt autem & duo presbyteri, pleni iniqua cogitatione*. His insidiis implevit & universum populum Judæorum, dicente Propheta de eo, *Væ gens peccatrix, populus plenus peccatis, semen pessimum, filii iniqui*. Semen quippe nequam [c] diabolus, & filii ejus, propter iniquitatem & plenitudinem, dicti sunt peccatores. Si autem ab his qui ejus in Scripturis filii nominantur, juxta substantiæ participationem * non capitur, siquidem impossibile hoc esse in creaturis frequenter ostensum est, neque alius quis potest eum capere participatione substantiæ, sed tantummodo assumptione fraudulentissimæ voluntatis. Operationem quippe & studia non solum bonorum operum, [d] sed etiam malorum in creaturis diximus; naturam vero atque substantiam solius in alios posse Trinitatis intrare.

* Vat. proposueramus.

* Erat μετοχικῶς

Dan. 13.

Isai. 1. 4.

* al. nuncupantur.

62. Abunde (ut reor) occursum est propositæ quæstioni. Quia vero ineptum & stultum videtur, adversus fatua respondere, & si quid in buccam * ruerit impiorum, hoc velle dissolvere; non enim tantum impietas est, scelerata proponere, quantum & de sceleratis [e] cum resistente velle tractare: idcirco illud quod solent jactare, prætereo, sacrilega adversus nos audacia proclamantes: Si Spiritus Sanctus creatus non est, aut frater est Dei Patris, aut patruus est unigeniti Jesu Christi, aut filius Christi est, aut nepos est Dei Patris, aut ipse filius Dei est, & jam non erit unigenitus Dominus Jesus Christus, cum alterum fratrem habeat. Miseri atque miserabiles, non sentientes de incorporeis & invisibilibus, juxta corporalium & visibilium disputari non licere naturam. Fratrem esse vel patruum, nepotem vel filium, corporum nomina sunt, & imbecillitatis humanæ vocabula. Trinitas vero omnes has prætergreditur nuncupationes. Et quotiescunque in aliqua de his cadit: nominibus nostris, & incongruis vocabulis, non [f] suam naturam loquitur. Cum igitur sancta Scriptura amplius de Trinitate non dicat, nisi Deum Patrem esse Salvatoris, & Filium generatum esse a Patre, hoc tantummodo debemus sentire quod scriptum est. Et ostenso quod Spiritus Sanctus increatus sit, consequenter intelligere, quod cujus non est creata substantia, recte Pa-

* al. irruit.

 tri

a Idem *ministrum sibi ac filium præparaverat*.
b Vetus edit. *qui adversus Susannam amorem in crudelitatem verterant*. Vatic. *qui adversus Susannam sæviebant, in crudelitatem verterat, & implevit animas* &c.
c Cod. Reginæ *filii Diaboli*. Et mox Vatic. *dicti sunt peccatorum*, probo uterque sensu, nisi etiam meliori.
d Expressius Reg. ms. *sed etiam malorum participabilia esse in creaturis diximus, naturam vero atque substantiam solius Trinitatis in alios posse intrare*.
e Erat incommodo sensu, *saltem resistentem velle* &c. tum certo errore, *quod solent tractare, prætereo*, pro *jactare*, aut *jactitare*, quod habent emendatiores libri.
f Male obtinebat, *non sua natura*, in recto. Emendat Vatic. & vetus Editio.

tri Filioque societur.

63. Hæc juxta eloquii nostri paupertatem in præsenti dicta sufficiant: [a] timorem meum, quod de Spiritu Sancto loqui ausus sim, indicantia. Quicunque enim in eum blasphemaverit: non solum in hoc sæculo, verum etiam in futuro non dimittetur ei, nec ulla misericordia & venia reservabitur illi, qui conculcaverit Filium Dei, & * injuriam fecerit Spiritui gratiæ ejus, in quo sanctificatus est. Quod quidem & in Deo Patre est intelligendum. Nam qui blasphemaverit in eum, & impie egerit, sine venia cruciabitur, [b] nullo pro eo Dominum deprecante, sicut scriptum est, *Qui autem in Dominum Deum peccaverit, quis orabit pro eo?* Necnon & qui Filium negaverit coram hominibus, negabitur ab eo coram Patre, & Angelis ejus. Ergo quia nulla venia in Trinitatem conceditur blasphemantibus, omni studio & cautela est providendum, ut ne in brevi quidem parvoque sermone de ea disputantes, labamur. Quin potius si quis hoc volumen legere voluerit, quæsumus, ut mundet se ab omni opere malo, & cogitationibus pessimis: quo possit illuminato corde ea intelligere quæ dicuntur, & plenus sanctitate atque sapientia, ignoscere nobis, sicubi voluntatem nostram non implevit effectus, & tantummodo consideret, qua mente quid dictum sit, non quibus expressum sermonibus. Sicut enim pietatis sensum nobis audaciter juxta nostram conscientiam vendicamus, ita quantum de eo loqui pertinet, venustatem rhetoricam facundiamque, juxta consequentiam textumque sermonis, [c] procul abesse simpliciter confitemur. Studii quippe nostri fuit, de Scripturis Sanctis differentibus pie intelligere quæ scripta sunt, & imperitiam mensuramque nostri non ignorare sermonis.

* al. *contumeliam*.

[a] Reginæ liber & Vatic. *timorem tantum meum in eo, quod de Spiritu Sancto loqui ausus sim, indicavi.*

[b] Idem Reg. ms. *nullo modo pro eo Domino deprecante.*

[c] Intrusa heic perperam *nos* vocula, sensus laborabat. Expunxi ope codicis Reginæ, qui itidem expuncta voce *juxta*, fere concinnius legit *facundia consequentiam*.

IN SEQUENTEM LIBRUM

CONTRA LUCIFERIANOS ADMONITIO.

N*Otum Luciferi Caralitani Episcopi hanc fuisse mentem, ut qui in Ariminensi Concilio Arianæ perfidiæ subscripserant, amplius inire communionem cum Ecclesia, tametsi pœnitentes non possent: seque adeo ab eorum quoque communione, qui lapsos post satisfactionem receperant, penitus abdicasse*. Nam, *inquit Sulpicius Hist. Lib.* 2. *cap.* 45. intantum eos qui Arimini fuerant, condemnavit, ut se etiam ab eorum communione secreverit, qui eos sub satisfactione, vel pœnitentia reciperent. *Ex eo Luciferianorum manavit hæresis, temere asserentium ab Arianis, & qui illis semel consenserant Episcopis, non conferri Spiritum Sanctum, eosque ab Episcopatu ac Sacerdotii munere ita excidisse, ut sacramenta administrandi facultatem omnem illis adimerent, atque ipsos etiam baptizatos ab eis nisi per manus impositionem, atque invocationem Spiritus Sancti nollent suscipere.*

Hac de re disputatum est aliquando Luciferianum inter atque Orthodoxum, sed conviciis, ut ferme usuvenit, magis quam argumentis uterque altercatus, adversarium fregerat potius quam superaverat. Condictum est itaque, ut altera die convenirent, iisque contendentibus, quæ pro sua quisque caussa diceret, a Notariis excepta sunt. Atque in hoc quidem libro per Dialogum abs Hieronymo exponuntur, quasi ab altercantium ore proficiscantur; sed nihil dubium est, a S. Doctore studiose contextum opus atque expolitum fuisse ad Catholicæ veritatis tuendam fidem. Nam & gesta Ariminensis Concilii magnam partem adducit, deque ejus historia, Arianorumque in eo artibus ac dolis loquitur, eoque in primis quod Usiæ vocabulum ad sarciendam pacem rejici ab Orthodoxis hæretici obtinuerunt, quando in cæteris se fingerent consentire; sed postquam Episcopos nefaria subscriptione illa devinxerant, fraudem aperuerint, & pro se victoriam inclamarint. De baptismo etiam hæreticorum copiose disserit, tamque ad rectum sensum, ut eorum minime probem opinionem, qui dicunt quædam in hoc libro super hæreticorum baptismo S. Doctori excidisse, quæ ingenio per ætatem magis subacto postmodum revocaverit. Tale illud etiam est, quod Victorius confutat, nempe S. Hieronymum putasse necessariam esse in Sacerdotibus rectam vitam, ut vel absolvant, vel Eucharistiam conficiant. Contra enim num. præsertim 5. *luculenter constituit, ut si alibi contrarium videatur asserere, ideo faciat, ne dum de sola sibi Sacerdotes potestate oblandiuntur, rectam vivendi deserant normam, & quod potestate construunt, exemplo destruant.*

De anno quo opus istud elucubrarit, non satis convenit inter eruditos. Illud nempe aliquos movet, quod in Chronico Luciferum multa cum laude memoret, neque sit vero simile ejus celebrari constantiam ac fidem, cujus sententiam, immo errorem edito libro impugnat, nisi si liber iste, in quo male audit, illo in quo bene, posterior sit. Quamobrem cum anno 380. *Chronicon fuisse conscriptum constet, Dialogum hunc post eam temporis notationem differri volunt. Sed nihil esse hujusmodi argumentum videas, si illa ipsa recte expenderis testimonia, & multa esse scias, quæ in Lucifero Hieronymus suspiciebat: nec proprie ipsum Episcopum, sed ejus asseclas, qui ejus nomine ad erroris patrocinium abutebantur, impugnari. Nam & hoc ipso in libro bene audit Lucifer, ut illis verbis*, Cogor de Beato Lucifero secus quidquam, quam & illius meritum, & mea humanitas poscit, existimare. *Ex serie autem & loco, quo in Catalogo ab ipso Hieronymo censetur hic liber, & Chronico proxime præcedere eum liquet, sive annum* 380. *antevertere, & relictæ solitudinis epocham, sive ann.* 379. *ut in Chronologicis Epistolarum argumentis notatum est, superare. Facile igitur ipso anno* 379. *quo e Calcidis eremo fugiens, Antiochiæ substitit, librum exaravit, nam & Antiochiæ Luciferianus atque Orthodoxus altercati sunt, & proxime ab illa altercatione scribere se Hieronymus profitetur.*

IN-

INCIPIT

ALTERCATIO

LUCIFERIANI ET ORTHODOXI

A SANCTO HIERONYMO SCRIPTA.

* al *quod*

* *MSS. exercuit.*

1. PRoxime accidit, * ut quidam Luciferi sectator, cum alio Ecclesiæ alumno odiosa loquacitate contendens, caninam facundiam * exercuerit. Asserebat quippe universum mundum esse diaboli, & ut jam familiare est eis dicere, factum de Ecclesia lupanar. At ille e contrario, rationabiliter quidem, sed importuno & loco & tempore, defendebat, non sine caussa Christum mortuum fuisse, nec ob Sardorum tantum [a] mastrucam Dei Filium descendisse. Quid plura? dum [b] audientiam & circulum lumina jam in plateis accensa solverent, & inconditam disputationem nox interrumperet, consputa pene invicem facie, recesserunt. Hoc tamen his qui affuerunt statuentibus, ut in secretam porticum primo mane conveniretur: quo quum juxta placitum omnes convenissent, visum est utriusque sermonem a notariis excipi.

2. Atque ita cunctis residentibus, HELLADIUS LUCIFERIANUS dixit, Hoc primum mihi responderi volo, utrum Ariani Christiani sint, an non? [c] ORTHODOXUS, Ego plus, inquit, interrogo, utrum ne omnes hæretici Christiani sint? L. dixit, Quem hæreticum dixeris, Christianum negasti. O. dixit, Omnes ergo hæretici Christiani non sunt? L. d. Jam superius audisti. O. d. Si Christi non sunt, diaboli sunt. L. d. Nemo dubitat. O. d. Si autem diaboli sunt, nihil refert hæretici sint, an gentiles. L. d. Non refello. O. d. Igitur fixum inter nos habemus, de hæretico sic loquendum, sicut de gentili. L. d. Plane fixum. O. d. Quære nunc ut libet, quoniam inter nos constat, hæreticos gentiles esse. L. d. Quod interrogatio mea cogere volebat expressum est, hæreticos Christianos non esse. Nunc restat conclusio. Si Ariani hæretici sunt, & hæretici omnes gentiles sunt, & Ariani gentiles sunt. Si autem Ariani gentiles sunt, & constat nullam societatem Ecclesiæ esse cum Arianis, id est, cum gentilibus, manifestum est vestram Ecclesiam quæ ab Arianis, id est, a gentilibus, Episcopos suscipit, non tam Episcopos recipere, quam de Capitolio Sacerdotes: ac per hoc Antichristi magis synagoga, quam Christi Ecclesia debeat nuncupari.

De hæretico loquendum ut de gentili.

3. ORTHOD. d. Ecce impleta est Prophetia: Paravit mihi foveam, & ipse incidit in eam. LUCIF. d. Quonam modo? O d. Si Ariani, ut dicis gentiles sunt, & Arianorum conventicula castra sunt diaboli, quomodo in castris diaboli baptizatum recipis? L. d. Recipio, sed pœnitentem. O. d. Prorsus quid dicas, non intelligis. Quisquamne gentilem recipit pœnitentem? L. d. Ego simpliciter in exordio sermonis omnes hæreticos gentiles esse respondi. Verum quia captiosa interrogatio fuit, primæ quæstionis tibi palmam tradens,

a Notatum Lexicographis nomen. Theodorus *Mastruca vestis Sarda*. Al. *Mastruga*. Prudentius

Solvere Mastrucis proceres, vestire Togatos.

Apposite vero in primis Quintilianus lib. 1. cap. 10. *Mastrugam, quod Sardum est, illudens Cicero ex industria dixit*. Paulinus quoque Macario *inops habitus, & Mastruga Sardorum*.

b In aliquot libris *dum audientium circulum lumina &c.*

c Vetus editio Hieronymum ipsum sub Orthodoxi persona loquentem inducit, *Orthodoxus Hieronymus, ego &c.*

dens, ad secundam veniam in qua ajo laicum ab Arianis venientem recipi debere pœnitentem, Clericum vero non debere. O. d. Atqui in prima quæstione quam obtinuisse me dicis, etiam secundam obtinui. L. d. Doce quomodo obtinueris. O. d. Nescis & laicos & Clericos unum habere Christum, nec alium neophytis, alium Episcopis esse Deum? Cur ergo non recipiat Clericos, qui recipit laicos pœnitentes? L. d. Non est ipsum lacrymas fundere pro peccatis, & corpus attrectare Domini. Non est ipsum ad fratrum genua provolvi, & de sublimi loco Eucharistiam ministrare populo. Aliud est lugere quod fueris, aliud neglecto peccato, in Ecclesia vivere gloriosum. Tu qui hesterno die sacrilegus creaturam, Dei Filium predicabas; qui quotidie pejor Judæis, blasphemiarum lapides in Christum jaciebas, cujus manus sanguine plenæ sunt, cujus stilus lancea militis fuit, ad unius horæ conversionem virginem Ecclesiam adulter ingrederis? Si peccasse te pœnitet, officium depone Sacerdotis: si te peccasse confidis, permane quod fuisti.

Eucharistia.

4. ORTHOD. d. Rhetoricaris, & a disputationum spinetis, ad campos liberæ declamationis excurris. Verum desine quæso a communibus locis, & in gradum rursum ac lineas regredere: postea si placuerit, latius differemus. LUCIF. d. Nulla declamatio hic est. Dolor patientiam superat, propone ut libet, argumentare ut libet, numquam persuadebis id esse [a] Episcopum, quod laicum pœnitentem. O. d. Quoniam obstinate tenes, aliam esse rationem Episcopi, aliam laici, ad compendium concertationis, tribuo quod postulas: nec me pigebit locum te faciente, manum tecum conserere. Expone mihi, quare laicum venientem ab Arianis recipias, Episcopum non recipias? L. d. Recipio laicum, qui errasse se confitetur; & Dominus mavult pœnitentiam peccatoris, quam mortem. O. d. [b] Recipe ergo & Episcopum, qui & errasse se confitetur, & Dominus mavult pœnitentiam peccatoris, quam mortem. L. d. Si errasse se confitetur, cur Episcopus perseverat? deponat Sacerdotium, concedo veniam, pœnitenti. O. d. Respondebo tibi & ego sermonibus tuis. Si laicus errasse se confitetur, quomodo laicus perseverat? deponat [c] sacerdotium laici, id est, baptisma, & ego do veniam pœnitenti. Scriptum est enim, *Regnum quoque nos & Sacerdotes Deo Patri suo fecit*. Et iterum, *Gentem sanctam, regale sacerdotium, populum acquisitum*. Omne quod [d] non licet Christiano, commune est tam Episcopo quam laico. Qui pœnitentiam agit, priora * condemnat. Si non licet Episcopo pœnitenti perseverare quod fuerat, non licet & laico pœnitenti permanere [e] in eo propter quod pœnitentiam confitetur. L. d. Recipimus laicos, quoniam nemo convertetur, si se scierit rebaptizandum: & ita fiet, ut nos simus caussa perditionis eorum si repudientur. O d. Tu in eo quod recipis laicum, unam animam recipiendo salvas, & ego in recipiendo Episcopum, non dicam unius civitatis populos, sed universam, cui præest, provinciam Ecclesiæ socio, quem si repellam, multos secum in ruinam trahet. Quamobrem quæso vos, ut eam rationem, quam in paucis recipiendis habere vos existimatis, etiam ad totius orbis salutem concedatis. Quod si displicet, & tam duri estis, immo tam irrationabiliter inclementes, ut eum qui dederit baptisma, hostem Christi: eum qui acceperit, filium putetis; nos nobis adversa non facimus: aut Episcopum cum populo recipimus, quem facit Christianum, aut si Episcopum non recipimus, scimus etiam nobis populum rejiciendum.

Apoc. 1. 6.
1. Pet. 2.
* al. contemnat.

5. LUCIF. d. Oro te, [f] nonne legisti de Episcopis dictum: *Vos estis sal terræ. Si autem sal infatuatum fuerit, in quo salietur? ad nihilum est utile, nisi ut projiciatur foras, & conculcetur ab hominibus*. Sed & illud, quod pro populo peccatore Sacerdos Deum exoret, ac pro Sacerdote nullus sit alius, qui deprecetur. Quæ quidem duo Scripturarum capitula in sententiam concurrunt unam. Nam ut sal omnem cibum condit, nec est aliquid per se tam suave, quod absque eo

Matth. 5, 13.
1. Reg. 3.

a Gravius sic legi jubet, *id esse Episcopum confitentem, quod Laicum pœnitentem*, idque rectius, ut videtur.

b In Veteri edit. *Recipio & ego Episcopum*.

c Certa quadam acceptione Plebi quoque commune fuisse olim, primis nempe Christianismi temporibus *Sacerdotii* nomen, erudire notatum est, ex illo 1. Petri 2. 9. βασίλειον ἱεράτευμα, *regale Sacerdotium*, quod statim adducitur, nam locum omiserat Martianæus, quod in suis mss. non invenisset.

d Negandi particulam expungit antiqua editio.

e Voculas *in eo* in duobus mss. desiderari Martian. notat. Gravius ita locum refixit, *non liceat & laico pœnitenti permanere quod erat, qui propter pœnitentiam confitetur*.

f Vetus edit. *Oro te nomine Christi, non legisti &c.*

Episcopus condimentum suæ Ecclesiæ.

eo gustum demulceat: ita mundi totius & propriæ Ecclesiæ condimentum Episcopus est, qui si infatuatus fuerit, sive per negationem, sive per hæresim, sive per libidinem, & ut semel dicam, per universa peccata, a quo alio poterit condiri, quum ipse fuerit omnium condimentum? Sacerdos quippe pro laico offert oblationem suam, imponit manum subjecto, reditum Sancti Spiritus invocat, atque ita eum, qui traditus fuerat Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus fieret, indicta in populum oratione, altario reconciliat, nec prius unum membrum restituit sanitati, quam omnia simul membra [a] confleverint. Facile quippe ignoscit filio pater, quum mater pro visceribus suis deprecatur. Si ergo hoc quem diximus gradu laicus pœnitens restituitur Ecclesiæ, ibique sequitur venia, ubi luctus præcesserat: manifestum est, Sacerdotem [b] de gradu suo motum, in eumdem locum non posse restitui, quia aut pœnitens sacerdotio carebit, aut in honore persistens, reduci in Ecclesiam non poterit per ordinem pœnitentis. Tu mihi nunc infatuato sale, Ecclesiæ saporem contaminas, tu eum qui projectus foras, jacere deberet in stercore, a cunctis hominibus conculcandus, super altarium reponis? Et ubi erit illud Apostoli præceptum: *Oportet Episcopum esse sine crimine, quasi dispensatorem Dei*. Et iterum: *Probet autem se unusquisque & sic accedat?* Ubi Dominica denunciatio est: *Ne miseritis margaritas* * *vestras ante porcos?* Quod si de omnibus generaliter dictum intelligis, quanto magis de Sacerdotibus præcavendum est, quum etiam de laicis sic * cavetur? *Separamini*, inquit Dominus per Moysen, *a tabernaculis istorum hominum durissimorum, & nolite* [c] *tangi ab omnibus quæ sunt eorum, ne simul pereatis in peccato eorum*. Et rursum in duodecim Prophetis: *Sacrificia eorum tamquam panis luctus, omnes qui manducant ea, contaminabuntur*. Et in Evangelio Dominus: *Lucerna*, inquit, *corporis est oculus*, id est, Ecclesiæ lumen est Episcopus. *Si autem oculus tuus simplex est, totum corpus tuum lucidum erit*. Sacerdote enim fidem veram prædicante, ex omnium corde tenebræ dis-

Fletus Ecclesiæ pro pœnitentibus.

Tit. 1. 7.

1. Cor. 11.

* al. miserimus & nostras. Matth. 7.

* al. habeatur. Num. 16. 26.

Liber duodecim Prophetarum.

Osee 9.

Matth. 6. 22.

Oculus Ecclesiæ Episcopus.

A cutiuntur. Et caussam reddit: *Neque enim lucerna accenditur & ponitur subter modium, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt*. [d] Hoc est, ideo Deus scientiæ suæ igniculum in Episcopo succendit, ut non sibi tantum luceat, sed omnibus prosit. Et in consequenti: *Si* inquit, *oculus tuus nequam fuerit, omne corpus tenebrosum est. Si autem lumen quod in te est, tenebræ sunt; ipse tenebræ quantæ erunt?* Et recte. Nam B quum ideo Episcopus in Ecclesia constituatur, ut populum coerceat ab errore, quantus erit error in populo, quum errat ipse qui * docet? Quomodo potest peccata dimittere, qui ipse peccator est? quomodo sanctum sacrilegus faciet? unde ad me lumen introiet, quum oculus meus cæcus sit? Proh dolor, Antichristi discipulus Ecclesiam Christi gubernat. Et ubi est illud, *Non potestis duobus dominis servire?* Sed C & illud, *Quæ communicatio luci ad tenebras? qui consensus Christo ad Belial?* Legimus in veteri Testamento: *Homo in quo fuerit macula & vitium, non accedat offerre dona Domino*. Et rursum: *Sacerdotes qui accedunt ad Dominum Deum, ut sacrificent, mundi sint, ne forte derelinquat eos Dominus*. Et in eodem. *Et quum accedunt ministrare sancta, non adducant in se delictum; ne moriantur*. Et multa alia, quæ persequi infinitum est, * studio D brevitatis omitto. Neque enim numerus testimoniorum, sed auctoritas valet. Ex quibus ostenditur, vos per modicum fermentum totam Ecclesiæ massam corrupisse, & de ejus manu hodie Eucharistiam accipere, quem heri quasi [e] idolum despuebatis.

6. ORTHOD. d. Multa quidem de sacris Voluminibus memoriter copioseque dixisti: sed quum totum circumieris saltum, meis cassibus * concluderis. Sit quippe, ut vis, Arianorum E Episcopus hostis Christi, sit infatuatum sal, sit lucerna sine igniculo, sit oculus sine pupilla: nempe eo pervenies, ut fallire non possit, qui sal ipse non habeat, non illuminet cæcus, non accendat extinctus. Tu autem quum conditum ab eo cibum devores, cur insulsum arguis conditorem? De igniculo ejus Ecclesia tua lucet, & lucernam ejus

Matth. 5. 15.

Ibid. 6.

* al. docetur.

Ibid. 24.

2. Cor. 6. 14. 15.

Levit. 17. & 21.

* al. sed studio.

* MSS. concluderis, vel clauseris.

[a] Alio sensu nec penitus inutili, vetus editio, *conflaverit*, & paulo post, *consequitur veniam, ubi, &c.*

[b] Absque *de* legi in vetustis codicibus Gravius monet.

[c] Gravius activa forma mavult *tangere*: textu utroque, nedum Latino interprete, consentiente.

[d] In veteri edit. *qui in domo sunt. Lucernam enim hoc est, Deus scientiæ suæ igniculum &c.*

[e] Victorius maluit juxta Brixianos codices *quasi idololatram respuebatis*.

Sacrificium in Eccleſia.

jus criminaris extinctam? Oculos tibi præbet, & cæcus eſt? Quamobrem oro te, ut aut ſacrificandi ei licentiam tribuas, cujus baptiſma probas: aut reprobes ejus baptiſma, quem non exiſtimas Sacerdotem. Neque enim fieri poteſt, ut qui in [a] baptiſmate ſanctus eſt, ſit apud altare peccator. L. d. Sed ego recipio laicum pœnitentem per manus impoſitionem, & invocationem Spiritus Sancti, ſciens ab hæreticis Spiritum Sanctum non poſſe conferri. O. d. Omnes propoſitionum veſtrarum calles ad unum compitum confluunt, & pavidorum more cervorum, dum [b] vanos pennarum evitatis volatus, fortiſſimis retibus implicamini. Nam quum in Patre & Filio & Spiritu Sancto baptizatus homo, templum Domini fiat, quum veteri æde deſtructa, novum Trinitatis delubrum ædificetur, quomodo dicis, ſine adventu Spiritus Sancti apud Arianos peccata poſſe dimitti? Quomodo antiquis ſordibus anima purgatur, quæ Sanctum non habet Spiritum? Neque enim aqua lavat animam, ſed prius ipſa lavatur a Spiritu, ut alios lavare ſpiritualiter poſſit. *Spiritus*, inquit Moyſes, *Domini ferebatur ſuper aquas*. Ex quo apparet baptiſma non eſſe ſine Spiritu Sancto. [c] Betheſda lacus Judææ, niſi per adventum Angeli, debilitata corporaliter membra ſanare non poterat: & tu mihi aqua ſimplici, quaſi de balneo animam lotam producis? Ipſe Dominus noſter Jeſus Chriſtus, qui non tam mundatus eſt lavacro, quam in lavacro ſuo univerſas aquas mundavit, ſtatim ut caput extulit de fluento, Spiritum Sanctum accepit, non quod umquam ſine Spiritu Sancto fuerit, quippe qui de Spiritu Sancto in carne natus eſt: ſed ut illud nobis monſtraretur verum eſſe baptiſma, quo Spiritus Sanctus adveniat. [d] Igitur ſi Arianus Spiritum Sanctum non poteſt dare, ne baptizare quidem poteſt, quia Eccleſiæ baptiſma ſine Spiritu Sancto nullum eſt. Tu vero quum baptizatum ab eo recipias, & poſtea invoces Spiritum Sanctum, aut baptizare eum debes, quia ſine Spiritu Sancto non potuit baptizari: aut ſi eſt baptizatus in Spiritu, deſine ei invocare Spiritum, quem tunc quum baptizaretur, accepit.

Gen. 1. 2. — *Joan. 5.* — *Chriſtus lavacro ſuo mundavit aquas.* — *Matth. 3.*

7. LUCIF. d. Obſecro te, nonne legiſti in Actibus Apoſtolorum, eos qui jam a Joanne baptizati fuerant, quum ad interrogationem Apoſtoli reſpondiſſent, ſe nec auditu quidem comperiſſe, quid eſſet Spiritus Sanctus, poſtea fuiſſe Spiritum Sanctum conſequutos? Unde manifeſtum eſt poſſe aliquem baptizari, & tamen non habere Spiritum Sanctum. O. d. Non tam imperitos divinorum Voluminum eos qui audiunt puto, ut ad hanc quæſtiunculam diſſolvendam longo ſermone opus ſit. Verum prius quam quid in eam ſententiam loquar, auſculta juxta ſenſum tuum, quanta Scripturarum turbatio oriatur. Quid eſt hoc, quod Joannes in baptiſmate ſuo aliis Spiritum Sanctum dare non potuit, qui Chriſto dedit? Et quis eſt iſte Joannes? *Vox clamantis in deſerto, parate viam Domini: rectas facite ſemitas Dei noſtri*. Ille qui dicebat: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi*. Minus dico, ille qui ex matris utero clamabat: *Et unde hoc mihi, ut mater Domini mei veniat ad me?* Spiritum Sanctum non dedit, quem Philippus Diaconus eunucho dedit? quem Ananias Paulo dedit? Audacter forſitan videar Joannem præferre cunctis. Audi Dominum loquentem: *Non eſt in natis mulierum major Joanne Baptiſta*. Nulli enim contigit Prophetarum, & annuntiare Chriſtum, & digito demonſtrare. Et quid mihi neceſſe eſt in talis viri laudibus immorari, quum a Deo Patre etiam Angelus nuncupetur? *Ecce*, inquit, *mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te*. Plane Angelum, qui poſt materni ventris hoſpitium eremi deſerta ſectatus, [e] parvulus de ſerpentibus luſit; qui ocu-

Act. 19. — *Quid ad verum baptiſma neceſſarium?* — *Iſai. 40. 3. & Matth. 3. 3. Joan. 1. 29.* — *Luc. 1. 43.* — *Act. 8.* — *Ibid. 9.* — *Matth. 11. 11.* — *Ibid. 10.*

[a] Alias erat *in baptiſterio*, quod elegantius *altari* opponitur.

[b] Nempe funiculis pennæ ſuſpendebantur præter ſpatium quod retia occupant, ut fera earum volatum quaſi periculum evitatura, ſe in retia conjiceret. Virgil. Georgic. de cervis.

Hos non immiſſis canibus, non caſſibus ullis,
Puniceæque agitant pavidos formidine pennæ.

[c] Probatica Piſcina quam Joan. 5. 2. memorat λεγομένη ἑβραϊστὶ Βηθεσδά, *dicta hebraice Betheſda*. Nunc obtinet *Bethſaida* etiam in Hieronym. mſſ.

[d] Nimirum ad eam hæc referuntur quæſtionem, qua variis occaſionibus diſputatum eſt ab antiquis, an valida eſſent quædam ſacramenta, ab hæreticis, vel ab iis collata, qui anathemate devincti erant. Monemus itaque non abſolute negari abs Hieronymo Arianos baptizare poſſe, ſed morem Eccleſiæ defendi, quæ ab Arianis venientes Epiſcopos recipiebat. Eo ſenſu etiam S. Auguſtinus epiſt. 185. n. 47. ultro fatetur *foris ab unitate Corporis Chriſti*, Spiritum Sanctum non poſſe haberi.

[e] Notatum Victorio alludi Iſaiæ locum c. 11. *Delectabitur infans ab ubere ſuper foramine aſpidis, & in cavernam reguli, qui ablactatus fuerit, manum ſuam mittet*. Quibus homo deſignatur, cui nihil etiam ab infantia ſcelerum nocuit.

lis spectantibus Christum, nihil aliud est dignatus aspicere; qui eloquiis Domini, quæ melle & favo dulciora sunt, dignam Deo vocem erudivit. Et ne quæstionem morer, sic decebat crescere Præcursorem Domini. Iste ergo talis tantusque Spiritum Sanctum non dedit, quem Cornelius Centurio antequam baptizaretur, accepit? Responde quæso, cur non dederit? ignoras? Audi quid Scripturæ doceant: Joannis baptisma non tam peccata dimisit, quam pœnitentiæ baptisma fuit in peccatorum remissionem, id est, in futuram remissionem, quæ esset postea per sanctificationem Christi subsequutura. Scriptum est enim: *Fuit Joannes in deserto baptizans, & prædicans Evangelium pœnitentiæ in remissionem peccatorum.* Et post modicum: *Et baptizabantur ab eo in Jordane confitentes peccata sua.* Ut enim ipse ante Præcursor Domini: sic & baptisma ejus prævium Dominici baptismatis fuit. *Qui de terra est*, ajebat, *terrena loquitur, qui de supernis venit, super omnes est.* Et iterum: *Ego baptizo vos in aqua, ille baptizabit in spiritu.* Si autem Joannes, ut confessus est ipse, non baptizavit in spiritu, consequenter neque peccata dimisit, quia nulli hominum sine Spiritu Sancto peccata dimittuntur. Aut si contentiose argumentaris, ideo Joannis baptisma dimisisse peccata, quia de cælis fuit, edoce quid amplius in Christi baptismate consequamur. Quod peccata dimittit, liberat a gehenna. Quod a gehenna liberat, perfectum est. Perfectum autem baptisma, nisi quod in cruce & in resurrectione Christi est, non potest dici. Ita tu in [a] perversum religiosus, dicente ipso Joanne: *Illum oportet crescere, me autem minui*; dum servi baptismo plus quam habuit tribuis, Dominicum destruis, cui amplius nihil relinquis. Quorsum ista tendit assertio? Videlicet, ut non tibi mirum videatur, si hi qui a Joanne fuerant baptizati, postea per impositionem manus Apostolorum, sint Spiritum Sanctum consequuti; quum constet, eos ne peccatorum quidem sine subsequutura fide remissionem consequutos. Tu vero qui ab Arianis recipis baptizatum, & ei tribuis baptisma, quod perfectum est, quo pacto quasi modicum quid ei defuerit, Sanctum advocas Spiritum, quum baptisma Christi sine Spiritu Sancto nullum sit? Verum longius excessi, & cum æqua fronte adversarii potuerim impetum submovere, leviora * eminus tela direxi. Joannis enim baptisma intantum imperfectum fuit, ut constet postea Christi baptismate baptizatos, qui ab eo fuerant baptizati. Ita enim historia refert: *Factum est autem, quum Apollo esset Corinthi, & quum Paulus pertransiret superiores partes Asiæ, devenit Ephesum, & quum invenisset quosdam discentes, dixit ad eos: Si Spiritum Sanctum accepistis, quum credidistis? At illi responderunt: Sed nec si Spiritus Sanctus sit, audivimus. Dixit autem ad eos: In quo ergo baptizati estis? Responderunt in Joannis baptismate. Dixit autem Paulus: Joannes quidem baptizavit baptismo pœnitentiæ plebem, dicens in advenientem post eum, ut crederent, hoc est in Jesum, in remissionem peccatorum. His auditis baptizati sunt in nomine Domini nostri Jesu Christi. Et quum imposuisset illis manus Paulus, continuo cecidit Spiritus Sanctus super eos.* Si ergo baptizati sunt vero & legitimo Ecclesiæ baptismate, & ita postea Spiritum Sanctum consequuti sunt: & tu Apostolorum sequere auctoritatem, & baptiza eos, qui Christi non habent baptisma, & poteris invocare Spiritum Sanctum.

[Margin: Joannis baptisma quid? — Joan. 3. 31. Matt. 3. 11. — Sine Spiritu Sancto nullum baptisma. — * mss. minus — Act. 19. 1 & seqq. — Verum & legitimum Ecclesiæ baptisma.]

8. LUCIF. d. Qui dormientes sitiunt, avide fauces fluminibus ingurgitant. Et quanto plus hauserint, tanto plus sitiunt. Ita mihi & tu videris adversus quæstiunculam quam proposui, hinc atque illinc argumenta quæsisse, & nihilominus in eadem quæstionum siti perseverare. An nescis etiam Ecclesiarum hunc esse morem, ut baptizatis postea manus imponantur, & ita invocetur Spiritus Sanctus? Exigis ubi scriptum sit? In Actibus Apostolorum. Etiam si Scripturæ auctoritas non subesset, totius orbis in hanc partem consensus instar præcepti obtineret. Nam & multa alia quæ per traditionem in Ecclesiis observantur, auctoritatem sibi scriptæ legis usurpaverunt, velut in lavacro ter caput mergitare, deinde egressos, lactis & mellis prægustare concordiam ad infantiæ significationem, [b] die Dominico, & omni Pentecoste, nec de geniculis adorare, & jejunium solvere, multaque alia scripta non sunt, quæ rationabilis sibi observatio vindicavit. Ex

[Margin: Mos Ecclesiarum manus impositione. — Traditionis auctoritas.]

[a] Erasm. cum antiquiori edit. *duceris irreligiosus.* Victor. *perverse religiosus.* Hieronymus epist. 44. *licet in perversum munera vestra conveniunt.*

[b] Martianæus legerat *ad infantiæ significationem redire: Dominica* &c. nullo sensu. Reposuimus quod in aliis obtinebat *die*, pro *redire*.

Ex quo animadvertis nos Ecclesiæ consuetudinem sequi, licet ante advocationem Spiritus constet aliquem baptizatum.

9. ORTHOD. d. Non quidem abnuo hanc esse Ecclesiarum consuetudinem, ut ad eos qui longe a [a] majoribus urbibus per Presbyteros & Diaconos baptizati sunt, Episcopus ad invocationem Sancti Spiritus manum impositurus excurrat. Sed quale est, ut leges Ecclesiæ ad hæresim transferas, & virginis tuæ integritatem, per meretricum lupanaria [b] patiaris? Episcopus si imponit manum, his imponit qui in recta fide baptizati sunt, qui in Patre & Filio & Spiritu Sancto tres personas, unam substantiam crediderunt. Arianus vero quum aliud nihil crediderit (claudite quæso aures qui audituri estis, ne tantæ impietatis vocibus polluamini) nisi in Patre solo vero Deo, & in Jesu Christo Salvatore creatura, & in Spiritu Sancto utriusque servo, quomodo Spiritum Sanctum ab Ecclesia recipiet, qui necdum remissionem peccatorum consequutus est? Spiritus quippe Sanctus, nisi mundam [c] sedem non incolit: nec habitator ejus templi efficitur, quod Antistitem non habet, veram fidem. Quod si hoc loco quæris, quare in Ecclesia baptizatus, nisi per manus Episcopi, non accipiat Spiritum Sanctum, quem nos asserimus in vero baptismate tribui, disce hanc observationem ex ea auctoritate descendere, quod post ascensum Domini Spiritus Sanctus ad Apostolos descendit. Et multis in locis idem factitatum reperimus, [d] ad honorem potius Sacerdotii quam ad legem necessitatis. Alioqui si ad Episcopi tantum imprecationem Spiritus Sanctus defluit, lugendi sunt, qui in [e] villulis, aut in castellis, aut in remotioribus locis per Presbyteros & Diaconos baptizati ante dormierunt, quam ab Episcopis invise-

Episcopus ad impositionem manus accurrit.

Arianorum blasphemiæ.

Impositio manuum, quare Episcopo reservata?

A rentur. Ecclesiæ salus in summi Sacerdotis [f] dignitate pendet: cui si non exors quædam & ab omnibus eminens detur potestas, tot in Ecclesiis efficientur schismata, quot Sacerdotes. Inde venit, ut sine chrismate & Episcopi jussione, neque Presbyter, neque Diaconus jus habeant baptizandi. Quod frequenter, si tamen necessitas cogit, scimus etiam licere laicis. Ut enim accipit quis, ita & dare potest; nisi forte eunuchus a
B Philippo Diacono baptizatus, sine Spiritu Sancto fuisse credendus est, de quo Scriptura ita loquitur: *Et descenderunt ambo in aquam: & baptizavit eum Philippus*. Et quum abscederent ab aqua, *Spiritus Sanctus venit in Eunuchum*. Si autem illud objiciendum putas, quia, *Quum audissent Apostoli qui erant Jerosolymis, quia recepit Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum & Joannem, qui quum venissent ad eos, oraverunt pro eis,*
C *ut acciperent Spiritum Sanctum, nondum enim ceciderat super ullum illorum*. Cur ita factum sit, in consequentibus disce. Ipse enim ait: *Sed solum baptizati erant in nomine Domini Jesu. Tunc imponebant illis manus, & accipiebant Spiritum Sanctum*. Hoc loco si & tu similiter te facere dicis, quia hæretici non baptizaverunt in Spiritu Sancto, scias Philippum ab Apostolis non fuisse divisum, eamdem habuisse Ecclesiam, eumdem Dominum Jesum Christum prædi-
D casse; Diaconum certe fuisse eorum, qui postea manus imposuerunt. Tu vero quum apud Arianos non Ecclesiam dicas esse, sed synagogam, nec Clericos Dei, sed creaturæ & idolorum cultores, quomodo in dispari caussa eamdem asseris rationem te tenere?

10. LUCIF. d. Valenter quidem & fixo gradu me tibi in faciem dimicantem repellis, sed post tergum cæderis, & nuda a spiculis dorsa non protegis.
E Esto quippe apud Arianos ne baptisma

Jus baptizandi ab Episcopo.

Act. 8. 38.

Ibidem.

M 2 qui-

a Cum Gravio & vetustioribus impressis lego. Antea erat, *qui longe in minoribus urbibus*: serie ipsa orationis renuente. Adhæc urbes tametsi minores Episcopo non caruisse ante & post Sardicensem canonem, puto: contra villæ, castella, & remotiora ab urbibus loca, quæ inferius indicantur.

b Olim erat *spurcari patiaris*, sed prius verbum in mss. non inveniri testis est Martianæus: mihi unicum *patiaris* non placet, ac malim equidem legi *partiaris*, ut quemadmodum leges Ecclesiæ ad hæresim transferri, sic Virginis integritatem per lupanaria partiri improbet.

c Repono ex antiqua editione *sedem* pro *fidem*: quæ item pro *quod Antistitem* habet *cujus Antistes*, & deinde *obloqueris* pro *hoc loco quæris*.

d Jus consignandi Presbyteris non obscure asserit, qui etiam usum aliquando permitti in epistola ad Evangelum indicavit: *Quid enim facit, excepta ordinatione, Episcopus quod Presbyter non faciat*. Et in Commentariis Ambrosii nomine vulgatis in Ephes 4. *Apud Ægyptum Presbyteri consignant, si præsens non sit Episcopus*. Paria habet vetus Auctor Quæstionum ex utroque Testam. mixtim inter Augustini opera: atque hic usus etiamnum dicitur apud Græcos obtinere. Innocentius tamen celebri illa ad Decentium epistola: *De consignandis vero infantibus manifestum est non ab alio, quam Episcopo fieri licere. Nam Presbyteri licet secundi sint Sacerdotes, Pontificatus tamen apicem non habent. Hoc autem Pontificium solis deberi Episcopis, ut vel consignent, vel paracletum Spiritum tradant, non solum consuetudo Ecclesiastica demonstrat, verum & illa lectio Actuum Apostolorum* &c. Confer S. Gregor. Magnum lib. 4. Epist. ad Januar. Toletanum Concil. I. can. 20. Arausican. itidem I. can. 11. &c.

e Falso Martianæu *in lectulis* pro *villulis*, aut *viculis*.

f Impressi aliquot *dignitate ac veneratione consistit*.

quidem esse, & ideo Spiritum Sanctum ab eis non posse dari, quia necdum remissionem peccatorum acceperint, totum hoc victoriæ meæ proficit, & argumentorum tuorum palæstra, mihi palmam victoriæ sudat. Arianus baptisma non habet, & quomodo sacerdotium habet? Laicus apud eos non est, & quomodo Episcopus esse potest? Mihi recipere mendicum non licet, tu recipis regem? Vos hosti castra traditis; & a nobis * perfuga rejiciendus est?

* al. *profuga*

11. ORTHOD. d. Si priorum meminisses, jam scires tibi fuisse responsum; sed dum amorem contradicendi sequeris, a quæstionum lineis excidisti: more quorumdam loquacium potius quam facundorum, qui quum disputare nesciant, tamen litigare non desinunt. Ego enim non tam in præsenti Arianos vel improbo, vel defendo, quam illam cursus mei metam circumeo, eadem ratione a nobis Episcopum recipi, qua laicus a vobis recipitur. Si erranti concedis veniam, & ego ignosco pœnitenti. Si in fide sua * baptizato baptizans nocere non potuit, & in fide sua Sacerdotem constitutum constituens non inquinavit. Subtilis est hæresis, & ideo simplices animæ facile decipiuntur. Deceptio tam laici quam Episcopi communis est. At Episcopus errare non potuit. Revera de Platonis & Aristophanis sinu in Episcopatum * alleguntur. Quotus enim quisque est, qui non apprime in his eruditus sit? Denique ex literatis quiquumque hodie ordinantur, id habent curæ, non quomodo Scripturarum medullas ebibant, sed quomodo aures populi declamatorum flosculis mulceant. Accedit ad hoc, quod Ariana hæresis magis cum sapientia sæculi facit, & argumentationum rivos de Aristotelis fontibus mutuatur. Igitur parvulorum inter se certantium ritu, quidquid dixeris, dicam: affirmabis, affirmabo: negabis, negabo. Arianus baptizat, ergo Episcopus est: non baptizat, tu refuta laicum, & ego non recipio Sacerdotem. Sequar te quoquumque ieris, aut pariter in luto hæsitabimus, aut pariter expediemur.

* al. *baptizatum*

* al. *eliguntur*

12. LUCIF. d. Sed laico ideo ignoscendum est, quia Ecclesiam Dei putans, simpliciter accessit; & juxta fidem suam credens baptizatus est. O. d. Novam rem asseris, ut Christianus quisquam factus sit ab eo, qui non fuit Christianus. Accedens [a] ad Arianos, in qua fide baptizatus est? Nempe in ea quam habebant Ariani. Aut si jam ipse bene credebat, & sciens ab hæreticis baptizatus est, erroris veniam non meretur. Verum hoc penitus absurdum est, ut discipulus ad magistrum vadens ante sit artifex, quam doceatur, ut modo ab idolorum veneratione conversus, noverit Christum melius, quam ille qui doceat. At dicis, simpliciter in Patre & Filio & Spiritu Sancto credidit, & ideo baptisma consequutus est. Quæ est ista quæso simplicitas, nescire quod credas? Simpliciter credidit. Quid credidit? certe aut tria nomina audiens, tres Deos credidit, & idololatra effectus est; aut in tribus vocabulis trinominem credens Deum, in Sabellii hæresim incurrit. Aut edoctus ab Arianis, unum esse verum Deum Patrem, Filium & Spiritum Sanctum credidit creaturas. Aut extra hæc quid credere potuerit, nescio: nisi forte homo jam edoctus in capitolio, homousion didicerat Trinitatem. Sciebat Patrem, Filium & Spiritum Sanctum, non natura, sed personis esse divisos. Sciebat [b] & Filii nomen in Patre, & Patris nomen in Filio. Ridicula penitus assertio, ante de fide quempiam disputare, quam credere, ante mysterium scire, quam initiatus sit, aliter de Deo sentire baptizantem, & aliter baptizatum. Præterea quum solemne sit in lavacro post Trinitatis confessionem interrogare, Credis [c] sanctam Ecclesiam? credis remissionem peccatorum? Quam Ecclesiam credidisse eum dicis? Arianorum? sed non habent. Nostram, sed extra hanc baptizatus non potuit eam credere, quam nescivit.

Solemnis interrogatio in baptismo.

13. LUCIF. d. Quoniam ad omnia argutaris, & emissa a nobis spicula scuto orationis eludis, unam hastam jaciam, quæ umbonem tegminis tui, & verba crepitantia, vi sua penetret, nec diutius patiar, fortitudinem arte supe-

[a] Contrario sensu vetus editio *Accedens Arianus*, idest ab Arianis veniens ad Orthodoxos.

[b] Quod nimirum Pater nequit cogitari, quin Filii cogitatio occurrat. Hilarius lib. 7. de Trinit. *Quia & nomen Patris habet in se Filii nomen*.

[c] Monet Victorius *in* voculam pluries heic repetitam propterea amovisse, quod emendatiora exemplaria eam non haberent, & rectius, ut est in Symbolo, uni tantum Deo ad exprimendam majorem fidem apponatur.

ſuperari. Laicus etiam extra [a] Eccleſiam fide baptizatus, pœnitens recipitur: Epiſcopus vero aut pœnitentiam non agit, & Sacerdos eſt, aut ſi pœnitentiam egerit, eſſe Epiſcopus deſinit. Quamobrem recte nos laicum & ſuſcipimus pœnitentem; & Epiſcopum, ſi in Sacerdotio perſeverare vult, repudiamus. O. d. Sagitta quæ contento nervo dirigitur, difficile vitatur. Ante enim ad eum, ad quem jacta eſt pervenit, quam obice clypei fruſtretur. Econtrario tuæ propoſitiones, quia ſine ferri acumine mittuntur, hoſtem non valent perforare. Hanc igitur haſtam quam totis viribus miſiſti, de qua nobis minitaris, uno, ut aiunt, digitulo repellam. Neque enim hoc modo quæritur, an Epiſcopus pœnitens eſse non poſſit, & laicus poſſit? ſed an hæreticus baptiſma habeat? qui ſi, ut conſtat, baptiſma non habet, quomodo poteſt eſſe pœnitens, antequam Chriſtianus? Proba mihi ab Arianis venientem laicum habere baptiſmum, & tunc ei pœnitentiam non negabo. Si vero Chriſtianus non eſt, ſi non habuerit Sacerdotem qui eum faceret Chriſtianum, quomodo aget pœnitentiam homo, qui necdum credit?

14. LUCIF. d. Oro te, ut philoſophorum argumentatione depoſita, Chriſtiana mecum ſimplicitate loquaris, ſi tamen non dialecticos * ſequaris, ſed piſcatores. Æquumne tibi videtur, ut Arianus Epiſcopus ſit? O. d. Tu eum Epiſcopum probas, quia ab eo recipis baptizatum, & in hoc reprehendendus es, quare a nobis parietibus ſepararis, quum in fide & in Arianorum nobiſcum receptione conſentias? L. d. Jam & ſuperius rogavi, ut non philoſophice, ſed Chriſtiane mecum loquaris. O. d. Diſcere vis, an contendis? L. d. Utique contendo, quia facti tui a te quæro rationem. O. d. Si contendis, jam tibi reſponſum eſt. Eadem enim ratione Epiſcopum ab Arianis recipio, qua tu recipis baptizatum. Si diſcere cupis, in meam aciem traſgredere. Adverſarius enim vincitur, diſcipulus docetur. L. d. Non poſſum ante eſſe diſcipulus, quam magiſtrum audiam prædicantem. O. d. Quoniam tergiverſaris, & ſic vis a me doceri, ut adverſarium in [b] integro habeas, tuo animo te docebo. Conſentimus in fide, conſentimus in hæreticis recipiendis, conſentiamus etiam in conventu. L. d. Hoc non eſt docere, ſed argumentari. O. d. Quia tu pacem cum ſcuto petis, & nos olivæ ramum gladio inſerimus. L. d. En tollo manus, cedo, viciſti. Verum quum arma deponam, ſacramenti, in quod me jurare compellis, quæro rationem. O. d. Gratulor interim tibi, & Chriſto Deo meo gratias ago, quia animo bono a [c] falſitate Sardorum ad totius orbis te ſaporem contuliſti, nec dicis more quorumdam: *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit ſanctus:* (Pſ. 11. 1.) quorum vox impia, crucem Chriſti evacuat, Dei Filium ſubjugat diabolo, & illam complorationem, quæ a Domino de peccatoribus prolata eſt, nunc de univerſis hominibus dictam intelligit: *Quæ utilitas in ſanguine meo, dum deſcendo in curruptionem?* (Pſ. 29. 10.) Sed abſit, ut fruſtra Deus mortuus ſit. Alligatus eſt fortis, & vaſa ejus direpta ſunt. (Mar. 3. 27.) Allocutio Patris impleta eſt: *Poſtula a me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ.* (Pſ. 2. 8.) *Apparuerunt fontes aquarum, & revelata ſunt fundamenta orbis terrarum. In ſole poſuit tabernaculum ſuum, nec eſt qui ſe abſcondat a calore ejus.* (Pſ. 17. 16. Pſ. 18. 6.) Deo plenus Pſalmiſta canit: *Inimici defecerunt frameæ in finem, & civitates eorum deſtruxiſti.* (Pſ. 9. 7.)

15. Et ubi quæſo iſti ſunt nimium religioſi, immo nimium profani, qui plures ſynagogas aſſerunt eſſe, quam Eccleſias? Quomodo deſtructæ ſunt diaboli civitates; & in fine, hoc eſt in ſæculorum conſummatione, idola corruerunt? Si Eccleſiam [d] non habet Chriſtus, aut ſi in Sardinia tantum habet, nimium pauper factus eſt. Et ſi Britannias, Gallias, Orientem, Indorum populos, barbaras Nationes, & totum ſemel [e] mundum poſſidet Satanas: quomodo ad angulum univerſæ terræ Crucis

* al. *ſequeris*

[a] Vetus edit. *extra Eccleſia fidem baptizatus*. Puta in impreſſa lectione dici *fideliter*, ſive integra formula, nam infra ſub Orthodoxi perſona conſtare dicitur, hæreticos baptiſmum non habere, eos nempe ex Arianis qui Filii divinitatem in ſacramenti verbis inficiarentur.

[b] Eadem *adverſarium in tergo habeam* &c.

[c] Olim erat *a falſitatis ardore*, vel *odore*. Sed neque iſtud *a falſitate Sardorum*, quod e Cluniacenſi mſ. Martianæus repoſuit, ſatis puto emendatum; nam ut *Sardorum* nomen *Orbi* elegantiſſime opponatur, ita *falſitati* inepte reſpondeat *ſapor*. Forte *inſulſitate* ſcripſerit Hier. pro *falſitate*, aut ſi Latine diceretur, *ſalſitate*. Sardiniam inſulam peſtilentis aeris vitio laborare omnes dicunt; ſed & Sardos homines mendaces audire, notum.

[d] Victorius ex mſſ. addiderat *per totum orbem diffuſam*: vetus edit. *per totum orbem* tantum. Martian. poſt Eraſmum expunxit.

[e] Idem Victor. *ſimul* repoſuit pro *ſemel*.

cis trophæa collata sunt? Nimirum adversarius potens concessit Christo [a] Iberam excetram: luridos homines, & inopem provinciam dedignatus est possidere. Quod si de illa quæ in Evangelio scripta est, sibi sententia blandiuntur: *Putasne quum venerit filius hominis, inveniet fidem super terram?* (Luc. 18. 8.) sciant illam [b] fidem nominari, de qua ipse Dominus, ajebat: *Fides tua te salvam fecit*. (Matth. 9. 22.) Et alibi de Centurione. *Non inveni tantam fidem in Israel*. (Ibid. 8. 10. Luc. 7. 9.) Et rursus ad Apostolos: *Quid timidi estis, modicæ fidei?* (Matt. 14. 31.) Necnon & in alio loco: *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic monti, transmigra, & transmigrabit*. (Luc. 17. 6.) Neque enim Centurio aut illa muliercula, quæ per duodecim annos fluxu sanguinis tabescebat, in Trinitatis sacramenta crediderant, quæ post resurrectionem Christi Apostolis manifestata sunt; ut merito fides horum quæ in mysterio est, laudaretur: sed simplicitas mentis & devota Deo suo anima approbata est: *Dicebat enim in corde suo, si tetigero vestimentum ejus tantum, salva fiam*. (Matt. 9. 21. Luc. 7.) Hæc est fides, quam raro inveniri, Deus pronunciavit. Hæc est fides, quæ etiam apud eos qui bene credunt, difficile perfecta invenitur. *Fiat tibi*, inquit Deus, *secundum fidem tuam*. Hanc ego [c] vocem audire nolo. Si enim secundum fidem meam fiat mihi, peribo. Et certe credo in Deum Patrem, credo in Deum Filium, & credo in Deum Spiritum Sanctum. Credo in unum Deum, & tamen secundum meam fidem nolo mihi fieri. Sæpe quippe venit inimicus homo, & inter Dominicam messem zizania interserit. Neque hoc dico, quod majus quidquam sit, quam sacramenti fides, quam puritas animæ: sed indubitata ad Deum fides, ardue reperitur. Verbi gratia dictum sit, ut quod volumus perspicuum fiat: ad orationem assisto; non orarem, si non crederem: sed si vere crederem, illud cor quo Deus videtur, mundarem, manibus tunderem pectus, genas lacrymis rigarem, [d] corpore inhorrescerem, ore pallerem, jacerem ad Domini mei pedes, eosque fletu perfunderem, crine tergerem, hærerem certe trunco crucis, nec prius amitterem, quam misericordiam impetrarem. Nunc vero creberrime in oratione mea, aut per porticus deambulo, aut de fœnore computo, aut abductus turpi cogitatione, etiam quæ dictu erubescenda sunt, gero. Ubi est fides? siccine putamus orasse Jonam? sic tres pueros? sic Danielem inter leones? sic certe latronem in cruce? Et hæc ego exempli caussa ad intelligentiam sensus protuli. Cæterum conveniat unusquisque cor suum, & in omni vita inveniet, quam rarum sit, fidelem animam inveniri, ut nihil ob gloriæ cupiditatem, nihil ob rumusculos hominum faciat. Neque enim statim qui jejunat, Deo jejunat, aut extendens pauperi manum, Deo fœnerat. Vicina sunt vitia virtutibus. Difficile est Deo tantum judice esse contentum.

16. LUCIF. d. Prævenisti interrogationem meam: hanc enim Scripturam mihi in ultimo reservabam. Et ferre omnes nostri, immo jam non mei, hoc quasi ariete in disceptationibus utuntur, quem confractum ac comminutum vehementer gaudeo. Sed quæso te, ut mihi omnem caussam, quare ab Arianis venientes Ecclesia recipiat, non quasi adversario, sed quasi discipulo explices. Nam quum tibi verbo respondere non possim, animo tamen necdum assentior.

17. ORTHOD. d. Sub rege Constantio, Eusebio & Hypatio Consulibus, nomine unitatis & fidei [e] infidelitas scripta est, ut nunc agnoscitur. Nam illo tempore, nihil tam pium, nihil tam conveniens [f] servo Dei videbatur, quam unitatem sequi, & a totius mundi communione non scindi. Præsertim quum superficies expositionis, nihil jam sacrilegum præferret. *Credimus*, ajebant, [g] *in unum verum Deum, Patrem omnipotentem*. Hoc etiam nos confitemur. *Credimus in Unigenitum Dei Filium, qui ante omnia sæcula, & ante omne principium natus*

[a] Per convicium *Iberam excetram* dicit, monstrum nempe omnium teterrimum, sive de homine hoc usurpet, ut in epist. VI. ad Julian. sive de regione, ut heic loci, sive de alio quopiam subjecto. Puta dici Sardiniam malorum quotidie excrescentium hydram. Olim erat, *Iberiam & Celtiberos, luridos homines, Æthiopumque provinciam &c.*

[b] Monet Victorius fidem pro fiducia heic accipi, sive ardentiori credulitate, quæ spem, & caritatem in se contineat, a qua hominem justificari manifestum.

[c] Vetus edit. *Hanc ego fidem audire volo. Si enim* &c.

[d] Eadem addit. *Corde mollescerem*.

[e] Quod hinc sequitur de Synodo Ariminensi fragmentum cum veteri ms. S. Germani Parisiensis, aliisque exemplaribus contulit V. Cl. Balusius, & Conciliorum editioni inseruit. Ibi pro *infidelitas* est *incredulitas*; & *quæ quidem nunc infidelitas noscitur*.

[f] In ms. penes eumdem Balusium *servis Dei*, tum *& totius mundi communione* absque *a* præpositione.

[g] Idem *in unum solum verum Deum* &c. & paulo infra *similem genitori suo Filium Patri*.

tus est ex Deo. Natum autem Unigenitum solum ex solo Patre, Deum ex Deo, similem genitori suo Patri secundum Scripturas: cujus nativitatem nullus novit, nisi qui solus eum genuit, Pater. Numquid hic insertum est: *Erat tempus, quando non erat?* vel, *de nullis extantibus,* [a] *creatura est Filius Dei?* Perfecta fides est, Deum de Deo credere. Et natum ajebant Unigenitum solum, ex solo Patre. Quid est natum? Certe non factum. Nativitas suspicionem auferebat creaturæ. Addebant præterea, *Qui de cælo descendit, conceptus est de Spiritu Sancto, natus ex Maria Virgine, crucifixus a Pontio Pilato, tertia die resurrexit* [b] *a mortuis, ascendit in cælum, sedet ad dexteram Dei Patris, venturus judicare vivos & mortuos.* Sonabant verba pietatem, & inter tanti mella præconii, nemo venenum insertum putabat.

Perfecta fides, quæ?

Usiæ nomen quare ablatum.

18. De Usiæ vero nomine abjiciendo, verisimilis [c] ratio præbebatur. *Quia in Scripturis,* ajebant, *non invenitur, & multos simpliciores novitate sua scandalizat, placuit auferri.* Non erat curæ Episcopis de vocabulo, quum sensus esset in tuto. Denique ipso in tempore, quum fraudem fuisse in expositione rumor populi ventilaret, Valens Mursensis Episcopus, qui eam conscripserat, præsente Tauro Prætorii Præfecto, qui ex jussu regis synodo aderat, professus est se Arianum non esse, & penitus ab eorum blasphemiis [d] abhorrere. Res secrete gesta, opinionem vulgi non extinxerat. Itaque alia die in Ecclesia, quæ est apud Ariminum, & Episcoporum simul & laicorum turbis concurrentibus, Muzonius Episcopus provinciæ [e] Byzacenæ, cui propter ætatem primæ ab omnibus deferebantur, ita loquutus est. *Ea quæ sunt jactata* [f] *in publicum, & ad nos usque perlata, aliquem e nobis sanctitati vestræ legere præcipimus, ut quæ sunt mala, & ab auribus & a corde nostro abhorrere debent, omnium una voce damnentur.* Responsum est ab universis Episcopis, placet. Itaque cum Claudius Episcopus provinciæ Piceni ex præcepto omnium blasphemias, quæ Valentis ferebantur, legere cepisset: Valens suas esse negans, exclamavit, & dixit: [g] *Si quis negat Christum Dominum, Dei Filium, ante sæcula ex Patre genitum, anathema sit.* Ab universis consonatum est, *anathema sit. Si quis negat Filium similem Patri secundum Scripturas, anathema sit.* Omnes responderunt, *anathema sit. Si quis Filium Dei non dixerit æternum cum Patre, anathema sit.* Ab universis conclamatum est, *anathema sit. Si quis dixerit creaturam Filium Dei, ut sunt cæteræ creaturæ, anathema sit.* Similiter dictum est, *anathema sit. Si quis dixerit de nullis extantibus Filium, & non de Deo Patre, anathema sit.* Omnes conclamaverunt, *anathema sit. Si quis dixerit, erat tempus, quando non erat Filius, anathema sit.* [h] In hoc vero cuncti Episcopi, & tota simul Ecclesia plausu quodam & tripudio Valentis vocem exceperunt. Quod si quis a nobis fictum putat, scrinia publica scrutetur. Plenæ sunt [i] certe Ecclesiarum arcæ, & recens adhuc rei memoria est. Supersunt homines, qui illi synodo interfuerunt; & quod veritatem firmet, ipsi Ariani hæc ita, ut diximus, gesta non denegant. Quum ergo cuncti Valentem ad cælum laudibus tollerent, & suam in eum suspicionem cum pœnitentia damnarent; idem Claudius qui supra legere ceperat, ait: *Adhuc sunt aliqua, quæ subterfugerunt dominum & fratrem meum Valentem, quæ si vobis videtur, ne quis scrupulus remaneat, in commune damnemus. Si quis dixerit Filium Dei esse quidem ante omnia sæcula; sed non ante omne omnino tempus, ut ei aliquid anteferat, anathema sit.* Dixerunt cuncti, [k] *anathema sit.* Multaque alia quæ suspiciosa videbantur, ad pro-

Valens Mursensis Episcopus.

Scrinia publica Ecclesiarum

a Rursus idem, *nisi solus qui eum genuit*, & mox rectius *de nullis exstantibus creaturis esse Filium Dei.*

b Isthæc *a mortuis, ascendit in cælum*, ex Victorii codicibus & Balusiano exemplari suffecimus. Tum ex eodem & veteri editione *tanti mella præconii* legimus pro *tanta illa præconia*, ut antea obtinebat.

c Rem narrat Sulpitius lib. 2. cap. 43. *Usia verbum tamquam ambiguum & temere a Patribus usurpatum, neque ex auctoritate Scripturarum profectum, sub specie falsæ rationis Ariani abolebant, ne unius cum Patre substantia Filius crederetur. Eadem fides similem Patri Filium fatebatur. Sed interius aderat fraus, ut esset similis, non esset æqualis.*

d Vetus cod. *& ab errore se recessisse. Sed hoc opinionem vulgi non extinxerat*: paulo post *& Laicorum turba concurrens.*

e Turpi errore lectum est hactenus *Byzantina* pro *Bizacena*. Balusius præterea reponi vult ex antiquo ms. *primatus ab omnibus deferebatur* pro *primæ* & *deferabantur*. Denique vetus edit. voces *propter ætatem* non agnoscit.

f Antea *jactata per publicum*, Tum vetus cod. penes Balusium *aliquem e vobis* pro *nobis*, & *ab auribus cordium nostrorum* pro *& a corde nostro* &c.

g Ita e ms. Balusius. Editiones aliæ ferunt *Christum Deum*. Mox ex eodem cod. *& addidit supplentur.*

h Idem ex illo veteri exemplari sufficit, *Omnes responderunt, anathema sit.*

i Mendose erat *certa*. Cod. Baluf. *Scripturarum Ecclesiasticarum arcæ*. Infra vetus edit. *& qui veritatem firment, qui* &c.

k In uno ms. *Dixerunt cuncti, & ipse Valens.* & *cuncti responderunt, anathema sit.* Mox pro *condemnavit*, scribitur, *clara voce damnavit.*

Acta Ariminensis Synodi.

pronunciationem Claudii, Valens condemnavit. Quæ si quis plenius discere cupit, in Ariminensis synodi actis reperiet, unde & nos ista libavimus.

19. His [a] ita gestis concilium solvitur. Læti omnes ad provincias revertuntur. Idem enim Regi & bonis omnibus curæ fuerat, ut Oriens atque Occidens communionis sibi vinculo necterentur. SED DIU SCELERA non latent, & cicatrix male obducta, incocto pure, dirumpitur. Ceperunt postea Valens & Ursacius, cæterique nequitiæ eorum socii, egregii videlicet Christi Sacerdotes, palmas suas jactitare, dicentes se Filium non creaturam negasse, sed similem cæteris creaturis. Tunc Usiæ nomen abolitum est: tunc Nicænæ fidei damnatio conclamata est. Ingemuit totus orbis, & Arianum se esse [b] miratus est. Igitur alii intra suam communionem remanere, alii ad eos Confessores, qui sub nomine Athanasii exulabant, ceperunt literas mittere: nonnulli initam societatem meliorum desperatione planxerunt. Pauci vero (ut se natura hominum habet) errorem pro consilio defensavere. Periclitabatur navicula Apostolorum, urgebant venti, fluctibus latera tundebantur: nihil jam supererat spei: Dominus excitatur, imperat tempestati, * bestia moritur, tranquillitas rediit. Manifestius dicam. Omnes Episcopi, qui de propriis sedibus fuerant exterminati, per indulgentiam novi * principis ad Ecclesias redeunt. Tunc triumphatorem suum Athanasium Ægyptus excepit; tunc Hilarium de prœlio revertentem, Galliarum Ecclesia * complexa est; tunc ad reditum * Eusebii lugubres vestes Italia mutavit. Concurrebant Episcopi, qui Ariminensibus dolis irretiti, sine conscientia hæretici ferebantur, contestantes Corpus Domini, & quidquid in Ecclesia sanctum est, se nihil mali in sua fide suspicatos. Putavimus, ajebant, sensum congruere cum verbis; nec in Ecclesia Dei, ubi simplicitas, ubi pura confessio est, aliud in corde clausum esse, aliud in labiis proferri timuimus. Decepit nos bona de malis existimatio. Non sumus arbitrati Sacerdotes Christi adversus Christum pugnare. Multaque alia, quæ brevitatis studio prætereo, flentes asserebant: parati & subscriptionem pristinam, & omnes Arianorum blasphemias condemnare. Hoc loco interrogo istos nimium religiosos, quid de Confessoribus agendum putaverint? Depositis, inquient, veteribus Episcopis, novos * ordinassent. Tentatum est. Sed quotus quisque bene sibi conscius patitur se deponi? Præsertim quum omnes populi, Sacerdotes suos diligentes, pene ad lapides & ad interemtionem deponentium eos convolaverint? Mansissent, ajunt, intra suam communionem. Hoc est dicere, irrationabili crudelitate orbem totum diabolo * condonassent. Cur damnassent eos qui Ariani non erant? Cur Ecclesiam scinderent in concordia fidei permanentem? Cur denique credentes bene, obstinatione sua facerent Arianos? Nam quum in synodo Nicæna, quæ propter Arianam perfidiam congregata est, octo Episcopos Arianos susceptos sciamus; & Episcopus jam in mundo nullus sit, nisi quos synodus illa ordinavit: quomodo potuerunt adversum [c] eam facere, propter quam exilium sustinuerunt?

20. LUCIF. d. An tandem & tunc recepti sunt Ariani? quinam quæso? Orthod. d. Eusebius Episcopus Nicomediensis, * Theognius Episcopus Nicænus. Saras tunc Presbyter Libyæ. Eusebius Episcopus Cæsareæ Palestinæ, & reliqui, quos enumerare longum est. Ipse quoque caput horum & caussa malorum, Arius Presbyter, & Ezoius Diaconus, qui post [d] Eudoxium Antiochenus

Marginalia: Valens & Ursacius. — * Constantius. — * Juliani. — * al. complexa. — * Vercellensis — Corpus Domini in Ecclesia. — * al. ordinassent. — * al. condemnassent. — Nicæna synodus propter q[uid] congreg[ata]. — * al. Theogonius.

a Martianæus post Erasm. *His itaque gestis.*

b Neque enim ex animo Arianus erat, immo recte sentiens, sed eo quo nolebat, modo intellectus, Arianum se publicari & audire obstupuit.

c Sunt qui memoriæ vitio heic labi Hieronymum velint, cum Arium ipsum in Nicæno concilio susceptum tradit. Nicæna enim Synodica epistola post anathema Arianæ sententiæ sociis inflictum, consulto reticeri dicit, quem exitum Arius sortitus sit, ne hominis calamitati videatur insultare: quibus verbis exsilii pœnam illi ab Imperatore irrogatam indicari liquet. Verum discimus a Sozomeno lib. 2. cap. 16. Arium ἐπὶ τὴν ἐξορίαν ἀπαγόμενον, sive *eo ipso tempore quo in exsilium deportabatur fuisse revocatum*. Quin etiam Socrates illum statim ab exsilio revocatum tradit, antequam Eusebius ac Theognius libellum pœnitentiæ mitterent. Jam igitur vides, quo pacto intelligi & conciliari Hieronymus possit.

d Lectionem Victorii revoco, cujus loco Martianæus cum Erasmo habet, *qui postea sub Theodosio Antiochenus* &c. & quod minime ferendum est, Victorii industriam plane dissimulat. Certum tamen est falli Erasmum, neque eam fuisse Hieronymi mentem, Theodosium commemorandi; neque ita scripsisse. In hanc rem Socrates lib. 2. cap. 44. *Antiocheni*, inquit, *cum Eudoxium comperissent, spreta ipsorum Ecclesia, ad Constantinopolitanæ sedis opulentiam transiliisse, Meletium Berœa accitum in sede Antiochena collocant. Hic .... consubstantialis doctrinam asserere cepit. Qua cum accepisset Imperator, eum quidem relegari jussit; Euzojum vero, qui una cum Ario olim depositus fuerat, Antiochensis Ecclesiæ antistitem fecit promoveri*. Hac scilicet de caussa *post Eudoxium* dixit Hieronymus. Sed ipsum placet Victorium describere.

Euzoium Eudoxio in Antiocheno Episcopatu successisse, constat ex historia tripartita, Socrate scilicet lib. 2. c. 43. 44. & Sozomeno lib. 4. c. 12. Quæ omnia

Auctores hæreseos Arianæ.

nus Episcopus fuit; & Achillas lector. Hi quippe tres Alexandrinæ Ecclesiæ Clerici, auctores hujus hæreseos exstiterunt. L. d. Si quispiam eos neget fuisse susceptos, quomodo revincetur? O. d. Supersunt adhuc homines, qui illi synodo interfuerunt. Et si hoc parum est, quia propter temporis antiquitatem rari admodum sunt, & in omni loco testes adesse non possunt, legamus acta & nomina Episcoporum synodi Nicænæ; & hos quos supra diximus fuisse susceptos, subscripsisse *homusion*, inter cæteros reperiemus. L. d. Si potes, ostende post synodum Nicænam illos in perfidiam declinasse. O. d. Recte proposuisti. Solent enim oculis clausis denegare, qui non credunt factum esse quod nolunt. Sed quomodo postea non declinarunt, propter quos synodus congregata est? Et quorum epistolæ & libri impietatis ante synodum editi, usque ad præsentem diem durant? Igitur quum illo tempore trecenti & eo amplius Episcopi, paucos homines, quos sine damno Ecclesiæ abjicere poterant, susceperint: miror quosdam, & certe Nicænæ fidei sectatores, tantæ duritiæ existere, ut tres [a] Confessores de exilio revertentes, non putent, id ob totius orbis salutem necessitate facere debuisse, quod tot & tales viri voluntate fecerunt. Sed, ut dicere ceperamus, post reditum Confessorum, in Alexandrina postea synodo constitutnm est, ut exceptis auctoribus hæreseos, quos error excusare non poterat, pœnitentes Ecclesiæ sociarentur: non quod Episcopi possint esse qui hæretici fuerant; sed quod constaret eos qui reciperentur, hæreticos non fuisse. Assensus est huic sententiæ Occidens: & per tam necessarium * Concilium, Satanæ faucibus mundus ereptus est. Ventum est ad asperrimum locum, in quo adversum voluntatem & propositum meum, [b] cogor de beato Lucifero, secus quidquam quam & illius meritum, & mea humanitas poscit, existimare. Sed quid faciam? veritas os referat, & invitam linguam conscium ad eloquendum pectus impellit. In tali articulo Ecclesiæ, in tanta rabie luporum, segregatis paucis ovibus, reliquum gregem deseruit. Bonus quidem ipse pastor, sed multam prædam bestiis relinquens. Prætereo illa, quæ quidam ex maledicis, quasi satis firma defendunt; hoc illum [c] amore gloriæ, & nominis in posteros transmittendi fecisse: necnon & pro simultate, quam adversus * Eusebium propter [d] Antiochenam dissensionem susceperat. Nihil istorum de tali viro credo: unum est quod etiam in præsenti [e] constanter loquar, verbis eum a nobis dissentire, non rebus: si quidem recipiat, qui ab Arianis baptisma consequuti sunt.

Supererant homines qui Synodo Nicænæ interfuerant:

Quid constitutum in Synodo Alexandrina.

* f. consilium.

Lucifer quid fecerit.

* Vercellensem.

21. LUCIF. dixit. Quam longe alia, & ut nunc intelligo, errori magis quam spei proficientia, mihi antea afferebantur. Verum gratias ago Christo Deo, qui in pectus meum veritatis lumen infudit; ne adhuc ore sacrilego, virginem ejus scortum diaboli clamarem. Restat unum, quod quæso te ut edisseras, quid adversum Hilarium dicendum sit, qui ne baptizatos quidem recipiat ab Arianis. Orthod. d. Hilarius quum Diaconus de Ecclesia recesserit, solusque ut putat, turba sit mundi, neque Eucharistiam conficere potest, Episcopos & Presbyteros non habens: neque baptisma sine Eucharistia tradere. Et quum jam homo mortuus sit, cum homine pariter interiit & secta, quia post se nullum Clericum Diaconus potuit ordinare. Ecclesia autem non est, quæ non habet Sacerdotes. Sed omissis paucis homunculis, qui ipsi & laici sunt & Episcopi, ausculta quid de omni Ecclesia sentiendum sit. L. d. Tribus, ut ajunt, verbis tam grandem quæstionem dissolvisti, & quidem dum loqueris, videor mihi tecum facere. Si vero obticueris, nescio quid rursum scrupuli nascitur: quare ab hæreticis baptizati suscipiuntur. O. d. Hoc est quod & ego dixi, ausculta quid de omni Ecclesia sentiendum sit. Iste enim, ut ais, scrupulus mul-

Hilarius Romanæ Ecclesiæ Diaconus.

Ecclesia non est quæ non habet Sacerdotem

nia latius explicat Nicephorus Callistus lib. 9. c. 48. Hieronymo qui hæreticos Arianos hic recenset, omittit Meletium, qui illam sedem medius inter utrumque tenuit: catholicus enim erat, & ab Imperatore Valente inde ejectus, in exilium actus est. Fuit autem uterque horum Arianus, sed Eudoxius Aetianæ etiam factionis. Hic locus antea ab Erasmo corruprus fuit. Legebat enim: *& Euzoius Diaconus, qui postea sub Theodosio Antiochenus Episcopus fuit.* quasi Arii tempore, cujus familiaris fuit Euzoius, Theodosius Imperator vixerit. Decepit eum alter illius temporis Euzoius, de quo in Catalogo fit mentio: qui catholicus fuit, & Nazanzenus ad eum scribit. Nos, suffragantibus cum historiis, tum exemplaribus ita emendavimus. Libenter enim solemus, cum quidem licet, auctoritatem antiquorum librorum testimonio historiarum confirmare.

a Sanctos Athanasium, Hilarium, & Vercellensem Eusebium.

b Addit vetus edit. *quo corde bono erga Luciferum sum.*

c Eadem *hoc illum non Ecclesiæ amore, sed gloriæ* &c. Martian. *hoc illum non amore gloriæ*, sed negandi particulam postmodum sustulit in erratorum indiculo.

d Notum dissidium ex Paulini electione, quam contra condictum, tametsi bono animo, Lucifer fecit, Eusebius improbavit.

e Vetus edit. *unum quod etiam in præsenti constat, eloquar.*

multos titillat. Et longus fortasse ero in enarrando: verum tanti est lucrum veritatis [a].

*Arca Noe typus Ecclesiæ. 1. Petr. 3. 20. * al. similiter. * al. faciat*

22. Arca Noe Ecclesiæ typus fuit, dicente Petro Apostolo: *In Arca Noe pauci, id est, octo animæ salvæ factæ sunt per aquam, quod & nos nunc * similis formæ baptisma salvos * facit*. Ut in illa omnium animalium genera: ita & in hac universarum & gentium & morum homines sunt. Ut ibi pardus & hœdi, lupus & agni: ita & hic & justi & peccatores, id est, vasa aurea & argentea, cum ligneis & fictilibus commorantur. Habuit Arca nidos suos: habet Ecclesia plurimas mansiones. Octo animæ hominum in Arca Noe servatæ sunt. Et nobis Ecclesiastes jubet dare partes septem, dare partes octo, id est, credere utrique Testamento. Ideo quidam Psalmi *pro octava* inscribuntur, & per octonos versus, qui singulis literis subjecti sunt, in centesimo decimo octavo Psalmo justus eruditur. Beatitudines quoque quas Dominus discipulis in monte pronuncians, Ecclesiam delineavit, octo sunt. Et Ezechiel in ædificationem Templi, octonarium numerum assumit. Multaque alia in hunc modum per Scripturas significata reperies. Emittitur itaque de Arca corvus, [b] & non reddit, & postea pacem terræ columba nuntiat. Ita & in baptismate Ecclesiæ, teterrimo alite expulso, id est, diabolo, pacem terræ nostræ columba Spiritus Sancti nuntiat. A triginta cubitis incipiens, & usque ad unum cubitum paulatim decrescens, Arca construitur. Similiter & Ecclesia multis gradibus consistens, ad extremum Diaconis, Presbyteris, Episcopisque finitur. Periclitata est Arca in Diluvio, periclitatur Ecclesia in mundo. Egressus Noe vineam plantavit, & bibens de ea, inebriatus est: natus quoque in carne Christus, Ecclesiam plantavit, & passus est. Nudatum patrem irrisit major filius, & minor texit, & Deum crucifixum illuserunt Judæi, & honoraverunt Gentiles. Dies me deficiet, si omnia arcæ sacramenta cum Ecclesia componens, edisseram. Qui sint inter nos aquilæ, qui columbæ, qui leones, qui [c] cervi, qui vermiculi, qui serpentes, quod ad præsens negotium pertinet, breviter expediam. Non solum in Ecclesia morantur oves, nec mundæ tantum aves volitant; sed frumentum in agro seritur, *interque nitentia culta Lappæque & tribuli, & steriles dominantur avenæ*. Quid faciat agricola? Evellat lolium? Sed tota pariter messis evertitur. Quotidie industria rusticana aves sonitu abigit, imaginibus exterret: hinc flagello crepitat, hinc formidines tendit. Attamen aut veloces capreæ, aut lascivus onager incurrit: hinc in effossa horrea mures frumenta comportant, hinc [d] ferventi agmine segetem formica populatur. Ita res se habet. Nemo securus agrum possidet. Dormiente patrefamilias, inimicus homo zizaniam superseminavit, ad quam eradicandam quum servi ire proponerent, Dominus prohibuit, sibi servans palearum & frumenti discretionem. Hæc sunt vasa iræ & misericordiæ, quæ in domo Dei ab Apostolo prædicantur. Veniet ergo dies quando, thesauro Ecclesiæ aperto, proferet Dominus vasa iræ suæ, quibus exeuntibus sancti dicent: *Ex nobis exierunt; sed non erant ex nobis. Si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum*. Nemo potest Christi palmam sibi assumere, nemo ante diem judicii de hominibus judicare. Si jam mundata est Ecclesia, quid Domino reservamus? *Est via quæ videtur esse apud homines recta, novissima autem ejus veniunt in profundum inferni*. IN HOC ERRORE judicii, quæ potest esse certa sententia?

Eccles. 11. — Octavus numerus in Psalmis & in Evangelio. — Gradus Ecclesiæ. — Ex Virgil. Georg. 1. & III. &c. — Matth. 13. — Rom. 9. & 2. Tim. 2. — 1. Joan. 2. 19. — Nemo potest ante judicii diem de hominibus judicare. — Prov. 14. 12.

23. Conatus est beatus Cyprianus contritos lacus fugere, nec bibere de aqua aliena: & idcirco hæreticorum baptisma reprobans, ad Stephanum tunc Romanæ urbis Episcopum, qui a beato Petro [e] vicesimus secundus fuit, super hac re Africanam synodum direxit, sed conatus ejus frustra fuit. Denique illi ipsi Episcopi, qui rebaptizandos hæreticos cum eo statuerant, ad antiquam consuetudinem revoluti, [f] novum emisere Decretum. Quid * facimus? ita & nobis majores nostri, & illis sui tradidere majores. Sed quid de posterioribus loquar? Apostolis ad-

** al. faciemus. Traditio Ecclesiastica.*

[a] Eadem addit, *ut non sileam*.
[b] Ex Septuaginta interpretum sensu οὐκ ἀνέστρεψεν.
[c] Erat, forte typothetarum mendo, *servi*.
[d] In veteri editione est *frequenti agmine*.
[e] Compertum omnino est inita ratione Stephanum vigesimum secundum locum obtinere post Petrum; quare qui hactenus obtinuit, errorem, quo vigesimus sextus dicebatur, emendare non dubitavimus. Forte Romanis notis scriptum olim fuit XXII, quod scribendi, aut legendi festinatione librarius accepit pro XXVI. Mox pro *direxit* fortasse verius editio *indixit*.
[f] Istud ab uno Hieronymo discimus; alibi enim novi hujusce Decreti mentionem fieri nullam invenias; quin & ipsa disputatio inter Donatistas & S. Augustinum tale nihil penitus novit. Pamelius S. Dionysium Alexandrinum testem hujus rei adducit; at cum Baronio hallucinatur.

adhuc apud Judæam Christi sanguine recenti, phantasma Domini corpus asserebatur; Galatas ad observationem Legis traductos, Apostolus iterum parturit; Corinthios resurrectionem carnis non credentes, pluribus argumentis ad verum iter trahere conatur. Tunc Simon Magus, & Menander discipulus ejus, Dei se asseruere virtutes: tunc [a] Basilides summum Deum *Abraxas*, cum trecentis sexaginta quinque [b] Editionibus commentatus est: tunc Nicolaus, qui unus de septem Diaconis fuit, die noctuque nuptias faciens, obscœnos & auditu quoque erubescendos coitus somniavit. Taceo de Judaismi hæreticis, qui ante adventum Christi, legem traditam dissiparunt: quod Dosithæus Samaritanorum princeps Prophetas repudiavit: quod [c] Sadducæi ex illius radice nascentes, etiam resurrectionem carnis negaverunt: quod Pharisæi a Judæis divisi, propter quasdam observationes superfluas, nomen quoque a dissidio susceperunt: [d] quod Herodiani Herodem regem suscepere pro Christo. Ad eos venio hæreticos, qui Evangelia laniaverunt. Saturninum quemdam, & Ophitas, [e] & Cainæos, & Setthoitas, & Carpocratem, & Cerinthum, & hujus successorem [f] Ebionem, & cæteras pestes, quorum plurimi vivente adhuc Joanne Apostolo eruperunt, & tamen nullum eorum legimus rebaptizatum.

Hæretici primitivæ Ecclesiæ.

Hæretici Judæorum.

Hæretici in Evangelia.

24. Quoniam autem talis viri fecimus mentionem, de Apocalypsi quoque ejus approbemus, hæreticis sine baptismate debere pœnitentiam concedi. Angelo Ephesi deserta caritas imputatur. In Angelo Pergamenæ Ecclesiæ, idolothytorum esus, & Nicolaitarum doctrina reprehenditur. Item apud Angelum Thiatyrorum, Jezabel prophetissa, & simulacrorum escæ, & fornicationes increpantur. Et tamen omnes hos ad pœnitentiam Dominus hortatur: sub comminatione quoque futuræ pœnæ, nisi convertantur. Non autem cogeret pœnitere, si non esset pœnitentibus veniam concessurus. Numquid dixit, Rebaptizentur qui in Nicolaitarum fide baptizati sunt? vel imponantur eis manus, qui eo tempore apud Pergamenos crediderunt, qui disciplinam tenebant Balaam? Quin potius, *Age*, inquit, *pœnitentiam: sin autem, ego veniam tibi cito, & pugnabo tecum in romphæa oris mei.*

Hæreticis concedenda pœnitentia sine baptismo.

Apoc

25. Verum si voluerint hi qui ab Hilario instituti sunt, & oves sine pastore esse ceperunt, de Scripturis ea proferre, quæ beatus Cyprianus ob Hæreticos rebaptizandos in Epistolis suis reliquit, sciant [g] illum hæc non cum ana-

N 2 the-

a S. Joannes Damascenus 1. Paralel. 12. *Cum impius*, inquit, *Basilides Evangelistam Joannem aliquando salutasset, ac dixisset, agnoscis nos, nulla inter jecta mora, agnosco te, inquit vir sanctus, primogenitum Satanæ.* Qua in narratione tametsi erraverit, de Joanne & Basilide scribens, quod de Polycarpo & Marcione refert Irenæus, sensit tamen ille, Basilidem Apostolicorum temporum hæreticum extitisse, quod heic loci cum a Hieronymo quoque affirmetur, multi falli eum putant. Certe Firmilianus apud S. Cyprianum epist. 75. *Sed & Valentini*, inquit, *& Basilidis tempus manifestum est, quod & ipsi post Apostolos, & post longam ætatem adversus Ecclesiam Dei sceleratis mendaciis suis rebellaverint.*

b Editiones sunt Virtutes, Principes, & Angeli, quos in 365. classes juxta cælorum numerum Basilides distribuebat (cælos enim 365. fingebat esse) sicque appellare illi placuit orbes, quos motu diurno Sol percurrit. Summus horum Deus & Princeps erat *Abraxas*, quod nomen eundem numerum suis literis exhibet. Sed legunt alii *æonibus* pro *editionibus*. Nicolaum porro multi ab hæresi defendunt, cum tamen ansam illi comminiscendæ dedisse Nicolaitis non diffiteantur.

c Origenes in Matthæum cum Sadducæos resurrectionem negare, ipsamque animæ immortalitatem respuere dixisset, subdit, τὸ δὲ αὐτὸ τοῖς Σαδδουκαίοις δόγμα περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ψυχῆς, φρονοῦσι μέχρι τοῦ δεῦρο Σαμαρεῖς &c. *Eamdem de anima humana sententiam, quam Sadducæi, ad hanc usque diem Samaritani tuentur.* De Pharisæis, quos mox a dissidio nomen suscepisse dicit, notum ex Hebraico פרש, quod divisionem significat, esse appellatos.

d In Commentariis in Matthæum hoc de Herodianis ridicule existimatum dicit a quibusdam Latinorum, puta Tertulliano, Philastrio, aliisque. Ille de Præscriptionibus adversum hæretic. cap. 45. *Cum his*, inquit, *etiam Herodianos, qui Christum Herodem esse dixerunt.* Hic Hæresi 28. *Alii Herodiani sunt ab Herode rege Judæorum ita appellati: ...., quem percussum ab Angelo, ut Christum sperantes expectant.* Paria habent Epiphanius hæresi XX. aliique Græci. Facile autem colligitur Herodianorum nomine appellatos tunc ipsius Herodis milites, & cum tributis Cæsari pendendis Herodes Antipas præesset, ipsos ejus nomine vectigalium coactores: quod Hieronymo ipsi in Matthæum placet.

e Victorius *& Gnosticam Carpocratem* legit: pro *Caineos* vero, sæpe *Chaldæos* invenire est in aliis libris.

f Nullum unquam Ebionem fuisse eruditi nonnulli autumant, quibus placet, hæreticis illis ex paupere de Christo, sententia Ebionitarum nomen fuisse inditum. Sed ex veteribus nemo est, qui neget. Multi qui eum affirment extitisse. Tertullianus de Præscriptionibus cap. 33. Pacianus epist. 1. Philastrius hæresi 37. Hilarius de Trinitate, Theodoritus, Ruffinus, Epiphanius, qui insuper in pago Cochabe Bassanitidis regionis habitasse eum tradit Hæresi XXXII. non dissimulata adnominatione paupertatis, quam Hebraice nomen ejus præfert.

g Confer Eusebium lib. 7. c. 3. & Augustinum lib. 5. contra Donatistas cap. 23. quibus dicitur Stephanus præcepisse, quidem, ut nihil innovaretur, atque anathema minitatus: minime vero pacem reapse cum Cypriano atque Africanis fregisse. Contra Firmilliani Epistola, *Quod nunc St. hanus ausus est facere, rumpens adversus nos pacem, quam semper antecessores ejus vobiscum amore & honore mutuo custodierunt.* Sunt adeo qui Hieronymum erroris arguant. Ego libentius falsi Firmilianum ipsum postularem. Certe Augustinus lib. 5. de Baptismo contra Donatistas cap. 25. de Stephano dixit, *Ita quamvis commotius, fraterne tamen indignarentur, vicit tamen pax Christi in cordibus eorum, ut nullum inter eos Schismatis malum oriretur.* Notum præterea, hisce monimentis quanta sit fides adhibenda, ex illo ejusdem Augustini testimonio Epist. 92. *non desunt, qui hoc Cyprianum prorsus non sensisse contendant, sed sub ejus nomine a præsumtoribus, atque mendacibus fuisse confictum.* Vetus editio, *sciant illum, non eorum, qui se sequi voluerant, sententiam edisse.*

themate eorum qui ſe ſequi noluerant, edidiſſe. Siquidem in communione eorum permanſit, qui ſententiæ ſuæ contraierant: ſed hortatum potius fuiſſe propter Novatum, & alias tunc hæreſes multas enaſcentes, ne quiſquam ab eo ſine damnatione erroris ſui reciperetur. Sermonem denique ſuum, quem ſuper hac re ad Stephanum Romanum Pontificem habuit, tali fine complevit: Hæc „ad conſcientiam tuam, frater cariſſime, & pro honore communi, & ſimplici dilectione protulimus, credentes etiam tibi pro religionis tuæ & fidei veritate placere, quæ & religioſa pariter & vera ſunt. Cæterum ſcimus quoſdam, quod ſemel imbiberunt, nolle deponere, nec propoſitum ſuum facile mutare; ſed ſalvo inter collegas pacis & concordiæ vinculo, quædam propria, quæ apud ſe ſemel ſint uſurpata, retinere. Qua in re non vim cuiquam facimus, aut legem damus, quin habeat in Eccleſiæ adminiſtratione voluntatis ſuæ arbitrium liberum: unuſquiſque ſit præpoſitus, rationem actus ſui Domino redditurus." Ad Jubajanum quoque de hæreticis rebaptizandis ſcribens, in fine libelli ſic loquutus eſt: Hæc "tibi breviter pro noſtra mediocritate ſcripſimus, frater cariſſime, nemini præſcribentes, aut præjudicantes, quo minus unuſquiſque Epiſcoporum quod putat, faciat, habens arbitrii ſui liberam poteſtatem. Nos, quantum in nobis eſt, propter hæreticos cum collegis & coepiſcopis noſtris non contendimus, cum quibus divinam concordiam & Dominicam pacem tenemus, maxime quum Apoſtolus dicat, *Si quis autem putaverit ſe contentioſum eſſe, nos talem conſuetudinem non habemus, nec Eccleſia Dei*. Servatur a nobis patienter & leniter caritas animi, collegii honor, vinculum fidei, concordia Sacerdotii."

S. Cypriani Epiſt. ad Stephanum.

Ejuſdem Epiſt. ad Jubajan.

Contra Hilarium E. R. Diaconum.

25. Eſt præterea aliud quod inferemus, adverſum quod ne mutire quidem audeat Hilarius, Deucalion orbis. Si enim hæretici baptiſma non habent, & ideo rebaptizandi ab Eccleſia ſunt, quia in Eccleſia non fuerunt, ipſe quoque Hilarius non eſt Chriſtianus. In ea quippe Eccleſia baptizatus eſt, quæ ſemper ab hæreticis baptiſmum recepit. Antequam Ariminenſis ſynodus fieret, antequam Lucifer exularet, Hilarius Romanæ Eccleſiæ Diaconus ab hæreticis venientes, in eo quod prius acceperant baptiſmate ſuſcipiebat. Niſi forte tantum Ariani hæretici ſunt, & ab his ſolis baptizatum recipere non licet, ab aliis licet. Diaconus eras, o Hilari, [a] & a Manichæis baptizatos recipiebas. Diaconus eras, & Ebionis baptiſma comprobabas. Repente poſtquam exortus eſt Arius, totus tibi diſplicere cepiſti. Segregas te cum tuis vernulis, & novum balneum aperis. Si te Angelus aliquis, aut Apoſtolus rebaptizavit, non infringo quod ſequeris. Si vero in ſinu meo natus, ſi uberum meorum lacte nutritus, adverſum me gladium levas, redde quod dedi, & eſto, ſi potes, aliter Chriſtianus. Meretrix ſum, ſed tamen mater tua ſum. Non ſervo unius thori caſtitatem, talis eram quando conceptus es: cum Ario adulteria committo, feci & antea cum Praxea, cum Ebione, cum Cerintho, Novato: hos amplexaris, hos in matris tuæ domum jam adulteros recipis. Neſcio quid te unus adulter offendat.

Hæreticos ſemper ſuſceptos.

26. Quod ſi negandum quiſpiam putaverit, hæreticos a majoribus noſtris ſemper fuiſſe ſuſceptos, legat beati Cypriani Epiſtolas, in quibus [b] Stephanum Romanæ urbis Epiſcopum, & inveteratæ conſuetudinis lacerat errorem. Legat & ipſius Hilarii libellos, quos adverſus nos de hæreticis rebaptizandis edidit, & ibi reperiet ipſum Hilarium confiteri, a Julio, Marco, Sylveſtro, & cæteris veteribus Epiſcopis, ſimiliter in pœnitentiam omnes hæreticos ſuſceptos: nec tamen ſibimet veritatis conſuetudinem præjudicare debere. Synodus quoque Nicæna, cujus paulo ante fecimus mentionem, omnes hæreticos ſuſcepit, exceptis Pauli Samoſateni diſcipulis. Et quod his majus eſt, Epiſcopo Novatianorum, ſi converſus fuerit, Presbyterii gradum ſervat. Quæ ſententia & Luciferum impugnat, & Hilarium: dum idem & Clericus eſt, & baptizatus.

27. Po-

[a] Vetus editio *& Manichæos recipiebas*. Quod infra *novum balneum* appellatur, Victorius novum baptiſma explicat.

[b] Eadem rectius ut videtur, *in quibus apud Stephanum Romanæ Urbis Epiſcopum, inveteratæ conſuetudinis lacerat errorem*. Innuit vero Hieronymus epiſtolam S. Cypriani LXXII. quæ *ad Stephanum Papam de concilio inſcribitur*, ſimulque aliam, quam Creſcens Cirthenſis Epiſcopus in Carthaginenſi concilio memorat; ſed ad nos uſque non devenit. Scilicet in illa multa de Scripturis teſtimonia contra Stephani de baptiſmo hæreticorum ſententiam adferebantur.

27. Poteram diem iſtiuſmodi eloquio A tur, ſi de Scripturarum capitulis viden-
ducere, & omnes propoſitionum rivulos uno Eccleſiæ ſole ſiccare. Verum quia jam multum ſermocinati ſumus, & prolixitas concertationis audientium ſtudia laſsavit, brevem tibi apertamque animi mei ſententiam proferam, in illa eſse Eccleſia permanendum, quæ ab Apoſtolis fundata, uſque ad diem hanc durat. Sicubi audieris eos qui dicuntur Chriſti, non a Domino Jeſu Chriſto, ſed a quoquam alio nuncupari: ut puta Marcionitas, Valentinianos, [a] Montenſes, ſive Campitas: ſcito non Eccleſiam Chriſti, ſed Antichriſti eſse ſynagogam. Ex hoc enim ipſo quod poſtea inſtituti ſunt, eos ſe eſse indicant, quos futuros Apoſtolus prænuntiavit. Nec ſibi blandiantur, ſi de Scripturarum capitulis videntur ſibi affirmare quod dicunt, quum & diabolus de Scripturis aliqua ſit loquutus, & [b] Scripturæ non in legendo conſiſtant, ſed in intelligendo. Alioqui ſi literam ſequimur, poſſumus & nos quoque novum nobis dogma componere: ut aſſeramus in Eccleſiam non recipiendos, qui calceati ſint, & duas tunicas habeant. LUCIF. d. Non ſolum te viciſſe exiſtimes, vicimus utrique, uterque B noſtrum palmam refert: tu mei, & ego erroris. Utinamque mihi ſic ſemper diſputare contingat, ut ad meliora proficiens, deſeram quod male tenebam. Unum tamen tibi confiteor, quia mores meorum apprime novi, facilius eos vinci poſse, quam perſuaderi.

In qua Eccleſia permanendum.

Concluſio diſputationis & fructus.

[a] Ita Donatiſtas per convicium vocari autumo, quod in campis, aut montibus habitarent, ut vox ipſa loquitur. In Geſtis purgationis Cæciliani Carthaginenſis Epiſcopi a Baluſio editis, *Nundinarius Diaconus dixit, Campenſes, & harenarii fecerunt illum Epiſcopum*. Prima editio & Eraſmus legerant *Campatis*. Idem vero & Victorius quoque Montenſes a Montani hæreſi ridicule interpretantur.

[b] Deſumpta iiſdem verbis ex S. Hilario ad Conſtantium lib. 2. n. 9. ſententia, *Scripturæ enim non in legendo ſunt, ſed in intelligendo, neque enim in prævaricatione ſunt, ſed in caritate*. Vide S. Auguſtinum Epiſtola 120. ad Conſent. Athanaſium Orat. 2. contra Arianos.

I N

IN LIBRUM SUBSEQUENTEM

CONTRA HELVIDIUM ADMONITIO.

Helvidius ex aliquot sacræ Scripturæ testimoniis perperam intellectis, & duorum veterum Patrum, Tertulliani scilicet, & Victorini Petabionensis auctoritatibus parum perpensis, librum composuerat, in quo illud probare contendebat, Mariam Virginem, postquam Jesum Dei Filium nulla hominis opera, sed Spiritus Sancti peperisset, deinde ex Joseph marito communi cæterorum hominum more, filios aliquot genuisse, qui Fratres Domini *appellantur in Evangelio. Quam insaniam ut fuco rationis aliquo oblinirent, novo errore cumulavit: siquidem matrimonio minime præstare Virginitatem effutivit, adductisque argumentis, immo mendaciis, probare conatus est. Erat ille, ut videtur, e populo vulgaris homo, rusticanus, & vix primis quoque imbutus literis, tamque obscuri nominis, ut quamquam Romæ eodem ac Hieronymus tempore diversaretur, numquam de facie cognitus illi fuerit, qui albus, ut ajunt, aterve esset, ignoraret. Addit Gennadius, Auxentii, qui sedem Mediolanensem invaserat, Arianorum impiissimi, discipulum, & Symmachi, ejus nempe Ethnici Senatoris, qui Idololatriam scriptis defenderat, imitatorem eum exstitisse. Sed me illud Gennadii testimonium non una de caussa movet & trajectione puto gravissima laborare. Ut quid enim in respondendo, Auxentium Helvidii Magistrum Hieronymus præteriret? Symmachum vero, nisi si nocendi animo, atque impietate, qua ratione Helvidius fuisset imitatus,* qui librum neque sermone, neque ratione nitidum, *quin etiam solœcis scatentem ediderit? Rursum si impietatem æmulatur, quo pacto eum dicit Gennadius scripsisse,* Religionis studio*? Non hæc sane rectæ rationi consonant, ut pariter referri ad Helvidium possint.*

Ejus libello Hieronymus rogatus a fratribus *demum respondit, cum diu tamen facere distulisset,* ne respondendo dignus ille fieret, qui vinceretur. *Pedem igitur collaturus, excerptas singulas hæretici propositiones ex ordine impugnat, Scripturæ locis, atque illo in primis Matth.* 1. 18. *quo maxime adversarius abutebatur, expositis rite in eum sensum, ut Deiparam Mariam continuo Virginem perstitisse, neque edito Salvatore, virum unquam cognovisse, quæ Catholicæ Ecclesiæ fides est, manifestissime evincat. Eapropter titulum libro fecit,* De Beatæ Mariæ Virginitate perpetua*: qui rursum a Gennadio dicitur in Corbejensi codice,* egregius, & gratus libellus, in quo ostenditur Beatissimam Mariam genitricem Domini nostri Jesu Christi sicut Virginem ante partum, ita Virginem permansisse post partum. *Quod Veterum spectat auctoritatem, satis habet de Tertulliano dicere, eum Ecclesiæ hominem non fuisse; sed Victorinum Petabionensem ejusdem ac adversarius sententiæ esse, pernegat: tum seriem ait Scriptorum infinitam commovere se posse, atque opponere. Denique multa de laude Virginitatis edisserit, cujus præstantiam post luculentissime expositum Pauli ad Corinthios testimonium, ex nuptiarum quoque, quæ ab oculos ponit, incommodis extollit. Qua de re cum ad Pammachium post annos decem scriberet Epist.* 48. *num.* 17. Dum adviveret, *inquit*, sanctæ memoriæ Damasus, librum contra Helvidium de Beatæ Mariæ Virginitate perpetua scripsimus, in quo necesse fuit nobis ad virginitatis beatitudinem prædicandam, multa de molestiis dicere nuptiarum. Num vir egregius, & eruditus in Scripturis, & virgo Ecclesiæ virginis Doctor, aliquid in illo sermone reprehendit?

Ex hoc testimonio facile etiam colligitur, quo tempore conscriptus sit liber. Nempe exeunte anno 384. *ex veterum martyrologiorum fide Damasus obiit: Hieronymus apud Damasum non ante finem anni* 382. *Romæ est diversatus, quemadmodum in Epistolarum XIX. & XX. chronologicis argumentis probatum est. Biennii autem, quod intercedit, priorem annum, sive* 383. *illi assignandum evincit testimonium hocce alterum ex Epist. XXII.* Quantas molestias habeant nuptiæ, & quot solicitudinibus vinciantur, in eo libro quem adversus Helvidium de B. Mariæ perpetua Virginitate edidimus, puto breviter expressum. *Pertinet enim illa Epistola, ut suo loco ostendimus, ad anni* 384. *priorem partem; huncque adeo, quem laudat contra Helvidium librum, jamque ad vulgi manus fuisse indicat, superiori* 383. *oporteat adscribi.*

IN-

INCIPIT LIBER S. HIERONYMI ADVERSUS HELVIDIUM

DE PERPETUA VIRGINITATE

BEATÆ MARIÆ.

1. NUper rogatus a fratribus, ut adversus libellum cujusdam Helvidii responderem, facere distuli: non quod difficile fuerit, hominem rusticanum, & vix primis quoque imbutum literis, super veri assertione convincere; sed ne respondendo dignus fieret, qui vinceretur. Huc accedebat [a] quod homo turbulentus, & solus in universo mundo sibi & Laicus & Sacerdos (qui, ut ait [b] ille, loquacitatem facundiam * existimat, & maledicere omnibus, bonæ conscientiæ signum arbitratur) accepta materia disputandi, amplius inciperet blasphemare, & quasi de sublimi loco in totum orbem ferre sententiam: meque quia veritate non posset, * laceraret conviciis. Verum quia hæ omnes tam justæ silentii mei caussæ, ob scandalum fratrum, qui ad ejus rabiem movebantur, justiori fine cessarunt, jam ad radices infructuosæ arboris Evangelii securis est admovenda, [c] & cum infœcunditate foliorum tradenda flammis, ut discat aliquando reticere, qui numquam didicit loqui.

* al. existimet.

* al. laceraret.

Matth. 3. 10.

2. Igitur Sanctus mihi invocandus est Spiritus, ut Beatæ Mariæ virginitatem suo sensu, ore meo defendat. Invocandus est Dominus Jesus, ut sacri ventris hospitium, cujus [d] decem mensibus inhabitator fuit, ab omni concubitus suspicione tueatur. Ipse quoque Deus Pater est imprecandus, ut matrem Filii sui, Virginem ostendat fuisse post partum, quæ fuit mater [e] antequam nupta. Non campum Rhetorici desideramus eloquii, non Dialecticorum tendiculas, nec Aristotelis spineta conquirimus: ipsa Scripturarum verba ponenda sunt: ipsis quibus adversum nos usus est testimoniis, revincatur, ut intelligat, se & [f] legere potuisse quæ scripta sunt, & non potuisse quæ pietate roborata sunt, cognoscere.

3. Prima ejus propositio fuit: Matthæus loquitur: *Christi autem generatio sic erat: Quum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, priusquam convenirent, inventa est habens in utero de Spiritu Sancto. Joseph*

Helvidius.

Matth. 1. 18. & seqq.

[a] Vetustiores editi *quod verebar ne homo*. Mox Victorius *simul* legit pro *sibi*, quod tamen non improbat, atque in mss. inveniri notat. Nos Veronensis præcipue fidem sequimur, qui omnes ad hanc diem cognitos antiquitate & præstantia facile exsuperat.

[b] Tertullianum suppresso nomine designat, qui libro adversus Hermogenem c. 1. *Homo*, inquit, *in sæculo, & natura quoque hæreticus, etiam turbulentus, qui loquacitatem facundiam existimet, & impudentiam constantiam deputet, & maledicere singulis officium bonæ conscientiæ judicet.*

[c] Alludit, quod apertissimum est Matthæi 10. *Jam enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.* Infecunditatem foliorum vocat foliorum ipsam copiam ac superfluitatem, quæ totum humorem in folia convertit absque fructu. Hujusmodi erat ficus, cui Dominus maledixit. Libentius igitur Erasmianæ interpretationi assentior, tametsi ferme de nihilo quæstio sit.

[d] Vide A. Gellium, & quæ in Epistolam 127 atque alibi adnotata sunt.

[e] Nimirum quia ex Spiritu Sancto conceperat antequam ex sponsa fieret uxor Josephi. Suut autem qui *nubere*, & *nuptam* pro carnali cum viro copula accipiant, unde in Scholiis S. Cyrilli de Incarnatione Domini c. 25. *Natus est enim ex Virgine, & solus habet Matrem innuptam*, idest, quæ cum marito congressa numquam fuit. Hoc sensu etiam Tertullianus in Apologetico, *nullam de impudicitia matrem habere Dei Filium* asserens, *etiam*, inquit, *quam videbatur habere, non nupserat.*

[f] Veronensis liber *& non intelligere potuisse, quæ scripta sunt. Prima ejus &c.*

Joseph autem vir ejus quum esset justus, & nollet eam traducere, voluit occulte dimittere [a] eam. Hæc autem eo cogitante, ecce Angelus Domini in somnis apparuit ei, dicens: Joseph fili David, ne timeas accipere Mariam conjugem tuam. Quod enim natum est in ea, de Spiritu Sancto ,, *est*. Ecce, inquit, habes *desponsatam*, non *commendatam*, ut dicis, & utique non ob aliud desponsatam, nisi quandoque nupturam. Neque enim de non conventuris Evangelista dixisset: *Priusquam convenirent:* quia nemo de non pransuro dicit, antequam pranderet. Deinde [b] ab Angelo *uxorem* appellatam & *conjunctam*. Audiamus nunc quid Scriptura pronuntiet: *Exurgens*, inquit, *Joseph a somno, fecit sicut præceperat ei Angelus Domini: & accepit uxorem suam, & non cognovit eam, donec peperit filium suum.*

Matth. 1. 24. 25.

Hieronymus.

4. Curramus per singula, & impietatem iisdem, quibus ingressa est, vestigiis persequentes, pugnantia inter se dixisse doceamus. *Desponsatam* confitetur: & statim *uxorem* vult esse quam confessus est sponsam. Rursum quam uxorem nominat, dicit non ob aliud desponsatam, nisi quandoque nupturam. Et ne parum hoc arbitremur: Habes, inquit, ,, *desponsatam*, & non *commendatam*, id est, necdum uxorem, necdum maritali vinculo copulatam. In eo vero quod ait, Neque enim de non conventuris Evangelista dixisset: *Priusquam convenirent:* quia nemo de non pransuro dicit, antequam pranderet, doleam ne, an rideam, nescio. Imperitiæ arguam, an temeritatis accusem? Quasi si quis dixerit, antequam in portu piranderem, ad Africam [c] navigavi, non possit stare sententia, nisi ei in portu prandendum quandoque sit. Aut si velimus dicere: Paulus Apostolus antequam ad Hispanias pergeret, Romæ in vincula conjectus est. Aut certe illud: Helvidius antequam pœnitentiam ageret, morte præventus est: statim aut Paulo post vincula ad Hispanias sit eundum: aut Helvidio pœnitentia agenda post mortem; quum Scriptura dicat: *In inferno autem quis confitebitur tibi?* Ac non potius sit [d] intelligendum, quod, *ante*, præpositio, licet sæpe consequentiam indicet, tamen A nonnumquam ea tantum quæ prius cogitabantur, ostendat. Unde nec necesse sit ut cogitata fiant, quum aliud ideo intervenerit, ne ea quæ cogitata sunt, fierent. Igitur quum Evangelista dicat: *priusquam convenirent*, proximum nuptiarum tempus ostendit, & in eo jam rem fuisse, ut quæ prius sponsa fuerat, esse uxor inciperet. Quasi dixerit: antequam oscula amplexusque miscerent: antequam rem agerent nu- B ptiarum, inventa est habens in utero. Inventa est autem a nullo alio, nisi a Joseph, qui sponsæ uterum tumentem pene jam licentia maritali, & curiosis oculis deprehendit. Non tamen sequitur, ut prioribus docuimus exemplis, eum cum Maria convenisse post partum, cujus conveniendi desiderium, uteri conceptione sublatum est. Quod autem in somnis dicitur ad Joseph: *Ne timeas accipere Mariam uxorem tuam*. Et rur- C sum *Exurgens autem Joseph a somno, fecit sicut præcepit ei Angelus Domini, & accepit uxorem suam*, nullum movere debet, quasi ex eo quod *uxor* est appellata, *sponsa* esse desierit: quum hanc esse Scripturæ divinæ consuetudinem noverimus, ut *sponsas* appellet *uxores*. Sicut in sequentibus Deuteronomii testimoniis approbatur: *Si quis*, inquit, *invenerit virginem desponsatam viro in campo, & vim faciens dormierit cum ea, morte* D *moriatur, quia humiliavit uxorem proximi sui*. Et in alio loco: *Si autem fuerit adolescentula desponsata viro, & invenerit homo eam in civitate, & dormierit cum ea, educetis utrumque ad portas civitatis illius, & lapidabuntur lapidibus, & morientur. Adolescentula quidem, quia non proclamavit, quum esset in civitate: vir autem, quia humiliavit uxorem proximi sui: & eradicabitis * malum ex vobismetipsis*. Necnon & alibi: *Et quis ille homo, cui des-* E *ponsata est uxor, & non * accepit eam? Vadat & revertatur in domum suam, ne forte moriatur in bello, & homo alius accipiat eam*. Si cui autem scrupulus commovetur, quare desponsata, & non potius sine sponso, sive (ut Scriptura appellat) marito, virgo conceperit, sciat triplicem fuisse rationem. Primo, ut per genealogiam Joseph, cujus Maria cognata erat, [e] origo quoque Mariæ monstra-

Psal. 6. 6.

Præpositio ante quid ostendit.

Deut. 22. 25.

Deut. 22. 24.

* al. ma[illegible]

Ibid. 20. 7.

* al. accipiet.

Maria quare Virgo sponsata conceperit.

[a] Veronensis voculas *eam*, & *autem* non habet.
[b] Idem *a Domino* pro *ab Angelo*.
[c] Erat antea *navigavit*, & *nisi in eo portu* pro *nisi ei in portu*, quod ex Veronensi ms. recipio.
[d] Idem Veronensis *ac non potius sic intelligendum*, & mox *sæpe & consequentia indicet*: & paulo post *unde* vocabulum non habet.
[e] Id eo fine præstitum notat Victorius, ut ejusdem tribus fuisse Maria monstraretur, ne quod Lege prohibitum erat Num. 36. alterius tribus ab illa Josephi assumi in uxorem videretur.

straretur. Secundo, ne juxta Legem Moysi ut adultera lapidaretur a populo. Tertio, ut ad Ægyptum fugiens haberet solatium, custodis potius quam mariti. Quis enim in tempore illo credidisset Virgini de Sancto eam Spiritu concepisse; [a] venisse Angelum Gabriel, Dei detulisse mandatum; ac non magis quasi adulteram, juxta exemplum Susannæ, sententiæ omnium condemnassent, quum hodie, toto jam credente mundo, argumententur Judæi, Isaia dicente, [b] *Ecce virgo in utero concipiet, & pariet filium*, in Hebræo *juvenculam* scriptum esse, non *virginem*, id est, AALMA, non BETHULA? Adversus quos in alio loco competentius differemus. Denique excepto Joseph, & Elizabet, & ipsa Maria, paucisque admodum, si quos ab his audisse possumus æstimare, omnes Jesum filium æstimabant Joseph: intantum, ut etiam Evangelistæ opinionem vulgi exprimentes, [c] quæ vera historiæ Lex est, patrem eum dixerint Salvatoris, ut ibi, *Et venit in spiritu in Templum* (haud dubium quin Simeon) *& quum inducerent parentes ejus puerum Jesum, ut facerent de illo secundum consuetudinem legis*. Et alibi: *Et erant pater illius & mater admirantes super his quæ dicebantur de eo*. Et rursum: *Et ibant parentes ejus per annum in Jerusalem in solemni die Paschæ*. Ac deinde: *Et completis diebus quum reverterentur, remansit puer Jesus in Jerusalem, & non cognoverunt parentes ejus*. Ipsa quoque Maria quæ ad Gabrielem responderat, dicens, *Quomodo erit hoc, quia virum non cognovi*, quid de Joseph loquitur, ausculta: *Fili, quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus & ego, dolentes quærebamus te*. [d] Non hic Judæorum, ut plerique argumentantur, non illudentium vox est. Evangelistæ patrem Joseph dicunt: patrem Maria confitetur. Non quod (ut superius indicavi) vere pater Joseph fuerit Salvatoris; sed quod ad famam Mariæ conservandam, pater sit ab [e] omnibus æstimatus, qui antequam moneretur ab Angelo: *Joseph fili David, ne timueris accipere Mariam conjugem tuam, quod enim in ea natum est, de Spiritu Sancto est*, cogitabat occulte dimittere eam. Intantum suum non esse, qui conceptus fuerat, confidebat. Sed jam satis docendi magis, quam respondendi studio disputatum est, cur Joseph pater Domini, cur Maria appellata sit conjux: in quo & hoc breviter continetur, cur fratres ejus quidam esse dicantur.

Margin: a — b Isa. 7. 14. — העלמה בתולה — c — Luc. 1. 34. — Ibid. 41. 43. — Luc. 1. 43. — Ibid. 2. 48. — d — e Matth. 1. 20.

5. Verum quia suum locum huic quæstiunculæ reservamus, & ad reliqua festinat oratio: nunc illud est differendum, quomodo Scriptura dicat: *Exurgens autem Joseph a somno, fecit sicut præcepit ei Angelus Domini, & accepit uxorem suam, & non cognoscebat eam, donec peperit filium, & vocavit nomen ejus Jesum*. In quo primum adversarius superfluo labore desudat, cognoscendi verbum ad coitum magis, quam ad scientiam referendum: quasi hoc quisquam negaverit, & eas ineptias quas redarguit, aliquando prudens quispiam potuerit suspicari. Deinde vult docere, quod *donec*, sive *usque*, [f] adverbium, certum tempus significet: quo completo fiat id, quod usque ad illud temporis quod præscriptum est, non fiebat, velut in præsenti: *Et non cognoscebat eam, donec peperit filium*. Apparet, inquit, cognitam esse post partum, cujus cognitionem filii tantum differebat generatio. Et ad hoc approbandum congerit de Scripturis exempla quamplurima, more Andabatarum gladium in tenebris ventilans, & linguæ sonum ad confodienda sui tantum corporis membra concutiens.

Margin: Matth. 1. 24. & 25. — Helvidius — Donec & usque adverbia. f — Vide Ciceronem ad Trebatium.

6. Ad quod nos breviter respondemus, & *cognoscebat*, & *usque*, sermonem, in Scripturis sanctis, dupliciter intelligi. Et de eo quidem quod scriptum est, *cognoscebat*, ad coitum esse referendum, ipse disseruit: nullo dubitante, quin ad scientiam sæpe referatur, ut ibi: *Remansit puer Jesus in Jerusalem, & non cognoverunt parentes ejus*. Nunc illud est ostendendum, ut quomodo ibi consuetudinem Scripturæ sequutus est, sic etiam in *donec*, ejusdem Scripturæ auctoritate frangatur, quæ sæpe certum tempus (ut ipse disseruit) in ejus assumtione significat, sæpe infinitum, ut est illud, quod Deus ad quosdam

Margin: Hieronymus.

[a] Vetus editio *venisse ad eam Angelum &c.* tum Veronensis liber *Dei fuisse mandatum*.

[b] Ante Martianæum editi addunt, sed perperam, *docente de Maria & virginitate ejus*. Mox Veronensis aspirat vocem HAALMA, quam alibi Hieronymus in Quæstionibus Hebraicis in Genesim, & in Commentariis In Isaiam luculentissime exponit.

[c] Isthæc *quæ vera Historiæ lex est*, in Veronensi ms. non habentur, unde subdubito, ex alio quam Hieronymi calamo profecisse.

[d] Idem Veronensis heic *Joseph* nomen non habet, ferme elegantius.

[e] Idem *a hominibus* pro *omnibus*: deinde *Mariam uxorem* pro *conjugem*, denique infra *confitebatur* pro *confidebat*.

[f] Erat antea *adverbia*, plurium numero, & *significent*.

Isai. 43. Jerem. 7.

dam loquitur in Propheta: *Ego sum, ego sum, & donec senescatis ego sum*. Numquid postquam illi senuerint, Deus esse desistet? Et Salvator in Evangelio ad

Matth. 28. 20.

Apostolos, *Ecce ego*, inquit, *vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi*. Ergo post consummationem

Ibid. 19.

sæculi a discipulis suis Dominus abscedet, & tunc quando in duodecim soliis judicaturi sunt duodecim tribus Israel, Domini consortio fraudabuntur?

1. Cor. 15.

Paulus quoque Apostolus Corinthiis scribens: *Primitiæ*, ait, *Christus: deinde hi qui sunt Christi, qui in adventu ejus crediderunt: deinde finis, quum tradiderit regnum Deo & Patri, quum destruxerit omnem principatum & omnem potestatem & virtutem. Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus*, [a] *omnia enim sub pedibus ejus subjecit*. Esto, de homine dictum sit, non negamus de eo qui passus est crucem, qui postea sedere jubetur a dextris. Quid sibi vult hoc quod ait, *Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus?* Numquid tamdiu regnaturus est Dominus, donec incipiant esse inimici sub pedibus ejus; & postquam illi sub pedibus fuerint, regnare desistet: quum utique tunc magis regnare incipiet, quum inimici ceperint esse sub pedibus? David quoque in

Psalmi graduum. Ps. 122. 3.

quarto graduum Psalmo: *Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri*. Ergo tamdiu Propheta oculos habebit ad Dominum, quamdiu misericordiam impetret, & post impetratam misericordiam, oculos torquebit in terram? Qui in alio loco di-

Psal. 118. 123.

cit: *Oculi mei defecerunt in salutare tuum, & in verbum justitiæ tuæ*. [b] Poteram super hoc innumerabilia exempla congerere, & omnem lacessentis procacitatem, testimoniorum nube celare, verum adhuc pauca subjiciam, ut his similia ipse sibi lector inveniat.

Gen. 35. 4.

7. Loquitur in Genesi sermo divinus: *Et tradiderunt Jacob deos alienos, qui erant in manibus eorum, & in aures quæ erant in auriculis eorum. Et abscondit* [c] *ea Jacob subter terebinthum, quæ est in Sichimis, & perdidit ea usque in hodiernum diem*. Item in fine Deuteronomii:

Deut. ult. sec. LXX.

Et defunctus est Moyses servus Domini in terra Moab per verbum Domini, & sepelierunt eum in Geth prope domum Phegor, & nemo scit sepulcrum ejus usque in diem istum. Certe hodiernus dies illius temporis æstimandus est, quo historia ipsa contexta est, [d] sive Moysen dicere volueris auctorem Pentateuchi, sive Ezram ejusdem instauratorem operis, non recuso.

Esdras Pentateuchi instaurator.

Nunc hoc quæritur, an id quod dictum est, *usque in diem istum*, ad illam referatur ætatem, qua libri editi sive conscripti sunt. Doceat igitur post illam diem tot jam annorum usque ad nos voluminibus exactis, aut idola, quæ sub terebintho condita fuerant, reperta, aut Moysi tumulum investigatum, quia obnixe asserit, post *donec*, & *usque*, esse incipere, quod tamdiu non fuit, quamdiu *usque* compleretur & *donec*. Quin potius animadvertat Scripturæ sanctæ idioma, & nobiscum, in quo hæsitabat, intelligat [e] ea, de quibus posset ambigi, si non fuissent scripta, signari, cætera vero nostræ intelligentiæ derelinqui. Si enim adhuc recenti tempore, viventibus his qui viderant Moysen, sepulcrum ejus potuit ignorari, multo magis tot sæculis prætereuntibus. Juxta quod & illud intelligitur de Joseph, Evangelistam id indicasse, de quo scandalum poterat moveri, non eam cognitam esse a viro suo usque ad partum, ut multo magis intelligeremus cognitam non fuisse post partum, a qua tunc se abstinuit, quum adhuc de visione poterat fluctuare.

8. Ad summam, illud requiro, quare se abstinuerit Joseph usque ad partus diem. Respondebit utique, quia Angelum audierit dicentem: *Quod enim in ea natum est, de Spiritu Sancto est*. Ad quod nos inferimus, Et certe audierat, *Joseph, fili David ne timeas accipere Mariam uxorem tuam*. Prohibitum ei fuerat, ne relinqueret, ne adulteram existimaret uxorem. Numquid & a congressu conjugis separatus fuerat, quum utique ne separaretur magis fuisset admonitus? Et audebat, inquit, vir justus, Dei in utero audiens filium, de uxoris coitu cogitare? Pulchre. Qui ergo somnio tantum credidit, ut uxorem non au-

Matth. 1. 20.

Ibid. 20.

---

a Isthæc, *omnia enim sub pedibus ejus subjecit*, Veronensis non habet.

b Veronensis multo aliter, *Priusquam innumerabilia super hoc exempla congeram, & omnem lacessentis procacitatem, testimoniorum nube celem, adhuc pauca subjiciam*.

c Idem Veronensis abscondit *eas*. Erasmus *eos* legerat, Victorius *ea* utroque in loco: Græce etiam est αὐτά.

d Tertullianus libro de Cultu feminarum c. 3. *Omne instrumentum Judaicæ literaturæ per Esdram constat restauratum*. In quam sententiam plures e Græcis Latinisque Patribus abierunt.

e Vetus editio *in quo hæsitabat intelligat*. *Intelliget ea de quibus &c.*

auderet attingere: is postquam pastorum voce cognoverat, Angelum Domini venisse de cælis, & dixisse ad eos: *Nolite timere; ecce evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus in civitate David*; & cum eo laudes militiæ concinuisse cælestis: *Gloria in excelsis Deo, & super terram pax hominibus bonæ voluntatis*: qui Simeonem justum inter amplexus parvuli viderat prædicantem, *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace: quia viderunt oculi mei salutare tuum*: qui Annam Prophetissam, Magos, stellam, Herodem, Angelos viderat, qui inquam, miracula tanta cognoverat, Dei templum, Spiritus Sancti sedem, Domini sui matrem audebat attingere? Et certe *Maria conservabat omnia verba hæc, conferens in corde suo*. Ac ne * impudenter neges, ista ignorasse Joseph: *Et erant*, inquit Lucas, *pater illius, & mater admirantes super his, quæ dicebantur de eo*. Licet tu mira impudentia hæc in Græcis [a] codicibus falsata contendas, quæ non solum omnes pene Græciæ Tractatores in suis voluminibus reliquerunt; sed nonnulli quoque e Latinis, ita ut in Græcis [b] habetur, assumserint. Nec necesse est nunc de exemplariorum varietate tractare, quum omne & Veteris & Novæ Scripturæ instrumentum in Latinum sermonem exinde translatum sit, & multo purior manare credenda sit fontis unda, quam rivi.

Luc. 2. 10. & seqq. — Ibid. 27. — Ibid. 29. — Luc. 2. 33. — * al. impudenter. — Falsata quædam in Græcis codicibus dicebat Helvidius. a b

„ 7. Hæc, ais, apud me nugæ sunt, „ & argumentationes superfluæ, & disputatio magis curiosa, quam vera. „ Numquid non potuit Scriptura dicere: „ *Et accepit uxorem suam, & non fuit amplius ausus contingere eam*: sicut de Thamar dixit & Juda? Aut defuerunt „ Matthæo verba, quibus id quod intelligi volebat, posset effari? *Non cognovit*, inquit, *eam donec peperit filium*. „ Post partum ergo cognovit, cujus „ cognitionem ad partum usque distulerat.

Helvidius. — Genes. 38. — Matth. 1. 25.

8. Si tam contentiosus es, jam nunc tua mente superaberis. Nolo mihi aliquod inter partum & coitum tempus

Hieronymus.

A interseras. Nolo dicas: *Mulier quæcumque concepit & peperit masculum, immunda erit septem diebus, secundum dies secessionis & purgationis suæ immunda erit: & octavo die circumcidet carnem præputii ejus, & triginta tribus diebus sedebit in sanguine puro, & omne sanctum non tanget*, & reliqua. Statim eam invadat Joseph: statim audiat per Jeremiam: *Equi insanientes in feminas facti sunt mihi, unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat*. Alioqui B quomodo stare poterit, *Non cognovit eam, donec peperit filium*: si post purgationis tempus exspectat: si quadraginta rursum diebus tanto tempore dilata libido differtur? Polluatur cruore [c] puerpera: obstetrices suscipiant parvulum vagientem: maritus lassam teneat uxorem. Sic incipiant nuptiæ, ne Evangelista mentitus sit. Sed absit, ut hoc de matre Salvatoris & viro justo sit æstimandum. Nulla ibi obstetrix: nulla C muliercularum sedulitas intercessit. Ipsa pannis involvit infantem, ipsa & mater & obstetrix fuit. *Et collocavit eum*, inquit, *in præsepio, quia non erat ei locus in diversorio*. Quæ sententia & [d] apocryphorum deliramenta convincit, dum Maria ipsa pannis involvit infantem; & Helvidii expleri non patitur voluptatem, dum in diversorio locus non fuit nuptiarum.

Levit. 12. 2. 3. — Jerem. 5. 8. — c — Nulla obstetrix in partu Virginis. — Luc. 2. 7. — d

9. Verum quia jam satis abundeque respondimus ad id quod proposuerat, *Antequam convenirent*, & *Non cognovit eam*, D *donec peperit filium*, ad tertiam veniendum est quæstionem, ut juxta disputationis ejus ordinem, etiam nostræ responsionis ordo procedat. Vult enim alios quoque filios Mariam procreasse; & ex eo quod scriptum est: *Ascendit autem Joseph in civitatem David, ut profiteretur cum Maria uxore sua prægnante. Factum est autem quum ibi essent, impleti sunt dies, ut pareret, & peperit filium suum primogenitum*: nititur approbare *primogeni-* E *tum* non posse dici, nisi eum qui habeat & fratres: sicut unigenitus ille vocatur, qui parentibus solus sit filius.

Helvidius. — Luc. 2. 4. & seqq.

10. Nos autem ita definimus: Omnis unigenitus est primogenitus: non omnis primogenitus est unigenitus. Primogenitus est, non tantum post quem & alii: sed ante quem nullus. *Omne*, in-

Hieronymus.

a Saltem illud, *pater illius*, in Græcis mss. si Cantabrigensem, atque unum ex Stephanicis excipias, non habetur; est autem in Vulgata versione & Coptica.

b Erat mendose plurium numero *habentur*. Mox Veronensis liber *de exemplariorum varietate contendere*, pro *tractare*.

c Idem Veronensis *obstetrix parvulum vagientem, maritus laxam teneat uxorem*.

d Re autem vera in Decreto Gelasii inter Apocrypha rejicitur singularis *liber de S. Maria & obstetrice*, cujus etiam mentio est in Proto Evangelio Jacobi c. 19. Mox pro *voluptatem* Veronensis liber, & Erasmus quoque *voluntatem*; sed impressi alii libri *voluptatem* habent.

[Exod. 34. 19. 20. & Num. 18. 15.] inquit Dominus ad Aaron, *quod aperit* [A] *vulvam, ab omni carne quæ offertur Domino, ab homine usque ad pecus, tibi erunt: tantummodo pretiis redimant primogenita hominum, & primogenita* [a] *pecorum immundorum*. Definivit sermo Dei, quid sit primogenitum, *Omne*, inquit, *quod aperit vulvam*. Alioqui si non est primogenitus, nisi is tantum, quem sequuntur fratres, tamdiu sacerdotibus primogenita non debentur, quamdiu & alia fuerint procreata; ne forte partu [B] postea non sequente, unigenitus sit, & non primogenitus. [Num. 18. 16. 17.] *Redemptio*, inquit, *ejus erit ab uno mense, æstimatio quinque* [b] *siclorum. Siclus, secundum siclum sanctuarii, viginti oboli sunt. Tantummodo primogenita vitulorum, & primogenita ovium, & primogenita caprarum non redimes, quia sancta sunt*. Cogit me sermo Dei, ut omne quod aperit vulvam, si de mundis animalibus sit, Deo voveam, si de immundis, redimam: dans pretium Sa- [C] cerdoti. Possum respondere, & dicere, Quid me in unius mensis stringis articulo? Quid primogenitum vocas, quem an fratres sequantur, ignoro? Exspecta donec nascatur secundus. Nihil debeo Sacerdoti, nisi & ille fuerit procreatus, per quem is qui ante natus est, incipiat esse primogenitus. Nonne [Luc. 2.] mihi ipsi apices loquentur, & me stultitiæ redarguent, eum esse dictum primogenitum, qui aperiat vulvam, non [D] qui habeat & fratres? Denique interrogo de Joanne, quem constat esse uni- [Ibid. 2. 22. & seqq.] genitum, an & primogenitus fuerit? Utrumne & ipse secundum Legem, pro toto ei legi fuerit obnoxius? Ambigi non potest. Certe de Salvatore Scriptu- [Levit. 12. 6.] ra sic loquitur: *Quum expleti essent dies purgationis eorum, secundum Legem Moysi, duxerunt eum in Jerusalem, ut offerrent eum Domino: sicut scriptum est in Lege Domini: Quia omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur*, [E] *& ut darent hostias secundum quod dictum est in Lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum*. Si hæc lex tantum ad primogenitos pertinet, primogenitum autem sequentes faciunt, non debuit lege primogeniti teneri, qui de sequentibus ignorabat. Sed quia tenetur lege primogeniti, etiam ille quem

fratres cæteri non sequuntur: colligitur eum primogenitum vocari, qui vulvam aperiat, & ante quem nullus sit, non eum quem frater post genitus subsequatur. Moyses scribit in Exodo: [Exod. 12. 29.] *Factum est autem circa mediam noctem, & Dominus percussit omne primogenitum in terra Ægypti, a primogenito Pharaonis, qui sedebat super thronum ejus, usque ad primogenitum captivæ, quæ est ad lacum, & omne primogenitum pecoris*. Responde mihi, Qui tunc ab exterminatore fuerant interemti, primogeniti fuerunt, an & unigeniti? Si primogeniti tantum illi vocantur, qui fratres habent, ergo ab [c] internecione unigeniti liberati sunt. Si autem & unigeniti cæsi sunt, contra sententiam factum est, ut inter primogenitos & unigeniti morerentur. Aut unigenitos liberabis a pœna, & ridiculus eris: aut si confiteberis interfectos, ingratis obtinebimus, & unigenitos primogenitos appellari.

11. [Helvidii ultima propositio.] Extrema propositio fuit (licet id ipsum in primogenito voluerit ostendere) fratres Domini in Evangeliis nominari, ut ibi: [Luc. 8. 20.] *Ecce mater ejus & fratres ejus stabant foris, quærentes loqui cum eo*. Et alibi: [Joan. 2. 12.] *Post hæc descendit Capharnaum, ipse & mater ejus, & fratres ejus*. Et ibi: [Ibid. 7. 3.] *Dixerunt ergo fratres ejus ad eum: Transi hinc, & vade in Judæam, ut & discipuli tui videant opera tua quæ facis. Nemo enim aliquid in occulto faciens, quærit ipse in palam esse. Si hæc facis, manifesta teipsum mundo*: Joanne desuper inferente: [Ibidem 5.] *Neque enim fratres ejus tunc credebant in eum*. Item Marcus & Matthæus: [Matth. 13. 54. & Marc. 6. 24.] *Et docebat eos in synagoga eorum in patria sua, ita ut stuperent, & dicerent: Unde huic omnis hæc sapientia & virtutes? Nonne hic est fabri filius? nonne mater ejus dicitur Maria, & fratres ejus Jacobus & Joseph, & Simon & Judas, & sorores ejus omnes apud nos sunt?* Lucas quoque in Actibus Apostolorum ita refert: [Act. 1. 14.] *Hi omnes erant instantes* [d] *unanimes in oratione cum mulieribus & Maria matre Jesu, & fratribus ipsius*. Necnon & Paulus Apostolus in eadem historiæ veritate pari voce concordat: [Galat. 1. 19.] *Ascendi autem secundum revelationem, & neminem vidi, nisi Petrum & Jacobum fratrem Domini*. Et rursum in alio loco; *Num-*

[a] Veronensis lib. *& primogenita immundorum*. Absque *pecorum*.

[b] Idem *quinque sicli*, & *secundum siclum sanctum*. Paulo infra *ut omne masculinum quod aperit vulvam*.

[c] Victorius *interemptione*, cum tamen *internecione* in aliis exemplaribus invenisset. Olim vitiose erat *interpretatione*.

[d] Codex Veronensis *unanimes orationi cum mulieribus*, & *quæ fuit Mater Jesu* &c.

Numquid non habemus potestatem manducandi & bibendi? Numquid non habemus potestatem [a] uxores circumducendi, sicut & cæteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas? Et ne forte aliquis Judæorum testimonium non admitteret, qui etiam nomina fratrum illius ediderunt, simili eos * asserens in fratribus errore deceptos, quo in patre æstimando sunt lapsi, argute præcavit, & ait, Hæc eadem vocabula ab Evangelistis in alio loco nominari, & eosdem esse fratres Domini, filios Mariæ. Matthæus loquitur: *Erant autem ibi* [b] (haud dubium quin ante crucem Domini) *& mulieres multæ a longe spectantes, quæ sequutæ fuerant Jesum a Galilæa, ministrantes illi. Inter quas erant Maria Magdalene, & Maria Jacobi, & Joseph mater, & mater filiorum Zebedæi*. Item Marcus: *Erant autem & mulieres a longe aspicientes, inter quas erant Maria Magdalene, & Maria Jacobi minoris, & Joseph mater, & Salome*: ibique post modicum: *Et aliæ multæ, quæ ascenderant cum eo in Jerusalem*. Necnon & Lucas: *Erant autem Maria Magdalene & Joanna, & Maria Jacobi, & cæteræ cum eis*.

1. Cor. 9. 4. 5. — * al. adseris — Matth. 27. 55. 56. — Marc. 15. 40. — Luc. ult. 10.

Hieronymus. 12. Hæc idcirco replicavimus, ne calumnietur & clamitet, ea quæ pro se faciant, a nobis esse subtracta, & sententiam suam, non testimoniis Scripturarum, sed lubrica disputatione convulsam. Ecce, inquit, Jacobus & Joseph filii Mariæ, iidem [c] quos Judæi fratres appellaverunt. Ecce Maria Jacobi minoris, & Josetis mater. Minoris autem Jacobi, ad distinctionem majoris, qui erat filius Zebedæi, sicut & in alio loco Marcus ponit. *Maria autem Magdalene, & Maria Jacobi, & Josetis, viderunt ubi poneretur: & transacto sabbatho, emerunt aromata, & venerunt ad monumentum*. Et utique ait: Quam miserum erit & impium de Maria hoc sentire, ut quum aliæ feminæ curam sepulturæ Jesu habuerint, matrem ejus dicamus absentem: aut alteram esse Mariam, nescio quam, confingamus: præsertim quum Evangelium Joannis testetur præsentem eam illic fuisse, quando illam de cruce Dominus jam [d] viduam, ut matrem Joanni commendabat. Aut numquid Evangelistæ & falluntur & fallunt, ut eorum Mariam matrem dicerent, quos Judæi fratres Jesu esse dixerunt?

13. O furor cæcus, & in proprium exitium mens væsana! Dicis ad crucem Domini matrem ejus fuisse præsentem, dicis Joanni discipulo ob viduitatem & solitudinem commendatam: quasi juxta te non haberet [e] quattuor filios, & innumeras filias, quarum consortio frueretur? Viduam quoque nominas, quod Scriptura non loquitur. Et quum omnia Evangelistarum exempla proponas, solius tibi Joannis verba non placent. Dicis transitorie, ad crucem Domini eam fuisse præsentem, ne consulto præterisse videaris: & tamen quæ cum illa mulieres fuerint, siles. Ignoscerem nescienti, nisi viderem consulto reticentem. Audi itaque, Joannes quid dicat: *Stabant autem juxta crucem Jesu mater ejus, & soror matris ejus Maria Cleophæ, & Maria Magdalene*. Nulli dubium Hieronymus. — Joan. 19. 25.

[a] Victorius *mulieres* legit pro *uxores*, qui & falsi impressam lectionem pluribus accusat, atque ex eo præcipue, quod & si ex ipso Hieronymi sensu vox Græca γυνὴ communis sit uxori & mulieri significandæ, certum sit tamen, Apostolum hoc loco intelligere de mulieribus, quæ Apostolis ministrabant. In cujus rei testimonium adfert S. Doctoris expositionem ex primo contra Jovinian. lib. *Si autem*, inquit, *nobis illud opposuerit ad probandum, quod omnes Apostoli uxorem habuerint, Numquid non habemus potestatem mulieres, vel uxores circumducendi, quia γυνὴ apud Græcos utrumque significat, sicut cæteri Apostoli; & Cephas, & fratres Domini, jungat illud quod & in Græcis codicibus est, Numquid non habemus potestatem sorores mulieres, vel uxores circumducendi? Ex quo apparet eum de aliis sanctis dixisse mulieribus, quæ juxta morem Judaicum, magistris de sua substantia ministrabant, sicut legimus ipsi quoque Domino factitatum* &c. Ex quibus tamen minime evincitur heic loci *mulieres* pro *uxores* legisse; bene vero quid eo vocabulo esset intelligendum. Hujusmodi autem res est, non *uxores* tantum, aut *mulieres* legi; sed junctim vel *mulierem sororem*, ut in Latino interprete, vel *sororem mulierem*, ut in Græco textu, ἀδελφὴν γυναῖκα. Plures autem ex antiquis plurium numero *mulieres* legunt. Tertullianus de Monogamia cap. 8. & de Pudicitia 14. Hieronymus in Matthæum 27. & ad Eustochium Epistola 22. Ambosiaster, Sedulius, aliique *sorores mulieres*. Qui vero *uxores* simpliciter legerent, hactenus non invenimus.

[b] Mendosa trajectione erat *ibi & mulieres (haud dubium quin ante crucem Domini) multæ* &c. Veronensis liber emendavit.

[c] Vocem *iidem* ex Veronensi supplemus, qui constanter infra *Josephtis* pro *Josetis* legit.

[d] Hinc constat, inquit Victorius, eo tempore quo Christus passus est, Joseph virum Mariæ jam extremum diem obiisse.

[e] Scilicet asserebat Helvidius Josepho fuisse quattuor filios, & filias innumeras. Et *innumeras* quidem dici opinatur Cotelerius, quod in novo Testamento non numerentur, nec Matth. 13. 56. nec Marc. 6. 3. Sed variant reipsa Veteres tum circa numerum, tum circa nomina filiarum Josephi. In Chronico Hyppoliti Thebani a Canisio editi, τέσσαρας γὰρ υἱοὺς ἔσχεν ὁ Ἰωσήφ, καὶ δύο θυγατέρας. Τήν τε Ἐσθὴρ καὶ τὴν Μάρθαν ἐκ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ τῆς Σαλώμης, θυγατρὸς Ἀγγαίου τοῦ ἀδελφοῦ Ζαχαρίου &c. *Quattuor enim filios habuit Joseph, & duas filias, Hester & Martham ex uxore sua Salome, quæ fuit filia Aggæi fratris Zachariæ* &c. Binæ etiam ab Epiphanio recensentur, sed aliis nominibus *Maria & Salome*. At S. Hilarius in Matthæi cap. 1. *Homines*, inquit, *pravissimi præsumunt opinionis suæ auctoritatem, quod plures Dominum nostrum fratres habuisse sit traditum. Qui si Mariæ filii fuissent, & non potius Joseph ex priore conjugio suscepti, numquam in tempore passionis Joanni Apostolo transcripta esset in matrem* &c.

A bium est, duos fuisse Apostolos Jacobi vocabulo nuncupatos, Jacobum Zebedæi, & Jacobum Alphæi. Istum, nescio quem minorem Jacobum, quem Mariæ filium, nec tamen matris Domini Scriptura commemorat, Apostolum vis esse, an non? Si Apostolus est, Alphæi filius erit; & credet in Jesum; & non erit de illis fratribus, de quibus scriptum est: *Neque enim tunc fratres ejus credebant in eum*. Si non est Apostolus, sed [a] tertius nescio quis Jacobus, quomodo est frater Domini putandus, & quomodo tertius ad distinctionem majoris appellabitur minor, quum major & minor, non inter tres, sed inter duos soleant præbere distantiam; & frater Domini Apostolus sit, Paulo dicente: *Deinde post triennium veni Jerusalem videre Petrum, & mansi apud illum diebus quindecim. Alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini?* Et in eadem Epistola: *Et cognita gratia, quæ data est mihi, Petrus & Jacobus & Joannes, qui videbantur columnæ esse*. Ne autem hunc putes Jacobum filium Zebedæi, lege Actus Apostolorum. Jam ab Herode fuerat interemtus. Restat conclusio, ut Maria ista quæ Jacobi minoris scribitur mater, fuerit uxor Alphæi, & soror Mariæ matris Domini, quam Mariam Cleophæ Joannes Evangelista cognominat, sive a patre, sive a gentilitate familiæ, aut quaquumque alia caussa ei nomen imponens. * Si autem inde tibi alia atque alia videtur, quod alibi dicatur: *Maria Jacobi minoris mater:* & hic *Maria* * *Cleophæ*: disce Scripturæ consuetudinem, eumdem hominem diversis nominibus nuncupari. *Raguel* socer Moysi, & *Jethro* dicitur. *Gedeon*, [b] nullis caussis immutati nominis ante præmissis, subito *Jerobaal* legitur. *Ozias* rex Juda, vicissim *Azarias* vocatur. Mons *Thabor*, *Itabyrium* dicitur. Rursum *Hermon* Phœnices cognominant *Sanior*, & Amorræus cognominat eum *Sanir*. Eadem cæli plaga tribus nominibus appellatur, *Nageb*, *Theman*, *Darom*, lege Ezechiel. *Petrus*, & *Simon* dicitur, & *Cephas*. Judas *zelotes*, in alio Evangelio *Thaddæus* dicitur: multaque alia quæ ad exemplum horum pertinent ipse sibi de omnibus Scripturis lector poterit congregare.

*(Margin: Galat. 1. 18. 19. — Ibid. 2. 9. — * al. Sin — * al. Cleope — Exod. 2. & 18. — Jud. 6. & 7. — 4. Reg. 15. & 2. Paral. 26. — Psal. 88. & Osee 5. — Joan. 21. — Luc. 6. — Act. 1. — Ezech. 27.)*

14. Nunc illud est quod conamur ostendere, quemadmodum fratres Domini appellentur filii materteræ ejus, Mariæ, qui antea non credentes, postea crediderunt. Licet fieri potuerit, ut uno statim credente, alii diu increB duli fuerint, & hanc fuisse matrem Jacobi & Josetis, id est, Mariam Cleophæ uxorem Alphæi, & hanc dictam Mariam Jacobi minoris. Quæ si esset mater Domini, magis eam, ut in omnibus locis, matrem illius appellasset, & non aliorum dicendo matrem, alterius voluisset intelligi. Verum in hac parte contentiosum funem non traho, alia fuerit Maria Cleophæ, alia Maria Jacobi & Josetis, dummodo constet, non eamdem Mariam Jacobi & Josetis C esse, quam matrem Domini. Et unde, ais, fratres Domini dicti sunt, qui non erant fratres? Jam nunc doceberis, quattuor modis in Scripturis divinis fratres dici, natura, gente, cognatione, affectu. Natura, Esau, Jacob, [c] duodecim Patriarchæ, Andreas & Petrus, Jacobus & Joannes. Gente, qua omnes Judæi inter se fratres vocantur, ut in Deuteronomio: *Si autem emeris fratrem tuum, qui est Hebræus, vel quæ est D Hebræa, serviet tibi sex annis: & septimo anno dimittes eum liberum abs te*. Et in eodem: *Constituendo constitues super te principem, quem elegerit Dominus Deus tuus, eum qui ex fratribus tuis sit. Non enim poteris constituere super te hominem alienigenam,* * *quia non est frater tuus*. Et rursum: *Ne viso vitulo fratris tui, vel ove ejus errantibus per viam, negligas ea: Reversione reduces ea fratri tuo*. [d] *Quod si non appropinquat tibi frater tuus, neque E noveris eum, colliges ea intra domum tuam: & erunt tecum donec quærat ea frater tuus, & reddes ei*. Et Apostolus Paulus, *Optabam*, inquit, *ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, cognatis secundum carnem, qui sunt Israelitæ*. Porro cognatione fratres vocantur, qui sunt de una familia, id est, [e] *patria*: quas Latini

*(Margin: Fratres in Scripturis quattuor modis dicuntur. — Deut. 15. 12. — Ibid 17. 1. 2. — * fort. qui — Deuter. 22. — Rom. 9. 3. 4.)*

[a] Vide ipsum Hieronymum in Commentar. in Isaiam cap. 17. Vetus enim ac rancida quæstio est de tribus Jacobis, multis tum veterum tum recentiorum disputationibus agitata.

[b] Veronensis *nonnullis caussis immutandi nominis* &c.

[c] Locum hunc ex Hieronymo recitans Isidorus Originum lib. 9. cap. 6. duo isthæc verba *duodecim Patriarcha* omittit. Veronensis vero liber, *Natura ut Esau, & Jacob, & duodecim* &c.

[d] Addit Veronensis liber, *& reddes ea fratri tuo*.

[e] Malim ego legi Græce πατριᾶ, quemadmodum & Victorius habet, cum antea perperam esset *patria*; tametsi Latine *Patria* mss. efferant, atque Isidorus. Atque ea quidem vox *patria*, a Tertulliano servata est Poem. 4. adversus Marcionem, ubi de Christo.

Ad quem se curvare genu plane omne fatetur,
Ex quo omnis PATRIA in Cælo terraque vocatur.

Desumptum ex Epistola ad Ephesios cap. 3. v. 15. *Ex*

tini *paternitates* interpretantur ; quum ex una radice multa generis turba diffunditur , ut in Genesi. [Gen. 13, 8.] *Dixit autem Abraham ad Lot : Non sit rixa inter me & te , & inter pastores meos & pastores tuos , quia* [a] *homines fratres nos sumus*. Ibique , *& elegit sibi Lot regionem Jordanis , & elevavit Lot ab Oriente , & discesserunt unusquisque a fratre suo*. Et certe Lot non est frater Abrahæ , sed filius fratris ejus Aram. Thara quippe genuit Abraham & Nachor & Aram : & Aram genuit Lot. [Ibid. 12. 4.] Et rursum : *Abraham autem erat annorum septuaginta quinque , quum exiret de Charan. Et sumsit Abraham Saram uxorem suam , & Lot filium fratris sui*. Quod si adhuc dubitas fratrem , fratris filium nuncupari , accipe exemplum. [Ibid. 14. 14.] *Quum autem audisset Abraham , quia captivus ductus est Lot frater suus , numeravit vernaculos suos trecentos decem & octo*. Et quum cædem nocturni impetus descripsisset , adjecit : [v. 16.] *Et reduxit omnem equitatum Sodomorum , & Lot fratrem suum revocavit*. Sufficiebant hæc ad ea quæ diximus approbanda. Sed ne in aliquo cavilleris , & te quasi lubricus anguis evolvas , testimoniorum stringendus es vinculis , ne querulus sibiles , & dicas , te magis argumentationibus tortuosis , quam Scripturarum veritate superatum. [Genes. 28. & 29.] Jacob , Isaac filius ac Rebeccæ , quum fratris insidias metuens , Mesopotamiam perrexisset , accessit & devolvit lapidem ab ore putei , & adaquavit oves Laban fratris matris suæ. [Gen. 29. 11.] *Et osculatus est Jacob Rachel , & exclamans voce sua , ploravit , & indicavit Rachel , quia frater est patris ejus , & quia filius Rebeccæ est*. Ecce & hic eadem lege qua supra , frater , sororis filius appellatur. Et iterum : [Ibid. 29. 15.] *Dixit autem Laban ad Jacob : Quoniam frater meus es , non servies mihi gratis*. Dic mihi , quæ sit merces tua. Expletis itaque viginti annis , quum ignorante socero , uxoribus filiisque comitatus reverteretur ad patriam , conse- [A] quutus est eum Laban in monte Galaad. Et quum idola quæ Rachel occultabat quæsita non invenisset in sarcinis , respondit Jacob , & dixit ad Laban : [Ibid. 31. 36. 37.] *Quæ culpa mea est , & quod delictum meum , quod persequutus es me ? & quare scrutatus es omnia vasa mea ? Quid invenisti de omnibus* [b] *tuis ? Pone hic in conspectu fratrum tuorum & fratrum meorum : & redarguent inter nos duos*. Responde , qui sint isti fratres Jacob & Laban , qui [B] tunc fuerant in præsenti. Esau certe frater Jacob absens erat , & Laban filius Bathuel fratres , excepta sorore Rebecca , non habuit.

15. Innumerabilia sunt istiusmodi , libris inserta divinis. Sed ne longum faciam , ad extremam divisionis partem revertar , id est , & affectu fratres dici , qui in duo scinditur , [c] in spiritale & in commune. In spiritale , quia omnes Christiani fratres vocamur , ut ibi : [Ps. 133. 1.] *Ecce* [C] *quam bonum & quam jucundum habitare fratres in unum*. Et in alio Psalmo Salvator : [Ps. 21. 23. Joan. 20. 17.] *Narrabo* , inquit , *nomen tuum fratribus meis*. Et alibi : *Vade dic fratribus meis*. Porro in commune , quia omnes ex uno patre nati , pari inter nos germanitate conjungimur. [Isa. ult. cap. sec. LXX.] *Dicite* , ait , *his qui oderunt vos , fratres nostri estis*. Et Apostolus ad Corinthios : [1. Cor. 5. 11.] *Si* [d] *quis frater nominatur fornicator , aut avarus , aut idolis serviens , aut maledicus , aut ebrio-* [D] *sus , aut rapax , cum ejusmodi nec cibum sumere* , & cætera his similia. Interrogo nunc , juxta quem modum fratres Domini in Evangelio intelligas appellari. Juxta naturam ? Sed Scriptura non dicit , nec Mariæ eos vocans filios , nec Joseph. Juxta gentem ? Sed absurdum est , ut pauci ex Judæis vocati sint fratres , quum omnes qui ibi erant hac lege Judæi , fratres potuerint appellari. Juxta affectum humani juris ac spiri- [E] tus ? Verum si sic , qui magis fratres quam Apostoli , quos docebat intrinsecus , quos matres vocabat & fratres ? [e] Aut si omnes quia homines , fratres , stul-

quo omnis Paternitas in cælis & in terra nominatur. In quem locum noster Hieronymus , *Paternitatem* , inquit , *quæ in Græco* πατριὰ , *in Hebræo , Mesphath , idest cognatio vel familia dicitur* &c Martianæus qui heic loci subintelligi jubet *Patrias , idest quas Patrias , sive familias Latini paternitates intepretantur* , sensum Auctoris nostri minime videtur assequutus.

a Falso antea obtinebat *omnes* , cum Græce etiam sit ἄνθρωποι ἀδελφοί.

b Veronensis liber *de omnibus rebus tuis*.

c Isidorus *in Spiritale & commune. Spiritale quo omnes Christiani* &c. Et infra , *commune cum omnes homines ex uno patre nati , patri* (leg. *pari*) *inter nos* &c.

d Vulgatus interpres habet *si is , qui frater nominatur , est fornicator , aut avarus* &c. Hieronymianæ lectionis diversitas ex Græci textus ᾖ vocula derivatur ; si enim ἢ legatur , significat *aut* , si autem ᾖ significat *sit*. Ἐὰν τὶς ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ᾖ (vel ἢ) πόρνος. Apposite vero lectionem exponit Nicephorus Constantinopolitanus cap. 37. apud Cotelerium , volum. 3. Monumentorum Ecclesiæ Græcæ : Εἴ τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ᾖ πόρνος , οὐχ ὃν ὁ δεῖνα ἢ ὁ δεῖνα πορνεύοντα λέγειν δοκεῖ. Ἀλλὰ τὸν ὀνομαζόμενον , ἤτοι πᾶσι γινωσκόμενον. *Siquis frater nominatur* (sive notus est) *fornicator : non videtur dicere quem nonnemo fornicantem vidit ; sed nominatum , sive ab omnibus cognitum*.

e Isthæc *Aut si omnes quia homines , fratres* , in Veronensi libro desiderantur.

ftultum fuit nuntiari quafi proprium A *Ecce fratres tui* * *quærentes te* ; quum generaliter omnes homines hoc jure fint fratres. Reftat igitur, ut juxta fuperiorem expofitionem fratres eos intelligas appellatos, cognatione, non affectu; [a] non gentis privilegio, non natura. Quomodo Lot Abrahæ, quomodo Jacob Laban eft appellatus frater, quomodo & filiæ Salphaad accipiunt clerum inter fratres fuos, quomodo & Abraham ipfe Saram fororem fuam ha- B buit uxorem. Etenim ait, *Vere foror mea eft de patre, fed non de matre*, id eft, fratris eft filia, non fororis. Alioqui quale eft, ut Abraham vir juftus, patris fui filiam [b] conjugem fumferit, quum in primis hominibus propter aurium fanctitatem idipfum Scriptura non nominet, malens intelligi, quam proferri; & Deus lege poftea fanciat, ac minetur: *Qui acceperit fororem fuam de patre fuo, vel de matre fua, & viderit* C *turpitudinem ejus, & ipfa viderit turpitudinem illius, opprobrium eft: & extermînabuntur coram filiis generis fui. Turpitudinem fororis fuæ detexit, peccatum fuum recipiet.*

* al *quærunt*

a Genef. 24.

Ibid. 28. & 29. Num. 27. Genef. 20. 11.

b

Levit. 18. 9.

16. Imperitiffime hominum, ifta non legeras, & toto Scripturarum pelago derelicto, ad injuriam Virginis tuam rabiem contulifti, in exemplum ejus quem fabulæ ferunt, quum vulgo effet ignotus, & nihil boni poffet facinoris excogitare, D quo nobilis fieret, Dianæ incendiffe templum; & nullo prodente facrilegium, fertur ipfe in medium proceffiffe, clamitans fefe incendium fubjeciffe: fcifcitantibus Ephefi principibus, quam ob cauffam hoc facere voluiffet, refpondiffe: Ut quia bene non poteram, male omnibus innotefcerem. Et hoc quidem Græca [c] narrat hiftoria. Tu vero templum

Dianæ Ephefiæ templum incenfum.

c

Dominici corporis fuccendifti, [d] tu contaminafti fanctuarium Spiritus Sancti, ex quo vis quadrigam fratrum, & fororum proceffiffe congeriem. Denique cum Judæis voce fociata, dicis: *Nonne hic eft fabri filius? Nonne mater ejus dicitur Maria, & fratres ejus Jacobus, & Jofes, & Simon, & Judas, & forores omnes apud nos funt?* Omnes, nifi de turba, non dicitur. Quis te oro ante hanc blafphemiam noverat, quis dupondii fupputabat? Confequutus es quod volebas, nobilis es factus in fcelere. Ego ipfe qui contra te fcribo, quum in eadem tecum Urbe confiftam [e] albus, ut ajunt, aterve fis, nefcio. Prætermitto vitia fermonis, quibus omnis liber tuus fcatet. Taceo ridiculum exordium. O tempora! o mores! Non quæro eloquentiam, quam ipfe non habens, in fratre [f] Craterio requifisti. Non, inquam, flagito linguæ nitorem, animæ [g] quæro puritatem. Apud Chriftianos enim [h] folœcifmus eft magnus & vitium, turpe quid vel narrare, vel facere. Ad calcem venio, & te cornuta interrogatione concludo, ficque tecum agam, quafi fuperius nihil egerim, Eodem modo dictos effe fratres Domini, quo Jofeph dictus eft pater: *Ego*, inquit, *& pater tuus, dolentes quærebamus te*. Mater hæc loquitur, non Judæi. Et ipfe Evangelifta referens: *Et erant pater & mater illius admirantes fuper his quæ dicebantur de eo*, & his fimilia, quæ jam enumeravimus, in quibus parentes vocantur. Ac ne forte de exemplariorum [i] varietate cauferis, quia tibi ftultiffime perfuafifti Græcos codices effe falfatos, ad Joannis Evangelium venio, in quo planiffime fcribitur: *Invenit Philippus Nathanael, & ait illi, Quem fcripfit Moyfes in Lege, & Prophetæ, invenimus Jefum filium Jofeph a Nazareth*. Certe

d

Matth. 13. 55. ... 6. 3.

Helv... Roma...

e

f

g

Chri... non... fœci...

h

Luc. 1.

Ibid. 33.

i

Græc... ... Helv... Joan...

a In eodem mf. *non* iftud expungitur, fortaffe verius.

b Sentit Abrahami tempore, nefas fuiffe forores ex altero parente ducere, quæ aliorum quoque Patrum fententia eft, & præfertim Auguftini lib. 22. contra Fauftum cap. 35. Sed refragrantur plerique alii, qui Saram Abrahami fororem fuiffe non dubitant, quod Abrahamus ipfe Gen. XI. 9. diferte profitetur. Quin etiam Davidis tempore licuiffe alii volunt, alioqui Thamar Amnon fratri fuo non dixiffet, ut fe conjugem a parente poftularet 2. Reg. 13. quamquam fcimus hæc aliter pro fua quemque fententia interpretari.

c Vide Strabonem lib. 14. Solinum lib. 43. Val. Max. lib. 8. c. 15. &c.

d Codex Veronenfis *tu contaminafti facrarium ex quo* &c.

e Idem curiofe fatis, *alvus, ut ajunt. uterve fis* &c. quafi alvum utri compareret. Vetus Edit. addit etiam gloffema iftiufmodi *quare balbutis & erubefcis?* Proverbium illud notum ex Cicerone, Quintiliano, Horatio, aliifque, notante Gravio. Paulo poft pro *ridiculum exordium*, malim ego *ridiculum exodium* legi. Nota fcenica exodia & ridicula. Catullus Carm. XCI.

Nil nimium ftudeo, Cæfar, tibi velle placere,
Nec fcire utrum fis albus, an ater homo.

f In aliis libris habetur *Carterio*. Veronenfis cum afpiratione *Cartherio*. Num Canterius ille indicatur de quo in epiftolis ad Marcellam, & ad S. Auguftinum, & in Commentariis in Jonam loquitur?

g Martianæus poft Erafmum *pietatem* legit pro *puritatem*. Victorius vero ex emendatioribus mff. ita reftitui voluit, notavitque fic magis congruere cum vocabulo *nitorem*.

h Cicero ad Atticum lib. 2. Epift. 11. *ludos Antii fpectare non placet, eft enim ὑποσόλοικον cum velim vitare omnem deliciarum fufpicionem*. Sidonius Epift. ad Fauftum, *quidam barbarifmus eft morum, fermo jucundus, & animus afflictus*, & Lucianus Herculem in Scena μονῳδεῖν, σολοικίαν ait videri, &c.

i Legimus ex Veronenfi *varietate*, quod Gravius quoque probat, & mox ex eodem *pleniffime*. Erat autem in editis *veritate*, & *pleniffime*.

te hoc in tuo codice continetur. Responde mihi, quomodo Jesus sit filius Joseph, quem constat de Spiritu Sancto esse procreatum? Vere Joseph pater fuit? Quamvis sis hebes, dicere non audebis? An putabatur? Eodem modo æstimentur & fratres, quo æstimatus est & pater.

17. Sed quoniam jam e cautibus & confragosis locis enavigavit oratio, pandenda sunt vela, & in epilogos illius irruendum, in quibus sciolus sibi visus, Tertullianum [a] in testimonium vocat, & Victorini Petabionensis Episcopi verba proponit. Et de Tertulliano quidem nihil amplius dico, quam Ecclesiæ hominem non fuisse. De Victorino vero id assero, quod & de Evangelistis, fratres eum dixisse Domini, non filios Mariæ. Fratres autem eo sensu, quem superius exposuimus, propinquitate, [b] non natura. Verum nugas terimus, & fonte veritatis omisso, opinionum rivulos consectamur. Numquid non possum tibi totam veterum Scriptorum seriem commovere: Ignatium, Polycarpum, Irenæum, Justinum Martyrem, multosque alios apostolicos & eloquentes viros, qui adversus Ebionem, & Theodotum [c], Byzantium, Valentinum, hæc eadem sentientes, plena sapientiæ volumina conscripserunt? Quæ si legisses aliquando, plus saperes. Sed melius puto breviter ad singula respondere, quam diutius immorando, volumen extendere.

Tertullianus extra Ecclesiam.

18. In illud nunc impetum facio, in quo tu virginitatem & nuptias comparando, disertus esse voluisti. Risimus in te proverbium, [d] *Camelum vidimus saltitantem*. Dicis: "Numquid meliores „ sunt virgines Abraham, Isaac, & Jacob, qui habuere conjugia? Numquid „ non quotidie Dei manibus, parvuli „ finguntur in ventribus, ut merito erubescere debeamus, Mariam nupsisse „ post partum? Quod si hoc illis turpe „ videtur, superest ut non credant, etiam Deum per genitalia virginis natum. Turpius est enim juxta eos, „ Deum per virginis pudenda genitum, „ quam virginem suo viro nupsisse post „ partum." [e] Junge si libet & alias naturæ contumelias, novem mensibus uterum insolescentem, fastidia, partum, sanguinem, pannos. Ipse tibi describatur infans, tegmine membranarum solito convolutus. Ingerantur dura præsepia, vagitus parvuli, octavæ diei circumcisio, tempus purgationis, ut probetur immundus. Non erubescimus, non silemus. [f] Quanto sunt humiliora quæ pro me passus est, tanto plus illi debeo. Et quum omnia replicaveris, cruce nihil contumeliosius proferes: quam profitemur, & credimus, & in qua de hostibus triumphamus.

Helvidius.

In Cruce de hostibus triumphamus.

19. Sed ut hæc quæ scripta sunt, non negamus, ita ea quæ non sunt scripta, renuimus. Natum Deum esse de Virgi-

a Puto ex libro *de Velandis Virginibus* c. 6. n. 48. aut ex illo, *de carne Christi* c. 23. n. 164. Tertulliani auctoritatem proferebat Helvidius.

b Codex Veronensis *propinquitate, non matre*, & rectius paulo infra *veterum Scriptorum Graciæ seriem commovere*.

c Idem Veronensis *Bysantinum* legit, & *Valentinum* non agnoscit. Victorius quoque *Valentinum* in multis codicibus desiderari testis est. Cotelerius autem *Bysantinum* in codice quodam regio, atque aliis invenit, sed *Valentinum* in regio, veluti variantem lectionem notari ait ad *Bysantinum* in margine.

d De iis est proverbium, qui aliquid inepte faciunt vel indecore. Vide nostrum Hieronymum in Isaiæ c. 58.

e Sumtum ex Tertulliano lib. *de carne Christi* c. 3. ubi contra Marcionem, *Perora*, inquit, *age jam, spurcitias genitalium in utero elementorum & humoris & sanguinis, fœda coagula carnis ex eodem cœno alenda per novem menses: describe uterum de die in diem insolescentem, gravem, anxium, nexum totum, incertum libidinibus fastidii & gulæ. Invehere jam & in ipsum mulieris enitentis pudorem..... Horres utique & infantem cum suis impedimentis profusum utique & oblitum* &c.

f Exponit hunc Hieronymi locum S. Hidelphonsus Toletanus Episcopus, qui circa medium sæculi a Christo nato septimi floruit, in Sermone *de Parturitione & Purificatione S. Mariæ*, cujus verba tametsi forte plura, quam Notarum brevitas patitur, describere tamen est operæ pretium. *Jure igitur*, inquit, *Christus primogenitus appellatur ex Virgine, non quod vulvam vexaverit Virginis, & aulam reseraverit pudoris, sed quia qui erat ab initio primogenitus totius creaturæ, natus est ex ea & ipse, tam unigenitus, quam & primogenitus, eo quo voluit modo, sine gemitu, & sine dolore parturientis.... Quibus profecto Catholicæ veritatis regulis, hinc inde patet sensus: quia nemo, nisi hæreticus, dicit Christum communi lege naturæ natum: neque aliter quam ut cæteri nascuntur infantes. Quamvis enim doctor Hieronymus in eo opere, quod contra Helvidium ex hoc egit, videatur ei cessisse: & eo in loco ubi ait, de hospitio vulvæ novem mensium, & de veritate nascendi, quod ille hæreticus insultando proposuerat, quasi majestati divinæ esset indignum, ad tantam dignationem se humiliasse, ut inter viscera in utero versaretur Virginis: aut inter femora feminea nasceretur tam sordibus. Sic enim omnia in contrarium opponens quasi hæreticus, ut destrueret fidei Catholicæ veritatem. Cui e contrario egregius ille veritatis assertor, non cedendo, ut isti volunt, sed dignationem gloriosissimæ humilitatis Dei amplius commendando, ait,* Quanto viliora, & inhonestiora pro nobis illa Majestas Divina suscepit, aut sustinuit, tanto carius nos redemit, & propensius honorandus est. *Tali namque sensu, etsi non eisdem verbis, in quantum recolo, eidem respondens hæretico, videtur beatæ Virgini non infamiam ullius colluvionis, aut pœnam peccati intulisse: sed dignationem divinam & exinanitionem immensam, & in forma servi, reverenter satis commendasse. Non ut Virginem vexatam a Domino, & exhonoratam ostenderet; sed ut clementiam pii conditoris, etiam hujusmodi hæreticis demonstraret. Idcirco non cessit istis cum Helvidio errantibus, sed corripuit: ut discerent, non infamare Virginem, & Domini non derogare in forma servi humilitatem. Non enim pudicitiam ejus in aliquo læsam docet. qui tantum in ejus laude triumphat: neque ad horam cessit adversariis, qui pro ea tantum, & tam diu dimicavit verbi gladio: cui Deus contra hostes ejus, tantam resistendi contulit gratiam, revincendi præbuit virtutem, ut nemo contra eum audeat insurgere.*

ne credimus, quia legimus. Mariam nupsisse post partum, non credimus, quia non legimus. Nec hoc ideo dicimus, quo nuptias condemnemus, ipsa quippe virginitas fructus est nuptiarum: sed quod nobis de sanctis viris temere æstimare nihil liceat. Possumus enim hac æstimatione possibilitatis contendere, plures quoque uxores habuisse Joseph, quia plures habuerit Abraham, plures habuerit Jacob; & de his esse uxoribus fratres Domini, quod plerique non tam pia quam audaci temeritate confingunt. Tu dicis, Mariam virginem non permansisse: ego mihi plus vendico, etiam ipsum Joseph Virginem fuisse per Mariam, ut ex virginali conjugio virgo filius nasceretur. Si enim in virum sanctum fornicatio non cadit, & aliam eum uxorem habuisse non scribitur: Mariæ autem, quam putatus est habuisse, custos potius fuit, quam maritus: relinquitur, virginem eum mansisse cum Maria, qui pater Domini meruit appellari.

Virginitas fructus nuptiarum.

Joseph virgo per Mariam.

20. Et quia de comparatione virginitatis & nuptiarum sum aliqua dicturus, obsecro lecturos, ne me putent nuptiis detraxisse in virginum laude, & aliquam fecisse distantiam inter sanctos veteris Testamenti & novi, id est, inter eos qui habuere conjugia, & hos qui a complexu mulierum penitus recesserunt, verum pro conditione temporum alii eos tunc subjacuisse sententiæ, & alii nos, in quos fines sæculorum decurrerunt. Quamdiu lex illa permansit: *Crescite, & multiplicamini, & replete terram.* Et, *Maledicta sterilis,* [a] *quæ non parit semen in Israel*, nubebant omnes, & nubebantur, & derelictis parentibus, fiebant una caro. Quando vero vox illa pertonuit: *Tempus breviatum est: reliquum est, ut & qui habent uxores, sic sint, quasi non habeant; adhærentes Domino, unus cum eo efficimur spiritus.* Et quare? *Quia qui sine uxore est, cogitat ea quæ Dei sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum uxore est, sollicitus est, quæ sunt hujus mundi, quomodo placeat uxori. Et divisa est mulier,* [b] *& virgo: quæ non est nupta, cogitat, quæ sunt Dei, ut sit sancta corpore & spiritu. Nam quæ nupta est, cogitat, quæ sunt mundi, quomodo placeat viro.* Quid oblatras? quid repugnas? Vas electionis hæc loquitur. *Divisa est*, dicens, *mulier & virgo.* Vide quantæ felicitatis sit, quæ & nomen sexus amiserit. Virgo jam mulier non vocatur. *Quæ non est nupta, cogitat, quæ sunt Domini, ut sit sancta corpore & spiritu.* Virginis definitio, sanctam esse corpore & spiritu; quia nihil prosit carnem habere virginem, si mente quis nupserit. *Quæ vero nupta est, cogitat, quæ sunt mundi, quomodo placeat viro.* Idem tu putas esse diebus & noctibus vacare orationi, vacare jejuniis; & ad adventum mariti expolire faciem, gressum frangere, simulare blanditias? Illa hoc agit, ut turpior appareat, & naturæ bonum infuscet injuria. Hæc ad speculum pingitur, & in contumeliam artificis conatur pulchrior esse quam nata est. Inde infantes garriunt, familia perstrepit, [c] liberi ab osculis & ab ore dependent, computantur sumtus, impendia præparantur. Hinc cocorum accincta manus carnes terit, hinc textricum turba commurmurat: nuntiatur interim vir venisse cum sociis. Illa ad hirundinis modum lustrat universa penetralia, si thorus rigeat, si pavimenta verrerint, si ornata sint pocula, si prandium præparatum. [d] Responde quæso, inter ista ubi sit Dei cogitatio? Et hæ felices domus? Cæterum ubi tympana sonant, tibia clamitat, lyra garrit, cymbalum concrepat, quis ibi Dei timor? Parasitus in contumeliis gloriatur: ingrediuntur expositæ libidinum victimæ, & tenuitate vestium nudæ impudicis oculis ingeruntur. His infelix uxor, aut lætatur, & perit: aut [e] offenditur, & maritus in jurgia concitatur. Hinc discordia, seminarium repudii. Aut si aliqua invenitur domus, in qua ista non fiant, quæ rara avis est; tamen ipsa dispensatio domus, liberorum educatio, necessitates mariti, correctio servulorum, quam a Dei cogitatione non avocent? *Defecerunt*, inquit Scriptura, *Saræ muliebria:* post quod dicitur ad Abraham: *Omnia quæcumque dicit tibi Sara, audi vocem ejus.* Quæ non est in partus anxietatibus & dolore, quæ deficientibus menstrui cruoris officiis, mulier esse desiit, a Dei maledictione fit libera: nec est ad virum conversio ejus, sed e contrario vir subjicitur ei, & Domini ei voce præcipitur: *Om-*

Non vult detrahere nuptiis.

Genes. 1. 28.

Isa. ultimo sec. LXX.

1. Cor. 7. 29.

Ibid. 32. 33. & seqq.

Virginis definitio.

Differentia virginis & mulieris.

Incommoda & pericula nuptiarum.

Gen. 18. 11.

Ibid. 21. 12.

Vir subjectus mulieri.

[a] Aliter *qua non facit semen* &c. In Vulgata Latina editione hæc sententia non invenitur, qua de re alibi diximus.

[b] Recole quæ in Epistol. XXII. ad Eustochium diximus de hujus lectione loci pag. 104. nota *c.*

[c] Veronensis *liberi ab osculis, liberi ab ore dependent, computatur sumptus* &c.

[d] Idem *si pavimenta verruerint, si ordinata sint pocula*, & paulo post *& hæc felicis domus.*

[e] Vetus editio *aut tristatur, offenditur maritus, & hinc jurgia concitantur.*

Genes. 3. *Omnia quæcumque tibi dicit Sara, audi* A *vocem ejus*: & sic incipiunt vacare orationi. Quia quamdiu in conjugio debitum solvitur, orandi præteritur instantia.

21. Non negamus viduas, non negamus * maritatas, sanctas mulieres inveniri; sed quæ uxores esse desierint, quæ in ipsa necessitate conjugii, virginum imitentur castitatem. Hoc est, quod Apostolus breviter, Christo in se loquente, testatus est: [a] *Innupta cogitat quæ Dei sunt, quomodo placeat Deo: nupta vero* B *cogitat, quæ sunt mundi, quomodo placeat viro:* nobis super hoc campum intelligentiæ derelinquens. Neque tamen alicui necessitatem imponit aut laqueum, [b] sed id quod honestum est, suadet, volens omnes esse sicut seipsum. Et quamquam de virginitate, præceptum Domini non habeat: quia ultra homines est; & quodammodo impudentis erat, adversum naturam cogere, alioque modo dicere, volo vos esse, quod Angeli sunt: unde & virgo majoris [c] est C mercedis, dum id contemnit, quod si fecerit, non delinquit; nihilominus in cohærentibus infert: *Consilium autem do, tamquam misericordiam consequutus a Domino, ut sim fidelis. Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem; quia bonum est homini sic esse.* Quæ est ista necessitas? *Væ prægnantibus & nutrientibus in illa die.* Ideo silva succrescit, ut postea recidatur. Ideo ager seritur, ut metatur. Jam plenus est orbis, terra nos non capit. Quotidie bella nos secant, morbi subtrahunt, naufragia absorbent, & nihilominus de terminis litigamus? De hoc numero sunt illi, qui agnum sequuntur, qui vestimenta sua non coinquinaverunt, virgines enim permanserunt. Observa quid significet, [d] *coinquinaverunt*. Ego non audeo exponere, ne Helvidius calumnietur. Quod autem ais quasdam esse virgines tabernarias; ego tibi plus dico, esse in his & adulteras, &, quo magis mireris, Clericos esse caupones, & Monachos impudicos. Sed quis non statim intelligat, nec tabernariam Virginem, nec adulterum Monachum, nec Clericum posse esse cauponem? Numquid * virginitatis est culpa, si simulator virginitatis in crimine est? Ego certe, ut aliis personis prætermissis ad Virginem veniam, quæ institorias exercet artes, nescio an corpore, quod scio, spiritu virgo non permanet.

22. Rhetoricati sumus, & in morem declamatorum, paululum lusimus. Tu nos, Helvidi, coegisti, qui jam Evangelio coruscante, ejusdem vis esse gloriæ virgines & * maritatas. Et quia arbitror te veritate superatum, ad detractionem vitæ meæ & ad maledicta converti (solent enim hoc & mulierculæ facere, quæ victoribus dominis male optant in angulis) illud dico præveniens, gloriæ mihi fore tua convicia, quum eodem quo D Mariæ detraxisti, ore me laceres, & caninam facundiam servus Domini pariter experiatur & mater.

Marginal notes: * al. maritatas. — 1. Cor. 7. 34. — Ultra hominem virginitas. — Matt. 24. 19. & Marc. 13. 17. — Apoc. 2. — Virginum, Clericorum & Monachorum falsorum vitia. — * al. Virginitas — * al. maritas.

[a] Istha[e]c *innupta cogitat quæ Dei sunt, quomodo placeat Deo*, tum sequens *vero* adverbium in Veronensi mſ. non habentur.

[b] Legendum revera videatur *sed ad id quod honestum est*.

[c] Veteres editi *majoris est meriti*. Veronensis liber *majoris est mercis*. Martianæus *mercedis*, qui & *pretii* in aliquot mſſ. invenisse se dicit. Sed illud ab eo atque aliis peccatum est, quod mox legerint *derelinquit* pro *delinquit*, quemadmodum ex Veronensi emendamus.

[d] Præponebatur negandi particula, quam ex Veronensi sustulimus.

IN SEQUENTES LIBROS

CONTRA JOVINIANUM ADMONITIO.

FUIT *Jovinianus professione Monachus, homo, si vitæ consuetudinem inspicias, luxui deditus ac dissolutus, divitiis abutens male partis, & qui per infamiam nominis* Epicurus Christianorum *meruerit audire: si cultum animi ac doctrinam requiras, vulgaris plane, nec eloquens, nec eruditus; sed, quod hujusmodi nebulonum ingenium est, procacitate ac superbia nemini postponendus. Ex qua urbe fuerit, seu potius ex quo prodierit Monasterio, dubia res est; jamque exinde a Baronio plerique eum Mediolanensem autumant exstitisse: nonnulli cum Purricello Romanum faciunt. Atque horum quidem malim ego sententiæ accedere, nam & Romæ primitus jacta nefariæ doctrinæ semina, ibique Virgines aliquot sacras provectæ jam ætatis deceptas ab eo, ut nuberent viris, S. Augustinus libro de Hæresibus tradit. Ex Syricii quoque Epistola evincitur, damnatos in Romana Synodo ejus asseclas postmodum Mediolanum contendisse, aucupaturos sibi animum Imperatoris: novos vero atque hospites illuc advenisse, declarat Ambrosii Synodica Epistola ad eumdem Syricium sub finem*: Cum, *inquit*, apud magistrum atque Doctorem (*Romæ scilicet, atque apud Pontificem*) jam dignum præmium retulerint illi (*Jovinianistæ*) perfidiæ suæ, ideo usque huc venerunt, ne superesset locus, in quo non damnarentur. *Et paulo post*, Omnes qui illos viderunt, quasi quædam contagia refugerunt.

2. *Cum erumpere in apertam hæresim voluit, quo posset liberius pervertere mentes hominum, nuntium Monasticæ vitæ remisisse, & sunt qui putent, & Hieronymus videtur indicare, cum illi exprobrat lib.* 1. *num.* 40. *quod* post sordidam tunicam, & nudos pedes, & cibarium panem, & aquæ potum, ad candidas vestes, & nitidam cutem, ad mulsum & elaboratas carnes, ad jura Apitii & Paxami, ad balneas quoque & fricticulas, & popinas *sese contulerit. Tum libro secundo circa medium*: Ante, *inquit*, nudo eras pede, modo non solum calceato, sed & ornato: tunc pexa tunica & nigra subucula vestiebaris, nunc lineis & sericis vestibus, & Atrebatum & Laodiceæ indumentis ornatus incedis. *Quin etiam S. Ambrosius in Rescripto ad Syricium*, Se dolent, *inquit*, isti (*Joviniani asseclæ*) aliquo tempore esse maceratos, & propriam ulciscuntur injuriam, quotidianisque conviviis usuque luxuriæ laborem abstinentiæ propulsare desiderant. *Ego in utramque partem accipi isthæc & disseri posse ajo. Si qui monasticam vitam moribus inficiatur, illi vale dixisse putandus est, Jovinianus Monachus esse destitit: contra si professionem vitia non destruunt, Monachus continuo fuit. Et Monachum se quidem impudenter jactabat ipse, quod Hieronymus priori loco exagitat, quasi ementitum operibus nomen. Mutatam vero ab eo vestem, sunt qui ita dictum intelligant, ut ante perversam prædicationem affectatæ sordes cum assumpta mollitie acrius exprobrentur. Fortassis autem sub quo quisque voluit indumento Monachum poterat profiteri.*

3. *Jam hæresis ejus capita hæc erant. Primum, Virgines, viduas, & maritas, quæ semel in Christo lotæ sunt, ejusdem esse meriti, si in reliquis vitæ operibus non discreparent. Alterum, eos qui vere baptizati sunt, a Diabolo subverti haud posse. Tertium, nihil distare inter vescentem cibis, & jejunantem, si cum gratiarum actione comedat. Postremum, in regno cælorum par omnium fore præmium, qui suum baptisma servaverint. Sanctus Augustinus duas præterea, easque ferme exitiosiores blasphemias illi adscribit, quarum altera est: Omnia peccata esse paria: altera, Deiparam Virginem Jesu matrem non in concipiendo quidem, sed in pariendo fuisse violatam. Hæc duo Hieronymus fere dissimulat, aut certe peculiari in hisce libris responsione non impugnat: quæ Erasmi aliorumque post illum ratio est, ut inde conficiant, Augustinum Joviniano quædam immerito adtribuisse, quæ rumore tantum populari jactari de illo temere didicisset. Equidem quæ scripsit hac de hæresi Episcopus Hipponensis, ab aliis se profitetur accepisse; nihilo secius falsi aliquid imponi sibi passum, & supra quod verum esset, Joviniani errores cumulasse, non puto. Enim vero ridiculum de peccatorum æqualitate commentum ex iisdem manat Stoicorum fontibus, unde hæreticus hauserat, atque ex ea quam impudentissime asserebat,*

rebat, meritorum æqualitate quaſi neceſſario fluit: hanc porro Hieronymus totis libris redarguit. Alteram de corrupta B. Mariæ virginitate in partu, digniſſimam omnium exſecratione atque odio blaſphemiam, ex ipſo S. Ambroſii Reſcripto ad Syricium evincitur ab illo ſuiſque aſſeclis impie jactatam. Sed, *inquit*, devia perverſitatis produntur dicere, Virgo concepit, ſed non Virgo generavit: *quod item confutare perſequitur toto illo & ſequenti capite. Ad hæc Hieronymus ipſe iſtud paſſim contra hæreticum urget ac replicat, illibatam permanſiſſe & in conceptu & in partu Deiparæ integritatem, Chriſtique corpus clauſis ſacri uteri repagulis eodem modo foras prodiiſſe, quo ad diſcipulos obſeratis foribus penetravit. Idem contra Helvidium, & Tertulliani leviſſimum teſtimonium libro de Carne Chriſti cap.* 32. Cum Apoſtolus non ex virgine, ſed ex muliere editum Filium Dei pronuntiavit, agnovit adapertæ vulvæ nuptialem paſſionem, *multis Scripturarum oraculis comprobaverat: idque fortaſſe in cauſſa eſt, quod ſatis habuit lectorem ad eum librum amandare, ne eamdem heic telam retexeret.*

4. *Hæc igitur Romanis auribus novus Eccleſiarum magiſter venena propinabat, quæ ut latius ſerperent, auſus eſt etiam editis Commentariolis poſteris commendare. Ex fragmentis autem illis ſane exiguis, quæ Hieronymus ſervat ſub initium prioris libri, facile colligere eſt, quam abnorme eſſet opus illud, ineruditum, inſulſum, in quo & inſani hominis ſententiæ obſcuriſſimis verbis involvebantur, & ipſa ſtomachum movebat turpiſſima ſtili barbaries. Nihilominus, ut uſuvenire ſolet cum vitiis fræna laxantur, ut Auguſtini verbis utar*, tantum valuit in Urbe Roma, ut nonnullas etiam ſanctimoniales, de quorum pudicitia ſuſpicio nulla præceſſerat, dejeciſſe in nuptias diceretur. Et virorum etiam ſanctorum ſanctum cælibatum commemoratione Patrum & comparatione frangeret. *Demirare autem hominis malitiam malam. Ipſe, qui* virginum meritum æquando pudicitiæ conjugali, *omnibus uxoris ducendæ auctor fuerat, uxorem adduci non potuit ut ſibi adjungeret. Cauſſam prætexebat longe iniquiſſimam, ne ſcilicet moleſtiis nuptiarum impediretur: minime vero ut meritum ſibi inde aliquod compararet, hoc eſt, non ut melior eſſet, ſed ut liberior. Porro aſſeclas habuit* aliquantos Romanos, *ut in Syricii Epiſtola ſcribitur: de nomine Auxentium, Genialem, Germinatorem, Felicem, Plotinum, Martianum, Januarium, & Ingenioſum. His S. Ambroſius epiſt. ad Vercellenſes addit Barbationem quemdam & Sarmationem, utique ex his, quos cum Mediolanum veniſſet, ſuo junxerat ſatellitio. Verum impendio plures illi cenſuit adhæſiſſe Hieronymus, cum ſub libri ſecundi finem*, Ne glorieris, *inquit*, quod multos diſcipulos habeas. Filius Dei docuit in Judæa, & duodecim tantum illum Apoſtoli ſequebantur: *ut autem multi exſtiterint, teſtatur Auguſtinus neminem* e Sacerdotibus, aut alicujus nominis Clericis *ab illo in errorem trahi potuiſſe.*

5. *Inſanæ hæreſi illico Pammachius, notiſſimus ille Hieronymi amicus*, Chriſtianorum nobiliſſimus, & nobilium Chriſtianiſſimus, *ex adverſo inſurrexit, cumque aliis, ut Syricius loquitur*, fideliſſimis Chriſtianis viris, genere optimis, religione præclaris, *ſedulo egit apud Pontificem, ut* ſubito ſcriptura horrifica (*Joviniani Commentarii*) ſacerdotali judicio detecta divinæ legi contraria, ſpiritali ſententia deleretur. *Factum id intelligas ex ſerie ipſa rerum ad annum Chriſti 390. ad quem & laudata Syricii referri ſolet Epiſtola, cum vix toto biennio ſerpens malum quas clanculum potuerat, mentes hominum occupaſſet. Percuſſi anathemate hæretici, expulſique Roma, ſtatim Mediolanum quod & ſupra notatum eſt, ad Imperatorem Theodoſium contenderunt; ſiquidem teſtantur hiſtorica eorum temporum monimenta, Kalendis Septembris ſuperioris anni, illuc Imperatorem rediiſſe cum Romæ dudum triumphum egiſſet de Maximo. E veſtigio advenerunt cum Syricii literis ad Ambroſium miſſi ex Urbe Presbyteri*, Creſcens, Leopardus, & Alexander, ſancto ferventes ſpiritu, *quorum opera collecta Synodus hæreticorum damnationi ſubſcripſit, eoſque* omnium exſecratione damnatos Mediolanenſi ex urbe quaſi profugos repulit. *Exinde terras alias pervagatos fuiſſe extra Italiam, ſunt qui ex ipſo Hieronymo arguant initio libri tertii contra Pelagianos, ubi* Joviniani ſententiam olim Romæ, & dudum in Africa condemnatam *docet. Verum multo credibilius eſt, Cœleſtii impeccantiam innui, quam & Jovinianus defenderat, non ipſum de nomine Jovinianum, quem, teſte Auguſtino, Africa penitus ignoravit. Denique & Imperiali reſcripto in hæreticum animadverſum vulgo creditur, exſtatque ſubnexa Lex 53. in Codice Theodoſiano, Tit. V. de Hæreticis, quam & Cl. Gothofredus recenſuit, & Martianæus in Carnotenſi Mſ. ad calcem Hieronymiani operis reperit.*

HONORIVS ET THEODOSIVS AVGG. FELICI PR. P.

* Jovinianum ſacrilegos agere conventus extra muros Urbis ſacratiſſimæ, Epiſcoporum querela deplorat: quare ſupra memoratum corripi jubemus, & contuſum plum- * al. *Jovianum.*

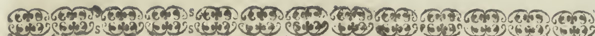
plumbo cum cæteris suis participibus & ministris, exilio coerceri: ipsumque machinatorem in insulam Boam festina celeritate deduci; cæteris prout libuerit, dummodo superstitiosa conjuratio exilii ipsius discretione solvatur, solitariis, & longo spatio inter se positis insulis, in perpetuum deportatis. Si quis autem pertinaci improbitate vetita & damnata repetierit, sciat se severiorem sententiam subiturum.

Dat. Prid. Non. Mar. Med. Honorio VIIII. & Theod. V. AA. Coss.

Sed, ut dicam quod sentio libere, aut lex isthæc germana omnino non est, aut in ejus contra quem fertur, nomine depravata, ad Jovinianum non spectat. Hieronymus, quem falli potuisse in facti hujus historia, nemo sibi persuadeat, contra Vigilantium scribens anno 406. qui Sexti Consulatus Arcadii Augusti, & Anicii Probi fastis nomen imposuit, *dudum e vivis excessisse Jovinianum certo certius testatur.* Quomodo, *inquit sub initium ejus libri*, Euphorbus in Pythagora renatus esse perhibetur, sic in isto (*Vigilantio*) Joviniani mens prava surrexit... Ille Romanæ Ecclesiæ auctoritate damnatus inter phasides aves & carnes suillas non tam emisit spiritum, quam eructavit. *Jam igitur septen. ut minimum annorum anachronismo lex peccat, quæ Honorio IX. & Theodosio V. Coss. sive anno 412. data est: eumque adeo exilio mulctarit, qui mortem jamdiu antea oppetierat. Quod si velis mendum in temporis esse nota, sive Consulatus inscriptione, quæ librariorum potuit esse oscitantia, ad quemcumque eam annum retrahas, minime efficies ut ejus dictati sententia cum Hieronymi testimonio consiet. Puta, quod & Gothofredo probatur, hæreticum jam ab anno 390. tum Roma tum Mediolano profugum ad Romanam diœcesim se contulisse, ibidemque adeo extra muros solitum conventus agere: num qui hac de caussa correptus, contusus plumbo, & in Dalmatiæ insulam exiliis claram deportatus est, inter phasides aves & suillas carnes diceretur ob nimiam crapulam spiritum evomuisse? Hoc certe propius ad fidem est e S. Doctoris testimonio, infamem Monachum luxui deditum, utquumque semel atque iterum damnatum, nihil potius habuisse, quam genio indulgere, & ventri, & cibo vinoque ingurgitatum maturius exspirasse.*

7. *Jam itaque his de nefaria hæresi prælibatis, quæ aut parum nota erant, aut erroribus passim obvoluta, ad Hieronymianæ confutationis lectionem cum fructu accedas, quæ Catholici dogmatis memoriam commendat. Anno 393. aut superiore ad exitum vergente duos hosce libros Joviniani Commentariolis S. Doctor opposuit, eodem hortante Pammachio, qui pridem hæreticum accusaverat. Ejus epochæ illud palmare argumentum est, quod minime istos recenseat in suarum lucubrationum Catalogo, quem ad annum usque 392. Theodosii Principis decimumquartum produxit; memoret vero in aliis libris quos proxime ab illo adornavit. In Præfatione Commentariorum in Jonam,* Triennium, *inquit* circiter fluxit, postquam quinque Prophetas interpretatus sum, Micheam, Naum, Abachuc Sophoniam, Hagæum, & alio opere detentus non potui implere quod ceperam. Scripsi enim librum de Illustribus Viris, & adversum Jovinianum duo volumina, Apologeticum quoque, & de Optimo genere interpretandi ad Pammachium &c. *Baronio, doctisque aliis viris, qui aliam rationem ineunt, atque annum assignant hisce libris 390. fraudi fuit pannus, quem ex hac ipsa Præfatione novissimo Catalogi loco nonnemo studiosus assuit; certum namque est ex ipso contra Jovinianum libro* 1. *num.* 26. *quem memorat de Viris Illustribus, tempore præcessisse. Nunc ejus summam disputationis prædocere longum sit. Priore libro primam, altero tres alias Joviniani propositiones impugnat. Innumera Scripturæ divinæ loca, historiarum testimonia, Philosophorum scita miro studio explicat: siquidem versipellis hæreticus ita blandis illecebris multorum animos fascinaverat, ut vulgo jactaretur, non posse illi Hieronymum respondere* cum laude, sed cum vituperatione conjugii. *Supererant & Manichæi, qui nuptias damnabant, cautoque adeo gradu incedendum illi erat, ne dum totus in Virginitatis commendatione versatur, contra hominem qui illam æquabat conjugio, in alteram partem favoris suspicionem injiceret. Neque tamen hoc studio evasit adversariorum calumnias, nam & rumigerulis Monachis, & piis aliquot Catholicæ fidei assertoribus nuptias despexisse visus est. Editos libros ipse Pammachius revocare studuit; sed cum nihil proficeret diligentia, auctor Hieronymo fuit, ut novo scripto multorum offensioni occurreret. Ille Apologeticam epistolam in nostra recensione 48. ad Pammachium rescripsit, quam operæ pretium est, lectis hisce libris, recolere. Interea istos, quod nostrarum partium fuit, ad Mss. codices diligentissime exegimus, maxime vero Veronensem unum majusculis descriptum literis & supra quam dici possit antiquum atque emendatum: tum qui ejus vetustati proxime accedit, Cisterciensem alium, sive S. Crucis in Jerusalem de Urbe, denique Casanatensem sequioris quidem ætatis, sed probæ notæ.*

INCI-

INCIPIT S. EUSEBII HIERONYMI PRESBYTERI

ADVERSUS JOVINIANUM

LIBER PRIMUS.

1. PAuci admodum dies sunt, quod sancti ex urbe [a] Roma fratres cujusdam mihi Joviniani Commentariolos transmiserunt, rogantes, ut eorum ineptiis responderem, & Epicurum Christianorum, Evangelico atque Apostolico vigore conterrerem. Quos quum legissem, & omnino non intelligerem, cepi revolvere crebrius, & non verba modo, atque sententias, sed singulas pene syllabas discutere, volens prius scire quid diceret, & sic vel probare, vel redarguere, quod dixisset. Verum scriptorum tanta [b] barbaries est, & tantis vitiis spurcissimus sermo confusus, ut nec quid loquatur, nec quibus argumentis velit probare quod loquitur, potuerim intelligere. Totus enim tumet, totus jacet: attollit se per singula, & quasi debilitatus coluber, in ipso conatu frangitur. Non est contentus nostro, id est, humano more loqui, altius quiddam aggreditur.

Epicurus Christianorum.

Vitia sermonis Joviniani.

A *Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.* *Horat. de Arte Poet.*

. . . . quod ipse,

Non sani esse hominis, non sanus juret Orestes. *Persius Sat. 4.*

Præterea sic involvit omnia & quibusdam inextricabilibus nodis universa perturbat, ut illud Plautinarum litterarum ei possit aptari:

Has quidem præter Sibyllam leget nemo. *in Pseudolo.*

Nam divinandum est. Furiosas Apollinis vates legimus; & illud Virgilianum: *Dat sine mente sonum*. *Æneid. l. 10.* Heraclitum [c] B quoque cognomento σκοτεινὸν, sudantes Philosophi vix intelligunt. *Heraclius* Sed quid ad nostrum αἰνιγματιστὴν, cujus libros multo difficilius est nosse, quam vincere? Quamquam & in victoria non parva sit difficultas. Quis enim superare queat, cujus assertionem penitus ignoret? Et ne lectorem longius traham, cujusmodi eloquentiæ sit, & quibus verborum floribus ornatus incedat, secundi libri * ejus monstrabit exordium, quod C hesternam crapulam ructans, ita [d] evomit. * al. *sui*

2. Sa-

[a] Illud *Roma* nomen nec præstantissimus Veronensis, nec Casanatensis Bibliothecæ satis elegans mss. agnoscunt.

[b] Eamdem stili barbariem in Joviniani scripto notare videtur Syricius, Epistola *ad diversos Episcopos*, ubi *scripturam* ejus *horrificam* appellat, non tantum propter blasphemias, quantum ob sermonis vitia.

[c] Ephesium intellige, qui ab omnibus obscuritatis arguitur. Ejus βιβλία σκοτεινά dicit Theo *in Progymnasm.* & Demetrius *de Elocutione*, aliique, a quibus illud σκοτεινὸν pro cognomento mutuatur Hieronymus. Vide infra Apologiam contra Ruffinum lib. 1.

[d] In Casanatensi ms. post *evomit* vocem, *Incipit disputatio Joviniani*, tum *Satisfacio invitatis* &c.

„ 2. Satisfacio invitatis, non ut claro „ curram nomine, sed a rumore purga- „ tus vivam vano. Obsecro agrum, [a] „ novella plantationum, arbusta teneri- „ tudinis, erepta de vitiorum gurgiti- „ bus, audientiam communitam agmi- „ nibus. Scimus Ecclesiam, spe, fide, „ caritate, inaccessibilem, inexpugnabi- „ lem. Non est in ea immaturus, om- „ nis docibilis: impetu irrumpere, vel „ arte eludere potest nullus. [b]

a

b

3. Rogo, quæ sunt hæc portenta verborum? quod descriptionis dedecus? Nonne vel per febrem somniare eum putes, vel arreptum morbo phrenetico, Hippocratis vinculis alligandum? Quotiescumque eum legero, ubi me defecerit spiritus, ibi est distinctio. Totum incipit, totum pendet ex altero: nescias quid cui cohæreat; & exceptis testimoniis Scripturarum, quæ illo venustissimo eloquentiæ suæ flore mutare non ausus est, reliquus sermo omni materiæ convenit, quia nulli convenit. Quæ res mihi aliquam suspicionem intelligentiæ dedit, velle eum ita nuptias prædicare, ut virginitati detrahat. Quando enim minora majoribus coæquantur, inferioris comparatio, superioris injuria est. Neque vero nos Marcionis & Manichæi dogma sectantes, nuptiis detrahimus; nec Tatiani principis Encratitarum errore decepti, omnem coitum spurcum putamus, qui non solum nuptias, sed cibos quoque quos Deus creavit ad utendum, damnat, & reprobat. Scimus in domo magna, non solum vasa esse aurea & argentea, sed & lignea & fictilia. Et super fundamentum Christi, quod Paulus architectus posuit, alios ædificare aurum, argentum, lapides pretiosos: alios e contrario fœnum, ligna, stipulam. Non ignoramus, *Honorabiles nuptias*, *&* [c] *thorum immaculatum*. Legimus primam Dei sententiam, *Crescite & multiplicamini*, *& replete terram*: sed ita nuptias recipimus, ut virginitatem, quæ de nuptiis nascitur, præferamus. Numquid argentum non erit argentum, si aurum argento pretiosius est? Aut arboris & segetis contumelia est, si radici & foliis, culmo & aristis, poma præferantur & fructus? Ut poma ex arbore, frumentum e stipula, ita virginitas e nuptiis. Centesimus & sexagesimus & tricesimus fructus quamquam de una terra, & de una semente nascatur, tamen multum differt in numero. Triginta referuntur ad nuptias. Nam & [d] ipsa digitorum conjunctio, quasi molli se complexans osculo, & fœderans, maritum pingit & conjugem. Sexaginta vero ad viduas, eo quod in angustia & tribulatione sunt positæ. Unde & superiori digito deprimuntur; [e] quantoque major est difficultas expertæ quondam voluptatis illecebris abstinere, tanto majus est præmium. Porro centesimus numerus (diligenter quæso lector attende) de sinistra transfertur ad dexteram, & iisdem quidem digitis, sed non eum manu, quibus in læva nuptæ significantur & viduæ, circulum faciens, exprimit virginitatis coronam. Hæc de impatientia magis quam juxta ordinem disputationis dixerim. Quum enim adhuc [f] vix de portu egrediar, & rudentibus vela sustollam, in medium me quæstionum pelagus, subitus loquendi æstus abripuit. Unde cohibebo cursum, & paulisper sinus contraham; nec indulgebo mucroni, jam nunc pro virginitate ferire cupienti. Ballista quanto plus retrahitur, tanto fortius mittit. Non est damnum dilatio, ubi certior fit ex dilatione victoria. Proponam breviter adversarii sententias, & de tenebrosis [g] libris ejus quasi de foveis serpentes protraham, neque sinam venenosum caput, spiris maculosi corporis

Encratitarum princeps Tatianus,

Hebr. 13. 4. c

Gen. 1. 28

Virginitas fructus nuptiarum.

Numeri 30. 60. & 100. q... signific... Evang...

d

e

f

a Vetus editio *novella plantationum*, duoque e nostris mss. *ereptam* pro *erepta*.

b Laudatus Casanatensis subdit in medio, *Finit disputatio Joviniani*.

c S. Crucis in Jerusalem de Urbe & Veronensis mss. *cubile immaculatum*. Hebr. 13. 4.

d Explicat veterum morem per digitos numerandi, de quo nonnulla apud Antiquos testimonia invenire est: expressius tamen ratio tota proditur a Venerabili Beda, & omnium exactissime a Græco Scriptore Nicolao Smyrneo, cujus fere ignotum opusculum editum est a Posino. Bedæ loca sunt: *Cum triginta notare volueris, ungues indicis & pollicis blando conjunges amplexu. Cum dicis sexaginta, pollicem curvatum, indice circumflexo, diligenter a fronte præcinges*. Vide etiam Apulejum in Apolog. Orat. 2. Quod porro ait Hieronymus, *centesimum numerum de sinistra transferri ad dexteram*, notum ex Cassiani testimonio collat. 24. c. 26. *Centenarius numerus de sinistra transfertur in dexteram, & licet eandem in supputatione digitorum figuram tenere videatur, nimium tamen quantitatis magnitudine supercrescit*. Juvenalis quoque Satyr. 10. versu 246. de Rege Pylio

Felix nimirum qui per tot sæcula mortem
Distulit, atque suos jam dextra computat annos.

Vide Nicarchi veteris Poetæ in Anthologia lib. 2. c. 9. Epigramma. Quin etiam nostrum Hieronymum Epistola 123. ad Ageruchiam ubi, *tricenarius fœdera nuptiarum ipsa digitorum conjunctione testatur*. Obiter vero notandus Victorius est, qui aliam ab Apulejo iniri gestus rationem putat in trigesimo numero, ubi Indicem & Pollicem aperiendos dicit, idest molliter eorum summitates lambendas.

e In Epistola ad Pammachium. *Quia quanto major est &c.*

f Voculam *vix* Veronensis, & S. Crucis mss. non habent.

g Reposuimus *libris* ex Casanatensi, aliisque tribus mss. & veteri editione. Alludit nempe βιβλία σκοτεινά, ut de Heraclito dictum est supra. Antea mendose erat *latebris*.

ris. Pateat quod noxium est, ut possit conteri, quum patuerit. [a] *Hæreses Joviniani.*

„ Dicit, virgines, viduas, & maritatas, quæ semel in Christo lotæ sunt, si non discrepent cæteris operibus, ejusdem esse meriti.

„ Nititur approbare eos, qui plena fide in baptismate renati sunt, a diabolo non posse subverti.

„ Tertium proponit, inter abstinentiam ciborum, & cum gratiarum actione perceptionem eorum, nullam esse distantiam.

„ Quartum quod & extremum, esse omnium qui suum baptisma servaverint, unam in regno cælorum remunerationem.

Artes Diaboli. 4. Hæc sunt sibila serpentis antiqui, his consiliis draco de paradiso hominem expulit. Nam & saturitatem jejuniis præferendo, repromisit eos immortales futuros, quasi numquam possent corruere; & dum divinitatem æqualem Deo pollicetur, expulit eos de paradiso, ut qui nudi & expediti, & absque ulla macula virgines, Domini consortio fruebantur, dejecti in vallem lacrymarum, tunicis consutis & pelliceis vestirentur. Sed ne lectorem diutius morer, sequar vestigia [b] partitionis expositæ, & adversus singulas propositiones ejus, Scripturarum vel maxime nitar testimoniis: ne querulus garriat, se eloquentia magis quam veritate superatum. Quod si explevero, & illum utriusque Instrumenti nube oppressero, assumam exempla sæcularis quoque literaturæ, ad quam & ipse provocat. Doceboque etiam inter Philosophos & egregios in republica viros, virtutes voluptatibus, id est, Pythagoram, Platonem & Aristidem, Aristippo, Epicuro & Alcibiadi ab omnibus solere præferri. *Virtus apud viros præfertur voluptati.* Vos quæso utriusque sexus virgines & continentes, mariti quoque & digami, ut conatus meos orationibus adjuvetis. Cunctorum in commune Jovinianus hostis est. Nam qui æqualia omnium asserit merita, tam virginitati facit injuriam, dum eam nuptiis comparat, quam & nuptiis, sic

A eas licitas asserens, ut secunda & tertia matrimonia. Sed & digamis & trigamis adversarius est, ibi ponens scortatores quondam & libidinosissimos post pœnitentiam, ubi duplicata & triplicata matrimonia: nisi quod in eo digami & trigami dolere non debent, quia idem scortator & pœnitens in regno cælorum etiam virginibus adæquatur. Proponam igitur manifestioribus verbis & habentibus aliquam consequentiam, argu-
B menta ejus & exempla de nuptiis, eodemque ordine omnia, quo ab eo dicta sunt, digeram. Nec molestum lectori sit, si nauseam ejus & vomitum legere compellatur. Libentius antidotum Christi bibet, quum diaboli venena præcesserint. Audite patienter, virgines, audite quæso voluptuosissimum concionatorem, immo quasi sirenarum cantus & fabulas clausa aure transite. Vestras ferte paulisper injurias, putate vos cum
C Christo crucifixas, Pharisæorum audire blasphemias. [c]

5. Prima, inquit, Dei sententia est, *Propter quod dimittet homo patrem & matrem suam, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una.* Ac ne forte diceremus hoc scriptum in veteri Testamento, asserit a Domino quoque idipsum in Evangelio confirmari, *Quod Deus conjunxit, homo non separet*: statimque subnectit, *Crescite & multiplica-*
D *mini, & replete terram*; & per ordinem replicat, Seth, Enos, Cainam, Malaleel, Jared, Enoch, [d] Mathusalem, Lamech, Noe, omnes habuisse uxores, & ex Dei sententia filios procreasse (quasi generationis ordo & historia conditionis humanæ, sine conjugibus & liberis potuerit enarrari.) Iste, „ inquit, est Enoch, qui ambulavit „ cum Deo, & raptus in cælum est. „ Iste Noe, qui, quum essent utique
E „ multi virgines propter ætatem, solus „ cum filiis & uxoribus naufrago orbe „ servatus est. Rursus post Diluvium, „ quasi altero principio generis humani, „ virorum & uxorum paria junguntur, „ & ex integro generationis instauratur benedictio: *Crescite & multiplicamini, &* re-

[c] *Jovinianus. Gen. 2. 24. & Matt. 19. 5.* — *Gen. 1. 28.*

Q

[a] De more Casanatensis præponit *Disputatio Joviniani*, tum propositiones ipsas Romanis numericis notis distinguit, tandemque in fine post *remunerationem*, *Finit disputatio Joviniani*. Synodica autem Epistola S. Ambrosii ad Siricium Papam duas, primam videlicet & postremam Joviniani propositiones exagitat, nimirum, *nullam virginitatis gratiam, nullum castitatis ordinem reservare, promiscua omnia velle confundere, diversorum gradus abrogare meritorum, & paupertatem quandam cælestium remunerationem inducere.* Rursum vero alium Joviniano errorem de soluta Mariæ integritate in partu n. 4. exprobrat, quod nempe *diceret Christum ex virgine non potuisse generari*. Quam blasphemiam, tametsi a Hieronymo silentio premitur, hæretico illi tamen etiam ab Augustino diserte adtribuitur libro contra Hæreses hær. 82., & contra Julianum sæpe, atque alibi.

[b] Casanatensis liber *vestigia propositionis exposita*.

[c] Rursum Casanatensis liber præponit epigraphem *Disputatio Joviniani*.

[d] Gravius mallet *Matusale*.

Ibid. 8. 17. & 9. 1. *replete terram*. Insuper etiam comedendarum carnium licentia relaxatur. *Et omne quod movetur, erit vobis in escam:* Ib. d. 9. *sicut olera herbarum dedi vobis universa*. Currit ad Abraham, Isaac, & Jacob, e quibus prior trigamus, secundus monogamus, tertius quattuor uxorum est: Genes. 29. & seqq. Liæ, Rachel, Balæ, & Zelphæ; & asserit Abraham ob fidei meritum, benedictionem in generatione filii accepisse. Ib. 18. & 21. Saram in typum Ecclesiæ, cui defecerant muliebria, maledictionem sterilitatis, partus benedictione mutasse. Ibid. 25. Quod Rebecca ierit quasi Prophetes interrogare Dominum, & audierit ab eo, Ibid. 29. *Duæ gentes & duo populi in utero tuo sunt*. Quod Jacob pro uxore servierit: & existimante Rachel, viri esse Genes. 3. 2. 3. dare liberos, ac dicente: *Da mihi filios:* Ib. 39. & 41. *sin autem moriar*; responderit: *Numquid pro Deo ego sum, qui te conclusit?* In tantum, inquit, sciebat fructus nuptiarum Domini esse, non mariti. Quod Joseph vir sanctus atque castissimus, & omnes Patriarchæ uxores habuerint, quibus æqualiter per Moysen benedicat Gen. 38. Deus. Judam quoque proponit, & Thamar: & occisum Onam perstringit a Domino, quia fratri invidens semen, [a] nuptiarum opera perdebat. Moysen Num. 12. proponit, & Mariæ lepram, quæ fratri pro uxore detrahens, illico Dei ultione percussa est. Laudat Samson, & uxorium Nazaræum miris effert præconiis. Debboram quoque replicat & Barach; quod absque virginitatis bonis, Sisaram & Jabin & currus ferreos debellarint. Jahel uxorem Haber Cynei adducit in medium, & palo armatam prædicat manum. Judic. 11. Inter Jephte patrem & filiam virginem, quæ immolata sit Domino, dicit nullam fuisse distantiam; quin potius fidem patris præfert ei, quæ cæsa sit lugens. 1. Reg. 1. & 2. Venit ad Samuel alterum Nazaræum Domini, qui ab infantia nutritus in tabernaculo est, & vestitus EPHOD BAD, quod interpretatur, *vestibus lineis*; dicitque eum filios procreasse, nec Sacerdotalem pudicitiam, uxoris imminutam esse complexu. Booz cum [b] sua Ruth in area collocat, & Jesse, ac David inde producit. Ipsum quoque David ducentis præputiis, etiam cum [c] vitæ periculo, regis filiæ quæsisse concubitus. Quid dicam de Salomone, 1. Reg. 18. quem ponens in catalogo maritorum, imaginem asserit Salvatoris? & de illo vult esse scriptum: *Deus judicium tuum regi da, & justitiam tuam filio regis*. Et, *Dabitur ei de auro Arabiæ, & orabunt pro eo semper*. Ac repente transcendit ad Eliam & Elisæum, & narrat quasi grande mysterium, quod requieverit spiritus Eliæ in Elisæo; & cur hoc dixerit, tacet: nisi forte Eliam quoque & Elisæum habuisse arbitretur uxores. Transit ad Ezechiam: & quum in ejus laudibus immoretur, miror cur oblitus sit dicere: *Amodo filios faciam*. Is. 38. sec. LXX. Josiam virum justissimum, sub quo in Templo Deuteronomii liber repertus est, ab Holda uxore Sellum instructum refert. Daniel quoque, & tres pueros inter maritos * ponit. Et ad Evangelium repente transcendens, Zachariam, & Elizabeth, Petrum ponit, & socrum ejus, „ cæterosque Apostolos. Et consequenter „ infert dicens: Si autem voluerint assu„ mere [d] vanam defensionem, & obten„ dere, quod rudis mundus eguerit in„ cremento, audiant Paulum loquentem: „ *Adolescentiores viduas volo nubere*, [e] „ *filios procreare*. Et, *Honorabiles nuptiæ*, 1. Tim. 5. 14. Hebr. 13. 4. 1. Cor. 7. 39. „ *& cubile immaculatum*. Et, *Mulier* „ *alligata est viro, quamdiu vivit vir ejus*. „ *Si autem mortuus fuerit, nubat cui vult*, „ *tantum in Domino*. Et, *Adam non est* 1. Tim. 2. 14. „ *seductus: mulier autem seducta, facta* „ *est in prævaricationem. Salva autem fiet* „ *per filiorum generationem, si perman*„ *serit in fide & dilectione, & san*„ *ctificatione cum sobrietate*. Certe cessat „ hic illud Apostolicum, *Et qui ha*„ *bent uxores, sic sint quasi non habeant*: „ nisi forte dicetis, propterea vult eas „ nubere, quia jam quædam conversæ „ sunt retro post Satanam: quasi ex vir„ ginibus nulla cadat, & non sit earum „ major ruina. Ex quo manifestum est, „ vos Manichæorum dogma sectari, pro„ hibentium nubere, & vesci cibis, quos Ibid. „ Deus creavit ad utendum, [f] cauteria„ tam habentium conscientiam. Et post „ mul-

Liber Deuteronomii sub [...] repertus templo.

* al. uxoratos

[a] Alias erat, nec bene, *semen nuptiarum dedita opera perdebat*. Antiqui libri *Annam* pro *Onam* frequentius efferunt. Recte Veronensis *Aunam* ex Græco Αὐνὰν & infra *Chaber* pro *Haber*.

[b] In aliis libris *cum serva Ruth*.

[c] In tribus nostris mss. *etiam cum periculo*, absque *vitæ*.

[d] Cisterciensis sive S. Crucis ms. *assumere unam defensionem*.

[e] Verba *filios procreare* in nullo e nostris codicibus habentur, quemadmodum & duo alia *vir ejus*.

[f] Perditam nempe ac depravatam. Sumta sententia ex Epist. 1. ad Timoth. IV. 1. ubi ad servos alluditur, qui noxæ convicti candenti ferro inurebantur. Unde κεκαυτηριασμένον transfertur ad nefarium quempiam significandum. S. Irenæus lib. 1. c. 9. feminas a Marcosianis deceptas, αἵτινες, inquit, κεκαυτηριασμέναι τὴν συνείδησιν. *Cauteriatas conscientias habentes*. Paulo post pro *os osum* quidam mss. *odiosum* habent.

multa, quæ nunc otiosum est revolvere, excutit se quasi in locum rhetoricum, & facit apostropham ad virginem, dicens: Non tibi facio, virgo, injuriam: elegisti pudicitiam propter præsentem necessitatem: placuit tibi, ut sis sancta corpore & spiritu: ne superbias: ejusdem Ecclesiæ membrum es, cujus & nuptæ sunt. [a]

[a] Hieronymus.

6. Nimius fortasse fuerim in expositione propositionum ejus, & legenti fastidium fecerim; sed utile ratus sum cuncta molimina ejus, quasi instructam aciem contra me ponere, & totum hostilem exercitum cum suis turmis ac ducibus congregare, ne post primam victoriam, alia mihi deinceps prœlia nascerentur. Igitur non dimicabo contra singulos, nec paucorum ero [b] passim congressione contentus: toto certandum est agmine, & incompositi hostium cunei, ac latrocinii more pugnantes, instructa & ordinata acie repellendi. Opponam in prima fronte Apostolum Paulum, & quasi fortissimum ducem, suis telis, id est, suis armabo sententiis. Sciscitantibus enim super hac quæstione Corinthiis, plenissime respondit doctor gentium, & magister Ecclesiæ. Quidquid autem statuerit, hoc Christi in eo loquentis legem putemus. Simulque ne lectoris tacita cogitatio, quum ceperimus singula, quæ proposita sunt, diluere, semper ad Apostolum se reservet, & studio validissimarum quæstionum, priora [c] negligens, ad extrema festinet.

7. Inter cætera Corinthii per literas quæsierant, utrum post fidem Christi cælibes esse deberent, & continentiæ caussa quas habebant uxores dimittere, an si virgines credidissent, * inirent matrimonia? Et quum e duobus Ethnicis, unus credidisset in Christum, utrumnam credens relinqueret non credentem? Et si essent ducendæ uxores, Christianas tantum accipi juberet, an & Ethnicas? Videamus igitur quid ad hæc Paulus rescripserit: *De his autem quæ scripsistis mihi bonum est homini mulierem non tangere.* [d] *Propter fornicationem autem unusquisque uxorem suam habeat, & unaquæque virum suum habeat. Uxori vir debitum reddat, similiter & uxor viro. Uxor proprii corporis non habet potestatem, sed vir. Similiter & vir proprii corporis sui non habet potestatem, sed uxor. Nolite fraudare invicem, nisi forte ad tempus ex consensu, ut vacetis orationi. Et iterum ad idipsum revertimini, ne tentet vos Satanas, propter incontinentiam vestram. Hoc autem dico juxta indulgentiam, non juxta imperium. Volo autem omnes homines esse ut meipsum; sed unusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius autem sic. Dico autem innuptis & viduis, bonum est eis, si sic permanserint ut ego. Si autem se non continent, nubant. Melius est enim nubere, quam uri.* Revertamur ad caput testimonii. *Bonum est*, inquit, *homini mulierem non tangere*. Si bonum est mulierem non tangere, malum est ergo tangere: nihil enim bono contrarium est, nisi malum. Si autem malum est, & ignoscitur, ideo conceditur, ne malo quid deterius fiat. Quale autem illud bonum est, quod conditione deterioris conceditur? Numquam enim subjecisset, *unusquisque uxorem suam habeat*, nisi præmisisset, *propter fornicationem autem*. Tolle fornicationem, & non dicet, *unusquisque uxorem suam habeat*. Velut si quis definiat: Bonum est triticeo pane vesci, & edere purissimam similam. Tamen ne quis compulsus fame comedat stercus bubulum, concedo ei, ut vescatur & hordeo. Num idcirco frumentum non habebit puritatem suam, si fimo hordeum præferatur? Bonum est illud naturaliter, quod comparationem non habet mali, quod prælatione alterius non obumbratur. Simulque animadvertenda est Apostoli prudentia. Non dixit, bonum est uxorem non habere: sed, *bonum est mulierem non tangere*: quasi & in tactu periculum sit: quasi qui illam tetigerit, non evadat, *quæ virorum pretiosas animas* [e] *rapit*, quæ facit adolescentium evolare corda: *Alligabit quis in sinu ignem, & non comburretur? aut ambulabit super carbones ignis, & non ardebit?* Quomodo igitur qui ignem tetigerit, statim aduritur: ita viri tactus & feminæ, sentit naturam suam, & diversitatem sexus intelligit. Narrant & gentilium fabu-

* al. *inire*.

1. Cor. 7. 1. & seqq.

Nihil bono contrarium, nisi malum.

Prov. 6. 27. 28.

 læ

[a] Subdit Casanatensis de more, *Finit disputatio Joviniani*.
[b] Mallet Gravius *passiva congressione*, pro *passim* &c.
[c] Casanatensis *priora non legens, ad extrema* &c.
[d] Mss. plurium numero *propter fornicationes*. Græc. τὰς πορνείας. Sicque infra. Mox *vir corporis sui*, absque vocula *proprii*: insuper & verbum *revertimini* non agnoscunt heic, atque infra. Denique *Ego autem dico*, pro *Hoc autem* &c.
[e] Codices nostri omnes, & vetus quoque editio *capit*, juxta Græcum ἀγρεύει.

læ Mithram & Erichthonium, vel in [a] lapide, vel in terra, de solo æstu libidinis esse generatos. Unde & noster Joseph, quia tangere eum volebat Ægyptia, fugit ex manibus ejus, & quasi ad morsum rabidissimæ canis, ne paulatim virus serperet, pallium quod tetigerat, abjecit. *Propter fornicationem autem unusquisque uxorem suam habeat, & unaquæque virum suum habeat.* Non dixit, propter fornicationem unusquisque ducat uxorem, alioquin hac excusatione libidini frena laxasset, ut quotiesquumque uxor moritur, toties ducenda sit alia, ne fornicemur; sed *unusquisque uxorem suam habeat.* Suam, inquit, habeat, sua utatur, quam habebat antequam crederet, quam bonum erat [b] non tangere, & post fidem Christi sororem tantum nosse, non conjugem, nisi fornicatio tactum ejus excusabilem faceret. *Uxor proprii corporis non habet potestatem, sed vir. Similiter & vir sui corporis non habet potestatem, sed uxor.* Omnis hæc quæstio de his est [c] qui in matrimonio sunt, an eis liceat uxores dimittere, quod & Dominus in Evangelio prohibuit. Unde & Apostolus, *Bonum est homini*, ait, [d] *uxorem non tangere.* Sed quia qui semel duxit uxorem, nisi ex consensu, se non valet abstinere, nec dare repudium non peccanti, reddat conjugi debitum: sponte quippe se alligavit, ut reddere cogeretur. *Nolite fraudare invicem; nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi.* Oro te quale illud bonum est, quod orare prohibet? quod corpus Christi [e] accipere non permittit? Quamdiu impleo mariti officium, non impleo continentis. Jubet idem Apostolus in alio loco, ut semper oremus. Si semper orandum est, numquam ergo conjugio serviendum, quoniam quotiescumque uxori debitum reddo, orare non possum. Petrus Apostolus experimentum habens conjugalium vinculorum, vide quomodo informet Ecclesiam, quid doceat Christianos: *Similiter viri cohabitantes juxta scientiam, quasi infirmiori vasculo muliebri tribuentes honorem, & sicut cohæredes multiplicis gratiæ, ut non impediantur orationes vestræ.* Ecce eodem sensu, quia eodem & spiritu, impediri dicit orationes officio conjugali. Quod autem ait, *similiter*, idcirco ad imitationem provocat viros, quia jam supra uxoribus præceperat, dicens: *Ut videant viri in timore castam vestram conversationem, quarum sit non exterius compositio crinium, & distinctio auri, & in cultu vestis ornatus; sed absconditus cordis homo, in incorruptione mitis & silentis spiritus. Hoc est coram Deo placens.* Cernis, quale conjugium inter viros uxoresque præcipiat? Cohabitantes juxta scientiam, ut noverint quid velit, quid desideret Deus, ut tribuant honorem vasculo muliebri. Si abstinemus nos a coitu, honorem tribuimus uxoribus: si non abstinemus, perspicuum est honori contrariam esse contumeliam. Ad uxores quoque, *Ut videant*, inquit, [f] *viri castam conversationem vestram, & ornatum in abscondito cordis hominem, in incorruptione mitis & silentis spiritus.* O vere digna vox Apostolo, & Petra Christi. Maritis uxoribusque dat legem, & damnato carnis ornatu, castitatem prædicat, & ornatum interioris hominis, in incorruptione mitis & silentis spiritus, quodammodo hoc dicens: Quoniam exterior vester homo corruptus est, & beatitudinem incorruptionis, quæ proprie virginum est, habere desiistis, imitamini incorruptionem spiritus saltem per seram abstinentiam, & quod corpore non potestis, mente præstate. Has enim Christus divitias, & hos vestræ conjunctionis quærit ornatus.

8. Verum ne quis putet ex eo quod sequitur, *Ut vacetis orationi, & iterum revertimini* * *ad ipsum*, Apostolum hoc velle, & non propter majorem ruinam concedere, statim infert: *Ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram.* Pulchra nimirum indulgentia, *& iterum ad ipsum.* Quod erubescit suo vocare nomine, quod tentationi præfert Satanæ, quod caussam habet incontinen-

Gen. 39. | 1. Thess. 5. | 1. Petr. 3. 7. | Ibid. 1. 3. | Exterior homo corruptus. | * al. ad ipsum.

a Mithram e lapide generatum docent scriptores antiqui passim: eratque solemne illud in Mithriacis mysteriis: Θεὸς ἐκ πέτρας. Justinus in Dialogo cum Triphone, *quando*, inquit, *illi, qui Mithræ initia tradunt, e petra eum natum esse memorant.* Et Commodianus lib. Instruction.

Invictus de petra natus si Deus habetur,
Nunc ergo retro vos de istis date priorem,
Vicit petra Deum, quærendus est petræ creator.

De Erichthonio fabula est notior.

b Antea omnes hinc vocem *uxorem*, quæ falso intrudebatur, nec in ullo nostrorum codicum, aut veteri editione habetur,

c Casanatensis, *qui in matrimonio sunt deprehensi, an. &c.*

d Idem cum veteri editione, & rectius, *mulierem*, non *uxorem.*

e Erat *accipi*, renuentibus mss.

f Denuo Casanatensis *videant*, inquit, *in timore castam &c.* Deinde *in abscondito cordis homine* puto legendum, pro *hominem*, & vocem *ornatum* substantive accipi debere. Græce κόσμον. Suffragatur Veronensis ms. emendatissimus, atque ipse Hieronymi contextus.

nentiam, laboramus quasi obscurum disserere, [a] quum exposuerit ipse quod scripsit. *Hoc autem*, inquit, *dico juxta indulgentiam, non juxta imperium*. Et mussitamus adhuc, nuptias non vocare indulgentiam, sed præceptum, quasi non eodem modo & secunda & tertia matrimonia concedantur, quasi non & fornicatoribus per pœnitentiam fores aperiantur Ecclesiæ, quodque his est majus, & incestis? Nam illum violatorem novercæ, quem in prima ad Corinthios Epistola tradiderat Satanæ, in interitum carnis, ut spiritus salvus fieret, in secunda retrahit, & ne abundantiori tristitia absorbeatur frater, laborat. Aliud est, velle quid Apostolum, aliud est ignoscere. In voluntate promeremur, in venia abutimur. Vis scire quid velit Apostolus? junge quod sequitur: *Volo autem omnes homines esse, sicut meipsum*. Beatus qui Pauli similis erit. Felix qui audit Apostolum præcipientem, non ignoscentem. Hoc, inquit, volo, hoc desidero, ut imitatores mei sitis, sicut & ego Christi. Ille Virgo de Virgine, de incorrupta incorruptus. Nos quia homines sumus, & nativitatem Salvatoris non possumus imitari, imitemur saltem conversationem. Illud divinitatis est & beatitudinis, hoc humanæ conditionis est & laboris. Volo omnes homines similes mei esse, ut dum mei similes sunt, similes fiant & Christi, cujus ego similis sum. *Qui enim in Christum credit, debet sicut ille ambulavit & ipse ambulare. Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo: alius quidem sic, alius autem sic*. [b] Quid, inquit, velim, perspicuum est. Sed quoniam in Ecclesia diversa sunt dona, concedo & nuptias, ne videar damnare naturam. Simulque considera, quod aliud donum virginitatis sit, aliud nuptiarum. Si enim eadem esset merces [c] nuptarum & virginum, numquam dixisset post præceptum continentiæ, *Sed unusquisque proprium habet donum ex Deo: alius quidem sic, alius autem sic*. Ubi proprietas singulorum est, ibi altrinsecus diversitas. Concedo & nuptias esse Dei donum, sed inter donum & donum magna diversitas est. Denique & Apostolus de eodem post incestum pœnitente, *Econtrario*, inquit, *donate ei, & consolamini, & si cui quid donastis, & ego*. Ac ne putaremus donum hominis esse contemnendum, addidit: *Nam & ego quod donavi, si quid donavi propter vos, coram Christo*. Diversa sunt dona Christi. Unde & Joseph in typo ejus variam habebat tunicam. Et in Psalmo quadragesimo quarto legimus: *Astitit regina a dextris tuis, in vestitu deaurato, circumdata varietate*. Et Petrus Apostolus, *Sicut cohæredes*, ait, *multiplicis gratiæ Dei*. Quod significantius [d] Græce dicitur ποικίλης, id est, *variæ*.

9. Sequitur: *Dico autem innuptis & viduis, Bonum est eis, si sic permanserint, ut ego. Si autem non se continent, nubant. Melius enim est nubere, quam uri*. Postquam nuptis concesserat usum conjugii, & ostenderat ipse quid vellet, quidve concederet, transit ad innuptas, & viduas, & sui proponit exemplum, & felices vocat, si sic permanserint. *Si autem non se continent, nubant*; idipsum quod supra, *Propter fornicationes autem*, Et, *Ne tentet vos Satanas, propter incontinentiam vestram*. Redditque caussam, cur dixerit, *Si se non continent, nubant*. *Melius est enim nubere, quam uri*. Ideo melius est nubere, quia pejus est uri. Tolle ardorem libidinis, & non dicet, *melius est nubere*. Melius enim semper ad comparationem deterioris respicit, non ad simplicitatem incomparabilis per se boni. Velut si diceret: Melius est unum oculum habere, quam nullum: [e] melius est uno inniti pede, & alteram partem corporis baculo sustentare, quam fractis cruribus repere. Quid ais, Apostole? Non tibi credo dicenti, *Etsi imperitus sermone, non tamen scientia*. Quomodo illud de humilitate descendit, *Quia non sum dignus vocari Apostolus*. Et, *Mihi minimo omnium Apostolorum*. Et, *Tamquam abortivo*, sic & hoc humilitatis dictum [f] puto. Nosti sermonum proprietates, quamobrem, & de Epimenide, & de Menandro, & de

2. Cor. 5. — 2. Cor. 2. — 1. Cor. 7. 7. — 1. Joan. 1. 6. — 1. Cor. 7. 7. — 2. Cor. 2. 7. — Genes. 37. — v. 10. — 1. Pet. 3. 7. — 1. Cor. 7. 8. — Vide Epist. ad Hedib. quæst. XI. & Cap. [illegible] Ep. ad Tit.

[a] Nostri codices elegantius, *quum exposuerit se ipse, qui scripsit*.

[b] In Veronensi, & S. Crucis mss. omnium antiquissimis isthæc interseruntur: *In præcepto gloria, in indulgentia vix remissio. Coronat quod præcipit, notat ad pœnitentiam quod relaxat. Ibi summa actionis est, pœnam evadere, hic coronam adeptum fuisse, res debiti. Diversis itineribus indulgentia currit & gratia. Quid inquit, &c.*

[c] Erat antea *nuptiarum*, minus bene.

[d] Hodierna Græca exemplaria fere præferunt χάριτος ζωῆς, raro χάριτος ποικίλης. Vulgata quoque *gratiæ vitæ*, quod fraudi fuit Victorio, qui laudari putavit Petri epistolæ c. 4. versum 10. ubi Græcus ac Latinus *multiplicem gratiam* dicunt. Inde superiorem vocem *cohæredes* necessario mutandam censuit in *dispensatores*, ex utroque textu, atque in Apolog. quidem ad Pammachium, sive Epist. XLVIII. ita ex præconcepta opinione mutavit.

[e] Martian. *Melius est enim uno &c.* Et mox *quid agis Apostole &c.*

[f] Antea erat *puta*, renuentibus mss.

de Arato quædam ſumis teſtimonia. Ubi de continentia loqueris & virginitate: *Bonum eſt*, ais, *homini mulierem non tangere*. Et, *Bonum eſt eis, ſi ſic permanſerint ut ego*. Et, *Puto hoc bonum eis eſſe propter inſtantem neceſſitatem*. Et, *Quia bonum eſt homini ſic eſſe*. Ubi ad nuptias venis, non dicis, bonum eſt nubere, quia non potes jungere, quam uri; ſed dicis: *Melius eſt nubere, quam uri*. Si per ſe nuptiæ ſunt bonæ, noli illas incendio comparare: ſed dic ſimpliciter, bonum eſt nubere. Suſpecta eſt mihi bonitas ejus rei, quam magnitudo alterius mali, malum eſſe cogit inferius. Ego autem non levius malum, ſed ſimplex per ſe bonum volo.

10. Hucuſque primum capitulum edisſertum eſt, veniamus ad ſequentia. *His autem qui matrimonio juncti ſunt, præcipio non ego, ſed Dominus, uxorem a viro non diſcedere. Quod ſi diſceſſerit, manere innuptam, aut viro ſuo reconciliari. Et vir uxorem* [a] *non dimittat. Nam cæteris ego dico, non Dominus: Si quis frater uxorem habet infidelem, & hæc conſentit habitare cum illo, non dimittet illam*; & cætera uſque ad eum locum, ubi ait: *Unuſquiſque ſicut vocavit eum Deus, ita ambulet, & ſicut in omnibus Eccleſiis doceo*. Hic locus ad præſentem controverſiam non pertinet. Docet enim juxta ſententiam Domini, uxorem excepta cauſſa fornicationis non repudiandam, & repudiatam, vivo marito, alteri non nubere, aut certe viro ſuo reconciliari debere. His autem quos in matrimonio deprehendiſſet fides, hoc eſt, ſi unus crediſiſſet e duobus, præcipit ne credens repudiet non credentem. Cauſſiſque expoſitis, quod candidatus fidei ſit infidelis, ſi nolit a credente diſcedere: e contrario jubet, ſi infidelis repudiet fidelem propter fidem Chriſti, diſcedere debere credentem, * ne conjugem * præferat Chriſto, cui etiam anima poſtponenda eſt. At nunc pleræque contemnentes Apoſtoli juſſionem, junguntur gentilibus, & templa Chriſti idolis proſtituunt; nec intelligunt ſe corporis ejus partem eſſe, cujus & coſtæ ſunt. Ignoſcit Apoſtolus infidelium conjunctioni, quæ habentes maritos, in Chriſtum poſtea crediderunt; non his, quæ quum Chriſtianæ eſſent, nupſerunt gentilibus, ad quas alibi loquitur: *Nolite jugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio juſtitiæ cum iniquitate? aut quæ ſocietas luci ad tenebras? Quæ autem conventio* [b] *Chriſti ad Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? Qui autem conſenſus templo Dei cum idolis? Vos enim eſtis templum Dei vivi*. Licet enim in me ſævituras ſciam plurimas matronarum: licet eadem impudentia qua Dominum contemſerunt, in me pulicem & Chriſtianorum minimum debacchaturas: tamen dicam quod ſentio: loquar quod me Apoſtolus docuit, non illas juſtitiæ eſſe, ſed iniquitatis, non lucis, ſed tenebrarum, non Chriſti, ſed Belial, non templa Dei viventis, ſed fana & idola mortuorum. Vis apertius diſcere, quod Chriſtianæ omnino non liceat Ethnico nubere? Audi eumdem Apoſtolum, *Mulier*, inquit, *alligata eſt* [c] *quanto tempore vir ejus vivit; quod ſi dormierit vir ejus, liberata eſt: cui vult nubat, tantum in Domino*, id eſt, Chriſtiano. Qui ſecundas tertiaſque nuptias concedit in Domino, primas cum Ethnico prohibet. Unde, & Abraham adjurat ſervum in femore ſuo, hoc eſt, in Chriſto, qui de ejus erat ſemine naſciturus, ut filio ſuo Iſaac alienigenam non adducat uxorem. Et Ezras offenſam Dei hujuſcemodi uxorum repudiatione compeſcit. Et Malachias Propheta, *Prævaricatus eſt*, inquit, *Judas, & abominationem fecit in Iſrael & in Jeruſalem. Polluit enim ſanctum Domini, & dilexit, & habuit filiam Dei alieni. Diſperdat Dominus virum qui fecerit hoc, magiſtrum, & diſcipulum, de Tabernaculis Jacob;* [d] *& offerentem munera Domino virtutum*. Hæc idcirco dixi, ut qui nuptias virginitati comparant, ſciant ſaltem tales nuptias digamiæ, & trigamiæ ſubjiciendas.

11. Ad ſuperiorem diſputationem, in qua docuerat fidelem ab infideli non debere diſcedere, ſed permanere in matrimonio ſicut eos inveniſſet fides, & unumquemque vel cælibem, vel maritum ita durare, ut eſſet Chriſti baptiſmate deprehenſus, infert ſubito parabolas

Marginal notes: 1. Cor. 7. 10. & ſeqq. — Mulieres fideles junctæ infidelibus. — al. nec — * al. præferret. — 2. Cor. 6. 14. & ſeqq. — Matronæ ſævituræ in Hieronymum. — 1. Cor. 7. 39. — Geneſ. 24. Abrahæ adjuratio ſervi in Chriſto. — 2. Eſdr. — Malach. 2. 11. 12.

[a] Expunximus hinc vocem *ſuam*, quam neque noſtri codices, nec Græcus textus, nec denique hodierna Vulgata habent.

[b] Noſtri codices conſtanter habent *Chriſto & Beliar* juxta Græc. Χριςῷ πρὸς Βελίαρ; Sed & *Belia* pro *Belial* invenimus.

[c] Victorius addit *legi*, ut cum Vulgata faciat, nam in Græcis exemplaribus ſæpius τῷ νόμῳ deeſt, nec Hieronymiani mſſ. hoc loco habent. Caſanatenſis paulo poſt, *id eſt Chriſtiano, non Ethnico, qui ſecundas &c.*

[d] Caſanatenſis male, *& non offerentem*.

bolas circumcisi & Ethnici, servi & liberi: & sub metaphora earum de nuptis disputat & innuptis. *Circumcisus aliquis vocatus est, non adducat præputium. In præputio vocatus est, non circumcidatur. Circumcisio nihil est, & præputium nihil est; sed observatio mandatorum Dei. Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Servus vocatus es, non sit tibi curæ. Sed & si potes liber fieri, magis utere. Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini. Similiter & qui liber vocatus est, servus est Christi. Pretio emti estis: nolite fieri servi hominum. Unusquisque* [a] *ergo in quo vocatus est frater, in eo permaneat apud Deum.*

1. Cor. 7. 18. & seqq.

Ac primum, quia nonnullos hanc intelligentiam reprehensuros arbitror, interrogare libet quæ sit consequentia, ut de maritis & uxoribus disputans, repente transiret ad comparationem Judæi & Ethnici, servi & liberi: & rursum hac disputatione finita, rediret ad virgines, dicens: *De virginibus autem præceptum Domini non habeo.* Quid sibi vult inter conjugia & virginitatem, Judæi & Ethnici, servi liberique collatio? Secundo quomodo possit intelligi, *Circumcisus aliquis vocatus est, non adducat præputium.* Numquid qui semel amputatum habet præputium, [b] potest si velit rursus illud adducere? Deinde quo sensu exponendum sit, *Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini? Similiter qui liber vocatus est, servus est Christi?* Quarto, quomodo ille qui præcepit servis obedire Dominis carnalibus, nunc dicat: *Nolite fieri servi hominum?* Ad extremum, quid pertineat ad servitutem, vel circumcisionem, *Unusquisque in quo vocatus est frater, in eo permaneat apud Deum.* Nam & contrarium est superiori sententiæ. Si enim illud audivimus: *Nolite fieri servi hominum*, qua ratione possumus in ea permanere vocatione qua vocati sumus, quum multi crediderint habentes carnales dominos, quibus nunc servire prohibentur? Porro ad circumcisionem quid facit permanere in ea vocatione, in qua vocati sumus, quum in alio loco idem Apostolus clamitet: *Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit?* Restat igitur, ut circumcisio & præputium, servus & liber, superiori sensui coaptentur, & de antecedentibus pendeant. [c] *Circumcisus aliquis vocatus est, non adducat præputium.* Eo, inquit tempore quo vocatus es, & credidisti in Christum, si circumcisus vocatus es ab uxore, & cælebs eras: noli ducere uxorem, hoc est, noli adducere præputium, ne circumcisionis & pudicitiæ libertatem oneres sarcina nuptiarum. Rursum si in præputio quis vocatus est, non circumcidatur. Habebas, inquit, uxorem, quum credidisti: noli fidem Christi putare caussam dissidii, quia in pace vocavit nos Deus. *Circumcisio nihil est, & præputium nihil est; sed observatio mandatorum Dei.* Nihil enim prodest absque operibus cælibatus, & nuptiæ, quum etiam fides, quæ proprie Christianorum est, si opera non habuerit, mortua esse dicatur; & hac lege virgines quoque Vestæ, & Junonis univiræ in Sanctarum queant ordine numerari. *Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat.* Quando credidit, sive habebat, sive non habebat uxorem, in eo permaneat, in quo vocatus est. Ac per hoc non tam virgines cogit, ut nubant, quam repudia prohibet. Et sicut habentibus uxores, tollit licentiam dimittendi eas, sic virginibus nubendi amputat facultatem. *Servus vocatus es, non sit tibi curæ, sed & si potes liber fieri, magis utere.* Etiam si habes, inquit, uxorem, & illi alligatus es, & solvis debitum, & non habes tui corporis potestatem; atque (ut manifestius loquar) servus uxoris es, noli propter hoc habere tristitiam, nec de amissa virginitate suspires. Sed etiam si potes caussas aliquas invenire dissidii, ut libertate pudicitiæ perfruaris, noli salutem tuam cum alterius interitu quærere. Habeto paulisper uxorem, nec præcurras morantem: exspecta dum sequitur. Si egeris patienter, conjux mutabitur in sororem. *Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini; similiter qui liber vocatus est, servus est Christi.* Reddit caussas cur nolit uxores deseri. Idcirco ait: Præcipio, ut in Christum de gentilitate credentes inita ante fidem matrimonia non relinquant: quia qui uxo-

Margin notes: Intelligentiam suam reprehendendam putat. — 1. Cor. 7. 5. — Ephes. 6. — 1. Cor. 7. 23. — Galat. 5. 2. — 2. Cor. 7. 19. & Galat. 5. 6. — Fides proprie Christianorum est. — Jacob. 2.

[a] Voculam *ergo* nec Græcus habet, nec mss. Hieronymiani, tum *fratres* plurium numero, non *frater* habent heic atque infra cum Græco itidem ἀδελφοί. Denique pro *quæ sit consequentia*, legunt, *quæ sit consequens sententia.*

[b] Sentit superadduci præputium non posse, contra quam alibi plus fortasse quam satis diximus. Vide ejus loci interpretes.

[c] In Veronensi & Cisterciensi omnium antiquissimis mss. isthæc subduntur: *De Circumcisionis cognominatione ferias libidinis docet, quia illa pars corporis truncanda est, cujus expectatur in rebus erubescendis periculum.* Ipse infra Hieronymus, *discant prius ferias nuptiarum.*

uxorem habens credidit, non tanto Dei A servitio detinetur, quanto virgines & innuptæ; sed quodammodo est liberior, & servitutis illi frena laxantur: & dum uxoris est servus, ut ita dicam, libertus est Domini. Porro qui uxorem non habens, credidit, & liber a servitute conjugii vocatus est a Domino, ille vere servus est Christi. Quanta felicitas, non uxoris servum esse, sed Christi; non carni servire, sed spi-

1.Cor.6.17. ritui? *Qui enim adhæret Domino, unus* B *spiritus est*. Ac ne forsitan in eo, quod supra dixerat, *Servus vocatus es, non sit tibi curæ: sed & si potes liber fieri, magis utere*, sugillasse continentiam videretur, & in famulatum nos tradidisse conjugum, infert sententiam, quæ omnem amputet cavillationem: *Pretio emti estis, nolite fieri servi hominum*. Redemti sumus pretiosissimo Sanguine Christi: immolatus est pro nobis agnus, & aspersi calidissimo rore hyssopi, omnem pi- C tuitam noxiæ voluptatis excoximus. Quibus in baptismate mortuus est, [a]

a Pharao, & universus ejus suffocatus est exercitus, cur rursum Ægyptum quærimus, & post manna, Angelorum ci-

b bum, allia & cepe & pepones, & [b] carnes Pharias suspiramus?

12. Maritorum & continentium disputatione præmissa, tamdem ad virgines venit, & ait: *De virginibus autem*

1. Cor.7. 25.26. *præceptum Domini non habeo, consilium* D *autem do, tamquam misericordiam consequutus a Domino, ut sim fidelis. Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem*

c *necessitatem*, [c] *quoniam bonum est homini sic esse*. Hic adversarius tota exultatione bacchatur: hoc velut fortissimo ariete, ,, virginitatis murum quatiens, Ecce, ,, inquit, Apostolus profitetur de virgi- ,, nibus, Domini se non habere præce- ,, ptum: & qui cum auctoritate de ma- ,, ritis & uxoribus jusserat, non audet ,, imperare quod Dominus non præcepit. E ,, Et recte. Quod enim præcipitur, im- ,, peratur: quod imperatur, necesse est ,, fieri: quod necesse est fieri, nisi fiat, ,, pœnam habet. Frustra enim jubetur, ,, quod in arbitrio ejus ponitur, cui jus-

A sum est. Si virginitatem Dominus imperasset, videbatur nuptias condemnare, & hominum auferre seminarium, unde & ipsa virginitas nascitur. Si præcidisset radicem, quomodo fruges quæreret? Nisi ante fundamenta jecisset, qua ratione ædificium extrueret, & operturum cuncta desuper culmen imponeret? Multo labore fossorum subvertuntur montes: [d] terrarum pene inferna penetrantur, ut inveniatur aurum. Quumque de granis B minutissimis prius conflatione fornacis, deinde callida artificis manu fuerit monile compactum; non ille beatus vocatur, qui de luto excrevit aurum, sed qui auri utitur pulchritudine. Noli igitur admirari, si inter titillationes carnis, & incentiva vitiorum, Angelorum vitam non exigimur, sed docemur. Quia ubi consilium datur, offerentis arbitrium est: ubi præceptum, necessitas est [e] servientis. *Præceptum*, inquit, *Do-* C *mini non habeo; consilium autem do, tamquam misericordiam consequutus a Domino*. Si non habes præceptum Domini, quare audes dare consilium, de quo non habes jussionem? Respondebit mihi Apostolus: Et vis ut ego jubeam, quod Dominus obtulit potius, quam præcepit? Ille creator & figulus sciens fragilitatem vasculi, quod operatus est, virginitatem in audientis potestate dimisit, & ego Doctor Gentium, qui omnibus omnia D factus sum, ut omnes lucrifacerem, onus perpetuæ castitatis statim in principio, credentium imponam cervicibus infirmorum? Discant prius ferias nuptiarum, vacent ad tempus orationi, ut accepto gustu pudicitiæ, id semper habere desiderent, quo ad modicum delectati sunt. Dominus tentatus a Pharisæis, utrum secundum Legem Moysi uxores liceret dimittere, omnino fieri prohibuit. Quod discipuli considerantes, dixerunt ei: *Si talis est caussa hominis cum uxo-* E *re, non expedit nubere. Quibus ille respondit: Non omnes capiunt verbum, sed quibus datum est. Sunt enim eunuchi, qui de utero matris ita nati sunt, & sunt eunuchi, qui ab hominibus eunuchizati sunt, & sunt eunuchi, qui se castraverunt pro-*

pter

Right margin notes: Quare Deus [illegible] gir tatem non præcepit. — d — e — 1.C[illegible] — Ibid.v. — Feriæ nuptiarum quæ? — Matth. 19. [illegible]

a Haud dubium quin peccatum, aut Dæmon, cujus Pharao typum gerit. Solemnis hæc apud veteres allegoria.

b Hucusque obtinuit *carnes varias*, tametsi *Farias* in mss. plerisque inveniri ipse Martianæus fateatur. Ita equidem duo nostri præstantissimi, a quorum fide non est recedendum. Tantum aspirare malui *Pharias*: sicque explico appellatas ex loco ubi carnes Hebræus Populus concupivit: id est *in solitudine Pharan, ubi fastidiens cælestem panem, & Ægyptiorum carnes desiderans.... accepit coturnices, & usque ad nauseam & vomitum devorat &c.* quemadmodum ab ipso Hieronymo explicatum est in Epistola de Mansionibus, mans. XIII. Vide Num. 16. versu 13. & seq. Cæterum scio *Pharias* vulgo pro *Pharaonicas* accipi juxta illud Prudentii in Apotheosi.

Hac regis Pharii regnum ferale resolvit.

c Hæc pericopa *quoniam bonum est homini sic esse*, in nostris codicibus non invenitur.

d Suffecimus vocem *terrarum* ex consensu mss. & veteri editione.

e Duo præstantiores mss. *necessitas est servitutis*.

pter regnum cælorum. Qui potest capere, capiat. In propatulo est, cur Apostolus dixerit. *De virginibus autem præceptum Domini non habeo;* profecto quia præmiserat Dominus: *Non omnes capiunt verbum, sed quibus datum est.* Et, *Qui potest capere, capiat.* Proponit ἀγωνοθέτης præmium, invitat ad cursum, tenet in manu virginitatis bravium: ostendit purissimam fontem, & clamitat: *Qui sitit, veniat, & bibat. Qui potest capere, capiat.* Non dicit, velitis, nolitis B bibendum vobis est, atque currendum: sed qui voluerit, qui potuerit currere, atque potare, ille vincet, ille satiabitur. Et ideo plus amat virgines Christus, quia sponte tribuunt, quod sibi non fuerat imperatum. Majorisque gratiæ est, offerre quod non debeas, quam reddere quod exigaris. Apostoli uxoris onera contemplati: *Si talis est*, inquiunt, *caussa hominis cum uxore, non expedit nubere.* Quorum Dominus senten- C tiam probans: Recte quidem sentitis, ait, quod non expediat homini ad cælorum regna tendenti, accipere uxorem, sed difficilis res est, & non omnes capiunt verbum istud, verum quibus datum est. Alios eunuchos natura facit, alios vis hominum. Mihi illi eunuchi placent, quos castravit non necessitas, sed voluntas. Libenter illos in meos sinus recipio, qui se castraverunt propter regna cælorum, & ob D mei cultum noluerunt esse quod nati sunt. Simulque tractanda sententia: *Qui se*, inquit, *castraverunt propter regna cælorum.* Si castrati mercedem habent regni cælorum, ergo qui se non castraverunt, locum non possunt accipere castratorum. *Qui potest*, inquit, *capere, capiat.* Grandis fidei est, grandisque virtutis, Dei templum esse purissimum, totum se holocaustum offerre Domino; & juxta eumdem Apostolum, esse san- E ctum & corpore & spiritu. Hi sunt eunuchi, qui se lignum aridum ob sterilitatem putantes, audiunt per Isaiam, quod pro filiis & filiabus locum in cælis habeant paratum. Horum typus est Abdemelech eunuchus in Jeremia; & spado ille reginæ Candacis in Actis Apostolorum, qui ob robur fidei, viri nomen obtinuit. Ad hos & [a] Cle- A mens successor Apostoli Petri, cujus Paulus Apostolus meminit, scribit Epistolas, omnemque pene sermonem suum de virginitatis puritate contexit: & deinceps multi Apostolici, & Martyres & illustres tam sanctitate quam eloquentia viri, quos ex propriis scriptis nosse perfacile est. *Existimo enim*, inquit, *hoc* [b] *opus bonum esse propter instantem necessitatem.* Quæ est illa necessitas, quæ spreto vinculo conjugali, virginitatis appetit libertatem? *Væ prægnantibus & nutrientibus in illo die.* Non hic scorta, non hic lupanaria condemnantur, de quorum damnatione nulla dubitatio est: sed uteri tumescentes, & infantum vagitus, & fructus atque opera nuptiarum. *Quoniam bonum est homini sic esse.* Si bonum est homini sic esse, malum est ergo homini sic non esse. *Alligatus es uxori, noli quærere solutionem. Solutus es ab uxore, noli quærere uxorem.* Habet unusquisque nostrum terminos suos: redde mihi meum, & tuum tene. Si alligatus es uxori, ne illi des repudium. Si solutus sum ab uxore, non quæram uxorem. Ut ego non solvo conjugia, si semel ligata sunt; ita tu non liges quod solutum est. Simulque significantia consideranda verborum est. Qui uxorem habet, & debitor dicitur, & esse in præputio, & servus uxoris, & quod malorum servorum est, *alligatus.* Qui autem sine uxore est, primum nullius debitor est, deinde circumcisus, tertio liber, ad extremum solutus.

13. Curramus per reliqua, neque enim nos patitur magnitudo voluminis diutius in singulis immorari. *Si autem acceperis uxorem, non peccasti.* Aliud est non peccare, aliud benefacere. *Et si nupserit virgo* * *non peccavit.* Non illa virgo, quæ se semel Dei cultui dedicavit: harum enim si qua nupserit, habebit damnationem, quia primam fidem irritam fecit. Si autem hoc de viduis dictum objecerit, quanto magis de virginibus prævalebit, quum etiam his non liceat, quibus aliquando licuit? Virgines enim, quæ post consecrationem nupserint, non tam adulteræ sunt, quam incestæ. Ac ne videretur in eo quod dixerat: *Et si nupserit virgo, non peccavit,*

Margin notes: *Matth.* 19. — *Joan.* 7. 37. — Quare plus amat virgines Christus. — *Isai.* 56. — Mss. *Abdamelech. Jerem.* 28. *Act.* 8. — Clemens successor Petri. — 1. *Cor.* 7. 26. — *Matth.* 24. 15. & *Marc.* 13. 14. & *Luc.* 21. 23. — 1. *Cor.* 7. 26. — Significantia verborum consideranda. — * al. *peccabit.* — Virgines incestæ si nupserint post consecrationem.

[a] Pro virginitate loquutum fuisse S. Clementem per Epistolas suas testatur etiam S. Epiphanius Hæres. 30. c. 15. & locus quidem ejusmodi occurrit in priori, sua ad Corinthios.

[b] Impressi *hoc opus bonum* &c. sed *opus* redundare, tum nostri codices docuerunt, tum Græcus Latinusque textus. Alia quædam minoris momenti supra atque infra emendamus.

rurſum cælibes ad nuptias provocare, ſtatim ſe * refrenat, & aliud inferendo, infirmavit quod conceſſerat, dicens: *Tribulationem tamen carnis habebunt hujuſmodi*. Qui ſunt iſti qui tribulationem carnis habebunt? Quibus ſupra indulſerat: *Si acceperis uxorem, non peccaſti, & ſi nupſerit virgo, non * peccavit: tribulationem tamen carnis habebunt hujuſmodi*. Nos ignari rerum, putabamus nuptias ſaltem carnis habere lætitiam. Si autem nubentibus etiam in carne tribulatio eſt, in qua ſola videbantur habere delicias, quid erit reliquum propter quod nubant, quum & in ſpiritu, & in anima, & in ipſa carne tribulatio ſit? *Ego autem vobis parco*. Sic, ait, obtendo carnis tribulationem, quaſi non majora ſint, propter quæ nubere non debeatis. *Igitur hoc dico fratres: Tempus breve eſt. Reliquum eſt*, [a] *ut qui habent uxores, ſic ſint tamquam non habentes*. Nequaquam jam de virginibus diſputo, quos nulla ambiguitas eſt eſſe felices. Ad maritos venio. Tempus breve eſt, Dominus prope eſt. Etiam ſi nongentis viveremus annis, ut antiqui homines, tamen breve putandum eſſet, quod haberet aliquando finem, & eſſe ceſſaret. Nunc vero quum brevis ſit non tam lætitia, quam tribulatio nuptiarum, quid accipimus uxores, quas cogemur cito amittere? *Et qui flent*, inquit, *& gaudent, & emunt, & utuntur hoc mundo, ſic ſint, quaſi non fleant, gaudeant, emant, utantur hoc mundo. Præterit enim figura hujus mundi*, Si mundus tranſit, quo univerſa clauduntur: immo figura & converſatio hujus mundi, quaſi nubes, præterit, inter cætera mundi opera & nuptiæ præteribunt. Neque enim erunt poſt reſurrectionem conjugia. Si autem mors finis eſt nuptiarum: cur neceſſitatem non in voluntatem vertimus? Et quod invitis extorquendum eſt, cur non ſpe præmiorum offerimus Deo? *Qui ſine uxore eſt, ſollicitus eſt quæ Domini ſunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum uxore eſt, ſollicitus eſt quæ ſunt mundi, quomodo placeat uxori, & diviſus eſt*. Intueamur curarum virginis, maritique diſtantias. Virgo Domino, maritus uxori placere deſiderat, & ut uxori placeat, ſollicitus eſt de his quæ ſunt mundi, quæ cum mundo utique tranſitura ſunt: *& diviſus eſt*, in multas ſcilicet ſollicitudinum partes, miſeriarumque diſtractus. Non eſt hujus loci nuptiarum anguſtias deſcribere, & quaſi in communibus locis rhetorico exultare ſermone. Plenius ſuper hac re contra Helvidium, & in eo libro quem ad Euſtochium ſcripſi, arbitror abſolutum. Certe & Tertullianus quum adhuc eſſet adoleſcens [b] luſit in hac materia. Et præceptor meus Gregorius Nazanzenus virginitatem & nuptias differens, Græcis verſibus explicavit. Nunc illud breviter admoneo, in Latinis codicibus hunc locum ita legi: *Diviſa eſt* [c] *virgo & mulier*. Quod quamquam habeat ſuum ſenſum, & a me quoque pro qualitate loci ſic ediſſertum ſit, tamen non eſt Apoſtolicæ veritatis. Siquidem Apoſtolus ita ſcripſit, ut ſupra tranſtulimus: *Sollicitus eſt quæ ſunt mundi, quomodo placeat uxori, & diviſus eſt*; & hac ſententia definita, tranſgreditur ad virgines & continentes, & ait: *Mulier innupta, & virgo cogitat quæ ſunt Domini, ut ſit ſancta corpore & ſpiritu*. Non omnis innupta, & virgo eſt. Quæ autem virgo, utique & innupta eſt. Quamquam ob elegantiam dictionis potuerit id ipſum altero verbo repetere, *mulier innupta & virgo*: vel certe definire voluiſſe quid eſſet innupta, id eſt, virgo: ne meretrices putemus innuptas, nulli certo matrimonio copulatas. Quid ergo cogitat innupta & virgo? *Quæ Domini ſunt, ut ſit ſancta & corpore & ſpiritu*. Ut nihil aliud eſſet, ut nulla merces virginem amplior ſequeretur, ſufficeret ei hæc ſola prælatio, cogitare quæ Domini ſunt. Statimque docet quæ ſit ipſa cogitatio, ut ſit ſancta corpore & ſpiritu. Nonnullæ quippe ſunt virgines carne, non ſpiritu: quarum corpus integrum eſt, anima corrupta. Sed illa virginitas hoſtia Chriſti [d] eſt, cujus nec mentem cogitatio, nec carnem libido maculavit. E contrario, quæ nupta eſt, cogitat quæ mundi ſunt, quomodo

* al. refrenavit.
* al. peccabit.
Tempus vitæ omne breve eſt.
1. Cor. 7. 30.
Liber contra Helvidium, & Epiſt. XXII. ad Euſtochium. b
Præceptor Hieronymi Gregorius Nazianzenus. Latini Codices depravati. c
Virginitas quæ ſit hoſtia Chriſti. d

[a] Veronenſis *ut & qui habent*. Græc. ἵνα καὶ οἱ.
[b] Indicat fortaſſe poema aliquod de Virginitate ſcriptum a Tertulliano in adoleſcentia; neque enim luſiſſe dici poteſt in eo libro qui *Exhortatio ad caſtitatem* inſcribitur, & ſub vitæ finem compoſitus eſt, & præterea *de moleſtiis nuptiarum* ex propoſito agebat, teſte ipſo Hieronymo. Mox additum *Nazanzenus* in nullis mſſ. invenimus.
[c] Mſſ. ut in textu habetur, *mulier, & virgo*. Eum ſenſum ediſſeruit lib. contra Helvidium, & in Epiſt. XXII. ad Euſtochium, quam vide num. 21. not. c.
[d] Rurſum Veronenſis & Ciſtercienſis mſſ. addunt *arduum & humanitatem transgrediens præceptum: cum juſſio ſit eviſcerat, imperant enim majora viribus & de cepti neceſſitate ſolvit obnoxium*, quæ & vitioſa trajectione peccant, & peregrinam operam ſubolent.

do placeat viro. Sicut qui uxorem habet, ſollicitus eſt quæ ſunt mundi, quomodo placeat uxori: ſic nupta res mundi cogitat, quomodo placeat viro. Nos autem non ſumus de hoc mundo, qui in maligno poſitus eſt, cujus figura præterit, de quo dicitur ad Apoſtolos: *Si eſſetis de hoc mundo, * amaret utique mundus, quod ſuum erat.* Ac ne forſitan putaretur, onus graviſſimum caſtitatis nolentibus imponere, ſtatim jungit cauſſas ſuadendi, & ait: *Hoc autem ad utilitatem veſtram dico: non ut laqueum vobis injiciam, [a] ſed ut ad id quod honeſtum eſt, & intente facit ſervire Domino, abſque ulla diſtractione.* Proprietatem Græcam Latinus ſermo non explicat: quibus enim verbis quis poſſit edicere. [b] *Πρὸς τὸ εὔσχημον καὶ εὐπρόσεδρον τῷ κυρίῳ ἀπερισπάστως?* Unde & in Latinis codicibus, ob translationis difficultatem, hoc penitus non invenitur. Utamur igitur eo quod vertimus. Non imponit nobis Apoſtolus laqueum, nec cogit eſſe, quod nolumus; ſed ſuadet quod honeſtum eſt & decorum, & intente facit ſervire Domino, & ſemper eſſe ſollicitum, & exſpectare [c] paratam Domini voluntatem, ut quum quid imperaverit, quaſi ſtrenuus, & armatus miles ſtatim impleat quod præceptum eſt, & hoc faciat ſine ulla * diſtentione: quæ data eſt ſecundum Eccleſiaſten hominibus hujus mundi, ut diſtendantur in ea [d]. Si quis autem conſiderat virginem ſuam, id eſt, [e] carnem laſcivire, & ebullire in libidinem, nec refrenare ſe poteſt: duplexque ei incumbit neceſſitas, aut accipiendæ conjugis, [f] aut ruendi; quod vult faciat, non peccat, ſi nubat: faciat, inquit, quod vult, non quod debet. Non peccat, ſi ducit uxorem: non tamen bene facit, ſi duxerit. *Nam qui ſtatuit in corde ſuo firmus, non habens neceſſitatem, [g] poteſtatem autem habens ſuæ voluntatis, & hoc judicat in corde ſuo ſervare virginem ſuam, bene facit. Igitur & qui matrimonio jungit virginem ſuam, bene facit, & qui non jungit, melius facit.* Signanter & proprie ſupra dixerat, *Qui ducit uxorem, non peccat*: hic *Qui ſervat virginem ſuam, bene facit*. Aliud eſt autem non peccare, aliud eſt bene facere. *Declina*, inquit, *a malo, & fac bonum*. Illud declinamus, hoc ſequimur. In altero initium, in altero perfectio eſt. Verum ne in eo quod dixit, *& qui matrimonio jungit virginem ſuam, bene facit*, exiſtimet aliquis obſervationem noſtram non ſtare; protinus hoc ipſum bonum extenuat, & obumbrat comparatione melioris, & dicit: *Et qui non jungit, melius facit.* Niſi illaturus * eſſet, *melius facit*, numquam præmiſiſſet, *bene facit*. Ubi autem bonum & melius eſt, ibi boni & melioris non unum eſt præmium: & ubi non unum præmium, ibi utique dona diverſa. Tantum eſt igitur inter nuptias & virginitatem, quantum inter non peccare, & bene facere; immo ut levius dicam, quantum inter bonum & melius.

* al. *amaſſet.* — Joan. 15. 19. — Proprietatem Græcam non exprimit Latinus ſermo. — * al. *diſtentione.* Eccl. 3. — 1. Cor. 7. 38. — Pſ. 36. 27. — * al. *futuro* — Quid interſit inter nuptias, & virginitatem.

14. Finita diſputatione conjugiorum & virginitatis, inter utrumque cauto moderamine præceptorum, ut nec ad ſiniſtram, nec ad dexteram diverteret, ſed via regia graderetur, & illud impleret: *Ne ſis juſtus multum*, rurſum monogamiam digamiæ comparat, & quomodo nuptias ſubdiderat virginitati, ita digamiam primis nuptiis ſubjicit, & ait: *Mulier alligata eſt, quanto tempore vir ejus vivit, quod ſi dormierit vir ejus, liberata eſt, cui vult nubat, tantum in Domino. Beatior autem erit, ſi ſic permanſerit, ſecundum conſilium meum. Puto autem quod & ego ſpiritum Dei habeam.* Concedit ſecundas nuptias, ſed volentibus, ſed his, quæ ſe continere non poſſunt; ne luxuriatæ in Chriſto, nubere velint, habentes damnationem, quod primam fidem irritam fecerint, & hoc concedit, quia multæ abierunt retro poſt Satanam. Cæterum *beatiores*, inquit, *erunt, ſi ſic permanſerint*: continuoque ſubjungit Apoſtolicam auctoritatem, *ſecundum meum conſilium*. Porro ne auctoritas Apoſtoli, quaſi hominis, levior videretur, addidit: *Puto autem quod & ego ſpiritum Dei habeam.* Ubi ad continentiam provocat, ibi non hominis, ſed Spiritus Dei conſilium eſt; ubi autem nubendi concedit veniam, Spi-

Eccleſ. 7. 17. — 1. Cor. 7. 39. 40. — 1. Tim. 5.

a Veronenſis *ſed ad id*, abſque, *ut*, quod nec Græcus textus habet. Olim addebatur in fine, *vos adhorter*.

b Mſſ. Veronen. & Ciſtercien. pro εὐπρόσεδρον, aperte legunt ΕΥΠΑΡΕΔΡΟΝ, non diverſo quidem ſenſu, ſed lectione haud ſpernenda.

c Antea erat *paratum*, renuentibus mſſ.

d Iterum & pari conſenſu duo codices Veronenſis & Ciſtercienſis addunt. *Ebullire dicitur virgo* NRE. (ſic forte *natura*) *ideſt de verecundo: in deſiderium carnalis adpetentiæ fervore membrorum, animæ vigor extinguitur.*

e Caſanatenſis *carnem laſcivientem ebullire* &c.

f Obtinebat antea incongruo ſenſu, *aut ſpernenda* pro *aut ruendi* quod reſtituimus ex noſtrorum omnium mſſ. fide: qui inſuper pro *ſi nubat*, legunt *ſi ducat uxorem*; & nubere quidem de muliere proprie dicitur, non de viro.

g Iidem mſſ. *poteſtatem autem habet*, & *hoc judicavit*, juxta Græcum ἔχει, & κέκρικεν.

Spiritum Dei non nominat, ſed prudentiæ librat conſilium, ita ſingulis relaxans, ut unuſquiſque ferre poteſt. Juxta hunc ſenſum omnia illa ſunt accipienda. *Nam quæ ſub viro eſt mulier, vivente viro, alligata eſt legi: ſi autem mortuus fuerit vir, ſoluta eſt a lege viri. Igitur, vivente viro, vocabitur adultera, ſi fuerit cum alio viro. Si autem mortuus fuerit vir ejus, ſoluta eſt a lege, ut non ſit adultera, ſi fuerit cum alio viro.* Et illud ad Timotheum: *Volo ergo juniores viduas nubere, filios procreare, matresfamilias eſſe, nullam occaſionem dare adverſario maledicti gratia. Jam enim quædam converſæ ſunt retro poſt Satanam,* & reliqua his ſimilia. Quomodo [a] enim virginibus ob fornicationis periculum concedit nuptias, & excuſabile facit, quod per ſe non appetitur, ita ob eamdem fornicationem vitandam, concedit viduis ſecunda matrimonia. Melius eſt enim licet alterum & tertium, unum virum noſſe, quam plurimos: id eſt, tolerabilius eſt uni homini proſtitutam eſſe, quam multis. Siquidem & illa in Evangelio [b] Joannis Samaritana, ſextum ſe maritum habere dicens, arguitur a Domino, quod non ſit vir ejus. Ubi enim numerus maritorum eſt, ibi vir, qui proprie unus eſt, eſſe deſiit. Una coſta a principio in unam uxorem verſa eſt. *Et erunt*, inquit, *duo in carne una:* non tres, neque quattuor, alioquin jam non duo, [c] ſi plures. Primus Lamech ſanguinarius & homicida, unam carnem in duas diviſit uxores: fratricidium & digamiam, eadem cataclyſmi pœna delevit. De altero ſepties, de altero ſeptuagies ſepties vindicatum eſt. Quantum diſtant in numero, tantum & in crimine. Quam ſancta ſit [d] digamia, hinc oſtenditur, quod digamus in clerum eligi non poteſt, & ideo Apoſtolus ad Timotheum: *Vidua*, inquit, *eligatur non minus ſexaginta annorum, quæ fuerit unius viri uxor.* Hic omne præceptum de his eſt viduis, quæ Eccleſiæ paſcuntur eleemoſynis. Et idcirco ætas præſcribitur, ut illæ tantum accipiant pauperum cibos, quæ jam laborare non poſſunt. Simulque conſidera, quod quæ duos habuit viros, etiam ſi anus ſit, & decrepita, & egens, Eccleſiæ ſtipes non meretur accipere. Si autem panis illi tollitur elleemoſynæ, quanto magis ille panis qui de cælo deſcendit, quem qui indigne comederit, reus erit violati Corporis & Sanguinis Chriſti?

Rom. 7. 2. 3 — 1. Tim. 5. 14. — Joan. 4. — Genes. 2. 24. — 1. Tim. 5. 9 Viduæ quæ paſcuntur eleemoſynis Eccleſiæ.

15 Quamquam hæc teſtimonia quæ ſupra poſui, in quibus viduis conceditur, ut ſi velint, denuo nubant, quidam interpretantur ſuper his viduis, quas, amiſſis maritis, ſic invenerit fides Chriſti. [e] Nec enim conſequens eſſet, ut Apoſtolus poſt baptiſma viro mortuo, jubeat alteri nubere, quum habentibus quoque uxores præceperit, ut ſic ſint, quaſi non habentes, & ob hanc cauſſam non eſſe uxorum numerum definitum: quia poſt baptiſma Chriſti, etiam ſi tertia & quarta uxor fuerit, quaſi prima reputetur. Alioqui ſi poſt baptiſma, primo mortuo, accipitur ſecundus, quare non ſecundo, & tertio, & quarto, & quinto [f] mortuo, accipiatur ſextus, & reliqui? Poteſt enim accidere, ut infelicitate quadam, vel judicio Dei ſuccidentis nuptias repetitas, adoleſcentula plures accipiat viros, & anus primo marito in extrema ætate viduetur. Primus Adam monogamus: ſecundus agamus. Qui digamiam probant, exhibeant tertium Adam digamum, quem ſequantur. Verum fac ut conceſſerit Paulus ſecunda matrimonia, eadem lege & tertia concedit, & quarta, & quotieſquumque vir moritur. Multa compellitur Apoſtolus velle, quæ non vult. Circumcidit Timotheum, raſit ipſe calvitium, nudipedalia exercuit, comam nutrivit, & totondit in Cenchris. Et certe caſtigaverat Galatas, Petrumque reprehenderat, quod ſe propter obſervationes Judaicas a gentibus ſepararet. Quomodo igitur in cæteris Eccleſiæ diſciplinis Judæis Judæus, Ethnicis Ethnicus, & omnibus omnia factus eſt, ut omnes lucrifaceret: ſic & digamiam

1. Cor. 7. — Multa compulſus eſt velle Paulus.

[a] In mſſ. *quomodo enim virginibus fornicationis periculum concedit nuptias........ ita eadem fornicatio concedis viduis ſecunda matrimonia.* Superior *poſt* vocula in iiſdem non habetur.

[b] Nomen *Joannis* in noſtris mſſ. & veteri editione quoque deſideratur.

[c] Legimus ex emendatiſſimo Veronenſi libro *ſi plures* pro *ſed plures*. Sequens locus ex Tertulliano *de Monogamia* expreſſus ubi, *Primum*, inquit, *ſcelus homicidium in fratricidio dedicatum, tam dignum ſecundo loco ſcelus non fuit, quam duæ nuptiæ. Semel tum vim paſſa inſtitutio Dei per Lamech, conſtitit poſtea uſque in finem gentis illius. Aſia diluvium iniquitates provocaverunt, ſemel defenſa quales fuerunt non tamen ſeptuagies ſepties, quod duo matrimonia meruerunt.*

[d] Malim cum veteri editione legi *Monogamia* pro *Digamia*; ſed mſſ. non ſuffragantur.

[e] Noſtra exemplaria *nec conſequens eſſe ut &c.*

[f] Mſſ. *mortuis* & mox pari conſenſu *plures abjiciat viros* pro *accipiat*: & paulo poſt *ſecundus Adam virgo* pro *ſecundus agamus*.

miam conceſſit incontinentibus, nec numptiarum numerum præfinivit, ut dum vident ſibi mulieres ita poſt mortem mariti ſecundum concedi, ut tertius quartuſque conceditur, erubeſcant alterum accipere, ne trigamis & quadrigamis comparentur. Ubi enim unus exceditur, nihil refert ſecundus, an tertius ſit, quia deſinit eſſe monogamus. *Omnia licent, ſed non omnia expediunt.* Non damno digamos, immo nec trigamos, &, ſi dici poteſt, octogamos: plus aliquid inferam, etiam ſcortatorem recipio pœnitentem. Quidquid æqualiter licet, æquali lance penſandum eſt.

1. Cor. 6. 12. & 10. 23.

16. Sed quoniam ad vetus nos trahit Teſtamentum, & incipiens ab Adam, ad Zachariam & Elizabeth pervenit: ac deinde opponit Petrum & cæteros Apoſtolos, [a] nos quoque debemus per eadem currere veſtigia quæſtionum, & docere caſtitatem ſemper operi nuptiarum fuiſſe prælatam. Ac de Adam quidem & Eva illud dicendum, quod ante offenſam in paradiſo virgines fuerint: poſt peccatum autem, & extra paradiſum protinus nuptiæ. Deinde, quod hoc ipſum interpretetur Apoſtolus: *Propter hoc relinquet homo patrem & matrem* [b] *ſuam, & adhærebit uxori ſuæ, & erunt duo in carne una.* Statimque ſubjungit: *Sacramentum hoc magnum eſt. Ego autem dico in Chriſto & in Eccleſia.* Chriſtus in carne virgo, in ſpiritu monogamus. Unam enim habet Eccleſiam, de qua idem Apoſtolus: *Viri*, inquit, *diligite uxores veſtras, ſicut & Chriſtus Eccleſiam.* Si Chriſtus ſancte, ſi caſte, ſi abſque ulla macula Eccleſiam diligit: viri quoque in caſtitate uxores ſuas diligant, & ſciat unuſquiſque vas ſuum poſſidere in ſanctificatione & honore, non in paſſione deſiderii, ſicut & gentes, quæ neſciunt Deum. *Neque enim vocavit nos Deus in immunditiam, ſed in ſanctificationem: exuentes nos veterem hominem cum operibus ſuis, & induentes novum, qui renovatur in cognitionem ſecundum imaginem Creatoris ſui: ubi non eſt* [c] *maſculus & femina, Græcus & Judæus, circumciſio & præputium, barbarus & Scytha, ſervus & liber, ſed omnia & in omnibus Chriſtus.* Imago Creatoris non habet copulam nuptiarum. Ubi diverſitas ſexus aufertur, & veteri homine exuimur, & induimur novo, ibi in Chriſtum renaſcimur virginem, qui & natus ex virgine, & renatus per virginem eſt. Quod autem ait: *Creſcite & multiplicamini, & replete terram*, neceſſe fuit prius plantare ſylvam & creſcere, ut eſſet quod poſtea poſſet excidi. Simulque conſideranda vis verbi, *replete terram.* NUPTIÆ terram replent, virginitas paradiſum. Sed & hoc intuendum [d] dumtaxat juxta Hebraicam Veritatem, quod quum Scriptura in primo, & tertio, & quarto, & quinto, & ſexto die, expletis operibus ſingulorum dixerit: *Et vidit Deus quia bonum eſt*, in ſecundo die hoc omnino ſubtraxit: nobis intelligentiam derelinquens, non eſſe bonum duplicem numerum, quia ab [e] unione dividat, & præfiguret fœdera nuptiarum. Unde in Arca Noe omnia animalia, quæquumque bina ingrediuntur, immunda ſunt. Impar numerus eſt mundus. Quamquam in duplici numero oſtendatur & aliud ſacramentum, quod ne in beſtiis quidem & in immundis avibus digamia comprobata ſit. [f] Bina enim ingrediuntur immunda: & ſeptena, que munda ſunt, ut haberet Noe poſt Diluvium, quod de impari numero ſtatim Deo poſſet offerre.

Caſtitas ſemper prælata nuptiis.

Geneſ. 2. 24. & Epheſ. 5. 31. 32

Ibid. 25. & Coloſſ. 3. 19.

1. Theſſ. 4. 7.

Coloſſ. 3. 10.

Geneſ. 1. 28.

Hebraica Veritas.

Non eſt bonus duplex numerus.

Geneſ. 7. & 8.

Ibid. 5.

17. Si autem transfertur [g] Enoch, & ſervatur in Diluvio Noe, non reor idcirco translatum Enoch, quod uxorem habuerit; ſed quod primus invocaverit Deum, & crediderit in * Creatorem, de quo Paulus Apoſtolus in Epiſtola ad Hebræos pleniſſime docet. Porro Noe, qui quaſi ſecunda radix humano generi ſervabatur, utique cum uxo-

* al. *Salvatorem.*

c. 11. v. 5.

[a] Caſanatenſis & *cæteros Apoſtolos habuiſſe uxores, nos* &c.

[b] Voculam *ſuam* nec noſtra exemplaria nec Græca epiſtola ad Epheſios habent.

[c] Tantum non expunximus verba *maſculus & femina*, quæ in editis heic interſeruntur contra mſſ. omnium, quos conſuluimus, fidem, immo & textus Pauli ad Coloſſenſes 3. 10. cujus hic locus eſt: infra enim neſcio quid de ſexuum diverſitate exponit Hieronymus, quæ illis utcumque ſuffragantur. Tum legimus, *ſed omnia, & in omnibus* cum iiſdem mſſ. & Græco textu.

[d] Hodie non niſi apud LXX. & Arabicam verſionem additur ſecunda die, *vidit Deus.*

[e] Scilicet ab unitate. Vide in Epiſtolam 22. ad Euſtochium pag. 101. n *b.*

[f] Mſſ. *bina enim & bina ingrediuntur*: mox in Caſanatenſi *Noe* nomen deſideratur. Cæterum ſic interpretantur qui ſeptem numero, non ſeptem paria mundorum animalium in arcam ingreſſa intelligunt, Auguſtinus de Civitate Dei XV. 27. Ambroſius de Arca Noe c. 12. Theodoretus Quæſt. 50. in Genes. aliique. Notum tamen eſt, alios itidem ex antiquis ſeptena paria intelligere.

[g] Qui primus invocaverit Deum, aut nomen Domini, non Enoch fuit, ſed Enos, filius Seth. Geneſ. 4. quem vero translatum dicit Scriptura Geneſ. 5. non Enos, ſed Enoch, Jared filius, eſt, de quo in Epiſt. ad Hebræos Apoſtolus loquitur. Forte properantem Hieronymum fefellit nominis ſimilitudo.

uxore & filiis debuit reservari. Quamquam in hoc mysterium Scripturarum sit. Arca illa, juxta Apostolum Petrum, typus Ecclesiæ fuit, in qua octo animæ salvæ factæ sunt. Quando ingreditur in eam Noe, tam ipse, quam filii ejus, ab uxoribus separantur: quando vero egreditur in terram, junguntur paria: & quod in Arca, id est, in Ecclesia fuerat separatum, in mundi conversatione sociatur. Simulque si Arca plures habuit mansiones & nidulos, & bicamerata, & tricamerata, & diversas bestias; & pro qualitate animalium habitationes quoque vel majores vel minores, æstimo quod diversitas illa mansionum præfiguraverit Ecclesiæ varietatem.

1. Petr. 3. — Genes. 7. & 8.

18. Quod autem nobis objicit, in secunda Dei benedictione comedendarum carnium licentiam datam, quæ in prima concessa non fuerat, sciat quomodo repudium juxta eloquium Salvatoris ab initio non dabatur: sed propter duritiam cordis nostri, per Moysen humano generi concessum est; sic & esum carnium usque ad Diluvium ignotum fuisse. Post Diluvium vero, quasi in eremo murmuranti populo coturnices: ita dentibus nostris nervos & [a] virulentias carnis ingestas. Docet Apostolus scribens ad Ephesios, Deum proposuisse in adimpletione temporum recapitulare omnia: & [b] ad principium trahere in Christum Jesum, quæ sunt super cælos & super terram. Unde & ipse Salvator in Apocalypsi Joannis: *Ego sum*, inquit, *α & ω, initium & finis*. Ab exordio conditionis humanæ, nec carnibus vescebamur, nec dabamus repudium, nec præputia nobis eripiebantur in signum. Hoc cursu usque ad Diluvium pervenimus. Post Diluvium autem cum datione Legis, quam implere nullus potuit, carnes ingestæ sunt ad vescendum, & [c] repudia concessa duritiæ, & cultellus circumcisionis appositus: quasi Dei manus plus in nobis creaverit, quam necesse est. [d] Postquam autem Christus venit in fine temporum, & ω revolvit ad α, & extremitatem retraxit ad principium: nec repudium nobis dare permittitur, nec circumcidimur, nec comedimus carnes, dicente Apostolo: *Bonum est vinum non bibere, & carnes non comedere*. Et vinum enim cum carnibus post Diluvium dedicatum est.

Comedendarum carnium licentia. — Cap. 1. — Apoc. 1. 18. & 22. 13 — Rom. 14. 21.

19. Quid loquar de Abraham, ut ipse asserit trigamo, qui signum fidei in circumcisione suscepit? Si imitamur uxorum illius numerum, imitemur & circumcisionem. Neque enim in parte sectandus, & in parte repudiandus est. Porro Isaac unius Rebeccæ vir, Christi præfigurat Ecclesiam, [e] & digamiæ suggillat lasciviam. Si autem duas bigas uxorum & concubinarum habuit Jacob, & non vult adversarius acquiescere, lippientem Liam deformem atque fœtosam synagogæ typum prætulisse; Rachel vero pulchram & diu sterilem, Ecclesiæ significasse mysterium, sciat, eo tempore hoc fecisse Jacob, quando erat inter Assyrios, & in Mesopotamia Laban durissimo domino serviebat. Quando autem Terram sanctam ingredi voluit; & in monte Galaad extruxit acervum testimonii, in quo nihil inter sarcinas ejus Mesopotamiæ possessor invenerat, jurans se numquam ad locum in quo servierat reversurum; & ad torrentem Jaboch cum Angelo luctatus, claudicare cepit, & πλατὺ νεῦρον ejus emarcuit, statimque *Israel* sortitus est nomen: & illa quondam dilecta conjux, pro qua servierat juxta Bethleem, in qua erat virginitatis præco Dominus nasciturus, a * filio doloris occiditur; & consortia Mesopotamiæ Evangelica in civitate moriuntur.

*Isaac Christi figura. — Gen. 31. & seqq. — nervum mortuum. — Gen. 35. — * Benoni.*

20. Miror autem cur Judam & Thamar nobis proposuerit in exemplum, nisi forte & meretricibus delectatur; aut occisum * Onam, quod fratri semen inviderit: quasi nos qualemquumque seminis fluxum absque liberorum opere comprobemus. Perspicuum est de Moyse, quod periclitatus esset in diversorio, nisi *Sephora*, quæ interpretatur *avis*

*Genes. 38. — * mss. Aunam.*

a Gravius mavult *jurulentas carnes*: Casanatensis *virulentas carnes* habet; sed Veronensis ferme elegantius *jurulentias carnis*. Docent etiam Tertullianus 4. de Jejuniis, Origenes ad Genesis l. 29. Basilius, Chrysostomus, Theodoritus, aliique, ante diluvium vescendæ carnis copiam non esse factam.

b Mss. nostri *ad principium retrahere in Christo Jesu*. Vide Tertullianum lib. 5. in Marcionem.

c Alibi & in Veronensi *repudii concessa duritia*, vel *durities*. Alii mox *creaverint*, plurium numero.

d Ex Tertulliano de Monogamia expressus est locus. *Dicit & Apostolus scribens ad Ephesios, Deum proposuisse in semetipso ad dispensationem impletionis temporum, ad caput, idest, ad initium reciprocare universa in Christo, quæ sunt super cælos, & super terras in ipso, sic & duas Græciæ summam literam, & ultimam sibi induit Dominus, initii & finis concurrentium in se figuras, uti quemadmodum α & ω, replicatur, ita ostenderet in se esse, & initii decursum ad finem, & finis recursum ad initium.*

e Isthæc, *& digamiæ suggillat lasciviam*, peregrinam stylo olent manum: certe in nullo mss. quibus utimur, inveniuntur.

avis, filium circumcidisset, & præputium nuptiarum cultro Evangelico desecasset. Iste nempe Moyses est, qui quum vidisset visionem magnam, & Angelum, [a] sive Dominum loquentem in rubo, nequaquam valuit ad eum accedere, nisi solvisset corrigiam calceamenti sui, & abjecisset vincula nuptiarum. Nec mirum hoc de amico & propheta & legifero Dei, quum omnis populus accessurus ad montem Sina, & Dei auditurus eloquium, tribus diebus sanctificari jussus sit, & se ab uxoribus abstinere. Quod quidem scimus (licet præpostere faciam historiæ ordinem confundere) etiam ad David fugientem, ab [b] Achimelech Sacerdote dictum: *Si mundi sunt pueri ab uxoribus?* Et ille respondit, *Ab heri & nudiustertius*. Panes enim propositionis, quasi Corpus Christi, de uxorum cubilibus consurgentes edere non poterant. Et nobis in transitu est contemplandum quod dixit: *Si mundi sunt pueri ab uxoribus?* videlicet quod ad mundicias Corporis Christi, omnis coitus immundus sit. In lege quoque præcipitur, ut Pontifex nisi virginem non ducat uxorem, * nec viduam accipiat. Si eadem virginis viduæque conditio est, quare altera recipitur, altera reprobatur? Et Sacerdotalis vidua in domo jubetur sedere patris sui, nec secundum nosse matrimonium. Si soror virgo moritur Sacerdotis, [c] quomodo ipse ad patris ac matris exequias, ita ad eam jubetur incedere. Si vero nupta sit, quasi aliena contemnitur. Qui uxorem duxerit, & qui plantaverit vineam velut propagines filiorum, prohibetur ad bella procedere. Non enim potest Domini servire militiæ, servus uxoris. Et de speculis mulierum jejunantium, quasi de purissimis corporibus virginum, luter in tabernaculo funditur: & intrinsecus in sanctuario tam Cherubim, quam Propitiatorium, & Arca testamenti, & mensa propositionis, & candelabrum, & thuribulum ex auro mundissimo sunt. Neque enim in Sancta sanctorum inferri poterat argentum.

Angelus loquebatur in rubo. Exod. 3.

1. Reg. 21. c. 4.

Corpus Christi mundi debent sumere.

Levit. 21. * mss. ne

Deut. 20.

21. Quid moror in Moyse, quum mihi propositum sit cursim celeriterque dictanti, singula * breviter perstringere, & intelligentiæ quasdam lineas ducere? Transcendam ad Jesum filium Nave, qui ante dictus est [d] *Ause*, sive, ut rectius habetur in Hebræo, *Osee*, id est, *salvator*. Ipse enim, secundum Epistolam Judæ, salvavit, & eduxit populum Israel ex Ægypto, & in terram repromissionis induxit. Hic Jesus statim ut venit ad Jordanem, aquæ nuptiarum, quæ semper in Lege fluxerant, arefactæ sunt, & steterunt: & siccis pedibus ac nudis populus omnis transiit, & venit in Galgala, ibique secundo est circumcisus. Quod si juxta literam accipimus, [e] penitus stare non potest. Si enim duplex haberemus præputium, vel excisa pellicula iterum nasceretur, recte secunda circumcisio haberet locum. Nunc autem hoc significatur, quod Jesus cultello Evangelii populum, qui per desertum venerat, circumcidit, & circumcidit cultello petrino, ut quod in Moysi filio præfigurabatur ante in paucis, id sub Jesu impleretur in cunctis. Sed & ipsa præputia in unum * cumulum coacervata & sepulta, & terra obruta, & ablatum opprobrium Ægypti, & nomen loci *Galgala*, quod interpretatur *revelatio*, ostendunt, dum in præputio ambularet populus per desertum, oculos ejus fuisse cæcatos. Videamus & consequentia. Post Evangelii circumcisionem, & consecrationem duodecim lapidum in loco revelationis, statim Pascha celebratur: immolatur eis agnus, & sanctæ Terræ vescuntur alimentis. Egreditur Jesus, occurrit ei Princeps militiæ gladium tenens, id est, vel pro circumciso populo pugnare

* al. leviter.

Josue nomina.

Secunda circumcisio cum petrino cultello

* mss. tumulum.

re

[a] Veronensis *sive Dominum, vel Deum loquentem*.

[b] Casanatensis cum veteri editione *Abimelech*, & paulo post *ad munditiam corporis*.

[c] Fallo legerant hactenus editi, *quomodo ipse ad patris exequias, ita pater ad eam jubetur accedere*. Genuinam lectionem ex Veronensi, & S. Crucis mss. restitui, quibus Casanatensis paulisper suffragatur. Vide Levit. c. 21, vers. 1. & seqq. Gravius quoque calculum addit, qui tantum in verbo *accedere* differt pro *incedere*.

[d] Mss. *Auses*, quod idem est. Hanc tantulam nominis differentiam reprehendit Hieronymus quoque initio Commentariorum in Oseam, & pseudohieronymus in Psalmum 76. versu ultimo. Ejusdem est generis illa quam supra ex iisdem mss. notavimus *Aunam* pro *Onam*. Paulo post in Casanatensi vocabulum *nuptiarum* desideratur.

[e] Quam supra innuit num. 11. de præputio sententiam, constanter urget. Et in Isai. c. 52. *Neque enim*, inquit, *potestatis nostræ est præputium adducere post circumcisionem, juxta eos qui in Machabæorum libro dicuntur sibi fecisse præputia*. Hausit autem ex Origene l. 4. περὶ ἀρχῶν c. 2. tametsi Philocaliæ c. 1. plures extitisse non diffiteatur, qui ut circumcisionis deformitatem celarent, cutem medicis artibus superinducerent. Certe circumcisionem obducendi ratio antiquis ignota non fuit; nam & Rabbini ipsi tradunt ab Esau primum usurpatam, ut ab Abrahami, ac Jacobi religione omnino desciceret, tum ab Israelitis, de quibus nunc sermo est, in deserto sub Josue, ut iterum illos circumcidi oporteret. Probant vero etiam exempla certissima in Scripturis, ac testimonia. Epiphanius quoque de mensuris, & ponderibus: τέχνῃ τινὶ ἰατρικῇ διὰ τοῦ καλουμένου σπαθιστῆρος τὴν τῶν μελῶν ὑποδερματίδα ὑποσπασθισθέντες ..... ἀκροβυστίαν αὖθις αὐτὴν ἀποτελοῦσι. Artem ipse docet Cornelius Celsus, aliique ex medicis; minime vero dubitant hac de re interpretum doctissimi.

re se monstrans, vel dissecans glutinum nuptiarum. Similiterque ut Moysi præceptum fuerat, & huic præcipitur: *Solve* [a] *calceamentum tuum. Locus enim in quo stas, terra sancta est.* Quia sic erat Domini armatus exercitus in tubis Sacerdotalibus, quasi ad Evangelicam prædicationem sub typo Jericho, mundus subvertitur. Et ut infinita prætereram (neque enim nunc mihi propositum est omnia veteris Testamenti aperire mysteria) quinque reges, qui in terra repromissionis ante regnabant, resistebantque Evangelico * exercitui, Jesu pugnante, superantur. Hoc puto intellectu esse perspicuum, quod antequam Dominus populum suum educeret de Ægypto, & circumcideret eum, visus, odoratus, gustus, auditus, tactusque regnaverint, & his quasi principibus fuerint universa subiecta. Quos Jesus ad speluncam corporis confugientes, & ad tenebrosum locum, [b] ipsum ingrediens corpus, interfecit: ut per id occiderentur, per quod ante regnabant.

Exod. 3. 5.
Jos. 10.
* al. exercitu.
Regnum quinque sensuum.

22. Verum jam tempus est, ut castitatis Jesu vexillum levemus. Moyses scribitur habuisse uxorem. Moysen autem & Dominus noster, & Apostolus interpretantur Legem: *Habent Moysen & Prophetas.* Et: *Ab Adam usque ad Moysen regnavit peccatum, etiam super eos qui non peccaverunt, in similitudine prævaricationis Adæ*: nullique dubium est, in utroque testimonio Moysen Legem significare. [c] Sicut ergo legimus quod Moyses, id est, Lex habuerit uxorem, ostende mihi, Jesum Nave vel uxorem habuisse, vel filios: & si potueris monstrare, victum me esse fatebor. Et certe pulcherrimum terræ Judææ in partitione accepit locum, moriturque, non in vicenario numero qui semper in Scripturis infaustus est: in quo servivit Jacob, & venditus est Joseph, & quem diligit Esau, accipiens in eo quædam munera; sed in decimo, de cujus laude crebro diximus: sepeliturque in *Thamnath sare*, id est, in *perfectissimo principatu*, sive in numero *operimenti novi*: ut virginum significaret greges, Salvatoris auxilio copertos in monte Ephraim, hoc est in monte *frugifero*, ab aquilone montis * *Gaas*, qui interpretatur *commotio*: *Mons* enim *Sion, latera aquilonis, civitas regis magni*, quæ opposita semper invidiæ est, & per singulas tentationes dicit: *Mei vero pene moti sunt pedes.* Quumque in sepultura Jesu, liber qui ex nomine ejus appellatur, expletus sit; rursum in Judicum volumine, quasi vivens resurgensque describitur: & sub ἀνακεφαλαιώσει opera ipsius prædicantur: & legitur, *Misit Jesus populum, & abierunt filii Israel, unusquisque in hæreditatem suam, ut possiderent terram.* Et, *Servivit populus Domino cunctis diebus Jesu*, & cætera. Statimque subjungitur: *Et mortuus est Jesus Nave servus Domini centum decem annorum.* Porro Moyses vidit tantum terram repromissionis, & intrare non potuit, *& mortuus est in terra Moab*, [d] *& sepelivit eum Dominus in valle terræ Moab contra domum Phogor, & non cognovit vir sepulcrum ejus usque in diem hunc.* Comparemus utriusque sepulturam: Moyses in terra Moab moritur, Jesus in terra Judææ. Ille sepelitur in valle contra domum *Phogor*, quod interpretatur *ignominia* (proprie quippe Phogor lingua Hebræa Priapus appellatur) hic in monte Ephraim ab aquilone montis Gaas. Et est in verbis simplicibus semper divinarum Scripturarum sensus augustior. Quia apud Judæos gloria erat in partubus & parturitionibus; & maledicta sterilis, quæ non habebat semen in Israel; & beatus cujus erat semen in Sion, & domestici in Jerusalem: & in benedictione maxima ponebatur, *Uxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ. Filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ*; idcirco sepulcrum ejus positum in valle describitur contra domum idoli, quod proprie libidini consecratur. Nos autem qui militamus sub Jesu duce, usque ad præsentem diem ignoramus ubi Moyses sit sepultus.

Luc. 16. 29.
Rom. 5. 14.
Moyses Legem significat.
Vicenarius numerus infaustus.
* mss. Gaas
Ps. 47. 3.
Ps. 72. 2.
Deut. 34.
Belphogor apud Hebræos est Priapus
Ps. 127. 3.

[a] Vetus editio & mss. nostri omnes, *solve corrigiam calceamenti tui* &c.

[b] Locum emendavimus trium mss. auctoritate. Antea legebatur *tenebrosum locum, id est ipsum ingredientes corpus*, aut nullo, aut depravatissimo sensu, innuit modo ut vides, & comparat cum Josue quinque regum victore Incarnationis Dominicæ mysterium, ejusque victoriam de sensibus. Vide Josue 10. 20.

[c] Hæc ex Tertulliano sumpsisse Hieronymus videatur: libro enim *de Monogamia* c. 6. *secundus* (inquit ille) *Moyses* (nempe Jesus Nave) *populi secundi, qui immaginem nostram in promissionem Dei induxit, in quo primo nomen Domini* (nempe Jesus) *dedicatum est, non fuit digamus.* Ulterius tamen progreditur noster Hieronymus, qui agamum, & virginem facit. Sententiam hanc ejus probat Epistola interpolata S. Ignatii ad Philadelphenos.

[d] Veronensis *& sepelierunt eum in valle in terra Moab*, juxta versionem τῶν LXX. καὶ ἔθαψαν αὐτὸν: ex Hebræo tamen hunc locum citare videtur Hier. etiamsi ambiguum illi sensum, ויקבר אותו בגי *& sepelivit eum in valle*, addita voce *Dominus*, heic exaggeret, quam nec Vulgata, neque ipsa Hieronymi versio habent. Vid. Epist. XXXIX. num. 3. & LX. num. 6.

tus. Contemnimus enim * Phogor, & omnem ignominiam ejus, scientes quod qui in carne sunt, Deo placere non possunt. Et Dominus ante Diluvium quoque dixerit: *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt.* Quamobrem & Moyses moriens plangitur a populo Israel: Jesus autem quasi victurus non plangitur. Nuptiæ enim finiuntur in morte, virginitas post mortem incipit coronari.

* al. Phegor.
Genes. 6. 3.
Jesus non plangitur moriens.

23. Samson quoque producit in medium, nec decalvatum quondam Domini Nazaræum a muliere considerat; qui licet typum teneat Salvatoris, quod meretricem ex gentibus adamarit Ecclesiam; & multo plures hostium moriens, quam vivus occiderit: tamen conjugalis pudicitiæ exempla non præbet. Et certe iste est secundum Prophetiam Jacob, qui quum concitus equi pernicitate ferretur, a serpente percussus, retrorsum cecidit. Debboram autem & Barach, & uxorem * Aber Cynei cur enumeraverit, prorsus non intelligo: quum aliud sit bellorum principes & historiæ ordinem texere: aliud figuras aliquas significare conjugii, quæ in istis omnino non comparent. Porro quod præfert Jephte patris fidem, lacrymis virginis filiæ, pro nobis facit. Et nos enim non tam virgines sæculi, quam eas quæ propter Christum sunt virgines, prædicamus: & a plerisque Hebræorum reprehenditur pater voti temerarii, [a] qui dixerit: *Si tradens tradideris filios Ammon in manibus meis, quiquumque exierit de domo mea in occursum mihi, quum reverti cœpero in pace a filiis Ammon, erit Domino, & offeram illum holocaustum.* Si canis (inquiunt) si asinus occurrisset, quid faceret? Ex quo volunt Dei dispensatione esse factum, ut qui improspecte voverat, errorem votorum in filiæ morte sentiret. Si autem Samuel nutritus in tabernaculo duxit uxorem, quid hoc ad præjudicium virginitatis? Quasi non hodie quoque plurimi Sacerdotes habeant matrimonia: & Apostolus Episcopum describat unius uxoris virum, habentem filios cum omni

Genes. 49.
* Mss. Chaber.
a Judic. 11. 30. 31.
Jephte temerarii voti arguitur.
Sacerdotes plurimi uxorati.
1. Tim. 3.

A castitate. Simulque noscendum, quod Samuel Levita, (1) non Sacerdos, non Pontifex fuerit. Unde & faciebat illi mater sua *Ephod bad*, superhumerale videlicet lineum, qui habitus proprie Levitarum & minoris est ordinis. Unde & in Psalmis non nominatur inter Sacerdotes, sed inter eos qui invocant nomen Domini: *Moyses, [b] & Aaron in Sacerdotibus ejus, & Samuel inter eos, qui invocant nomen ejus.* Levi enim genuit Caath, Caath genuit Aminadab, Aminadab genuit Chore, Chore genuit Assir, Assir genuit Helchana, Helchana genuit Sub, Sub genuit Tou, Tou genuit Eliu, Eliu genuit Jeroam, Jeroam genuit Helchana, Helchana genuit Samuelem. Nullique dubium est Sacerdotes de Aaron & Eleazar & Phinees stirpe generatos. Qui quum & ipsi uxores habuerint, recte nobis opponerentur, si errore Encratitarum ducti, contenderemus, matrimonia reprobanda: & non esset noster Pontifex secundum ordinem Melchisedec sine patre, sine matre, ἀγενεαλόγητος, hoc est, sine nuptiis. Et revera magnos fructus ex liberis Samuel capit: ut quia ipse placuit Deo, tales genuerit, qui Domino displicerent. Quod si Booz & Ruth nobis objicit ad comprobandam digamiam, sciat in Evangelio ob typum Ecclesiæ, etiam Raab meretricem in ordine majorum Domini enumeratam.

(1)
1. Reg. 2.
Levitarum habitus.
Psal. 98. 6. b
Error Encratitarum.

24. Porro quod David ducentis præputiis emisse jactat uxorem, noverit, illum & alias habuisse quamplurimas: & Michol filiam Saul, quam pater alteri tradiderat, postea recepisse: & jam senem Sunamitidis puellæ calefactum esse complexibus. Nec hoc dico, quod sanctis viris quidquam detrahere audeam; sed quod aliud sit in * Lege versari, aliud in Evangelio. Ille occidit Uriam * Hethæum, mœchus extitit in Bethsabee. Et quia erat vir sanguinarius, non [c] (ut plerique existimant) propter bella, sed propter homicidium, Templum Domini ædificare prohibetur. Nos autem si unum de minimis scandalizaverimus, & si fratri dixerimus *Raca*, & non * recta vide-

* Gethaeum juxta LXX
Quare David sanguinarius vir. c
* al. recte.

a Casanatensis cum Veronensi *quia dixerit*: hic vero mox *omnis quiquumque exierit* &c.

(1) Qui huic Hieronymianæ assertioni, Sacerdotium a Samuele abjudicantis, adversantur veteres scriptores aliquot, eo videntur accipiendi sensu, ut de sacerdotum ordine ac specie ut ita dixerim, Levitam intelligant. Sic noster Zeno Tract. XVI. n. IV. *Samuel*, inquit, *egregius ille Sacerdos* &c. Verum Josephus vetus Christianus Auctor Hypomnestic. cap. 7. τίνες οἱ τοῦ Σαμουὴλ πρόγονοι ἱερατικοί: *Quinam fuerint Samuelis progenitores ex Sacerdotali genere*, quærens ita censet, *Primus Core qui Moysis tempore seditionem movit. Secundus, filius hujus Elkana. Tertius Exaud. Quartus Eliud. Quintus Tevaam. Sextus Elkana. Septimus Samuel, ex quo nati duo filii qui patria successione indigni judicati sunt.* Locum exscripsimus ut cum proposita abs Hieronymo genealogia tute conferas.

b Amovi hinc voculam *inquit*, quæ in mss. non habetur. Paulo ante Casanatensis *non numeratur* pro *non nominatur*.

c Hæc ferme Hebræorum opinio est, sanguinem ex quo impar reddebatur David ad templum Domino ædificandum, illum fuisse innocentis Uriæ, in quam & Hieronymus abit. Veteres autem, recentioresque hanc unam, quam ille improbat, caussam agnoscunt, nimirum *propter bella*. Vid. Josephum Antiq. l. 7. c. 11. Eusebium Præpar. l. 9. c. 30. quin immo ipsam Scripturam 1. Paralip. 17. 4. & 28. 3. & conceptis verbis l. 22. 8. *Multum sanguinem effudisti,*

viderimus, expedit ut mola aſinaria ligetur circa collum noſtrum, & rei erimus gehennæ, & adulterium in ſolo nobis aſpectu reputabitur. Tranſit ad Salomonem, per quem ſe cecinit ipſa ſapientia: & cum uxorium eum dicat, atque in illius laudibus immoretur, miror cur non jungat & illud de Cantico Canticorum: [Cant. 6.] *Sexaginta ſunt reginæ, & octoginta concubinæ: & adoleſcentulæ, quarum non eſt numerus*. Et illud de Regnorum tertio, [3. Reg. 11.] *quod ſeptingentas habuerit uxores, & trecentas concubinas, & alias innumerabiles*. Hæ nempe ſunt, quæ averterunt cor ejus a Domino: & tamen antequam plures haberet uxores, & carnis vitiis laberetur, in principio regni & adoleſcentiæ exſtruit Domino templum. [Quando exſtruxit Salomon Templum.] Unuſquiſque enim non de futuris, ſed de præſentibus judicatur. Quod ſi Salomonis exempla ei placent, jam non digamus erit & trigamus; ſed niſi ſeptingentas habuerit uxores, & trecentas concubinas, typum ejus & meritum implere non poterit. Obſecro te lector, & id ipſum ſæpe commoneo, ut ſcias me, quæ loquor, neceſſitate dicere: nec detrahere his qui in Lege præceſſerint, ſed ſerviſſe eos temporibus & conditionibus ſuis, & illam Domini impleſſe ſententiam: [Geneſ. 1. 28.] *Creſcite, & multiplicamini, & replete terram*; & quod his majus eſt, futurorum typos præbuiſſe. Nobis autem, quibus dicitur: *Tempus in collecto eſt, ſupereſt, ut qui habent uxores, ſic ſint, quaſi non habeant*, aliud præcipi, & virginitatem a Salvatore virgine dedicari.

25. Eliam & Eliſæum quam ſtulte in catalogo poſuerit maritorum, me tacente, manifeſtum eſt. Si enim Joannes Baptiſta venit in ſpiritu & virtute Eliæ, & Joannes virgo eſt: utique non ſolum in ſpiritu ejus venit, ſed etiam in corporis caſtitate. Porro illud quod de Ezechia commemorari poteſt, quamquam hoc ille ſolita ſtoliditate non viderit, quod poſt vitam recuperatam, & quindecim annorum ſpatia protelata, dixerit: *Amodo filios faciam*; ſciat in Hebræis voluminibus non haberi, ſed legi pro hoc: [a] *Pater filiis notam faciet veritatem tuam*. Nec mirum ſi Olda uxor Sellum prophetiſſa * conſulatur ab Joſia rege Judæ, jam captivitate vicina, & ira Domini ſtillante ſuper Jeruſalem: quum hæc norma ſit Scripturarum, ut [* al. conſolatur.]

A deficientibus viris ſanctis, mulieres in virorum laudentur opprobria. [Norma Scripturarum] Superfluum autem eſt de Daniele dicere, quum Hebræi uſque hodie autument, & illum, & tres pueros fuiſſe eunuchos, ex illa Dei ſententia, quam Iſaias loquitur ad Ezechiam: [4. Reg. 20. 18.] *Et de filiis tuis qui naſcentur ex te, tollent & facient eunuchos in domo regis*. Rurſuſque in Daniele legimus: [Daniel. 1. 2. 3.] *Et dixit rex Aſphanez principi eunuchorum, ut introduceret de filiis captivitatis Iſrael, & de ſemine regio, & [b] de * phorthommim pueros, in quibus non eſſet macula, pulchros facie, & intelligentes ſapientiam*. [b al. Phorthemmim] B Et argumentantur, ſi de ſemine regio electi ſunt Daniel & tres pueri; de ſemine autem regio eunuchos fore ſcriptura prædixit, hos eſſe qui eunuchi facti ſunt. Si vero & illud oppoſuerit, quod in Ezechiele dicitur, [Ezech. 14.] Noe & Daniel & Job in terra peccatrice filios & filias liberare non poſſe, [Nota hunc locum.] C reſpondendum eſt, quod juxta hypotheſin dictum ſit. Nec enim eo tempore Noe & Job erant, quos multis ante ſæculis fuiſſe cognovimus. Et eſt [c] ſenſus, Si tales & tales viri fuerint in terra peccatrice, filios ſuos & filias liberare non poterunt; quia juſtitia patris non liberabit filium; nec peccatum alterius alteri imputabitur. [Ezech. 14.] *Anima enim quæ peccaverit, ipſa morietur*. Sed & hoc dicendum, Danielem juxta hiſtoriam libri ejus, cum Joachim rege captum eo tempore, D quo Ezechiel quoque ductus eſt in captivitatem. Quomodo ergo potuit habere filios, qui adhuc puer erat? & expleto triennio, introductus eſt ad regis obſequium. Ac ne quis putet Ezechiel jam viri meminiſſe Danielis, & non pueri: [Ezech. 8.] *Factum eſt*, inquit, *in anno ſexto*, regis ſcilicet Joachim, *in menſe ſexto, in quinta menſis*, [Ibid. 14. 14.] Et, *Ego ſedebam in domo mea, & ſenes Juda ſedebant coram me*. Atque in eadem die ad eum dicitur. E *Si fuerint Noe & Daniel, & Job*. Erat igitur Daniel adhuc puer, & notus populo, vel propter interpretationem ſomniorum regis, vel [d] propter Suſannæ liberationem, & occiſionem Presbyterorum. [Probat Suſannæ hiſtoriam.] Et perſpicue comprobatur, eo tempore quo hæc dicebantur de Noe & Daniele & Job, adhuc puerum fuiſſe Danielem, nec potuiſſe habere filios & filias, quos ſua juſtitia liberaret. Huc uſque de Lege.

26.

ſti, & plurima bella bellaſti, dicitur ad Davidem. Accedit ordo temporis, quo David ante patratam Uriæ necem ædificandi templi conſilium ceperat.

a Caſanatenſis, *notam faceret voluntatem tuam*.

b Idem cum veteri editione *& de tyrannorum pueros*: al. *pueris*. Paulo ſupra pro *Aſphanez* duo mſſ. *Aſphanezech*.

c Veronenſis, & S. Crucis *& eſt ſemel*, pro *ſenſus*.

d Caſanatenſis cum ipſo Veronenſi *propter Suſannæ hiſtoriam & occaſionem &c.*

Evangelium non est ante Christi crucem.

** al. quidam.*

Matth.19.27.

Mulieres Judæorum ministrabant magistris alimenta.

1.Cor.9.4.5.

26. Venit ad Evangelium, & proponit nobis Zachariam & Elizabeth, Petrum & socrum ejus, & consueta vecordia non intelligit istos quoque inter eos, qui legi servierint, debuisse numerari. Neque enim Evangelium ante Crucem Christi est, quod passione & sanguine ipsius dedicatur. Juxta quam regulam Petrus & cæteri Apostoli, ut ei ex superfluo interim concedam, habuerunt * quidem uxores, sed quas eo tempore acceperant, quo Evangelium nesciebant. Qui assumpti postea in Apostolatum, relinquunt officium conjugale. Nam quum Petrus ex persona Apostolorum dicit ad Dominum: [a] *Ecce nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te:* respondit ei Dominus, *Amen dico vobis, quoniam nemo est qui dimiserit domum, aut parentes, aut fratres, aut uxorem, aut filios propter regnum Dei, qui non recipiat multo plura in sæculo isto, & in sæculo futuro vitam æternam.* Si autem nobis illud opposuerit ad probandum, quod omnes Apostoli uxores habuerint, *Numquid non habemus potestatem mulieres vel uxores circumducendi* (quia γυνὴ apud [b] Græcos utrumque significat) *sicut cæteri Apostoli, & Cephas, & fratres Domini*, jungat & illud quod in Græcis codicibus est: *Numquid non habemus potestatem sorores mulieres, vel uxores circumducendi?* Ex quo apparet eum de aliis sanctis dixisse mulieribus, quæ juxta morem Judaicum magistris de sua substantia ministrabant, sicut legimus ipsi quoque Domino factitatum. Nam, & ordo verborum hoc significat: *Numquid non habemus potestatem manducandi, & bibendi, aut sorores mulieres circumducendi?* Ubi de comedendo & bibendo, ac de administratione sumtuum præmittitur, & de mulieribus sororibus [c] infertur, perspicuum est, non uxores debere intelligi, sed eas, ut diximus, quæ de sua substantia ministrabant. Quod & in veteri Lege de Sunamitide illa scribitur, quæ solita sit Elisæum recipere, & ponere ei mensam, & panem, & candelabrum, & cætera. Aut certe si γυναῖκας, *uxores* accipimus, non *mulieres*, id quod additur, *sorores*, tollit *uxores*, & ostendit eas germanas [d] in spiritu fuisse, non conjuges. Quamquam, excepto Apostolo Petro, non sit manifeste relatum de aliis Apostolis, quod uxores habuerint, & quum de uno scriptum sit, ac de cæteris tacitum, intelligere debemus sine uxoribus eos fuisse, de quibus nihil tale Scriptura significet. Et tamen ille qui nobis objecit Zachariam & Elizabeth, Petrum & socrum ejus, sciat, de Zacharia & Elisabeth Joannem fuisse generatum, id est, de nuptiis virginem, de Lege Evangelium, de matrimonio castitatem, ut a Propheta virgine, virgo Dominus & annuntiaretur, & baptizaretur. Possumus autem de Petro dicere, quod habuerit socrum eo tempore quo credidit, & uxorem jam non habuerit, quamquam legatur [e] in περιόδοις & uxor ejus, & filia. Sed nunc nobis de Canone omne certamen est. Et quia ad Apostolos provocavit, quod principes disciplinæ nostræ, & Christiani dogmatis duces, virgines non fuerint, ut eos interim virgines concedamus non fuisse (neque enim hoc præter Petrum probari potest) noverit hos esse Apostolos, de quibus Isaias vaticinatur; *Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma essemus, & similes Gomorræ fuissemus.* Qui ergo erant ex Judæis, virginitatem quam in Judaismo amiserant, in Evangelio habere non poterant. Et tamen Joannes unus ex discipulis, qui minimus traditur fuisse inter Apostolos, & quem fides Christi virginem repererat, virgo permansit, & ideo plus amatur a Domino, & recumbit super pectus Jesu. Et [f] quod Petrus, qui uxorem habuerat, interrogare non audet, illum rogat ut interroget. Et post resurrectionem, nunciante Maria Magdalene quod Dominus resurrexisset, uterque cucurrit ad sepulcrum; sed ille prævenit. Quumque essent in navi & piscarentur in lacu Genezareth, Jesus stabat in litore, nec sciebant Apostoli quem viderent: solus virgo virginem agnoscit, & dicit Petro: *Dominus est.* Rursum post auditam sententiam, quod ab alio cingendus esset Petrus, & ducendus quo nol-

Canon Scripturarum.

Isa.1.9.

Joannes Evangelista virgo.

[a] Tres mss. *Ecce nos omnia nostra relinquentes, secuti sumus te:* qui & paulo infra vocem *Apostoli* non agnoscunt.

[b] Tertullianus de Monogamia, *penes Græcos communi vocabulo censentur mulieres, & uxores.*

[c] Iidem mss. *sic infertur.*

[d] Casanatensis *in spiritu fuisse conjuges.*

[e] Memoratur quidem uxor Petri *Recognitionum lib. 7. & libro 9.* minime vero filia. Quare diversum fortasse ab edito exemplar habuisse præ manibus S. Doctorem suspicamur. Cæterum innuit hoc loco, ut videtur, dimissam a Petro uxorem, postquam credidisset. Certe idem statuit in Epist. 118. n. 4. ad Julianum, ubi eam, *cum navicula & reti dereliquisse* tradit.

[f] Vetus editio *ex quo*, &, *quod ipse interrogare:* denique infra cum optimis mss. *Virginem recognoscit* pro *agnoscit*.

nollet, & crucis fuiſset illi paſſio prophetata, & ille diceret: *Domine quid iſte?* nolens deſerere Joannem, cum quo ſemper fuerat copulatus, dicit ei Dominus: [a] *Quid ad te ſi eum volo ſic eſſe?*

Joan. 21.22.

Unde & ſermo exivit inter fratres, illum diſcipulum non moriturum. Ex quo oſtenditur, virginitatem non mori, nec ſordes nuptiarum [b] abluere cruore martyrii, ſed manere cum Chriſto, & dormitionem ejus, tranſitum eſſe, non mortem. Si autem obnixe contenderit, Joannem virginem non fuiſſe, & nos amoris præcipui cauſſam virginitatem diximus, exponat ille, ſi virgo non fuit, cur cæteris Apoſtolis plus amatus ſit? At dicis, ſuper Petrum fundatur Eccleſia: [c] licet id ipſum in alio loco ſuper omnes Apoſtolos fiat, & cuncti claves regni cælorum accipiant, & ex æquo ſuper eos Eccleſiæ fortitudo ſolidetur, tamen propterea inter duodecim unus eligitur, ut capite conſtituto, ſchiſmatis tollatur occaſio.

Ordinem ætatis commendat.

Sed cur non Joannes electus eſt virgo? Ætati delatum eſt, quia Petrus ſenior erat, ne adhuc adoleſcens ac pene puer, progreſſæ ætatis hominibus præferretur, & magiſter bonus, qui occaſionem jurgii debuerat auferre diſcipulis, & qui dixerat eis: *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis*. Et, *qui voluerit inter vos major eſſe, minimum omnium ſit*, in adoleſcentem quem dilexerat, cauſſam præbere videretur invidiæ.

Joan. 14.27.
Matt. 20.26.

Joannes Evangeliſta quo tempore mortuus.

Ut autem ſciamus Joannem tunc fuiſſe puerum, manifeſtiſſime docent Eccleſiaſticæ hiſtoriæ, quod uſque ad Trajani vixerit imperium, id eſt, poſt paſſionem Domini ſexageſimo octavo anno dormierit: quod & nos in libro de Illuſtribus Viris breviter perſtrinximus.

Liber de Viris Illuſtribus.

Petrus Apoſtolus eſt, & Joannes Apoſtolus: maritus, & virgo. Sed Petrus Apoſtolus tantum: Joannes & Apoſtolus & Evangeliſta, & Propheta. Apoſtolus, quia ſcripſit ad Eccleſias ut magiſter: Evangeliſta, quia A librum Evangelii condidit, quod excepto Matthæo, alii ex duodecim Apoſtoli non fecerunt. Propheta: vidit enim in Pathmos inſula, in qua fuerat a Domitiano principe ob Domini martyrium relegatus, Apocalypſim infinita futurorum myſteria continentem. Refert autem Tertullianus, [d] quod Romæ miſſus in ſerventis olei dolium, purior & vegetior exiverit, quam intraverit. Sed & ipſum ejus Evangelium B multum diſtat a cæteris. Matthæus quaſi de homine incipit ſcribere: *Liber generationis Jeſu Chriſti, filii David, filii Abraham*: Lucas a Sacerdotio Zachariæ: Marcus a Prophetia Malachiæ [e] Prophetæ, & Iſaiæ. Primus habet faciem hominis, propter genealogiam; ſecundus faciem vituli, propter Sacerdotium; tertius faciem leonis, propter vocem clamantis in deſerto: *Parate viam Domini, rectas facite ſemitas ejus*.

Iſai. 40. 3. & Luc. 3. 4.
Privilegia Joannis Evangel. &c.

C Joannes vero noſter, quaſi aquila ad ſuperna volat, & ad ipſum Patrem pervenit, dicens, *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum*, & cætera. Expoſuit virginitas, quod nuptiæ ſcire non poterant, & ut brevi ſermone multa comprehendam, doceamque cujus privilegii ſit Joannes, immo in Joanne virginitas, a Domino virgine, mater virgo, virgini diſcipulo commendatur.

D 27. Verum caſſo labore ſudamus. Objicit quippe nobis adverſarius Apoſtolicam ſententiam, & ait: *Adam primus formatus eſt, deinde Eva, & Adam non eſt ſeductus; mulier autem ſeducta in prævaricationem facta eſt. Salva autem fiet per filiorum generationem, ſi permanſerint in fide, & dilectione, & ſanctificatione cum ſobrietate*.

1. Tim. 2. 13. 14. 15.

Conſideremus cur Apoſtolus ad hanc ſententiam, & unde pervenerit: *Volo ergo viros orare in omni loco, levantes ſanctas manus ſine ira & cogitationibus*. Conſequenter itaque mulieribus

Ibid. 8.

E

dat

[a] Ita præferunt noſtri omnes mſſ. & vetus quoque editio concinit: *ſi volo eum eſſe, quid ad te?* Non tamen inficiamur jam diu olim in Joannis Evangelio librariorum errore obtinuiſſe, *ſic eum volo manere* &c. quod etiam in Hieronymianis aliquot mſſ. Martianæus invenit. Vide quæ ad eum locum Evangelii adnotamus.

[b] Pro *abluere*, quod præferunt mſſ. Martianæus aliique antea editores *ablui* legunt, ſenſu non ſatis congruo.

[c] Videatur Hieronymus, Joannis Apoſtoli, ex eo quod virgo perſtiterit, meritum præferre cæteris; attamen Eccleſiæ caput a Domino conſtitutum fuiſſe non Joannem, ſed Petrum, minime diffitetur. Immo hiſce verbis definite declarat, Apoſtolos quidem cæteros honore ſimul & poteſtate pares fuiſſe Petro; quia omnes pariter a Chriſto Evangelizandi, ligandi, ac ſolvendi facultatem acceperint; omnium tamen caput unum Petrum exſtitiſſe; quam poteſtatis diſcretionem vocat S. Leo M. Epiſt. 12. n. 14. *Inter Beatiſſimos Apoſtolos in ſimilitudine honoris fuit quædam diſcretio poteſtatis, & cum omnium par eſſet electio, uni tamen datum eſt, ut cæteris præemineret*. Hæc obiter in eorum gratiam, qui Hieronymi locum hunc cavillantur. Cæterum vide Gelaſium Papam Tractatu 4. n. 5. & de perpetua Joannis virginitate S. Auguſtinum lib. *de bono conjugali* c. 21. n. 26. &c.

[d] Mſſ. omnes & vetus editio *quod a Nerone miſſus &c.* Tertullianus de Præſcriptionibus cap. 36. *Apoſtolus Joannes poſteaquam in oleum igneum demerſus, nihil paſſus eſt, in inſulam relegatur*.

[e] Expunximus heic vocem *Prophetæ*, quam mſſ. non agnoſcunt.

Ibid. 9. & seqq.

dat præcepta vitæ, & ait: *Similiter & mulieres in habitu ornato, cum verecundia & castitate, ornantes se, non in tortis crinibus, aut auro, vel margaritis, sive veste pretiosa: sed* [a] *secundum quod decet mulieres, promittentes pietatem per opera bona. Mulier in silentio discat cum omni subjectione. Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum; sed esse in silentio.* Et ne videretur mulieris dura conditio, quæ eam in mariti redigeret servitutem, legis recordatur antiquæ & ad originale exemplum redit: quod Adam primus factus sit, deinde mulier ex costa ejus: & quod Adam diabolus seducere non potuerit, sed Evam: & quod post offensam Dei statim viro subjecta sit, & ad maritum illius facta conversio: quodque errorem veterem illa quæ semel connubio copulata est, & redacta in conditionem Evæ, filiorum procreatione deleret: Ita tamen, si ipsos filios erudiret in fide & dilectione Christi, & in sanctificatione & pudicitia: non enim (ut male habetur in Latinis codicibus) *sobrietas* est legenda, sed *castitas*, id est, σωφροσύνη. Vide igitur quomodo ex hoc quoque ipso testimonio supereris: & quod putabas esse pro nuptiis, pro virginitate sentire cogaris. Nam si salvatur mulier in filiorum generatione, & liberorum numerus salus matrum est, cur addidit, [b] *si permanserint filii in caritate & sanctificatione cum castitate?* Tunc ergo salvabitur mulier, si illos genuerit filios, qui virgines permansuri sunt: si quod ipsa perdidit, acquirat in liberis, & damnum radicis & cariem, flore compenset & pomis.

Latinorum Codicum non probat lectionem.

28. Supra in transitu, ubi nobis adversarius proposuerat Salomonem multinubum, qui Templum Dei exstruxit, strictim responderam, ut per quæstiones reliquas currerem. Nunc ne clamitet, & hunc & alios in Lege Patriarchas & Prophetas & sanctos viros a nobis esse temeratos, [c] proponamus hujus ipsius, qui multas uxores & concubinas habuit, de nuptiis voluntatem. Nemo enim melius scire potest quid sit uxor, vel mulier, illo qui passus est. Loquitur ergo in Proverbiis: *Mulier insipiens & audax, inops panis efficitur.* Cujus panis? Nempe illius qui de cælo descendit: statimque subjungit: *Terrigenæ apud eam pereunt, & in profundum inferni incurrunt.* Qui sunt terrigenæ qui apud eam pereunt? Utique illi, qui sequuntur primum Adam, qui de terra est, & non secundum, qui de cælo est. Et rursum in alio loco: *Sicut in ligno vermis, ita perdit virum suum uxor malefica.* Si autem asseveraveris, hoc de malis conjugibus dictum esse, & ego tibi breviter respondebo: Quæ enim mihi incumbit necessitas venire in dubium, utrum bona an mala futura sit quam duxero? *Melius est*, inquit, *habitare in terra deserta, quam cum uxore litigiosa & iracunda.* Quam rarum sit uxorem sine his vitiis inveniri, novit ille qui duxit uxorem. Unde pulchre [d] Varius Geminus sublimis Orator. Qui non litigat, inquit, cœlebs est. *Melius est habitare in angulo tecti, quam cum uxore maledica in domo communi.* Si domus communis mariti & uxoris, erigit uxorem in superbiam, & contumeliam viro facit: quanto magis si ditior uxor fuerit, & in domo ejus vir manserit? Incipit enim non uxor esse, sed domina, & viro si offenderit, migrandum est. Stillicidia ejiciunt hominem in die hyemali de domo sua, similiter & mulier maledica de propria domo. Assiduis quippe jurgiis & quotidiana garrulitate facit [e] perfluere domum ejus, & ejicit eum de ædibus suis, id est, de Ecclesia. Unde & supra ab eodem Salomone præcipitur: *Fili ne supereffluas.* Et Apostolus ad Hebræos: *Propterea*, inquit, *debemus intendere amplius his quæ dicuntur, ne forte supereffluamus.* Illud vero quis taceat, quod sub ænigmate scribitur? *Sanguisugæ tres filiæ erant dilectione dilectæ, sed istæ non saturaverunt eam, & quartæ non sufficit dicere satis est: Infernus, & amor mulieris, & terra quæ non satiatur aqua, & ignis* [f] *non dicit satis est.* Sanguisuga diabolus est, diaboli filiæ sunt dilectione dilectæ, quæ satiari inter-

Prov. 9. — *Prov. 25. 20.* — *Ib. 21. 9.* — *Vitia mulierum.* — *Pr. 25. 24.* — *Pr. 27. 15.* — *Hebr. 2. 1.* — *Pr. 30. 16.* — *Diabolus & filiæ ejus insatiabiles.*

a Vocula *secundum* nec habent codices nostri, nec ipse Vulgatus interpres.

b Tres mss. *permanserint filii in fide & caritate* &c. Græc. ἐν πίστει, quam vocem aliæ etiam textus editiones habent.

c Plerique mss. *proponamus huic ipsius*, & *de nuptiis voluptatem*.

d Varium Geminum sublimem Oratorem tam sæpe memorat Seneca in Suasoriis & Controversiis, ut Martianæum mirer asserentem, altum apud Auctores & Historicos de illo silentium esse. Porro Gravius festivum quodam Epigramma in ejus sententiam adfert. *Heus viator, miraculum heic: vir & uxor non litigant.*

e Mss. ut videtur, rectius, & *perpluere* & paulo post *perfluas*, &, *perfluamus* pro *superfluas*, & *supereffluamus*.

f Iidem, *Non dicent satis est* juxta Græc. οὐ μὴ εἴπωσιν: tum, præposita *si* particula, cum veteri editione, *si sanguisuga*.

Pr. 30. 16.

terfectorum cruore non possunt : *Infernus, & amor mulieris, & terra arens, & ignis exæstuans*. Non hic de meretrice, non de adultera dicitur, sed amor mulieris generaliter accusatur, qui semper insatiabilis est, qui extinctus accenditur, & post copiam rursum inops est, animumque virilem effeminat, & excepta passione quam sustinet, aliud non sinit cogitare. Simile quid & in sequenti parabola legimus : *Per tria movetur terra, quartum autem non potest* * *ferre* : *si servus regnet, & stultus si saturetur panibus, & odiosa uxor si habeat bonum virum : & ancilla si ejiciat dominam suam*. Ecce, & hic inter malorum magnitudinem uxor ponitur. Quod si responderis, sed uxor odiosa, dicam tibi quod & supra. [a] Atqui hoc periculum in memet fieri grave est. Qui enim ducit uxorem, in ambiguo est, utrum odiosam, an amabilem ducat. Si odiosam duxerit, ferri non potest. Si amabilem, amor illius inferno, & arenti terræ, & incendio comparatur.

Amor mulieris quid secum trahit.

Pr. 3. 21. & seqq.

* mss. ferri

Eccl. 3. 1. & seqq.

Pr. 7. & 8.

29. Veniamus ad Ecclesiasten, de ipso quoque pauca testimonia ponentes. *Omnibus tempus est, & tempus omni rei sub cælo. Tempus pariendi, & tempus moriendi, tempus plantandi, & tempus evellendi quod plantatum est*. Peperimus in Lege cum Moyse, moriamur in Evangelio cum Christo. Plantavimus in nuptiis, evellamus per pudicitiam quod plantatum est. *Tempus amplexandi, & tempus longe fieri ab amplexu. Tempus amandi, & tempus odiendi. Tempus belli, & tempus pacis*. Simulque nos commonet, ne Legem Evangelio præferamus, nec puritatem virginitatis, nuptiis putemus æquandam. *Meliora sunt*, dicens, *novissima sermonis, quam initium ejus*. Statimque subjungit : *Ne dixeris, quid factum est, quia dies priores meliores erant, quam hi. Quia non sapienter interrogasti de hoc* : & reddit caussam quare dies posteriores meliores sint quam priores : *quia bona*, inquit, *est sapientia cum hæreditate*. In Lege enim sapientiam carnis, mors sequebatur occidens : in Evangelio sapientiam spiritus, hæreditas exspectat æterna. *Ecce hoc inveni*, dicit Ecclesiastes, *hominem unum de mille inveni, & mulierem in his omnibus non inveni. Verumtamen reperi, quod fecit Deus* A *hominem rectum ; & ipsi quæsierunt cogitationes malas*. Rectum hominem invenisse se dicit. Considera vim verbi. In hominem, & vir & femina continetur : *& mulierem*, inquit, *in his omnibus non inveni*. Legamus principium Geneseos, & inveniemus Adam, hoc est, hominem, tam virum quam [b] feminam nuncupari. Quum ergo boni creati simus & recti a Deo, ipsi vitio nostro sumus ad pejora delapsi : & quod in paradiso B rectum in nobis fuerat, egredientibus de paradiso depravatum est. Quod si objeceris, antequam peccarent, sexum viri & feminæ fuisse divisum, & absque peccato eos potuisse conjungi. Quid futurum fuerit incertum est. Neque enim Dei possumus scire judicia, & ex nostro arbitrio, illius sententiæ præjudicare. Hoc quod factum est, in propatulo est, quod qui in paradiso virgines permanserunt, ejecti de paradiso copulati sunt. C Aut quid nocebat, si paradisus nuptias recipit, & nulla est inter [c] maritatam virginemque diversitas, etiam in paradiso eos ante sociari? Ejiciuntur de paradiso : & quod ibi non fecerunt, in terra faciunt, ut statim a principio conditionis humanæ, virginitatem paradisus, & terra nuptias dedicaverit. *In omni tempore sint vestimenta tua candida*. Candor vestium sempiternus, virginitatis est puritas. In matutino seminavimus semen nostrum, & ad vesperam non cessemus. D Qui servivimus in Lege nuptiis, virginitati in Evangelio serviamus.

Ib. 7. 9. & 11.

Sapientia carnis & spiritus.

Eccl. 29. 30.

Boni creati sumus a Deo, vitio nostro lapsi.

Eccl. 9. 8.

30. Transeo ad Canticum Canticorum, & quod adversarius totum putat esse pro nuptiis, virginitatis continere sacramenta monstrabo. Audiamus quid loquatur sponsa, antequam sponsus ejus ad terras veniat, patiatur, inferos penetret, ac resurgat. E *Similitudines auri faciemus tibi cum distinctionibus argenti, quoadusque rex in accubitu suo est*. Antequam resurgeret Dominus, & Evangelium corruscaret, non habebat aurum sponsa, sed similitudines auri. Argentum autem quod in nuptiis habere se pollicetur, habebat varium atque distinctum in viduis, continentibus, ac maritatis. Deinde sponsus respondet ad sponsam, & eam docet, quod veteris Legis umbra transierit, & veritas Evangelii vene-

Can. 1. 11.

[a] Pro *atqui hoc periculum in memet fieri* &c. nostri codices fortasse correctoris manum experti, *at hoc periculum imminet, fieri*. Terentius in Andria, *At illud periculum in filia fieri grave est*.

[b] Reposuimus e mss. & veteri editione *feminam* pro *mulierem*.

[c] Iidem, veteri quoque editione adsentiente, *inter virginem maritumque diversitas*.

venerit. *Surge veni, proxima mea*, [a] *sponsa mea, quoniam ecce hyems transiit, pluvia abiit sibi*. Hoc de veteri Testamento. Rursum de Evangelio & virginitate. (Cant. 2. 12.) *Flores visi sunt in terra, tempus sectionis advenit*. (1. Cor. 7. 29.) Nonne tibi videtur idipsum dicere, quod & Apostolus: *Superest ut & qui habent uxores, sic sint quasi non habeant?* Et manifestius de præconio castitatis: (Cant. 2. 12.) *Vox*, inquit, *turturis audita est in terra nostra*. Turtur avis pudicissima, semper habitans in sublimibus, typus est Salvatoris. Legamus Physiologos, (Vide Plin. lib. 10. c. 34.) & reperiemus, turturis hanc esse naturam, ut si parem perdiderit, alteri non jungatur; & intelligemus digamiam etiam a [b] mutis avibus reprobari. Statimque turtur dicit ad turturem: *Ficus protulit grossos suos*, (Cant. 2. 13.) id est, veteris Legis præcepta ceciderunt, & de Evangelio vites florentes dederunt odorem. Unde & Apostolus: (2. Cor. 2. 15.) *Christi bonus odor sumus*. (Cant. 2. 13. 14.) *Surge veni, proxima mea, sponsa mea, & veni. Tu columba mea in velamento petræ juxta promurale, & ostende mihi faciem tuam, & auditam fac mihi vocem tuam, quoniam vox tua suavis, & facies tua speciosa*. Dum vultum tuum tegeres cum Moyse, & velamentum esset in Lege, nec faciem tuam videbam, nec vocem tuam dignabar audire, dicens: (Jer. 11. 11.) *Et si multiplicaveritis* * *preces vestras, nec sic exaudiam vos*. (* f. precem vestram,) Nunc autem revelata facie contemplare gloriam meam, & petræ firmissimæ tegere promurali. Quod audiens sponsa aperit sacramenta pudicitiæ: (Cant. 2. 16.) *Fratruelis meus mihi, & ego illi, qui* [c] *pascit inter lilia*, hoc est, inter virginum candidissimos choros. Vis scire, quale verus Salomon pacificus noster solium, quales habeat armigeros? (Ibid. 3. 7. 8.) *Ecce, ait, lectus Salomonis, sexaginta potentes in circuitu ejus de potentibus Israel, omnes* [d] *tenentes frameam, & docti bello, uniuscujusque viri gladius in femore ipsius*. Qui in circuitu Salomonis sunt, gladium habent in femore, sicut (Judic. 3.) Aoth ille judex * ἀμφοτεροδέξιος, (* ambidexter.) qui interfecit hostem pinguissimum & totum carni deditum, omnes amputans voluptates. (Cant. 4. 6.) [e] *Ibo*, inquit, *ad montem myrrhæ:* ad eos scilicet qui mortificaverunt

A corpora sua; *& ad collem Libani*: ad purissimos virginum greges, *& loquar sponsæ meæ: Tota speciosa es amica mea, & non est macula in te*. (Ibid. 7.) Unde & Apostolus: (Ephes. 5. 27.) *Ut exhibeat*, inquit, *sibi sanctam Ecclesiam, non habentem maculam, neque rugam*. (Cant. 4. 8.) *Veni a Libano sponsa, veni a Libano: Venies, & pertransibis ab initio fidei, a capite Sanir & Hermon, a cubilibus leonum, a montibus leopardorum*. Libanus λελευκασμένος, id est, *candor* interpre-

B tatur. Veni ergo sponsa candidissima, de qua alibi dicitur: *Quæ est ista, quæ ascendit dealbata?* & transit per viam hujus sæculi: ab exordio fidei, & ex *Sanir*, quod interpretatur *dens lucernæ*, juxta illud quod in Psalmo legimus: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, Domine, & lux semitis meis:* (Psal. 118. 105.) & *Hermon*, id est, *consecratione:* & fuge leonum cubilia, & leopardorum montes, qui non possunt mutare varietatem suam. Fuge, inquit,

C cubilia leonum, fuge superbiam dæmonum, ut postquam mihi fueris consecrata, possim tibi dicere: *Vulnerasti* [f] *cor meum, soror mea sponsa, vulnerasti cor meum, in uno oculorum tuorum, in uno ornamento colli tui*. (Cant. 4. 9.) Quod dicit, hujuscemodi est. Non repudio nuptias, habes & sinistrum oculum, quem tibi dedi propter imbecillitatem eorum, qui recta videre non possunt. Sed magis mihi dexter virginitatis oculus placet, qui si cæcatus fuerit, omne corpus in tenebris

D est. Ac ne putaremus eum amorem carnis, & nuptias significare corporeas, illico excludit hunc sensum, & ait: *Vulnerasti cor meum, soror mea sponsa*. (Canticum Canticorum non significat amorem carnis.) Ubi sororis nomen est, suspicio omnis fœdi amoris excluditur. *Quam speciosa sunt ubera tua a vino*, (Cant. 4. 10.) de quibus & supra dixerat: *Fratruelis meus mihi, & ego illi; in medio uberum meorum commorabitur:* (Ib. 1. 16.) in * principali cordis, (* ἡγεμονικόν) ubi habet sermo Dei hospitium. *Quam speciosa sunt ubera tua*

E *vino*. Quod istud vinum est, quod sponsæ mammas pulcherrimas facit, & pudicitiæ lacte fœcundat? Nempe illud, de quo sponsus in consequentibus loquitur: *Bibi vinum meum cum lacte meo. Manducate proximi mei, & bibite, & inebriamini fratres*. (Cant. 5. 1.) Unde & Apostoli di-

a Rursus iidem mss. *speciosa mea, columba mea*, &c. constanter etiam infra, idque juxta Græcum καλή μου, ex quo itidem bis repetunt vocem *abiit*, ἀπῆλθεν, ἐπορεύθη.

b Perperam hactenus editi *multis* pro *mutis*, quod ex ingenio antea emendaveram, nunc Veronensis libri auctoritate confirmo, & Gravio etiam probari video.

c Vetus editio *pascitur*, mox Casanatensis, *vis scire quales viros Salomon, & pacificus noster quale solium* &c.

d Mss. omnes *ferentes frameam, & docti bello viri, gladius in femore ejus*, juxta LXX. Gravius legi omnino vult, *vir*, eumque Hebraismum esse contendit.

e Iidem mss. *Ibo, inquit mihi ad montem* &c. denuo juxta Græcum πορεύσομαι ἐμαυτῷ. atque iterum paulo post *proxima mea*, pro *amica mea*, πλησίον μου.

f Veronensis *cor nostrum* pro *meum*: scilicet versioni ex Græco constantissime inhæret, ἐκαρδίωσας ἡμᾶς.

[Act. 2.] dicebantur musto pleni; *Musto*, inquit, [A] non vino veteri; quia vinum novum in utres novos mittitur: & non ambulabant [Matth. 9.] in vetustate literæ; sed in novitate [Rom. 7.] spiritus. Hoc est vinum quod quum inebriaverit adolescentes & puellas, statim virginitatem sitiunt, & in crapulam castitatis eructant; & expletur illud vaticinium Zachariæ, dumtaxat juxta Hebraicam Veritatem de Ecclesiæ virginibus prophetantis [Hebraica Veritas. Zach. 8. 5.]: *Complebuntur infantibus, & puellis ludentibus plateæ ejus. Quid enim bonum ejus est, & quid pulchrum ejus: nisi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?* Istæ sunt virgines, de quibus in quadragesimo quarto Psalmo scriptum est: *Adducentur regi virgines post eam, proximæ ejus afferentur tibi in lætitia, & exultatione. Adducentur in templum regis.*

[Cant. 4. 12.] 31. Sequitur: *Hortus conclusus soror mea sponsa: hortus conclusus, fons signatus.* Quod clausum est, atque signatum, similitudinem habet Matris Domimi, matris & virginis. Unde & in sepulcro Salvatoris novo, quod in petra * [* al. purissima.] durissima fuerat excisum, nec ante, nec postea quisquam positus est. Et tamen hæc virgo perpetua multarum est mater virginum. Sequitur enim [Ibid. 4. 13.]: *Emissiones tuæ paradisus malogranatorum cum fructu pomorum.* In malogranatis & pomis, omnium virtutum significatur in virginitate [a] concentus. *Fratruelis meus candidus & rubicundus*; candidus in virginitate, rubicundus in martyrio. Et quia rubicundus & candidus est, idcirco statim additur [Cant. 5. 10.], * [* al. gustus] *guttur ejus dulcedines, & totus concupiscentia.* Sponsus virgo laudatus a sponsa virgine, laudat vicissim virginem sponsam, & dicit ei [Cant. 7. 1.]: *Speciosi facti sunt gressus tui in calceamentis [b] filia Aminadab*, quod interpretatur, *populi se sponte offerentis.* Virginitas enim voluntaria est, & ideo gressus Ecclesiæ in castitatis pulchritudine collaudantur. Non est hujus temporis in morem Commentarii omnia de Cantico Canticorum virginitatis pandere sacramenta, quia & hæc ipsa fastidioso lectori nares contractura non ambigo.

[Isai. 7. 14.] 32. Loquatur Isaias spei nostræ fideique mysterium: *Ecce virgo in utero concipiet & pariet filium, & vocabis nomen ejus Emmanuel.* Scio Judæos opponere solere, in Hebræo verbum [c] ALMA [עלמה], non virginem sonare, sed *adolescentulam*. Et revera virgo proprie BETHULA [בתולה] appellatur, adolescentula autem vel puella, non ALMA dicitur, sed NAARA [נערה]. Quid est igitur quod significat ALMA: Absconditam virginem, id est: non solum virginem, sed cum * ἐπιτάσει virginem, [* incremento.] quia non omnis virgo abscondita est, nec ab hominum fortuito separata conspectu. Denique & Rebbeca in Genesi ob nimiam castitatem & Ecclesiæ typum, [B] quem in sua virginitate signabat, ALMA scribitur, non BETHULA, sicut manifestum esse poterit ex sermonibus pueri Abraham, quos loquitur in Mesopotamia [d] [Genes. 24. 42. & seqq.], *Et dixit, Domine Deus domini mei Abraham, si tu dirigis viam meam per quam ego ingredior, ecce dum stetero super fontem aquæ, virgo quæ egredietur, ut hauriat aquam, & dixero ad eam: Da mihi paululum aquæ, ut bibam de hydria tua; & responderit, & tu bibe*, [C] *& camelis tuis hauriam: hæc erit uxor, quam præparavit Dominus filio domini mei.* In eo enim loco, in quo ait: *Virgo quæ egredietur, ut hauriat aquam.* In Hebraico scriptum est ALMA, id est, *virgo secreta*, & nimia parentum diligentia custodita. Aut certe ostendant mihi ubi hoc verbo appellentur & nuptæ, & imperitiam confitebor. *Ecce virgo in utero concipiet, & pariet filium.* Si non præfertur nuptiis virginitas, Spiritus [D] Sanctus, cur maritatam, cur viduam non elegit? Nam illo tempore erat Anna filia Phanuelis de tribus Aser insignis pudicitiæ, & semper vacans orationibus & jejuniis in Templo Dei. Si conversatio tantum & bona opera & jejunia absque virginitate, Spiritus Sancti ad se merentur adventum, potuit & ista mater esse Domini. Curramus ad reliqua [Is. 37. 22.]: *Sprevit te*, inquit, *& despexit, virgo filia Sion.* Quam filiam dixerat, [E] appellavit & virginem: ne si tantum filiam nominasset, arbitrareris & nuptam. Hæc est virgo filia ad quam alibi dicitur [Ibid. 54. 1.]: *Lætare sterilis, quæ non paris, erumpe, & clama quæ non parturis, quoniam multi filii desertæ magis, quam ejus quæ habet virum.* Ista est de qua per Jeremiam loquitur Deus [Jer. 2. 32.], dicens: *Numquid obliviscetur sponsa ornamenti sui, aut virgo fasciæ pectoralis suæ?* De hac in eadem Prophetia grande miraculum est, quia femina circumdederit virum, &

a Casanatensis cum veteri editione *conceptus*.
b Maluimus assentiri Gravio qui corrigit *filia*, urgente etiam Græco, θυγάτερ: antea erat *filii*.
c Veronensis constanter scribit, *AHALMA*.
d Perperam in editis *&* *dicit* pro *Et dixi*, e quibus incipitur Scripturæ locus.

Ibid. 31. & universitatis parentem, virginis venter incluserit.

„ 33. Esto, inquit, nuptiarum & „ virginitatis sit diversa conditio, quid „ ad hoc potes dicere? Si virgo & vi„ dua fuerint baptizatæ, & ita perman„ serint, quæ erit inter utramque di„ versitas? Quod de Petro & Joanne, Anna & Maria dudum diximus, hoc præsenti loco proficiat. Si enim inter virginem & viduam baptizatas nihil interest, quia baptisma novum hominem facit, eadem conditione & scorta atque prostibula si fuerint baptizatæ, virginibus æquabuntur. Si enim præteritæ nuptiæ nihil nocent viduæ baptizatæ, & præteritæ in meretricibus voluptates, expositaque publicæ libidini corpora, post lavacrum virginitatis præmia consequentur. Aliud est purissimam mentem, & nulla recordatione pollutam Deo jungere, aliud meminisse amplexuum viri, fœdæ necessitatis: & quod corpore non agas, [a] recordatione simulare. Jeremias qui in utero sanctificatus est, & cognitus in vulva matris, ideo hoc privilegio fruitur, quia virginitatis erat beatitudini destinatus. Et quum omnes capti sint, vasa quoque Templi Babylonio rege vastante direpta, iste solus liber ab hostibus est, & captivitatis nescit injurias, & a victoribus accepit stipendia, & Nabuzardan, cui de Sanctis sanctorum Nabuchodonosor non præceperat, præcepit de Jeremia. Hoc enim verum Templum Dei est, & hæc Sancta sanctorum, quæ virginitatis puritate Domino consecrantur. At e contrario Ezechiel qui captivus tenebatur in Babylone, qui tempestatem ab Aquilone venientem viderat, & turbinem cuncta rapientem, ait: *Mortua est uxor mea ad vesperam, & feci mane sicut præceptum mihi erat*. Prædixerat enim ei Dominus, quod in die illa aperiretur os ejus, & loqueretur, & non taceret amplius. Diligenter attende, donec uxor viveret, non habebat libertatem populum commonendi. Moritur uxor, & conjugale vinculum solvitur, & absque ulla trepidatione semper in officio Prophetali est. Qui enim liber vocatus est, vere est servus Christi. Non nego beatas esse viduas, quæ ita post baptismum manserint: nec illarum detraho merito, quæ cum viris in castitate perdurant; sed sicuti hæ majoris apud Deum præmii sunt, quam nuptæ conjugali officio servientes, ita & ipsæ æquo animo patiantur virginitatem sibi præferri. Si enim illas sera pudicitia post despumatas corporis voluptates erigit contra * maritatas, cur non infra perpetuam castitatem esse se noverint?

Jeremias virgo, ejus privilegia.

Verum Templum Dei, quod?

Ezech. 24.

*al. maritas

„ 34. Frustra, inquit, hæc loque„ ris, quia & Episcopi & Presbyteri „ & Diaconi, unius uxoris viri, & „ habentes filios, ab Apostolo [b] consti„ tuuntur. Quomodo de virginibus Apostolus dicit se non habere præceptum, & tamen dat consilium, quasi misericordiam consequutus a Domino, & hoc agit in omni illa disputatione, ut virginitatem præferat matrimonio, & suadet quod imperare non audet, ne injicere videatur laqueum, & plus imponere ponderis, quam potest hominum sustinere natura: ita & in Ecclesiastico ordine constituendo, quia rudis ex gentibus constituebatur Ecclesia, leviora nuper credentibus dat præcepta, ne territi ferre non possent. Denique & Apostoli & seniores de Jerosolymis literas mittunt, ut non amplius imponatur oneris his, qui de gentibus crediderunt, nisi ut abstineant se ab idololatria, & fornicatione, & a sanguine, & a suffocatis; & quasi parvulis atque infantibus lac potum dant, non solidum cibum: nec præcipiunt de continentia, nec de virginitate significant, nec ad jejunia provocant, neque dicunt illud quod in Evangelio ad Apostolos [c] dirigitur, ne habeant duas tunicas, ne peram, ne æs in zonis, ne virgam in manu, ne calceamenta in pedibus, aut certe illud: *Si vis perfectus esse, vade & vende omnia tua, & da pauperibus: & veni sequere me*. Si enim adolescens ille qui se jactaverat cuncta fecisse quæ legis sunt, audiens hoc, tristis abiit, quia habebat possessiones multas, & Pharisæi hujuscemodi Domini sententiam subsannabant: quanto magis tanta gentium multitudo, cui summa virtus erat aliena non rapere, non habebat necesse præceptum de castitate & continentia perpetua, quibus scribebatur, ut abstinerent se ab idolis, & a fornicatione, & in quibus audiebatur fornicatio, & talis fornicatio, quæ ne inter gentes quidem est? Sed & ip-

Levio a præcepta data rudi adhuc Ecclesiæ.

Mat. 19. 20.

a Casanatensis *recordatione dissimulare non posse*. *Jeremias* &c. paulo infra *Babylonio vastante* habetur in mss. absque *Rege*.

b Idem Casanatensis *ab Apostolo non confunduntur* pro *constituuntur*.

c Ms. S. Crucis *ad Apostolos dicitur*.

ipſa Epiſcopalis electio mecum facit. Non enim dicit: eligatur Epiſcopus, qui unam ducat uxorem, & filios faciat: ſed qui unam habuerit uxorem, & filios in omni ſubditos diſciplina. Certe confiteris non poſſe eſſe Epiſcopum, qui in Epiſcopatu filios faciat. Alioqui, ſi deprehenſus fuerit, non quaſi vir tenebitur, ſed quaſi adulter damnabitur. Aut permitte Sacerdotibus exercere opera nuptiarum, ut idem ſint virgines quod mariti: aut ſi Sacerdotibus non licet uxo- B res tangere, in eo ſancti ſunt, quia imitantur pudicitiam virginalem. Sed & hoc inferendum. Si laicus & quiquumque fidelis orare non poteſt, niſi careat officio conjugali, Sacerdoti, cui ſemper pro populo offerenda ſunt ſacrificia, ſemper orandum eſt. Si ſemper orandum eſt, ergo ſemper carendum matrimonio. Nam & in veteri Lege qui pro populo hoſtias offerebant, non ſolum in domibus ſuis non erant, ſed purifi- C cabantur ad tempus ab uxoribus ſeparati, & vinum & ſinceram non bibebant, quæ ſolent libidinem provocare. Eliguntur mariti in Sacerdotium, non nego: quia non ſunt tanti virgines, quanti neceſſarii ſunt Sacerdotes. Numquid quia in exercitu fortiſſimus quiſque eligendus eſt, idcirco non aſſumentur & infirmiores, quum omnes fortes eſſe non poſſint? Si exercitus viribus tantum conſtaret, & non etiam numero militum, D abjicerentur imbecilliores. Nunc & ſecundarum & tertiarum virium gradus aſſumitur, ut turba & numero exercitus compleatur. Et quomodo, inquies, frequenter in ordinatione Sacerdotali virgo negligitur, & maritus aſſumitur? Quia forte cætera opera non habet virginitati congruentia, aut virgo putatur, & non eſt: aut eſt virginitatis infamis: aut certe ipſa virginitas ei parit ſuperbiam, & dum ſibi applaudit de ſola cor- E poris caſtitate, virtutes cæteras negligit. Non fovet pauperes: pecuniæ cupidior eſt. Evenit interdum, ut triſtior vultus, adductum ſupercilium, [a] inceſſus pomparum ferculis ſimilis, offendat populum, & quia nihil habet quod reprehendat in vita, habitum ſolum oderit & inceſſum. Multi eliguntur non amore ſui, ſed alterius odio. In pleriſque ſuffragium meretur ſola ſimplicitas, &

1. Tim 3. & ad Tit. 1.

Electionum cauſſæ variæ.

A alterius prudentiæ & calliditati quaſi malitiæ opponuntur. Nonnumquam errat plebis vulgique judicium, & in Sacerdotibus comprobandis, unuſquiſque ſuis moribus favet, ut non tam bonum, quam ſui ſimilem quærat præpoſitum. Evenit aliquoties, ut mariti, quæ pars major in populo eſt, maritis quaſi ſibi applaudant, & in eo ſe arbitrentur minores non eſſe virginibus, ſi maritum virgini præferant. Dicam aliquid quod B forſitan cum multorum offenſa dicturus ſum; ſed boni mihi non iraſcentur, quia eos peccati conſcientia non remordebit. Interdum hoc & Pontificum vitio accidit, qui non meliores, ſed argutiores in Clerum * allegunt, & ſimpliciores quoſque atque innocentes inhabiles putant, vel affinibus & cognatis quaſi terrenæ militiæ officia largiuntur, ſive divitum obediunt juſſioni. Quodque his pejus eſt, illis Clericatus donant gradum, quo- C rum ſunt obſequiis deliniti. Alioqui ſi juxta ſententiam Apoſtoli non erunt Epiſcopi niſi mariti, ipſe Apoſtolus Epiſcopus eſſe non debuit, qui dixit: *Volo autem omnes ſic eſſe, ſicut ego ſum*. Et Joannes indignus hoc gradu exiſtimabitur, & omnes virgines, & continentes, quibus quaſi pulcherrimis gemmis Eccleſiæ monile decoratur. Epiſcopus & Presbyter & Diaconus non ſunt meritorum nomina, ſed officiorum. Nec dici- D tur: *Si quis Epiſcopatum deſiderat, bonum deſiderat gradum*; ſed, *bonum opus deſiderat*: quod in majori ordine conſtitutus, poſſit ſi velit, occaſionem exercendarum habere virtutum.

35. *Oportet ergo Epiſcopum irreprehenſibilem eſſe*, ut nulli vitio mancipatus ſit: *unius uxoris virum*, qui unam uxorem habuerit, non habeat: *Sobrium*, ſive, ut melius in Græco dicitur, *vigilantem*: id eſt, * νηφάλεον: *pudicum*, hoc enim E ſignificat * σώφρον, *ornatum*, & caſtitate & moribus: *hoſpitalem*, ut imitetur Abraham, & cum peregrinis, immo in peregrinis Chriſtum ſuſcipiat. *Doctorem*: nihil enim prodeſt conſcientia virtutum frui, niſi & creditum ſibi populum poſſit inſtruere, ut valeat exhortari in doctrina, & eos qui contradicunt redarguere. *Non vinolentum*, quia qui [b] ſemper in Sanctis ſanctorum eſt, & offert hoſtias, vinum & ſinceram non bibet, quia in

Offenſio malorum eſt, bonorum.

* al. elig[...]

Vitium [...]tiquum Eccleſ.

1. Cor. [...]

Officiorum nomina, non meritorum.

1. Cor. [...]

* al. νηφάλιον.

* al. σώφρονα.

[a] Cicero primo Offic. c. 36. *Cavendum eſt, ne tarditatibus utamur in greſſu mollioribus, ut ſimiles pomparum fercul s eſſe videamur.* Errant nempe geſtamina quædam quibus Deorum ſimulacra in pompis deferebantur. Vide in Epiſt. III. ad Ruffinum in fine, & ad Ruſticum, atque alibi.

[b] Legimus ex mſſ. noſtrorum conſenſu, antea enim *quia ſemper in Sanctis Sanctorum eſt, & qui offert &c.*

Regula sobrietatis

in vino luxuria est. Sic bibat Episcopus, ut an biberit, ignoretur. *Non percussorem*, id est, qui conscientias non percutiat singulorum. Neque enim pugilem describit sermo Apostolicus, sed Pontificem instituit, quid facere non debeat. Docet nunc e regione quid faciat. *Sed modestum, non litigiosum, non cupidum, domum suam bene regentem, filios habentem subditos cum omni castitate*. Vide quanta pudicitia exigatur in Episcopo, ut si filii ejus impudici fuerint, ipse Episcopus esse non possit, & eodem vitio offendat Deum, quo offendit Heli Pontifex, qui corripuerat quidem filios; sed quia non abjecerat delinquentes, retrorsum cecidit, & mortuus est, antequam lucerna Dei extingueretur. *Mulieres similiter pudicas*, & reliqua. In omni gradu & sexu, tenet pudicitia principatum. Cernis igitur, quod Episcopus, Presbyter, & Diaconus non ideo sint beati, quia Episcopi, vel Presbyteri sint, aut Diaconi, sed si [a] virtutes habuerint nominum suorum & officiorum. Alioqui si Diaconus sanctior Episcopo suo fuerit, non ex eo quod inferior gradu est, apud Christum deterior erit. Aut Stephanus Diaconus, qui primus martyrio coronatus est, minor futurus est in regno cælorum multis Episcopis, & Timotheo ac Tito, quos ut subjicere non audeo, ita nec anteponere. Quomodo in legionibus & exercitu sunt duces, sunt tribuni, sunt centuriones, sunt ferentarii, ac levis armaturæ, & miles gregarius, & manipuli: commissaque pugna, vacant nomina dignitatum, & sola fortitudo quæritur: ita in hoc campo & prælio, quo contra dæmones dimicamus, non quæruntur nomina, sed opera, & gloriosior ille sub vero imperatore Christo, non qui nobilior, sed qui fortior est.

1. Reg. 2. & 4.

Virtus gradus Ecclesiastici beatos efficit.

Act. 6. & 7.

36. At dices: Si omnes virgines fuerint, quomodo stabit humanum genus? Par pari referam. Si omnes viduæ fuerint, vel in matrimonio continentes, quomodo stirps mortalium propagabitur? Hac ratione nihil omnino erit, ne aliud esse desistat. Verbi gratia: Si cuncti Philosophi sint, agricolæ non erunt. Quid loquar de agricolis? non Oratores,

Idem contr. Vigilantium.

A non Jurisconsulti, non reliquarum Artium præceptores. Si universi principes, quis erit miles? Si omnes caput, cujus vocabuntur caput, cum cætera membra defuerint? Vereris, ne si virginitatem plures appetierint, cessent [b] lupæ, cessent adulteræ: ne infantes in urbibus villisque non vagiant. Quotidie mœchorum sanguis effunditur, adulteria damnantur, & inter ipsas leges & secures ac tribunalia flagrans libido dominatur. Noli metuere B ne omnes virgines fiant; difficilis res est virginitas, & ideo rara, quia difficilis: *Multi vocati, pauci electi*. Incipere plurimorum est, perseverare paucorum. Unde & grande præmium eorum, qui perseveraverint. Si omnes virgines esse possent, numquam & Dominus diceret, *Qui potest capere, capiat;* & Apostolus in suadendo [c] non trepidaret: *De virginibus autem præceptum Domini non habeo*. Et cur, inquies, creata sunt genitalia, C & sic a conditore sapientissimo fabricati sumus, ut mutuum nostri patiamur ardorem, & gestiamus in naturalem copulam? Periclitamur responsionis verecundia, & quasi inter duos scopulos, & quasdam necessitatis & pudicitiæ [d] συμπληγάδας, hinc atque inde, vel pudoris, vel caussæ naufragium sustinemus. Si ad proposita respondeamus, pudore suffundimur. Si pudor * impetrarit silentium, quasi de loco videbimur cedere, D & adversario feriendi occasionem dare. Melius est tamen clausis, quod dicitur, oculis Andabatarum more pugnare, quam directa spicula, clypeo non repellere veritatis. Poteram quidem dicere. Quomodo posterior pars corporis & meatus, per quem alvi stercora egeruntur relegatus est ab oculis, & quasi post tergum positus, ita & hic qui sub ventre est, ad [e] digerendos humores & potus, quibus venæ corporis irrigantur, a Deo conditus est. Sed quoniam ipsa E organa & genitalium fabrica, & nostra feminarumque discretio, & receptacula vulvæ, ad suscipiendos & coalendos fœtus condita, sexus differentiam prædicant, hoc breviter respondebo. Numquam ergo cessemus a libidine, ne frustra hujuscemodi membra portemus. Cur enim maritus se abstineat ab uxore? Cur

Mat. 20. 16. & 22. 14.

Ib. 19. 12.

1. Cor. 7. 25.

Mutuum patimur nostri ardorem.

* al. impetrarit.

a Voculam *si* ex quattuor nostris mss. & veteri editione suffecimus, paulo post iidem mss. sub interrogandi nota *num ex eo quod inferior* &c.

b Mss. nostri & Gravius quoque *cessent esse lupæ* &c.

c Absque negandi particula fere elegantius habent Veronensis & Casanatensis libri *in suadendo trepidaret*.

d Nostri habent συμπηγίδας. Impressa autem lectio magis arridet, erant nempe Symplegades insulæ duæ sive scopuli in Bosphoro a conflictatione sic appellatæ. Mox Casanatensis *si pudor imperaris silentium*.

e Erat antea *ad dirigendos*, quod emendant mss. nostri omnes.

Cur casta vidua perseveret, si ad hoc [A] tantum nati sumus, ut pecudum more vivamus? Aut quid mihi nocebit, si cum uxore mea alius concubuerit? Quomodo enim dentium officium est mandere, & in alvum ea quæ sunt mansa transmittere, & non habet crimen qui conjugi meæ panem dederit: ita si genitalium hoc est officium, ut semper fruantur natura sua, meam lassitudinem alterius vires [a] superent: & uxoris, ut ita dixerim, ardentissimam gulam fortuita libido restinguat. [B] Quid sibi autem vult Apostolus, ut ad continentiam cohortetur, si contra naturam est? Quid ipse Dominus qui eunuchorum præcipit varietates? Certe Apostolus, qui ad suam nos provocat pudicitiam, debet constanter audire, cur portas veretrum, o Paule? Cur a sexu feminarum, barba, pilis, aliaque membrorum qualitate distingueris? [b] Cur tuæ non intumescunt papillæ, non dilatantur renes, non pectus [C] arctatur? Vox obsoletior est, sermo ferocior, & hirsutius supercilium. Frustra hæc omnia virorum habes, si complexu non uteris feminarum. Compellor aliquid loqui & insipiens fieri; sed vos me, ut loqui audeam, coegistis. Dominus noster atque Salvator, qui quum in forma Dei esset, formam servi dignatus est assumere, factus obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis, quid necesse erat, ut in his membris nascere- [D] tur, quibus usurus non erat? Qui certe ut sexum ostenderet, etiam circumcisus est. Cur Joannem Apostolum & Baptistam sua dilectione castravit, quos viros nasci fecerat? Qui ergo in Christum credimus, Christi fectemur exempla. Et si noveramus illum juxta carnem, sed jam [c] non novimus eum secundum carnem. (In resurrectione eadem substantia erit.) Certe in resurrectione eadem erit corporum substantia, qua nunc utimur, licet auctior gloria. Nam [E] & Salvator intantum ipsum corpus habuit post [d] inferos, in quo & crucifixus est, ut manus perforatas clavis & lateris vulnus ostenderet. Porro si clausis ingressus est ostiis, quod humanorum corporum natura non patitur, ergo & Petrum & Dominum negamus vera habuisse corpora, quia ambulaverunt super aquas, quod contra naturam est.
(Mat. 22. 30.) *In resurrectione mortuorum, non nubent neque nubentur, sed similes erunt Angelis.* Quod alii postea in cælis futuri sunt, hoc virgines in terra esse ceperunt. Si Angelorum nobis similitudo promittitur (inter Angelos autem non est sexus diversitas) aut sine sexu erimus, quod Angeli sunt; aut certe quod liquido comprobatur, resurgentes in proprio sexu, sexus non fungemur officio.

37. Verum quid agimus argumentis, & propositiones adversarii callida cupimus responsione superare? [B] *Vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova.* (2. Cor. 5. 17.) Curram per Apostolorum sententias, & quomodo in Salomonis exemplis breves expositiunculas subdidi, ob intelligendi facilitatem, ita & nunc castitatis & continentiæ Christianæ exempla replicabo, & de multis testimoniis quasi unum corpus efficiam, quo & nihil quod ad pudicitiam pertineat, prætermittam, & nimiæ prolixitatis declinem fastidium. [C] Scribit inter cætera Paulus Apostolus ad Romanos: *Quem ergo fructum habuistis* (Rom. 6, 21. 22) *tunc in illis, [e] in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est. Nunc vero liberati a peccato, servi autem Dei facti, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam.* Puto quod & nuptiarum finis mors sit. Fructus autem sanctificationis, qui vel ad virginitatem, vel ad continentiam pertinet, vita pensatur æterna. Ac deinde: [D] *Itaque fratres mei & vos mortificati* (Ib. … & 14.) *estis Legi per Corpus Christi: ut sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit: ut * fructificemus Deo.* (* al. fructificetis) *Quum enim essemus in carne [f], passiones quæ per Legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti. Nunc autem soluti sumus a Lege mortis, in qua detinebamur; ut serviamus in novitate spiritus, & non in vetustate literæ. Quum*, inquit, *essemus in carne*, & non *in novitate spiritus*, sed [E] *in vetustate literæ*, faciebamus ea quæ carnis erant, & fructificabamus morti. Nunc autem quia mortui sumus Legi, per Corpus Christi, fructificemus Deo, ut simus ejus, qui ex mortuis resurrexit. Necnon & in alio loco quum prædixisset. *Scio quia Lex spiritualis est*; (Ib. 7. 14.) & quum de violentia carnis quod crebro nos impellat facere quod nolimus, latius disputasset, ad extremum intulit: *Infelix* (Ibid. 24.) *ego homo, quis me liberabit de corpore mortis*

a Veronensis mf. *supparent*.
b Idem absque præposito adverbio *cur*.
c MSS. *sed jam nunc non novimus* &c.
d Vetus editio *resurrectionem* pro *inferos* habet.
e Voculas *in illis* mss. non agnoscunt.

f MSS. nostri *passiones peccatorum, quæ per legem operabantur in membris* &c. cum veteri editione & juxta Græcum textum [illegible], quin etiam Vulgatum quoque interpretem.

tis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. Et iterum, *Ipse igitur mente servio legi Dei, carne autem legi peccati.* (*Ibid. 25.*) Et, *Nihil damnationis est his, qui sunt in Christo Jesu, qui non secundum carnem ambulant. Lex enim spiritus in Christo Jesu, liberavit me a lege peccati & mortis.* (*Rom. 8, 1. 2.*) Ac manifestius in consequentibus docet, Christianos non ambulare secundum carnem, sed secundum spiritum, dicens: *Qui enim secundum carnem sunt, quæ sunt carnis sapiunt. Qui vero secundum spiritum, quæ sunt spiritus sentiunt. Nam prudentia carnis, mors est: prudentia autem spiritus, vita & pax: quoniam prudentia carnis, [a] inimicitia est in Deum. Legi enim Dei non subjicitur, nec enim potest. Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem in carne non estis, sed in spiritu, si tamen spiritus Dei habitat in vobis,* (*Ib. 5. & seqq.*) & reliqua usque ad illum locum, in quo ait: *Ergo fratres debitores sumus non carni, ut secundum carnem vivamus. Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini. Si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis. Quiqumque enim spiritu Dei aguntur, hi filii Dei sunt.* Si prudentia carnis, inimicitia est in Deum, & qui in carne sunt, Deo placere non possunt; arbitror eos qui serviunt officio conjugali, quod prudentiam carnis diligant, & in carne sint. A qua nos retrahens Apostolus, & jungens spiritui, deinceps loquitur. *Obsecro vos fratres [b] per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum. Et nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in novitate sensus vestri, ut probetis quæ sit voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta. Dico enim per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos: non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad pudicitiam* (*Rom. 12. 1. & Eph. 4. 18.*) (non *ad sobrietatem*, ut male in Latinis codicibus legitur) sed *sapere*, inquit, *ad pudicitiam*. Siquidem Græce scriptum est, εἰς τὸ σωφρονεῖν. Consideremus sententiam Apostoli: *Reformamini*, inquit, *in novitate sensus vestri, ut probetis quæ sit voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta.* Quod dicit, hujuscemodi est. Concedit quidem Deus nuptias, concedit digamiam, & si necesse fuerit, fornicationi & adulterio præfert etiam trigamiam. Sed nos qui corpora nostra exhibere debemus, hostiam vivam, sanctam, placentem Deo, rationabile obsequium nostrum, non quid concedat Deus, sed quid velit, consideremus: ut probemus, quæ sit voluntas Dei bona & beneplacens & perfecta. Ergo quod concedit, nec bonum, nec beneplacens est, nec perfectum. Redditque caussas cur hoc suadeat: *Scientes tempus, quia hora est jam nos de somno surgere. Nunc autem propior est nostra salus, quam quum credidimus. Nox præcessit, dies autem appropinquavit.* Et in extremo: *Induimini Dominum Jesum Christum, & carnis curam ne feceritis in desideriis.* Aliud est voluntas Dei, aliud indulgentia. Unde & ad Corinthios scribens, ait, *Ego fratres non potui loqui vobis sicut spiritualibus: sed * sicut carnalibus, sicut parvulis in Christo, lac vobis potum dedi, non escam: Nondum enim poteratis; sed neque nunc potestis. Adhuc enim carnales estis.* (*1. Cor. 3. 2. 1.*) (** al. quasi*) Qui animalis est, & non * recipit ea quæ spiritus Dei sunt (stultitia enim illi est, nec potest intelligere, quia spiritualiter [c] dijudicatur) (** al. percipit.*) iste non perfectæ castitatis cibo, sed rudi nuptiarum lacte nutritur. Sicut per hominem mors, sic & per hominem resurrectio mortuorum. Quomodo in Adam omnes morimur, sic in Christo omnes vivificabimur. Servivimus in Lege veteri Adam: serviamus in Evangelio novo Adam. Factus est enim primus homo Adam, in animam viventem, & novissimus Adam in spiritum vivificantem. *Primus homo de terra terrenus. Secundus homo de cælo cælestis. Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cælestis, tales & cælestes. Sicut portavimus imaginem terreni, portemus & imaginem cælestis. Hoc autem dico fratres, quia caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptionem [d] possidebit.* (*1. Cor. 15. 47. & seqq.*) Hoc tam clarum est, ut nulla expositione queat manifestius fieri: *Caro*, inquit, *& sanguis regnum Dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptionem.* Si corruptio ad omnem coitum pertinet, incorruptio autem proprie castitatis est, præmia pudicitiæ nuptiæ possidere non possunt. *Scimus enim quoniam si terrena domus hujus habitationis*

[a] Ex Casanatensi & veteri editione legi malim *inimica est Deo*, vel *in Deum*. Græce quoque est ἐχθρὰ. Ita & paulo post.

[b] Veronensis plurium numero *per misericordias Dei*, cum Græco διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ. Infra constanter *placens* habet pro *beneplacens*.

[c] Casanatensis cum negandi particula *non dijudicatur*. Paulo post *moriuntur* & *vivificabuntur* in mss. invenitur pro *morimur* & *vivificabimur*.

[d] Mss. *incorruptionem hæreditabit* juxta Græcum κληρονομεῖ.

(2. Cor. 5. 1. & ſeqq.) *nis deſtructa fuerit, ædificationem habeamus ex Deo, domum non manufactam, ſempiternam in cælis. In quo ingemiſcimus, habitaculum noſtrum, quod de cælo eſt,* [a] *ſuperindui cupientes. Cupimus enim egredi de corpore, & habitare cum Chriſto; propter quod & ſtudioſiſſime nitimur, ſive in corpore, ſive extra corpus placere Deo.* Et ut plenius exponeret, quales non eſſe vellet, in alio loco docet, dicens: (Ib. 11. 2.) *Deſpondi enim vos uni viro, virginem caſtam exhibere Chriſto.* Quod ſi ad totam Eccleſiam credentium volueris referre, & in hac deſponſione Chriſti, & maritatas & digamas, & viduas, & virgines contineri, hoc quoque pro nobis facit. Nam dum omnes ad pudicitiam & præmium virginitatis invitat, oſtendit cunctis gradibus virginitatem eſſe potiorem. Rurſumque ad Galatas: (Gal. 2. 16.) *Ex operibus*, inquit, *Legis, non juſtificabitur omnis caro.* Opera Legis & nuptiæ ſunt, unde & maledicuntur in ea, qui non habent filios. Quæ ſi conceduntur etiam in Evangelio, aliud eſt indulgentiam infirmitati tribuere, aliud virtutibus præmia polliceri.

(* al. *qua*)

38. Dicam & ego nuptiatoribus meis, qui poſt caſtitatem & diuturnam continentiam ſubant ad coitum, & pecudum more laſciviunt: (Ib. 3. 3.) Sic inſipientes eſtis, ut cum ceperitis ſpiritu, nunc carne conſummemini? *Tanta paſſi eſtis ſine cauſſa?* Apoſtolus quod continentiæ quibuſdam nodos relaxat, & dimittit frena currentibus, propter infirmitatem carnis hoc facit. Contra quam ſcribens denuo loquitur: (Ib. 5. 16. 17.) *Spiritu ambulate, & deſiderium carnis non perficietis. Caro enim concupiſcit adverſus ſpiritum, & ſpiritus adverſus carnem.* Non neceſſe eſt nunc de operibus carnis dicere, quia longum eſt, & facile poteſt, de Apoſtoli Epiſtola ſumere, qui voluerit. (al. *quia &c.*) Dicam tantum de ſpiritu, cujus fructus ſunt, caritas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, [b] manſuetudo, continentia. Omnes virtutes ſpiritus, quaſi ſolidiſſimum fundamentum, & ſublime culmen, continentia ſuſtentat, & protegit. Adverſum hujuſcemodi non eſt Lex. (Gal. 24. 25.) *Qui autem ſunt Chriſti, carnem ſuam crucifixerunt cum vitiis & concupiſcentiis. Si vivimus ſpiritu, ſpiritu & ambulemus.* Qui cum Chriſto carnem noſtram, & paſſiones ejus deſideriaque crucifiximus, quid rurſum, ea quæ carnis ſunt agere cupimus? (Ib. 6. 8.) *Quodquumque ſeminaverit homo, hoc & metet. Qui ſeminat in carne ſua, de carne metet corruptionem. Qui autem ſeminat in ſpiritu, de ſpiritu metet vitam æternam.* Exiſtimo quod qui uxorem habet, quamdiu revertitur ad idipſum, ne tentet eum Satanas, in carne ſeminet, & non in ſpiritu. Qui autem in carne ſeminat (non ego, ſed Apoſtolus loquitur) metit corruptionem. Elegit nos [c] in Chriſto Deus Pater ante mundi conſtitutionem, ut eſſemus ſancti & immaculati coram eo. Ambulavimus in concupiſcentiis carnis, facientes voluntatem ejus, & cogitationum, & fuimus filii iræ, ſicut & cæteri. Nunc autem conreſuſcitavit, & conſedere nos fecit in cæleſtibus in Chriſto Jeſu, ut deponamus ſecundum priorem converſationem veterem hominem, qui corrumpitur juxta deſideria erroris, & aptari nobis illa benedictio poſſit, quæ [d] myſticam ad Epheſios Epiſtolam, tali fine concludit: (Cap. 6. 24.) *Gratia vobis cum omnibus qui diligunt Dominum in incorruptione. Converſatio noſtra in cælis eſt. Unde & Salvatorem exſpectamus Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, qui transfigurabit corpus humilitatis noſtræ, conforme fieri corpori gloriæ ſuæ.* (Phil. 3. 20.) (Phil. 4. 8.) Quæquumque ergo ſunt vera, quæquumque pudica, quæquumque juſta, quæquumque ad caſtitatem pertinentia, his copulemur, hæc ſequamur. Reconciliavit nos Chriſtus in corpore ſuo, Deo Patri per mortem, & exhibuit ſanctos, & immaculatos, & abſque ulla reprehenſione coram ſe: (Coloſſ. 2. 11.) in quo & circumciſi ſumus circumciſione non manufacta, in expoliationem corporis carnis, ſed circumciſione Chriſti, conſepulti ei in baptiſmo, in quo & conſurreximus. Si ergo conſurreximus cum Chriſto, ea quæ ſurſum ſunt quæramus, ubi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens, ea ſapiamus quæ ſurſum ſunt, non quæ ſuper terram. (Coloſſ. 3. 1. & ſeqq.) Mortui enim ſumus, & vita noſtra abſcondita eſt cum Chriſto, in Deo. Quum enim Chriſtus apparuerit vita noſtra, tunc & nos apparebimus cum

a Iidem mſſ. *ſuperinduere deſiderantes.*
b In Caſanatenſi additur *modeſtia.*
c In eodem deſideratur *in Chriſto.*
d Falſo hactenus obtinuit *miſſa* pro *myſticam*, renuentibus quoque mſſ. Myſticam porro Epiſtolam ad Epheſios vocat quod Apoſtolus *in hac vel potiſſimum obſcuros ſenſus & ignota ſæculi ſacramenta congeſſerit.* Ut ipſe Hieronymus in Præfatione Commentariorum in eandem Epiſtolam loquitur. Mox habent mſſ. *Gratia cum omnibus*, abſque *vobis*, quiam voculam nec Græcus textus agnoſcit.

cum ipso in gloria. [a] *Nemo militans Deo, implicat se negotiis sæcularibus, ut possit ei placere, qui se elegit. Apparuerit enim gratia Dei Salvatoris omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem & sæcularia desideria, caste & juste & pie vivamus in præsenti sæculo.*

a 2. Tim. 2. 4.
Tit. 2. 11. 12.

39. Dies me deficiet, si voluero omnia castitatis de Apostolo præcepta memorare. Ista sunt, de quibus ad Apostolos Dominus loquebatur. *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis ea portare modo. Quum autem venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.* Post crucem Christi, statim in Actis Apostolorum una domus Philippi Evangelistæ, quadrigam producit virginum filiarum: ut Cæsarea, in qua ex gentibus Ecclesia per centurionem Cornelium fuerat dedicata, etiam virginum puellarum præberet exempla. Quumque Dominus in Evangelio dixerit: *Lex & Prophetæ usque ad Joannem*, istæ quia virgines erant, etiam post Joannem prophetasse referuntur. Neque enim poterant veteris Testamenti lege * retineri, quæ virginitatis fulserant claritate. Transeamus ad Jacobum, qui frater Domini dicebatur, tantæ sanctitatis, tantæque justitiæ, & perpetuæ virginitatis, ut Josephus quoque historicus Judæorum, [b] propter hujus necem Jerosolymam subversam referat. Hic primus Episcopus ex Judæis Jerosolymæ credentis Ecclesiæ, ad quem Paulus cum Tito Barnabaque pergebat, loquitur in Epistola sua: *Nolite errare fratres mei dilecti. Omne datum bonum, & omnis perfecta donatio, desursum est, descendens a Patre luminum, apud quem non est differentia, aut [c] aversionis obumbraculum. Volens genuit nos verbo veritatis, ut simus primitiæ creaturarum ejus.* Virgo mystice virginitatem docet. Omne perfectum donum de sursum descendit, ubi non sunt nuptiæ: & descendit, non a quolibet, sed a Patre luminum, qui dicit ad Apostolos: *Vos estis lux mundi.* Apud quem non est differentia Judæi, sive Gentilis, nec illa umbra quæ versabatur in Lege, premit eos qui de nationibus crediderunt: sed verbo nos genuit, &

Joan. 16. 12. 13.
Filiæ Philippi virgines in Cæsarea.
* al. detineri
Jacobus frater Domini.
b
Jac. 1. 16. 17.
c
Matt. 5. 14.

A verbo veritatis: quia umbra & imago & species quædam veritatis præcessit in Lege, ut simus primitiæ creaturarum ejus. Et quomodo ipse primogenitus ex mortuis, omnes in se mortuos suscitavit: sic ipse virgo, primitias virginum suorum in se virgine dedicavit. Petrus quoque quid de vocatione Gentium sentiat, contemplemur: *Benedictus*, inquit, *Deus, & Pater Domini nostri Jesu Christi, qui secundum magnam misericordiam* B *suam, regeneravit nos in spem vitæ, per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis, in hæreditatem incorruptam & immaculatam & immarcessibilem, quæ servatur in cælis, in vos qui virtute Dei custodimini per fidem, in salutem, quæ præparata est revelari in tempore novissimo.* Ubi incorrupta prædicatur hæreditas, & immaculata, & immarcescibilis, & præparata in cælis, & in tempus novissimum reservata, & spes vitæ æternæ, quando non C nubent, neque nubentur, ibi aliis verbis virginitatis privilegia describuntur. Nam & in sequentibus hoc ipsum docet. *Propter hoc accincti lumbos mentis vestræ, vigilantes perfecte, sperate in eam gratiam, quæ vobis deferenda est in revelatione Jesu Christi. Quasi filii obedientiæ non conformemini prioribus [d] ignorantiæ vestræ desideriis; sed secundum eum, qui vos vocavit, sanctum, & ipsi sancti estote, in omni conversatione. Scriptum est enim: Sancti estote, quia ego sanctus sum. Neque e-* D *nim corruptibili auro & argento redempti sumus; sed pretioso sanguine immaculati agni Jesu Christi, ut castificemus animas nostras in obedientia veritatis, renati non ex coitu corruptibili, sed ex incorruptione, per verbum viventis Dei & permanentis; & sicut lapides vivi ædificemur in domum spiritualem, sanctum sacerdotium, offerentes spirituales victimas, per Christum Dominum nostrum. Nos enim sumus genus electum, regale sacerdotium, gens sancta,* E *populus acquisitionis. Christus pro nobis carne mortuus est. Armemur eadem conversatione qua Christus, quoniam qui passus est in carne, quievit a peccato, ut nequaquam in desideriis hominum, sed in voluntate Dei, reliquum in carne tempus exigamus. Sufficit enim nobis præteritum tempus*

Umbra & imago veritatis in Lege veteri.
1. Petr. 3. & seqq.
Ibid. 1.
d
Levit. 19. 2. & 20. 7.
1. Petr. 2. 9.

pus

a MSS. *nemo militans implicatur sæculi negotiis*: juxta Græcum textum οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται &c. Et illud quidem *Deo* ab ipso Vulgato interprete additum autumat Estius, quod non satis consulto ad sensus integritatem putaverit desiderari.

b Non equidem exstat in hodiernis libris istud Josephi de Jacobo testimonium; sed legerat olim etiam Origenes lib. 1. & 2. Contra Celsum, & in Matth. 13. Eusebius II. 23. Hist. Græca ipsa verba laudat, & noster quoque Hier. in Catalogo cap. 2. & cap. 13. Vid. quæ ibi adnotamus.

c Maluimus ex mss. nostrorum veterisque editionis consensu reponere *aversionis* pro *conversionis*, Græce τροπῆς.

d Sanctius Græco adhærentes mss. nostri *ignoratione vestra*, ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν. Tum *argento & auro*, ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ, & alia quædam levioris momenti.

pus, quando ambulavimus in luxuriis & desideriis cæterisque vitiis. Grandia nobis & pretiosa virginitatis promissa donavit, ut per hanc efficiamur divinæ consortes naturæ, fugientes eam quæ in mundo est concupiscentiam corruptionis. (2. Pet. 2. 9.) *Novit Dominus pios de tentatione eripere, & iniquos cruciandos in diem reservare judicii, præcipue eos qui post carnem in desideriis pollutionis ambulant, & dominationes despiciunt, audaces & procaces. Isti enim quasi irrationabilia jumenta in ventrem & libidinem proni sunt, blasphemantes, qui & in corruptione sua corrumpentur, recipientque mercedem iniquitatis luxuriam: qui putant delicias esse, injustitiam, sordes, & maculas, & nihil aliud nisi de voluptatibus cogitantes. Qui habent oculos plenos adulterio* (v. 19.) *& insatiabili libidine, & decipiunt animas necdum Christi caritate robustas. Loquuntur enim verba tumentia, & indoctos facile illecebris carnis irretiunt: repromittentes eis libertatem, quum ipsi servi* [a] *vitiorum sint atque luxuriæ & corruptionis. Unusquisque enim ei subjacet passioni, a qua vincitur. Quod si fugientes coinquinationes mundi per scientiam Salvatoris nostri Jesu Christi, iisdem rursum superantur, quæ ante superaverant, facta sunt ei novissima pejora prioribus. Meliusque eis erat non nosse viam justitiæ, quam post agnitionem retrorsum converti, & relinquere sanctum* (2. Petr. 2. 22.) *mandatum, quod eis traditum fuerat. Completumque est in eis verissimum illud proverbium: Canis reversus ad vomitum suum, & sus lota in volutabro luti.* Nolui omnem locum secundæ Petri Epistolæ ponere, ne longum facerem, sed tantummodo ostendi Spiritus Sancti vaticinio, hujus temporis & * doctores & hæresim (* al. *doctorem.*) prænunciatam. Denique manifestius eosdem notat, dicens: *Venient enim in novissimis diebus illusores seducentes, juxta propria desideria ambulantes*, & cætera.

40. Descripsit sermo Apostolicus Jovinianum loquentem buccis tumentibus, & inflata verba trutinantem, repromittentem in cælis libertatem, [b] quum ipse servus sit * vitiorum atque luxuriæ, canis revertens ad vomitum suum. Nam (* al. *corruptionis.*) quum Monachum esse se jactitet: & post (Mon... Jovi... canis rev... tens ad ... mitum.) sordidam tunicam & nudos pedes, & cibarium panem, & aquæ potum, ad [c] * candidas vestes, & nitidam cutem, ad mulsum, & elaboratas carnes, ad jura Apitii & * Paxami, ad balneas quoque ac * fricticulas, & popinas se conferat, manifestum est, quod terram cælo, vitia virtutibus, ventrem præferat Christo, & (* al. *can... dam ...* * al. *Pax... mis* * al. ... *las.*) [d] purpuram coloris ejus, putet regna cælorum. Et tamen iste formosus Monachus, crassus, nitidus, dealbatus, & quasi sponsus semper incedens, aut uxorem ducat, ut æqualem virginitatem nuptiis probet: aut si non duxerit, frustra contra nos verbis agit, cum opere nobiscum sit. Sed & Joannes in eadem verba concordat: (1. Joan. 1. 15. & ...) *Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est caritas Patris in eo. Quoniam omne quod in mundo est, desiderium carnis est, & desiderium oculorum, & superbia hujus vitæ, quæ non est de Patre, sed de mundo.* Et, *Mundus * præterit, &* (* al. ... *riet*) *desiderium ejus. Qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum. Mandatum* (Ibid. 1.) *novum scripsi vobis, quod est verissimum, & in Christo, & in nobis: quia tenebræ præterierunt, & lux jam lucet.* Et rursum: (1. Joan. 3. 2.) *Carissimi nunc filii Dei sumus, & necdum apparuit quid futuri sumus. Scimus autem, quia quum apparuerit, similes ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est. Et omnis qui habet hanc spem, castificat semetipsum, sicut & ille castus est. In hoc perfecta est nostra caritas, si fiduciam habeamus in diem judicii; ut quomodo ille est, sic & nos simus in hoc sæculo.* Epistola quoque Judæ tale quid significat. *Odientes &* (v. 23.) *carnis pollutam tunicam.* Legamus Apocalypsim Joannis, & ibi reperiemus Agnum super montem Sion, & cum eo centum quadraginta quattuor millia signatorum, habentium nomen ejus, & nomen Patris ejus scriptum in frontibus suis, qui cantant Canticum novum, & nemo potest dicere Canticum illud, nisi hi qui emti sunt de terra. Isti sunt qui cum mulieribus se non coinquinaverunt, virgines enim permanserunt. Hi

[a] Mss. nostri *servi sint corruptionis* absque intrusis verbis *vitiorum atque luxuriæ*: omnino ex Græco textu αὐτοὶ δοῦλοι ὑπάρχοντες τῆς φθορᾶς, cui & Vulgatus interpres concinit. Mox ex eodem Græco *Salvatoris Jesu* absque *nostri*, & paulo post *quam post notitiam ejus post tergum redire, & relinquere* &c.

[b] Victor. *cum ipse corruptionis servus sit atque luxuriæ.*

[c] Rescriptum S. Ambrosii ad Siricium de Joviniano ejusque asseclis, *se dolent isti aliquo tempore esse maceratos, & propriam ulciscuntur injuriam, quotidianisque conviviis usuque luxuriæ, laborem abstinentiæ propulsare desiderant.* Notum porro Apitii nomen, Paxami vero mentionem facit Columela libro de re Rustica, & Suidas: scripsit autem ὀψαρτυτικά. In aliquot mss. *Paxamii* legitur. Pro *fiticulas* Gravius mavult *fitillas*. Certe Arnobius lib. 7. *Quid fitillas, quid frumen, quæ sunt pulicum nomina?* De mutata Joviniani veste vide quæ adnotamus infra l. 2.

[d] Pro voce *ventrem* mss. nostri legunt *accipiens aerem*, vel *aera*, quorum etsi sensum non assequor, moneor tamen depravatum hunc esse Hieronymi locum: quid enim post hæc *præferat Christo*, sibi volunt hæc alia, *& purpuram coloris ejus putet regna cælorum*. Miror hæc a nemine editorum animadversa.

Hi sequuntur Agnum quoquumque vadit: emti sunt enim ex hominibus primitiæ Deo & Agno, & in ore ipsorum non est inventum mendacium & sine macula sunt. De singulis tribubus, excepta tribu Dan, pro qua reponitur [a] tribus Levi, duodecim millia virginum signatorum creditura dicuntur, qui cum mulieribus non sunt coinquinati. Ac ne putaremus de his dici, qui scorta non norunt, statim intulit: *Virgines enim permanserunt*. Ex quo ostendit omnes qui virgines non permanserunt, ad comparationem purissimæ & Angelicæ castitatis, & ipsius Domini nostri Jesu Christi, esse pollutos. *Hi sunt qui cantant Canticum novum, quod nemo potest canere, nisi qui virgo est. Hi sunt primitiæ Dei & Agni, & sine macula.* Si virgines primitiæ Dei sunt: ergo viduæ & in matrimonio continentes, erunt post primitias, id est, in secundo & tertio gradu: nec prius perditus populus salvari poterit, nisi tales hostias castitatis Deo obtulerit, & immaculatum Agnum, purissimis victimis reconciliaverit. Infinitum est de Evangelio decem virginum exponere sacramentum quinque stultarum, & quinque sapientum. Hoc solum nunc dico, quod quomodo absque cæteris operibus virginitas sola non salvat, sic omnia opera absque virginitate, puritate, continentia, castitate, imperfecta sunt. Ex quo nequaquam nos illud poterit impedire, quod adversarius objicit, fuisse Dominum in Cana Galilææ, & nuptiarum festa celebrasse, quando aquas vertit in vinum. Hoc enim brevissime respondebo, quod qui octava die circumcisus est, & pro quo [b] par turturum, & duo pulli columbarum die purgationis oblati sunt, cum cæteris antequam pateretur, Judaicam consuetudinem comprobavit: ne illis occasionem juste se interficiendi tribuere videretur, quasi Legem destruens damnansque naturam. Quamquam & hoc pro nobis. Qui enim semel venit ad nuptias, semel docuit esse nubendum.

Tribus Levi pro tribu Dan posita. a

Omnia opera imperfecta sine puritate

b

Et tunc virginitati posset officere, si nuptias post virginitatem, & viduitatis castimoniam non in gradu tertio poneremus. [c] Nunc autem quum hæreticorum sit damnare conjugia, & Dei spernere conditionem, quidquid de laude * dixerit nuptiarum, libenter audimus. Ecclesia enim matrimonia non damnat, sed subjicit: nec abjicit, sed dispensat: sciens, ut supra diximus, in domo magna non solum esse vasa aurea & argentea, sed & lignea & fictilia: & alia esse in honorem, alia in contumeliam: & quiquumque se mundaverit, eum futurum esse vas honorabile, & necessarium in omne opus bonum præparatum.

c Hæretici damnant conjugia. * al. dixerit.

Ecclesia probat, & dispensat

41. Satis abundeque Christianæ pudicitiæ & virginitatis Angelicæ, de divinis Libris exempla præbuimus. Sed quoniam intellexi in commentariis adversarii, provocari nos etiam ad mundi sapientiam, quod numquam hoc genus in sæculo sit probatum, & novum dogma contra naturam religio nostra prodiderit, percurram breviter Græcas & Latinas Barbarasque historias, & docebo virginitatem semper tenuisse pudicitiæ principatum. Referunt fabulæ Atalantam Calydoniam virginem semper in venatibus, semper in silvis, non tumentes uteros feminarum fastidiaque conceptuum, sed expeditam & castam amasse virtutem. Harpalicen quoque virginem Thraciam, insignis Poeta describit & reginam Volscorum Camillam, quam Turnus, cui auxilio venerat, laudare volens, non amplius habuit quod diceret, nisi virginem nominaret. *O decus Italiæ virgo*. [d] Chalchiœcus quoque illa filia Leo, virgo perpetua, pestilentiam patriæ scribitur spontanea morte solvisse; & Iphigeniæ virginis sanguis adversos placasse ventos. Quid referam Sibyllas Erithræam atque Cumanam, & octo reliquas: nam Varro decem fuisse autumat, quarum insigne virginitas est, & virginitatis præmium divinatio? Quod si Æolici genere sermonis Sibylla Θεοβούλη appellatur, recte *consilium Dei* so-

Exempla e sæculi historiis.

Virginitas apud Ethnicos

Atalanta.

Harpalice. Virgil. 1. Æneid. Camilla.

Idem l. 11.

Chalciœcus. d

Iphigenia.

Sibyllæ decem ex Varrone.

a Videtur, inquit Gravius, potius tribus Manasse filii Joseph pro tribu Dan reposita, cum Levi ex Patriarchis duodecim sit tertius, & filius Jacob.

b Voculam *par* suffecimus ex mss. & veteri editione.

c Collige ex his rumoris falsitatem, quum ab hæreticis teste Augustino lib. 2. Retract. c. 12. de Hieronymo *jactabatur, Joviniano respondere non potuisse cum laude, sed cum vituperatione nuptiarum*.

d Duo exemplaria nostra *Chalcoæcos*. Casanatensis *Calcoæquos*, al. *Calcodecus* quodnam ex his præstet ignoramus. Chalciœcus Minervæ ædes vocabatur in Lacedæmonia, unde ipsa quoque Minerva Chalciœcus appellatur a plerisque Græcis Scriptoribus. Victorius unam ex his putat indicari, quæ a Suida sub aliis nominibus Theopes nempe, Eubules, & Pasitheas memorantur, quarum una morte voluntaria pestem, Deorum iram, placaverit; eamque forte cognominatam a Pallade Chalciœcum. Nota ex plurimis scriptoribus quos Meursius in Ceromic. laudat historia; quæ refert tres una omnes *Minervæ* pro salute urbis Athenar. mactatas, unde *Leocorion* sancte dedicatum est in earum memoriam. Laudatus Meursius proinde corrigendum vult pro *Chalchiæcus* duobus verbis *Haud secus*, quod probare nullo modo possum. Fortasse autem Hieronymianam lectionem tuebimur, si appellativum illud nomen *Chalchiæcus*, non proprium agnoscas, eoque scias vocabulo appellatam virginem unam e quattuor Minervæ sacerdotibus quæ *Arrephoria* Deæ ferebant percelebri ejus Athenis festo, quod item τὰ χαλκεῖα vocabatur. Vide ad hanc vocem Suidam & Meursium si lubet Attic. Lection. lib. IV. cap. XIX.

Caſſandra & Chryſeis
a

la ſcribitur noſſe virginitas. Caſſandram quoque & Chryſein vates [a] Apollinis, ac Junonis virgines legimus. Et Sacerdotes Dianæ Tauricæ, & Veſtæ, innumerabiles exſtiterunt. Quarum una Minutia propter ſuſpicionem ſtupri viva deffoſſa eſt: injuſta, ut reor, pœna, niſi grande crimen putaretur læſa virginitas. Certe Romanus populus quanto honore virgines ſemper habuerit, hinc apparet, quod Conſules & Imperatores, & in curribus triumphantes, qui de ſuperatis Gentibus trophæa referebant, & omnis dignitatis gradus, eis de via cedere ſolitus ſit. Claudia virgo Veſtalis quum in ſuſpicionem veniſſet ſtupri, & ſimulacrum matris Idææ in vado Tyberis hæreret, ad comprobandam pudicitiam ſuam fertur cingulo duxiſſe navem, quam multa millia hominum trahere nequiverant. Melius tamen, inquit Lucani Poetæ * patruus, cum illa eſſet actum, ſi hoc quod evenit, ornamentum potius exploratæ fuiſſet pudicitiæ, quam dubiæ patrocinium. Nec mirum hoc de hominibus, quum Minervam quoque & Dianam virgines Deas finxerit error Gentilium, & inter duodecim ſigna cæli, quibus mundum volvi putant, Virginem collocarint. Magna injuria nuptiarum, ut ne inter ſcorpios quidem & centauros, & cancros, & piſces, & * ægocerotas, uxorem maritumque contruſerint. Triginta Athenienſium tyranni cum * Phidonem in convivio necaſſent, filias ejus virgines ad ſe venire juſſerunt, & ſcortorum more nudari; ac ſuper pavimenta, patris ſanguine cruentata, impudicis geſtibus ludere: quæ paulisper diſſimulato * dolore, quum temulentos convivas cernerent, quaſi ad requiſita naturæ egredientes, invicem ſe complexæ præcipitaverunt in puteum, ut virginitatem morte ſervarent. Demotionis Areopagitarum principis virgo filia, audito ſponſi Leoſthenis interitu, qui bellum Lamiacum concitarat, ſe interfecit: aſſerens [b] quamquam intacta eſſet corpore, tamen ſi alterum accipere cogeretur, quaſi ſecundum acciperet, cum priori mente nupſiſſet. Spartiatæ & Meſſenii diu inter ſe habuere amicitias, intantum ut ob quædam ſacra etiam virgines ad ſe mutuo mitterent. Quodam igitur tempore cum [c] quinquaginta virgines Lacedæmoniorum Meſſenii violare tentaſſent, de tanto numero ad ſtuprum nulla conſenſit, ſed omnes libentiſſime pro pudicitia occubuerunt. Quamobrem grave bellum & longiſſimum concitatum eſt, & poſt multum temporis Mamertia ſubverſa eſt. Ariſtoclides Orchomeni tyrannus adamavit virginem Stymphalidem, quæ quum patre occiſo ad templum Dianæ confugiſſet, & ſimulacrum ejus teneret, nec vi poſſet avelli, in eodem loco confoſſa eſt. Ob cujus necem, tanto omnis Arcadia dolore commota eſt, ut bellum publice ſumeret, & necem virginis ulciſceretur. Ariſtomenes Meſſenius, vir juſtiſſimus, victis Lacedæmoniis, & quodam tempore nocturna ſacra celebrantibus, quæ vocabantur [d] Hiacynthia, rapuit de choris ludentium virgines quindecim, & tota nocte gradu concito fugiens, exceſſit de finibus Spartanorum. Quumque eas comites ejus vellent violare, monuit quantum potuit, ne hoc facerent, & ad extremum quoſdam non * parentes interfecit, cæteris metu coercitis. Redemtæ poſtea a cognatis puellæ, quum Ariſtomenem viderent cædis reum fieri, tamdiu ad patriam non ſunt reverſæ, quamdiu judicum advolutæ genibus defenſorem pudicitiæ ſuæ cernerent abſolutum. Quo ore laudandæ ſunt [e] Scedaſi filiæ in Leuctris Bœotiæ, quas traditum eſt, abſente patre, duos juvenes prætereuntes jure hoſpitii ſuſcepiſſe. Qui multum indulgentes vino, vim per noctem intulere virginibus. Quæ amiſſæ pudicitiæ nolentes ſupervivere, mutuis conciderunt vulneribus. Juſtum eſt & * Locridas virgines non tacere, quæ quum Ilium mitterentur ex more per annos circiter mille, nulla obſcœni rumoris & pollutæ virginitatis ullam fabulam dedit. Quis valeat ſilentio præterire ſeptem Mileſias virgines, quæ Gallorum impetu cuncta vaſtante, ne quid indecens ab hoſtibus

Virgines honore ſemper habitæ apud Romanos.

* Seneca præceptor Neronis.

* capricornum.

* al. *Phedonem*. Herodotus hujus meminit in Eratone.

* al. *doloris bab tu*.

b

Spartanorum virgines,

c Vid. Pauſaniam in Meſſen. cap. 4.

Ariſtoclides.

Ariſtomenes.

d

* al. *parentes*,

e Scedaſi filiæ.

* al. *Locrinas*. Locridæ virgines.

Mileſiæ virgines

a Alias erat *vates Apollinis Actii non niſi virgines legimus*. Vide de reliquis Lactantium lib. 1. c. 6. de falſa religione, & c. 22. de ira Dei. Auguſtinum lib. 18. de Civitate Dei c. 23. Livium quoque lib. 8. dec. 1. Item Valerium Maximum lib. 8. c. 1. Ovidium denique in Faſtis, quibus hujuſmodi hiſtoriæ fuſius enarrantur.

b Videtur ſupplendum *quod* ad ſenſus elegantiam.

c Conſule Oroſium l b. 2. c. 21. Strabonem quoque lib. 6. Juſtinum lib. 3. & Euſthatium in Dionyſium. Mox Caſanatenſis, *Virgines Lacedæmoniorum iſſent, & eas Meſſenii* &c. Pro *Mamertia*, quod infra eſt, codices noſtri *Mamertina*, quemadmodum in Chronico ad annum mundi 1430. *Meſſana quæ & Mamertina* &c. Plinius l. 3. c. 8. *Oppidum Meſſana civium Romanorum, qui Mamertini vocantur*. Denuo recole Euſebium ad an. 3670. Infra pro *Arcadia* Caſanatenſis habet *Achaja*.

d Falſo erat *Hiacynthina*. Erant autem iſthæc Apollini, ſive Libero nocturna ſacra. Macrobius lib. 1. Satyr. c. 18. *Apud Lacedæmonios etiam in ſacris, quæ Apollini celebrant, Hiacynthia vocantes, hedera coronantur Bacchico ritu*. Mox pro *quindecim* vetus editio habet *duodecim*. Deinde Caſanatenſis *quamdiu potuit* pro *quantum*.

e Vide Plutarchum in Pellopide, & in Amatoriis narrationibus.

bus sustinerent, turpitudinem morte fugerunt: exemplum sui cunctis virginibus relinquentes, honestis mentibus magis pudicitiam curæ esse, [a] quam vitam. Nicanor victis Thebis atque subversis, unius virginis captivæ amore superatus est. Cujus conjugium expetens, & voluntarios amplexus, quod scilicet captiva optare debuerat, sensit pudicis mentibus plus virginitatem esse quam regnum, & interfectam propria manu, flens & lugens amator tenuit. Narrant scriptores Græci [b] & aliam Thebanam virginem, quam hostis Macedo corruperat, dissimulasse paulisper dolorem, & violatorem virginitatis suæ jugulasse postea dormientem: seque interfecisse [c] gladio, ut nec vivere voluerit post perditam castitatem, nec ante mori, quam sui ultrix existeret.

Thebana virgo.

42. Apud Gymnosophistas Indiæ, quasi per manus hujus opinionis auctoritas traditur, quod * (1) Buddam principem dogmatis eorum, e latere suo virgo generarit. Nec hoc mirum de barbaris, quum Minervam quoque de capite Jovis, & Liberum patrem de [d] femore ejus procreatos, doctissima finxerit Græcia. Speusippus quoque sororis Platonis filius, & Clearchus in laude Platonis, & [e] Anaxilides in secundo libro Philosophiæ, Perictionem matrem Platonis, phantasmate Appollinis oppressam ferunt, & sapientiæ principem non aliter arbitrantur, nisi de partu virginis editum. Sed & Timæus scribit Pythagoræ virginem filiam choro virginum præfuisse, & castitatis eas instituisse doctrinis. Diodorus (2) Socraticus quinque filias Dialecticas insignis pudicitiæ habuisse narratur, de quibus & Philo Carneadis magister plenissimam scribit historiam. Ac ne nobis Dominum Salvatorem de Virgine procreatum Romana exprobraret potentia, auctores urbis & gentis suæ, Ilia virgine, & Marte genitos arbitrantur.

* al. Buttam. A virginibus procreatum [illegible] Buddæ.

43. Hæc de virginibus sæculi, currens per multiplices historias, & properans sermo perstrinxerit. Veniam ad * maritatas, quæ mortuis vel [f] occisis viris supervivere noluerunt, ne cogerentur secundos nosse concubitus, & quæ mire unicos amaverunt maritos; ut sciamus digamiam apud Ethnicos etiam reprobari. Dido soror Pygmalionis, multo auri & argenti pondere congregato, in Africam navigavit, ibique urbem Carthaginem condidit, & quum ab Jarba rege Libyæ in conjugium peteretur, paulisper distulit nuptias, donec conderet civitatem. Nec multo post exstructa in memoriam mariti quondam Sichæi pyra, maluit ardere quam nubere. Casta mulier Carthaginem condidit, & rursum eadem urbs in castitatis laude finita est. Nam Hasdrubalis uxor, capta & incensa urbe, quum se cerneret a Romanis capiendam esse, apprehensis ab utroque latere parvulis filiis, in subjectum domus suæ devolavit incendium.

* al. maritas. Viduæ Gentiles.

Dido.

Mss. Hiarba.

Uxor Hasdrubalis.

44. Quid loquar Nicerati conjugem, quæ impatiens injuriæ viri, mortem sibi ipsa conscivit, ne triginta tyrannorum, quos Lysander victis Athenis imposuerat, libidinem sustineret? Artemisia quoque uxor Mausoli insignis pudicitiæ fuisse perhibetur. Quæ quum esset regina Cariæ, & nobilium Poetarum atque Historicorum laudibus prædicetur, [g] in hoc vel maxime effertur, quod defunctum maritum sic semper amavit ut vivum, & mire [h] magnitudinis exstruxit sepulcrum, intantum ut usque hodie omnia sepulchra pretiosa ex nomine ejus Mausolæa nuncupentur. Teuta Illyricorum regina, ut longo tempore viris fortissimis imperaret, & Romanos sæpe frangeret, miraculo utique meruit castitatis. Indi, ut omnes

Conjux Nicerati.

Artemisia

Mausolæa unde dicta.

Teuta.

a Vide in Jonæ c. 1. *Unde & in persecutionibus non licet propria perire manu, absque eo ubi castitas periclitatur.*

b Vetustus codex apud Gravium pro *& aliam* habet *Æthaliam*.

c Ferme elegantius habent mss. nostri omnes cum veteri editione *interfecisse cum gaudio* pro *gladio*.

(1) Sunt qui velint hunc quem memorat S. Pater, *Buddam*, vel *Buttam*, eundem esse cum antiquissimo cujus meminit Clemens Alexandrinus, Samanæorum & Gymnosophistarum principe. At natum illum ex Virgine, non dixit Clemens, quod certe non reticuisset, si ejusmodi de illo fabula traderetur: quam omnino a Budda Manichæo invectam post Christi tempora existimamus.

d Veronensis prima manu *de femina*, quod alius mutavit in *femine*, quemadmodum etiam codex S. Crucis habet. Alter apud Gravium *de femina*.

e Idem Veronensis *Amaxilidis*, Casanatensis *Masciliadis*; & paulo post *fasmate* pro *phantasmate*. Diogenes Laertius lib. III. καὶ ait, Ἀναξιλίδης ἐν τῷ δευτέρῳ περὶ φιλοσόφων: quod est *de Philosophis*, & fortasse quidem ipse Hieron. *Philosophica historia* scripsit pro *Philosophia*.

(2) Accipe locum hunc ex Clemente Stromat. lib. IV. αἱ γὰρ Διοδώρου, τοῦ Κρόνου ἐπικληθέντος, θυγατέρες, πᾶσαι Διαλεκτικαὶ γεγόνασιν, ὥς φησι Φίλων ὁ Διαλεκτικὸς ἐν τῷ Μενεξένῳ, ὧν τὰ ὀνόματα παρατίθεται τάδε. Μενεξένη, Ἀργεία, Θεόγνις, Ἀρτεμισία, Παντάκλεια, &c. *Filiæ autem Diodori, cui fuit cognomen Saturnus, fuerunt omnes Dialecticæ, ut ait Philo Dialecticus in Menexeno, quorum hæc ab eo feruntur nomina Menexene, Argia, Theognis, Artemisia, Pantaclea &c.*

f Mss. omnes *occisis prioribus viris*, vetus editio *viris suis*.

g Casanatensis interserit parum abrasis literis *de more, ut solet*.

h Addunt mss. omnes, & vetus quoque editio, *& pulchritudinis*. Sequentes historias recole apud Polybium lib. 1. Florum in Epitome, Ciceronem quoque infra Tusculanarum Quæst. 5. Propertium lib. 5. atque alios. Mss. omnes & vetus editio *Tauta Illyriorum Regina*, pro *Teuta Illyricorum*, Florus *Teutam* vocat.

Indorum uxores.

nes pene barbari, uxores plurimas habent. Apud eos lex est, ut uxor carissima cum defuncto marito crematur. Hæ igitur contendunt inter se de amore viri, & ambitio summa certantium est, ac testimonium castitatis, dignam morte decerni. Itaque victrix in habitu ornatuque pristino juxta cadaver accubat, amplexans illud & deosculans, & suppositos ignes, pudicitiæ laude contemnens. Puto quæ sic moritur, secundas nuptias non requirit. Alcibiades ille Socraticus, victis Atheniensibus, fugit ad Pharnabazum. Qui accepto pretio a Lysandro principe Lacedæmoniorum, jussit eum interfici. Quumque suffocato caput esset ablatum, & missum Lysandro in testimonium cædis expletæ, reliqua pars corporis jacebat insepulta. Sola igitur concubina contra crudelissimi hostis imperium, inter extraneos, & imminente discrimine, funeri justa persolvit, mori parata pro mortuo, quem vivum dilexerat. Imitentur matronæ, & matronæ saltem Christianæ, concubinarum fidem, & præstent liberæ, quod captiva servavit.

Alcibiadis concubina.

Stratonis uxor.

45. Strato regulus Sinodis manu propria se volens confodere, ne imminentibus Persis ludibrio foret, quorum fœdus Ægyptii regis societate neglexerat, retrahebatur formidine, & gladium quem arripuerat circumspectans, hostium pavidus exspectabat adventum. Quem jam jamque capiendum uxor intelligens, extorsit acinacem de manu, & latus ejus transverberavit. Compositoque ex more cadaveri se moriens superjecit, ne post virginalia fœdera alterius coitum sustineret. Xenophon in Cyri majoris scribit infantia, occiso [a] Abradote viro, quem Panthea uxor miro amore dilexerat, collocasse se juxta corpus lacerum, & confosso pectore, sanguinem suum mariti infudisse vulneribus. Justam caussam regis occidendi putavit uxor, quam [b] maritus nudam amico suo & ignorantem monstraverat. Judicavit enim se non amari, quæ & alteri posset ostendi. [c] Rhodogune filia Darii, post mortem viri, nutricem quæ illi secundas nuptias persuadebat, occidit. Alcestin fabulæ ferunt pro Admeto sponte defunctam; & Penelopes pudicitia, Homeri carmen est. Laodamia quoque Poetarum ore cantatur, occiso apud Trojam Protesilao, noluisse supervivere.

Mulieres Romanæ insignes.

46. Ad Romanas feminas transeam, & primam ponam Lucretiam, quæ violatæ pudicitiæ nolens supervivere, maculam corporis cruore delevit. * Duillius, qui primus Romæ navali certamine triumphavit, Biliam virginem duxit uxorem, tantæ pudicitiæ, ut illo quoque sæculo pro exemplo fuerit, quo impudicitia monstrum erat, non vitium. Is jam senex & trementi corpore, in quodam jurgio audivit exprobari sibi os fœtidum, & tristis se domum contulit. Quumque uxori quæstus esset, quare numquam se monuisset, ut huic vitio mederetur: Fecissem, inquit illa, nisi putassem omnibus viris sic os olere. Laudanda in utroque pudica & nobilis femina, & si ignoravit vitium viri, & si patienter tulit, & quod maritus infelicitatem corporis sui, non uxoris fastidio, sed maledicto sensit inimici. Certe quæ secundum ducit maritum, hoc non potest dicere. Marcia Catonis filia minor, quum quæreretur ab ea, cur post amissum maritum denuo non nuberet, respondit, non se invenire virum, qui se magis vellet, quam sua. Quo dicto [d] ostendit, divitias magis in uxoribus eligi solere, quam pudicitiam, & multos non oculis, sed digitis uxores ducere. Optima sane res, quam avaritia conciliat. Eadem quum lugeret virum, & matronæ ab ea quærerent, quem diem haberet luctus ultimum, ait, quem & vitæ. Arbitror, quæ ita virum quærebat absentem, de secundo matrimonio non cogitabat. Brutus Portiam virginem duxit uxorem: Marciam Cato non virginem; sed [e] Marcia inter Hortensium Catonemque discurrit, & sine Catone vivere Marcia potuit: Portia sine Bruto non potuit. Magis enim se unicis viris applicant feminæ, & nihil aliud nosse, magnum arctioris indulgentiæ vinculum est. Anniam cum propinquus moneret, ut alteri viro nuberet (esse enim ei & ætatem integram, & faciem bonam) nequaquam, inquit, hoc faciam. Si enim virum bonum invenero [f], nolo timere

* al. Duillius.

Bilia.

Marcia.

Portia.

Annia.

ne

[a] Veronensis lib. *Abradate*, Cisterciensis *Abrate*, Casanatensis *Abradite*. Xenophontem lib. 7. Mox quoque *Phantia* in nostro ms. invenitur pro *Panthea*,

[b] Falso Martianæus *quam amicus nudam &c.* pro *maritus*, ut habent mss. omnes, atque editi vetustiores. Historiam Herodotus narrat de Candaule, sive Myrsillo.

[c] Casanatens. *Rhodone*. Vid. Philostratum in Imaginibus. De Alceste Euripidem. Reliquæ obviæ magis historiæ & fabulæ.

[d] Mss. *quo dicto eleganter ostendit &c.* Victorio autem pro *Marcia* legendum videretur *Porcia*, nam *Marcia*, ut statim subditur, non filia, sed uxor Catonis fuit.

[e] Marciam a Catone ejus viro, Hortensius obtinuerat liberorum procreandorum gratia, quos cum illi peperisset, ad Catonem reversa est. De Porcia vid. Plutarch. in Bruto.

[f] Verba *ut ante habui* heic supplent emendatiores mss. & vetus editio.

ne perdam; si malum, quid necesse est post bonum, pessimum sustinere? Portia minor quum laudaretur apud eam quædam bene morata, quæ secundum habebat maritum, respondit, Felix & pudica matrona, numquam præterquam semel nubit. Marcella major rogata a matre sua, gauderet ne se nupsisse, respondit: ita valde, ut amplius nolim. Valeria Messallarum soror, amisso Servio viro, nulli volebat nubere. Quæ interrogata cur faceret, ait, sibi semper maritum Servium vivere.

Portia minor. — *Marcella.* — *Valeria.*

47. Sentio in catalogo feminarum multo me plura dixisse, quam exemplorum patitur consuetudo, & a lectore erudito juste posse reprehendi. Sed quid faciam, quum mihi mulieres nostri temporis, Apostoli ingerant auctoritatem; & necdum elato funere prioris viri, memoriter digamiæ præcepta decantent? Ut quæ Christianæ pudicitiæ despiciunt fidem, discant saltem ab Ethnicis castitatem. Fertur Aureolus [a] Theophrasti liber de nuptiis, in quo quærit, an vir sapiens ducat uxorem. Et quum definisset, si pulchra esset, si bene morata, si honestis parentibus, si ipse sanus ac dives, sic sapientem aliquando inire matrimonium, statim intulit: Hæc autem in nuptiis raro universa concordant. Non est ergo uxor ducenda sapienti. Primum enim impediri studia Philosophiæ; nec posse quemquam libris & uxori pariter inservire. Multa esse quæ matronarum usibus necessaria sint, pretiosæ vestes, aurum, gemmæ, sumtus, ancillæ, supellex varia, lecticæ & esseda deaurata. Deinde per noctes totas garrulæ conquestiones: Illa ornatior procedit in publicum: hæc honoratur ab omnibus, ego in conventu feminarum misella despicior. Cur aspiciebas vicinam? quid cum ancillula loquebaris? de foro veniens quid attulisti? Non amicum habere * possumus, non sodalem. Alterius amorem, suum odium suspicatur. Si doctissimus præceptor in qualibet urbium fuerit, nec uxorem relinquere, nec cum sarcina ire * possumus. Pauperem alere, difficile est, divitem ferre, tormentum. [b] Adde, quod nulla est uxoris electio, sed qualisquumque obvenerit, habenda. Si iracunda, si fatua, si deformis, si superba, si fœtida, quodquumque vitii est, post nuptias discimus. Equus, asinus, bos, canis, & vilissima mancipia, vestes quoque, & lebetes, sedile ligneum, calix, & urceolus fictilis probantur prius, & sic emuntur: sola uxor non ostenditur, ne ante displiceat, quam ducatur. Attendenda semper ejus est facies, & pulchritudo laudanda: ne si alteram aspexeris, se existimet displicere. Vocanda domina, celebrandus natalis ejus, jurandum per salutem illius, ut sit superstes optandum; honoranda nutrix ejus, & gerula, servus [c] patrinus, & alumnus, & formosus assecla, & procurator calamistratus, & in longam securamque libidinem exsectus spado: sub quibus nominibus * adulteri delitescunt. Quosquumque illa dilexerit, ingratis amandi. Si totam domum regendam ei commiseris, serviendum est. Si aliquid tuo arbitrio reservaveris, fidem sibi haberi non putabit; sed in odium vertetur ac jurgia, & nisi cito consulueris, parabit venena. Anus, & [d] aruspices, & hariolos & institores gemmarum sericarumque vestium si intromiseris, periculum pudicitiæ est, si prohibueris, suspicionis injuria. Verum quid prodest etiam diligens custodia, quum uxor servari impudica non possit, pudica non debeat? Infida enim custos est castitatis necessitas, & illa vere pudica dicenda est, cui licuit peccare si voluit. Pulchra cito adamatur, fœda facile concupiscit. [e] Difficile custoditur, quod plures amant. Molestum est possidere, quod nemo habere dignetur. Minore tamen miseria deformis habetur, quam formosa servatur. Nihil tutum est, in quod totius populi vota suspirant. Alius forma, alius ingenio, alius facetiis, alius liberalitate sollicitat. Aliquo modo [f], vel aliquando expugnatur, quod undique incessitur. Quod si propter dispensationem domus & languoris solatia, & fugam solitudinis, ducuntur uxores: multo melius servus fidelis dispensat, obediens auctoritati domini, & [g] dispositioni ejus obtemperans,

a Theophrasti de Nuptiis liber — *Uxoris ductæ incommoda* — * al. *possum.* — * al. *potest.* — * al. *adulteria.* — *f Propter quod ducuntur uxores.*

a Intercidit Theophrasti liber iste de Nuptiis a sapiente ineundis, totaque fragmenti hujus gratia Hieronymo habenda est.
b Erat *Adde quoniam* renuentibus mss.
c Mss. omnes cum veteri quoque editione *servus paternus, alumnus &c.* Mox pro *exsectus* erat *exectus.*
d Pro *aruspices* uno consensu habent mss. & vetus editio *aurifices.*
e Publ. Mimus, *Difficile custoditur quod multis placet.*
f Illud *vel aliquando* in duobus mss. non habetur, & Gravius respuit.
g Minus bene erat *dispensationi* contra mss. omnium fidem.

„ perans, quam uxor, quæ in eo se
„ existimat dominam, si adversum viri
„ faciat voluntatem, id est, quod pla-
„ cet, non quod jubetur. Assidere au-
„ tem ægrotanti magis possunt amici,
„ & vernulæ beneficiis obligati, quam
„ illa quæ nobis * imputat lacrymas
„ suas, & hæreditatis spe * vendit illu-
„ viem, & sollicitudinem jactans, lan-
„ guentis animum desperatione contur-
„ bat. Quod si ipsa languerit, coæ-
„ grotandum est, & numquam ab ejus
„ lectulo recedendum. Aut si bona fuerit
„ & suavis uxor, (quæ tamen [a] rara
„ avis est) cum parturiente gemimus,
„ cum periclitante torquemur. Sapiens
„ autem numquam solus esse potest.
„ Habet secum omnes qui sunt, qui um-
„ quam fuerunt boni, & animum libe-
„ rum quoquumque vult, transfert.
„ Quod corpore non potest, cogitatio-
„ ne complectitur. Et si hominum ino-
„ pia fuerit, loquitur cum Deo. [b] Num-
„ quam minus solus erit, quam cum so-
„ lus erit. Porro liberorum caussa uxo-
„ rem ducere, ut vel nomen nostrum
„ non intereat, vel habeamus senectutis
„ præsidia, & certis utamur hæredibus,
„ stolidissimum est. Quid enim ad nos
„ pertinet recedentes e mundo, si nomi-
„ ne nostro [c] alius nominetur: quum &
„ filius non statim patris vocabulum re-
„ ferat, & innumerabiles sint, qui eo-
„ dem appellentur nomine? Aut quæ
„ senectutis auxilia sunt, enutrire do-
„ mi, qui aut prior te forte moriatur,
„ aut perversissimis sit moribus? Aut
„ certe quum ad maturam ætatem ve-
„ nerit, tarde ei videaris mori? Hæ-
„ redes autem meliores & certiores ami-
„ ci sunt & propinqui, quos judicio de-
„ ligas, quam quos, velis, nolis, habe-
„ re cogaris. Licet certior hæreditas sit,
„ dum advivis, bene abuti substantia
„ tua, quam tuo labore quæsita in in-
„ certos usus relinquere.

* al. *imputet*.
* al. *vendas*.

Stultitia hominum non rara.

48. Hæc & hujuscemodi Theophrastus disserens, quem non suffundat Christianorum, quorum conversatio est in cælis, qui quotidie dicunt: *Cupio dissolvi, & esse cum Christo?* Hæredem nimirum desiderabit hominem, cohæres Christi? & optabit liberos, nepotumque serie delectabitur, quos forsitan sit occupaturus Antichristus; quum legamus Moysen & Samuelem filiis suis alios prætulisse; nec putasse liberos, quos videbant Domino displicere? Cicero rogatus ab Hirtio, ut post repudium Terentiæ, sororem ejus duceret, omnino facere supersedit, dicens, non posse se uxori & Philosophiæ pariter operam dare. Illa interim conjux egregia, & quæ de fontibus Tullianis hauserat sapientiam, nupsit Sallustio inimico ejus, & tertio Messallæ Corvino, & quasi per quosdam gradus eloquentiæ devoluta est. Socrates Xantippen & Myron neptem Aristidis, duas habebat uxores. Quæ quum crebro inter se jurgarentur, & ille eas irridere esset solitus, quod propter se fœdissimum hominem, simis naribus, * recalva fronte, pilosis humeris, & repandis cruribus, disceptarent: novissime verterunt in eum impetum, & male mulctatum fugientemque diu persequutæ sunt. Quodam autem tempore quum infinita convicia ex superiori loco ingerenti Xantippæ restitisset, aqua perfusus immunda, nihil amplius respondit, quam capite deterso, Sciebam, inquit, futurum, ut ista tonitrua imber sequeretur. L. Syllæ, Felicis (si non habuisset uxorem) Metella conjux palam erat impudica: & (quia novissimi mala nostra discimus) id Athenis cantabatur, & Sylla ignorabat; secretaque domus suæ primum hostium convicio didicit. Cn. Pompejo Mutiam uxorem impudicam, quam Pontici spadones, & Mithridaticæ ambiebant catervæ, quum eum putarent cæteri scientem pati, indicavit in expeditione commilito, & victorem totius orbis tristi nuncio consternavit. M. Cato Censorius habuit uxorem Actoriam Paulam, humili loco natam, [d] vinolentam, impotentem, & (quod nemo posset credere) Catoni superbam. Hoc ideo dico, ne quis putet, si pauperem duxerit, satis se concordiæ providisse. Philippum regem Macedonum, contra quem Demonstenis Philippicæ tonant, introeuntem ex more cubiculum uxor exclusit irata: qui exclusus tacuit, & injuriam suam versu tragico consolatus est. [e] Gorgias Rhetor librum pulcherrimum de concordia Græcis tunc inter se diffidentibus recitavit Olympiæ. Cui Melanthius inimicus ejus: Hic nobis, inquit, de concordia præcipit, qui se & uxorem & ancillam tres in una domo concordare non potuit. Æmulabatur

Philipp. 1. 23.

Uxores Socratis.

* Mf. .. *curva*.

Vid. Plutarchum in Sylla.

Vid. eundem Pompejo.

[a] Penes Abælardum qui hunc locum laudat, *quæ rara, aut vix est*.

[b] Publium Scipionem *dicere solitum scripsit Cato, numquam se minus otiosum esse, quam cum otiosus, nec minus solum, quam cum solus esset*. Cicer. l. 3. Officior. initio. Vide & Plutarchum in Apophthegmatis.

[c] Mss. *alius non vocetur, cum & filius &c.* Paulo infra Casanatensis, *cum ad maturam ætatem veneris, tarde &c.*

[d] Illud *vinolentam* Casanatensis non habet: duo alii mss. *violentam* legunt, & pro *impotentem* vetus editio *mentis impotem*.

[e] Mendose cx.. *Georgias*.

tur quippe uxor ejus ancillulæ pulchritudini, & castissimum virum quotidianis jurgiis exagitabat. Totæ Euripidis Tragœdiæ, in mulieres maledicta sunt. Unde & [a] Hermione loquitur: *Malarum me mulierum decepere consilia*. In Lepti urbe semibarbara, & posita in solitudine, moris est ut nurus altera die socrum ollam * mutuam postulet. Cui illa statim negat: ut scias illud verum esse Terentii, quod consulto ambigue extulit: *Quid est hoc? omnes socrus oderunt nurus*. [b] Legimus quemdam apud Romanos nobilem, quum eum amici arguerent, quare uxorem formosam & castam & divitem repudiasset, protendisse pedem, & dixisse eis. Et hic soccus quem cernitis, videtur vobis novus & elegans; sed nemo scit præter me ubi me premat. Scribit Herodotus, [c] quod mulier cum veste deponat & verecundiam. Et noster Comicus fortunatum putat, qui uxorem numquam duxerit. Quid referam Pasiphaen, Clytemnestram, & Eriphylam: quarum prima deliciis diffluens, quippe regis uxor, tauri dicitur expetisse concubitus: altera occidisse virum ob amorem adulteri: tertia prodidisse Amphiaraum, & saluti viri monile aureum prætulisse. Quidquid Tragœdiæ tument, & domos, urbes, regnaque subvertit, uxorum pellicumque contentio est. Armantur parentum in liberos manus: nefandæ apponuntur epulæ: & propter unius muliérculæ raptum, Europa atque [d] Asia decennali bello confligunt. Quasdam repudiatas, altero nuptiarum die, statim nupsisse legimus. Uterque reprehendendus maritus, & cui tam cito displicuit, & cui tam cito placuit. Epicurus voluptatis assertor (quamquam Metrodorus discipulus ejus * Leontiam habuerit uxorem) raro dicit sapienti ineunda conjugia, quia multa incommoda admixta sunt nuptiis. Et quomodo divitiæ & honores & corporum sanitates, & cætera quæ indifferentia nominamus, nec bona nec mala sunt; sed velut in meditullio posita, usu & eventu vel bona, vel mala fiunt: ita & uxores sitas in bonorum malorumque confinio. Grave autem esse viro sapienti venire in dubium, utrum bonam, an malam ducturus sit. Ridicule Chrysippus ducendam uxorem sapienti præcipit, ne Jovem Gamelium & Genethlium violet. Isto enim modo apud Latinos ducenda uxor non erit, quia Jovem non habent Nuptialem. Quod si deorum, ut * putat, nomina, vitæ hominum præjudicant, offendet ergo Statorem Jovem, qui libenter sederit.

* al. mutuum.

Omnia mala ex mulieribus

Epicurus voluptatis assertor.

* al. Leontium.

Jovis Gamelius & Genethlius

* al. putant

49. Scripserunt Aristoteles & Plutarchus & noster Seneca de matrimonio libros, ex quibus & superiora nonnulla sunt, & ista quæ subjicimus. Amor formæ, rationis oblivio est, & insaniæ proximus: fœdum minimeque conveniens animo sospiti vitium. Turbat consilia, altos & generosos spiritus frangit, a magnis cogitationibus ad humillimas detrahit: querulos, iracundos, temerarios, dure imperiosos, serviliter blandos, omnibus inutiles, ipsi novissime amori facit. Nam quum fruendi cupiditate insatiabilis flagrat, plura tempora suspicionibus, lacrymis, conquestionibus perdit: odium sui facit, & ipse [e] novissime sibi odio est. Tota amoris insectatio apud Platonem exposita est, & omnia ejus incommoda Lysias explicat, quod non judicio, sed furore ducatur: & maxime uxorum pulchritudini gravissimus custos accubet. Refert præterea Seneca, cognovisse se quemdam ornatum hominem, qui exiturus in publicum, fascia uxoris pectus colligabat, & ne puncto quidem horæ præsentia ejus carere poterat: potionemque nullam, nisi * alternis tactam labris vir & uxor hauriebant: alia deinceps non minus inepta facientes, in quæ improvida vis ardentis affectus erumpebat. Origo quidem amoris honesta erat, sed magnitudo deformis. Nihil autem interest, quam ex honesta caussa quis insaniat. Unde & [f] Xystus in sententiis: Adulter est, inquit, in suam

Unde hausit quæ de nuptiis dixit.

in Phadro

* al. alterius.

[a] Notatum in Andromacha Tragœdia hanc esse sententiam κακῶν γυναικῶν εἴσοδοι μ' ἀπώλεσαν.

[b] Refert ex Plutarchi libro de nuptialibus præceptis Stobæus Serm. 72. Ὁ Ῥωμαῖος ὑπὸ τῶν φίλων νουθετούμενος, ὅτι σώφρονα γυναῖκα καὶ πλουσίαν, καὶ ὡραίαν ἀπεπέμψατο, τὸ καλλίγιον αὐτοῖς προτείνας, καὶ γὰρ τοῦτο ἔφη καλὸν ἰδεῖν καὶ καινὸν, ἀλλ' οὐδεὶς οἶδεν ὅπου με θλίβει.

[c] Non septimo, ut notatum est aliis, sed primo libro cap. 8. hæc scribit Herodotus ex Gygis ore ad Candaulem: ἅμα δὲ κιθῶνι ἐκδυομένῳ συνεκδύεται καὶ τὴν αἰδῶ γυνή *Mulier, exuta tunica, verecundiam exuit*. S. quoque Cyprianus de disciplina Virginum, *Verecundia illic omnis exuitur, simul cum amictu vestis honor corporis ac pudor ponitur*. Mox plurium numero legitur in Casanatensi *Pasiphaes*, *Clytemnestras*, *Eriphylas*. &c.

[d] Mss. cum veteri edit. *Europa atque Asia decennalia bella confligunt*.

[e] Veronensis & Cisterciensis *novissime odium est*, Casanatens. *novissimum odium est*.

[f] Plerique omnes mss. *Sextus*. Vid. quæ in Epist. 133. pag. 124. adnotavimus. Concinit ejus sententiæ dictum de Othone:

Uxoris mœchus ceperat esse suæ.

Mox Gravius sic legi mavult. *In alienam quippe uxorem omnis amor turpis, in suam nimius, turpissimus*.

suam uxorem amator ardentior. In aliena quippe uxore omnis amor turpis est, in sua nimius. Sapiens vir judicio debet amare conjugem, non affectu. * Regat impetus voluptatis, nec præceps * feretur in coitum. Nihil est fœdius quam uxorem amare quasi adulteram. Certe qui dicunt se caussa reipublicæ, & generis humani, uxoribus jungi, & liberos tollere, imitentur saltem pecudes, & postquam uxorum venter intumuerit, non perdant filios; nec amatores uxoribus se exhibeant, sed maritos. Quorumdam matrimonia adulteriis cohæserunt: &, o rem improbam, iidem [a] illis pudicitiam præceperunt, qui abstulerant. Itaque cito ejusmodi nuptias satietas solvit. Quum primum lenocinium libidinis abscessit, quod libebat, eviluit. [b] Nam quid, ait Seneca, de viris pauperibus dicam, quorum in nomen mariti, ad eludendas leges quæ contra cælibes latæ sunt, pars magna conducitur? Quomodo potest regere mores & præcipere castitatem, & mariti auctoritatem tenere, qui nupsit? Doctissimi viri vox est, pudicitiam in primis esse retinendam, qua amissa, omnis virtus ruit. In hac muliebrium virtutum principatus est. Hæc pauperem commendat, divitem extollit, deformem redimit, exornat pulchram: bene meretur de majoribus, quorum sanguinem furtiva sobole non vitiat; bene de liberis, quibus nec de

* al. Reget.
* al. ferantur.

Muliebrium virtutum principatus pudicitia.

A matre erubescendum, nec de patre dubitandum est: bene in primis de se, quam a contumelia * externi corporis vindicat. Captivitatis nulla major calamitas est, quam ad alienam libidinem trahi. Viros Consulatus illustrat: eloquentia in nomen æternum effert: militaris gloria triumphusque novæ gentis consecrat. Multa sunt, quæ præclara ingenia nobilitent. Mulieris virtus proprie pudicitia est. Hæc Lucretiam Bruto æquavit, ne-

B scias an & prætulerit: quoniam Brutus non posse servire a femina didicit. Hæc æquavit, Corneliam Gracco: hæc Portiam alteri Bruto. Notior est marito suo Tanaquilla. Illum inter multa regum nomina jam abscondit antiquitas. Hanc rara inter feminas virtus, altius sæculorum omnium memoriæ, quam ut excidere possit, infixit. Imitentur ergo nuptæ, [c] Theano, Cleobulinam, Gorgunten, Timocliam, Claudias, atque

C Cornelias, & quum Apostolum malis mulieribus digamiam viderint ignoscentem, legant antequam religio nostra fulgeret in mundo, unicubas semper habuisse inter matronas decus; per illas Fortunæ muliebri sacra fieri solitum: nullum sacerdotem digamum, nullum [d] Flaminem bimaritum: Hierophantas quoque Atheniensium usque hodie cicutæ sorbitione castrari, & postquam in pontificatum fuerint allecti, viros esse desinere.

* al. castri

Laudes feminæ.

a Vetus edit. fortasse verius *iidem illi*. Mox in Veronensi & Cisterciensi mss. *quum primum lenocinium abscessit, timor quod licebat* &c. Casanatensis *sunor quod licebat*; fortasse est emendandum *tunc omne quod* &c.

b Alias *Nam quid ait Seneca? De viris*, inquit, *pauperibus dicam* &c. Martianæus mendose sub ipsa interrogandi nota *Nam quod, ait &c.* Deinde Casanatensis *in omen mariti* pro *nomen* &c.

c Mss. *Theanum*: sed Θεάνω Græce indeclinabiliter. De ipsa vero sapientissima Pythagoræ uxore, deque aliis illustribus feminis, vid. Plutarchum in fine γαμικ. Poliænum lib. 8. Stratag. Pro *Cleubulina* mendose in Chronico est *Deubulina*.

d Casanatensis *nullam Sacerdotem bigamam*. De Hierophantis, & cicutæ sorbitione, immo verius admotione masculis partibus vid. Origenem lib. 7. contra Celsum. Cæterum ex Tertulliano, ex quo pleraque alia Hieronymus mutuatus est, hanc quoque expressit periodum, ubi de Monogamia cap. ultimo, *Fortuna*, inquit, *muliebri coronam non imponit, nisi univira ..... Pontifex Maximus, & Flaminica nubunt semel* &c. Porro Flaminem innui Dialem a Hieronymo intellige, ut notum ex A. Gellio L. 10. c. 15. ubi plures Flaminicas Diales leges commemorat.

INCIPIT LIBER SECUNDUS.

Secunda Propositio Joviniani.

1. SECUNDA propositio est, eos qui fuerint baptizati, a diabolo non posse tentari. Et ne hoc stulte dicere videretur, adjecit: Quiquumque autem tentati fuerint, * ostendi eos aqua tantum, & non spiritu baptizatos, quod in Simone Mago legimus. Unde & Joannes dicit: *Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit: quoniam semen ipsius in eo manet: & non potest peccare, quia ex Deo natus est. Et in hoc manifesti * fiunt filii Dei, & filii diaboli.* Et in fine Epistolæ: *Omnis qui natus est ex Deo non peccat; sed generatio Dei conservat eum; & malignus non tangit eum.*

* al. ostendit

1. Joan. 3. 9.

* Mss. sunt

Ibid. 5. 18.

Hieronymus.

2. Revera fortis objectio, & quæ indissolubilis permaneret, nisi ipsius Joannis testimonio solveretur. Statim enim intulit: *Filioli custodite vos a simulacris.* Si omnis qui natus est ex Deo non peccat, & a diabolo tentari non potest, quomodo præcipit, ut caveant ne tententur? Et in eadem rursus Epistola: *Si dixerimus, * quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est. Si confiteamur peccata nostra, fidelis & justus est, ut remittat nobis peccata, & * mundet nos ab omni iniquitate. Si dixerimus, quia non peccavimus, mendacem facimus eum, & verbum ejus non est in nobis.* * Existimo quod Joannes baptizatus ad baptizatos scripserit, & quod omne peccatum a diabolo sit. Ille peccatorem se confitetur, & sperat remissionem post baptisma, peccatorum: & Jovinianus meus dicit: *Ne tangas me, quoniam mundus sum.* Quid ergo? contraria sibi Apostolus loquitur? Minime. In eodem quippe loco cur hoc dixerit, statim edisserit: *Filioli mei hæc scribo vobis, ut non peccetis. Sed & si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi. Et in hoc scimus, quod cognovimus eum, si mandata ejus observemus. Qui dicit se nosse eum, & mandata ejus non custodit, mendax est, & in eo veritas non est. Qui autem servat verbum ejus, vere in hoc caritas Dei perfecta est. In hoc scimus,*

1. Joan. 5. 21.

* al. quoniam. 1. Joan. 1. 8. & seqq.

* al. emundet.

* al. Æstimo.

Isai. 65. juxta LXX.

Ibid. 2. 1. & seqq.

A *quoniam in ipso sumus. Qui dicit se in ipso manere, debet sicut ille ambulavit, & ipse ambulare.* Propterea, inquit, scribo vobis, filioli mei: *Omnis qui natus est ex Deo, non peccat*, ut non peccetis, & tamdiu sciatis vos in generatione Domini permanere, quamdiu non peccaveritis. Immo qui in generatione Domini perseverant, peccare non possunt. *Quæ enim communicatio luci & tenebris? Christo & Belial?* Quomodo dies & nox B misceri nequeunt: sic nec justitia & iniquitas, peccatum & bona opera, Christus & Antichristus. Si susceperimus Christum in hospitio nostri * pectoris, illico * fugamus diabolum. Si peccaverimus, & per peccati januam ingressus fuerit diabolus, protinus Christus recedet. Unde & David post peccatum: *Redde mihi*, ait, *lætitiam salutaris tui*: scilicet quam peccando amiserat. *Qui dicit se nosse * eum, & mandata ejus* C *non custodit, mendax est, & in hoc veritas non est.* Christus veritas appellatur: [a] *Ego sum*, inquit, *via & vita & veritas.* Frustra nobis in eo * plaudimus, cujus mandata non facimus. Scienti bonum, & non facienti illud, peccatum est. *Quomodo corpus sine spiritu mortuum est, sic & fides sine operibus mortua est.* Nec grande putemus unum Deum nosse, quum & dæmones credant & contremiscant. *Qui dicit se in ipso manere, debet sicut ille ambulavit,* D *& ipse ambulare.* Eligat adversarius e duobus quod vult: optionem * ei damus. Manet in Christo, an non manet? Si manet, ita ergo ambulet ut Christus. Si autem temerarium est similitudinem virtutum Domini polliceri, non manet in Christo, quia non ingreditur ut Christus. Ille peccatum non fecit, neque inventus est dolus in ore ejus, qui quum malediceretur, non remaledixit, & tamquam agnus coram E tondente sic non aperuit os suum: ad quem venit princeps mundi istius, & invenit in eo nihil: qui quum peccatum non fecisset, pro nobis peccatum eum fecit Deus. Nos autem juxta Epistolam Jacobi, *multa peccamus omnes, & nemo mundus a peccatis, nec*

2 Cor. 6. 14. Peccatum fugat Christum, & inducit diabolum.

* al. corporis.

* al. fugabimus.

Ps. 50. 14.

Jan. 2.

a Joan. 14. 6.

* al. adplaudimus

Jacob. 2. 26.

1. Joan. 1. 6

* al. enim

1. Petr. 2.

Isai. 53.

Joan. 14.

Jacob. 3.

[a] Addit vetus editio *immo est*. In subsequenti Joannis versiculo voces *& vita* ex Mss. omnibus & Victorio supplevimus. Leviora alia nonnulla supra atque infra emendamus.

si unius quidem diei fuerit vita ejus : A Prov. 20. 9. *Quis enim gloriabitur castum se habere cor? aut quis confidet mundum se esse a peccatis? Tenemurque rei in similitudinem prævaricationis Adam*. Unde Psal. 50. 7. & David : *Ecce*, ait, *in iniquitatibus conceptus sum, & in delictis* [a] *concepit* a Job. 14. juxta LXX. & 9. *me mater mea*. Et beatus Job : *Si fuero justus, os meum impia loquetur, & si sine crimine, pravus inveniar. Et si purificatus in nive & lotus mundis manibus, satis me sorde tinxisti, & execratum est* B *me vestimentum meum*. Verum ne penitus desperemus, arbitrantes nos post peccata baptismi non posse salvari, sta- 1. Joan. 2. 1. tim hoc ipsum temperat : *Et si quis peccavit, advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi*. Hoc ad credentes post baptisma loquitur, & advocatum pro delictis eorum Dominum pollicetur. Nec dicit : C Si quid peccaveritis, advocatum habetis apud Patrem Christum, & ipse est propitiatio pro peccatis vestris, ne eos diceres, non plena fide baptisma consequutos; sed *Advocatum*, inquit, *habemus* [b] *apud Patrem Jesum Christum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris*, & non solum pro Joannis, illorumque peccatis; sed etiam pro totius mundi. In toto autem mundo & Apostoli sunt omnesque credentes. Ex quibus liquido comprobatur, post baptisma posse pec- D cari. Frustra enim habemus advocatum Jesum Christum, si peccari non potest.

Joan. 13. 10. Matth. 16. 18. 3. Petrus Apostolus, ad quem dictum fuerat : *Qui lotus est, non necesse habet ut iterum lavet*. Et, *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* : ab ancilla perterritus negat. Et Ibid. 26. ipse Dominus : *Simon, Simon, ecce*, inquit, *Satanas postulavit vos, ut cri-* Luc. 22. 31. *braret* * *sicut triticum. Ego autem rogavi* * al. quasi *pro te*, * *ne deficeret fides tua*. Et in E * al. ut non eodem loco : *Vigilate & orate, ne intretis in tentationem : spiritus quidem promtus est, caro autem infirma*. Quod si ante Crucem dictum responderis, certe post Crucem in Oratione Dominica dicimus : *Dimitte nobis debita nostra, sicut* Matth. 6. 12. *& nos dimittimus debitoribus nostris; & ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo*. Si non peccamus post baptisma, cur nobis poscimus peccata dimitti, quæ in baptismate jam dimissa sunt? Quid oramus ne intremus in tentationem, & ut liberemur a malo, si diabolus tentare non potest jam baptizatos? Aliud autem est, si ad catechumenos hæc oratio pertinet, & non convenit fidelibus & Christianis. Paulus electionis vas castigat corpus suum, & in servitutem redigit, ne aliis prædicans, ipse reprobus inveniatur. *Et datus est mihi*, in- 1. Cor. 9. quit, [c] *stimulus carnis, angelus Satanæ*, c *qui me colaphizet*. Et ad Corinthios : *Ti-* 2. Cor. 12. *meo*, inquit, *ne sicut serpens decepit Evam* Ibid. 11. 3. *in astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri a simplicitate quæ est in Christo*. Et alibi : *Cui autem aliquid donastis, & ego. Nam & ego quod donavi, si quid donavi*, 2. Cor. 2. 10. 11. *propter vos, in persona Christi, ut non circumveniamur a Satana. Non enim ejus igno-* 1. Cor. 10. 13. *ramus astutias*. Et rursum : *Tentatio vos non apprehendat, nisi humana. Fidelis autem Deus, qui non dimittet vos tentari supra id quod potestis; sed faciet cum tentatione* [d] *etiam proventum, ut possitis su-* d *stinere*. Et, *Qui sibi videtur stare, videat* * al. volumus. *ne cadat*. Et ad Galatas : *Currebatis be-* Galat. 5. 7. *ne, quis vos impedivit veritati non obedi-* 1. Thess. 2. 18. *re?* Et alibi * *Voluimus venire ad vos* : 1. Cor. 7. 5. *ego quidem Paulus, & semel & iterum, sed impedivit nos Satanas*. Et ad mari- Gal. 5. 16. 17. *tos : Et iterum revertimini ad idipsum, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram*. Et rursum : *Dico autem, spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis. Caro enim concupiscit adversus spiritum, & spiritus adversus carnem : hæc enim invicem adversantur sibi, ut non quæ vultis illa faciatis*. Ex utroque compacti, necesse est, ut utriusque contra se substantiæ bella patiamur. Et Ephes. 6. 12. ad Ephesios : *Non est nobis* * *pugna ad-* * al. colluctatio. *versus carnem & sanguinem, sed adver-* *sus* [e] *principatus, & potestates, adver-* e *sus rectores tenebrarum istarum, adversus spiritualia nequitiæ in cælestibus*. Et existimat aliquis securos, & dormientes

nos

a Duo mss. *peperit me*, sed Græcus ἐκίσσησέ με. Paulo post Casanatensis *& execratum est vestimentum meum*, absque *me*.

b Verba *apud Patrem* Martianæus omiserat : tum Casanatensis *pro Joannis, illorumque peccatis, quibus scribit; sed etiam &c.* Victorius maluit *aliorumque* tantum.

c Vetustiores duo mss. non habent verba *stimulus carnis*, quæ sunt equidem hodienum etiam in Græco textu σκόλοψ τῇ σαρκί; sed olim a quibusdam exemplaribus abfuisse, indicio est vetus Æthyopica versio, quæ illa non agnoscit. In subsequenti versiculo mss. omnes habent *ne forte sicut serpens &c.* Græc. μή πως : rursus *ita* desideratur. Denique inferius verba *si quid donavi* non agnoscunt, eadem versione Æthyopica suffragante.

d Veronensis ms. *& eventum*. Gr. ἔκβασιν : paulo post, illud *revertimini* desideratur, quemadmodum & infra verbum *concupiscit*, cum sequenti *enim*, quæ in nullis Hieronymianis exemplaribus inveniuntur.

e Antea erat *principes*, renuentibus mss. Mox Casanatensis *& dormientes esse post baptisma*.

nos esse debere post baptismum? Nec non ad Hebræos: *Impossibile est enim eos qui semel sunt illuminati, & gustaverunt donum cœleste, & participes facti sunt Spiritus Sancti, gustaveruntque nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque sæculi futuri, & prolapsi sunt, renovari iterum ad pœnitentiam, rursum crucifigentes sibimetipsis Filium Dei, & ostentui habentes.* Certe eos qui illuminati sunt, & gustaverunt [a] donum cæleste, & participes facti sunt Spiritus Sancti, gustaveruntque bonum Dei verbum, negare non possumus baptizatos. Si autem baptizati peccare non possunt, quomodo nunc Apostolus dicit, *Et prolapsi sunt?* Verum ne Montanus, & Novatus hic rideant, qui contendunt non posse renovari per pœnitentiam eos qui crucifixerunt sibimet Filium Dei, & ostentui habuerunt, consequenter hunc errorem solvit, & ait: *Confidimus autem de vobis dilectissimi meliora & viciniora saluti, tametsi ita loquimur. Non enim injustus est Deus, ut oblivriscatur [b] operis vestri, & dilectionis, quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis Sanctis, & nunc ministratis.* Et revera grandis injustitia Dei, si tantum peccata puniret, & bona opera non susciperet. Ita loquutus sum, inquit Apostolus, ut vos a peccatis retraherem, & desperationis metu facerem cautiores. Cæterum confido de vobis dilectissimi meliora & viciniora saluti. Neque enim justitiæ Dei est, ut obliviscatur bonorum operum, & ministerii quod propter nomen ejus exhibuistis, & exhibetis in Sanctos, & tantum meminerit peccatorum. Sed & Apostolus Jacobus sciens baptizatos posse tentari, & propria corruere voluntate: *Beatus*, ait, *vir qui suffert tentationem, quia quum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se.* Ac ne putaremus secundum illud Geneseos, ubi scribitur Abraham a Deo fuisse tentatum, nos quoque tentari a Deo: *Nemo*, inquit, *quum tentatur, dicat, quoniam a Deo [c] tentor. Deus enim intentator malorum est, ipse autem neminem tentat. Unusquisque vero tentatur a concupiscentia sua abstractus & illectus. Dehinc concupiscentia quum conceperit, parit peccatum: peccatum autem quum consummatum fuerit, generat mortem.* Liberi arbitrii nos condidit Deus, nec ad virtutes, nec ad vitia necessitate trahimur. Alioquin ubi necessitas, [d] nec corona est. Sicut in bonis operibus perfector est Deus, non est enim volentis, neque currentis, sed miserentis & adjuvantis Dei, ut pervenire valeamus ad calcem: sic in malis atque peccatis, semina nostra sunt incentiva, & perfectio diaboli. Quum viderit nos super fundamentum Christi * ædificare fœnum, ligna, stipulam, tunc supponit incendium. Ædificemus ergo aurum, argentum, lapides pretiosos, & tentare non audebit: quamquam & in hoc non sit certa & secura possessio. Sedet quippe leo in insidiis & in occultis, ut interficiat innocentem. *Et vasa figuli probat fornax, homines autem justos [e] tentatio tribulationis.* Et in alio loco scribitur: *Fili accedens ad servitutem Dei, præpara te ad tentationem.* Rursum idem Jacobus loquitur: *Estote factores verbi, & non auditores tantum. Si quis auditor est [f] verbi, & non factor, iste similis est viro, qui considerat vultum nativitatis suæ in speculo. Consideravit illud, & statim recedens oblitus est, qualis sit.* Frustra monuit, ut jungerent opera fidei, si post baptisma peccare non poterant. *Qui totam legem*, inquit, *servaverit, & peccaverit in uno, factus est omnium reus.* Quis nostrum absque peccato? *Conclusit Deus omnia sub delicto, ut omnibus misereatur.* Petrus quoque, *Novit*, inquit, *Dominus pios de tentatione * eripere.* Et de falsis doctoribus: *Hi sunt fontes sine aqua, & nebulæ turbinibus exagitatæ, quibus caligo tenebrarum reservatur. * Superba enim vanitatis loquentes * pelliciunt in desideriis carnis luxuriæ, eos qui paululum effugerant, & ad errorem reversi sunt.* Nonne tibi videtur, pinxisse sermo Apostolicus novam imperitiæ factionem? Aperiunt enim quasi fontes scientiæ, [g] quia quem non habent, doctrinarum promittunt imbrem, velut nubes Propheticæ, ad quas perveniat veritas Dei, & turbinibus exagitantur dæmonum atque vitiorum. Loquuntur grandia, & totus eorum sermo superbia est. *Immundus est autem apud Deum omnis qui exaltat cor suum.* Ut qui paululum refugerant a peccatis, ad suum re-

Marginalia: Hebr. 6. 4. & seqq. — Error Montani & Novati damnatur — Hebr. 6. 10. — Jacob. 1. 12. — Genes. 22. — Jacob. 1. 13. & seqq. — Liberi arbitrii homines conditi. — * al. ædificasse. — Eccli. 27. 6. — Eccli. 2. 1. — Jacob. 1. 22. & seqq. — Ibid. 2. 10. — Rom. 11. 32. — 2. Petr. 2. 9. — * al. eruere — Ibid. 17. 18. — * al. Superbia. — * al. pelliciunt. — Nova imperitiæ factio. — Proverb. 16. 5. juxta LXX.

a Amovimus hinc *Dei* nomen ex fide cod. Veronensis & Victorii auctoritate.
b Martian. post Erasm. addunt heic *boni* contra mss. fidem, ipsamque Victorii emendationem.
c Casanatensis cum Vulgata *tentatur*.
d Nescio an verius addunt veteres editi *nec damnatio*.
e Veronensis cum vet. edit. *ut in occultis interficiat*. Paulo post alii mss. *tentatio*. & *tribulationes*.
f Martian. post Erasm. omittunt heic *verbi*.
g Victorius *qui aquam non habent doctrinarum*.

revertantur errorem; & suadent in luxuria, ciborum carnisque [a] delicias. Quis enim non libenter * audiat: manducemus & bibamus, & in æternum regnabimus? Sapientes & prudentes, pravos vocant: eos vero qui dulces sunt in sermonibus, plus audiunt. Joannes Apostolus, immo in Joanne Salvator scribens Angelo Ephesi Ecclesiæ: *Scio*, inquit, *opera tua, & laborem & patientiam tuam, & quia sustinuisti propter nomen meum, & non defecisti: sed habeo adversus te, quod caritatem tuam primam reliquisti. Memor esto unde cecideris, & age pœnitentiam; & prima opera fac. Sin autem, veniam tibi, & movebo candelabrum tuum de loco, nisi pœnitentiam egeris*. Similiter & cæteras Ecclesias, Smyrnam, Pergamum, Thyatiram, Sardis, Philadelphiam, Laodiciam ad pœnitentiam provocat, & nisi revertantur ad opera pristina, comminatur. Et in Sardis paucos habere se dicit, qui non * coinquinaverunt vestimenta sua; & ambulaturi * sunt cum eo in albis, quia digni sunt. Cui autem * dicit: *Memento unde cecideris*. Et, *Ecce missurus est diabolus ex vobis in carcerem, ut tentemini*. Et, *Scio ubi habitas, ubi sedes est Satanæ*. Et, *In mente habe, qualiter acceperis, & audieris, & serva, & pœnitentiam age*, & reliqua, utique ei dicit qui credidit, & baptizatus est, & stans quondam, corruit per delictum.

[Margin: a; * al. audient.; Apoc. 2. 2. & seqq.; * al. coinquinaverint. * al. sint. * al. scribit]

4. Paulisper de veteri Testamento exempla distuleram, quia solent ubiquumque contra eos facit, dicere, *Lex & Prophetæ usque ad Joannem*. Cæterum quis ignorat sub * altera dispensatione Dei, omnes retro Sanctos ejusdem fuisse meriti, cujus nunc Christiani sunt? Quomodo ante Abraham placuit in conjugio; sic nunc virgines placent in perpetua castitate. Servivit ille Legi & tempori suo; [b] serviamus & nos Evangelio & tempori nostro, in quos fines sæculorum decurrerunt. David electus secundum cor Domini, qui omnes ejus fecerat voluntates, & qui in quodam Psalmo dixerat: *Judica me, Domine, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum, & in Domino sperans non infirmabor. Proba me, Domine, & tenta me, ure renes meos, & cor meum*, postea tentatur a diabolo, & post peccatum pœnitens loquitur: *Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam*. Magnum peccatum, magna deleri vult misericordia. Salomon, amabilis Domini, & cui bis Deus fuerat revelatus, quia amator mulierum fuit, a Dei amore discessit. Manassen impiissimum regem post captivitatem Babylonicam, in pristinam dignitatem * Liber Dierum restitutum refert. Et Josias vir sanctus, in campo Magedo ab Ægyptio rege confoditur. Jesus quoque filius Josedech, Sacerdos magnus, quamquam in typo præcesserit Salvatoris, qui nostra peccata portavit, & alienigenam sibi ex gentibus Ecclesiam copulavit, tamen secundum literam post Sacerdotium sordidatus inducitur, & stat diabolus a dextris ejus; & candida illi vestimenta deinceps redduntur. Superfluum est de Moyse & Aaron scribere, quod ad aquam contradictionis offenderint Deum, & terram repromissionis non intraverint: quum beatus Job Angelos quoque & omnem creaturam peccare posse commemoret, dicens: *Quid enim, numquid homo [c] coram Deo mundus est? Aut in operibus suis sine macula vir? Si contra servos suos non credit: & adversum Angelos suos pravum quid reperit; quanto magis habitantes in domibus luteis?* de quibus & nos ex eodem luto sumus. *Tentatio est vita hominis super terram*. Et cecidit Lucifer, qui mittebat ad universas nationes. Et ille qui in paradiso deliciarum inter duodecim nutritus est lapides, vulneratus a monte Domini, ad inferna descendit. Unde & Salvator in Evangelio: *Videbam*, inquit, *Satanam quasi fulgur de cælo cadentem*. Si altissima illa sublimitas cecidit, quis cadere non possit? Si in cælo ruinæ, quanto magis in terra? *Et tamen cum ceciderit Lucifer* (immo post casum coluber antiquus) *virtus ejus [d] in lumbis ejus, & potestas ejus super umbilicum ventris. Obumbrantur in eo arbores magnæ, & dormit juxta juncum & calamum & caricem. Ipse est rex omnium, quæ in aquis sunt:* ubi scilicet voluptas & luxuria, & propago, & irrigatio nuptiarum. *Quis enim denundabit faciem vestitus ejus?*

[Margin: Matth. 11.; * al. alta; Omnes retro Sancti ejusdem meriti, cujus nunc Christiani.; b; 1. Cor. 10.; 1. Reg. 13.; Ps. 25. 2. 2.; Psal. 50. 1.; Salomon amore mulierum a Deo discessit.; * Paralipomena.; Jesus Josedech typus Salvatoris; Job. 4. 17. & seqq.; c; Job. 7. 1.; Isai. 14.; Luc. 10. 18.; Job. 40. & seqq.; d; Cap. 41.]

a MSS. omnes *deliciis*. Mox pro *pravos*, olim *parvos* erat. Gravius legendum suspicatur *patruos*, erat enim antea *Sapienter prudentes*.

b Casanatensis cum Veronensi, *serviamus & nos legi & tempori nostro*.

c Veronensis *coram Domino mundus est, aut ab operibus* &c.

d MS. *in lumbis est* pro *ejus*.

ejus? Et portas vultus ejus quis aperiet? Saginantur in eo nationes, [a] & partiuntur eum Phœnicum gentes. Ac ne forsitan tacite legentis cogitatio putaret, eas tantum Phœnicum gentes & populos Æthiopum significari, quibus draco in escam datus sit, statim de his qui per mare hujus sæculi * transeunt, & ad portum salutis pervenire festinant, dicitur: *Et in navibus piscatorum caput ejus stat sicut * incus infatigabilis: reputat ferrum ut paleas, & sicut lignum * putre æs. Et omne aurum maris sub eo, sicut lutum. Fervescere facit abyssum, sicut vas æneum: æstimat mare sicut [b] deletum, & tartarum abyssi ut captivum. Omne altum videt.* Et arbitratur Jovinianus meus facile sibi eum posse succumbere. Quid loquar de sanctis viris & de Angelis, qui quum creaturæ Dei sint, possunt utique recipere peccatum? Filium Dei tentare ausus est, & prima ejus & secunda sententia repercussus, nihilominus caput levat, & tertio vulneratus, usque ad tempus recedit, differens magis tentationem, quam auferens: & nos nobis blandimur de baptismate: quod sicut priora peccata dimittit, sic in futurum servare non potest, nisi baptizati omni custodia servaverint cor suum?

* al. transierunt.

Job. 40. fine & 41. 5.

* al. incudo

* al. putridum.

Angeli possunt recipere peccatum.

Tertia quæstio

5. Tamdem pervenimus ad cibos, & Tertiæ quæstionis nobis opponitur difficultas: Ad hoc creata esse omnia, ut usui mortalium deservirent. Et quomodo homo, rationale animal, quasi quidam habitator & possessor mundi, Deo subjacet, & suum veneratur Auctorem, ita cuncta animantia, aut in cibos hominum, aut in vestitum, aut ad scindendam terram, aut ad subvectionem frugum, [c] aut ipsius hominis esse creata: unde & jumenta ab eo quod juvent, appellentur. *Quid est*, ait David, *homo, quod memor es ejus, aut filius hominis, quoniam visitas eum? * Minuisti eum paulo minus ab Angelis, gloria & honore coronasti eum, & constituisti cum super opera manuum tuarum. Omnia subjecisti sub pedibus ejus, oves & boves * universas, insuper & pecora campi. Volucres cæli & pisces maris, qui perambulant semitas maris.* Esto, inquit, bos ad arandum, ad sedendum equus, canis ad servandum, capræ ad lac, oves ad lanitia conditæ sint. Quis usus porcorum, absque esu carnium? quid capreæ, * cervuli, damulæ, apri, lepores, & hujusmodi venatio? quid anseres silvestres & domestici? quid anates? quid ficedulæ? quid attagen? quid fulica? quid turdus? Cur in domibus gallina discurrit? Si non comeduntur, hæc omnia frustra a Deo creata sunt. Verum quid opus est argumentis quum manifestissime Scriptura doceat, omne quod movetur, sicut olera herbarum, data nobis in escam: & Apostolus clamitet: *Omnia munda mundis, & nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur*: & venturos in novissimo, qui prohibeant nubere, & vesci cibis, quos Deus creavit ad utendum. Ipse Dominus vini potator & vorator a Pharisæis appellatur, & publicanorum conviva & peccatorum: Zachæi prandium non recusans, vadens ad nuptiarum epulas. Porro aliud est, si stulta contentione dicitis, eum isse ad [d] prandium jejunaturum, & impostorum more dixisse: hoc comedo, illud non comedo: nolo vinum bibere, quod ex aquis creavi. In typo sanguinis sui non obtulit aquam, sed vinum. Post resurrectionem piscem, & favum comedit, non [e] sesama, nuces & sorbitiunculas. Petrus Apostolus non exspectat stellam more Judaico, sed hora sexta in solarium pransurus ascendit. Paulus in navi panem frangit, non caricas. Timotheo dolenti stomachum, vinum suadet bibere, non piracium. De ciborum sibi placent abstinentia, quasi non & superstitio Gentilium [f] Castum Matris Deum observet & Isidis.

Psal. 8. 5. & seqq.

* al. minorasti.

* al. universa.

* al. cervi

Gen. 9.

Rom. 14. 20

1. Tim. 4.

6. Sequar ergo vestigia propositionis ex-

a Expungo heic vocem *Æthiopum*: quam subdunt hucusque editi, in mss. vero nullis, neque veteri editione invenitur, eamque nec Hebræus textus, nec versio ulla recipit, immo ne illa quidem antiqua, quam cum obelis, & asteriscis Hieronymus edidit, & quam operæ pretium erit conferre cum hisce ex Græco testimoniis. Mox Gravius pro *datus sit*, legit, *dandus est*.

b Græce est ἐξάλειπτρον, quod est unguentarium vas, testibus Polluce, & Suida: quemadmodum & alii Interpretes atque ipse innuit Hieronymus in versione ex Hebræo. Sed vetus Latinus interpres facili oculorum lapsu legit, ἐξάλειπτον, ab ἐξαλείφω, *deletum*.

c Casanatensis *& ipsius hominis*. Mox recolendus Hieronymus noster in c. 1. Isaiæ, Lactantius libro 2. c. 11. *Ut in excolenda terra juvarent, jumenta sunt dicta.* Vide Columellam initio libri 6.

d Fecimus *prandium* pro eo quod erat antea *nuptias*, urgentibus mss. ad unum omnibus.

e Vetus editio *caricas* mss. promiscue *sisama* & *sesama*. In fine addit Casanatensis *exspectat*, quemadmodum infra habetur.

f Falso & contra mss. quoque fidem hactenus obtinuit *Cossum* pro *Castum*, quam lectionem Martianæus dum explicare conatus est, novo errore cumulavit. Cossos vermiculos roboribus innascentes indicari ait, quos ipse infra Hieronymus describit, & ξυλοφάγους appellat, eosque in Ponto, ac Phrygia comedere luxuriam esse tradit: & Plinius quoque lib. 17. cap. 24. *Luxuria*, inquit, *Cossos roborum delicatiores adhibere in cibo*. Sed minime ista ad rem sunt, neque aliquid cum Cybeles Isidisque mysteriis Cossi vermiculi habent, eoque ipso sensu *Cossum observare*, nihil est. Contra *Castum* Isidis & Cybeles veteres nonnulli memorant. Tertullianus de jejuniis adver-

Hieronymus.

expositæ: & antequam ad Scripturas veniam, doceamque ex eis Deo grata jejunia, & acceptabilem continentiam, argumentis Philosophorum argumenta componam; & probabo, non Empedoclis & Pythagoræ nos dogma sectari, qui propter μετεμψύχωσιν, omne quod movetur & vivit, edendum non putant; & ejusdem criminis reos arbitrantur, qui abietem quercumque succiderint, cujus parricidæ sunt & venefici: sed venerari Conditorem nostrum, qui in usus hominum cuncta * creavit. Et quomodo bos ad arandum, equus ad sedendum, canes ad servandum, capræ ad lac, oves ad lanitia conditæ sunt: ita sues & cervos, & capreas & lepores, [a] & cætera: sed illa non statim ad comedendum creata esse, sed in alios usus hominum. Si enim omne quod movetur & vivit, ad vescendum factum est, & præparatum gulæ, respondeant mihi, cur elephanti, cur leones, ursi, leopardi, lupi: cur viperæ, scorpii, cimices, culices, pulicesque: cur vultur, aquila, corvus, accipiter: cur ceti, delphines, phocæ, minutæque cochleolæ conditæ sint? Quis nostrum leonem, quis viperam, quis, vulturem, quis ciconiam, quis milvum, quis reptantes in littoribus vermiculos umquam * comedit? Sicut igitur hæc proprios usus habent, ita possumus dicere & cæteras bestias, pisces, [b] aves non ad esum, sed ad medicinam creatas. Denique carnes viperæ, unde theriaca conficitur, quantis rebus aptæ sint, norunt Medici. Segmenta eboris in medelas [c] varias assumuntur. Fel hyenæ oculorum restituit claritatem, & stercus ejus & canum putrida curat vulnera. Et (quod forsitan legenti mirum sit) hominis fimus quantis curationibus proficiat, Galenus ἐν ἁπλοῖς docet. Ajunt Physici, quod pellis colubri, qua exuitur, decocta in oleo, mire dolorem aurium mitiget. Quid ita inutile videtur nescientibus ut cimices? Si sanguisuga faucibus hæserit, fumo ejus excepto, statim evomitur: & difficultas urinæ hujus appositione laxatur. Porcorum autem, & anserum, & gallinarum, phasianorumque adipes quid commodi habeant, omnes Medicorum declarant libri: * quos si legeris, videbis, tot curationes esse in vulture, quot membra sunt. Pavi fimus podagræ fervorem mitigat. * Grues, ciconiæ, fel aquilæ, sanguis accipitris, struthio-camelus, ranæ, chamæleontes, hirundinis stercus, & carnes, quibus morbis aptæ sint, dicerem, si mihi propositum esset de medela corporum disputare. Legat qui vult Aristotelem & Theophrastum prosa, Marcellum Sidetem, & [d] nostrum Flavium hexametris versibus disserentes: Plinium quoque Secundum, & Dioscoridem, & cæteros tam Physicos quam Medicos, qui nullam herbam, nullum lapidem, nullum animal tam reptile, quam volatile, & natatile, non ad suæ artis utilitatem referunt. Igitur quum mihi dixeris, cur porcus creatus est? statim tibi respondebo, puerorum more certantium, cur viperæ, cur scorpii? Nec Deum superfluorum judicabis artificem, quia plurimæ & bestiæ & volucres sunt, quas tuæ fauces recusent. Sed ne contentiosum hoc, & pugnax magis videatur esse quam verum, audi idcirco sues, & apros, & cervos, & reliquas animantes creatas, ut milites, & athletæ, nautæ, Rhetores, metallorumque fossores, & cæteri duro operi mancipati haberent cibos, quibus fortitudo corporum necessaria est: qui portant arma & cibaria: qui pugnis & calcibus sua invicem membra debilitant, qui remos tra-

* al. generavit.

* al. comederit.

* al. quod

* al. Gruis

Physici qui prosa & versibus scripserunt

adversus Psychicos cap. 16. *In nostris Xerophagiis blasphemias ingerens, CASTO Isidis & Cybeles eos adæquas.* Arnobius lib. 5 *Quid temperatis ab alimonio panis, cui rei nomen dedistis CASTUS.* Paria his habet incertus Auctor apud Suidam in voce Μητρωακά, quas καστείας vocat. Τὰς δὲ Μητρωακὰς παρὰ Ῥωμαίοις ἢ καὶ πρότερον παρὰ Φρυξὶ, σπουδασθείσας καστείας ἑκάστου μηνὸς ἦγον. *Matrales* (Matris Deum) *Castimonias, quæ a Romanis, & ante hos a Phrygibus observabantur, singulis sibi mensibus indicebat.* Porro sunt qui rem castam interpretentur, alii expiationem; malim ego abstinentiæ ritum in cibis intelligi. Id certe innuunt laudata Tertulliani, atque Arnobii testimonia, quibus concinere illud puto ipsius Hieronymi Epist. 107. ad Lætam num. 10. *Cultores Isidis & Cybeles gulosa abstinentia Phasides aves, ac fumantes turtures vorant, ne scilicet Cerealia dona contaminent.* Nimirum pane abstinebant. Luculentissime vero infra hoc ipso in libro, *Quomodo,* inquit, *Virginitati veræ non præjudicat imitatio Virginum Diaboli, ita nec veris jejuniis CASTUM* (erat heic quoque *Castorum*) *Isidis & Cybeles, & quorumdam ciborum in æternum abstinentia, maxime cum apud illos jejunium panis, sagina carnium compensetur* Vid. quæ ibi insuper adnotamus.

a Cisterciens. cum Casanatensi ms. *Et cætera hujusmodi non statim ad comedendum* &c.

b Vocem *aves* ex omnibus mss. & Veteri editione suffecimus.

c Alias erat *aurium* pro *varias*. Mox *Aquilæ* pro *Hyennæ*, quod Gravius probat. Vide Plinium lib. 29. c. 6. Dioscoridem quoque, & Galenum in ἁπλοῖς, idest simplicium medicamentorum natura, e quibus isthæc omnia ferme delibantur.

d Grammaticum intellige, *cujus de medicinalibus versu compositos extare libros* ipse testatur in Catalogo c. 80. Sunt qui hunc eumdem esse putent cum Flavio Capro, alii, sed perperam, *Fannium* pro *Flavium* legunt. Casanatensis *Flavum*.

trahunt, quorum latera ad clamandum dicendumque sunt valida: qui subvertunt montes, & sub [a] sudo & imbribus dormiunt. Cæterum nostra Religio, non πύκτην, non athletam, non nautas, non milites, non fossores; sed sapientiæ erudit sectatorem, qui se Dei cultui dedicavit: & scit cur creatus sit, cur versetur in mundo, quo abire festinet. Unde & Apostolus loquitur: *Quando infirmor, tunc, fortior sum*. Et, *Si exterior noster homo corrumpitur, sed interior renovatur de die in diem*. Et, *Cupio dissolvi, & esse cum Christo*. Et, *Carnis curam ne feceritis in desideriis*. Numquid omnibus præceptum est, ne duas tunicas habeant: ne cibos in pera, æs in zona virgam in manu, [b] calceamentum in pedibus? ut vendant universa quæ possident, dentque pauperibus, & sequantur Jesum? * Sed his utique, qui volunt esse perfecti. Alioquin a Joanne Baptista aliud præcipitur militibus, aliud publicanis. Dominus autem dicit in Evangelio ad eum, qui se jactaverat Legis universa complesse: *Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & veni sequere me*. Ne grave onus nolenti videretur imponere, in propria audientis voluntate dimisit dicens: *Si vis perfectus esse*. Quamobrem & ego tibi dicam: Si vis perfectus esse, bonum est vinum non bibere, & carnem non manducare. Si vis perfectus esse, melius est saginare animam, quam corpus. * Si autem parvulus es, & coquorum jura te delectant, nemo eripit faucibus tuis esculentas dapes. Manduca & bibe, & si tibi placet, cum Israele lude consurgens, & canito: *Manducemus & bibamus, cras enim moriemur*. Manducet & bibat, qui post cibos exspectat interitum; qui cum Epicuro dicit: Post mortem nihil est, & mors ipsa nihil est. Nos Paulo credimus intonanti: *Esca ventri, & venter escis. Deus autem & hunc & illam destruet*.

Nostra Religio erudit sapientiæ sectatorem.

2. Cor. 12. 10. Ib. 4. 16. & Coloss. 3. Phil. 1. 23. Rom. 13. 14. Matth. 10. & Marc. 6.

* al. *Sed de his*

Mat. 19. 21.

* al. *Si autem adhuc parvulus*

1. Cor. 15. 32.

Epicuri sententia damnata.

1. Cor. 6. 13.

7. Hæc [c] autem de Scripturis pauca posuimus, ut congruere nostra cum Philosophis doceremus. Cæterum quis ignoret, unamquamque gentem non communi lege naturæ, sed his, quorum apud se copia est, vesci solitam? Verbi gratia, Arabes & Saraceni, & omnis eremi barbaria, camelorum lacte & carnibus vivit: quia hujuscemodi animal pro [d] temperie & sterilitate regionum facile apud eos & gignitur & nutritur. Hi nefas arbitrantur, porcorum vesci carnibus. Sues enim, qui glande, castaneis, radicibus filicum, & hordeo ali solent, aut raro apud eos, aut penitus non inveniuntur: & si inventi fuerint, alimenta non habent, quæ supra diximus. E regione septentrionales populos, si ad esum asinorum camelorumque compellas [e] simile putabunt eorum vesci carnibus, ac si lupum comedere cogantur, aut corvum. In Ponto & Phrygia, vermes albos & obesos, qui nigello capite sunt, & nascuntur in lignorum carie, pro magnis reditibus paterfamilias exigit. Et quomodo apud nos attagen & ficedula, mullus & scarus in deliciis computantur: ita apud illos * ξυλοφάγον comedisse luxuria est. Rursum Orientales & Lybiæ populos, quia per desertum & calidam eremi vastitatem locustarum nubes reperiuntur, locustis vesci moris est. Hoc verum esse Joannes quoque Baptista probat. Compelle Phrygem & Ponticum, ut locustam comedat, nefas putabit. Coge Syrum, Afrum, & Arabem, ut vermes Ponticos glutiat, ita eos despiciet, ut muscas, [f] millepedas, & lacertos. Quamquam Syri & crocodilis terrenis, Afri etiam lacertis viridibus vesci soleant. In Ægypto & Palæstina propter boum raritatem nemo vaccam comedit, taurorumque carnes & boum vitulorumque assumunt in cibis. At in nostra provincia scelus putant vitulos devorare. Unde & Imperator Valens nuper legem per Orientem dederat, ne quis vitulorum carnibus vesceretur, utilitati agriculturæ providens, & pessimam judaizantis vulgi emendans consuetudinem, pro altilibus & [g] lactentibus, vitulos consumentis. Nomades, & Troglodytæ, & Scythæ, & Hunnorum nova feritas, semicrudis vescuntur carnibus. Porro Ichthyophagi, gens errrans in littore maris Rubri, super petras solis calore ferventes assant pisces, & hoc solo alimento victitant. Sarmatæ, Quadi,

Gentium variarum victus.

* al. ξυλοφάγιον.

Locustæ Joannis Baptistæ.

Valentis lex de vitulis non comedendis.

[a] In Casanatensi & veteri editione *sub divo*, lege *sub dio*.

[b] Plurium numero mss. *calceamenta*. Infra illa *& da pauperibus* in Casanatensi non habentur.

[c] Mss. *Hæc pauca de Scripturis, ut congruere* &c.

[d] Iidem mss. *pro tempore*, non *temperie*.

[e] Supino errore penes Martianæum erat *simulque* pro *simile*: quemadmodum mss. & Victorius emendant.

[f] Alias *mille pedias*. Est autem *millepeda* vermis genus multis innixum pedibus. Paulo post *caritatem* alii habent pro *raritatem*.

[g] Sic vocant porculos tenellos, quos & Græci γαλακτηνούς. Vid. Laertium in Pythagora.

di, Wandali, & innumerabiles aliæ gentes, equorum & vulpium carnibus delectantur. Quid loquar de cæteris nationibus, quum ipse adolescentulus in Gallia [a] viderim * Atticotos, gentem Britannicam, humanis vesci carnibus: & quum per silvas porcorum greges & armentorumque pecudumque reperiant, pastorum nates & feminarum, & papillas solere abscindere, & has solas ciborum delicias arbitrari? Scotorum natio uxores proprias non habet: & quasi [b] Platonis politiam legerit, & Catonis sectetur exemplum, nulla apud eos conjux propria est; sed ut cuique libitum fuerit, pecudum more lasciviunt. Persæ, Medi, Indi, & Æthiopes, regna non modica, & Romano [c] regno paria, cum matribus & aviis, cum filiabus & neptibus copulantur. [d] Messagetæ & Derbices miserrimos putant, qui ægrotatione moriantur: & parentes, cognatos, propinquos, quum ad senectam venerint, jugulatos devorant: rectius esse [e] ducentes, ut a se potius, quam a vermibus comedantur. Tibareni quos dilexerint, senes [f] suspendunt in patibulis. Hircani volucribus & canibus semivivos projiciunt: Caspii iisdem bestiis mortuos. Scythæ eos qui a defunctis amati sunt, vivos infodiunt cum ossibus mortuorum. Bactri canibus ad hoc ipsum nutritis, objiciunt senes. Quod quum Alexandri Præfectus [g] Stasanor emendare voluisset, pene amisit provinciam. Coge Ægyptium, ut ovium lacte vescatur: impelle, si vales, Pelusioten, ut manducet cepe. Singulæ pene in Ægypto civitates singulas bestias & monstra venerantur: & quodquumque coluerint, hoc inviolabile & sacrum putant. Unde & urbes quoque apud eos ex animalium vocabulis nuncupantur: Leonto, Cyno, Lyco, Busyris, Thmuis, quod interpretatur *hircus*. Et ut sciremus quales Deos semper Ægyptus recepisset, nuper ab Hadriani amasio urbs eorum [h] Antinous appellata est. Pervides igitur, quod non solum in esu, sed & in sepulturis, & in connubiis, & in omni conversatione unaquæque gens suo ritu & proprietatibus victitet: & hoc eam naturæ legem putare, quod didicit. Verum fac esum carnium cunctis nationibus esse communem; & passim licere, quod passim gignitur. Quid ad nos, quorum conversatio in cælis est: qui super Pythagoram & Empedoclem, & omnes sapientiæ sectatores, non ei debemur cui nascimur, sed cui renascimur: qui repugnantem carnem, & ad libidinum incentiva rapientem, inedia subjugamus? Esus carnium, & potus vini, ventrisque saturitas, seminarium libidinis est. Unde & Comicus: „ Sine Cerere, inquit, & Libero friget „ Venus.

* al. Scotos

Variarum Gentium mores

Singulæ Ægypti civitates, singulas bestias colebant.

8. Per quinque sensus, quasi per quasdam fenestras, vitiorum ad animam introitus est. Non potest ante metropolis & arx mentis capi, nisi per portas ejus irruerit hostilis exercitus. Horum perturbationibus anima prægravatur: & capitur aspectu, auditu, odoratu, sapore, tactu. Si Circensibus quispiam delectetur: si athletarum certamine: si mobilitate histrionum: si formis mulierum: splendore gemmarum, vestium, metallorum, & cæteris hujuscemodi, per oculorum fenestras animæ capta libertas est, & impletur illud propheticum: *Mors intravit per fenestras* (Jer. 21.)

Quinque sensus, vitiorum introitus.

a Amianus Marcellinus lib. 26. c. 4. *Atacottos* legit. *Picti*, inquit, *Saxonesque*, *& Scoti*, *& Atacotti Britanos ærumnis vexavere continuis*. Vide Hieronymum Epistola 69. numero 3

b Plato enim communes uxores in Republica sua volebat esse. Cato propriam Hortensio commodavit, ut sub prioris libri finem notatum est.

c Vocem *regno* expungendam contendit vir doctus. Mss. autem *imperio* habent pro *regno*, idque magis placet. Proditum vero ab aliis quoque auctoribus, quod de Persis, Medis &c. Hieronymus narrat.

d Subsequentes historias variarum gentium, quemadmodum & alia non pauca, Hieronymus ex Porphyrii libro περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων mutuatus est, immo ad verbum pene transtulit. Quædam modo subnecto, ex quibus S. Doctoris contextus nonnihil expoliri ac restitui potest. Ἱστοροῦνται γοῦν, inquit ille, Μασσαγέτας καὶ Δέρβικες ἀθλιωτάτους ἡγεῖσθαι τῶν οἰκείων τοὺς αὐτομάτως τελευτήσαντας. Διὸ καὶ φθάσαντες καταθύουσιν καὶ ἑστιῶνται τῶν φιλτάτων τοὺς γεγηρακότας. Τιβαρηνοὶ δὲ ζῶντας κατακρημνίζουσιν τοὺς ἐγγυτάτω γέροντας. Ὑρκάνιοι δὲ καὶ Κάσπιοι, οἱ μὲν οἰωνοῖς καὶ κυσὶν παραβάλλουσι ζῶντας, οἱ δὲ τεθνεῶτας, Σκύθαι δὲ συγκατορύττουσιν ζῶντας, καὶ ἐπισφάττουσι ταῖς πυραῖς, οὓς ἠγάπων οἱ τεθνεῶτες μάλιστα. Καὶ Βάκτριοι μὲν τοῖς κυσὶ παραβάλλουσι ζῶντας τοὺς γεγηρακότας, καὶ τοῦτ' ἐπιχειρήσας καταλῦσαι Στασάνωρ ὁ Ἀλεξάνδρου ὕπαρχος μικροῦ τὴν ἀρχὴν ἀπέβαλεν.

e Casanarensis *rectius esse dicentes*, tum alii omnes mss. *consummantur* pro *comedantur*. Porro de Messagetis, quæ Scytharum gens est, eadem fere narrat Sextus Empyricus Pyrrhon. Hypotypos. De Derbicibus Helianus IV. 1. Var. Tertullianus Apologetici cap. 9. *Ajunt & apud quosdam gentiles Scytharum defunctum quemque a suis comedi*. Verius contra Marcion. lib. 1. *Parentum cadavera cum pecudibus cæsa convivio convorant; qui non ita decesserint, ut escatiles fuerint, maledicta mors est*.

f Porphyrius dicit κατακρημνίζουσιν, quod proprie est, *præcipitant*, uti etiam ex Theodoreti sermone de Legibus patet.

g Falso hactenus obtinuerat in editis libris omnibus, *Nicanor* pro *Stasanor*, quod nomen mss. duo Veronensis & Cisterciensis præferunt. Græcus quoque Porphyrii textus Στασάνωρ, atque historiæ testimonium probat.

h Antea erat *Antinois*. Sed *Antinous*, ut in mss. habetur pro *Antinoupolis* passim apud veteres occurrit, neque aliter fere unquam ea civitas appellatur. Ammian. Marcellinus lib. 22. *Antinoopolin, quam Hadrianus in honorem Antinoi ephebi condidit*. Græci Ἀντινὼ dicunt: hinc Antino pro Antinopolis, ut Pano pro Panopolis, atque ut heic ipse Hier. habet, Cyno pro Cynopolis.

nostras [a] *vestras*. Rursum auditus vario organorum cantu, & vocum inflexionibus delinitur: & carmine Poetarum & Comœdiarum, mimorumque urbanitatibus & strophis, quidquid per aures introiens, virilitatem mentis effeminat. Odoris autem suavitas, & diversa thymiamata, & amomum, & cyphi, oenanthe, [b] muscus, & peregrini muris pellicula, quod dissolutis, & amatoribus conveniat, nemo nisi dissolutus negat. Porro ciborum aviditas, quod avaritiæ mater sit, & animum quasi quibusdam compedibus degravatum in terra teneat, quis ignorat? Propter brevem gulæ voluptatem, terræ lustrantur & maria; & ut mulsum vinum pretiosusque cibus fauces nostras transeat, totius vitæ * opera desudamus. Tactus autem alienorum corporum, & feminarum ardentior appetitus, vicinus insaniæ est. Ob hunc sensum cupimus, irascimur, gestimus, [c] invidemus, æmulamur, solliciti sumus, & expleta voluptate per quamdam pœnitudinem, rursus accendimur: quærimusque facere, quod quum fecerimus, iterum pœniteamus. Igitur quum per has portas, quasi quidam perturbationum cunei ad arcem nostræ mentis intraverint, ubi erit libertas, ubi fortitudo ejus, ubi de Deo cogitatio: maxime quum tactus depingat sibi etiam præteritas voluptates, & recordatione vitiorum cogat animam compati, & quodammodo exercere quod non agit?

* Ms. *opere*

Vicinus insaniæ amor mulierum.

9. His igitur rationibus invitati multi Philosophorum, reliquerunt frequentias urbium, & hortulos suburbanos, ubi ager irriguus, & arborum comæ, & susurrus avium, fontis speculum, rivus immurmurans, & multæ oculorum auriumque illecebræ: ne per luxum & abundantiam copiarum, animæ fortitudo mollesceret, & ejus pudicitia construpraretur. * Inutile quippe est crebro videre per quæ aliquando captus sis, & eorum te experimento committere, quibus difficulter careas. Nam & Pytagoræi hujuscemodi frequentiam declinantes, in solitudine & desertis locis habitare [d] consueverunt. Platonici quoque & Stoici in templorum lucis & porticibus versabantur, ut admoniti * angustioris habitaculi sanctitate, nihil aliud quam de virtutibus cogitarent. Sed & ipse Plato quum esset dives, & thoros ejus Diogenes lutatis pedibus conculcaret: ut posset vacare Philosophiæ, elegit [e] Academiam villam ab urbe procul, non solum desertam, sed & pestilentem: ut cura & assiduitate morborum, libidinis impetus frangeretur: discipulique sui nullam aliam sentirent voluptatem, nisi earum rerum quas discerent. Quosdam legimus effodisse sibi oculos, ne per eorum visum a contemplatione Philosophiæ avocarentur. Unde & Crates ille Thebanus, projecto in mari non parvo auri pondere, [f] Abite, inquit, pessum malæ cupiditates: ego vos mergam, ne ipse mergar a vobis. Quod si quis * existimat & abundantia ciborum potionumque [g] se perfrui, & vacare posse sapientiæ, hoc est, & versari in deliciis, & deliciarum vitiis non teneri, seipsum decipit. Quum enim procul ab his remoti sæpe capiamur naturæ illecebris, & cogamur ea cupere, quorum copiam non habemus; quanto magis, si circumdati retibus voluptatum, esse nos liberos arbitremur? Sensus noster illud cogitat, quod videt, audit, odoratur, gustat, attrectat, & ad ejus rei trahitur appetitum, cujus capitur voluptate. Quod mens videat, & mens audiat; & quod nec audire quippiam, nec videre * possimus, nisi sensus in ea quæ cernimus, & audimus fuerit intentus, vetus quoque sententia est. Difficile est, immo impossibile, [h] deliciis & voluptatibus affluentes, non ea cogitare quæ gerimus: frustraque quidam simulant salva fide, & pudicitia & integritate mentis, se abuti voluptatibus, quum contra

* periculosum & noxium.

* al. *angustioris*.

Crates Thebanus.

* al. *æstimat*.

* al. *possemus*.

tra

[a] Viictorius maluit *nostras*, dissentiente Græco ὑμῶν. Mox Veronensis *flexionibus* pro *inflexionibus*: denique vetus editio cum Victor. *Comœdorum* pro *Comœdiarum*.

[b] Consule de hisce odoramentis Dioscoridem. De ciborum aviditate exempla apud Petronium in Satyrico. *Mulsum*, quod nominat, in Macro Poeta, quem recenset Sigebertus, Vinum, vel etiam aqua est melle dilura.

[c] Casanatensis isthæc *invidemus, æmulamur, solliciti sumus* non agnoscit. Deinde vetus editio *plenitudinem* habet pro *pœnitudinem*, ex mss. vero omnibus *accendimur* reposui, pro eo quod erat *accendimus*.

[d] Mss. *consueverant*. Emendamus paulo post *templorum lucis* pro eo quod hactenus obtinuit, *locis*, incongruo sensu atque inutili, & contra castigatiorum codicum fidem. Gravius quoque *lucis* reponi maluit, sed jamdiu olim Abaelardus locum hunc recitans lib. 2. Theolog. Christian. ita legerat.

[e] Ita ex Abaelardo modo laudato legimus, veteri quoque editione consentiente. Antea erat *Academicam villam*, male; notum quippe istud exstitisse villæ nomen *Academia*.

[f] S. Gregorius Nazanzenus Orat. in laudem S. Basilii, hanc aliam a Cratete tunc pronuntiatam sententiam laudat, *Crates Cratetem Thebanum libertate donat*. Vid. Epist. 118. ad Julian. num. 5.

[g] Vetus edit. *semper frui*: tum Veronensis ms. *inter delicias*.

[h] Casanatensis *divitiis* pro *deliciis*.

tra naturam sit, copiis voluptatum sine voluptate perfrui: & Apostolus hoc ipsum cavens, dixerit: *Quæ autem in deliciis est* [a], *vivens mortua est*. (1. Tim. 5. 6.)

10. Sensus corporum quasi equi sunt, sine ratione currentes, anima vero in aurigæ modum retinet frena currentium. Et quomodo equi absque rectore præcipites * ruunt (* al. *sunt*.): ita corpus sine ratione & imperio animæ, in suum fertur interitum. Alia quoque [b] comparatio animæ & corporis a Philosophis ponitur: corpus puerum, animam pædagogum esse dicentibus. (Corpus puer, anima pædagogus.) Unde [c] & Historicus: *Animæ*, inquit, *imperio, corporis servitio magis utimur. Alterum nobis cum dis, alterum cum belluis commune est*. Igitur nisi vitia * adolescentis (* al. *adolentis*.) & pueri, prudentia pædagogi rexerit, omnis conatus ejus & impetus ad lasciviam properant. Sine quattuor sensibus vivere possumus, id est, sine aspectu, auditu, odoratu, atque complexu. Absque gustu autem & cibis impossibile est humanum corpus subsistere. Adesse ergo debet ratio, ut tales ac tantas sumamus escas, quibus non oneretur corpus, nec libertas animæ prægravetur, quia & comedendum est, & deambulandum, & dormiendum, & digerendum, & postea inflatis venis, incentiva libidinum sustinenda. [d] *Luxuriosa res vinum, & contumeliosa ebrietas*. (*Prov.* 20. 1.) Omnis qui cum his miscetur, non erit sapiens. Nec tales accipiamus cibos, quos aut difficulter digerere, aut comesos, magno partos & perditos labore doleamus. Olerum, pomorum, ac leguminum, & facilior apparatus est, & arte impendiisque cocorum non indiget: & sine cura sustentat humanum corpus, moderateque sumtus (quia nec avide devoratur, quod irritamenta gulæ non habet) leviori digestione concoquitur. (Cibus facilior, qui susten at corpus.) Nemo enim uno aut duobus cibis, hisque vilibus usque ad inflationem ventris oneratur, quæ diversitate carnium, & saporis delectatione [e] concipitur. Quum variis nidoribus fumant patinæ, ad esum sui, expleta esurie, quasi captivos trahunt. Unde & morbi ex saturitate nimia concitantur, multique impatientiam gulæ, vomitu remediantur, & quod turpiter ingesserunt, turpius egerunt.

11. Hippocrates in Aphorismis docet, crassa & obesa corpora, quæ crescendi mensuram compleverint, nisi cito ablatione sanguinis imminuantur, in paralysim & pessima morborum genera erumpere, & idcirco esse necessariam demtionem, ut rursum habeant in quæ possint crescere. Non enim manere in uno statu naturam corporum, sed aut crescere semper, aut decrescere, nec posse vivere animal, nisi crescendi capax sit. Unde & Galenus * vir (* al. *vel*.) doctissimus, Hipocratis interpres, athletas, quorum vita & ars sagina est, [f] dicit in Exhortatione medicinæ (Oratione suasoria ad Artes cap. ultimo.), nec vivere posse diu, nec sanos esse: animasque eorum ita nimio sanguine & adipibus, quasi luto involutas, nihil tenue, nihil cæleste, sed semper de carnibus, & ructu, & ventris ingluvie cogitare. Diogenes tyrannos, & * subversiones (* al. *subversores*) urbium, bellaque vel hostilia, vel civilia, non pro simplici victu olerum pomorumque; sed pro carnibus & epularum deliciis asserit excitari. Quodque mirandum sit, Epicurus voluptatis assertor, omnes libros suos replevit oleribus & pomis, & vilibus cibis dicit esse vivendum (*Vid. Lactantium l.* 3 *c.* 17.), quia carnes, & exquisitæ epulæ, ingenti cura ac miseria præparentur, majoremque pœnam habeant in * inquirendo (* al. *quærendo*.), quam voluptatem in abutendo. Corpora autem nostra cibo tantum & potu indigere. Ubi aqua & panis sit, & cætera his similia, ibi naturæ satisfactum. (*Vid. Laertium l.* 10. *& Senecam l.* 3 *Ep.* 2. *&* 25.) Quidquid supra fuerit, non ad vitæ necessitatem spectare; sed ad vitium voluptatis. Bibere, & comedere, non deliciarum [g] ardorem, sed sitim famemque restinguere. Qui carnibus vescantur, indigere etiam his quæ non sunt carnium. Qui autem simplici victu abutantur, eos carnes non requirere. Sapientiæ quoque ope-

[a] Amovi hinc vocem *vidua*, quam nec Hieronymiani mss. nec ipse agnoscit Scripturæ textus, sive Latinus, sive Græcus.

[b] Recole Ciceronis verba quæ e tertio de Republica profert Augustinus lib. 4. in Julianum cap. 12. & de Civitate Dei lib. 19. cap. 11. *Deus homini, animus imperat corpori, ratio libidini, &c.*

[c] Sallustius in Catilina cap. 1. ubi *animi* est pro *anima*. Chrysippus apud Claudian. Mamertum de statu Animæ c. 11. cap. 8. *Animo dominandi jus tribuit, corpori legem servitutis imponit*.

[d] Est Scripturæ textus Proverb. 20. 1. juxta LXX. quod minime antea observatum est. Legimus proinde cum Veronensi ac Cisterciensi Mss. *& contumeliosa ebrietas*; pro quo erat, *& tumultuosa*. Græco ipso καὶ ὑβριστικὸν dissentiente. Emendationem probat & Gravius. Infra leviora alia castigamus.

[e] Ex iisdem mss. *concipitur*, nempe inflatio: antea erat *percipitur*.

[f] Proprie προτρεπτικὸς λόγος πρὸς τὰς τέχνας inscribitur. Hujusmodi autem sententia est, quam Hier. Latine explicat, Σαρκῶν γὰρ ἀεὶ καὶ αἵματος ἀθροίζοντες πλῆθος, ὡς ἐν βορβόρῳ πολλῷ τὴν ψυχὴν ἑαυτῶν ἔχουσιν κατεσβεσμένην, οὐδὲν ἀκριβὲς νοῆσαι δυναμένην, ἀλλ' ἀνομοίως τοῖς ἀλόγοις ζώοις.

[g] Mss. *ardore*, olim erat *ardor est*: Victorius maluit *ad deliciarum ardorem*.

operam dare non possumus, si mensæ A abundantiam cogitemus, quæ labore nimio & cura indiget. Cito expletur naturæ necessitas: frigus & fames, simplici vestitu & cibo expelli potest. Unde, & Apostolus: *Habentes*, inquit, *victum, & * vestitum, his contenti simus*. Deliciæ & epularum * varietates, fomenta avaritiæ sunt. Grandis exultatio animæ est, cum parvo contentus fueris, mundum habere sub pedibus, & omnem ejus potentiam, epulas, libidi- B nes, propter quæ divitiæ comparantur, vilibus mutare cibis, & * crassiore tunica compensare. Tolle epularum & libidinis luxuriam, nemo quæret divitias, quarum usus, aut in ventre, aut sub ventre est. Qui ægrotat, non aliter recipit sanitatem, nisi tenui cibo & castigato victu, quæ λεπτὴ δίαιτα dicitur. Quibus ergo cibis recipitur sanitas, his & servari potest, ne quis putet morbos oleribus concitari. Si autem C Milonis illius Crotoniatæ vires olera non ministrant, quæ nascuntur, & aluntur [a] ex carnibus: quid necesse est viro sapienti & Philosopho Christi, tantam habere fortitudinem, quæ athletis & militibus necessaria est, quam quum habuerit, ad vitia provocetur? Illi * arbitrentur carnes sanitati congruas, qui volunt abuti libidine, & in cœnum demersi voluptatum, ad coitum semper exæstuant. Christiano sanitas absque vi- D ribus nimiis necessaria est. Nec turbare nos debet, si rari sint hujus propositi sectatores, quia rari sunt, & amici boni & fideles, & pudici & continentes, semperque virtus rara est. Lege Fabritii continentiam, Curii paupertatem, & in tanta urbe vix paucos invenies, quos sequaris. Noli timere, ne si carnes non comederis, aucupes & venatores frustra artificia didicerint.

1. Tim. 6. 8. — * al. vestimentum. — * al. varietas. — Grandis exultatio animæ unde sit. — * al. grossiore. — Tenuior victus. — * al. arbitrantur. — Exempla frugalitatis. — Podagræ medicina.

12. Legimus quosdam morbo articu- E lari & podagræ humoribus laborantes, proscriptione bonorum, ad simplicem mensam & pauperes cibos redactos, convaluisse. Caruerant enim sollicitudine dispensandæ domus, & epularum largitate, quæ & corpus frangunt & A animam. Irridet Horatius appetitum ciborum, qui consumti, relinquunt pœnitentiam.

Sperne voluptates, nocet emta dolore voluptas.

Et quum in amœnissimo agro in morsum voluptuosorum hominum se crassum pinguemque describeret, lusit his versibus:

Me pinguem & nitidum, bene curata cute, vises,
Quum ridere voles, Epicuri de grege porcum.

Sed & ex vilissimis cibis vitanda satietas est. Nihil enim ita obruit animum, ut plenus venter & exæstuans, & huc illucque se vertens, & in ructus vel in crepitus ventorum efflatione respirans. Quale illud jejunium est, aut qualis illa refectio post jejunium, quum pridianis epulis distendimur, & guttur nostrum [b] meditatorium efficitur latrinarum? Dumque volumus prolixioris inediæ * famam quærere, tantum voramus, quantum vix alterius diei nox digerat. Itaque non tam jejunium appellandum est, quam crapula, ac fœtens, & molesta digestio.

13. [c] Dicæarchus in libris Antiquitatum, & descriptione Græciæ, refert sub Saturno, id est, in aureo sæculo, quum omnia humus funderet, nullum comedisse carnes, sed universos vixisse frugibus & pomis, quæ sponte terra gignebat. Persarum regis Cyri vitam Xenophon octo voluminibus explicat: polenta & cardamo & sale ac pane cibario eos asserens victitare. Lacedæmoniorum mensæ frugalitatisque, & suprascriptus Xenophon & Theophrastus, & omnes pene Scriptores Græciæ testes sunt. [d] Chæremon Stoicus, vir eloquentissimus, narrat de Vita antiquorum Ægypti Sacerdotum, quod omnibus mundi negotiis curisque postpositis, semper in templo fuerint; & rerum naturas, caussasque ac rationes siderum contemplati sint; numquam mulieribus se miscuerint; numquam cognatos & propinquos, ne liberos quidem

Epist. lib. 1. Epist. 2. ad Lolium. — Vitanda omnis satietas. — * al. famam carere. — Dicæarchus. — Xenophon. — Chæremon.

a Vocula *ex* antea desiderabatur. Paulo supra *castigatum a Deo victum* Tertullianus, & *castigatam refectionem* Cassianus vocat. Macrobius quoque l. 2. Saturn. cap. 1. *Heroes castigatis dapibus assidunt*. Cæterum de Milone vid. Galenum loco supra laudato, & Plinium lib. 7. cap. 20.

b Alibi *mediatorium*, quod minus placet. Sumtus autem est locus iste, illudque vocabulum ex Tertulliani lib. de jejuniis adversus Psychicos cap. 6. *Cum totum illud domicilium interioris hominis, escis stipatum, vinis inundatum, decoquendis jam stercoribus æstuans, præmeditatorium efficitur latrinarum*. Vid. in Epist. ad Fabiol. de Mansion. Mansion. 42.

c Ex eodem Porphyrio ὁ περιπατητικὸς Δικαίαρχος, ὃς τὸν ἀρχαῖον βίον τῆς Ἑλλάδος ἀφηγούμενος &c. quæ si libuerit, consules. Vide & Suidam, & Varronem de re Rustica. l. 2. c. 1. ubi idipsum recitat ex Dicæarcho. Paulo infra Ciceronem ad Quinctum fratrem l. 1. Ep *Et si non* &c.

d Totum hocce capitulum ad Josephi usque testimonium, ex Porphyrio vertit, quod tantum indico brevitatis studio. Antea erat *Cheræmon*.

dem viderint, ex eo tempore, quo cepissent divino cultui deservire, carnibus & vino [a] semper abstinuerint, propter tenuitatem sensus & vertiginem capitis, quam ex parvo cibo patiebantur: & maxime propter appetitus libidinis, qui ex his cibis & ex hac potione nascuntur. Pane raro vescebantur, ne onerarent stomachum. Et si quando comedebant, * tusum pariter hyssopum sumebant in cibo, ut escam graviorem illius calore decoquerent. Oleum tantum in oleribus noverant, verum & ipsum parum, propter nauseam & asperitatem gustus leniendam. Quid loquar, inquit, de volatilibus, quum ovum quoque pro carnibus vitaverint, & lac? Quorum alterum carnes liquidas, alterum sanguinem esse dicebant, colore mutato. [b] Cubile eis de foliis palmarum, quas *baias* vocant, contextum erat: scabellum [c] accline, & ex una parte obliquum, in terra pro pulvillo capiti supponebant, bidui tiduique inediam sustinentes. * Humores corporis, qui nascuntur ex otio & ex mansione unius loci, nimia victus castigatione siccabant.

* al. *consum & tusum*

* al. *& humores.*

14. Josephus in secunda Judaicæ captivitatis historia, & in octavo decimo Antiquitatum libro, & [d] contra Appionem duobus voluminibus, tria describit dogmata Judæorum: Pharisæos, Sadducæos, Essænos. Quorum novissimos miris effert laudibus, quod & ab uxoribus & vino & carnibus semper * abstinuerint, & quotidianum jejunium verterint in naturam. Super quorum vita & Philo vir, doctissimus, proprium volumen edidit. [e] Neantes Cizycenus, & Asclepiades Cyprius, ætate qua Pygmaleon in Oriente regnabant, scribunt esum carnium non fuisse. [f] Eubulus quoque, qui historiam Mithræ multis voluminibus explicuit, narrat apud Persas tria genera Magorum, quorum primos, qui sint doctissimi, & eloquentissimi, excepta farina & olere, nihil amplius in cibo sumere. Apud Eleusinam, etiam volucribus & piscibus, & quibusdam pomis abstinere, solemne est. Bardesanes, vir Babylonius, in duo dogmata apud Indos, Gymnosophistas dividit: quorum alterum appellat Brachmanas; alterum Samanæos: qui tantæ continentiæ sint, ut vel pomis arborum juxta Gangen fluvium, vel publico orizæ, vel farinæ alantur cibo: & quum rex ad eos venerit, adorare illos solitus sit, pacemque suæ provinciæ in illorum precibus arbitrari sitam. Euripides, in Creta Jovis prophetas non solum carnibus, sed & coctis cibis abstinuisse refert. Xenocrates Philosophus de Triptolemi legibus apud Athenienses tria tantum præcepta in templo Eleusinæ residere scribit: honorandos parentes, venerandos deos, carnibus non vescendum. Orpheus in carmine suo esum carnium [g] penitus detestatur. Pythagoræ, Socratis, Antisthenis, & reliquorum frugalitatem referrem in confusionem nostram: nisi & longum esset, & proprii operis indigeret. Hic certe est Antisthenes, qui quum gloriose docuisset Rhethoricam, audissetque Socratem, [h] dixisse fertur ad discipulos suos: Abite, & magistrum quærite, ego enim jam reperi. Statimque venditis quæ habebat, & publice distributis, nihil sibi amplius quam palliolum reservavit. Paupertatisque ejus & laboris, & Xenophon testis est in Symposio, & innumerabiles libri ejus: quorum alios philosophico, alios rhetorico genere * conscripsit. Hujus Diogenes ille famosissimus sectator fuit, potentior rege

* al. *abstinerent.*

Judæorum sectæ.

Magorum tria genera apud Persas.

Gymnosophistæ Indorum. Βραχμᾶνες

Præcepta tria in templo Eleusinæ.

Antisthenes, quis

* al. *scripsit.*

a Expungo *se* voculam, quæ in mss. non habetur: & quædam leviora alia restituo.

b Dixerat Porphyrius Κοίτη δὲ αὐτοῖς ἐκ τῶν ὀπεδίκων τοῦ φοίνικος, ἃς καλοῦσι βαΐς, ἐπέπλεκτο. Hieron. *cubile eis de foliis palmarum* &c. Sed facile σπαδίκων in Porphyrio legendum est pro ὀπεδίκων, vertendumque *de palmarum termitibus*.

c Erat *acclive*. In Regula S. Pachomii ex emendatione nostra, *Nemo dormiens supponat nisi reclinem sellulam*. Vid. supra pag. 68.. not. *c*.

d Nullibi Josephus, ne dum libro contra Appionem, Essenos tradit vino & carnibus abstinuisse, aut quotidie jejunasse, immo contrarium docet lib. 2. de Bello. Sunt vero Esseni perpetuo jejunantes, nec unquam carne aut vino utentes a Philone literis commendari. Minime tamen Hieronymus culpandus est, qui non ex Josepho hæc tradit, sed ex Porphyrio, a quo multa ex eo libro 2. contra Appionem laudantur, quæ hodie non inveniuntur. Vid. librum de Abstinentia IV. 11. 12. 13.

e Perperam hactenus editi, quin etiam mss. *Eantes* legerant, pessime vero Erasmus *Evantes*. Corrigendum *Neanthes* monuit Diogenes Laertius lib. 8. in Empedocle, ubi illum ita vocat de nomine, & de Pythagoricis tradit scripsisse. Evicit autem in primis Prophyrii testimonium, quod constanter Hieronymus interpretatur. Προϊόντες δὲ τοῦ χρόνου, ὥς φασι Νεάνθης ὁ Κυζικηνὸς, καὶ Ἀσκληπιάδης ὁ Κύπριος κατὰ Πυγμαλίωνα τὸν γένει μὲν Φοίνικα· βασιλεύσαντα δὲ Κυπρίων, τὴν σαρκοφαγίαν παραδεχθῆναι, ἐκ τῆς τοιαύτης παρανομίας &c. Vid. etiam Justinum lib. 18.

f Iterum Porphyrii textum conferre libet. Διῄρηντο δὲ οὗτοι εἰς γένη τρία, ὥς φησι Σύμβουλος (lege Εὔβουλος) ὁ περὶ τὴν τοῦ Μίθρα ἱστορίαν ἐν πολλοῖς βιβλίοις ἀναγράψας· ὧν οἱ πρῶτοι καὶ λογιώτατοι, οὔτ' ἐσθίουσιν ἔμψυχον, οὔτε φονεύουσιν. Ἐμμένουσι δὲ τῇ παλαιᾷ τῶν ζώων ἀποχῇ. Confer Laertium quoque in Procœmio Bardesanis, Euripidis, & Xenocratis exempla ex eodem Porphyrio repete.

g Adverbium *penitus* suffeci ad mss. fidem. Paulo post vetus edit. *proprii operis indigeret officio*.

h Addit Victorius ex antiquis exemplaribus *de paupertate disputantem*. Vid. Ciceronem de Antisthene disserentem lib. 3. *de Oratore*, & Laertium, qui unum Antisthenem inter Socratis discipulos a Theopompo laudatum tradit.

ge Alexandro & naturæ victor humanæ. Nam quum discipulorum Antisthenes nullum reciperet, & perseverantem Diogenem removere non posset, novissime clava * minatus est, nisi abiret. Cui ille subjecisse dicitur caput, atque dixisse: Nullus tam durus baculus erit, qui me a tuo possit obsequio separare. Refert [a] Satyrus, qui illustrium virorum scribit historias, quod Diogenes palliolo duplici usus sit propter frigus: peram pro cellario habuerit: secumque portarit clavam ob corpusculi fragilitatem, qua jam senex membra sustentare solitus erat, & ἡμερόβιος vulgo appellatus sit, in præsentem horam poscens a quolibet, & accipiens cibum. * Habitavit autem in portarum vestibulis & porticibus civitatum. Quumque se contorqueret in dolio, volubilem se habere domum jocabatur, & se cum temporibus immutantem. Frigore enim os dolii vertebat in meridiem, æstate ad septentrionem, & ut quumque sol se inclinaverat, Diogenis simul [b] prætorium vertebatur. Quodam vero tempore habens ad potandum [c] caucum ligneum, vidit puerum manu concava bibere, & elisisse illud fertur ad terram, dicens: Nesciebam quod & natura haberet poculum. Virtutem ejus & continentiam mors quoque indicat. Nam quum ad agonem Olympiacum, qui magna frequentia Græciæ celebrabatur, jam senex pergeret, febri in itinere dicitur apprehensus, * accubuisse in crepidine viæ: volentibusque eum amicis, aut in jumentum, aut in vehiculum tollere, non acquievit: sed transiens ad arboris umbram loquutus est: Abite quæso, & „ spectatum pergite: hæc me nox aut vi„ ctores probabit, aut victum. Si febrem „ vicero, ad agonem veniam: si me vi„ cerit [d] febris, ad inferna descendam. Ibique per noctem eliso gutture, non tam mori se ait, quam febrem morte excludere. Unius tantum Philosophi

* al. minitatus.

* al. Habitabat.

* al. incubuisse.

A exemplum posui, ut formosuli nostri & [e] torosuli, & vix summis pedibus adumbrantes vestigia: quorum verba in pugnis sunt, & syllogysmi in calcibus: qui paupertatem Apostolorum & crucis duritiam, aut nesciunt, aut contemnunt, imitentur saltem gentilium parcitatem. [f]

15. Hæc de argumentis Philosophorum exemplisque disserui. Nunc ad exordium generis humani, id est, ad nostra B transiens, docebo, primum Adam in paradiso accepisse præceptum, ut cætera poma comedens, ab una arbore jejunaret. Beatitudo paradisi absque abstinentia cibi non potuit dedicari. Quamdiu jejunavit, in paradiso fuit: comedit, & ejectus est: ejectus statim duxit uxorem. Qui jejunus in paradiso virgo fuerat, satur in terra matrimonio copulatur: & tamen ejectus, non protinus accepit licentiam carnium vescendarum, C sed tantum poma arborum & fruges segetum, & herbarum olera ei traduntur in cibum: ut exul quoque paradisi, non carnibus, quæ in paradiso non erant, sed similitudine frugum paradisi vesceretur. Postea vero videns Deus quod diligenter appositum esset ad malitiam cor hominis ab adolescentia, & spiritus ejus in his permanere non posset, * quia erant caro, opera carnis Diluvio condemnavit, & avidis- D simam hominum gulam probans, dedit eis licentiam comedendarum carnium: ut dum sibi intelligunt licere omnia, non desiderarent magnopere quod [g] licebat; ne mandatum in caussam verterent prævaricationis. Quamquam & tunc ex parte imperatum jejunium sit. Nam quum alia munda dicantur, alia immunda: & in Arca Noe de immundis bina, de mundis introducuntur imparia (& utique im- E mundorum esus ablatus sit, ne sine caussa dicerentur immunda) ex parte jejunium dedicatum est, docens abstinen-

Exempla ex Scriptura.

* al. qui

[a] Satyrum hunce doctum virum in Prologo libri de viris Illustribus iterum laudat Hieronymus. Vid. Vossium lib. 3. de Historicis Græcis.

[b] Elegantem nempe ac magnifice exstructam domum. Prætoria enim pro urbanis villis, ac deliciarum locis accipiebantur. Exempla habes in Suetonio.

[c] Reposui *caucum* pro *caveum*, quod Martianæus legit, vel *cavum*, ut habent editiones aliæ. Est enim *caucum* poculi genus, quod Spartianus memorat, ubi Pescennium tradit militibus interdixisse, *in cauco argenteo expeditionis tempore bibere*. Neque inficior *caveum* quoque poculi genus fuisse, ut ex Trebellio Pollione in Claudio colligitur, nisi si loci illi cubant in mendo: *in caveos & scyphos pondo undecim*, item *in caveos & zuma pondo undecim*. Sed quam præferimus lectionem mss. duo præstantiores confirmant, & Gravius quoque. Apud Laertium habetur κοτύλην.

[d] Nomen *febris* vetus edit. cum duobus mss. sufficiunt.

[e] Mss. *trosuli*. Vid. quæ in Epistolis de hoc verbo non semel diximus *Trossulos*, *quasi torosulos dictos*, *hoc est*, *bene habitos*, *& musculorum toris prævalidos* Nonnius notat: & Persius, *Trossulus exultat tibi per subsellia lævis*.

[f] Editi *Hæc de argumentis* &c. renuentibus mss. Quæ hinc sequuntur de jejuniorum commendatione ab exordio fere omnia ex Tertulliani libro *de jejuniis* capp. 3. & 4. expressa sunt, quæ studiosus lector conferre per otium poterit. Nos quædam subinde adnotabimus.

[g] Olim erat *desiderent magnopere quod non licebat*. Mox addit vetus editio, *imperatum de immundis animalibus jejunium sit*.

nentiam omnium in quorumdam recisione. Cur perdidit Esau primogenita sua? nonne propter cibum? impatientiamque gulæ lacrymis emendare non potuit. Ejectus de Ægypto populus Israel, & in terram repromissionis lacte & melle manantem introducendus, Ægyptias carnes, & pepones, [a] alliaque desiderat. *Utinam*, inquiens, *obissemus percussi a Domino in terra Ægypti, quando super ollas carnium sedebamus*. Et iterum: *Quis nos [b] vescet carnibus? Venerunt in mentem nobis pisces, quos in Ægypto comedebamus gratis, & cucumeres, & pepones, & porri, & cepe, & allia. At nunc anima nostra arida, nihil nisi manna oculi nostri conspiciunt*. Angelorum cibum contemnentes, carnes Ægyptias suspirabant. Moyses quadraginta diebus & noctibus jejunus in monte Sina, etiam tunc probans, non in pane solo vivere hominem, sed in omni verbo Dei, cum Domino loquitur: populus autem * satur idola fabricatur. Ille vacuo ventre, legem accipit scriptam digito Dei. Iste manducans & bibens, consurgensque ludere, aurum conflat in vitulum, & Ægyptium bovem præfert Domini majestati. Tot dierum labor, unius horæ saturitate perit. Frangit audacter Moyses tabulas: sciebat enim Dei sermonem non posse audire temulentos. *Incrassatus est, & pinguefactus, & dilatatus, & * recalcitravit dilectus, & dereliquit * Dominum, qui fecerat eum, & abscessit a * Deo salutari suo*. Unde & in eodem Deuteronomio * præcipitur: *Ne quum manducaveris & biberis, & domos [c] optimas ædificaveris, ovibus & bubus tuis multiplicatis, & argento & auro, extollatur cor tuum, & oblivifcaris Domini Dei tui*. Denique manducavit populus & incrassatum est cor ejus, ne videret oculis, & audiret auribus, & corde * conjiceret: & ultum jejunantis

Exod. 16. — Num. 11. 4. 5. — * al. saturatus. — Deut. 32. 15. — * al. calcitravit. — * al. Deu — * al. Domino. — Deut. 8. — Exod. 34. — * al. contineret.

A Moysi, & juxta Hebraicam Veritatem, Dei confabulatione cornutum, [d] pastus & pinguior populus sustinere non potuit. Quamobrem & Dominus noster atque Salvator non ob indifferentiam virginitatis & nuptiarum, ut quidam putant, sed ob jejuniorum consortia, Moysen & Eliam transfiguratus in monte secum ostendit in gloria. Quamquam Moyses & Elias typum B proprie Legis Prophetarumque * monstraverint: sicut manifeste [e] Evangelii Scriptura testatur: *Dicebant ei exitum quem * completurus erat in Jerusalem*. Passionem enim Domini non virginitas & nuptiæ, sed Lex nuntiat & Prophetæ. Quod si contentiose in Moyse nuptias, in Elia virginitatem dixerint demonstrari, breviter audiant, Moysen mortuum & sepultum, Eliam igneo curru raptum, C ante immortalem esse cepisse, quam mortuum. Sed nec secunda conscriptio tabularum absque jejunio potuit impetrari. Quod ebrietas perdiderat, inedia reperit. Ex quo ostenditur, posse nos per jejunium redire in paradisum, unde per saturitatem fueramus ejecti. In Exodo adversus Amalec, oratione Moysi, & totius populi, usque ad vesperam jejunio dimicatum est. Jesus fi-D lius Nave [f] stationem imperavit soli & lunæ: & inediam plus quam unius diei, victoris exercitus protelavit. Saul, sicut in Regnorum primo libro scribitur: *Maledictus*, inquit, *qui ederit panem usque ad vesperam, donec ulciscar me de * inimicis meis. Et non gustavit omnis populus ejus, & tota terra [g] prandebat*. Tantaque fuit auctoritas stationis semel Domino destinatæ, [h] ut Jonathas, E qui caussa victoriæ exstiterat, deprehenderetur sorte, & ignorantiæ crimen declinare non posset, patrisque in se concitaret manum, & vix populi precibus salvaretur. Elias quadraginta dierum

Hebraica Veritas. — * al. monstrarent. — Luc. 9. 31. — * al. impleturus. — Secunda conscriptio tabularum. — Exod. 17. — Jos. 10. — 1. Reg. 14. 24. — * al. inimico meo. — Jejuniorum commendatio.

a Gravius & *pepones, & porros, alliaque* &c. Mox pro *Domino* erat *Deo*, contra Hieronym. mss. ipsumque Scripturæ textum.

b Victorius quod Latine *vescet* non reperiatur, substituit *pascet*. Vulgata *quis dabit nobis ad vescendum?* In fine testimonii verbum *conspiciunt* non habet Veronensis liber, sed *nihil nisi manna oculi nostri*.

c Sic habent mss. nostri *optimas*: sic quoque LXX. οἰκίας καλὰς: sic denique Victorius emendaverat. Martianæus tamen *opimas* denuo ex Erasmo obtrudit inscio lectori.

d Ex Tertulliani lib. supra laudato, *Cum quidem nec ipsum Moysen Deo pastum, inediamque ejus nomine saginatam, constanter contemplari valeret pinguior populus*. Et mox, *Merito igitur etiam in carne se Dominus ei ostendit collega jejuniorum suorum non minus & Heliæ*.

e Vocem *Evangelii*, quæ deerat, sufficiunt mss. omnes.

f Intellige obvio Ecclesiastico sensu jejunium, aut saltem duplicem ejus nominis significationem adludi. Tertullian. *ipsis elementis stationem imperavit*. Vid. quæ infra subnectimus not. *h*

g Sunt qui cum negandi particula *& tota terra non prandebat* legendum heic quoque apud Hieronymum contendant, quemadmodum penes Tertullianum adversus Psychicos cap. 10. Pamelius legit. Et Vulgatus quidem interpres diverso longe sensu, *& tota terra venit in saltum*. Sed ut nihil de Hebraici textus lectione dicam, quam cum Septuaginta virali componere operæ pretium sit, ajo, ex Græcis καὶ πᾶσα ἡ γῆ ἠρίστα, factum in veteri Latina versione, *& tota terra prandebat*, absque negandi particula, quam nefas erat Pamelio atque aliis in Veterum scriptis intrudere.

h Martianæus post Erasmum contra emendatiorum codicum fidem, & minus concinne, *ut Jonatham .... deprehenderet sors*. Denuo Tertullianus, *Tantam autem Deus præstitit auctoritatem edicto stationis* (jejunii scilicet) *illius, ut Jonathan* &c.

rum jejunio præparatus, Deum vidit in monte * Oreb, & audit ab eo: [a] *Quid tu hic, Elia?* Multo familiarior ista vox, quam illa in Genesi, *Adam, ubi es?* Illa enim pastum terrebat & perditum: hæc jejunanti famulo blandiebatur. Congregatum Samuel populum in Masphat, indicto jejunio roboravit, & fecit hostibus fortiorem. Assyriorum impetum, & potentiam Sennacherib, Ezechiæ, regis lacrymæ, saccus, & humiliatio victus, fregit, prostravit & vicit. Et e contrario civitas Ninive, imminentem iram Domini jejuniorum miseratione detorsit: [b] quam & Sodoma placasset & Gomorra, si voluisset agere pœnitentiam, & * lacrymas pœnitentiæ patrocinante conciliare jejunio. Achab rex impiissimus, ut sententiam Dei subterfugeret, & eversio domus ejus differretur in posteros, jejunio impetravit & sacco. Anna uxor Helcanæ inanem cibo ventrem, filio meruit implere. Periclitantur in Babylone Magi, omnis conjector & hariolus & aruspex cæditur. Daniel & tres pueri revelationem merentur jejunio; & pasti leguminibus, pulchriores sunt & prudentiores his, qui de mensa regis carnibus vescebantur. Deinde scriptum est, quod Daniel tribus hebdomadibus jejunaverit: panem suavem non comederit: caro & vinum non intraverit os ejus: oleo unctus non sit; [c] & venerit ad eum Angelus, dicens: *Daniel, homo miserabilis es.* Qui Deo miserabilis apparuerat, post jejunium leonibus in lacu * fuit horribilis. Quam pulchra res, quæ placat Deum, leones mitigat dæmones terret. Mittitur ad eum (licet hoc in Hebraicis voluminibus non invenerimus) Abacuc messorum prandium portans. Talem enim discophorum inedia meruerat hebdomadis. David, periclitante filio, post adulterium ἐξομολόγησιν in cinere & jejunio facit, dicens, *Quia* [d] *cinerem tamquam panem manducabam, & potum meum cum fletu miscebam.* Et, *Infirmata sunt in jejunio genua mea.* Et certe jam audierat a Nathan: *Dominus abstulit a te hoc peccatum.* Samson & Samuel vinum & siceram non bibunt. Erant enim filii repromissionis, & per abstinentiam jejuniumque concepti. Aaron & cæteri Sacerdotes ingressuri Templum, omne quod potest inebriare non potant, ne moriantur. [e] Ex quo intelligimus mori eos, qui in Ecclesia non sobrii ministrarint. Quamobrem exprobratur Israeli, *Potum dabatis Nazaræis meis vinum.* Jonadab, filius Rechab, præcepit filiis suis, ut non biberent vinum usque in æternum. Quibus quum [f] offerret Jeremias vinum ut biberent, & illi bibere noluissent, loquitur Dominus per Prophetam: *Quia obedistis præcepto Jonadab patris vestri, non deficiet vir de stirpe Jonadab filii Rechab, stans in conspectu meo cunctis diebus.* [g] In foribus Evangelii, Anna filia Phanuelis univira inducitur, semperque jejunans; & Dominum virginem longa castitas longaque jejunia suscepere. Præcursor ejus & præco [h] Joannes locustis alitur, & silvestri melle, non carnibus: habitatioque deserti & incunabula Monachorum, talibus inchoantur alimentis. Sed & ipse Dominus baptisma suum quadraginta dierum jejunio dedicavit; & acriora dæmonia docuit non nisi oratione & jejuniis posse superari. Cornelius centurio, ut Spiritum Sanctum acciperet antequam baptisma, eleemosynis meruit, crebrisque jejuniis. Paulus Apostolus post famem & sitim, & cæteros labores suos, & pericula latronum, * naufragia, solitudines, crebra jejunia enumerat. Et discipulo Timotheo dolenti stomachum, & infirmitates plurimas sustinenti, suadet vini modicam potionem: *Jam noli*, inquit, *aquam bibere.* Cui autem dicit, *jam noli aquam bibere*, ostendit eum aquam ante potasse. Quod non concederet, nisi crebræ infirmitates & dolor stomachi postulassent.

16. Reprobat quidem Apostolus eos, qui * prohibebant nuptias, & jubebant

Marginalia: * al. Choreb. — [a] Genes. 3. 9. — * al. lacrymis. — Dan. 1. & 2. — Ibid. 9. 23. — * al. fuerat. — Daniel. 14. — Psalm. 101. 10. — [d] Psal. 108. 24. — 2. Reg. 12. 13. — Exod. 10. — Amos 2. — Jerem. 35. — Monachorum incunabula. — * al. naufragi, solitudinis. — Cap. 5. 23. — 1. Tim. 4. — * al. prohibeant & jubeant.

a Iterum ex Tertulliano, *Quid tu, Helia, hic? Multo amicior ista vox quam, Adam, ubi es? Illa enim pasto homini minabatur, ista jejuno blandiebatur.*

b Idem *Sodoma quoque & Gomorra evasissent, si jejunassent.* Et paulo post, *Anna quoque ambiens uxor Helcanæ ventre sterilis impetravit facile a Deo inanem cibo ventrem filio implere.*

c Heic quoque conferendus est Tertullianus, *Veni, inquit, demonstrare tibi, quatenus miserabilis es jejunando scilicet* &c.

d Alias, & in aliquot mss. *cinerem sicut panem manducavi.*

e Iisdem prope verbis Tertullianus, *Adeo morientur, qui non sobrii in Ecclesia ministraverint.*

f Mss. Veronensis ac Cisterciensis *offerret Jeremias ut biberent*, absque *vinum*.

g Item ex Tertulliano, *In limine Evangelii Anna Prophetissa, filia Phanuelis, quæ infantem Dominum & agnovit, & multa super eo prædicavit, expectantibus redemtionem Israelis, post egregium titulum veteris & univiræ viduitatis jejuniorum quoque testimonio augetur, ostendens in quibus officiis assideri ecclesiis debeat, & a nullis magis intelligi Christum, quam semel nuptis & sæpe jejunis. Ipse mox Dominus baptisma suum, & in suo omnium, jejuniis dedicavit* &c. Et mox, *etiam adversus diriora Dæmonia jejuniis præliandum.*

h Nomen *Joannis* præstantiores mss. heic non agnoscunt.

Hæretici cibos refugientes.

Prov. 16. sic LXX. Matth. 11. 12.

* al. eversione,

a 1. Cor. 10.

Rom. 14. 3.

* al. gentilibus.

* al. continentibus.

Ibid 14. & seqq.

* al. esca.

bant cibis abstinere, quos Deus creavit ad utendum cum gratiarum actione : sed & Marcionem designat, & Tatianum, & cæteros hæreticos, qui abstinentiam indicunt perpetuam, ad destruenda & contemnenda & abominanda opera Creatoris. Nos autem creaturam omnem laudamus Dei : & maciem saginæ, abstinentiam luxuriæ, jejunia præferimus saturitati. *Vir quippe in laboribus laborat sibi, & vim facit in interitum suum*. Et, *A diebus Joannis Baptistæ* (jejunatoris & virginis) *regnum cælorum vim patitur, & violenti diripiunt illud*. Timemus enim, ne ab adventu æterni judicis, sicut in diebus Diluvii, & * eversionis Sodomæ & Gomorræ, deprehendamur manducantes, & bibentes, & nubentes, & nuptui tradentes. Nam & Diluvium, & ignis de cælo saturitatem pariter, & nuptias quas deleret invenit. Nec mirum, [a] si omne quod in macello venditur, Apostolus emi jubeat, & comedi : quum idololatris & adhuc in templis idolorum, quasi idolothyta vescentibus, pro summa abstinentia fuerit, cibis tantum abstinere Gentilium. Quod si loquitur ad Romanos : *Is qui manducat, non manducantem non spernat : & qui non manducat, manducantem non judicet;* non inter jejunia, & saturitatem æqualia merita dispensat; sed contra eos loquitur, qui in Christum credentes, adhuc judaizabant : & eos qui ex * Gentibus crediderant, monet, ne scandalizent illos cibo suo, qui adhuc in fide infirmiores erant. Denique & in * consequentibus hoc ipsum sonat. *Scio & confido in Domino Jesu, quod nihil commune per seipsum est, nisi ei, qui existimat quid commune esse, illi commune est. Si enim propter cibum frater tuus contristatur, jam non secundum caritatem ambulas. Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est. Non ergo blasphemetur bonum nostrum. Non est enim regnum Dei * esca & potus*. Ac ne quis putaret hoc de jejuniis dici, & non de superstitione Judaica, statim edisserit : *Alius credit manducare omnia. Qui autem infirmus est, olera manducat*. Et rursum : *Alius judicat diem plus quam diem, alius judicat omnem diem. Unusquisque*

A *in suo sensu abundet. Qui sapit diem, Domino sapit. Et qui manducat, Domino manducat : gratias enim agit Deo. Et qui non manducat, Domino non manducat, & gratias agit Deo*. Qui enim adhuc infirmi erant in fide, & alias carnes mundas, alias arbitrabantur immundas : & inter diem & diem esse aliquid existimabant, verbi gratia, sanctius esse sabbathum, & neomenias, & scenopegiam, quam reliquos dies, jubentur B olera manducare, quæ indifferenter comeduntur ab omnibus. Qui vero firmioris erant fidei, omnes carnes & dies omnes æquales esse credebant.

b

* al. es

Jejunium Christianorum.

* al. sanctificat.

* al. cogitari.

c

17. [b] Illud autem quod proponere ausus * est, Dominum voratorem & potatorem vini a Pharisæis appellatum : & quia ad epulas ierit nuptiarum, & convivia non despexerit peccatorum, æstimo, quod nobiscum faciat. Iste est Dominus, ut arbitraris, vorator, C qui quadraginta diebus Christianorum jejunium sanctificavit; qui beatos appellat esurientes & sitientes; qui escam habere se dicit, non quam discipuli suspicabantur, sed quæ in perpetuum non periret; qui de die crastino * cogitare prohibet; qui quum esurisse & sitisse dicatur, & ipse frequenter ad prandia, excepto mysterio, quod in typum suæ passionis expressit, & probandi corporis veritate, nec gulæ scribitur servisse, nec ventri. Qui divi- D tem purpuratum propter epulas narrat in tartaro, & Lazarum pauperem ob inediam dicit esse in sinu Abrahæ. Qui quando jejunamus, ungi [c] caput & lavari faciem præcipit, ut non gloriæ hominum, sed Domino jejunemus. Qui comedit quidem post resurrectionem partem piscis assi & favum, non propter esuriem & gutturis suavitatem; sed ut veritatem sui corporis comprobaret. E Nam quotiesquumque mortuum suscitavit, jussit ei dari manducare, ne resurrectio phantasma putaretur. Et Lazarus post resurrectionem, ob hanc caussam scribitur cum Domino iniisse convivium. Nec hoc dicimus, quod negemus pisces & cætera (si voluntas fuerit) in cibo esse sumenda : sed quomodo nuptiis virginitatem, ita saturitati & carnibus, jejunium spiritum-

[a] Tertullianus, *Si claves macelli tibi tradidit, permittens esui omnia ad constituendum idolothytorum exceptionem, non tamen in macello regnum Dei inclusit*.

[b] Antea *ausus est*. Tertullianus: *Dominum quoque quam indigne ad tuam libidinem interpretaris passim manducantem & bibentem. Sed puto quod, etiam jejunarit, qui beatos non saturatos, sed esurientes & sitientes pronuntiarit, qui escam profitebatur, non quam discipuli existimarent, sed paterni operis perfectionem* &c.

[c] In aliquot mss. *ungere caput nostrum & faciem lavari præcepit*,

tumque præferimus. Si autem Petrus hora sexta pransurus ascendit in cœnaculum, fortuita esuries non facit præjudicium jejuniorum. Hoc enim modo & Dominus, quia ad puteum Samaritanæ hora sexta fessus resedit, & bibere voluit, omnibus incumbet necessitas, velint nolint, hoc tempore bibendi. Potuit autem fieri, ut vel sabbatum esset, vel dies Dominicus: & post bidui, triduique jejunium, hora sexta esurierit; numquam enim crediderim Apostolum, si ante unam diem cœnaverat, epulisque distentus * fuerat, alterius diei esurisse meridie. Quod si cœnavit pridie, & sequenti die esurivit ante prandium, [a] non existimo quod usque ad satietatem comederit, qui tam cito potuit esurire. Porro si per Isaiam loquitur Deus, quod non tale jejunium elegerit, dicens: *In diebus jejuniorum vestrorum inveniuntur voluntates vestræ, & subjectos percutitis, & in judicia & in lites jejunatis, & cæditis pugnis: non tale jejunium elegi, dicit Dominus.* Quale elegerit, docet: *Frange esurienti panem tuum, & pauperes sine tecto induc in domum tuam. Si videris nudum, vesti: & domesticos seminis tui ne despicias.* Non igitur jejunium reprobavit, sed quale vellet, ostendit: neque enim ventris esuries accepta est Deo, quam lites & rapinæ & libidines destruunt. Si non vult jejunium * Deus, quomodo in Levitico præcipit, ut septimo mense, decima mensis omnis populus jejunet usque ad vesperam: & qui non afflixerit animam suam, moriatur, & exterminetur de populo suo? Quare sepulcra [b] concupiscentiæ, ubi carnibus deditus populus ruit, usque hodie in solitudine perseverant? Et crassus populus ortygometram scribitur ad choleram usque ructasse? Cur homo Dei, ad cujus prophetiam manus aruerat regis Jeroboam, * qui manducavit contra edictum Dei, illico percussus est? & leo qui asinam custodivit intactam, Prophetæ levanti se de prandio non pepercit? Qui jejunus miracula fecerat * pransus illico saturitatis pœnas luit. Sed & Joel clamitat: *Sanctificate jejunium: prædicate curationem*, ut monstraretur jejunium sanctificari cæteris operibus: & sanctificatum jejunium, curationi proficere peccatorum. Quomodo autem virginitati veræ non præjudicat imitatio virginum diaboli; ita nec veris jejuniis, [c] Castum Isidis & Cybeles, & quorumdam ciborum in æternum abstinentia: maxime quum apud illos jejunium panis, sagina carnium compensetur. Et sicut signa quæ faciebat Moyses, imitabantur signa Ægyptiorum, sed non erant in veritate: nam virga Moysi virgas Magorum devorabat: [d] ita per omnia quæ per æmulationem Dei facit diabolus, non religionis nostræ superstitio, sed nostra arguitur negligentia, id nolentium facere quod bonum esse, etiam sæculi homines non ignorant.

[Margin: * al. erat — Is. 58. 3. & seqq. — Ibid. 7. — * al. Dominus. — Sepulcra concupiscentiæ perseverant. — 3. Reg. 13. — * al. quia — * al. pransurus. — Joel. 14. & 2. 15. — Jejunii sanctificatio.]

„ 18. Quarta propositio, quæ & extrema est, duos esse ordines, ovium, & hircorum: alterum justorum, alterum, peccatorum: alios stare a dextris, alios a sinistris; & audire justos: *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi.* Peccatoribus vero dici: *Discedite a me maledicti in ignem æternum, qui * præparatus est diabolo & angelis ejus.* Arborem bonam non posse malos fructus facere, nec malam bonos. Unde & Salvator loquitur ad Judæos: *Vos de patre diabolo estis, & concupiscentias patris vestri facere vultis.* Decem virgines proponit stultas atque sapientes, & quinque, quæ oleum non habuerunt, remansisse extrinsecus: alias vero quinque, quæ sibi lumen bonorum operum præparaverant, thalamum intrasse cum sponso. Ascendit ad Diluvium, & ait: Qui erant cum Noe justi servati sunt: qui vero peccatores, omnes in commune perierunt. Apud Sodomam & Gomorram, exceptis duobus gradibus bonorum malorumque, nulla diversitas invenitur. Qui est justus, eripitur: qui peccator, pari voratur incendio. Una salus liberatis, unus interitus remanentibus. Ne paululum quidem a justitia declinandum, indicio est uxor Lot. Si autem, inquit, mihi * opponis, quare justus laboret in pace, aut persecutionibus, si nullus profectus est, nec majora „ præ-

[Margin: Quarta propositio Joviniani. — Mat. 25. 34. & 41. — * al. paratus — Joan. 8. 43. — * al. opponas]

a Veronensis *existimo quod non usque ad satietatem*, & paulo post *In diebus enim jejuniorum.*

b Tertullianus, *Manent adhuc monumenta concupiscentiæ, ubi sepultus est populus carnis avidissimus, usque ad choleram ortygometra cruditando* &c. &c.

c Sic habent mss. omnes, sicque omnino legendum esse supra docuimus, quidve esset *Castus* explicavimus pag. 330. & seq. not. *f.* Martianæus ex præconcepta opinione *cossorum* heic quoque legit, erroremque esse putat Veterum librariorum, quod *Castum* scripserint, & *cossum* vermiculum esse ignorarint. Minime vero ipse intellexit.

d Mss. *ita & omnia quæ in æmulationem* &c. Tertullianus, *Hunc divina constabat, quam diabolus divinarum æmulator imitatur* &c.

„ præmia: ſcias hoc eum facere, non ut A „ plus quid mereatur, ſed ne perdat quod „ accepit. In Ægypto quoque decem plagas æqualiter omnes ſentiunt peccatores: & ſimiles tenebræ domino & ſervo, nobili & ignobili, regi imminent „ & vulgo. Sanctis vero Dei & populo „ Jſrael una erat lux. Sed & in mari „ Rubro juſti pariter tranſeunt, peccatores pariter obruuntur. Sexcenta hominum millia, excepta imbelli ætate „ & ſexu, in deſerto æqualiter ruunt, & B „ duo qui juſtitia pares erant, æqualiter „ liberantur. Per quadraginta annos cunctus Iſrael ſimiliter laborat & moritur. Gomor mannæ univerſis ætatibus „ una in cibo menſura eſt: veſtitus pariter non deteruntur, capilli ſimul non „ augentur, barba in commune non creſcit, calceamenta ex æquo omnibus „ durant. Non incalluere pedes: cibus „ in ore cunctorum æqualiter ſapit. Ad „ manſionem unam pari labore & mer- C cede pergebant. Omnis Hebræus æquale habet paſcha, æquales ſcenopegias, æquale ſabbatum, æquales neomenias. Septimo requietionis anno abſque perſonarum diſcretione dimittitur, & in jubilæo univerſa cunctis debita relaxantur, atque ad antiquam „ poſſeſſionem venditor redit.

Matth. 13. & Luc. 8. 19. Parabolam autem in Evangelio ſeminantis, in qua in terra bona centeſimus & ſexageſimus & triceſimus fructus D exoritur: & e contrario in terra mala, triplex ſterilitatis varietas indicatur, in duos ordines dividit, bonæ terræ & malæ. Et quomodo Apoſtolis pro dere- Matth. 19. & Marc. 10. & Luc. 18. „ lictis filiis & uxoribus, in alio Evangelio centies, in alio ſepties Dominus „ * repromittit (* al. promittit), & in futuro vitam æternam: nullaque diſtantia eſt inter „ centum, & ſeptem; ſic & in hoc [a] „ numerum non facere præjudicium, ubi „ hujus terræ fertilitas prædicatur: præſertim quum & Evangeliſta Marcus re- E trorſum numeret triginta, ſexaginta, Joan. 6, 55. „ & centum. Dicit Dominus: *Qui manducat meam carnem, & bibit meum „ ſanguinem, in me manet, & ego in illo.* „ Sicut ergo ſine aliqua differentia graduum Chriſtus in nobis eſt; ita & nos Joan. 14. 23. „ in Chriſto ſine gradibus ſumus. *Omnis qui diligit me, ſermonem meum ſervabit, & Pater meus diliget eum, &* „ *ad eum veniemus, & manſionem apud* „ *eum faciemus.* Qui juſtus eſt, diligit: „ qui diligit, * veniunt (* al. veniet) ad eum Pater „ & Filius, & in ejus * habitant (* al. habitat) hoſpitio: Ubi autem hujuſcemodi habitator „ eſt, puto quod nihil deeſſe poſſit hoſpiti. * Sin (* al. Si) autem dicit: Joan. 14. *Multæ manſiones ſunt apud Patrem meum*, non in „ regno cælorum diverſas ſignificat manſiones; ſed Eccleſiarum in toto orbe „ numerum, quæ conſtat una per ſeptem. *Vado*, inquit, *& præparabo vobis locum*, non loca. Ibid. 2. Si hæc repromiſſio proprie duodecim Apoſtolorum eſt, „ ergo Paulus excluſus eſt de hoc loco, „ & electionis vas ſuperfluus putabitur & „ indignus. Joannes & Jacobus, quia „ plus cæteris petierunt, non impetraverunt? & tamen non eſt dignitas eorum imminuta, quia reliquis Apoſtolis æquales fuerunt. 1. Cor. 3. 16. & 6. 19. *Neſcitis quia corpora veſtra templum [b] eſt Spiritus Sancti? Templum*, inquit, *eſt*, non templa; ut ſimiliter in omnibus habitatorem oſtenderet Deum. Joan. 17. 20. *Non pro his rogo tantum, ſed pro illis qui credituri ſunt per verbum eorum in me: ut ſicut „ tu Pater in me, & ego in te unum ſumus; ita omnes unum ſint in nobis. „ Gloriam quam dediſti mihi, dedi eis: „ dilexi eos, ſicut me dilexiſti.* Et quomodo nos ſumus Pater & Filius & „ Spiritus Sanctus unus Deus, ſic & unus „ populus in ipſis ſit, hoc eſt, quaſi filii cariſſimi, divinæ conſortes naturæ. „ Sponſa, ſoror, mater, & quæquumque alia putaveris vocabula, unius Eccleſiæ congregatio eſt, quæ numquam „ eſt ſine * ſponſo (* al. ſponſa), fratre, filio. Unam „ habet fidem, nec conſtupratur dogmatum variatate, nec hæreſibus ſcinditur. Virgo permanet. Quoquumque * (* al. vadet) „ vadit agnus, ſequitur illum: ſola novit Canticum Chriſti.

„ 20. Si autem, inquit, mihi oppoſueris, *Stella a ſtella differt in claritate*, audies, differre ſtellam a ſtella, „ hoc eſt, ſpirituales a carnalibus. Omnia membra æqualiter diligimus, nec „ oculum præponimus digito, nec digitum auriculæ: ſed in ſingulorum amiſſione, membrorum communis dolor „ eſt. Æqualiter introimus in hoc ſæculum, & æqualiter de eo egredimur. „ Unus Adam terrenus, & alter cæleſtis.

a Scilicet in hoc Evangelio, ſive Evangelii exemplo: antea enim perperam legebatur *in hoc numero* pro *numerum*. Paulo poſt mſſ. *ſine aliqua differentia & gradibus Chriſtus* &c.

b Duo mſſ. *eſtis*: & paulo poſt Ciſtercienſis *qui credituri ſunt in me*, & cum Veronenſi, *ut ſicut ego Pater in te, & tu in me unum ſumus* &c. quæ quidem lectio antiquior longe videtur eſſe, ſive veteris Latinæ interpretationis, quam præ oculis habebat Jovinianus, tametſi Græco archetypo non reſpondeat. Ad eum modum iterum infra legitur. Vid. pag. 370. not. *e*. Denique *dilexiſti eos* pro *dilexi* in mſſ. invenitur.

„ ſtis. Qui in terreno fuerit, a ſiniſtris eſt, & peribit: qui in cæleſti, a dextris eſt, & ſalvabitur. Qui fratri dixerit fatue, & raca, reus erit gehennæ. Et qui homicida fuerit & adulter, mittetur ſimiliter in gehennam. In perſecutione qui incenditur, qui ſuffocatur, qui decollatur, qui fugerit, qui in carcere incluſus obierit: varia quidem luctæ genera, ſed una corona victorum eſt. Inter eum fratrem qui ſemper cum patre fuerat, & qui poſtea pœnitens eſt receptus, nulla diverſitas eſt. Operariis primæ horæ, & tertiæ, & ſextæ, & nonæ, & undecimæ, unus denarius æqualiter redditur: & quo magis admireris, ab his incipit præmium, qui minus in vinea * laborarunt.

* al. laboraverat. Hieronymus.

21. His & hujuſcemodi divinarum Scripturarum teſtimoniis, quæ ad perverſitatem ſui dogmatis callidus diſputator inclinat, quis non tentetur etiam electorum Dei? Et quod Joannes Apoſtolus, Antichriſtos dicit veniſſe multos, hæc vera eſt Antichriſti prædicatio, quæ inter ipſum Joannem & ultimum pœnitentem nullam facit eſſe diſtantiam. Simulque miror, quomodo ſerpens lubricus & Proteus noſter, in variarum ſe mutet portenta formarum. Qui enim in coitu & ſaturitate Epicureus eſt, ſubito in retributione meritorum Stoicus efficitur. Jeroſolymam [a] Citio, Judæam Cypro, Chriſtum Zenone commutat. Si non licet a virtutibus paululum declinare, & omnia peccata ſunt paria, ejuſdemque criminis reus, qui panem [b] eſuriens ſurripuerit, & qui hominem occiderit: tu quoque maximorum ſcelerum reus * teneris. Porro aliud eſt, ſi te dicas ne minima quidem habere peccata, & quum omnes Apoſtoli & Prophetæ, & Sancti, juxta id quod in ſecunda propoſitione diſſerui, peccatores eſſe ſe plangant, ſolus de juſtitia glorieris. Ante nudo eras pede: modo non ſolum calceato, ſed, & ornato. Tunc [c] pexa tunica, & nigra ſubucula veſtiebaris, ſordidatus, & pallidus, & calloſam opere geſtitans manum; nunc lineis & ſericis veſtibus, & * Atrebatum ac Laodiceæ indumentis ornatus incedis. Rubent buccæ, nitet cutis, comæ in occipitium frontemque tornantur: [d] protenſus eſt aqualiculus, inſurgunt humeri, turget guttur, & de obeſis faucibus vix ſuffocata verba promuntur. Certe in tanta diverſitate victus & veſtitus, neceſſe eſt, aut hic, aut ibi eſſe peccatum. Non quod peccatum in cibo, aut in veſtibus aſſeram: ſed quod varietas, & commutatio in deterius, reprehenſioni proxima ſit. Quod autem reprehenditur, a virtute procul eſt: quod a virtute procul eſt, vitio mancipatur: quod vitioſum arguitur, peccato jungitur. Quod peccatum eſt juxta tuam ſententiam in ſiniſtra parte, & hircorum grege * deſcribitur. Aut reverteris igitur ad antiquum propoſitum, ut ovis poſſis eſſe ad dexteram: aut ſi priorem ſententiam perverſa pœnitentia commutaris: velis nolis, quamquam barbam raſeris, inter hircos numeraberis.

1. Joan. 2.

Prædicatio Antichriſti vera.

* al. teneberis.

* al. Atrebatarum.

* al. adſcribitur.

22. Verum quid prodeſt [e] luſcum vocare luſcum, & accuſatoris docere inconſtantiam, quum propoſitionum ſeries diluenda ſit? Oves & hœdos a dextera, & ſiniſtra, duos juſtorum, & peccatorum eſſe ordines non negamus. Arborem bonam, fructus malos non facere, nec malam bonos, nulli dubium eſt. Decem quoque virgines ſapientes, & ſtultas, in bonas malaſque dividimus. In Diluvio liberatos juſtos, & peccatores aquis obrutos, * non ignoramus. In Sodoma, & Gomorra ereptum juſtum, & impios igne conſumtos, omnibus perſpicuum eſt. Decem quoque plagis percuſſam Ægyptum, & Iſrael fuiſſe ſoſpitem novimus. In mari Rubro tranſiſſe juſtos, & Pharaonem cum ſuo exercitu demerſum, etiam in ſcholis cantant parvuli. Sexcenta millia in deſerto cecidiſſe, quia increduli fuerint, & duos tantum terram repromiſſionis intraſſe, Scripturæ docent, &

Propoſitionum Joviniani ſeries

* al. non negamus.

In ſcholis quid cantabant pueri

Z 2 re-

[a] Ex Citio enim urbe in Cypri inſula Zenon Stoicorum princeps fuit: unde Κιτιεὺς, vel Κιττιεὺς Græcè, Latine Cittieus appellatur. Vid. Quæſtiones in Geneſim cap. 10. & in Jerem. cap. 2.

[b] Leviſſimam culpam graviſſimo delicto comparat. Contra hactenus obtinuit in editis libris & pleriſque etiam mſſ. graviſſima alteri æque graviſſimæ conferrentur. Erat nempe *panem eſurienti ſurripuerit*: & panem eſurienti ſurripere idem ſit atque hominem occidere; nam etiam qui eſurienti non dederit, occidit; notumque illud ex Ambroſio, *Si non paviſti, occidiſti*. E contrario ſi eſuriens ipſe ſurripiat, leviſſime omnium peccabit: idque eſt quod Hieronymus conferre intendit, & confert revera in Veronenſi mſ. ex quo locum emaculavimus.

[c] Ex Horatio hauſit, *Si forte ſubucula pexa Trita ſubeſt tunica*: at, puto, multum diverſo ſenſu, niſi ſi heic apud Hieronymum *impexa* ſit legendum pro *pexa*, nam pexa tunica pro nova & eleganti, & pretioſa accipitur a Latinis Scriptoribus, atque ipſo in primis Horatio. Fortaſſe autem Hieronymus acceperit pro villoſa, ſive quæ pecti deberet ob pilos. Græci eam veſtem μαλλωτὴν vocant. Prudentius in Hym. *Impexa villis virgo beſtialibus*. Et noſter ſuperiori lib. num. 40. *Sordidam tunicam* dixit. Vid. ibi notam *c*.

[d] Gravius mallet *propenſus* ex illo Perſii. *Pinguis aqualiculus propenſo ſexquipede extat*.

[e] Iterum ex Perſio Satyra 1. *Et luſco qui poſſit dicere luſcum*.

reliqua, quæ usque ad operarios vineæ, in duos bonorum, & malorum ordines descripsisti. Sed quale est, ut quia inter bonos, & malos divisio est, tu asseras inter ipsos bonos, vel e contrario malos, nullam esse distantiam, nihilque referre, utrum in pecore aliquis aries sit, an ovicula? Utrum primam lanam habeant, an secundam? Utrum scabidum pecus sit & morbidum, an vegetum atque suffultans? maxime quum Ezechiel oves rationabiles, & diversitatem inter pecus & pecus, suæ Prophetiæ auctoritate demonstret, dicens: [a] *Ecce ego judico inter pecus & pecus, & inter arietes & hircos, & inter pecus pingue, & macilentum. Pro eo quod lateribus & humeris impingebatis, & cornibus vestris ventilabatis omnia infirma pecora, donec dispergerentur.* Et ut sciremus quæ ista * sint pecora, statim intulit: *Vos autem [b] greges mei, oves pascuæ meæ, homines estis.* Idipsum ergo erit Paulus, & ille pœnitens, qui cum patris uxore dormierat, quia in Ecclesiam post pœnitentiam receptus est; & quia simul a dextris est, in eadem cum Apostolo claritate fulgebit? Et quomodo in uno agello usque ad messem * in consummationem mundi zizania pariter frumentaque succrescunt? Qua consequentia pisces boni, & mali, * sagena Christi & reti Evangelico continentur? Cur in typo Ecclesiæ, in Arca Noe, diversa animalia, & pro qualitate meritorum, diversæ sunt mansiones? Cur astitit regina a dextris * Domini in vestitu deaurato, circumdata varietate? Cur Joseph in forma Christi, variam habuit tunicam? Cur Apostolus loquitur ad Romanos: *Unicuique sicut [c] Deus divisit mensuram fidei? Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eumdem actum habent: ita multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra. Habentes autem donationes secundum gratiam, quæ data est nobis, differentes, sive Prophetiam secundum mensuram fidei, sive ministerium in ministrando, sive qui docet in doctrina, qui exhortatur in exhortando, qui tribuit in simplicitate, qui præest in solicitudine*, & reliqua. Et in alio loco: *Alius judicat diem plus quam diem, alius judicat omnem diem. Unusquisque in suo sensu abundet.* Et ad Corinthios: *Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat est aliquid: neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Qui plantat & qui rigat, unum sunt. Unusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem. Dei enim sumus adjutores. Dei agricultura [d] estis, Dei ædificatio estis.* Et rursum alibi. *Secundum gratiam Dei, quæ data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui, alius autem superædificat. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præterquam id quod positum est, quod est Christus Jesus. Si quis autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam: uniuscujusque opus apparebit. Dies enim Domini illud manifestabit, quoniam in igne revelabitur, & singulorum opus quale sit, ignis probabit. Si [e] cujus opus manserit, quod superædificavit, mercedem accipiet. Si cujus opus arserit, detrimentum patietur. Ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem.* Si is cujus opus arsit, & periit, & damnum sustinuit laboris sui, perdet quidem * laboris præmium, sed ipse salvabitur, non tamen absque probatione ignis: ergo is cujus opus manserit, quod superædificavit, sine ignis probatione salvabitur, & inter salvationem, & salvationem utique erit diversitas aliqua. Necnon in alio loco: *Sic nos*, inquit, * *existimet homo quasi ministros Christi, & dispensatores mysteriorum * Dei. Hic jam quæritur inter dispensatores, ut fidelis qui inveniatur.* Vis scire, quoniam inter dispensatorem, & dispensatorem sit multa distantia (non dico de malis & bonis, sed de ipsis bonis qui ad dexteram stant) audi consequentia: *Nescitis, quoniam qui in sacrificiis operantur, de sacrificiis comedunt: qui altario deserviunt, de altario participantur? Sic & Dominus disposuit his, qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere: ego autem non abutar horum aliquo. Non scripsi autem hæc, ut sic fiant in me. Melius est enim mihi mori quam ut gloriam meam quis evacuet. Si enim evangelizavero, non est mihi gloria: necessitas quippe mihi incumbit. Væ enim mihi est, * si non evangelizavero. Nam si voluntate hoc * ago, mercedem habeo. Si autem nolens, dispensatio mihi credita est. Quæ est ergo merces mea? Ut evangelizans sine*

Margin notes: Ezech. 34. 17. & 20. a — * al. sunt b — * al. & — * al. sagina — Arca Noe in typo Ecclesiæ. — * al. tuis — Rom. 12. 3. & seqq. c — Ibid. 14. 5. — 1. Cor. 3. 6. & seqq. — d — Ib. 10. & 11. — e — * al. operis — 1. Cor. 4. 1. & 2. — * al. æstimet — * al. ejus — * al. nisi — * al. facere

[a] Iidem mss. *ecce ego judicabo* juxta Græcum διακρινῶ.
[b] Veronensis *greges mei, greges pascuæ meæ*; & paulo post *quia semel a dextris est*.
[c] Duo mss. *secundum quod Deus divisit*.
[d] Iidem mss. *Dei agricultura, Dei ædificatio estis*, & mox *mihi quasi sapiens architectus*.
[e] Iidem *dies illud manifestabit*, absque *Domini*, quod nomen neque in Græco habetur. Deinde, *ut singulorum opus &c.* Denique *cujus autem opus arserit*.

*sine sumtu, ponam Evangelium Christi, ut non abutar potestate, quæ data est mihi in Evangelio. Quum enim essem liber, ex omnibus * omnium me servum feci, ut plures lucrifacerem.* Numquid potes dicere peccare eos, qui vivunt de Evangelio, & qui de sacrificiis participantur? Utique non; Dominus enim disposuit, ut qui prædicant Evangelium, de Evangelio vivant. Apostolus autem qui non abutitur hac licentia, sed laborat manibus suis, ne quem gravet, & die ac nocte operatur, & ministrat his qui secum sunt, utique ideo hoc facit, ut plus laborans, plus aliquid mercedis accipiat.

* al. omnibus.

1 Cor. 12. 4. & seqq.

23. Curramus ad reliqua. *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus. Et divisiones ministeriorum sunt, idem autem Dominus. Et divisiones * operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus. Unicuique autem data est* [a] *adapertio Spiritus juxta id quod expedit.* Et iterum: *Sicut corpus unum est, & membra plura habet: omnia autem membra corporis quum sint multa, unum corpus est; sic & Christus.* Verum ne dicas in uno corpore diversa membra unum habere meritum, statim gradus describit Ecclesiæ, & ait: *Quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primum Apostolos, secundo Prophetas, tertio Doctores,* [b] *deinde virtutes, & gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum. Numquid omnes Apostoli? numquid omnes Prophetæ? numquid omnes Doctores? numquid omnes virtutes? numquid omnes gratiam habent curationum? numquid omnes linguis loquuntur? numquid omnes interpretantur? Æmulamini autem dona majora, & adhuc excellentiorem viam vobis demonstro.* Quumque de caritatis virtutibus latius disputasset, adjecit: *Sive Prophetiæ evacuabuntur, sive linguæ cessabunt, sive scientia destruetur. Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus. Quum autem venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.* Et in [c] consequentibus: *Nunc autem manent fides, spes, & caritas, tria hæc. Major autem horum est caritas. Sectamini caritatem, æmulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis.* Et iterum: *Volo autem omnes vos loqui linguis, magis autem prophetare. Nam major est qui prophetat, quam qui loquitur linguis.* Et rursum:

* al. operationum.

Ibid. 12.

Ibid. 28. & seqq.

1 Cor. 13. 9. 10.

Ibid. 13.

1 Cor. 14. 1.

Ibid. 5.

A *Gratias ago Deo, quod omnium vestrum* [d] *magis linguis loquor.* Ubi diversa sunt dona, & alius major, alius minor est, & omnes spirituales appellantur, certe oves sunt, & stant a dextris, & inter ovem, & ovem est aliqua diversitas. Loquitur quidem de humilitate Paulus Apostolus: *Ego sum novissimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam Dei. Gratia autem Dei sum id quod sum, & gratia ejus in me vacua non fuit, sed amplius omnibus illis laboravi. Non ego autem; sed* [e] *gratia Dei quæ in me est.* Verumtamen in eo quod se humiliat, ostendit posse Apostolos alios minores, alios esse majores, & qui utique vas electionis dicitur, & cunctis amplius laboravit, non est injustus Deus, ut obliviscatur operis ejus, & dispar meritum æquali mercede compenset. Dehinc legimus. *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur; unusquisque autem in suo ordine.* * Quando unusquisque in suo resurget ordine, utique diversa sunt merita [f] resurgentium. *Non omnis caro, eadem caro, sed alia hominum, alia pecorum, alia volucrum, alia autem piscium. Et corpora cælestia, & corpora terrestria; sed alia quidem cælestium gloria, alia autem terrestrium. Alia claritas solis, alia claritas lunæ, alia claritas stellarum. Stella enim a stella differt in claritate. Sic erit, & resurrectio mortuorum.* Quod tu scilicet doctus interpres sic exposuisti, ut diceres spirituales differre a carnalibus. Ergo & spirituales, & carnales in * cælestibus erunt, & jam non solum oves, sed etiam hirci tui conscendent regna cælorum. *Stella*, inquit, *a stella differt in claritate*: non oves, & hirci; sed oves & oves, id est, stella, & stella. Denique, *Alia*, inquit, *claritas solis, & alia claritas lunæ.* Ne stellam, & stellam totum humanæ multitudinis asseres genus, solem posuit & lunam, quos certe inter hircos non * poteris numerare. *Sic*, inquit, *erit & resurrectio mortuorum*, ut justi claritate solis * luceant, & qui in sequenti gradu sunt, lunæ splendore rutilent, ut alius Lucifer sit, alius Arcturus, alius Orion, alius [g] Mazuroth, & cætera stellarum vocabula, quæ sacratæ, in Job volumine con-

Ibid. 18.

1. Cor. 15. 9. 10.

Ibid. 15. 22.

* al. Quoniam.

Ibid. 39. & seqq.

* al. cælis

* al. potest

* al. fulgeant

Job. c. 9.

[a] Antea erat *operatio*. Contra mss. omnes, ut reposuimus, *adapertio* Græco etiam favente textu, φανέρωσις. Mox *sicut enim corpus unum est, & membra plurima habet.*

[b] Falso antea erat *denique* pro *deinde*.

[c] Erat antea *& in continentibus*, deinde mss. *major autem est his caritas.*

[d] Voculam *magis* supplemus e mss. quibus Græcus quoque concinit textus, μᾶλλον, *magis*.

[e] In Corbejensi quodam codice, quemadmodum & in aliis duobus penes Martianæum, *sed gratia Dei mecum.*

[f] Vox *resurgentium* in Veronensi ac Cisterciensi mss. non habetur.

[g] Nomina stellarum in Job, quæ explicat in Epistola 64. ad Fabiolam num. 19. Vide ibi notam *b* pag. 367.

2.Cor.5.10. continentur. *Omnes enim*, ait, *manifestari nos oportet ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque quæ gessit per corpus, sive bonum, sive malum*. Ac ne forsitan dicas, ante tribunal Christi nos manifestari, Ibid. 9. 6. ut boni bona, mali recipiant mala, in eadem Epistola docet: *Qui parce seminat, parce & metet, & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet*. Certe & qui plus, & qui minus seminat, de parte sunt dextra. Et quum unum sementis genus sit, tamen mensura & numero differunt. Scribit ad Ephesios idem Paulus: Ephes.3.10. *Ut nota fieret nunc principatibus & potestatibus in cælis per Ecclesiam, multiplex & varia sapientia Dei*. Cernis quod in diversis agminibus Ecclesiæ, varia & multiplex sapientia Dei prædicetur? Necnon in eadem Epistola: *Unicuique autem nostrum data est gratia, juxta mensuram gratiæ Christi*: non quod mensura Christi diversa sit; sed tantum gratiæ ejus infunditur, quantum [a] valemus haurire.

24. Frustra igitur oves & hircos, quinque & quinque virgines, Ægyptios, & Israelitas, & cætera hujuscemodi replicas, quia non est in præsenti retributio, sed in futuro. Unde & dies judicii in consummatione promittitur, quia nunc non est judicium. Sine caussa enim appellatur dies extrema judicii, si modo judicat Deus. Impræsentiarum navigamus, luctamur, atque pugnamus, ut in fine perveniamus ad portum, coronemur, triumphemus. Tu autem perverse & lubrice præsentis sæculi conversationem in futurorum exempla proponis, quum utique hic injustitia sit, ibi justitia: donec intremus in sanctuarium Dei, & intelligamus in novissimis eorum. Non aliter sanctus, aliter peccator moritur? In eodem mari navigantibus eadem tranquillitas & tempestas est? Non aliter latro, aliter Martyr occiditur? Nec alio modo de adulterio & prostibulis, alio de castis matrimoniis nascuntur liberi? Certe Dominus & latrones æquali judicio crucifixi sunt. Si idem est hujus sæculi futurique judicium, ergo qui hic pariter crucifixi sunt, & in futuro similiter habebuntur. Paulus & qui eum vinxerant, simul navigant, simul sustinent tempestatem, simul navi fluctibus dissipata in littus evadunt. Negare non potes, quin inter vinctum & vincientes diversa sint merita. Et quomodo unum Apostoli militumque [b] naufragium? Refert postea Paulus Apostolus revelationem, & eos qui in navi fuerant, dicit sibi a Domino esse donatos. Numquid is, cui donantur, & qui donantur, unius meriti sunt? Decem sancti peccatricem possunt eruere civitatem. Lot cum filiabus ereptus est de incendio: liberati essent & generi, si exire voluissent. Et certe multa differentia est inter Lot & generos ejus. Liberatur Segor una urbs de pentapoli, & quæ ejusdem meriti erat, atque uni sententiæ subjacebat, cui Sodoma & Gomorra, Adama, & Seboim, sancti precibus custoditur. Ecce diversum meritum in Lot & Segor, & tamen de incendio pariter evadunt. Latrunculi qui absente David, vastaverant Siceleg, & uxores eorum & liberos in prædam duxerant, die tertia cæduntur in campo & quadringenti homines ascensis camelis fugiunt. Dic aliquam inter eos qui cæsi sunt, & qui fugere potuerunt, esse distantiam. Legimus in Evangelio turrem Siloe cecidisse super decem & octo viros, & obrutos occidisse. Certe juxta sententiam Salvatoris, non soli fuerant peccatores; sed in formidinem reliquorum puniti sunt, ut pestilente flagellato, stultus sapientior fieret. Si omnium peccatorum unum est supplicium, injuste alius occiditur, & per mortem alterius alius commonetur.

25. Opponis mihi Gomor mannæ, unamque mensuram, & vestitum & capillos, & barbam, & calceamenta, ex æquo fuisse Israelitarum; quasi non & nos Christi corpus æqualiter accipiamus. Una est in mysteriis sanctificatio, Domini & servi, nobilis & ignobilis, regis & militis: quamquam pro accipientium meritis diversum fiat quod unum est. *Qui enim indigne manducaverit & biberit, reus erit violati Corporis & Sanguinis Christi*. 1.Cor.10.27. Numquid quia & Judas de eodem calice bibit, [c] de quo & cæteri Apostoli, unius cum reliquis erit meriti? Quod si non vis recipere Sacramentum, certe omnes æqualiter vivimus, unum trahimus aerem, eodem humore irrigamur, iisdem cibis pascimur. Porro si

Christi Corpus æqualiter accipimus.

a Haud bene in aliis mss. *quantum valemus audire*.
b Mss. *naufragium est*, qui deinde vocem *Apostolus* rectius non agnoscunt.
c Duo mss. *de quo Christus & cæteri Apostoli*; paulo post *iisdem c bis vescimur*.

si alimenta cocorum arte mutantur in melius, & fit aliquid suavius conditurис, hujuscemodi cibi non naturæ satisfaciunt, sed voluptati. Æque esurimus æque algemus: simul contrahimur frigore, æstibus & calore dissolvimur. Sol quoque ipse & luna & omnis astrorum chorus, & pluviæ, & mundus æqualiter nobis currunt, & iisdem omnes juxta Evangelium imbribus irrigamur, boni & mali, justi & injusti. Si præsentia, exempla sunt futurorum, ergo & sol justitiæ æqualiter justis & peccatoribus, impiis & sanctis, Christianis & Judæis atque Gentilibus orietur, quum Scriptura dicat: *Timentibus autem Dominum orietur sol justitiæ*. Si timentibus orietur, ergo contemtoribus & pseudoprophetis occidet. [a] Oves quæ stant a dextris, ad regna cælorum introducuntur, hirci in tartarum detruduntur. Parabola ista non ovium inter se merita, & e contrario describit hircorum; sed inter oves & hircos tantum distantiam facit. Neque enim in omibus locis docentur omnia: sed unaquæque similitudo ad id refertur, cujus similitudo est. Sicut & decem * virgines, non totius generis humani, sed sollicitorum & pigrorum exempla sunt: quorum alteri semper Domini præstolantur adventum, alteri somno & inertiæ se dantes, futurum judicium non putant. Unde & in fine parabolæ dicitur: *Vigilate, quia nescitis diem neque horam*. [b] Si in Diluvio liberatus est Noe, & omnis orbis interiit: omnes caro erant, & propterea perierunt. Aut non ejusdem meriti dices filios Noe, & Noe propter quem filii liberati sunt, aut maledictum Cham in eodem pones loco, in quo & patrem, quia de Diluvio simul liberatus est. In passione Christi omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, & non fuit qui faceret bonum, non fuit usque ad unum. Audebisne igitur dicere sic negasse Petrum & cæteros Apostolos qui fugerunt, quomodo Caiphan & Pharisæos, & clamantem populum, *Crucifige, crucifige talem?* Et ut de Apostolis taceam, ejusdemne tibi sceleris videbitur reus Anna, & Caiphas, & Judas proditor, cujus & [c] Pilatus, qui nolens compulsus est contra Dominum ferre sententiam?

Malac. 1.
* al. Virginum.
Decem virgines, quid significant?
Matt. 25. 13.
Pilatus nolens tulit sententiam.

Quanto majoris meriti fuit Judas, tanto majoris criminis est, & quanto majoris criminis, tanto majoris & pœnæ. *Potentes enim potenter tormenta patientur*. Arbor mala fructus bonos non facit, nec bona malos. Si hoc ita est responde mihi, quomodo Paulus quum esset arbor mala, persequens Ecclesiam Christi, * fecit postea fructus bonos? Et Judas, quum esset arbor bona, signa faciens cum Apostolis, postea versus in proditorem, fecerit fructus malos? Tamdiu ergo nec arbor bona malos fructus facit: nec mala bonos, quamdiu vel in bonitate sua, vel in malitia perseverat. Porro quod omnis Hebræus æqualiter facit Pascha, & septimo anno liber efficitur, & in Jubilæo, idest, quinquagesimo, universa possessio redit ad Dominos, hoc non de præsenti dicitur, sed de futuro: quia in sex diebus hujus sæculi servientes, in septimo die, vero & æterno sabbato, * liberi erimus: si tamen voluerimus esse liberi, dum adhuc servimus in sæculo. Si autem noluerimus, perforabitur nobis auricula, in testimonium inobedientiæ, & cum uxore & liberis nostris, quos prætulimus libertati, id est, cum carne & operibus ejus jugiter serviemus.

26. Parabola autem [d] sementis, quæ ex utraque parte ternos fructus facit; & juxta Apostolum, super fundamentum Christi alius ædificat aurum, argentum, lapides pretiosos: alius ligna, fœnum stipulam, quum & in domo magna, diversa vasa sint, perspicue patet: & huic velle contradicere, apertissimæ impudentiæ est. Tamen ne exultet in mendacio, & exemplum Apostolorum in præjudicium centenarii & sexagenarii & tricenarii afferat numeri, sciat in Matthæo & in Marco, Apostolis, qui universa sua dimiserant, centuplum repromissum. In Evangelio autem Lucæ multo plura, id est, [e] πολὺ πλείονα, & penitus in nullo Evangelio pro *centum* scriptum esse *septem*: seque aut falsarium, aut imperitiæ reum teneri: nec nocere nobis, quia in alio Evangelio a centum, in alio a triginta incipit numerari; quum omnis Scriptura, maxime Vetus, minorem præponat numerum, & sic ad majorem gradatim conscendat. Verbi gratia,

Sap. 6. 7.
* al. fecerit.
Sex dies sæculi hujus.
* al. liberemur.
Parabola sementis quid?
Falsus Jovinianus.
Mos Scripturæ.

[a] Victorius *Oves quæ stant a dextris, vadunt ad regna cælorum*, consentientibus mss. fere omnibus &c.
[b] Olim *Sed in Diluvio*, male: paulo post verbum *esse* Victorius supplet.
[c] Vide Lactantium lib. 4. c. 18. Deinde mss. *tanto majoris & criminis est*.
[d] Sic mss. castigatiores & Victorius: antea erat *seminantis*.
[e] Victorius πολλαπλασίονα, ut habetur apud Lucam 18. Alibi est πολυπλασίονα.

tia, ut dicat aliquem fuisse annorum quinque & septuaginta & centum, nec tamen quinque & septuaginta plura poterunt esse quam centum, * quæ priora sunt nominata. Si non accipis in bonam partem diversitatem numeri centum & sexaginta & triginta, nec in malam partem accipies: & idem vitium erit seminis, quod secus viam cecidit, & super petras, & super spinas. Sin & illa tria, & hæc vel in bonam, vel in malam partem singula sunt, stultum fuit pro duabus rebus sex species numerare, præsertim quum in Matthæo & in Marco & in Luca narrata parabola, Salvator semper intulerit: *Qui habet aures audiendi, audiat*. UBI NIHIL EST QUOD intrinsecus lateat, frustra ad intelligentiam mysticam provocamur.

[* al. quia] [A] [B] [Matth. 11. 15. & 13. 9. Marc. 4. 9. Luc. 8. 8. & 14. 35.]

[Multiplex Christi habitatio in credentibus.]

27. Si autem Pater & Filius mansionem faciunt apud credentes, & ubi Christus hospes est, ibi nihil deesse existimas, puto quod aliter Christus habitaverit in Corinthiis, aliter in Ephesiis, hoc est, aliter in his, apud quos Paulus Apostolus peccata multa [a] deprehendit, & aliter in his, quibus sacramenta a sæculis ignorata disseruit: aliter in Tito & Timotheo, aliter in Paulo. Certe inter natos mulierum non surrexit major Joanne Baptista. Ubi autem major dicitur, necesse est ut cæteros habuerit minores. Et, *Qui [b] minimus est in regno cælorum, major est illo*. Vides ergo, quod in cælis sit maximus & minimus, & inter Angelos quoque, & inter invisibiles creaturas sit multiplex & infinita diversitas. Quare dicunt Apostoli: *Domine, auge nobis fidem*, si omnium una mensura est? Et dominus ad discipulum: *Modicæ fidei, quid dubitasti?* In Jeremia quoque de futuro regno legimus: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & feriam domui Israel, & domui Jacob fœdus novum, non secundum pactum, quod pepigi cum patribus vestris*. Et post paululum: *Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam illam, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum; & non docebit vir ultra proximum suum, & vir fratrem suum, dicens: [c] cognosce Dominum. Omnes enim cognoscent me a minimo usque ad maximum*. Perspicue ex contextu illius loci, futurum Christi regnum Propheta describit, & qua consequentia ibi erit minimus & maximus, si omnes æquales futuri sunt? Utique ea, qua & in Evangelio dicitur: *Qui docuerit, & fecerit hic vocabitur maximus in regno cælorum. Qui autem docuerit, & non fecerit, erit minimus*. In convivio Salvator præcipit, ut inferiorem occupemus locum: ne quum major venerit, de superiori turpiter detrudamur. Si cadere non possumus, sed tantum per pœnitentiam sublevamur: quid sibi vult scala illa in Bethel, per quam Angeli descendunt atque ascendunt, qui de cælis ad terram veniunt? Certe inter oves & ad dexteram stabant, dum ibi essent. Angeli de cælis descendunt, & Jovinianus de eorum possessione securus est.

[C] [D] [E] [Luc. 17. 5.] [Matt. 14. 31.] [Jerem. 31. 31. 32.] [Ibid. 33. 34.] [Matth. 5. 19.] [Luc. 14. 10.]

[Mansiones in cælo multæ.]

28. Quis autem risum tenere queat in eo, quod multas mansiones apud Patrem, Ecclesias arbitretur in toto orbe diffusas, quum manifestissime Scriptura doceat secundum Evangelium Joannis, non de Ecclesiarum numero, sed de cælorum mansionibus, & æternis tabernaculis, quæ Propheta desiderat, Domino fuisse sermonem? *In domo*, inquit, *Patris mei mansiones multæ sunt. Si quo minus, dixissem vobis: quia vado vobis parare locum; & si abiero & præparavero vobis locum, iterum veniam, & accipiam vos ad meipsum, & ubi ego sum, & vos sitis*. Locus & mansiones quas præparare se dicit Christus Apostolis, in domo utique sunt Patris, id est, in regno cælorum, non in terra, in qua * ad præsens Apostolos relinquebat. Simulque sensus Scripturæ intuendus: Dicerem, inquit, vobis, quia vado, & præparabo vobis locum: si non mansiones multæ essent apud Patrem, hoc est, si non unusquisque mansionem sibi non ex largitate Dei, sed ex propriis operibus præpararet: & ideo non est meum parare, sed vestrum, quia & Judæ nihil profuit paratus locus, quem suo vitio perdidit. Juxta quem sensum & illud intelligendum, quod ad filios dicitur Zebedæi, quorum alter a sinistris, alter cupiebat sedere a dextris: *Calicem quidem meum bibetis, sedere autem a dextris meis, sive a sinistris, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo*. Non est Filii dare: & quomodo Patris est

[Joan. 14. 2. 3.] [* al. præsens] [Matt. 20. 23.]

a Duo mss. cum veteri editione *reprehendit*.
b Al. *& qui minor*. Cisterciens. liber *qui minimus est inquit in regno* &c.
c Mss. plerique *cognoscite*: & paulo post, *Qui autem docuerit, & aliqua non fecerit* &c.

est præparare? Paratæ, inquit, sunt in cælo diversæ & plurimæ mansiones, plurimis diversisque virtutibus, quas non personæ accipiunt, sed opera. Frustra ergo a me petitis quod in vobis situm est, quod Pater meus illis paravit, qui dignis virtutibus, ad tantam ascensuri sunt dignitatem. Porro quod ait: *Iterum veniam, & accipiam vos ad meipsum, ut ubi ego sum, & vos sitis*, proprie ad Apostolos loquitur, de quibus & in alio loco scriptum est: *Ut quomodo ego & tu Pater unum sumus, sic & illi in nobis unum sint*, qui crediderunt, qui perfecti sunt, qui possunt dicere, *pars mea Dominus*. Si autem non sunt plurimæ mansiones, quomodo & in veteri Testamento & in novo, alium ordinem Pontifex tenet, alium Sacerdotes, alium Levitæ, alium Janitores, alium Æditui? Et in [a] volumine Ezechielis, ubi futuræ Ecclesiæ & cælestis Jerusalem ordo describitur, Sacerdotes qui peccaverant, regradantur in Æditos, & in Ostiarios: & quum sint in Templo Dei, hoc est, a dextris, non sunt inter arietes, sed inter minimas oves. In fluvio quoque illo, qui de Templo egreditur, & irrigat salsum mare, & universa vivificat, multæ species piscium describuntur. Quare in regno cælorum Archangeli sunt, Angeli, Throni, Dominationes, Potestates, Cherubim, & Seraphim: & omne nomen quod nominatur, non solum in præsenti sæculo, sed etiam in futuro? Sine caussa diversitas nominum est, ubi non est diversitas meritorum. Archangelus utique aliorum minorum est Angelorum. Archangelus, & Potestates, & Dominationes habent [b] alia, per quæ exerceant potestatem, & in quæ subjecta dominentur. Hoc in cælis est, hoc in * ministerio Dei, ne nos solito more irrideas, atque subsannes, si Imperatores posuerimus, & Præfectos, & Comites, & Tribunos, & Centuriones, & manipulos, & reliquum militiæ ordinem.

Joan. 14. 3.
Ibid. 17. 21.
Ps. 72. 26.
Ordines Ecclesiæ.
Cælestium virtutum ordines.
* al. mysterio.
* al. Imperatorem.

29. Illud autem quod ait: *Nescitis quia corpora vestra templum est Spiritus Sancti:* [c] frivolum est, quum Scriptura divina soleat & unum pluraliter, & plura singulariter appellare: & tamen sciat in Templo quoque ipso multas esse mansiunculas, esse exterius atrium, esse interius, esse vestibula, esse sanctum, esse Sancta sanctorum. Sunt & culinæ in Templo, sunt & cellariola, sunt & torcularia, & vasorum receptacula. Ita & in templo corporis nostri diversa sunt merita. Non æque Deus [d] omnes inhabitat: nec ad eamdem mensuram omnibus infunditur. De Spiritu Moysi aufertur, & septuaginta Presbyteris datur. Puto aliam esse abundantiam fluminis, aliam rivulorum. Eliæ spiritus Elisæo duplex datur: unde & duplex gratia fecit signa majora. Ille vivus mortuum, iste mortuus mortuum suscitavit. Ille famem imprecatus est populo, iste obsessæ civitati sub una die hostiles copias præbuit. Licet hoc quod ait, *Nescitis quia corpora vestra templum est Spiritus Sancti*, de cuncta credentium dicat Ecclesia, qui pariter congregati, unum Christi corpus efficiunt. Hic jam quæritur in corpore, qui pedibus Christi dignus sit, qui capite: qui oculus ejus sit, qui manus. Quod & duæ mulieres in Evangelio, pœnitens & sancta, significant: quarum altera pedes, altera caput tenet. Tametsi nonnulli existimant unam esse, & quæ primum cepit a pedibus, eam gradatim ad verticem pervenisse. Sed & illud quod * objicit, *Non pro his rogo tantum, sed & pro illis qui credituri sunt per verbum eorum in me:* [e] *ut sicut ego Pater in te, & tu in me unum sumus: ita omnes unum sint in nobis*: & quod omnis populus Christianus unum sit in Deo, quasi filii carissimi, *divinæ consortes naturæ*. Jam supra diximus, & nunc plenius inculcandum est, non nos secundum naturam, sed secundum gratiam [f] unum esse in Patre & Filio. Neque enim ejusdem substantiæ est (quod Manichæi solent dicere) anima humana & Deus. Sed, *dilexisti*, inquit, *eos, sicut & me dilexisti*. Vides ergo quod in consortium substantiæ ejus assumimur, non naturæ esse, sed gratiæ: & ideo [g] nos diligit, quia Fi-

2. Cor. 6. 19.
Mos Scripturæ sacræ.
Elisæi duplex spiritus.
* al. obicit

a Al. *in limine*. Locus est cap. 44. v. 10. *Sed & Levitæ, qui longe recesserunt a me in errore filiorum Israel, & erraverunt a me post idola sua, & portaverunt iniquitatem suam, erunt in sanctuario meo æditui & janitores portarum domus, & ministri domus ipsi mactabunt* &c.; &c.

b Duo mss. *habent aliqua, super quæ exerceant potestatem*. Tum *Hoc in sæculis est, hoc in ministerio Dei*. Utrumque fortasse verius.

c Iidem mss. *valde frivolum est* &c. cum veteri editione.

d In aliis mss. *in omnibus habitat*.

e Ita efferri locum hunc in mss. supra docuimus num. 19. nota *b*; atque ita quidem habuisse veterem Latinam editionem pronum est credere.

f Cisterciensis, *sed secundum gratiam esse in Patre & Filio*, absque *unum*.

g Idem ms. *& ideo nos diligi; quia* &c. in aliis deinde libris est *scilicet a corpore*.

Filium dilexit Pater : & membra diliguntur, scilicet in corpore. *Quotquot enim receperunt Christum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus : qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* Verbum caro factum est, ut nos de carne transiremus in Verbum. Nec Verbum desiit esse quod fuerat : nec homo perdidit esse, quod natus est. Gloria aucta est, non mutata natura. Vis scire quomodo cum Christo unum corpus efficiamur ? Doceat te ipse, qui condidit. *Qui comedit Carnem meam, & bibit Sanguinem meum, hic in me manet, & ego in illo. Sicut misit me vivens Pater, & ego vivo propter Patrem ; & qui comedit me, vivit propter me. Iste est panis qui de cælo descendit.* Sed & Joannes Evangelista, qui de pectore Christi hauserat sapientiam, in eadem verba concordat, dicens : *In hoc intelligimus quod in eo manemus, & ipse in nobis : quoniam de Spiritu suo dedit nobis. Si quis confessus fuerit, quoniam Jesus est Filius Dei, Deus in eo manet, & ipse in Deo est.* Si credis in Christum, quomodo & Apostoli crediderunt, unum cum eis in Christo corpus efficieris. Si autem temerarium est fidem eorum tibi & opera vendicare, qui fidem eamdem & opera non habes, eundem locum habere non poteris.

Joan. 1. 12. — Joan. 6. 55. & seqq. — 1. Joan. 4. 13. & 15.

Ordo Ecclesiæ.

30. Porro quod jactitas sponsam, sororem, matrem, & omnia hæc vocabula unius esse Ecclesiæ, cunctosque credentes his nominibus significari, contra te facit. Si enim unus ordo Ecclesiæ est, & non habet plurima membra in uno corpore, quid necesse est ut sponsa, soror vocetur & mater : nisi aliorum sponsa, aliorum soror, aliorum mater sit ? Stant quidem omnes ad dextram : sed alius stat ut sponsus, alius ut frater, alius ut filius. *Filioli*, inquit, *mei quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis.* Putasne ejusdem esse meriti eos qui parturiuntur, & qui parturit ? Unde & stulte asserere voluisti omnia membra æqualiter nos diligere, nec oculum præponere digito, nec manum auriculæ, sed in singulorum amissione membrorum, dolorem esse communem, quum Apostolus doceat ad Corinthios, *Alia mem-* A *bra esse honestiora, alia verecundiora, & quæ verecundiora sunt*, [a] *majore honestate circumdari : quæ vero per se honesta*, * *nostri non indigere sollicitudine.* Ejusdem ne ordinis arbitraris & meriti, os & alvum, oculos & meatus, per quos fimus egeritur & urina ? *Lucerna*, inquit, *corporis tui est oculus tuus. Si oculus cæcus fuerit, totum corpus in tenebris est.* Si digitum amputes, si summitatem auriculæ, est quidem dolor, sed non tantum B damnum, nec tanta cum dolore deformitas, quanta si oculos eruas, trunces nares, os disseces. Sine aliis membris vivere possumus, sine aliis omnino non possumus. Sunt peccata levia, sunt gravia. Aliud est decem millia talenta debere, aliud quadrantem. Et de otioso quidem verbo, & adulterio rei tenebimur ; sed non est idem suffundi, & torqueri : erubescere, & longo tempore cruciari. Putas nostrum C esse quod loquimur ? Audi Apostolum Joannem : *Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat, & dabit ei vitam, peccanti non ad mortem. Qui vero peccaverit ad mortem, quis orabit pro eo ?* Cernis quod si pro peccatis minoribus deprecemur, impetremus veniam. Si pro majoribus, difficilis impetratio sit : & inter peccata & peccata, magnam esse distantiam. Unde & de populo Israel, quia peccaverat D peccatum ad mortem, dicitur ad Jeremiam : *Noli orare pro populo hoc, nec assumas pro eis deprecationem, & non obsistas mihi, quia non exaudiam te.* Si autem omnes æqualiter & introimus sæculum, & eximus de sæculo, & hoc præjudicium * futurorum est : ergo æqualiter & justi, & peccatores habebimur apud Deum, quia nunc pari modo & generamur, & morimur. Quod si duos esse contendis Adam, alterum terrenum, alterum cælestem ; & qui in terreno E fuerint, eos esse [b] ad sinistram : qui vero in cælesti, eos esse a dextris, responde mihi interim, ut de duobus te fratribus interrogem : Esau in terreno fuit, an in cælesti ? Nulli dubium est, quin in terreno eum fuisse respondeas. Jacob in quo fuit ? Dices protinus, in cælesti. Et quomodo in cælesti fuit, quum adhuc Christus non venisset in carne, qui secundus & cælestis Adam dicitur ? Aut igitur omnes ante

Galat. 4. 19. — 1. Cor. 12. 22. & seqq. — a — * al. ... — Peccata gravia & levia. — 1. Joan. 5. 16. — Jerem. 7. 16. — * al. ... — b

a Veronensis cum Cisterciensi *majorem honestatem circumdare*.

b Olim *esse ad sinistrum*, Cisterciens. *a sinistra*, quemadmodum & infra habet.

ante incarnationem Christi in veteri reputabis Adam, & justi quoque in terreno homine, & ad sinistram erunt inter hircos tuos: aut si impium est ibi Isaac ponere, ubi Ismael: ibi Jacob, ubi Esau: ibi sanctos, ubi peccatores, novissimus Adam ex eo tempore numerabitur, quo Christus est natus ex Virgine, & argumentum duorum Adam non proficiet ovibus & hœdis tuis, quia in primo Adam & oves & hœdos convicimus fuisse, & in uno atque eodem homine, alios a dextris Dei stetisse, alios a sinistris. (Rom. 5. 14.) *Ab Adam enim usque ad Moysen, mors super omnes dominata est, etiam super eos qui non peccaverunt: in similitudinem prævaricationis Adam.*

31. De eo autem quod niteris approbare, convicium & homicidium, raca & adulterium, & otiosum sermonem, & impietatem uno supplicio repensari, jam & supra tibi responsum est, & nunc breviter respondebo. Aut peccatorem te negabis, ut non sis reus gehennæ: aut si peccator fueris, etiam de levi crimine duceris ad tartarum. (Sap. 1. 11.) *Os*, inquit, *quod mentitur, occidit animam.* Suspicor te aliquando, ut hominem, fuisse mentitum: (Psal. 115. Psal. 50.) omnis enim homo mendax, ut sit solus Deus verax, & justificetur in sermonibus suis, & vincat quum judicaverit. Aut igitur homo non eris, ne mendax sis: aut si quia homo es, mendax fueris, cum parricidis & adulteris punieris. Nulla est enim inter peccata diversitas: & non tibi habebunt tantas gratias quos de humili in sublime elevas, quantum irascentur, quos propter leve quotidianumque peccatum, in exteriores tenebras retrusisti. Si autem in persecutione, qui suffocatur, & qui decollatur, & qui fugerit, & qui in carcerem retrusus obierit, in variis luctæ generibus una corona victoriæ est, & hoc pro nobis facit. (In Martyre voluntas coronatur.) In Martyre enim voluntas, ex qua ipsa mors nascitur, coronatur. Meum est, opponere me gentilium furori, & Dominum non negare. * (* al. Nam) Jam in illorum arbitrio est, aut decollare, aut urere, aut recludere in carcerem, aut varia adhibere genera pœnarum. Quod si fugero, & [a] in solitudine obiero, nec eadem erit corona morientis, quia non eadem caussa mortis est Christus. Ad illud vero quod dicis inter eum fratrem qui semper cum patre fuerit, & qui postea pœnitens est receptus, nihil penitus discrepare: adjicio si vis, & drachmam unam quæ perdita fuerat & inventa, junctam esse cum reliquis; & ovem unam quam nonaginta novem ovibus derelictis bonus pastor inquisivit & retulit, explesse numerum centenarium. Sed aliud est pœnitentem esse, & lacrymis veniam deprecari, aliud semper esse cum patre. Unde per Ezechielem ad * (* al. reportandam.) reportatam ovem, & perditum quondam filium, loquitur pastor & pater: (Ezech. 16. 62. & 63.) *Et suscitabo pactum meum tecum: & scies quia ego Dominus, & recordaberis, & confunderis; ut non sit tibi ultra aperire os præ confusione tua, quum placatus fuero tibi in omnibus quæ fecisti.* Ut nihil minus justo habeant pœnitentes, sufficit eis pro omni pœna sola confusio. Unde & in alio loco dicitur ad eos: (Ibidem.) *Et recordabimini viarum vestrarum pessimarum, & omnium scelerum quibus polluti eratis, & displicebitis vobis in conspectu vestro, in omnibus malitiis vestris quas fecistis; & scietis quia ego Dominus, quum benefecero vobis, propter nomen meum, & non secundum vias vestras malas, neque secundum scelera vestra pessima.* Arguitur quoque a patre filius, quod saluti fratris invideat, & quum Angeli lætentur in cælo, ille livore crucietur. Quamquam duorum fratrum similitudo, frugi & luxuriosi, non ad merita totius generis humani, sed vel ad Judæi * (* al. pertineant) pertinent Christianique personas, vel ad sanctorum & pœnitentium. Super qua parabola libellum quomdam Damaso Episcopo, dum adhuc viveret, dedicavi. (Ep. XXI.)

32. Porro si operariis primæ horæ & tertiæ & sextæ & nonæ & undecimæ, unus denarius redditur, & ab eis incipit præmium, qui novissimi in vinea * (* al. laborabant) laboraverunt: & hic non unius temporis, & unius ætatis homines describuntur; sed ab exordio mundi usque ad finem, vocationum sacramenta sunt diversarum. (Tempus diversarum vocationum.) Prima hora vocatus est Abel & Seth: Tertia Enoch & Noe: Sexta Abraham, Isaac & Jacob: Nona Moyses & Prophetæ: Undecima Gentium populus: cui primo redditur merces, quia in Crucifixum credens Dominum, difficultate fidei magnitudinem

[a] Contrario sensu, verius tamen ut mihi videtur, habent duo mss. & vetus editio, *in solitudine obiero, eadem erit corona morientis, quia eadem caussa mortis est Christus*: pœnarum nempe, quæ ad declinandam persequutionem ob Christum, in solitudine subeundæ sunt. Superior quoque contextus suffragatur.

dinem meruit præmiorum : multique reges & Prophetæ quæsierunt videre quæ videmus, & non viderunt. Unus autem [a] denarius non unum est præmium, sed una vita, & una de gehenna liberatio. Cæterum quomodo ad indulgentiam principalem, diversorum criminum rei dimittuntur de carcere, & unusquisque pro labore vel operibus suis, in hoc, vel in illo statu vitæ est : ita & denarius quasi indulgentia veri principis, omnes per baptismum emittit de carcere. Jam nostri laboris est, pro diversitate virtutum, diversa nobis præmia præparare.

Nostri laboris est præmium nobis præparare.

23. Hucusque per partes ad proposita respondimus. Sequens sermo in commune ad * omnia respondebit. Dominus ad discipulos suos : *Qui vult*, inquit, *inter vos major esse, sit omnium minimus*. Si omnes in cælo æquales futuri sumus, frustra nos hic humiliamus, ut ibi possimus esse majores. De duobus debitoribus quingentorum denariorum, & quinquaginta, cui plus dimittitur, plus amat. Unde & Salvator : [b] *Dico*, inquit, *tibi, remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Cui autem minus dimittitur, minus diligit*. Qui minus diligit, & minus ei dimittitur, utique in minori gradu erit. Paterfamilias proficiscens tradidit servis suis substantiam, alii quinque talenta, alii duo, alii unum : unicuique secundum proprias vires. Simile quid & in alio Evangelio scribitur, quod homo nobilis proficiscens in regionem longinquam, ut acciperet sibi regnum, & reverteretur, vocaverit decem servos, & dederit eis singulas mnas, de quibus unus lucratus * est decem mnas, alius quinque : & singuli juxta vires suas, & emolumentum, vel decem, vel quinque acceperint civitates. Porro alius, qui unum talentum, sive unam mnam acceperat, quod accepit, infodit, sive in sudario colligavit, & domini reservavit adventui. Primo considerandum, quod si justi non spe profectus laborant, ut vult noster [c] Zeno : sed ne perdant quod acceperant, iste qui mnam & talentum infodit, ne perderet quod acceperat, non peccavit ; magisque laudanda est cautio reservantis, quam cassus labor eorum, qui sine laboris præmio desudarunt. Deinde quod hoc ipsum talentum quod aufertur a timido, vel negligente servo, non datur ei qui minus lucri fecerat ; sed qui plus, id est, qui super decem positus fuerat civitates. Si numerus non facit ordinem, quare dixit, *Dedit unicuique secundum [d] vires suas*. Si eadem lucra sunt quinque talentorum & decem : cur ei qui minus lucri fecerat, non decem, & ei qui plus, non quinque traduntur urbes ? Quod autem Dominus non his contentus sit, quæ habemus : sed semper majora desideret, ipse monstrat, dicens : *Quare non dedisti pecuniam meam ad trapezitas, & ego veniens cum usura exegissem* ? Quod quidem & Paulus Apostolus sciens, præteritorum obliviscitur, & ad ea quæ in ante sunt, se extendit, id est, quotidie proficit, nec servat in sudario delicate gratiam, quam accepit ; sed avarus negotiator renovatur de die in diem, & decrescere se putat, nisi semper creverit. Sex urbes fugitivorum describuntur in Lege, qui [e] homines interfecere nolentes : & ipsæ urbes Sacerdotales sunt. Rogare libet, fugitivos istos inter hircos tuos, an inter oves nostras colloces ? Si hirci essent, occiderentur ut homicidæ cæteri, nec ministrorum Dei intrarent civitates. Si oves dixeris, utique non erunt tales oves, quæ absque luporum metu tota libertate pascantur. Et probabitur tibi, oves quidem eas esse, sed erroneas : a dextris esse, verum non stare, sed fugere, donec moriatur Sacerdos magnus, & ad inferna descendens, liberet animas fugitivorum. Gabaonitæ occurrunt filiis Israel, & cæsis aliis gentibus, in lignarios & aquarios reservantur. Tantique apud Deum meriti sunt, ut stirps Saul ob eorum injurias sit deleta. Inter quos eos collocabis ?

Matth. 20, 26. — Luc. 7. 47. — Luc. 19. — * al. sit — Philip. 3. — Num. 35. — Jos. 9. — Reg. 21.

a Ita S. quoque Augustinus lib. de Sancta Virginitate cap. 26. reponens huic Joviniani objectioni, *Quid*, inquit, *denarius ille aliud significat, nisi quod omnes communiter habebunt, sicuti est ipsa vita æterna, ipsum regnum cælorum. Quia ergo ipsa vita æterna pariter erit omnibus electis æqualis, Denarius omnibus attributus est ; quia vero in ipsa vita æterna distincte fulgebunt lumine meritorum, multæ sunt mansiones apud Patrem ; ac per hoc in Denario quidem non impari non vivet alius prolixius, in multis autem mansionibus honoratur alius alio clarius.* Vide eum librum, in quo multa contra Jovinianum congeruntur.

b Duo mss. *Dico inquit vobis, remittentur ei peccata* &c.

c Jovinianus alter Zeno. Mss. *ne perdant quod habent*.

d Nonnulla exemplaria, teste Victorio, habent *virtutes* pro *vires* : & apud Matthæum quidem est δύναμιν ; sed & superius, *unicuique*, ait, *secundum proprias vires*.

e Victorius *qui hominem*, ut est penes LXX. Olim porro *interficere* pro *interfecere* : tum *Interrogare libet* &c.

bis? Inter hircos? Sed non sunt interfecti, & sententia Domini * vindicantur? Inter oves? Sed dicit Scriptura divina, quod non sint ejusdem meriti cujus & Israelitæ. Vides ergo quod stent quidem a dextris, sed multo inferiori gradu. Inter David virum sanctum, & Saul regem pessimum, medius Jonathas fuit. Quem nec inter hœdos possumus ponere, quia Prophetæ amore dignus est: nec inter arietes, ne parem eum faciamus David, maxime quum & ipse interfectus sit. Erit igitur inter oves; sed in inferiori ordine. Et quomodo inter David, & Jonatham: ita inter ovem & ovem cogeris suscipere differentias. *Servus qui cognovit voluntatem domini sui, & non præparavit; nec fecit secundum voluntatem ejus, vapulabit multis. Qui autem non cognovit; nec fecit digna, plagis vapulabit paucis. Omni enim cui multum datum est, multum quæretur ab eo, & cui commendatur multum, plus exigetur ab illo.* Ecce servo & servo plus minusve committitur, & pro qualitate commissi atque peccati, plagarum quoque numerus irrogatur.

* al. judicantur.

Melius Jonathas inter David & Saul.

Luc 12. 47. 48.

34. Tota Judææ terra tribuumque descriptio, futuræ Ecclesiæ in cælis typus est. Legamus Jesum Nave, legamus Ezechielis extremas partes, & videbimus, quidquid in altero quasi per historiam in terra distribuitur, in altero in cælis spiritualiter repromitti. Quid sibi volunt in descriptione Templi, septem & octo gradus? quid rursum, quod in Psalterio post elementa centesimi octavi decimi Psalmi, quibus mysticum erudimur alphabetum, per quin[...] gradus usque illuc pervenimus, ut [...]simus canere: *Ecce nunc bened[...]e Dominum, omnes servi Domini. Qui [...]s in domo Domini, in atriis domus Dei nostri?* Quare duæ & semis tribus, trans Jordanem habitant, ubi plurima sunt jumenta, & novem & semis, reliquæ vel expellunt pristinos habitatores de sedibus suis, vel cum ipsis habitant? Cur Levitica tribus in terra partem non accipit; sed Dominus pars ejus est: & inter ipsos Levitas & Sacerdotes ad Sancta sanctorum ubi Cherubim & Propitiatorium est, Pontifex solus ingreditur? Quare reliqui Sacerdotes lineis tantum utuntur vestibus, & non habent indumentum auro, hyacintho, cocco, purpura, byssoque contextum? Inferioris gradus Levitæ & Sacerdotes plaustra & boves accipiunt: majoris ordinis gestant Arcam Domini humeris suis. Si tollis ordinem Tabernaculi, Templi, Ecclesiæ, si omnes qui a dextris sunt, unum, ut vulgo dicitur, [a] encoma ad militiam, probat, nequidquam Episcopi, frustra Presbyteri, sine caussa Diaconi sunt. Quid perseverant virgines? * quid laborant viduæ? cur maritatæ se continent? Peccemus omnes, & post pœnitentiam idem erimus quod Apostoli sunt.

[...] fu[...] Ecclesiæ [...] terris. Jos. 13. &c. Ezech. 40. 48.

Jos.

Num. 18.

* al. cur.

35. Verum jam cepimus terram prospectare de pelago, & post montes gurgitum, & * spumosos fluctus, & navim, vel in sublime subrectam, vel in ima præcipitem, paulatim fessis & languentibus portus aperitur. Di-

Epilogus disputationis.

* al. spumeos

[a] Mirum quantum interpretes torserit locus iste, & torqueat hodienum. Legit Erasmus *unum ut vulgo dicitur, ἓν κόνιον, nequidquam Episcopi &c.* omissis nempe verbis *ad militiam probat*, & illud ἓν κόνιον pro frequenti apud Græcos proverbio accipiens, quod est μία κ[...]ς, *unus pulvisculus*. Victorius vitiatum ab Erasmo locum exscripsit, tantumque post impressionem, quomodo Græcum verbum restitui posset, in Notis admonuit. Ita, inquit, legi debet: *Si omnes qui a dextris, sunt, ut vulgo dicitur ἓν χῶμα, nequidquam Episcopi &c.* hoc est si omnes beati *unus cumulus* erunt, & inter beatos nulla erit differentia, frustra igitur sacrorum ordinum datur distinctio. Postea Gravius, cui jure Victoriana emendatio non arrisit, substitui voluit, *unum, ut dicunt, σύνθημα ad militiam probat &c.* Ex Græca autem voce, tametsi nullis mss. probata, sensum juxta Victorii expositionem, utquumque extundebat. At Martianæus interpretum istorum conatus castigat satis inclementer, ipseque militiam Christianam indicari autumans, rescribit, *unum, ut vulgo dicitur, ἕνσωμα ad militiam probat, nequaquam Episcopi &c.* Vultque ex Joviniani sensu dici, omnes in militia Christiana unum esse ἕνσωμα, idest corpus indistinctum partibus, unde gradus atque officia diversa esse non deberent. Equidem haud facile dicam, quot vitiis hæc ejus lectio laboret, & quam præ cæteris falsa sit. *Unum* ἕνσωμα, si quid est, repetita voce, *unum unum corpus* significat, neque scribi ἕνσωμα potest, aut *corporatum* intelligi, sed ἓν σῶμα, *unum corpus*. Quo vero id tandem modo explicet Martianæus, nihil est, nihil ad rem facit. Sed nec multo felicior est Clericus, qui *unum* ἕνσωμον legendum putat, idest *unum bonum corpus*, ut enim Græce parum eleganties scribat, cæteris æque ac Martianæus vitiis, nisi etiam gravioribus peccat. Est tamen hujus restitutio loci non usque adeo difficilis, si mss. exemplaribus religiose adhæreas. In his autem est ENCOMA, quam vocem si Græce accipias ἔγκωμα scribendum est, si Latine, ut est, *Encoma*, aut *Incoma*. Quid vero nomen istud sonet, doce Isidori Glossarium, *Incoma; mensura militum*. Vegetius quoque lib. 1. cap. 5. *Proceritatem tyronum ad Incoma scio semper exactam.* Erat nempe contus illa, sive palus, ad quem probari statura militum solebat, si proceritatem haberent requisitam: unde *Encoma*, aut *Encuma* vulgares militibus voces, & verbum *Incumare*, & *Incumatus* in Actis S. Maximiliani sub hac metiendi significatione occurrit: *Quoniam amplexabilis est, rogo ut incometur.* Sensus itaque Hieronymi est, non sicut milites una corporis mensura ad militiam probat, ita eorum qui in cælis a dextris sunt, æqualem esse gloriæ mensuram. Et quemadmodum frustra sint Episcopi, Presbyteri & Diaconi, si tollas ordinem Ecclesiæ, sive jerarchicum, ita in cassum perseverare virgines, laborare viduas, & se continere maritatas, si omnium in cælis æquale sit meritum, atque unus gradus. Ipse se in hunc sensum Hieron. explicat lib. 2. contra Ruffinum ubi Origenem impugnat asserentem *in restitutione omnium, quando indulgentia Principalis venerit, Cherubin, & Seraphin, Thronos, Principatus, Dominationes, Virtutes, Potestates, Archangelos, Angelos, Diabolum, Dæmones, animas omnium hominum, tam Christianorum, quam Judæorum, & Gentilium unius fore conditionis, & mensuræ.*

Diximus de nuptis, viduis, virginibus. Viduitati virginitatem, viduitatem prætulimus matrimonio. Exposita est περικοπὴ Apostoli, de hujuscemodi quæstionibus disputantis, singulis oppositionibus responsum est. Sæcularis quoque literatura venit in medium, quæ virgines fuerint, quæ univiræ, & e contrario quas interdum habeat molestias vinculum conjugale. Transivimus ad secundam partitionem, in qua negat eos, qui tota fide baptisma consequuti sunt, deinde posse peccare. Et docuimus, quod excepto Deo, omnis creatura sub vitio sit, non quod universi peccaverint, sed quod peccare possint, & similium ruina, stantium metus sit. Tertio venimus ad jejunia, & quia adversarii duplex propositio fuerat, vel ad [a] Philosophos, vel ad divinarum Scripturarum provocantis exempla, nos quoque ad utramque respondimus. Quarta, id est, extrema divisio, oves & hœdos, dexteram, & sinistram, justos & peccatores, in duos ordines distribuerat, volens ostendere, nullam inter justum, & justum, peccatorem, et peccatorem esse distantiam. Et ut hoc probaret, infinita de Scripturis exempla congesserat, quasi suo sensui congruentia, cui nos quæstioni, et argumentis, et exemplis respondimus Scripturarum, veteremque Zenonis sententiam, tam communi sensu, quam divina lectione contrivimus.

Excepto Deo omnis creatura sub vitio est.

36. Nunc restat ut Epicurum nostrum, * subantem in hortulis suis inter adolescentulos et mulierculas, alloquamur. Favent tibi crassi, nitidi, dealbati. Adde si vis juxta Socraticam irrisionem, omnes sues, et canes, et quia carnem amas, vultures quoque, * aquilæ, accipitres, et bubones. Numquam nos * Aristippi multitudo terrebit. Quosquumque formosos, quosquumque calamistratos, quos crine composito, quos rubentibus buccis videro, de tuo armento sunt, immo inter tuos sues grunniunt. De nostro grege tristes, pallidi, sordidati, & quasi peregrini hujus sæculi, licet sermone taceant, habitu loquuntur & gestu: *Hei mihi quia peregrinatio mea prolongata est, habitavi cum* [b] *habitationibus Cedar*, videlicet in tenebris hujus mundi, quia lux lucet in tenebris, & tenebræ eam non comprehenderunt. Ne glorieris, quod multos discipulos habeas. Filius Dei docuit in Judæa, & duodecim tantum illum Apostoli sequebantur. *Torcular*, inquit, *calcavi solus, & de gentibus vir [illegible] est mecum*. Ille in passione solus remansit, & Petri quoque erga eum trepidavit constantia: Pharisæorum autem doctrinæ, omnis populus applaudebat, dicens: *Crucifige, crucifige talem. Non habemus regem nisi Cæsarem*, id est, vitia sequimur, non virtutes: Epicurum, non Christum: Jovinianum, non Apostolum Paulum: Quod multi acquiescunt sententiæ tuæ, indicium voluptatis est: non enim tam te loquentem probant, quam suis favent vitiis. In circulis platearum quotidie fictus hariolus stultorum [c] nates verberat, & obtorto fuste dentes mordentium quatit, nec tamen deest qui semper possit induci? & pro magna sapientia * deputas, si plures porci post te currant, quos gehennæ succidiæ nutrias? Post præconium tuum, et [d] balneas, quæ viros pariter et feminas lavant, omnis impatientia quæ ardentem prius libidinem, quasi verecundiæ vestibus * protegebat, nudata est, et exposita: quæ ante in occulto erant, nunc in propatulo sunt. Ostendisti tales discipulos, non fecisti. Hoc profecit doctrina tua, [e] ut peccata nec pœnitentiam quidem habeant. Virgines tuæ quas prudentissimo consilio, quod nemo umquam legerat, nec audierat, de Apostolo docuisti, *Melius est nubere, quam uri*, occultos adulteros in apertos verterunt maritos. Non suasit hoc Apostolus, non electionis vas. Virgilianum consilium est.

Conjugium vocat, hoc prætexit nomine culpam.

37. Quadringenti ferme anni sunt, quod Christi prædicatio fulget in mundo. Ex quo innumerabiles hæreses tunicam illius consciderunt, [f] universus pene error

Marginalia: * al. *sudantem*. — * al. *aquilas* — * Vide in Cap. 9. Eccles. Comm. — *Ps.* 119. — *M[illegible] discipulos [illegible]* — *Isai.* [illegible] — *Joan.* [illegible] — *Ibid.* 15. — * al. *dep[illegible]* — * al. *te[illegible]* — Doct[illegible] vol[illegible] quid p[illegible]cit. — *Æneid.* l. IV.

[a] Cisterciensis cum Veronensi ms. *vel ad Philosophorum &c. nos quoque ad utrumque respondimus.*

[b] Victorius *cum habitantibus* cum Vulgata, contra mss.

[c] Item Victorius *nares*, quam lectionem ut probet, multa comminiscitur. Vide quæ adnotamus in Epist. 127. ad Principiam num. 9. not. *b*. & locum ex Luciano de morte Peregrini. Infra lib. 1. contra Ruffinum eadem occurrunt.

[d] Promiscui balnei, quod Jovinianus probabat, turpitudinem exsecrantur patres plerique omnes, Clemens Alexandrinus Pædagog. 3. 5. Epiphanius Hæres. 30. 7. Chrysostomus de educandis liberis, aliique. Canones quoque, Laodicenus 3. & Trullanus 77. Immo etiam Imperatorum Decreta & Leges condemnabant.

[e] Vetus edit. *ne peccatum quidem pœnitentiam habeat.*

[f] Sentit, primum e Latinis hæreticum Jovinianum exstitisse, quod quidem & Victorio notatum est, at nescio quam vere, si Montanum reputes, Novatum, atque alios, utique ex Latinis.

error de Chaldæo & Syro, & Græco sermone processerat. Basilides magister luxuriæ & turpissimorum complexuum, post tot annos ita in Jovinianum, quasi in [a] Euphorbum transformatus est, ut Latina quoque lingua haberet hæresim suam. Nulla ne fuit alia in toto orbe provincia, quæ reciperet præconium voluptatis, in quam coluber tortuosus irreperet, nisi quam Petri doctrina super petram [b] fundaverat Christum. Vexillum crucis & prædicationis austeritas, idolorum templa destruxerat: e regione luxuria penis, ventris & gutturis, subvertere nititur fortitudinem crucis. Unde per Isaiam loquitur Deus: *Populus meus, qui vos beatificant, seducunt vos, & semitas pedum vestrorum conturbant*. Necnon per Jeremiam: *Fugite de medio Babylonis, & servate unusquisque animam suam, & nolite credere Pseudoprophetis, qui dicunt, pax pax, & non est pax:* qui semper ingeminant, *Templum Domini, Templum Domini*. Prophetæ tui viderunt tibi falsa & insipientia, non aperuerunt iniquitatem tuam, ut te ad pœnitentiam provocarent, qui devorant plebem * Dei, ut cibum panis, Deum non invocaverunt. Jeremias captivitatem nuntians, lapidatus a populo. Ananias filius Azur frangebat ad præsens [c] ligneas torques, & in futurum ferreas præparabat. Semper Pseudoprophetæ dulcia pollicentur, & ad modicum placent. Amara est veritas, & qui eam prædicant, replentur amaritudine. In azymis enim veritatis & sinceritatis, Domini Pascha celebratur, & cum amaritudinibus comeditur. Egregia sane vox & quam audiat sponsa Christi, inter virgines, & viduas, [d] & cælibes (unde & ipsum nomen inditum est, quod cælo digni sint, qui coitu careant.) Raro jejunate, crebrius nubite. Non enim potestis implere opera nuptiarum, nisi mulsum, & carnes, & nucleum sumseritis. Viribus opus est ad libidinem. Cito caro consumta marcescit. Nolite timere fornicationem. Qui semel in Christo baptizatus est, cadere non potest. habet enim ad despumandas libidines, solatia nuptiarum. Quod & si cecideritis, redintegrabit vos pœnitentia, & qui in baptismate fuistis hypocritæ, eritis in pœnitentia solidæ fidei. Neque turbemini, putantes inter justum & pœnitentem aliquid interesse, & humiliorem gradum dare quidem veniam, sed coronam tollere. Una est enim retributio. Qui ad dexteram steterit, introibit in regna cælorum. His consiliis subulci tui, pastoribus nostris ditiores sunt, & hirci plurimas secum capras trahunt. *Equi insanientes in feminas facti sunt*, statim, ut mulieres viderint, adhinniunt, & impatientiam suam, proh nefas, Scripturarum solantur exemplis. Sed & ipsæ mulierculæ miseræ [e] & non miserabiles, præceptoris sui verba cantantes, Quid enim nisi semen requirit Deus? non solum pudicitiam, sed etiam verecundiam perdiderunt, majorique procacitate defendunt libidinem, quam exercent. Habes præterea in exercitu plures succenturiatos, habes scurras & velites in præsidiis, crassos, [f] comtos, nitidos, clamatores, qui te pugnis calcibusque defendant. Tibi cedunt de via nobiles, tibi osculantur divites caput. Nisi enim tu venisses, ebrii atque ructantes paradisum intrare non poterant. Macte virtute, immo vitiis, habes in castris tuis & * Amazones exerta mamma, & nudo brachio & genu, venientes contra te viros ad pugnam libidinum provocantes. Et quia opulentus paterfamilias es, in aviariis tuis non turtures, sed * upupæ nutriuntur, quæ tota fœtidæ voluptatis lustra circumvolent. Me carpe, me disjice, objice crimina quæ volueris, argue luxuriæ & deliciarum. Magis me amabis, si talis fuero, ero enim de armento tuo.

38. Sed ad te loquar, quæ scriptam in fronte blasphemiam, Christi confessio-

Margin notes: Basilides [magis]ter luxuriæ. — Isai. 3. 14. — Jerem. 51. 6. — * al. Deum. — Semper Pseudoprophetæ dulcia promittunt. — Exod. 12. — Verba Joviniani. — Jerem. 5. 8. — * Vide Commentar. in Cap. 16. Jerem. — * Et Com. in Cap. 5. Zachar. — Romam alloquitur.

[a] In sequenti libro contra Vigilantium num. 1. *Quomodo Euphorbus in Pythagora renatus esse perhibetur, sic in isto* (Vigilantio) *Joviniani mens prava surrexit*. Nempe somniavit Pythagoras Euphorbi apud Trojam occisi animam in se demigrasse; seque ajebat primum fuisse Ethalidem, mox Euphorbum, deinde Hermotimum, & Pyrrhum, Delium piscatorem, postremo ex Pyrrho factum esse Pythagoram.

[b] Duo mss. *super petram fundaverat Christi*. Vetus edit. *nisi in qua Petri doctrina super se petram fundaverat Christus*: & mox *prædicationis auctoritas*. Romanam proprie, ut vides, Ecclesiam notat, in qua primum hæresim Jovinianus sevit. Vid. præfixam hisce libris Admonitionem.

[c] Ex Jeremiæ cap. 28. *Catenas ligneas contrivisti, facies pro eis catenas ferreas*. Dictum, notante Victorio, contra illos, qui homines palpant, & felicia pollicentur. Mss. duo habent *ligneos torques*, & *ferreos*.

[d] Duo mss. absque *&* particula, *viduas cælibes*. Adnexam etymologiam Gravius ex Quintiliano l. 1. c. 10. illustrat. *Ingeniose sibi visus est Cajus Cælibes dicere, veluti Cælites* &c. Sed & Isidorus Originum l. 10. lit. *C. Cælebs dicitur, quasi cælo beatus*.

[e] Ex Ovidii versu in Ibin: *Sisque miser semper, nec sis miserabilis ulli.*

[f] Cisterciens. liber *crassos, compositos, nitidos*.

Rom. 1. ſione delesti. Urbs potens, urbs orbis A domina, urbs Apoſtoli voce laudata a interpretare vocabulum tuum. [a] Roma aut *fortitudinis* nomen eſt apud Græcos, aut *ſublimitatis* juxta Hebræos. Serva quod diceris, virtus te excelſam faciat, non voluptas humilem. Maledi- Apoc. 17. & 18. ctionem quam tibi Salvator in Apocalypſi comminatus eſt, potes effugere per Jon. 3. pœnitentiam, habens exemplum Ninivitarum. Cave Joviniani nomen, quod de * idolo derivatum eſt. (* Jove.) Squallet Capitolium, templa Jovis & cæremoniæ conciderunt. Cur vocabulum ejus, & vitia apud te vigeant? Adhuc ſub regibus, & ſub Numa Pompilio facilius majores tui [b] Pythagoræ continentiam, b quam ſub Conſulibus Epicuri luxuriam ſuſceperunt.

a Mendoſe erat, partim Græce, & partim Latine RωMH. Græce autem Ρώμη, *robur*, Hebraice רמה, ſeu רומה *ſublimitatem* ſignificat,

b Pythagoram non illum celebrem Italicæ ſectæ auctorem, ſed Spartiatam alium innui contendit Victorius, quocum ſentit & Martianæus. Et certe Numa Pythagoram illum Samium antiquiorem facit vulgo recepta ſententia ex Dionis Chryſoſtomi teſtimonio XLIX. & Nicephori Gregoræ XXXIII. quamquam veteres alii propter dogmatum inter utrumque convenientiam ſuppares fuiſſe velint. At non ipſam Pythagoræ perſonam heic abs Hieronymo indicari ego ſentio, ut de ejus ætate diſputare neceſſe ſit, aut alium cognominem comminiſci; ſed utique doctrinam, quæ ſcriptis ſupererat, fuitque Numæ acceptiſſima. Re ipſa de libris Pythagoricis in Numæ ſepulcro repertis loquuntur Livius XL. 29. Plinius XIII. 13. Lactantius I. 22. Auguſtinus de Civit. Dei VIII. 5. Aurelius Victor de viris illuſtrib. c. 3. atque alii.

Explicit liber ſecundus adverſus Jovinianum.

IN SEQUENTEM LIBRUM
CONTRA VIGILANTIUM
ADMONITIO.

Contra Vigilantium Epistolam, biennio ante hunc libellum, datam Ripario Presbytero excudimus in secunda Parte prioris Tomo sub num. CIX. in qua cum hæretici hominis Commentarios nondum accepisset Hieronymus, prælusit quodammodo pugnæ, suamque potius aperuit fidem, quam ejus expugnarit infidelitatem. Nunc quando ad ipsum librum devenimus, quo adversus insaniam hominis summo animi ardore velitatur, ut caussæ momenta perspecta habeas, quis ipse Vigilantius fuerit, quidque contra rectam fidem temere senserit, prænotandum est. Eum natione Gallum *dicit Gennadius*, Calagurritarum, *sive ex Calagurris viculo prope Convenarum urbem, Hieronymus: unde intelligas ex inferiori illum fuisse Aquitania ad radices Pyrenæi. Homo erat, eodem Gennadio auctore*, seductus humana laude, & præsumens supra vires suas, lingua politus, non sensu Scripturarum exercitatus, *sed si Hieronymum audis*, imperitus & verbis & scientia, & sermone inconditus. *Ex vitæ instituto Cauponam exercuerat, sive etiam tunc exercebat, cum novus Ecclesiarum magister audire voluit, & Presbyter jussus est. Nam & hunc gradum est consequutus*, & Ecclesiam, *ut Gennadii verbis uti prosequar*, Hispaniæ Barcilonensis parochiæ tenuit; *quæ cum esset Sanctorum Presbyterorum Riparii ac Desiderii parœciis contermina, hi continuo dolebant, morbidi pastoris vicinia proprias de salute oves periclitari. Episcopus quoque, sub cujus ille ditione agebat, patrocinari*, & acquiescere furori ejus *visus est, quandoquidem admonitus, corripere furentem distulit, aut penitus prætermisit.*

2. *Quæ autem vesano ingenio commentus est nova dogmata, ad hæc fere capita reducuntur. Negabat I. esse Martyres, aut eorum reliquias venerandas, sive ad eorum sepulcra in Ecclesiis vigilandum, aut alios, qui in Christianorum cœtibus consueverant, honores illis esse deferendos. II. Pejori adhuc vecordia ajebat, minime Sanctorum precibus nos adjuvari, neque terrenis tangi necessitatibus cælites; unde & signa quæ per illos interdum fierent, incredulis dumtaxat prodesse. III. Nonnullas Ecclesiæ ceremonias, atque illam in primis, cereos interdiu accendendi in Missa, sive ad Evangelium recitandum, Paganæ superstitionis ritum vocabat; nec* Alleluja *cantari volebat, nisi in Pascha. Sensit IV. suas sibi quemque retinere posse divitias, neque abdicationem a sæculi rebus usque adeo bonam esse, quin immo Monachorum paupertatem ac solitudinem desidiam ac turpem fugam appellabat. Quamobrem & eleemosynas, quæ Jerosolymam mitti consueverant, improbabat, forte etiam aliquando prohibuit; nam si in egenorum usu essent opes distribuendæ, non illas semel effundendas, sed paulatim erogandas asseverabat. V. denique effutivit, Clericos minime omnium debere esse cælibes, tantoque odio habuit continentiam, quam* hæresim *appellabat, & pudicitiam, quam* libidinis seminarium, *ut Episcopis etiam persuaserit, nemini credi debere castitatem, nullos cælibes ordinari posse: & nisi tumentes uteros viderent feminarum, maritos earum Christo ministerio arbitrarentur indignos.*

3. *Hisce hæresum monstris per singulas partes respondet Hieronymus hoc libello, quem ut magis mireris*, unius noctis lucubratione dictavit. *Scriptum ipse testatur post* ferme biennium *ex quo Epistolam supra laudatam ad Riparium* de vigiliis & pernoctationibus in Basilicis Martyrum *dedit. Eam vero Epistolam ad ann. 404. pertinere ostendimus, unde liber iste ad 406. sit deducendus. Id porro constat ex illa, quam in fine caussatur, subita Sisinnii fratris in Ægyptum festinatione; hic siquidem ille Sisinnius est, qui uno tempore & hunc librum Ripario ac Desiderio deferendum, & Commentarios in Zachariam Exuperio Tholosano reddendos, a S. Doctore accepit, quos ipse in Præfatione anno 406. qui* Sexti Consulatus Arcadii Augusti, & Anicii Probi fastis nomen imposuit, *a se testatur elucubratos. Quin etiam ad ejus anni finem usque differendum constabit ex alia Epistola, in nostra recensione 129. ad Minervium & Alexandrum, in qua Sisinnius, qui* ultimo jam autumni tempore *Bethlem pervenerat, quasi moraturus ibi*, usque ad diem Epiphaniorum, *dicitur haud multo post*, subito supervenisse afferens se illico profecturum.

INCIPIT LIBER
S. HIERONYMI
PRESBYTERI
CONTRA VIGILANTIUM.

1. MUlta in orbe monstra generata sunt. Centauros, & sirenas, ululas, & [a] onocrotalos in Isaia legimus. Job Leviathan & Behemoth mystico sermone describit. Cerberum & Stymphalidas, aprumque Erimanthium, & leonem Nemæum, chimæram atque hydram multorum capitum narrant fabulæ Poetarum. Cacum * describit Virgilius. Triformem Geryonem Hispaniæ prodiderunt. Sola Gallia monstra non habuit, sed viris semper fortibus, & eloquentissimis abundavit. Exortus est subito Vigilantius, seu verius Dormitantius, qui immundo spiritu pugnet contra Christi spiritum, & Martyrum neget sepulcra veneranda; damnandas * dicat esse vigilias: numquam nisi in Pascha Alleluia cantandum: continentiam, hæresim; pudicitiam, libidinis seminarium. Et quomodo [b] Euphorbus in Pythagora renatus esse perhibetur, sic in isto Joviniani mens prava surrexit: ut & in illo, & in hoc diaboli respondere cogamur insidiis. Cui jure * dicitur: *Semen pessimum, para filios tuos occisioni peccatis patris tui*. Ille Romanæ Ecclesiæ auctoritate damnatus, inter phasides aves & carnes suillas non tam emisit spiritum, quam eructavit. Iste caupo Calagurritanus, & in perversum propter nomen [c] viculi mutus Quintilianus, [d] miscet aquam vino: & de artificio pristino, suæ venena perfidiæ Catholicæ fidei sociare conatur, impugnare virginitatem, odisse pudicitiam, in convivio sæcularium contra Sanctorum jejunia proclamare: dum inter phialas philosophatur, & ad placentas liguriens, Psalmorum modulatione mulcetur: ut tantum inter epulas, David & Idithun, & Asaph & filiorum Chore cantica audire dignetur. Hæc dolentis magis effudi animo quam ridentis, dum me cohibere non possum, & injuriam Apostolorum ac Martyrum surda nequeo aure transire.

Proh nefas, Episcopos sui sceleris dicitur habere consortes: si tamen Episcopi nominandi sunt, qui non ordinant Diaconos, nisi prius uxores duxerint: nulli cælibi credentes pudicitiam, imo ostendentes quam sancte vivant, qui male de omnibus suspicantur: & nisi prægnantes uxores viderint Clericorum, infantesque de ulnis matrum vagientes, Christi sacramenta non tribuant. Quid facient Orientis Ecclesiæ? quid Ægypti & Sedis Apostolicæ, quæ aut virgines Clericos [e] accipiunt, aut continentes: aut si uxores habuerint, mariti esse desistunt? Hoc docuit Dormitantius, libidini frena permittens, & naturalem carnis ardorem, qui in adolescentia plerumque fervescit, suis * hortatibus duplicans; imo

Isai. 13. & 35. [a] *Job. 3. & 40.*

* al. *descripsit* *Æneid. l. 8.*

* al. *dicit*

* al. *dicetur* *Isa. 14. sec LXX. v. 21.*

Joviniani damnatio & mors.

Errores Vigilantii & blasphemiæ.

Cœlibatus Clericorum

* al. *hortationibus*

[a] Erat antea *onocratulos*. Martialis, *Turpe Ravenatis guttur onoc- tali*. Codex Bononiensis Monasterii S. Salvatoris non habet *in Isaia legimus*.

[b] Vide quæ supra sub finem secundi contra Jovinianum libri adnotamus. Ms. Bononien. *Euforbius*.

[c] Non, ut Victorius putat, quod conterraneus Quintiliano Vigilantius fuerit, sed quod cognominem uterque patriam habuerit Calagurrim. Illa vero Quintiliani in Hispania Civitas fuit, hujus autem viculus propter Convenarum urbem, unde & in perversum accepto nomine *mutus Quintilianus* hic dicitur.

[d] Adludi videtur illud Isai. 1. *vinum tuum mixtum est aqua*, quod passim alii Patres, & noster cum primis Hieronymus de hæreticis dictum interpretantur. Tertullianus lib. de anima c. 3. *caupones & miscentes aquam vino* hæreticos vocat. Hieronymus utrumque uno verbo elegantissime & hæresim, & cauponariam artem exprobrare voluit Vigilantio.

[e] Mss. omnes *accipit*, ut solam Romanam consuetudinem respicere videatur. Recole autem nunc illa lib. 1. contra Jovinian. *Non posse esse Episcopum, qui in Episcopatu filios faciat, alioquin si deprehensus fuerit, non quasi vir tenebitur, sed quasi adulter damnabitur*. Adstipulantur Siricius Epist. I. ad Himerium, Innocentius Epist. I. ad Victricium, Ambrosius lib. I. Officior. cap. 50. tum epist. LXI. ad Vercell. Epiphanius hæres. LIX. & ut alios prætercam, Augustinus ad calcem lib. II. de Adulter. Conjugiis.

imo extinguens coitu feminarum: ut nihil sit quo distemus a porcis, quo differamus a brutis animantibus, quo ab equis, de quibus scriptum est: *Equi insanientes in feminas facti sunt mihi: unusquisque in uxorem proximi sui hinniebat.* (Jerem. 5. 8.) Hoc est quod loquitur per David Spiritus Sanctus: *Nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intellectus.* (Psal. 31. 9.) Et rursum de Dormitantio & sociis ejus: *In chamo & fræno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te.*

Sed jam tempus est, ut ipsius verba ponentes ad singula respondere nitamur. Fieri enim potest, ut rursum malignus Interpres dicat fictam a me materiam, cui Rhetorica declamatione respondeam: sicut illam quam scripsi ad Gallias, matris & filiæ inter se discordantium. Auctores sunt hujus dictatiunculæ meæ sancti Presbyteri Riparius & Desiderius, qui parœcias suas vicinia istius scribunt esse maculatas, miseruntque libros per fratrem Sisinnium, quos inter crapulam stertens evomuit. (Riparius, Desiderius & Sisinnius.) Et asserunt repertos esse nonnullos, qui faventes vitiis suis, illius blasphemiis acquiescant. Est quidem imperitus, & verbis & scientia, & sermone inconditus; (Imperitia Vigilantii.) ne vera quidem potest defendere: sed propter homines sæculi & mulierculas oneratas peccatis, semper discentes & numquam ad scientiam veritatis pervenientes, una lucubratiuncula illius næniis respondebo, ne sanctorum virorum qui ut hæc facerem me deprecati sunt, videar litteras respuisse.

Nimirum respondet generi suo, ut qui de latronum & Convenarum natus est semine (quos * Gn. Pompeius edomita Hispania, & ad triumphum redire festinans, de Pyrenæi jugis deposuit, & in unum oppidum congregavit: unde & Convenarum urbs nomen accepit) huc usque latrocinetur contra Ecclesiam Dei, [a] & de Vectonibus, Arrebacis, Celtiberisque descendens, incurset Galliarum Ecclesias, portetque nequaquam vexillum * Crucis, sed insigne diaboli. (* al. Cn. ... al. lib. 4.) (Convenarum urbs & patria Vigilantii. a) (* al. Christi) Fecit hoc idem Pompeius, etiam in Orientis partibus: ut Cilicibus & [b] Isauris piratis, latronibusque superatis: sui nominis inter Ciliciam & Isauriam conderet civitatem. (Pompejopolis fuit dicta. b)

Sed hæc urbs hodie servat scita majorum, & nullus in ea ortus est Dormitantius. Galliæ vernaculum hostem sustinent, & hominem moti capitis, atque Hippocratis vinculis alligandum, sedentem cernunt in Ecclesia: & inter cætera verba blasphemiæ, ista quoque dicentem: (Verba Vigilantii.)
„ Quid necesse est, te tanto
„ honore, non solum honorare; sed et-
„ iam adorare illud nescio quid, quod
„ in modico vasculo transferendo colis?
„ Et rursum in eodem libro: Quid pul-
„ verem linteamine circumdatum, ado-
„ rando oscularis? Et in consequentibus:
„ [c] Prope ritum gentilium videmus sub (c)
„ prætextu religionis introductum in Ec-
„ clesiis, sole adhuc fulgente, moles ce-
„ reorum accendi, & ubiquumque pul-
„ visculum nescio quod, in modico va-
„ sculo precioso linteamine circumdatum
„ osculantes adorant. Magnum honorem
„ præbent hujusmodi homines beatissi-
„ mis Martyribus, quos putant de vi-
„ lissimis cereolis illustrandos; quos A-
„ gnus, qui est in medio throni cum
„ omni fulgore majestatis suæ illustrat.

Quis enim, o insanum caput, aliquando Martyres adoravit? quis hominem putavit Deum? nonne Paulus & Barnabas quum a Lycaonibus Jupiter & Mercu- (Act. 14.)

 cu-

[a] Illustriss. de Marca in peculiari Differt. de Vigilantii patria hunc locum ita restituendum contendit, ut pro *&* copula, legeret *nec*. Vultque hunc esse sensum, si ex Origene peti possit auctoritas latrocinii exercendi, coercendam Vigilantio hanc licentiam contra Ecclesiam Dei extra urbis suæ fines, qua ex Vectonum, Arevacorum, & Celtiberorum populis, qui in bello potius latrocinia exercebant, quam militiam, conflata olim fuit; nec ulterius incursandi cæteras Galliarum Ecclesias licere illi, nequaquam prælato Vexillo Crucis, cum ipse insigne sit Diaboli. Verum nulli huic conjecturæ mss. codices suffragantur; præstatque cum Pagio interpunctionis vitia, quibus antea periodus hæc laborabat, emendare, ut fecimus, prætenta *&* particula. Eoque sensu dicitur nimirum, generi suo respondere Vigilantius, ut qui de latronum natus est semine, Vectonum scilicet, Arevacorumque, magis ac magis latrocinetur, & incurset Galliarum Ecclesias, & portet non Crucis vexillum, sed insignia Diaboli. In Bononiensi Ms. *Arvacis* est pro *Arebacis*: in aliis hæc nomina mire depravantur.

[b] Bononiens. liber *Isauris latronibus superatis*. Pomponius Mela lib. 1. cap. 13. *Urbs est*, inquit, *olim Rhodiis, Argivisque post Pyratis, Pompejo assignante possessa: nunc Pompejopolis, tunc Soloe.*

[c] In duobus Mss. *proprie ritum* &c. Hoc nempe erat Paganicæ superstitionis institutum, cereos ante Idola accendere, quod ipse Hieronymus lib. XVI. cap. 57. in Isaiam tradit, *Tutela simulacrorum cereis venerans & lucernis*: Lactantius quoque lib. VI. Divinarum Institut. cap. II. *Num igitur mentis suæ compos putandus est, qui auctori, & datori luminis candelas ac cereorum lumen offert pro munere?* Ethnicos utique reprehendens dixit. In sacris autem Christianorum, ut heic semel dicam, mysticum usum luminum interdiu probant antiqui Patres S. Epiphanius Epist. ad Joannem Jerosolymit. inter Hieronymianas nunc LI. num. IX. & decantati Paulini versus Natali III. Sancti Felicis.

Clara coronantur densis altaria lychnis,
Lumina ceratis adolentur odora papyris;
Nocte dieque micant, sic nox splendore diei
Fulget, & ipsa dies cælesti illustris honore
Plus micat innumeris lucem geminata lucernis.

Optime adeo noster Hieronymus in [illegible], non ad fugandas tenebras, sed ad signum lætitiæ faciendum incendi explicat: cui concinit Isidorus lib. VII. Orig. cap. 12. aliique deinde, qui sacramenta ex his luminibus plura in dies edisseruerunt.

curius putarentur, & eis vellent hostias immolare, sciderunt vestimenta sua, & se homines esse dixerunt? Non quod meliores non essent olim mortuis hominibus Jove atque Mercurio: sed quod sub gentilitatis errore, honor eis Deo debitus deferretur. Quod & de Petro legimus, qui Cornelium se adorare cupientem manu sublevavit, & dixit: *Surge: nam & ego homo sum*. Et audes dicere, „ illud nescio quid quod in modico vasculo transferendo colis? Quid est illud, nescio quid, scire desidero. „ Expone manifestius, ut tota libertate „ blasphemes, pulvisculum nescio quod „ * in modico vasculo pretioso linteamine circumdatum. DOLET MARTYRUM reliquias pretioso operiri velamine: & non vel pannis, vel cilicio colligari, vel projici in sterquilinium; ut solus Vigilantius ebrius & dormiens adoretur. Ergo sacrilegi sumus, quando Apostolorum Basilicas ingredimur? Sacrilegus fuit Constantius Imperator I. qui sanctas Reliquias Andreæ, Lucæ, & Timothei transtulit [a] Constantinopolim, apud quas dæmones rugiunt, & inhabitatores Vigilantii illorum se sentire præsentiam confitentur? Sacrilegus dicendus est, & nunc Augustus Arcadius, qui ossa beati Samuelis longo post tempore de Judæa transtulit in Thraciam? Omnes Episcopi non solum sacrilegi; sed & fatui judicandi, qui rem vilissimam & cineres dissolutos in serico & vase aureo portaverunt? Stulti omnium Ecclesiarum populi, qui occurrerunt sanctis Reliquiis: & tanta lætitia [b], quasi præsentem, viventemque Prophetam cernerent, *susceperunt*: unde Palæstina usque Chalcedonem jungerentur populorum examina: & in Christi laudes una voce resonarent? Videlicet adorabant Samuelem, & non Christum, cujus Samuel & Levita & Prophetes fuit. Mortuum suspicaris, & idcirco blasphemas. Lege Evangelium: *Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob: non est Deus mortuorum, sed vivorum*. Si ergo vivunt, honesto juxta te carcere non clauduntur.

[Margin: Act. 10. 26. — * Mſ. B. inquit in &c. — Reliquiæ Apostolorum, & Samuelis. — Matth. 12.]

Ais enim vel in sinu Abrahæ, vel in loco refrigerii, vel subter aram Dei, animas Apostolorum & Martyrum consedisse, nec posse de suis tumulis, & ubi voluerint adesse præsentes. [c] Senatoriæ videlicet dignitatis sunt; & non inter homicidas teterrimo carcere, sed in libera honestaque custodia in fortunatorum insulis & in campis Elysiis *recluduntur*. TU DEO LEGES pones? Tu Apostolis vincula injicies; ut usque ad diem judicii teneantur custodia, nec sint cum Domino suo, de quibus scriptum est: *Sequuntur Agnum, quoquumque vadit*. Si Agnus ubique, ergo & hi qui cum Agno sunt, ubique esse credendi sunt. Et quum diabolus & dæmones toto vagentur in orbe, & celeritate nimia ubique præsentes sint, Martyres post effusionem sanguinis sui * *arca* [d] operientur inclusi, & inde exire non poterunt? Dicis in libello tuo, quod dum vivimus, mutuo pro nobis orare possumus; postquam autem mortui fuerimus, nullius sit pro alio exaudienda oratio: præsertim quum Martyres ultionem sui sanguinis obsecrantes, impetrare non quiverint. Si Apostoli & Martyres adhuc in corpore constituti [e] possunt orare pro cæteris, quando pro se adhuc debent esse solliciti: quanto magis post coronas, victorias & triumphos? Unus homo Moyses, sexcentis millibus armatorum impetrat a Deo veniam: & Stephanus imitator Domini sui, & primus Martyr in Christo, pro persecutoribus veniam deprecatur; & postquam cum Christo esse cœperint, minus valebunt? Paulus Apostolus ducentas septuaginta sex sibi dicit in navi animas condonatas, & postquam resolutus esse cœperit cum Christo, tunc ora clausurus est: & pro his qui in toto orbe ad suum Evangelium crediderunt, mutire non poterit? Meliorque erit Vigilantius canis vivens, quam ille leo mortuus? Recte hoc de Ecclesiaste proponerem, si Paulum in spiritu mortuum confiterer. Denique sancti non appellantur mortui, sed dormientes. Unde & Lazarus qui resurrecturus erat, dormisse perhibetur. Et Apostolus vetat Thessalonicenses de dormien-

[Margin: Apoc. 14. 4. — * Mſſ. [illegible] — Sermo [illegible] Hæreticorum hujus temporis. — Apoc. c. 9. — Exod. 32. — Act. 7. — Ibid. 27. — Eccleſ. 9. — Johan. 11. — 1. Theſſ. 4.]

a Vide Philostorgium lib. III. cap. 2. Idacium quoque in Fastis: quin imo Hieronymum ipsum in Chronico ad an. XIX. & XX. Constantii, non XXI. ut Scaliger refert: & in Catalogo cap. VII. in fine.

b Vetus editio addit; *sunt jocundati*, & paulo post, *cernerent*, *atque* susciperent. Mſ. Bononienſ. *viventemque cernerent*, absque *Prophetam*.

c Veteris judicii in reos dignitate conspicuos hæc erat regula, ut ante probationem carceri non adjicerentur. Vid. Leg. I. *de custodia reorum*; & Venulejum *d*. Cod. l. V. Mox vetus editio *recludantur*; deinde Mſ. Bononienſ. *leges ponis*.

d Mſſ. plerique omnes *Ara*, non *Arca*. Sic paulo supra *subter Aram Dei* dicitur.

e Bononienſ. lib. *possunt orare pro cunctis, quando de se adhuc* &c. Miror autem ac doleo, homines hæreticos etiamnum cavillari legitimam hanc Hieronymi argumentationem: immo penitus non intelligere: quod si pro aliis, cum adviverent inter hujus sæculi curas, orare poterant Sancti, multo magis cum apud Deum recepti sunt, de sua incolumitate securi, de nostra erunt salute soliciti.

mientibus contristari. Tu vigilans dormis, & dormiens scribis: & proponis mihi librum apocryphum, [a] qui sub nomine Esdræ a te, & similibus tui legitur: ubi scriptum est, quod post mortem nullus pro aliis audeat deprecari: quem ego librum numquam legi. Quid enim necesse est in manus sumere, quod Ecclesia non recipit? Nisi forte Balsamum mihi, & Barbelum, & [b] Thesaurum Manichæi, & ridiculum nomen Leusiboræ proferas: & quia ad radices Pyrenei habitas, vicinusque es Iberiæ, Basilidis antiquissimi Hæretici & imperitæ scientiæ, incredibilia portenta prosequeris, & proponis quod totius orbis auctoritate damnatur. Nam in Commentariolo tuo quasi pro te faciens de Salomone sumis testimonium, quod Salomon omnino non scripsit: ut qui habes alterum Esdram, habeas & Salomonem alterum: & si tibi placuerit, legito fictas [c] revelationes omnium Patriarcharum & Prophetarum: & quum illas didiceris, inter mulierum textrinas cantato, imo legendas propone in tabernis tuis: ut facilius per has nænias vulgus indoctum provoces ad bibendum.

a Non sunt legendi libri Apocryphi.

b Basilidis portenta verborum.

c

Cereos autem non clara luce accendimus, sicut frustra calumniaris: sed ut noctis tenebras hoc solatio temperemus; & vigilemus ad lumen, ne [d] cæci tecum dormiamus in tenebris. Quod si aliqui per imperitiam, & simplicitatem sæcularium hominum, vel certe religiosarum feminarum, de quibus vere possumus dicere: *Confiteor, zelum Dei habent, sed non secundum scientiam*, hoc pro honore Martyrum faciunt, quid inde perdis? Causabantur quondam & Apostoli, quod periret unguentum; sed Domini voce correpti sunt. Neque enim Christus indigebat unguento, nec Martyres lumine cereorum: & tamen illa mulier in honore Christi hoc fecit, devotioque mentis ejus recipitur. Et quiquumque accendunt cereos, secundum fidem suam habent mercedem, dicente Apostolo: *Unusquisque in suo sensu abundet*. Idololatras appellas hujusmodi homines? Non diffiteor, omnes nos qui in Christo credimus de idololatriæ errore venisse. Non enim nascimur, sed renascimur Christiani. Et quia quondam colebamus idola, nunc Deum colere non debemus, ne simili eum videamur cum idolis honore venerari? ILLUD FIEBAT idolis, & idcirco detestandum est: hoc fit Martyribus, & idcirco recipiendum est. Nam & absque Martyrum reliquiis per totas Orientis Ecclesias, quando legendum est Evangelium, accenduntur luminaria, jam sole rutilante: non utique ad fugandas tenebras: sed ad signum lætitiæ demonstrandum. Unde & virgines illæ Evangelicæ semper habent accensas lampades suas. Et ad Apostolos dicitur: *Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris*. Et de Johanne Baptista: *Ille erat lucerna ardens & lucens*: ut sub typo luminis corporalis illa lux ostendatur, de qua in Psalterio legimus: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, Domine, & lumen semitis meis*.

Cerei in templis, quare accensi? — *d* — *Rom. 10. 2.* — *Matth. 26. & Marc. 14.* — *Rom. 14. 5.* — *Christiani renascimur.* — *Luminaria ad Evangelium accendantur, quare?* — *Matth. 25.* — *Luc. 12.* — *Johan. 5. 35.* — *Ps. 118. 105.*

Male facit ergo Romanus Episcopus, qui super mortuorum hominum Petri & Pauli, secundum nos ossa [e] veneranda, secundum te vilem pulvisculum, offert Domino sacrificia, & tumulos eorum Christi arbitratur altaria? Et non solum unius urbis, sed totius orbis errant Episcopi, qui cauponem Vigilantium contemnentes, ingrediuntur basilicas mortuorum, in quibus pulvis vilissimus & favilla, nescio quæ, jacet linteamine [f] convoluta: ut polluta omnia polluat: & quasi sepulcra pharisaica foris dealbata sint, quum intus [g] immundo cinere,

Romanus Episcopus super corpora Apostolorum offert sacrificia. — *e* — *f* — *Matth. 23.* — *g*

a Notatum Victorio est, e quarto libro apocrypho Esdræ cap. 7. sess. 36. ad usque 44. suam opinionem utquumque extundere potuisse Vigilantium.

b Putat Martianæus e quodam æterno thesauro erutas innui juxta Manichæum duas naturas, boni unam, alteram mali, a quo non abludit Victorius, qui *thesaurum* obvio sensu dici autumat. Verum e contrario *thesaurum* unum fuisse e portentosis nominibus, quæ Basilides & Manichæus excogitarunt, passim Hieronymus indicat. In cap. 64. Isaiæ, *Ut Basilidis, Balsami atque Thesauri, Barbelonis quoque & Leusiboræ, ac reliquorum nominum portenta* &c. Paria habet in Epist. ad Theodoram, & in illa ad Pammachium de optimo genere interpretandi: Inter Phœnicum vero Deos μελκάθαρον, & θησαυρὸν, *Thesaurum* Codinus quoque enumerat in Originibus Constantinopolitanis numero 66. tametsi pro θησαυρὸν alii substituant θύσωρον. & falsæ lectionis Codicum arguant. Certe non alio sensu Thesauti nomen, ut Auctor Historiæ Hæreseos Manichæorum, recens Parisiis editus tradit, titulus erat quarti libri quem contra rectam fidem Scythianus hujus hæresis auctor composuit. Vide Eusebium oratione de laudibus Constantini, & quæ in Epistolam 25. ad Theodoram num. 3. adnotavimus nota *b*. In Ms. Bononiensi verbum *proferas* desideratur.

c Ille fortasse liber indicatur, cui titulus πατριάρχαι in Athanasii Synopsi, & Nicephori Constantinopolitani Canone.

d Bonon. Ms. *ne tecum dormiamus*, absque *cæci*.

e Proprium reverentiæ Sanctorum Reliquiis debitæ est *venerationis* vocabulum. S. Hilarius lib. contra Constantium num. 8. *Beatorum Martyrum veneranda ossa* vocat. Eusebius Gallicanus, sive ut videtur, Euchetius Homil. de Sancta Blandina, *veneranda ossa in cineres* ab impiis redacta dolet. Tum, *Ubi sunt*, inquit, *qui dicunt, venerationem sacris Martyrum non deferendam esse corporibus* &c. Pro *vilem*, alii lib. & Ms. Bon. *vile*.

f Vetus Editio cum Bononiensi Ms. *linteamine colligata*.

g Denuo Bononiens. Ms. *intus immundo cinere sordeant*, omissis quæ interseruntur, *juxta te immunda omnia oleant, atque*, quæ Victorius quoque in antiquis exemplaribus non haberi animadvertit, & forte satius erat expungere.

Vigilantii stulta sententia vel objectio.

re, juxta te, immunda omnia oleant atque sordeant. Et post hæc de barathro pectoris sui cœnosam spurcitiam evomens, aut dicere: „ Ergo cineres suos „ amant animæ Martyrum, & circum„ volant eos, semperque præsentes sunt; „ ne forte [a] si aliquis * precator adve„ nerit, absentes audire non possint? O portentum in terras ultimas deportandum. Rides de Reliquiis Martyrum, & cum auctore hujus hæreseos Eunomio, Ecclesiis Christi calumniam struis: nec tali societate terreris, ut eadem contra nos loquaris, quæ ille contra Ecclesiam loquitur? Omnes enim sectatores ejus basilicas Apostolorum & Martyrum non ingrediuntur, ut scilicet mortuum adorent Eunomium, cujus libros majoris auctoritatis arbitrantur, quam Evangelia; & in ipso credunt esse [b] lumen veritatis: sicut aliæ hæreses paracletum in Montanum venisse contendunt, & Manichæum ipsum dicunt esse paracletum. Scribit adversum hæresim tuam, quæ olim erupit adversum Ecclesiam (ne & in hoc quasi repertor novi sceleris glorieris) Tertullianus vir eruditissimus insigne volumen, quod Scorpiacum vocat rectissimo nomine: quia arcuato vulnere in Ecclesiæ corpus venena diffundit, quæ olim appellabatur Caina hæresis: & multo tempore dormiens vel sepulta, nunc a Dormitantio suscitata est. Miror, quod non dicas, nequaquam perpetranda martyria, Deum enim qui sanguinem hircorum taurorumque non quærat, multo magis hominum non requirere. Quod quum dixeris; imo & si non dixeris, ita habeberis quasi dixeris. Qui enim Reliquias Martyrum asseris esse calcandas, prohibes sanguinem fundi, qui nullo honore dignus est.

** al. peccator.*

Eunomius auctor hæreseos contra Reliquias.

Montanus.

Tertulliani Scorpiacus liber.

Caina hæresis instaurata.

Vigiliæ & pernoctationes in basilicis.

De vigiliis & pernoctationibus in basilicis Martyrum sæpe celebrandis, in altera Epistola, quam ante hoc ferme biennium sancto Ripario Presbytero scripseram, respondi breviter. Quod si ideo eas æstimas respuendas, ne sæpe videamur Pascha celebrare, & non solemnes post annum exercere vigilias: ergo & die Dominico non sunt Christo offerenda sacrificia, ne resurrectionis Domini crebro Pascha celebremus: & incipiamus non unum Pascha habere, sed plurima. Error autem & culpa juvenum vilissimarumque mulierum, qui per noctem sæpe deprehenditur, non est religiosis hominibus imputandus: quia & in vigiliis Paschæ tale quid fieri plerumque convincitur, & tamen paucorum culpa non præjudicat religioni; qui & absque vigiliis [c] possunt errare vel in suis, vel in alienis domibus. Apostolorum fidem, Judæ proditio non destruxit. Et nostras ergo vigilias, malæ aliorum vigiliæ non destruent: QUIN POTIUS pudicitiæ vigilare cogantur, qui libidini dormiunt. Quod enim semel fecisse bonum est, non potest malum esse, si frequentius fiat: aut si aliqua culpa vitanda est, non ex eo quod sæpe, sed ex eo quod fit aliquando culpabile est. Non vigilemus itaque diebus Paschæ, ne exspectata diu adulterorum desideria compleantur; ne occasionem peccandi uxor inveniat, ne maritali non possit recludi clave. Ardentius appetitur, quidquid est rarius.

Paucorum culpa non p[illegible] religioni.

Quod semel fecisse bonum est, non potest esse [illegible] si frequenter fiat.

11. Non possum universa percurrere, quæ sanctorum Presbyterorum literæ comprehendunt, de libellis illius aliqua proferam. Argumentatur contra signa atque virtutes, quæ in basilicis Martyrum fiunt, & dicit eas incredulis prodesse, non credentibus, quasi nunc hoc quæratur, quibus fiant, & non, qua virtute fiant. [d] Esto signa sint infidelium, qui quoniam sermoni, & doctrinæ credere noluerunt, signis adducantur ad fidem, & Dominus incredulis signa faciebat, & tamen non idcirco Domini suggillanda sunt signa, quia illi infideles erant, sed majori admirationi * erunt, quia tantæ fuere potentiæ, ut etiam mentes durissimas edomarent, & ad fidem cogerent. Itaque nolo mihi dicas, signa infidelium sunt; sed responde quomodo in vilissimo pulvere, & favilla, nescio qua, tanta sit signorum virtutumque præsentia. Sentio, sentio, infelicissime mortalium, quid doleas, quid timeas. Spiritus iste immundus qui hæc te cogit scribere, sæpe hoc vilissimo tortus est pulvere, immo hodieque torquetur, & qui in te plagas dissimulat, in cæteris confitetur. Nisi forte in morem gentilium impiorumque, Porphyrii & Eunomii, has præstigias [e] dæmonum esse confingas,

Vigilantii arg[illegible] contra miracula.

** al. erant*

[a] Alibi & in MSS. *si aliquis peccator.*
[b] Duo MSS. *esse culmen veritatis:* paulo post Bononiens. *volumine insigni eam Scorpiacam vocans* &c. haud recte.
[c] Idem Bononiens. liber, *possunt orare vel in suis* &c. Paulo infra, *at si aliqua culpa* &c. deinde *ne occasione peccandi uxor veniat.*
[d] Idem iterum cum veteri editione *Ergo signa sunt &c.*
[e] In eodem Bononiensi *præstigias Dæmonum contra te confingens &c.*

gas, & non vere clamare dæmones; sed sua simulare tormenta. Do consilium, ingredere basilicas Martyrum, & aliquando purgaberis: invenies ibi multos socios tuos, & nequaquam cereis Martyrum, qui tibi displicent, sed flammis invisibilibus combureris, & tunc fateberis, quod nunc negas, & tuum nomen, qui in Vigilantio loqueris, libere proclamabis, te esse aut Mercurium propter nummorum cupiditatem, aut * Nocturnum, juxta Plauti Amphitryonem, quo dormiente, in Alcmenæ adulterio, [a] duas noctes Jupiter copulavit, ut magnæ fortitudinis Hercules nasceretur; aut certe Liberum patrem pro ebrietate & cantharo ex humeris dependente, & semper rubente facie, & spumantibus labiis, effrenatisque conviciis.

* al. Nocturninum.

De Vigilantio historia.

12. Unde & in hac provincia quum [b] subitus terræmotus, noctis medio omnes de somno excitasset; tu prudentissimus, & sapientissimus mortalium nudus orabas, & referebas nobis Adam & Evam de paradiso: & illi quidem apertis oculis erubuerunt, nudos se esse cernentes, & verenda texerunt arborum foliis: tu & tunica & fide nudus, subitoque timore perterritus, & aliquid habens nocturnæ crapulæ, sanctorum oculis obscænam partem corporis ingerebas, ut tuam indicares prudentiam. Tales habet adversarios Ecclesia: hi duces contra Martyrum sanguinem dimicant: hujuscemodi oratores contra Apostolos pertonant, immo tam rabidi canes contra Christi latrant discipulos.

Timebat interdum Hieronymus basilicas intrare Martyrum.

13. Confiteor timorem meum, ne forsitan de superstitione descendat. Quando iratus fuero, & aliquid mali in meo animo cogitavero: & me nocturnum phantasma deluserit, basilicas Martyrum intrare non audeo: ita totus & corpore & animo contremisco. Rideas forsitan, & muliercularum deliramenta subsannes. Non erubesco earum fidem, quæ primæ viderunt Dominum resurgentem, quæ mittuntur ad Apostolos, quæ in matre Domini Salvatoris, sanctis Apostolis commendantur. Tu ructato cum sæculi hominibus, ego jejunabo cum feminis, immo cum religiosis viris, qui pudicitiam vultu præferunt, & pallida jugi continentia ora portantes, Christi ostendunt verecundiam.

14. Videris mihi dolere & aliud, ne si inoleverit apud Gallos continentia & sobrietas atque jejunium, tabernæ tuæ lucra non habeant, & vigilias diaboli ac temulenta convivia, tota nocte exercere non possis. Præterea iisdem ad me relatum est Epistolis, quod contra auctoritatem Apostoli Pauli, immo Petri, Joannis & Jacobi, qui dextras dederunt Paulo & Barnabæ communicationis, & præceperunt eis, ut pauperum memores essent, tu prohibeas Jerosolymam in usus Sanctorum aliqua sumtuum solatia dirigi. Videlicet si ad hæc respondero, statim latrabis, meam me caussam agere, qui tanta cunctos largitate donasti, ut nisi venisses Jerosolymam, & tuas vel patronorum tuorum pecunias effudisses, omnes periclitaremur fame. Ego hoc loquor, quod beatus Apostolus Paulus in cunctis pene Epistolis suis loquitur, & præcipit Ecclesiis Gentium per unam sabbati, hoc est, die Dominico omnes conferre debere, quæ Jerosolymam in Sanctorum solatia dirigantur, & vel per discipulos suos, vel per quos ipsi probaverint: & si dignum fuerit, ipse aut dirigat, aut [c] perferat quod collectum est. In Actibus quoque Apostolorum loquens ad Felicem Præsidem: *Post annos, ait, plures, eleemosynas facturus in gentem meam, veni Jerosolymam, & oblationes & vota, in quibus invenerunt me purificatum in Templo.* Numquid in alia parte terrarum, & in Ecclesiis, quas nascentes fide sua erudiebat, quæ ab aliis acceperat, dividere non poterat? [d] Sed sanctorum locorum pauperibus dare cupiebat, qui suas pro Christo facultatulas relinquentes, ad Domini servitutem tota mente conversi sunt. Longum est nunc si de cunctis Epistolis ejus omnia testimonia revolvere voluero, in quibus hoc agit, & tota mente festinat, ut Jerosolymam & ad sancta loca credentibus pecuniæ dirigantur: non in avaritiam, sed in refrigerium, non ad divitias congregandas, sed ad imbecillitatem corpusculi sustentandam, & frigus atque inediam de-

Vigilantius quid prohibebat?

Collectæ in die Dominico.

Act. 24. 17.

a Immo tres passim enumerant veteres mythologi. Sed & Eusebius Præpar. lib. 2. *Tres noctes tradunt Jovem geminasse, unde τριέσπερος, & τρισέληνος Hercules dictus est.* Duas tamen cum Hieronymo Ovidius notat lib. 1. Amor. Eleg. 13.

Commisit noctes in sua vota duas.

Plautus quem noster laudat,

Credo ego hac nocte Nocturnum obdormisse.

b In S. Prosperi ac Marcellini Chronicis refertur ad annum 396. *Arcadio V. & Honorio III. Coss. terræmotus per dies plurimos fuit &c.* Paulo infra vetus editio *de Paradiso ejectos sic orasse.*

c Ms. Bonon. *aut proferat* &c. & mox *veni oblationes & vota offerre in quibus* &c. absque *Jerosolymam.*

d Idem fere cum veteri editione, *sed Sanctis pauperibus dare.*

Consuetudo eleemosynarum apud Hebræos & Christianos.

declinandam. Hac in Judæa usque hodie perseverante consuetudine, non solum apud nos, sed & apud Hebræos, ut qui in Lege Domini meditantur die ac nocte, & patrem non habent in terra, nisi solum Deum, [a] synagogarum & totius orbis foveantur ministeriis; ex æqualitate dumtaxat; non ut aliis refrigerium, & aliis sit tribulatio: sed ut aliorum abundantia, aliorum sustentet inopiam.

Psal. 1. Deuter. 18. a 2. Cor. 8.

15. Respondebis, hoc unumquemque posse in patria sua facere: nec pauperes defuturos, qui Ecclesiæ opibus sustentandi sint. Nec nos negamus cunctis pauperibus etiam Judæis & Samaritanis, si tanta sit largitas, stipes porrigendas. Sed Apostolus faciendam quidem docet ad omnes eleemosynam, sed maxime ad domesticos fidei. De quibus & Salvator in Evangelio loquebatur: *Facite vobis amicos de mammona * iniquitatis, qui vos recipiant in æterna tabernacula.* Numquid isti pauperes, inter quorum pannos & illuviem corporis, flagrans libido dominatur, possunt habere æterna tabernacula, qui nec præsentia possident, nec futura? Non enim simpliciter pauperes, sed pauperes spiritu beati appellantur: de quibus scriptum est: *Beatus qui intelligit super egenum & pauperem: in die mala liberabit eum Dominus.* In vulgi pauperibus sustentandis nequaquam intellectu, sed eleemosyna opus est. In sanctis pauperibus beatitudo est intelligentiæ, * ut ei tribuat, qui erubescit accipere: & quum acceperit, dolet: metens carnalia, & seminans spiritalia. Quod autem asserit eos melius facere, qui utuntur rebus suis, & paulatim fructus possessionum suarum pauperibus dividunt, quam illos qui possessionibus venundatis, semel omnia largiuntur, non a me * ei, sed a Domino respondebitur. *Si vis esse perfectus, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus: & veni sequere me.* Ad eum loquitur, qui vult esse perfectus, qui cum Apostolis patrem, naviculam & rete dimittit. Iste quem tu laudas, secundus * aut tertius gradus est, quem & nos recipimus, dummodo sciamus prima secundis & tertiis præferenda.

Eleemosyna quibus potissimum facienda. Gal. 6. Luc. 16. 9. * al. iniqu- Mali pauperes. Psal. 40. 1. * al. ut & ei * al. eis Matt. 19. 21. * al. &

Vita ac conditio veri Monachi.

16. Nec a suo studio Monachi deterrendi sunt a te lingua viperea & morsu sævissimo de quibus argumentaris, & dicis: Si omnes se [b] clauserint, & fuerint in solitudine, quis celebrabit Ecclesias? quis sæculares homines lucrifaciet? quis peccantes ad virtutes poterit cohortari? Hoc enim modo si omnes tecum fatui sint, sapiens quis esse poterit? Et virginitas non erit approbanda. Si enim omnes virgines fuerint, nuptiæ non erunt: interibit humanum genus: infantes in cunis non vagient; obstetrices absque mercedibus mendicabunt: & gravissimo frigore * solus atque contractus Dormitantius vigilabit in lectulo. Rara est virtus nec a pluribus appetitur. Atque utinam hoc omnes essent, quod pauci sunt, de quibus dicitur: *Multi vocati, pauci electi*, vacui essent carceres. Monachus autem non doctoris habet, sed plangentis officium: qui vel se, vel mundum lugeat, & Domini pavidus præstoletur adventum: qui sciens imbecillitatem suam, & vas fragile quod portat, timet offendere, ne impingat, & corruat atque frangatur. Unde & mulierum, maximeque adolescentularum vitat aspectum, & intantum castigator sui est, ut etiam quæ tuta sunt pertimescat.

b * al. solutus Matth. 20. 16. & 22. 14. Vitandi Monacho aspectus mulierum.

17. Cur, inquies, pergis ad eremum? videlicet ut te non audiam, non videam: ut tuo furore non movear; ut tua bella non patiar: ne me capiat oculus meretricis; ne forma pulcherrima ad illicitos ducat amplexus. Respondebis: hoc non est pugnare, sed fugere. Sta in acie, adversariis armatus obsiste; ut postquam viceris, coroneris. Fateor imbellicitatem meam. Nolo spe pugnare victoriæ, ne perdam aliquando victoriam. Si fugero, gladium * devitavi: si stetero, aut vincendum mihi est, aut cadendum. Quid autem necesse est certa dimittere, & incerta sectari? Aut scuto, aut pedibus mors vitanda est. Tu qui pugnas, & superari potes, & vincere. Ego cum fugero, non [c] vinco in eo quod fugio: sed ideo fugio, ne vincar. Nulla securitas est vicino serpente dormire. Potest fieri, ut me non mordeat, tamen potest fieri ut aliquando me mordeat. Ma-

Fugienda vitia, & vitiorum occasiones. * al. dimittam. Certa non sunt dimittenda, & incerta sectanda. c

[a] Ejus rei ordinem explicat, multaque congerit exempla doctiss. P. Bacchinius, in libro de Metropolibus. Ms Bonon. deinde habet *ex æqualitate & ita dumtaxat* &c.

[b] Verius puto quod habent mss. omnes, ipso Martianæo teste, *recluserint*, quod est, se claudendo ab aliis separaverint. Exemplum habes apud Justin. non uno in loco.

[c] Martianæus *non vincar*: olim *non vincor*, quod Victorius improbat. Nos cum duobus mss. legimus.

a Nomina pietatis vitiis obtendere.

[a] Matres vocamus sorores & filias, & non erubescimus vitiis nostris nomina pietatis obtendere. Quid facit Monachus in cellulis feminarum? quid sibi volunt sola & privata colloquia, & arbitros fugientes oculi? [b] Sanctus amor impatientiam non habet. Quod de libidine diximus, referamus ad avaritiam, & ad omnia vitia quæ vitantur solitudine. Et idcirco urbium frequentias declinamus, ne facere compellamur, quæ nos non tam natura cogit facere, quam voluntas.

18. Hæc, ut dixi, sanctorum Presbyterorum rogatu, unius noctis lucubratione dictavi, festinante admodum [c] fratre Sisinnio, & propter Sanctorum refrigeria ad Ægyptum ire properante: alioquin & ipsa materia apertam habuit blasphemiam, quæ indignationem magis scribentis, quam testimoniorum multitudinem flagitaret. Quod si Dormitantius in mea rursus maledicta vigilaverit, & eodem ore blasphemo, quo Apostolos & Martyres lacerat: de me quoque putaverit detrahendum, nequaquam illi brevi lucubratiuncula, sed tota nocte vigilabo, & sociis illius immo discipulis vel magistris, qui nisi tumentes uteros viderint feminarum, maritos earum Christi ministerio arbitrantur indignos.

Aperta blasphemia indignationem flagitat.

a Recole epistolam ad Sabinianum lapsum in nostra recentione 147. num. 5. ubi Matres Monasteriorum vocantur. S. quoque Optatus de Schismate Donatistarum lib. 2. *invenerunt Matres, quas de castimonialibus fecerat mulieres*.

b Epistola 46. Paulæ, & Eustochii initio *Mensuram caritas non habet, & impatientia nescit modum* &c. Sed heic loci pro incontinentia impatientia sumitur, ut supra indicatum est.

c De hoc fratre Sisinnio diximus in præfixa huic opusculo Admonitione.

IN SEQUENTEM LIBRUM

CONTRA

JOANNEM JEROSOLYMITANUM

ADMONITIO.

1. *Joannes Jerosolymitanus, qui ante adeptum Episcopatum Monachus, Arianis & Macedonianis adhæserat, postquam ad Pontificiam dignitatem evectus est, Origenistis, qui in ea Provincia multi erant, aures accommodavit. Id ægre admodum ferebant boni omnes, atque in primis S. Epiphanius, qui eum Jerosolymæ convenit, & præsens præsentem hortatus est, ut se ab errore reciperet: ille e contrario ita excanduit, ut Epiphanium ipsum de Anthropomorphitarum hæresi publice incusare non dubitarit. Ad hæc rixarum homo cupidus, caussas quærens vindictæ, in eo se læsum ab Epiphanio conquæstus est; quod ille Paulinianum Sancti Hieronymi fratrem in Palestinæ Monasterio agentem, extra ditionem scilicet Salaminii Episcopi Presbyterum ordinaverit. Quod ille quamquam satis bene excusaret: quod non in Parochia Joanni subjecta id fecisset, unamque esse dissidii caussam obtestaretur, violatam Origenianis dogmatibus rectam fidem, Joannes hanc unam ordinationem iracundiæ suæ caussam prætexebat. Quamobrem & Hieronymum quoque, ejusdem Pauliniani fratris, multo vero magis Origenismi caussa, odio habuit. Cum enim ab Epiphanii partibus staret S. Doctor, & non solum fratris sui ordinationem absque alterius injuria, sed ex recepta inter Cypri Episcopos consuetudine factam probe sciret, sed etiam Origenis errores acribus qua verbis, qua scriptis jugularet, ita Joannis iracundiam movit, ut ab illo de Ecclesiæ communione fuerit ejectus: tametsi cum tota Jerosolymitana Ecclesia continenter communicarit.*

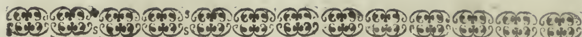
2. *Tantos animorum motus Archelaus Comes compescere statim initio studuit, condictoque pacis ineundæ loco, quoniam violatæ fidei suspicio discordias peperisset, e singulorum fidei professione inirent concordiam. Joannes vero, semel atque iterum invitanti ad pasciscendum Archelao, modo unam, modo aliam, levissimas excusationes prætendens, minime paruit. Sed ad Theophilum Alexandrinum, ut par est credere, literas dedit, in quibus illum de ingravescenti discordia certiorem fecit, forte etiam ut adversarios suos reprehenderet, deprecatus est. Theophilus blande pro eo ac debuit ad Hieronymum scripsit, deque his quæ abs Joanne acceperat, commonefecit, & ad pacem invitavit. Ad quem noster Epistolam CXXXII. in nostra recensione rescribit, in qua pacem ultro se quærere professus, objecta singillatim diluit, caussasque contentionum, & violatæ fidei legerit in Joannem. Tum laboranti magis ac magis Ecclesiæ succurrere volens Theophilus, Isidorum presbyterum pietatis aliarumque virtutum fama notissimum, sed quem Origeniana labes corripuerat, legatum mittit Jerosolymam cum literis, quibus componere dissidentes animos studet. Verum malus iste pacis sequester cum advenit Jerosolymam, regationem suam renuntiavit, commissas tamen literas reddere Hieronymo noluit, cui quærenti,* Si legatus es, redde legationis epistolas, si epistolas non habes, quomodo legatum te probabis? *respondit habere se quidem literas, sed rogatum a Joanne ne redderet: proindeque maluit re infecta discedere, quam favoris in Origenianas partes tolleret suspicionem. Auctor tamen fuit Joanni, ut Apologiam ad Theophilum pro sua causa scriberet, ad eamque scribendam operam suam commodavit,* ut, *inquit Hieron.* idem esset & dictator & bajulus literarum. *Itaque Joannes Epiphanii epistolæ respondere dedignatus, Apologiam illam quaquaversus misit, sed potissimum in Occidentem, ut in sui gratiam maxime Romanorum Sacerdotum aures præoccuparet. Revera Pammachius, multorum animos in diversa distractos fuisse scribit ad Hieronymum, aliis Salaminii, aliis Jerosolymitani Episcopi caussam defendentibus: quibus ipse excitatus, S. Doctorem rogat, ut quid rei sit, exponat. Jam vero hoc libro Hieronymus illi morem gerit, ostenditque, adeo non Pauliniani fratris ordinationem caussam esse dissidii, sed Origenismi errores Joanni objectos, ut præterquam quod in Eleutheropolitano territorio, non in Æliensi ordinatus est Paulinianus, etiam ante ejus consecrationem, jam Origenis caussa Joannem inter atque Epiphanium fuerit illa altercatio. Origenismum vero ad*

octo revocat capita, e quibus tria tantum Apologia illa sua Joannes purgaverit. 1. Nec Filium videre posse Patrem, nec Spiritum, Filium. 2. Animas propter peccata e cælo dilapsas in corpus esse veluti in carcerem conjectas. 3. Futurum, ut Diabolus resipiscat, & convertatur, & cum Sanctis regnet. 4. Adamum & Evam antequam peccarent, corpore caruisse, quæ corpora tunicis pelliceis post peccatum indicantur. 5. Carnem nequaquam suscitatum iri, nosque sexu in resurrectione carituros. 6. Paradisum terrestrem allegorice intelligendum. 7. Aquas quæ super cælos in Scriptura dicuntur, esse Angelos, quæ subter cælos sunt, dæmones. 8. Hominem per peccatum Dei imaginem amisisse. Hos itaque errores iterum Joanni objicit, ejusque Apologiæ strophas exagitat, ipsum continuo alloquens Jerosolymitanum Episcopum.

3. *Sunt porro, quibus liber iste ab Auctore non finitus videatur, quod ea factum de caussa putant, quod eo ipso tempore quo scribebatur, Theophili studio pax inita tandem sit. Verum neque improbabile sit opinari, temporum injuria postremam ejus partem, eamque perexiguam, excidisse. Ut ut se res habeat, certe Ruffinum latuit isthæc elucubratio, in quam maxime velitari non destitisset in Invectivarum libris. Ex his mirum quantum eruditi viri dissentiant in assignanda illi temporis epocha: qui citius anno 393. qui serius 406. assignunt, alii prout libitum fuit, intermediis annis. Nos ut an. 399. vel 400. consignemus, duobus hisce argumentis persuademur, quæ in Notis Chronologicis Epistolarum jam proposuimus. Primum est, quod Commentarios in Ecclesiastem, & explanationem Epistolæ ad Ephesios a se* ante annos ferme decem *concinatam tradit; quos, ut de Commentariis tantum dicamus, circa annum 390. adornasse idem ipse testatur tum alibi, tum præcipue in eorumdem Præfatione ad Paulam & Eustochium, ubi,* post ferme quinquennium, *ex quo Roma evasisset, istud se operis suscepisse, planissime indicat. His porro si ferme decem adjunxeris, annus efficitur 399. aut 400. Alterum, quo idem tempus colligitur, argumentum inde petimus, quod sub Opusculi finem se dicit* ante annos tredecim Antiochiam celeberrimam urbem deseruisse, ut in agris, ac solitudine adolescentiæ deflens peccata, Christi in se misericordiam deflecteret. *Enimvero, non nisi ab exacto anno 386. hi tredecim supputari ullo modo possunt, siquidem usque ad superioris 385. Augustum mensem Romæ eum constitisse compertum est; quo tempore cum in Orientem adnavigasset, aliis subinde regionibus peragratis, tum demum substitit Antiochiæ: quam urbem ideo se indicat deseruisse, quod in ejus Ecclesia, ad quam ob ordinationem pertinere videretur, cum splendide posset munere Sacerdotii defungi, maluit agros ac solitudinem appetere, ut adolescentiæ peccata pœnitentia deleret. Tredecim ergo annis illi 386. superadditis, exoritur 399. aut initium 400. cui magis placet hunce librum adscribere, antequam Isidorus Alexandrinus Presbyter a Synodo ejus anni ac loci per Theophilum damnaretur.* (1)

(1) Vide Adnotationem nostram in Præfat. Chronici, ubi de Vincentio S. Patris nostri comite agimus.

INCIPIT LIBER S. HIERONYMI PRESBYTERI AD PAMMACHIUM

CONTRA

JOANNEM JEROSOLYMITANUM.

Rom. 8. 26.

Periculosum de alterius animo judicare.

1. SI juxta Paulum Apostolum, quod sentimus orare non possumus, ac propriæ mentis cogitationem sermo non explicat; quanto magis periculosum est de alterius animo judicare, & singulorum dictorum atque verborum investigare atque proferre rationem? Natura hominum prona est ad clementiam, & in alieno peccato sui quisque miseretur. Si ergo reum in sermone reprehenderis, simplicitatem vocabit; si calliditatem argueris, imperitiam B confitebitur, ut suspicionem vitet malitiæ. Atque ita fiet, ut tu qui arguis, calumniator: ille qui reprehenditur, non hæreticus, sed rusticus judicetur. Nosti, * Pammachi, nosti me ad hoc opus non inimicitiis, non gloriæ cupiditate descendere; sed provocatum literis tuis ex ardore fidei; ac velle si fieri posset, omnes idipsum sapere, nec impatientiæ ac temeritatis posse reprehendi, * si post triennium loquor. C Denique nisi ad [a] Apologiam, de qua nunc scribere institui, multorum animos diceres perturbatos, & in utramque partem fluctuare sententiam, de- A creveram in incepto silentio permanere.

* al. *Pammachium.*

* al. *qui*

Novatus & Montanus.

2. Facessat itaque Novatus errantibus manus non porrigens, Montanus cum insanis feminis prosternatur, jacentes in barathrum præcipitans, ne leventur. Quotidie peccamus omnes, & in aliquo labimur. Qui ergo in nos clementes sumus, rigorem contra alios non tenemus: quin potius oramus, petimus, obsecramus, ut aut simpliciter nostra fateatur, aut aperte defendat aliena. Nolo verborum ambiguitates: nolo mihi dici, quod & aliter possit intelligi. Revelata facie gloriam Domini contemplemur. Claudicabat quondam & Israeliticus populus in utroque pede. Sed *Elias*, qui interpretatur [b], *fortis Domini*: *Usquequo*, ait, *claudicatis in utroque vestigio? Si Dominus est Deus, ambulate post eum: si autem Baal, sequimini eum*. Et ipse Dominus de Judæis: *Filii alieni mentiti sunt mihi: filii alieni inveteraverunt, & claudicaverunt a semitis suis*. Certe si hæreseos nulla suspicio est (ut cupio, & credo) cur non verbis meis meum sensum loquitur? Quam ille simplicitatem vocat, ego malitiam in-

2. Cor. 3. 18.

3. Reg. 18. 21. b

Ps. 17. 46.

Qui pure credit, pure loqui debet.

[a] Quam pro sua caussa ad Theophilum Joannes scripsit Isidori opera, & quam Hieronymus toto hoc libro exagitat.

[b] Ab אל, *fortis*, & יה vel יהוה, *Deus*, vel *Dominus*. 1. Reg. 17. & 18. In Libro Nominum interpretatur *Deus Dominus*.

interpretor. Persuadere mihi vult, quod pure credat; pure ergo & loquatur. Et si quidem unum verbum, vel unus sensus esset ambiguus, si duo, si tres, ignorantiæ veniam tribuerem: nec ea quæ aut obscura vel dubia sunt, de certis & perspicuis æstimarem. Nunc vero quæ ista simplicitas est, quasi super ova & aristas inter theatrales præstigias pendenti gradu incedere: ubique dubium, ubique suspectum? Putes eum non expositionem fidei, sed figuratam controversiam scribere. Quod iste nunc appetit, olim in scholis didicimus. Nostra adversum nos dimicat armatura. Etiam si bene credit, & circumspecte & timide loquitur, suspicionem mihi facit nimia diligentia. *Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter*. Stultum est frustra infamiam sustinere. Objicitur ei crimen, cujus non habet conscientiam. Ergo crimen quod totum pendet in verbo, neget confidenter, ac libere faciat invidiam * adversario suo. Eadem audacia qua ille insimulat, hic defendat. Quumque omnia dixerit quæ voluerit, quæ proposuerit, quæ suspicionibus carent: si perseverat calumnia, conserta manu in jus trahat. Nolo in suspicione hæreseos quemquam esse patientem; ne apud eos qui ignorant innocentiam ejus, dissimulatio conscientia judicetur, si taceat: licet superfluum sit ejus præsentiam quærere, & extorquere silentium, cujus apud te literas teneas.

Prov. 10, 9.

* S. Epiphano

In suspicione hæreseos nemo sit patiens.

3. Scimus omnes, quid * tibi scripserit, quid in te arguerit, in quo (ut tu vis) calumniatus sit. Responde ad singula, per Epistolæ hujus gradere vestigia, ne punctum quidem & apicem calumniæ transeas. Si enim egeris negligenter, & (ut ego tibi credo juranti) casu aliqua transieris, statim ille clamabit & dicet: Hic hic te * victum teneo: hic totius negotii cardo versatur. Non æque inimici audiunt, & amici. Qui inimicus est, etiam in scirpo nodum quærit: amicus prava quoque recta judicat. Scribunt sæculi literæ, [a] amantium cæca esse judicia; quas tu forsitan sacris Voluminibus occupatus omnino neglexeris. Numquam de amicorum judicio glorieris. Illud verum est testimonium, quod ab [b] inimica voce profertur. Alioqui si amicus pro te dixerit, non testis, aut judex, sed fautor putabitur. Hæc & hujusmodi loquentur inimici tui, qui tibi forte non credant, & movere cupiant stomachum. Cæterum ego quem numquam volens læsisti, cujus semper in Epistolis tuis nomen cogeris ventilare, do consilium, ut aperte aut fidem Ecclesiæ prædices, aut loquaris, ut credis. Dispensatio etenim ac libratio ista prudens verborum, indoctos decipere potest. Cautus auditor & lector cito deprehendet insidias: & cuniculos quibus veritas subvertitur, aperte in luce demonstrabit. Et Ariani, [c] quos optime nosti, multo tempore propter scandalum nominis ὁμοούσιοι se damnare simulabant, venenaque erroris circumlinebant melle verborum. Sed tamdem coluber se tortuosus aperuit, & noxium caput, quod spiris totius corporis tegebatur, spiritali mucrone confossum est. Recipit, ut scis, Ecclesia pœnitentes; & numero superata peccantium dum deceptis gregibus consulit, pastorum vulneribus ignoscit. Eadem nunc in veteri & nova hæresi consuetudo servatur, ut aliud populi audiant, aliud prædicent Sacerdotes.

* Joannem ipsum alloquitur.

* vinctum.

c consubstantialem.

4. Ac primum antequam Epistolam tuam, quam scripsisti ad Episcopum Theophilum, interpretatam huic volumini inseram, & ostendam tibi, me intelligere nimis * cautam prudentiam tuam, expostulare tecum libet. Quæ hæc est tanta arrogantia, non respondere de fide interrogantibus? Tantam fratrum multitudinem, & Monachorum choros, qui tibi in Palæstina non communicant, quasi hostes publicos æstimare? Dei Filius propter unam morbidam ovem, nonaginta novem in montibus derelictis, alapas, crucem, flagella sustinuit, & suis humeris portavit ad cælos bajulans, & patiens delicatam peccatricem. Tu beatissimus Papa, & [d] fastidiosus Antistes, solus dives, solus sapiens, solus nobilis ac disertus, conservos tuos, & redemtos sanguine Domini tui, rugata fronte & obliquis oculis despicis? Hoc est illud, quod, Apostolo præcipiente, didicisti: *Parati semper ad satisfactionem omni poscenti* *vos*

* al. tantam

Joanni Episcopo in Palæstina non communicabant plures.

I. Petr. 3. 15.

[a] Cicero lib. I. Officiorum, qui Platonis effatum istud Latine reddit. Vetus editio, *quod ab invita voce profertur*.

[b] Iis nempe, & Macedonianis quoque aures accommodaverat, antequam Episcopatum adipisceretur.

[c] Vetus edit. *coluber tortuosus apparuit, & noxium caput, quod spiris totius corporis tegebat, spiritalis* &c. Mox, *& in venia superata peccantium* &c.

[d] Eadem vetus edit. *& fastigiosus Antistes*.

vos rationem de ea quæ in vobis est spe? A Finge nos occasionem quærere, & sub prætextu fidei lites serere, schisma conficere, jurgia concitare. Tolle [a] occasionem volentibus occasionem; ut postquam de fide satisfeceris, & omnes nodos qui contra te nectuntur absolveris, tunc liquido omnibus probes, non dogmatum, sed ordinationis esse certamen. Nisi forte prudenti consilio, ideo de fide interrogatus taces, ne videaris hæreticus * esse, quum satisfeceris. Omnia B ergo crimina, quibus accusantur homines, refutare non debent: ne postquam negaverint, criminosi sint. At contemnis laicos, Diaconos atque Presbyteros. Potes enim (ut gloriaris & jactitas) in una hora mille Clericos facere. Habes Papam Epiphanium, qui te aperte [b] missis literis hæreticum vocat. Certe nec ætate, nec scientia, nec vitæ merito, nec totius orbis testimonio, major illo es. Si ætatem quæ- C ris, juvenis ad senem * scribis. Si scientiam, non sic eruditus ad doctum: licet te fautores tui, disertiorem Demosthene, acutiorem Chrysippo, sapientiorem Platone contendant, & tibi ipsi forte persuaserint. De vita autem & fide nihil amplius dicam, ne te lædere videar. Eo tempore quo totum Orientem (excepto Papa Athanasio atque Paulino) Arianorum & Eunomianorum hæresis possidebat, quan- D do tu Occidentalibus & in medio exilio Confessoribus, non communicabas; ille vel Presbyter Monasterii ab [c] Eutychio audiebatur, vel postea Episcopus Cypri a Valente non tangebatur. Tantæ enim venerationis semper fuit, ut regnantes hæretici, ignominiam suam putarent, si talem virum persequerentur. Scribe igtur ad hunc. Responde Epistolæ ejus: sentiant cæteri fidem, eloquentiam, prudentiam tuam, E ne tibi solus disertus esse videaris. Cur ab alio provocatus, aliorsum arma convertis? * Palæstinæ interrogaris, & respondes Ægypto. Aliis lippientibus, ungis oculos non dolentium. Si placitura nobis alteri loqueris, satis superbe: si aliud quam quærimus, satis superflue.

[Margin: * al. *fuisse*]

[Margin: Joannem hæreticum vocabat S. Epiphanius]

[Margin: * al. *scribes*.]

[Margin: Athanasius & Paulinus soli in Oriente Catholici.]

[Margin: * al. *Palæstinis*.]

5. Sed dicis, Epistolam meam probavit Alaxandrinus Episcopus. Quid probavit? contra Arium, contra Photinum, contra Manichæum bene loquutum. Quis enim te hoc tempore arguit Arianum? quis tibi nunc Photini, Manichæique crimen impingit? Olim ista emendata sunt atque concussa. Non eras tam stultus, ut aperte defendere hæresim, quam sciebas Ecclesiæ displicere. Noveras te si hoc fecisses, statim loco movendum, & solii tui delicias suspirabas. Sic sententiam temperasti, ut nec simplicibus displiceres, nec tuos offenderes. Bene scripsisti, sed nihil ad caussam pertinens. Unde noverat Alexandrinæ Ecclesiæ Pontifex, in quibus arguereris? quorum a te confessio postularetur? Debueras tibi objecta proponere, & sic ad singula respondere. Vetus narrat historia: Quidam quum diserte diceret, ferreturque impetu ac volubilitate verborum, caussamque omnino non tangeret, prudens auditor & „ judex: Bene, inquit, bene, sed quo „ istud tam bene? Imperiti medici ad omnes oculorum dolores uno utuntur collyrio. Qui arguitur in pluribus, & in dilutione criminum aliqua prætermittit, quidquid tacuerit, confitetur. An non respondisti ad Epistolam Epiphanii, & proposuisti ipse quæ dissolveres? Nimirum hac fiducia respondisti: Nullus fortiter a semetipso cæditur. Elige e duobus, quod vis. Optio tibi dabitur, aut respondisti ad Epistolam Epiphanii, aut non. Si respondisti, cur maxima & plurima de his quæ tibi objecta sunt, reliquisti? Si non respondisti: ubi est illa Apologia tua, in qua gloriaris apud simplices: & * quasi ignorantibus caussam, huc illucque disseminas?

[Margin: Theophilus quid probaverit]

[Margin: * al. *quam*]

6. Octo tibi (ut statim probabo) de spe fidei Christianæ quæstionum capita objecta sunt. Tria tantum tangis, & præteris. In cæteris grande silentium est. Si ad septem absolutissime respondisses, hærerem * tamen in uno crimine: & quod tacueras, hoc tenerem. Nunc vero [d] quasi auribus lupum apprehenderis, nec tenere potes, nec audes dimittere. Ipsa quoque tria quasi

[Margin: Tribus ex octo quæstionibus Jo. respondit.]

[Margin: * al. *tantum*]

[a] Olim *Tolle volentibus occasionem*, & mox, *liquido omnibus pateat, non &c.*

[b] In veteri edit. *multis literis* pro *missis*.

[c] Eutychius iste Eleutheropolitanus Episcopus fuit, qui ob odium in S. Cyrillum Jerosolymitanum, Acacii Cæsariensis Ariani partes tuebatur, tametsi, ut Epiphanius tradit, ipse intus & in corde catholicus esset. Paulo supra pro *in medio exilio* erat in veteri edit. *in judaæ exilio*.

[d] Ex Græco proverbio. τῶν ὤτων ἔχω τὸν λύκον, οὔτ᾽ ἔχειν, οὔτ᾽ ἀφεῖναι δύναμαι, quod sic ferme vertit Latine Terentius Phorm. III. 2. 21. *auribus teneo lupum. Nam neque quomodo a me amittam, invenio, neque uti retineam, scio*.

quaſi negligens atque ſecurus, quaſique aliud agens: & in quibus aut nulla aut parva ſit quæſtio, prætervolas atque perſtringis. Et ita opertus ac tectus incedis, ut plus confitearis tacendo quam renuas diſputando. Quis non protinus tibi poteſt dicere: *Si lumen quod in te eſt, tenebræ ſunt, ipſæ tenebræ quantæ erunt?* Si tres quæſtiunculæ, de quibus viſus es aliquid dicere, ſuſpicione & culpa non carent, & fraudulenter ac lubrice ſcriptæ coarguuntur, quid faciemus de quinque reliquis, in quibus quia nulla ambigui ſermonis dabatur occaſio, nec illudere poteras audientes, maluiſti omnino reticere, quam aperte quod * rectum fuerat confiteri.

Mat. 6. 23.

* al. tectum

7. Et primum de libro περὶ Ἀρχῶν, ubi loquitur: Sicut enim incongruum eſt dicere, quod poſſit Filius videre Patrem: ita inconveniens eſt opinari, quod Spiritus Sanctus poſſit videre Filium. Secundum, quod in hoc corpore quaſi in carcere ſint animæ religatæ; & antequam homo fieret in paradiſo, inter rationales creaturas in cæleſtibus commoratæ ſunt. Unde poſtea in conſolationem ſuam anima loquitur in Pſalmis: *Prius quam humiliarer, ego deliqui.* Et: *Revertere anima mea in requiem tuam.* Et: *Educ de carcere animam meam*, & cætera his ſimilia. Tertium, quod dicat, & diabolum & dæmones acturos pœnitentiam aliquando, & cum ſanctis ultimo tempore regnaturos. Quartum, quod tunicas pelliceas humana corpora interpretetur, quibus poſt offenſam & ejectionem de paradiſo Adam & Eva induti ſint, haud dubium quin ante in paradiſo ſine carne, nervis & oſſibus fuerint. Quintum, quod carnis reſurrectionem, membrorumque compagem, & ſexum quo viri dividimur a feminis, apertiſſime neget: tam in explanatione primi Pſalmi, quam in aliis multis tractatibus. Sextum, quod ſic paradiſum allegorizet, ut hiſtoriæ auferat veritatem; pro arboribus Angelos, pro fluminibus virtutes cæleſtes intelligens: totamque paradiſi [a] continentiam tropologica interpretatione ſubvertat. Septimum; quod aquas, quæ ſuper cælos in Scripturis eſſe dicuntur, ſanctas ſupernaſque virtutes, quæ ſuper terram & infra terram contrarias & dæmoniacas eſſe arbitretur. Octavum, quod extremum objicit, imaginem & ſimilitudinem Dei, ad quam homo conditus fuerat, dicit ab eo perditam; & in homine poſt paradiſum non fuiſſe.

Octo ex Origenis erroribus Quæſtionum capita Joanni objecta ab Epiphanio.

Pſ. 118. 67. Pſ. 114. 7. Pſ. 141. 8.

8. Hæ ſunt ſagittæ, quibus confoderis: hæc tela, quibus in tota Epiſtola vulneraris: excepto eo, quod tuis genibus advolutus, ſanctamque caniciem ſepoſito parumper Sacerdotis honore * ſubſternens: deprecatur ſalutem „ tuam, & his verbis loquitur: Præ„ſta mihi & tibi ut ſalveris, ſicut ſcri„ptum eſt, A generatione perverſa: & „ recede ab hæreſi Origenis, & a cun„ctis hæreſibus dilectiſſime. Et infra: „ Propter defenſionem hæreſeos adver„ſum me odia ſuſcitantes rumpitis ca„ritatem, quam in vobis habui: intan„tum, ut faceretis nos etiam pœnitere, „ quare vobis communicaverimus, ita „ Origenis errores & dogmata defendentibus. Dic mihi diſputator egregie de octo capitulis, ad quæ reſponderis. Pauliſper de cœteris * taceo. Prima illa blaſphemia, quod nec Filius Patrem, nec Filium poſſit videre Spiritus Sanctus, quibus a te telis confoſſa eſt? „ Sanctam, inquit, & adorandam Tri„nitatem, ejuſdem ſubſtantiæ, & coæ„ternam; ejuſdem gloriæ & divinitatis „ credimus: anathematizantes eos, qui „ grande aut parvum, aut inæquale, aut „ viſibile in deitate Trinitatis quidquam „ loquuntur. Sed ſicut incorporalem, in„viſibilem, & æternum dicimus Patrem: „ ſic incorporalem, inviſibilem & æter„num dicimus Filium & Spiritum Sanctum. Niſi hoc diceres, Eccleſiam non teneres: & tamen non quæro, [b] ſi ante non dixeris: non eventilabo, ſi amaveris eos qui talia prædicaverint; cum quibus fueris, quando iſta dicentes exilia ſuſtinebant: quis ſit ille, qui Theone Presbytero Spiritum Sanctum * Deum in Eccleſia prædicante, clauſerit aures, foraſque cum ſuis concitus fugerit, ne tantum audiret piaculum. Sta-

Humilitas ac caritas Epiphanii.

* al. ſubſtinens.

Epiſt. Epip. quæ hic eſt num. CX.

* al. tacens

Fides Jo: Jeroſol.

* al. Domini.

[a] Intellige pro eo quod in Paradiſi hiſtoria continetur, atque enarratur. Hoc ſenſu Siricius Papa Epiſt. ad diverſos contra Jovinianum ab eo dixit *Novi, ac Veteris Teſtamenti continentiam* præverti, quod eſt doctrinam in utroque Teſtamento contentam abſurde interpretari.

[b] Cum nempe antea Macedonii hæreſim ſequutus ſit Jo: Jeroſolymitanus, & S. Spiritus divinitatem negaverit. Quod ſubdit de Prætextato altera exprobratio eſt in Joannem, qui utilitatis cauſſa a Macedonianis ſeceſſit, & nihil non movit, ut Jeroſolymitanus Epiſcopus fieret.

Prætextatus Consul designatus; quid solebat dicere.

Statim sera conversione fidelem, inquit, volo. Miserabilis Prætextatus, qui designatus Consul est mortuus. Homo sacrilegus, & idolorum cultor, solebat ludens beato Papæ Damaso dicere. [a] Facite me Romanæ urbis Episcopum, & ero protinus Christianus. Quid mihi longo sermone & laciniosis periodis Arianum te non esse demonstras? Aut nega hoc dixisse eum, qui arguitur: [b] aut si loquutus est talia, damna, quia dixerit. Vis scire quantus sit ardor bene credentium? audi Apostolum. *Et si * nos, aut Angelus de cælo aliter evangelizaverit vobis quam annuntiavimus, anathema sit.* Tu mihi ut crimen extenues, & dissimulato nomine criminosi, quasi secura sint omnia, & nullus in blasphemiis arguatur, * [c] otiosam fidem artifici sermone contexis. Dic statim, & Epistola tua hoc habeat exordium, anathema ei, qui talia ausus est scribere. Fides pura moram non patitur. Ut apparuerit scorpius, illico conterendus est. David inventus secundum cor Domini; *Nonne*, inquit, *odientes te Domine oderam, & super inimicos tuos tabescebam? Perfecto odio oderam illos.* Ego si patrem, si matrem, si germanum adversus Christum meum audivissem ista dicentes, quasi rabidi canis blasphemantia ora lacerassem, & fuisset in primis manus mea super eos. Qui patri & matri dixerunt, *non novimus vos*, hi impleverunt voluntatem Domini. Qui diligit patrem aut matrem super Christum, non est eo dignus.

Gal. 1. 8. *al. *homo*

Fides pura moram non patitur.

Ps. 138. 21.

Zelus fidei quis debeat esse.

Mat. 10. 37.

8. Objicitur tibi, quod magister tuus, quem catholicum vocas, quem defen-„ dis obnixe, dixerit: Filius non vi-„ det Patrem; & Filium non videt „ Spiritus Sanctus: Et tu mihi dicis: „ Invisibilis Pater, invisibilis Filius, invisibilis Spiritus Sanctus: quasi non & Angeli & Cherubim & Seraphim, secundum naturam suam oculis nostris invisibiles sint? Certe David etiam de aspectu cælorum dubitans: *videbo*, inquit, *cælos, opera digitorum tuorum*. Videbo, non video. Videbo, quando facie revelata gloriam Domini fuero contemplatus: nunc autem ex parte videmus, & ex parte cognoscimus. Quæritur an Patrem videat Filius: & tu dicis „ invisibilis Pater est. Deliberatur an Filium videat Spiritus Sanctus: & tu „ respondes, invisibilis est Filius. Versatur in caussa, an se invicem Trinitas videat, humanæ aures tantam blasphemiam ferre non sustinent: & tu dicis, „ invisibilis Trinitas est. In laudes ceteras evagaris: peroras in his, quæ nullus inquirit. Auditorem aliorsum trahis, ut quod quærimus, non loquaris. Verum hæc ex superfluo dicta sit. Donamus tibi, ut non sis Arianus: immo plus, ut numquam fueris. Concedimus, ut in expositione primi capituli, adversum te nulla suspicio sit, & totum pure, totum simpliciter sis loquutus, eadem simplicitate & nos tecum loquimur. Num Papa Epiphanius accusavit te, quod Arianus esses? Num Eunomii ἀϑέ8, aut [d] Ærii tibi impegit hæresim? Hoc per totam Epistolam quæritur quod Origenis dogmatum sequaris errores, & quosdam habeas hujus hæreseos socios. Cur aliud interrogatus, respondes aliud, & quasi cum stultis loquaris dissimulatis criminibus, quæ in literis continentur, replicas quid in Ecclesia præsenti Epiphanio dixeris? Confessionem fidei postularis, & dissertissimos tractatus tuos nolentibus ingeris? Quæso, lector, ut memor tribunalis Domini, & de judicio tuo te intelligens judicandum, nec mihi, nec adversario faveas, neve personas loquentium, sed caussam consideres. Dicamus ergo quod cepimus.

Invisibiles sunt Angeli.

Ps. 8. 4.

1. Cor. 13. 9.

Hieronymi pura fides ac sinceritas.

9. Scribis in Epistola tua, quod antequam Paulinianus Presbyter fieret, numquam te Papa Epiphanius super Origenis errore convenit. Primum dubium est, & de personis disputo. Ille objecisse se dicit, tu negas: ille testes profert, tu non vis audire productos. Ille etiam commemorat alium esse conventum, tu pro utroque dissimulas: mittit tibi per Clericum suum Epistolam, responsionem flagitat: taces, mutire non audes, & Palæstinæ provocatus, Alexandriæ loqueris. Inter illum & te, cui accommodanda sit fides, non est meum dicere. Puto quod nec ipse audeas adversum talem ac tantum virum, tibi veritatem, illi menda-

a Vid. Ammian. Marcellin. lib. 27. c. 3. ubi de R. Pontif. magnificentia loquitur.

b Olim erat, *aut si loquutus est talia, eum damna qui dixerit.*

c Reposuimus *otiosam* ex fide mss. & vetustiorum editionum, ipso etiam cogente orationis contextu. Puta dici inanem sive inutilem ac superfluam fidem. Eo sensu Quintilianus *otiosum sermonem* dixit, ut ab aliis exemplis abstineam. Erasmus maluisset *enodam*, sive *enodem*. Victorius & Martianæus *erosam* legunt.

d Haud bene Martian. *Ærii* pro *Aerii* quod celebris hæretici est nomen.

dacium deputare. Sed fieri potest, ut A unusquisque pro se loquatur. Teipsum contra te testem vocabo. Si enim nulla de dogmatibus quæstio versabatur: si stomachum senis non moveras: si ille tibi nihil responderat, quid necesse erat, ut in uno Ecclesiæ tractatu, de cunctis dogmatibus, homo non satis eloquens, disputares: de Trinitate, de assumtione Dominici corporis, de cruce, de inferis, de Angelorum natura, de animarum statu, de resurrectione B Salvatoris, & nostra: & interra, quæ forsitan oblitus es scribere, præsentibus populis & tali ac tanto viro, intrepidus diceres, & omnia una saliva continuares? Ubi sunt veteres Ecclesiæ tractatores, qui vix singulas quæstiones explicare multis voluminibus potuerunt? ubi electionis vas, tuba Evangelii, rugitus leonis nostri, tonitruus gentium, flumen eloquentiæ Christianæ, qui my-

Rom. 11. 33. sterium retro generationibus ignoratum, C

Col. 1. 26. & profundum divitiarum sapientiæ & scientiæ Dei magis miratur, quam loquitur? Ubi Isaias Virginis demonstrator, qui in una quæstione succumbens ait: *Generationem ejus quis enarrabit*? Repertus est sæculis nostris haud grandis homunculus, qui de cunctis Ecclesiæ quæstionibus, uno linguæ rotatu sole clarius coruscaret. Si nemo a te postulabat, & tranquilla erant omnia, stulte tanta disputandi voluisti D subire discrimina. Si jam tunc in satisfactione fidei loquebaris, ergo non est ordinatio Presbyteri, caussa discordiæ: quem constat multo post tempore constitutum. Fefellisti absentes, & litteræ tuæ peregrinis auribus blandiuntur.

Isaias Virginis demonstrator. Isai. 53. 8.

11. Nos hic eramus, cuncta novimus, quando contra Origenem in Ecclesia tua, Papa Epiphanius loquebatur: quando sub illius nomine in * vos jacula torquebantur. Tu & chorus tuus E canino rictu, naribusque contractis, scalpentes capita, delirum senem [a] nutibus loquebamini. Nonne ante sepulcrum Domini misso Archidiacono præcepisti, ut talia disputans conticesceret? Quis hoc umquam Presbytero suo coram plebe * imperavit Episcopus? Nonne quum de [b] Anastasi pergeretis ad Crucem, & ad eum omnis ætatis &

* al. nos.

* al. impetravit.

sexus turba conflueret, offerens parvulos, pedes deosculans, fimbrias vellens; quumque non posset præmovere gradum, sed in uno loco vix fluctus inundantis populi sustineret, tu tortus invidia adversus gloriosum senem clamitabas: nec erubuisti in os ei dicere, quod volens & de industria moraretur. Recordare quæso illius diei, quando ad horam septimam invitatus populus spe sola, quasi postea auditurus Epiphanium esset, detinebatur, quid tunc concionatus sis. Nempe contra Anthropomorphitas, qui simplicitate rustica Deum habere membra, quæ in divinis Libris scripta sunt, arbitrantur, furens & indignans loquebaris: oculos & manus & totius corporis truncum, in senem dirigebas, volens illum suspectum facere stultissimæ hæreseos. Postquam lassus ore arido, resupinaque cervice ac trementibus labiis conticuisti, & tamdem totius populi voto completa sunt, quid tibi fecit delirus & fatuus senex? Surrexit, ut se indicaret pauca dicturum esse, salutataque & voce „ [c] & manu Ecclesia, cuncta (inquit) quæ „ loquutus est collegio frater, ætate filius „ meus, contra Anthropomorphitarum „ hæresim, bene & fideliter loquutus „ est, quæ mea quoque damnatur voce. „ Sed æquum est, ut [d] quomodo hanc „ hæresim condemnamus, etiam Origenis „ perversa dogmata condemnemus. Qui risus omnium, quæ acclamatio consequuta sit, puto quod retineas. Hoc est illud quod in Epistola tua dicis, loquentem illum ad populum quæ vellet, & qualia vellet. Scilicet delirabat, qui in regno tuo contra tuam sententiam loquebatur. Quæ vellet, inquis, & qualia vellet. Vel lauda, vel reproba. Quid & hic dubius incedis? Si bona erant quæ loquebatur, cur non aperte prædicas? Si mala, cur non constanter reprehendis? Atqui columna veritatis ac fidei, qui de tanto viro audet dicere, loquente illo ad populum quæ vellet: de seipso quam prudenter & verecunde, quam humiliter referat, consi„ deremus. Quum, inquit, & nos qua„ dam die ante eum loquuti essemus & „ præsens * lectio provocasset, audiente il„ lo, & universa Ecclesia, de fide & om-

Anthropomorphitæ.

* Evangelii.

nibus

[a] Vox *nutibus* in veteri edit. desideratur. Porro ex sequenti loco antiquissimum Archidiaconi munus animadverte.

[b] Victor. ἀναςχέσῃ, quod est de loco Resurrectionis ad locum, sive stationem Crucis. Vetus autem edit. perperam, *Nonne cum una cum Dei servo Anastasio pergeretis* &c.

[c] Manu scilicet ad os lata, deinde porrecta, quæ vetus erat salutationis etiam Ecclesiasticæ consuetudo. Græci dicunt τιμᾶν τοῖς διὰ χηρῶν φιλήμασι.

[d] Vetus edit. *æquum est, ut liquido explicemus quomodo hanc hæresim condemnemus.*

„ nibus Ecclesiasticis dogmatibus hæc loquuti sumus, quæ & semper, gratia „ Dei, indesinenter in Ecclesia docemus, „ & in catechesibus.

12. Rogo quæ est ista confidentia, qui tantus animi tumor? Gorgiam Leontinum cuncti Philosophi & Oratores lacerant, quod ausus sit publice sella posita, polliceri responsurum se, de qua quisque re interrogare voluisset. Nisi me honor Sacerdotii, & veneratio nominis refrenaret, & scirem illud Apostoli: *Nesciebam, fratres, quia Pontifex est: scriptum est enim: Principem populi tui non maledices*, qua vociferatione & indignatione verborum, de tua narratione conquererer? Licet ipse nominis tui extenues dignitatem, quum patrem pene omnium Episcoporum, & antiquæ reliquias sanctitatis & opere & sermone despicias. Dicis te quadam die, quum præsens lectio provocasset, audiente illo & universa Ecclesia, de fide & omnibus Ecclesiasticis dogmatibus disputasse. [a] Nunc est mirari Demosthenem, qui pulcherrimam orationem contra Æschinem multo tempore dicitur exarasse. Frustra * suspicimus Tullium; [b] refert enim Cornelius Nepos, se præsente, iisdem pene verbis quibus edita est, eam pro Cornelio seditioso Tribuno defensionem peroratam. En Lysias noster, en Gracchus, & ut aliquid de neotericis inferam, Qu. Aterius, qui ingenium in numerato habebat, ut sine monitore tacere non posset: de quo „ egregie [c] Cæsar Augustus, Quintus, in„ quit, noster sufflaminandus est.

Act. 23. 5.
Exod. 22.

Pater Episcoporum Epiphanius.

* al *suscimus*.

13. Quisquam ne prudentum & sani capitis in uno Ecclesiæ tractatu, de fide & de omnibus Ecclesiasticis dogmatibus se asserat disputasse? Quæso te ut ostendas mihi, quæ sit illa lectio, toto Scripturarum sapore condita, cujus te occasio provocarit, ut repente ad periculum ingenii descenderes? Et nisi tibi disertitudinis tuæ fluvius inundasset, poteras argui, quod non posses ex tempore de cunctis dogmatibus dicere. Verum quid hoc est? aliud promittis, & aliud exhibes. Consuetudo autem apud nos istiusmodi est, ut his qui baptizan-

Consuetudo Ecclesiæ pro baptizandis.

A di sunt, per quadraginta dies, publice tradamus sanctam & adorandam * Trinitatem. Si te præsens lectio provocavit, ut de cunctis dogmatibus una hora diceres, quid necesse fuit quadraginta dierum replicare doctrinam? Sin autem ea referebas, quæ per totam quadragesimam loquutus es, quomodo te quadam die, ut de cunctis dogmatibus diceres, una lectio provocavit? Sed & hic ambigue loquitur: potest enim fie-
B ri, ut quæ per quadraginta dies tradere solebat in Ecclesia baptizandis, hæc sub unius lectionis occasione perstrinxerit. Ejusdem enim eloquentiæ est, & pauca multis, & multa paucis verbis posse dicere. Hoc quoque intelligi datur, quod postquam illum una lectio provocavit, inflammatus ardore dicendi, per quadraginta dies numquam tacuerit. Sed & otiosus senex, ex ejus ore dependens, dum res inauditas sci-
C re desiderat, pene dormiens ceciderit. Utquumque toleranda sunt; forsitan & hæc simpliciter more suo sit loquutus.

* fidei Symbolum

14. Ponamus reliqua, in quibus post laciniosæ disputationis labyrinthos, nequaquam dubiam, sed apertam ponit sententiam, & miros tractatus suos hoc „ fine concludit. Quum hæc ipso præsen„ te loquuti essemus, & ipse post nos caus„ sa honoris, quem ei super omnem men-
D „ suram exhibuimus, provocatus esset ut „ diceret: prædicationem nostram lauda„ vit, atque miratus est, & catholicam „ fidem esse omnibus declaravit. Quantum ei super omnem mensuram honoris exhibueris, declarant supra mensuram exhibitæ contumeliæ; quando eum per Archidiaconum tacere jussisti; & morantem in populis, laudis cupidum pertonabas. Docent præsentia de præteritis. Ille per totum exinde triennium suas injurias devorat, privataque simul-
E tate contemta, fidei tantum correctionem postulat. Tu qui sumtibus * abundas, & totius orbis religio lucrum tuum est, gravissimos illos legatos tuos huc illucque transmittis, & dormientem senem ad respondendum suscitas. Et revera cui tantum honoris detuleras, justum

Joannes tacere jussit Epiphanium.

* al. *abundans*.

[a] Ita mss. pro quo Editores substituunt *non*, ex consequenti, ut ajunt, serie orationis. At puta ironice loqui Hieronymum.

[b] Scripserit hæc noster Nepos in libro *de Ciceronis vita*, qui intercidit. Attamen cum Plinii testimonio pugnant, qui lib. I. Epist. XX. tradit Ciceronem pro Cornelio quatriduo egisse, *ne*, inquit, *dubitare possimus, qua per plures dies, ut necesse erat, latius dixerit, postea recisa ac purgata in unum librum grandem quidem, unum tamen, coarctasse*. In veteri autem edit. absolute scribitur *iisdem verbis*, & paulo ante voces *multo tempore* desiderantur.

[c] Seneca in IV. Declamationum. *Tanta illi, Aterio, erat velocitas orationis, ut vitium fieret. Itaque Divus Augustus optime dixit, Aterius noster sufflaminandus est*. Vid. & de morte Claudii.

ſtum erat, ut tua præſertim extemporalia dicta laudaret. Quia vero ſolent interdum homines laudare quod non probant, & alienam ſtultitiam caſſis nutrire præconiis; non ſolum tua dicta laudavit, ſed laudavit atque miratus eſt: & ne miraculum quoque parvum eſſet, catholicæ eſſe fidei omni populo declaravit. Hæc quam vere dixerit, & nos teſtes ſumus qui audivimus, ad quos tuis vocibus perturbatus venit exanimis, temere ſe communicaſſe, dicens: Rogatuſque ab omni Monaſterio, ut ad te de Bethleem reverteretur, tantorum preces non ferens, ſic reverſus eſt veſpere, ut medio noctis auſugeret, & literæ ad Papam Siricium probant: quas ſi legeris, pervidebis, quomodo tua dicta miratus ſit, & catholica declaraverit. Verum nugas terimus, & aniles, & ſuperfluas cantilenas longo ſermone convincimus.

Epiphanii literæ ad Siricium.

15. Tranſeamus ad ſecundam quæſtionem, in qua quaſi nihil ſibi propoſitum ſit, ſecurus & ructans dormire ſe ſimulat, ut legentes faciat dormitare. [a] Sed de reliquis quæ ad fidem pertinent, ſermo nobis erat, id eſt, omnium viſibilium, & inviſibilium, cæleſtium fortitudinum, & terreſtrium creaturarum unum & eumdem eſſe conditorem [b] Deum, id eſt, ſanctam Trinitatem,
,, juxta beatum David dicentem: *Verbo* (Pſal. 32. 6.)
,, *Domini cæli firmati ſunt, & ſpiritu*
,, *oris ejus omnis virtus eorum*: quod ſim-
,, pliciter oſtendit & hominis creatio.
,, Ipſe eſt enim, qui accepto limo de
,, terra, plaſmavit hominem, & per
,, gratiam propriæ inſufflationis animam
,, donavit * rationabilem, & liberi ar- (* al. rationalem.)
,, bitrii, non partem aliquam ſuæ na-
,, turæ (juxta [c] quoſdam, qui hoc im-
,, pie prædicant) ſed propriam conditio-
,, nem. Et de ſanctis Angelis æque cre-
,, dunt, ſecundum divinam Scripturam
,, de Deo dicentem: *Qui facit Angelos* (Pſal. 103. 4.)
,, *ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos ignem*
,, *urentem*: de quibus credere quod * im- (* al. immutabiles.)
,, mutabilis naturæ ſint, non concedit
,, nobis Scriptura, dicens: *Angelos quo-* (Judæ Epiſt.)
,, *que qui non cuſtodierunt ſuum principa-*
,, *tum; ſed dereliquerunt proprium domi-*
,, *cilium in judicium magni [d] Dei, vincu-*
,, *lis æternis in tenebris cuſtodivit*: quia
,, immutati ſunt, & ex propria dignitate
,, & gloria, magis in dæmonum ordi-
,, nem abiſſe eos * cognovimus. Animas (* al. cognoſcimus.)
,, vero hominum ex Angelorum ruina,
,, aut ex converſione fieri: neque credidi-
,, mus aliquando, neque docuimus (ab-
,, ſit enim) & alienum hoc eſſe a præ-
,, dicatione Eccleſiaſtica confitemur.

16. Quærimus utrum animæ antequam homo in paradiſo fieret, & plaſmaretur Adam de terra, inter rationabiles fuerint creaturas; utrum proprium ſtatum habuerint, vixerint, moratæ ſint, atque ſubſtiterint, & an Origenis doctrina ſit vera, qui dixit cunctas rationabiles creaturas, incorporales & inviſibiles, ſi negligentiores fuerint, paulatim ad inferiora labi, & juxta qualitates locorum ad quæ defluunt, aſſumere ſibi corpora. Verbi gratia, primum ætherea, deinde aerea. Quumque ad viciniam terræ pervenerint, craſſioribus [e] corporibus circumdari, noviſſime humanis carnibus alligari, ipſoſque dæmones, qui proprio arbitrio cum principe ſuo diabolo de Dei miniſterio receſſerunt, ſi paululum reſipiſcere ceperint, humana carne veſtiri, ut acta deinceps pœnitentia poſt reſurrectionem eodem circulo, quo in carnem venerant, revertantur [f] ad viciniam Dei, liberati etiam aereis æthereiſque corporibus, & tunc omnia genua curvent Deo, cæleſtium, terreſtrium, & infernorum, & ſit Deus omnia omnibus. Quum ergo

Origenis errores.

[a] Ex his incipit antiquiſſimus S. Crucis in Jeruſalem de Urbe mſ. literis fere papyraceis, ſive ut in Ægyptia papyro occurrunt, exaratus, ſub hac Epigraphe. *Incipit Euſebii Hieronymi de Reſurrectione carnis*. Tale fragmentum ſtudioſus non nemo ſibi ex integro opere exſcripſerat.

[b] Vox *Deum* in laudato mſ. deſideratur: paulo poſt *quod ſimiliter* habet pro *ſimpliciter*.

[c] Puta Manichæos. Mox cod. S. Crucis *aque credentes*: vetus edit. *aque ordiuntur*.

[d] Mendoſe hactenus obtinuerat *Dei* pro *diei*, quod emendamus ex cod. S. Crucis, præter Vulgatum interpretem, Græco etiam textu, ἡμέρας, adſentiente. Concinnius deinde cod. idem tametſi non alio ſenſu, *quia mutati ſint*. Tum vetus edit. *ex propria dignitate & gloria, magis quam Dei, in dæmonum &c.*

[e] Cod. S. Crucis *corporibus circumdatas, noviſſime etiam humanis carnibus alligatas, ipſoſque &c.* & paulo poſt, *ut accepta deinceps pœnitentia*.

[f] Martianæus ait: Hoc loco errorem Theologicum inferunt veteres editiones Eraſmi, & Mariani Victorii (addere potuiſſet & vetuſtiores aliæ) ubi legitur *revertantur ad viſionem Dei*: quaſi Dæmones aliquando Dei viſione beata frui potuiſſent. At non catholicus ſed Origenis ſenſus heic ediſſeritur. Num porro levior eſt error, Dæmones acta pœnitentia ad *viciniam* Dei reverti quam ad *viſionem*? Sic autem re ipſa Origenes ſenſit Tom. 3. in Matthæum pag. 332. *Fieri poſſe ut quemadmodum de incredulitate ad fidem, ab incontinentia ad caſtitatem, & univerſe a nequitia ad virtutem homo convertitur, ita &, Angelus, cui animæ cura ſtatim ab ortu commiſſa eſt, malus initio eſſe poſſit, deinde vero qua proportione is credit, qui ſibi traditus eſt, eadem & ipſe credat, & tantos faciat progreſſus*, ὡς γενέσθαι αὐτὸν Ἄγγελον ἕνα τῶν διὰ παντὸς βλεπόντων τὸ πρόσωπον τοῦ ἐν οὐρανοῖς πατρός; *ut unus ex Angelis faciem Patris qui in cælis eſt, ſemper ſpectantibus, efficiatur*. Neſcio itaque an verius *viſionem* veteres editiones legant; tametſi *viciniam*, nec diverſo quidem ſenſu, præfert noſter quoque mſ.

go ista quærantur, cur tu omissis super quibus pugna est, de [a] scammate & loco certaminis egrediens, in peregrinis & longe alienis; disputationibus immoraris?

17. Credis quod cunctas visibiles, & invisibiles creaturas unus Deus fecerit: hoc & Arius confiteretur, qui dicit cuncta creata per Filium. Si de Marcionis argueremis hæresi, quæ alterum bonum, alterum justum Deum inferens; illum invisibilium, hunc visibilium asserit Creatorem, recte mihi de hujusmodi satisfeceris quæstione. Credis quod universitatis Trinitas sit creatrix. Istud Ariani & Hemiariani negant, Spiritum Sanctum non conditorem, sed conditum blasphemantes. Sed te quis hoc tempore insimulat Arianum? Dicis animas hominum non partem Dei esse naturæ; quasi Manichæus nunc ab Epiphanio sis vocatus. Detestaris eos, qui animas ex Angelis asserunt fieri, & illorum ruinam nostram dicunt esse substantiam. Noli dissimulare quod nosti, [b] nec simplicitate quod non habes fingere: Nec Origenes umquam dixit ex Angelis animas fieri, quum ipsos Angelos nomen esse officii doceat, non naturæ. In libris enim περὶ Ἀρχῶν, & Angelos, & Thronos, & Dominationes, Potestates, & rectores mundi, & tenebrarum, & omne nomen quod nominatur, non solum in præsenti sæculo, sed in futuro, dicit animas esse eorum corporum, quæ vel desiderio, vel ministerio susceperint. Solem quoque ipsum & lunam, & omnium astrorum chorum, esse animas rationabilium [c] quondam & incorporalium creaturarum: quæ nunc vanitati subjectæ, ignitis videlicet corporibus, quæ nos imperiti & rudes luminaria mundi appellamus, liberabuntur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Unde & omnis creatura congemiscit & parturit. Et Apostolus deplorat, dicens: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Non est istius temporis contra dogma gentilium, & ex parte Platonicum scribere. Ante annos ferme decem in Commentariis Ecclesiaste, & in explanatione Epistolæ ad Ephesios, arbitror sensum animi mei prudentibus explicatum.

Quid in libris Periarchon dicebat Origenes. Ephes. 1. 21.

Rom. 7. 24.

Quo tempore Commentarios in Ecclesiasten scripserit.

18. Hoc nunc rogo, qui tanta loqueris, quid de cunctis sermonibus sub uno tractatu edisseris veritatem, ut respondeas sciscitantibus brevem absolutamque sententiam. Quando plasmavit Deus hominem ex limo, & per gratiam propriæ insufflationis ei animam tribuit: utrum illa anima fuerit ante & subsisterit, & ubi versata sit, quæ Dei postea insufflatione donata est: an in [d] sexto die quando corpus ex limo formatum est, & esse & vivere, Dei potestate susceperit. De hoc taces, & quid quæratur scire dissimulans, in superfluis quæstionibus occuparis. Origenem relinquis intactum, & contra Marcionem, Apollinarem, Eunomium, Manichæum, [e] cæterorumque Hæreticorum ineptias debaccharis. Manum peteris, & pedem porrigis, & tamen dogma quod retines, latenter insinuas. Sic nos rusticos placas, ut tuis penitus non displiceas.

19. Dicis ex Angelis dæmones potius quam animas fieri, quasi non & ipsi dæmones juxta Origenem, [f] animæ sint aerei corporis, & ex dæmonibus postea si resipuerint, humanæ animæ sint futuri. *Angelos scribis esse mutabiles*, & sub eo quod pium est, illud quod impium est introducis; ut multis periodis animæ fiant non ex Angelis, sed ex his vocabulis, in quæ prius Angeli mutati sunt. Volo quod dico, manifestius fieri: finge aliquem tribunitiæ potestatis suo vitio regradatum, per singula militiæ * equestris officia, ad tironis vocabulum devolutum, numquid ex tribuno statim fit tiro? Non; sed ante Primicerius, deinde [g] Senator, Ducenarius, Centenarius Bi-

* Equestrem vocat Palatinam, ut puto militiam, sive militum, qui pro Palatio excubabant.

[a] Sic Veteres appellabant fossam, qua stadium claudebatur, & quam ultra progredi certantibus non licebat. Vetus edit. *de numeri tui ordine*: Erasm. *de stammate*.

[b] S. Crucis ms. *nec simplicitatem, quam non habes &c.*

[c] Idem ms. *quarumdam*. Vid. quæ adnotamus in Epist. ad Avitum, atque alibi. S. quoque Augustinum in Enchiridio.

[d] In eodem ms. *an in quinto die quando corpus* &c. & mox *videre* pro *vivere*.

[e] Nomen Arii ex cod. S. Crucis suppletur, juxta quem itidem legimus paulo infra *retices*, pro quo antea erat *retines*.

[f] In antiquis editionibus glossatoris manu, *Hoc est pium animæ sint aerei corporis, & hoc est impium ex Dæmonibus &c.* Deinde illæc *Angelos scribis esse mutabiles* in cod. S. Crucis non habentur.

[g] Senatorem non militarem dignitatem, sed urbicam esse causatus vir doctus, perperam heic intrusum nomen istud putavit, aut mendose legi. At non erat suspicioni locus, occurrit nempe, tametsi raro, apud veteres inter militiæ dignitates Senator, In Actis Martyrum Agaunensium a S. Eucherio scriptis. *Incitamentum tamen maximum fidei in illo tempore penes S. Mauricium fuit, Primicerium tunc sicut traditur Legionis ejus, qui cum Exuperio, ut in exercitu appellant Campiductore* (leget. Campidoctore Græc. enim ὁπλοδιδακτής, & ὁπλοδιδάσκαλος) *& Candido Senatore militum, accenderat exhortando singulos &c.* Sed etiam in Theodosii Novella Tit. 29. de Scholaribus, ubi *Comitibus Scholarum verberandi, regradandique Senatores ac Ducenarios licentia denegatur*, & mox iterum Senatorum, Ducenariorum, Centenariorumque mentio est. Constantinus M. c. 1. Cod. Justinianei de Offic. Mag. Off. Agentibus in rebus ita respondet, Privilegiis dudum Scholæ vestræ indultis, & integris reservatis, ad DUCENARIAM, CENTENARIAM, & BIARCHIAM, nemo suffragio, sed labore unusquisque perveniat, &c. Erant itaque in Schola Agentium in rebus Equestris sive, Palatinæ militiæ, vel aliorum coortium qui Principis res publicas vel privatas tractabant, certi gradus per quos paulatim fuit ascendendum, primo *Equites*, mox *Circitores*, dein *Biarchi* &c. Nomen *Centenarius* heic apud Hieronymum deerat.

A Biarchus, Circitor, Eques, dein tiro, & quamquam Tribunus quondam miles gregarius sit, tamen ex Tribuno non tiro, sed Primicerius factus est. Docet Origenes per scalam Jacob paulatim rationabiles creaturas ad ultimum gradum, id est, ad carnem, & sanguinem descendere: nec fieri posse, ut de centenario numero subito quis ad unum numerum præcipitetur, nisi per singulos numeros, quasi per scalæ gradus, ad ultimum usque perveniat, & tot B mutare corpora, quot de cælo ad terram mutaverint mansiones. Hæ sunt strophæ vestræ atque præstigiæ, quibus nos Pelusiotas & jumenta, & animales homines dicitis, quia non recipimus ea quæ spiritus sunt. Vos Jerosolymitæ etiam Angelos deridetis. * Pertrahuntur in medium vestra mysteria, & de Gentilium fabulis dogma contextum, Christianis auribus publicatur. Hoc quod vos * miramini, olim in Platone contemsimus. C Contemsimus autem, quia Christi stultitiam * recepimus. Recepimus Christi stultitiam, quia fatuum Dei sapientius est hominibus. Non pudet Christianos & Sacerdotes Dei, quasi de rebus ludicris agatur, [a] verbis dubiis hærere, & ambiguas librare sententias, quibus loquens magis quam audiens decipitur.

Vid. Epist. Pammachio, & Oceano ad fin.
* al. Protrahuntur.
* al. imitamur.
* al. recipimus.
1. Cor. 1. 25.
a

20. Unus ex choro vestro quum a D me teneretur, ut diceret quid sentiret de anima, fuisset ne ante carnem, an non fuisset. Fuisse respondit simul, & corpus & animam. Sciebam hominem hæreticum laqueos in sermone quærere. Tamdem reperi eum, ex quo corpus animasset, ex tunc eam dicere animam nuncupatam, quæ prius vel dæmon, vel Angelus Satanæ, vel spiritus [b] fornicationis, aut in parte contraria, dominatio, potestas, administrator spiritus, aut nuncius appellata sit. Si fuit anima E antequam Adam in paradiso formaretur, in quolibet statu & ordine, & vixit, & * egit aliquid (neque enim possumus incorporalem, & æternam in modum glirium immobilem torpentemque sentire) necesse est ut aliqua caussa præcesserit, cur quæ prius sine corpore fuit, postea circumdata sit corpore. Et si animæ est naturale esse sine corpore, ergo contra naturam est esse in corpore. Si contra naturam est esse in corpore; ergo resurrectio corporis contra naturam erit. Sed non fiet resurrectio contra naturam, ergo juxta sententiam vestram corpus quod contra naturam est [c] resurgens, animam non habebit.

De quodam Origenista hæc dicta.
b
* al erat.
c

21. Dicis animam non esse de Dei substantia. Pulchre. Damnas enim impiissimum Manichæum, quem nominare pollutio est. Dicis ex Angelis animas non fieri. Acquiesco paulisper, licet noverim quo sensu dixeris. Quia ergo didicimus quid neges, volumus ,, scire quid credas. Accepto, inquis, de ,, terra limo, plasmavit Deus hominem, ,, & per gratiam propriæ insufflationis a- ,, nimam donavit rationabilem; & libe- ,, ri arbitrii, non partem aliquam suæ ,, naturæ (juxta quosdam, qui hoc im- ,, pie prædicant) sed propriam conditio- ,, nem. Videte quanto circumitu, quod non quærimus, eloquatur. Scimus quod de terra Deus palsmavit hominem, novimus quod insufflavit in faciem ejus, & [d] factus est in animam viventem: non ignoramus quod anima rationalis sit, & proprii arbitrii, & scimus quod Dei illa conditio sit. Nemo dubitat errare Manichæum, qui dicit eam esse Dei substantiam. Hoc nunc interrogo: Anima ista Dei conditio, liberi arbitrii, rationalis, neque de substantia Creatoris, quando facta sit: utrum eo tempore quo de limo factus est homo, & insufflatum est spiraculum vitæ in faciem ejus: an quæ prius fuerat, & inter rationabiles creaturas & incorporeas erat atque vivebat, Dei postea insufflatione donata sit? Hic taces, hic simplicem ac rusticum te simulas; & sub verbis Scripturæ, ea quæ Scriptura non sentit, abscondis. In eo loco ubi dicis, quod nullus quærit, non illam partem aliquam esse * suæ naturæ (juxta quosdam qui hoc impie prædicant) illud magis debueras dicere, quod omnes quærimus, non eam, quæ prius fuerat, non eam quam ante condiderat, quæ inter rationabiles atque incorporeas, & invisibiles creaturas multo jam tempore versabatur. Nihil horum loqueris, pro-

Manichæum nominare pollutio est.
d
* al. antea facta fuerat
* al. divina.

& suppletur, e mſ. S. Crucis. Pro *Circitor* alii docti viri legunt *Cirmicitor*, cujus nec nominis nec dignitatis mentio ulla quod sciam occurrit apud auctores. Circitor autem, Græc. περιοδευτὴς, & κελευτὴς, erat qui vigilias circumibat, renuntiabatque si qua culpa esset admissa. Veget. lib. 3. c. 8. *Nunc*, inquit, *militia factus est gradus & circitores vocantur*. Alii legunt *Circatores*.

a Cod. S. Crucis *verba dubia quærere*: leviora ad marginem adnotantur.

b In mſſ. etiam a P. Mattianæo inspectis *fortitudinis* legitur pro *fornicationis*.

c Illud *resurgens* in mſ. S. Crucis non habetur.

d Idem mſ. *& factus sit homo in animam &c.* Tum, *Scimus quod Deus illam creaverit, ejusque conditio sit.*

producis nobis Manichæum, & abſcondis Origenem, & ſicut parvulis cibum poſcentibus, ludicra quædam offerunt gerulæ, ut avocent mentes eorum, ſic tu nos ruſticos avocas ad alia, ut dum alterius perſonæ novitate [a] tenemur, quod volumus non quæramus.

22. Eſto, hoc non loquaris, & ſimplicitas tua nihil in ſe habeat quod callide taceas. Qui ergo de anima ſemel dicere ceperas, & de re tanta ab exordio conditionis humanæ repetere: cur diſputatione pendente, ad Angelos & ad diſpenſationem Dominici corporis repente tranſcendis: & tam grandi in medio prætermiſſa ſalebra, dubios non in luto hærere pateris? Si inſufflatio Dei (quod non vis, & quod nunc relinquis ambiguum) humanæ animæ conditio eſt: Eva, in cujus faciem non inſufflavit Deus, unde animam habuit? Taceo de Eva, quæ in typo Eccleſiæ de coſta viri ædificata, non debet poſt tanta ſæcula nepotum calumnias ſuſtinere. Cain & Abel, primi ex primis hominibus, unde habuere animas? Omne deinceps humanum genus, quibus animarum cenſetur exordiis? [b] Utrum ex traduce, juxta bruta animalia: ut quomodo corpus ex corpore, ſic anima generetur ex anima? an rationabiles creaturæ deſiderio corporum paulatim ad terram delapſæ, noviſſime etiam humanis illigatæ corporibus ſint? An certe (quod Eccleſiaſticum eſt ſecundum eloquia Salvatoris) *Pater meus* [c] *uſque modo operatur, & ego operor*. Et illud Jſaiæ: *Qui format ſpiritum hominis in ipſo*. Et in Pſalmis: *Qui fingit per ſingulos corda eorum*, quotidie Deus fabricatur animas: cujus velle feciſſe eſt, & conditor eſſe non ceſſat? Scio quæ contra hæc ſoleatis dicere, & adulteria nobis atque inceſta proponere; quæ longior pugna eſt, nec hujus temporis patitur anguſtias. Eadem controverſia & in vos retorqueri poteſt: & quodquumque [d] in Conditorem præſentis temporis videtur indignum, hoc etiam eo donante non eſt indignum. Naſci de adulterio, non ejus culpa eſt qui naſcitur, ſed illius qui generat. Quomodo in ſeminibus non peccat terra quæ fovet, non ſemen quod in ſulcos jacitur, non humor & calor, quibus temperata frumenta in germen pullulant, (ſed verbi gratia, fur & latro qui fraude * & vi eripit ſemina) ſic in * generatione hominum recipit terra, id eſt, vulva quod ſuum eſt; & receptum confovet, confotum corporat, corporatum in membra diſtinguit. Et inter illas ſecretas ventris anguſtias, Dei manus ſemper operatur; idemque eſt corporis & animæ Creator. Noli deſpicere bonitatem figuli tui, qui te plaſmavit, & fecit ut voluit. Ipſe eſt Dei virtus & Dei ſapientia, * qui in utero Virginis ædificavit ſibi domum. Jephte inter viros ſanctos Apoſtoli voce numeratus, meretricis eſt filius. [e] Sed audi, ex Rebecca & Jſaac, Eſau genitus, hiſpidus, tam mente quam corpore, quaſi bonum triticum in lolium avenaſque degenerat: quia non in ſeminibus ſed in voluntate naſcentis cauſſa eſt vitiorum atque virtutum. Si offenſa eſt naſci corporibus humanis, quomodo Iſaac, Samſon, Joannes Baptiſta de repromiſſione naſcuntur? Intelligis quid ſit fidem ſuam audacter ac libere profiteri? Pone errare me, aperte dico quod ſentio. Et tu igitur aut libere noſtra profitere, aut conſtanter tua loquere. [f] Noli ſtatuere te in acie mea, ut ruſticitate ſimulata in tuto habeas, quum volueris pugnanti, terga confodere. Non eſt iſtius temporis contra Origenis dogmata conſcribere: alteri iſtud, ſi Chriſtus vitam dederit, operi dedicabimus. Nunc quæritur, an qui arguitur, ad interrogata reſponderit, & ſimplex ſit & aperta ejus reſponſio.

23. Tranſeamus hinc ad famoſiſſimam de reſurrectione carnis & corporis quæſtionem, in qua te rurſum lector admonitum volo, ut cum timore & judicio Dei me ſcias loqui, & te audire debere. Neque enim tantæ ſtultitiæ ſum, ut ſi in expoſitione illius fides mera eſt; & perfidiæ nulla ſuſpicio, quæram accuſandi occaſionem: & dum

Margin notes: Eva in typo Eccleſiæ. — Joan. 5. 17. — Pſ. 32. 15. — Quotidie Deus fabricatur animas rationales. — * al. [illegible] — * al. genus humanum — * al. qua — Hebr. 11. — Eſau degeneravit, quare? — Geneſ. 18. Judic. 13. Luc. 1. — Libera confeſſio fidei. — Cum timore Dei loquitur & vult audiri.

[a] Mſ. S. Crucis *terremur*. Paulo infra vetus Editio *& cauſſa in medio prætermiſſa, non ſolvis dubia noſtra, ſed in luto &c.*

[b] Vid. ſi lubet Epiſt. CXXXI. in noſtra recenſione de animarum origine. Mox Cod. S. Crucis *paulatim ad terrena delapſæ &c.*

[c] Deerat *meus*, quod ſupplet mſ. Græco textu adſentiente. Pro *Jſaiæ* autem Victorius *Zachariæ* legit, ſicque reponendum monet Martianæus quoque, quod hujus prophetæ ſint verba cap. 12. v. 1. At mſſ. non ſuffragantur.

[d] Legimus ex mſ. S. Crucis, cum antea eſſet contrario ſenſu, *in Conditorem præſentis temporis videtur indignum, hoc etiam eo donante non eſt indignum*.

[e] Verba *Sed audi* in mſ. S. Crucis deſiderantur. Infra leviora quædam ex eodem emendantur.

[f] Cod. S. Crucis *Nolo ſtatuere &c.*

dum volo alium notare culpæ, ipse A noter calumniæ. Lege ergo de resurrectione carnis quæ subdita sunt: & quum legeris, & [a] placuerint (scio enim placitura ignorantibus) suspende judicium, exspecta paulisper, usque ad finem responsionis nostræ cohibe sententiam: & si tibi postea placuerint, tunc nos calumniæ denotabis. [Joannis confessio.] ,, Passionem quoque ejus in cruce & ,, mortem ac sepulturam, quæ universa ,, servavit, ac resurrectionem veritate, B ,, & non putative confitemur: qui & primogenitus ex mortuis, primitias massæ corporum nostrorum, quas in sepulcro positas suscitavit, pervexit ad cælum, spem nobis resurrectionis in resurrectione proprii corporis tribuens: unde & omnes sic speramus resurgere ex mortuis, sicut ille resurrexit. Non in aliis quibusdam peregrinis & in alienis corporibus, quæ assumuntur in phantasmate: sed sicut ipse in illo cor- C pore, quod apud nos in sancto sepulcro conditum resurrexit: ita & nos in ipsis corporibus, quibus nunc circumdamur, & in quibus nunc sepelimur, eadem ratione, & [b] visione speramus resurgere. Quæ enim juxta Apostolum seminantur in corruptione, surgent in incorruptione: quæ seminantur in ignobilitate, surgent in gloria. *Seminatur corpus animale, surget corpus spirituale*: de quibus & Salvator docens loquutus D est: *Qui enim digni fuerint sæculo illo, & resurrectione ex mortuis, neque nubent neque nubentur: neque enim ultra mori poterunt: sed erunt sicut* [c] *Angeli Dei: quum sint filii resurrectionis.*

[Coloss. 1.] [1. Cor. 15. 42.] [Luc. 20. 35. & 36.]

24. Rursum in alia parte Epistolæ, hoc est, in fine suorum tractatuum, ut auribus illuderet nescientium, strepitum resurrectionis ac pompam hac verborum ambiguitate libravit. ,, Sed ,, neque de secundo glorioso adventu Domini nostri Jesu Christi intermisimus, qui venturus est in gloria sua judicare vivos & mortuos: ipse enim suscitabit omnes mortuos, & ante suum tribu- E ,, nal esse faciet: & unicuique reddet ,, secundum quod egit per corpus, sive ,, bonum sive malum; scilicet aut coronandus in corpore, quod caste egit, & juste; aut condemnandus, quod voluptatibus pariter iniquitatibusque servivit. Hoc quod in Evangelio legimus: In consummatione mundi, *si fieri potest*, seduci etiam electos, in hoc capitulo [d] comprobamus. [Matth. 24.] Audit vulgus indoctum mortuos & sepultos: audit resurrectionem mortuorum, veritate & non putative: audit primitias massæ nostrorum corporum, in Domini corpore ad cælestia pervenisse: audit resurrecturos, non in peregrinis alienisque corporibus, quæ assumuntur in phantasmate, sed sicut surrexit Dominus in corpore, quod apud nos in sancto sepulcro conditum jacuit: ita & nos in ipsis corporibus, quibus nunc circumdamur & sepelimur, in die judicii resurrecturos. Et ne hoc parum quis existimaret, addit in extremo capitulo. ,, Et unicuique reddet secundum quod ,, egit [e] per corpus, sive bonum sive malum: scilicet aut coronandus in corpore quod caste egit & juste: aut condemnandus, quod voluptatibus iniquitatibusque servivit. Hæc audiens, indoctum vulgus, in tanto mortuorum, sepulti corporis, resurrectionis sonitu, nullam stropham, nullas insidias suspicatur. Credit esse quod dicitur. Sanctiores enim sunt aures populi, quam Sacerdotis animus.

25. Iterum atque iterum, te lector, commoneo, ut patientiam teneas, & discas quod ego quoque [f] per patientiam didici, & tamen antequam vultum draconis evolvam, & dogma Origenis de resurrectione breviter exponam (non enim poteris vim scire antidoti, nisi venena perspexeris) illud diligenter observa & caute relegens numera: quod novies resurrectionem nominans corporis, ne semel quidem carnis inseruit: suspectumque tibi sit, quod de industria prætermisit. Dicit ergo Origenes in

a Periodum hanc cum triplici negatione legunt hucusque editi post Erasmum, *& non placuerint, scio enim haud placitura*, & mox, *si tibi postea non placuerint*. Ex toto autem contextu, ac serie orationis, & scriptoris mente liquet, contrario legendum esse sensu, trinamque illam negandi particulam expungendam. Neque enim, quod satis oscitanter Martianæus scripsit, *Fides Ecclesiæ* est quæ subnectitur, atque eventilatur, sed Joannis, subdoli hæretici, quæ artificiose adeo texitur, ut prima fronte placeat, maxime ignorantibus, & qui doli nihil suspicentur, sed post Hieronymi responsionem, si placuerit, ipse velit calumniæ denotari. Ita præterea legit, quemadmodum & emendavi, præstantissimus S. Crucis ms. duæque veteres editiones, altera Venetiis 1496. altera an. insequenti Nicolai Keslet civis Basileensis, quæ & superiori versu habent *de resurrectione Dominica carnis*.

b S. Crucis ms. *eadem ratione, & jussione speramus* &c.

c Idem ms. *sicut Angeli in cælo, cum sint* &c. Integrius & juxta Græcum Vulgatus interpres *æquales Angelis sunt, & filii sunt Dei, cum sint* &c.

d Vetus edit. *in hoc capitulo operatur, cum turba imperita, aut vulgus* &c. & mox *non putative confiteri, ac primitias massæ nostrorum corporum, & Deum corpore* &c.

e Antea erat *in corpore*.

f Cod. S. Crucis *per multam patientiam*: paulo post erat *de resurrectionis breviter* &c.

in pluribus locis, & maxime in libro de A Resurrectione quarto, & in Expositione primi Psalmi, & in Stromatibus, duplicem errorem versari in Ecclesia; Nostrorum, & Hæreticorum. Nos simplices & [a] philosarcas dicere, quod eadem ossa, & sanguis, & caro, id est, vultus & membra, totiusque compago corporis resurgat in novissima die: scilicet ut pedibus ambulemus, operemur manibus, videamus oculis, auribus audiamus, circumferamusque ven- B trem insatiabilem, & stomachum cibos concoquentem. Consequens autem esse, qui ista credamus, dicere nos quod & comedendum nobis sit, & bibendum, digerenda stercora, effundendus humor, ducendæ uxores, liberi procreandi. Quo enim membra genitalia, si nuptiæ non erunt? Quo dentes, si cibi non molendi sunt? Quo venter & cibi, si juxta Apostolum & hic & illi destruentur? ipso iterum C clamante: *Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt, neque corruptio incorruptionem*. Hæc nos innocentes & rusticos asserit dicere. Hæreticos vero, in quorum parte sunt Marcion, Apelles, Valentinus, [b] Manes, nomen insaniæ, penitus & carnis & corporis resurrectionem negare: & salutem tantum tribuere animæ, frustraque nos dicere ad exemplum Domini resurrecturos, quum ipse quoque Dominus in phan- D tasmate resurrexerit: & non solum resurrectio ejus, sed & ipsa nativitas τῷ δοκεῖν, id est, putative visa magis sit, quam fuerit. Sibi autem utramque displicere sententiam, fugere se & Nostrorum carnes, & Hæreticorum phantasmata: quia utraque pars in contrarium nimia sit; aliis idem volentibus se esse quod * fuerint; aliis resurrectionem corporum omnino denegantibus. Quatuor, inquit, elementa sunt, E Philosophis quoque nota & Medicis, de quibus omnes res, & corpora humana compacta sunt, terra, aqua, aer, & ignis. Terram in carnibus, aerem in halitu, aquam in humore, ignem in calore intelligi. Quum ergo anima caducum hoc frigidumque corpusculum Dei jussione dimiserit, paulatim omnia redire ad matrices suas substantias: carnes in terram relabi, halitum in aera misceri, humorem reverti ad abyssos, calorem ad æthera subvolare. Et quomodo si sextarium lactis & vini mittas in pelagus, velisque rursum separare quod mixtum est: vinum quidem & lac quod miseras non * perire, non tamen posse quod fusum est separari: sic substantiam carnis & sanguinis non perire quidem in originalibus materiis, non tamen in antiquam redire compaginem, nec posse ex toto eadem esse quæ fuerint. Quum autem ista dicantur, soliditas carnium, sanguinis liquor, crassitudo nervorum, venarumque perplexio, & ossium durities denegatur.

1. Cor. 1. — Ibid. 15. — * al. non erunt. — * al. perire.

Origenis sententia

26. „ Alia ratione resurrectionem corporum confitemur, eorum quæ in sepulcris posita sunt, dilapsaque in cineres: Pauli Pauli, & Petri Petri, & singula singulorum, neque enim fas est, ut in aliis corporibus animæ peccaverint, in aliis torqueantur: nec justi judicis, alia corpora pro Christo sanguinem fundere, & alia coronari. Quis hæc audiens, resurrectionem carnis eum negare putet? Et, inquit, singulis seminibus ratio quædam a Deo artifice insita, quæ futuras materias in medullæ principiis tenet. Et quomodo tanta arboris magnitudo, truncus, rami poma, folia non videntur in semine, sunt tamen in ratione seminis, quam Græci [c] σπερματικὸν λόγον vocant: & in grano frumenti est intrinsecus vel medulla, vel venula, quæ quum in terra fuerit dissoluta, trahit ad se vicinas materias, & in stipulam, folia, aristasque consurgit: aliudque moritur, & aliud resurgit. Neque enim in grano tritici, radices, culmus, folia, aristæ, paleæ sunt dissolutæ: sic & in ratione humanorum corporum manent quædam surgendi antiqua principia, & quasi * ἐντεριώνη, id est, semina-

* al. εντεριαν.

[a] Idem *philosarchus*, *idest amatores carnium*, scilicet a φίλος & σάρξ.

[b] Persicum nomen est Manes, quod *servum* notat: at Hieronymus ad Græcum Μανία respicit, quod *furor*, *insania* interpretatur, sive μανός *insanus*.

[c] In ms. S. Crucis σπερατικον λέγον legitur. ex quo levi mutatione emendandum σπερματικὸν λόγον intellexi, quod statim ostendam. Martianæus σπερματισμὸν expressit e suis codicibus, quam lectionem, tametsi aperte confictam, longa oratione nititur approbare, ubi & Victorium, qui post Erasmum σπινθηρισμὸν legerat, acerbe satis castigat. Instaurandæ autem voci ipsa Latina verba *ratio seminis* suffecissent, quæ non aliter ac σπερματικὸν λόγον Græci redderent, aut reddere potuissent. Origenes vero, cujus hic sensus expenditur, sæpissime σπερματικοὺς λόγους memorat, deque illis disserit. Exemplum sume ex initio vigesimi tomi in Joannem, ubi etiam σπερματικοὺς λόγους συγκαταβαλλομένους τισὶν ψυχαῖς, *seminales rationes animis quibusdam insitas* arbitratus est: qua de re consule Cl. Huetium in Notis. Vide præterea Diogenem Laertium lib. VII. §. 136. Memorat etiam Sextus Empyricus contra Physicos l. σπέρμα λογικοῦ, quod inter semina omnis generis, sive λόγους σπερματικοὺς quibus refertus est mundus, sint etiam illa quibus homo generatur, quæ vocantur λόγοι σπερματικοὶ λογικοῦ.

,, narium mortuorum , sinu terræ con- A
,, fovetur . Quum autem judicii dies ad-
,, venerit , & in voce Archangeli , & in
,, novissima tuba tremuerit terra , mo-
,, vebuntur statim semina , & in puncto
,, horæ mortuos germinabunt : non ta-
,, men easdem carnes , nec in his formis
,, restituent , quæ fuerunt . Vis scire ve-
,, rum esse quod dicimus , audi Aposto-
1. Cor. 15. 36. 37. ,, lum : *Sed dicit aliquis , quomodo resur-*
,, *gent mortui ? quo autem corpore venient ?*
,, *Insipiens , quod tu seminas , non corpus* B
,, *quod futurum est seminas , sed nudum*
,, *granum ; ut puta tritici , vitis & arbo-*
,, *ris* . Et quia de grano tritici ac se-
,, mente arborum ex parte jam diximus ,
,, nunc de acino vinacii differamus . Gra-
,, num parvum est , ita ut vix duobus
,, digitulis teneri possit . Ubi sunt radi-
,, ces ? ubi radicum & trunci & propa-
,, ginum tortuosa perplexio ? Ubi pam-
,, pinorum umbracula , & uvarum pul-
,, chritudo , futura vina parturiens ? Ari- C
,, dum est quod tenetur , & pene vix cer-
,, nitur : sed in sicco illo grano , poten-
a ,, tia Dei [a] , & occulta ratione sementis ,
,, spumantia musta fundentur . Hæc ligno
,, tribues , homini non tribues : quod pe-
b ,, riturum est , sic ornatur : [b] quod man-
,, surum est , pristinam non recipiet vi-
,, litatem . Et vis rursum carnem , ossa ,
,, sanguinem , membra , ut crescentibus
,, capillis tonsore egeas , nasus pituitas di-
,, gerat , incrementa unguium resecanda D
,, sint , ut per inferiores partes vel sterco-
,, ra , vel libidines effluant ? Si affers istas
,, ineptias rusticorum , & carnis , in qua
,, Deo placere non possumus , quasi ini-
,, micæ oblivisceris , & resurrectionis
Ib. 42. 34. ,, mortuorum : *Seminatur in corruptione ,*
,, *surget in incorruptione . Seminatur in con-*
,, *tumelia , surget in gloria . Seminatur in*
,, *infirmitate , surget in virtute . Semina-*
,, *tur corpus animale , surget corpus spiri-*
,, *tuale* . Nunc oculis videmus , auribus
,, audimus , manibus agimus , pedibus E
,, ambulamus . In illo autem corpore spi-
,, rituali toti videbimus , toti audiemus ,
,, toti operabimur , toti ambulabimus :
,, & transfigurabit Dominus corpus hu-
Philipp. 21. ,, militatis nostræ , conforme corpori suæ
c ,, gloriæ . Quando dixit [c] *transfigurabit* ,
,, id est , μετασχηματίσει , membrorum ,
,, quibus nunc utimur , diversitas denega-
,, tur . Aliud nobis spirituale & æthe-
,, reum promittitur : quod nec tactui
,, subjacet , nec oculis cernitur , nec pon-
,, dere prægravatur : & pro locorum ,
,, in quibus futurum est , varietate mu-
,, tabitur . Alioqui si eædem carnes e-
,, runt , & corpora quæ fuerunt , rur-
,, sum mares & feminæ , rursum nuptiæ ;
,, viris hirsutum supercilium , barba pro-
,, lixa ; mulieribus [d] læves genæ , & an- d
,, gusta pectora , ad concipiendos & pa-
,, riendos fœtus , venter & femora dila-
,, tanda sunt . Resurgent etiam infantu-
,, li , resurgent & senes : illi nutriendi ,
,, hi baculis sustentandi . Nec vos , o
,, simplices , resurrectio Domini deci-
,, piat , quod latus & manus monstra-
,, verit , in littore steterit , in itinere
,, cum Cleopha ambulaverit , & carnes
,, & ossa habere se dixerit . Illud cor-
,, pus aliis pollet privilegiis , quod de
,, viri semine , & carnis voluptate non
,, natum est . Comedit post resurrectio-
,, nem suam & bibit , & vestitus appa-
,, ruit , tangendum se præbuit , ut dubi-
,, tantibus Apostolis , fidem faceret re-
,, surrectionis . Sed tamen non dissimu-
,, lat naturam aerei corporis & spiritua-
,, lis . Clausis enim ingreditur ostiis , &
,, in fractione panis ex oculis evanescit .
,, Ergo & nobis post resurrectionem bi-
,, bendum erit & comedendum , & post
,, cibum stercora egerenda ? Et ubi erit 1. Cor. 15. 53.
illa promissio : *Oportet* [e] *mortale hoc in-* e
duere immortalitatem ?

27. Hæc est omnis caussa , cur in expositione fidei tuæ , ad decipiendas aures ignorantium , novies corpus , & ne semel quidem carnem nominas : dum homines putant te carnes in corporibus confiteri , & idem carnem esse quod corpus . Si idem est , non [f] diversum significat . Scio enim te hoc esse dicturum : putavi idem corpus esse quod carnem : simpliciter sum loquutus . Quare non carnem potius nominas , ut corpus significes , & indifferenter nunc carnem , nunc corpus , ut corpus in carne , & caro in corpore demonstretur ? Sed mihi crede , non est simplex silentium tuum . f

a Cod. absque *&* vocula ; tum *seminantis* pro *sementis* , & pro *fundentur* vetus edit. *sinnantur* .

b Totam hance periodum describo ex ms. S. Crucis , cui & vetus editio nonnihil concinit . Integrior sensus visus est , suppletis verbis *homini non tribues* , quæ ob superioris *tribues* similitudinem , oculos describentis facile effugerint : deinde concinnior sententia , ac verior inter ligni , atque hominis instaurationem comparatio . Hactenus autem obtinuerat contrario sensu in reliquis libris omnibus : *Hæc ligno tribuis , quod periturum est : sic ornatur quod mansurum non est , nec pristinam recipiet vilitatem : & vis rursus ossa , sanguinem &c.*

c Idem ms. *transfiguravit* , idest μετασχημάτισε .

d Antea erat *leves* : paulo post cod. S. Crucis *illi nutriendi erunt , hi baculis sustentandi . Nec vos , o simplices animæ , resurrectio &c.*

e In eodem ms. *oportet corruptivum induere incorruptionem , & mortale hoc &c.*

f Ms. *& non diversum significas* .

Caro & corpus differunt.

Alia enim carnis, alia corporis definitio est: omnis caro est corpus, non omne corpus est caro. Caro est proprie, quæ sanguine, venis, ossibus, nervisque constringitur. Corpus quamquam & caro dicatur, interdum tamen æthereum, vel aereum nominatur, quod tactui visuique non subjacet, & plerumque visibile est atque tangibile. Paries est corpus, sed non caro: [a] lapis corpus est, sed non caro dicitur. Unde Apostolus corpora cælestia appellat, & corpora terrestria. Cæleste corpus solis, lunæ, stellarum. Terrestre, ignis, aeris, aquæ, terræ, & reliquorum, quæ absque anima his censentur elementis. Vides nos intelligere subtilitates vestras, & arcana, quæ in cubiculis & inter perfectos loquimini, & quæ populus foris stans, nec meretur audire, proferre in medium? Hoc est illud quod reducta ad auriculam manu, & concrepantibus digitis, ridentes dicitis: *Omnis gloria filiæ regis intrinsecus*. (Ps. 44. 14.) Et, *Introduxit me rex in cubiculum suum*. (Cant. 1. 3.) Patet quare corporis, & non carni resurrectionem dixeris: scilicet ut nos rudes carnem te dicere putaremus in corpore, & hi qui perfecti sunt, intelligerent carnem in corpore denegari. Denique Apostolus in Epistola sua ad Colossenses, volens corpus Christi carneum, & non spirituale, aereum, tenue, demonstrare, significanter loquutus est, dicens: *Et vos quum essetis aliquando alienati a Christo, & inimici sensus ejus in operibus malis, reconciliavit in corpore carnis suæ per mortem*. (Coloss. 1. 21. 22.) Rursumque in eadem Epistola: *In quo circumcisi estis circumcisione non manu facta, in expoliatione corporis carnis*. (Ibid. 2. 11.) Si corpus carnem solum significat, & non est nomen ambiguum, nec ad diversas intelligentias trahi potest: [b] satis superflue corporeum & carneum dicit, quasi caro non intelligatur in corpore.

Astutia Hæreticorum.

Symbolum fidei ab Apostolis traditum.

28. In Symbolo fidei & spei nostræ, quod ab Apostolis traditum, non scribitur in charta & atramento; sed in tabulis cordis carnalibus, post confessionem Trinitatis & unitatem Ecclesiæ, omne Christiani dogmatis sacramentum, carnis resurrectione [c] concluditur. Et tu intantum in corporis, & iterum A corporis, & tertio corporis, & usque novies corporis, vel sermone vel numero immoraris, nec semel nominas carnem; quod illi semper nominant carnem, corpus vero tacent. Sed & illud quod argute subnectis, & prudenter præcavens dissimulas, scito nos intelligere. His enim testimoniis veritatem resurrectionis probas, quibus Origenes negat, & de dubiis incerta confirmans, certam fidei domum, subita tempestate subvertis. B *Seminatur*, inquit, *corpus animale: surget corpus spirituale*. (1. Cor. 15. 44.) *Neque enim nubent, neque nubentur; sed erunt sicut Angeli in cælis*. (Matth. 22. 30. & Luc. 20. 35.) Quæ alia exempla assumeres, si resurrectionem negares? Vis resurrectionem carnis, veritate & non putative, ut loqueris, confiteri. Post illa, quibus ignorantium blanditus es auribus, quod in ipsis corporibus, in quibus mortui sumus & sepulti, resurgamus, hoc potius adjunge, & dic: [d] C Quomodo Dominus post resurrectionem fixuras clavorum ostendit in manibus, vulnus lanceæ monstravit in latere, & dubitantibus Apostolis, quod putarent phantasma se videre, respondit, *Palpate me & videte, quoniam spiritus carnes & ossa non habet, sicut me videtis habere*; (Luc. 24. 39.) & proprie ad Thomam: *Infer digitum tuum in manus meas, & manum tuam in latus meum, & noli esse incredulus, sed fidelis*; (Joan. 20. 27.) sic & nos post resur- D rectionem eadem habebimus membra, quibus nunc utimur, easdem carnes & sanguinem & ossa: quorum in Scripturis sanctis opera, non natura damnantur. Denique in Genesi scriptum est: *Non permanebit Spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt*. (Gen. 6. 3.) Et Paulus Apostolus de prava doctrina & operibus Judæorum: *Non acquievi*, ait, *carni & sanguini*. (Gal. 1. 16.) Et ad Sanctos, qui utique in carne erant, dicit: *Vas autem in carne* E *non estis; sed in spiritu: si tamen Dei Spiritus habitat in vobis*. (Rom. 8. 9.) Negans enim eos in carne, quos in carne esse constabat, non carnis substantiam, sed peccata damnabat.

Vera resurrectionis confessio.

29. Hæc est vera resurrectionis confessio, quæ sic gloriam carni tribuit, ut non auferat veritatem. Quod vero dicit Apostolus, *corruptibile hoc & mortale*, (1. Cor. 15.)

[a] Deerant isthæc *lapis corpus est, sed non caro dicitur*, quæ ex archetypo S. Crucis supplentur.

[b] In ms. *satis supe flue corpori junxit & carnem, quasi caro non intelligeretur in corpore*.

[c] Scilicet de æterna vita articulus in illo de carnis resurrectione contineri credebatur. Vide Ruffini expositionem.

[d] Sex versuum lacunam heic explevimus e S. Crucis ms. cum antea editi omnes hiulco sensu haberent *adjunge & dic, Quoniam spiritus carnes &c.* omissis quæ nunc primum suffecimus de Domini comparatione, quam orationis contextus inferior, atque ipsum similitudinis adverbium postulabat, & quibus sine mancus erat, immo, & Auctoris menti contrarius sensus.

le, hoc ipsum corpus, id est, carnem, quæ tunc videbatur, ostendit. Quod autem copulat, *induere incorruptionem, & immortalitatem*, illud indumentum, id est vestimentum, non dicit corpus abolere quod ornat in gloria: sed quod ante inglorium fuit, efficere gloriosum; ut mortalitatis & infirmitatis viliore veste deposita, immortalitatis auro, &, ut ita dicam, firmitatis atque virtutis beatitudine induamur; volentes non spoliari carne, sed supervestiri in gloria, & domicilium nostrum, quod de cælo est, superindui desiderantes, ut devoretur mortale a vita. Certe nemo superinduitur, nisi qui ante vestitus est. (*Matth. 17. & Marc. 9.*) Sic & Dominus noster in monte transfiguratus est in gloria, non ut manus ac pedes, cæteraque membra perderet, & subito in rotunditate vel solis, vel sphæræ volveretur: sed eadem membra solis fulgore rutilantia, Apostolorum oculos præstringerent: unde & vestimenta ejus mutata sunt in candorem, non (*Matth. 9. 2.*) in aerem; ne forte & vestes ejus asseras spirituales: *Et facies ejus*, inquit, *fulgebat sicut sol*. Ubi autem facies nominatur, æstimo quod & cætera membra conspecta sint. (*Genes. 5. 4. Reg. 2. Elias & Enoch.*) Enoch translatus est in carne. Elias carneus raptus est in cælum: necdum mortui, & paradisi jam coloni, habent membra cum quibus rapti sunt atque translati. Quod nos imitamur jejunio, illi possident Dei consortio. Vescuntur cælesti pane, & saturantur omni verbo Dei, eumdem habentes Dominum, quem & cibum. Audi Sal- (*Psal. 15. 9.*) vatorem dicentem: *Et caro mea requiescit in spe*. Et in alio loco: *Caro ejus* (*Act. 2. 31. Isai. 40. 5.*) *non vidit corruptionem*. Et rursum: *Omnis caro videbit salutare Dei*. Et tu semper corpus ingeminas? Profer magis E- (*Ezech. 37.*) zechiel, qui ossa jungens ossibus, & educens ea de sepulcris suis, & super pedes stare faciens, carnibus nervisque constringit, & cute desuper tegit.

30. Tonet Job tormentorum victor, & testa radens putridæ carnis saniem, miserias suas resurrectionis spe & verita- (*Job. 19. 23. & seqq.*) te soletur: *Quis mihi det*, inquit, *ut scribantur sermones mei? Quis mihi det, ut exarentur in libro stilo ferreo, & plumbi lamina, vel* [a] *celte sculpantur in silice? Scio enim quod Redemtor meus vivit, & in novissimo die de terra surrecturus sum, & rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum: quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt, & non alius. Reposita est hæc spes mea in sinu meo*. Quid hac Prophetia manifestius? Nullus tam aperte post Christum, quam iste ante Christum de resurrectione loquitur. Vult verba sua in perpetuum durare: & ut nulla possint vetustate deleri, exarari ea vult in plumbi lamina, & sculpi in silice. Sperat resurrectionem, immo [b] novit & vidit, quod vivit Christus redemtor ejus, & in novissimo die de terra resurrecturus sit. (*Job athleta Ecclesiæ ante Christum.*) Necdum mortuus erat Dominus, & athleta Ecclesiæ redemtorem suum videbat ab inferis resurgentem. Illud vero quod infert: *Et rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum*, puto quod non loquatur, quasi amator carnium, quas putridas fœtentesque cernebat; sed ex fiducia resurgendi, contemnit præsentia, solatio futurorum. Rursum ait, *circumdabor pelle mea*. Ubi hic corpus æthereum? ubi aereum, & spiritui & auræ simile? Certe ubi pellis & caro, [c] ubi ossa & nervi, & sanguis & venæ, ibi carnis structura, ibi sexus proprietas. *Et in carne*, inquit, *mea videbo Deum*. Quando omnis caro videbit salutare Dei, & Jesum Deum, tunc & ego videbo Redemtorem & Salvatorem, & Deum meum. Videbo autem in ista carne, quæ me nunc cruciat, quæ nunc præ dolore distillat. Idcirco Deum in carne conspiciam, quia omnes infirmitates meas sua resurrectione sanavit. (*Job videtur contra futurum Origenem scribere.*) Nonne tibi videtur jam tunc Job contra Origenem scribere, & pro carnis veritate, in qua tormenta sustinuit, alterum contra hæreticos habere certamen? Dolet enim, si tanta sit frustra perpessus, & alia spiritualiter resurgente, ista carnaliter cruciata sit. Unde inculcat & exaggerat, & omnia lubricæ confessionis arcana manifesta voce concludit, dicens: *Quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt, & non alius*. [d] Is si non sexu suo resurrecturus est, si non eisdem membris, quæ jacuere in stercore, si non eosdem oculos aperiat ad videndum Deum, quibus tunc videbat [e] vermiculos, ubi erit

a Sunt Critici haud exigui nominis, qui *certe* legi contendunt deberi pro *Celte*: & mss. quidem plurimi sunt libri Job, qui *certe* præferunt, qua de re plura dicenda nobis sunt tomo 9. ad hunc Jobi locum ex Hieronymiana versione.

b In codice S. Crucis, *novit & fidus est*, & mox *Redemptor tuus*.

c In eodem, *ibi ossa & nervi*: deinde *ubi carnis structura*. Paulo post *videbit salutarem Dei, id est Jesum Dominum*.

d Ms. *si non in sexu suo*.

e Idem *tunc videbat vermiculos, & radebat*.

ergo Job? Tollis ea in quibus subſtitit Job, & donas mihi inane vocabulum reſurgentis: quomodo ſi navim poſt naufragium reſtitutam velis, ac neges ſingula, de quibus navis conſtruitur.

31. Ego libere dicam, & quamquam torqueatis ora, trahatis capillum, [a] applaudatis pede, Judæorum lapides requiratis, fidem Eccleſiæ apertiſſime confitebor. Reſurrectionis veritas ſine carne & oſſibus, ſine ſanguine & membris, intelligi non poteſt. Ubi caro & oſſa, & ſanguis & membra ſunt, ibi neceſſe eſt, ut ſexus diverſitas ſit. Ubi ſexus diverſitas eſt, ibi Joannes Joannes, Maria Maria. Noli timere eorum nuptias, qui etiam ante mortem in ſexu ſuo ſine ſexus opere vixerunt. Quando dicitur: *In illa die neque nubent, neque nubentur*, de his dicitur, qui poſſunt nubere, & tamen non nubent. Nemo enim dicit de Angelis, *non nubent, neque nubentur*. Ego numquam audivi ſpiritualium Virtutum in cælo nuptias celebrari: ſed ubi ſexus eſt, ibi vir & femina. Unde & tu invitus licet, cogente veritate, confeſſus es, & dixiſti, „ Aut coronandus in corpore, quod caſte egit & juſte, aut condemnandus in corpore, quod voluptatibus iniquitatique ſervivit. Tolle corpus & pone carnem, & virum ac feminam non negaſti. [b] Quis enim vivit cum gloria pudicitiæ qui non habet ſexum, per quem committi potuit impudicitia? Quis enim umquam lapidem coronavit, quia virgo permanſerit? Angelorum nobis ſimilitudo promittitur, id eſt, beatitudo illa, in qua ſine carne & ſexu ſunt Angeli, nobis in carne & ſexu noſtro donabitur. Mea ruſticitas ſic credit, & ſic intelligit ſexum confiteri ſine ſexuum operibus: homines reſurgere, & ſic eos Angelis adæquari. Nec ſtatim ſuperflua videbitur membrorum reſurrectio, quæ caritura ſint officio ſuo; quum adhuc in hac vita poſiti, nitamur opera non implere membrorum. Similitudo autem ad Angelos, non hominum in Angelos demutatio, ſed profectus immortalitatis & gloriæ eſt.

Veritas reſurrectionis in quo ſit.

Matt. 22. 30.

Similitudo Angelorum nobis promiſſa in quo ſit.

32. Argumenta vero illa puerorum & infantium, & ſenum, & ciborum, & ſtercorum, quibus adverſum Eccleſias uteris, non ſunt tua: de Gentilium fonte manarunt. Eadem enim opponunt nobis Ethnici. Qui Chriſtianum eſſe te dicis, Gentilium arma depone. Diſcant illi magis a te reſurrectionem carnis confiteri, quam tu ab illis negare. Aut ſi & tu de hoſtium numero es, oſtende te libere adverſarium, ut Ethnicorum ſuſcipias vulnera. Dono tibi nutriculas tuas, ne vagiant infantes, dono decrepitos ſenes, ne hyberno frigore contrahantur. Fruſtra etiam tonſores artificia didicerunt, ſcientes Iſraeliticum populum per quadraginta annos, [c] nec unguium, nec capillorum incrementa ſenſiſſe: & quod his majus eſt, non ſunt attrita veſtimenta eorum, nec inveteraverunt calceamenta eorum. Enoch & Elias, de quibus dudum diximus, tanto tempore in eadem permanent ætate, qua rapti ſunt. Habent dentes, ventrem, genitalia, & tamen nec cibis, [d] nec uxoribus indigent. Quid potentiam Dei calumniaris? qui poteſt de medulla illa & de ſeminario veſtro ἐντεριώνη, non carnes tantum de carnibus, ſed corpus educere, & aliud ex alio facere; & de aqua, id eſt, de vilitate carnium, [e] pretioſa & aerei corporis vina mutare: poteſt utique eadem potentia, qua de nihilo cuncta fabricatus eſt, reddere quæ fuerunt: quia multo minus eſt reſtituere quod fuerit, quam facere quod non fuit. Miraris ſi de infantibus & ſenibus in perfecti viri ætatem reſurrectio fiat, quum de limo terræ abſque ullis ætatum incrementis, conſummatus homo factus ſit? Coſta mutatur in feminam; & tertio humanæ conditionis modo, vilia & pudenda noſtræ nativitatis elementa mutantur in carnes: [f] ligantur membris, diſcurrunt in venas, in oſſa durantur. Vis & quartum genus humanæ generationis audire? *Spiritus Sanctus superveniet in te, & virtus Altiſſimi obumbrabit tibi. Propterea quod naſcetur ex te ſanctum, vocabitur Filius Dei*. Aliter Adam, aliter Eva, aliter Abel, aliter homo Jeſus Chriſtus. Et in omnibus diverſis exordiis, una hominis natura non differt.

Enoch & Elias iterum.

Luc. 1. 35.

33. Reſurrectionem carnis, omniumque

[a] Sæpe alibi Hieronymus *applodere pedem* dixit; atque heic quidem *applodatis* pro *applaudatis* libentius legerem.

[b] Codex S. Crucis *quid enim juvit eum gloria pudicitiæ, qui non habuit* &c.

[c] Ex Hæbreorum opinione dixerit, quibus exaggerare prodigia ſolemne eſt. Ungues & comas per quadraginta annos non ſuccreſcentes paſſim illi prædicant.

[d] Cod. S. Crucis *nec uxoribus utuntur*. Mox vetus edit. pro Græco verbo ἐντεριώνη, *interiori* habet Mſ. noſter, quemadmodum & ſupra, *enteriane* legit ferme cum Eraſmo, & Victorio. Recole Martianæi adnotationem in calce.

[e] Mſ. S. Crucis *pretioſa ætherei vina* &c. non diſpliceret *ætheris*.

[f] Idem mſ. *ligantur in membris, diſcurrunt in venis*; & mox *genus humanæ conditionis*. Paulo infra *& nihilominus diverſis exordiis &c.*

a que membrorum si velim probare, & A
ad singula testimonia explanationes adjungere, multis libris opus erit: sed præsens caussa hoc non desiderat. Proposui enim, non Origeni in omnibus respondere, sed fraudulentæ satisfactionis aperire mysteria. Attamen quia longus fui in assertione contraria, & vereor ne dum fraudes pandere studeo, scandalum lectori reliquerim, acervatim testimonia ponam, cursimque perstringam, ut toto contra venenatam B argumentationem Scripturarum pondere dimicemus. Qui vestem non habet
Mat. 22. 13. nuptialem, nec servavit illum mandatum: *Candida sint vestimenta tua semper*,
Eccl. 9. 8. manibus pedibusque constringitur, ne
Testimonia quæ probant veram resurrectionem. recumbat in convivio, sedeat in solio, stet ad dextram Dei; mittitur in ge-
Mat. 22. hennam, ubi fletus oculorum, & stri-
Luc. 12. 7. dor dentium est. *Capilli capitis vestri numerati sunt*. Si capilli, puto facilius
Joann. 5. 25. dentes. Frustra autem numerati, si aliquando C perituri. *Veniet hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, & procedent*. Audient auribus, procedent pedibus. Hoc & Lazarus ante jam fecerat. Procedent
b autem de monumentis, id est, [a] qui monumentis illati fuerant, venient mortui, & resurgent de sepulcris suis.
Is. 26. 20. juxta LXX. *Ros enim quia Deo est, medicina est ossibus ipsorum*. Tunc implebitur quod Dominus loquitur per Prophetam: *Populus D meus intra in cellaria tua aliquantulum, donec ira mea transeat*. Cellaria sepulcra significant, de quibus hoc utique profertur, quod conditum fuerat. Et exibunt de sepulcris suis, veluti hinnuli de vinculis soluti. Gaudebit cor eorum, & ossa eorum sicut sol orientur: veniet omnis caro in conspectu Domini, & mandabit piscibus maris, & eructabunt ossa quæ comederant, & faciet compagem ad compa-
Dan. 12. 2. gem, & os ad os: & qui in terræ pul- E vere dormierunt, resurgent: alii in vitam æternam, alii in opprobrium &
Is. 66. 24. confusionem æternam. Tunc videbunt justi impiorum pœnas atque cruciatus: quoniam vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur, & erunt in conspectu omnis carnis. Quot-
Rom. 6. 19. quot igitur habemus hanc spem, sicut exhibuimus membra nostra famulantia immunditiæ, & iniquitati ad iniqui-

A tatem, ita exhibeamus ea famulantia justitiæ ad sanctificationem: ut resurgentes ex mortuis, in novitate vitæ ambulemus. Quomodo & vita Domini Jesu manifestatur in nostro mortali 2. Cor. 4. 14
corpore: & qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit & mortalia corpora nostra, propter inhabitantem spiritum ejus in nobis. Justum enim est, ut qui semper mortificationem Christi in corpore nostro circum-
B tulimus, vita quoque Jesu manifestetur in corpore nostro mortali, id est, in carne mortali secundum naturam, æterna autem secundum gratiam. Vidit Act. 7.
& Stephanus stantem Jesum ad dexteram Patris; & manus Moysi mutata Exod. 4.
est in candorem nivis, & deinceps colori pristino restituta. In utraque diversitate manus fuit. Figulus ille Jere- Jer. 18.
miæ, cujus per duritiam lapidum vas quod fecerat, confractum est, de eadem
C massa & de eodem luto redintegravit quod ceciderat: Sed & ipsum *resurrectionis* vocabulum significat non aliud ruere, aliud suscitari: & quod adjicitur, *mortuorum*, carnem propriam demonstrat: quod enim in homine moritur, hoc & vivificatur. Vulneratus ille Resurrectionis vocabulum quid significet.
itineris Jericho totus refertur ad stabulum, & delictorum plagæ immortalitate sanantur. Luc. 10.

34. Aperta sunt & sepulcra in Do- Matth. 27.
D mini passione, quando sol fugit, terra tremuit, & multa corpora Sanctorum surrexerunt, & visa sunt in sancta civitate. *Qui est*, inquit Isaias, *qui ascendit ex Edom*: [b] *fulgida vestimenta ejus ex Bosor, sic formosus in stola candida*: Edom aut *terrenus* interpretatur, aut *cruentus*. Bosor, aut *caro*, aut *in tribulatione*. Paucis verbis totum resurrectionis mysterium demonstrat, id est, & veritatem carnis & augmentum gloriæ. Et est sensus: Quis est iste qui a- Isai. 63. 1. juxta LXX b
E scendit de terra, ascendit de sanguine? Cujus vestimenta juxta Prophetiam Jacob, qui alligavit pullum suum ad vitem, & torcular calcavit solus, multo rubentia sunt de Bosor, id est, de carne, sive tribulatione mundi: ipse enim vicit mundum. Ideoque rubra & fulgida sunt vestimenta ejus; quia speciosus est forma præ filiis hominum: & propter gloriam triumphantis in stolam candidam commutata sunt; & tunc vere Gen. 49. Isa. 63. Joan. 16. Psal. 44.

a Iterum idem ms. *qui in monumenta illati fuerant vivent mortui* &c. Paulo post pro *medicina* in ms. aliisque passim editionibus est *medulla*, sed in Græco est ἴαμα.

b Hic atque infra constanter codex S. Crucis *fulvida*.

Cant. 8. 5. vere de Christi carne completum est : A *Quæ est ista quæ ascendit dealbata, innitens super fratruelem suum ?* Ibid. 5. 10. Et quod in eodem libro scribitur : *Fratruelis meus rubicundus & candidus*. Apoc. 3. Hunc imitantur, qui vestimenta sua non coinquinaverunt cum mulieribus ; virgines enim permanserunt : qui se castraverunt propter regna cælorum. Itaque in albis erunt vestibus. Eo tempore sententia Domini opere perfecta monstrabitur : Joan. 6. 39. *Omne quod dedit mihi Pater, non perdam* B *ex eo quidquam, sed resuscitabo illud in novissimo die*. Totum videlicet hominem, quem totum nascendo susceperat. Luc. 15. Tunc ovis quæ perierat, & in inferioribus oberrabat, humeris Salvatoris tota portabitur : & quæ peccatis languida fuit, clementia judicis sustentabitur. Tunc videbunt illum, qui compunxerunt, Joan. 19. 6. qui clamaverunt: *Crucifige, crucifige talem*. Tribus & tribus cædent pectora, ipsi & mulieres eorum. C Illæ mulieres, quibus Dominus loquutus est crucem portans : Luc. 23. 28. *Filiæ Jerusalem nolite flere super me, sed super vos flete, & super filios vestros*. Tunc Angelorum vaticinium complebitur, qui stupentibus [a] Apostolis sunt locuti, Act. 1. 11. *Viri Galilæi, quid statis stupentes in cælum. Hic Jesus qui a vobis assumtus est in cælum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cælum*. Ibid. Quale est autem, idcirco dicere Dominum post resurrectionem qua- D draginta diebus [b] comedisse cum Apostolis, ne phantasma putaretur : & hoc ipsum quod comedit, in carne & in membris visus est, in phantasmate confirmare ? (Resurrectionis veritas probata quadraginta diebus.) Aut verum est quod videbatur, aut falsum. Si verum est, ergo vere comedit, & vere membra habuit. Si autem falsum, quomodo res falsas ostendere voluit, ut resurrectionis veritatem probaret ? Nemo enim falso verum probat. E Ergo, inquies, & nos post resurrectionem comesuri sumus ? Nescio. Non enim scriptum est : & tamen si quæratur, non puto comesuros. Rom. 1. Legi enim, non esse regnum Dei cibum & potum, Is. 65. 4. Deut. 9. repromittens nobis quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt. Moyses & Elias quadraginta diebus je- 3. Reg. 19. junaverunt ac noctibus. Hoc hominum natura non patitur, sed quod homini

impossibile est, Deo impossibile non est. Sicut qui futura prædicit, non interest utrum post decem annos, aut post centum futura pronuntiet, quia una est scientia futurorum : sic qui quadraginta diebus potest jejunare & vivere, immo non potest jejunare, sed vivit virtute Dei ; & æterno tempore poterit absque esca & potu vivere. Quare favum comedit Dominus ? (Quare Christus comedit post resurrectionem ?) Ut resurrectionem probaret ; non ut tuis faucibus mella permitteret. Piscem in prunis assum petiit, ut dubitantes confirmaret Apostolos, Joan. 12. qui ad illum accedere non audebant, quod putarent se spiritum videre, non corpus. Archisynagogi filia suscitatur, & cibum accipit : Marc. 5. Lazarus quatriduanus mortuus resurgit, & Joann. 11. prandens inducitur : non quia apud inferos esuriebat, sed quia difficultas operis, scrupulositatem fidei requirebat. Quomodo veras manus & verum ostendit latus : ita vere comedit cum discipulis : vere ambulavit cum Cleopha : vere lingua locutus est cum hominibus : vero accubitu discubuit in cœna : veris manibus cepit panem, benedixit, ac fregit, & porrigebat illis. Quod autem ab oculis repente evanuit, virtus Dei est, non umbræ & phantasmatis. Alioquin & ante resurrectionem, quum eduxissent eum de Nazareth, ut præcipitarent de supercilio montis, transivit per medios, id est, elapsus est de manibus eorum. (Marcionis error, & blasphemia) Numquid juxta Marcionem dicere possumus, quod ideo nativitas ejus in phanthasmate fuerit, quia contra naturam qui tenebatur, elapsus est ? Quod Magis licet, hoc Domino non licet ? (Apollonius Tyaneus ante Domitianum. Videlbil. str. lib. 7.) Apollonius Tyaneus scribitur, quum ante Domitianum staret in consistorio, repente non comparuisse. Noli potentiam Domini Magorum præstigiis adæquare, ut videatur fuisse quod non fuit, & putetur comedisse sine dentibus, ambulasse sine pedibus, fregisse panem sine manibus, loquutus [c] esse sine lingua, & latus monstrasse sine costis.

35. Et quomodo, inquies, non cognoscebant eum in itinere, si ipsum habebat corpus, quod ante habuit ? Audi Scripturam dicentem, Luc. 24. 16. *Oculi eorum tenebantur, ne eum agnoscerent*. Et rursum : Ibid. 41. *Aperti sunt oculi eorum, & cognoverunt eum*. Numquid alius fuit quando non

[a] Emendamus ac supplemus ex ms. S. Crucis, antea enim obtinebat imperfecto sensu, *qui stupentibus Apostolis euntem in Cælum dixerunt*. Emendationis veritas ex ipso contextu liquet.

[b] Verbum *comedisse* in ms. desideratur. Deinde habetur, *aut verum est quod dicitur, aut falsum*, ne singillatim errores amanuensium memorem.

[c] Ms. *sine lingua & capite, & latus* &c.

non agnoſcebatur, & alius quando agnitus eſt? Certe unus atque idem erat. Cognoſcere ergo, & non cognoſcere, oculorum fuit, non ejus qui videbatur, licet & ipſius fuerit. Oculos enim tenebant eorum, ne ſe agnoſcerent. Denique ut ſcias errorem qui verſabatur in medio, non corporis Domini, ſed oculorum fuiſſe clauſorum: *Aperti ſunt oculi eorum*, inquit, *& cognoverunt eum*. (Joan. 20.) Unde & Maria Magdalene quamdiu non agnoſcebat Jeſum, & vivum quærebat inter mortuos, hortulanum putabat. Agnoſcit, & Dominum vocat. Poſt reſurrectionem Jeſus ſtabat in littore, diſcipuli in navi erant. Cæteris non cognoſcentibus eum, dicit diſcipulus quem diligebat Jeſus, Petro, *Dominus eſt*. (Id. 21. 12.) Prior enim virginitas [a] virginale corpus agnoſcit. Idem erat, & non idem omnibus videbatur. Statimque ſubjungitur: *Et nemo audebat interrogare eum, tu quis es? ſcientes quod Dominus eſt*. Nemo audebat, quia Deum ſciebant. Veſcebantur cum prandente, quia hominem & carnem videbant, non quod alter Deus, alter homo eſſet, ſed unus atque idem Filius Dei cognoſcebatur ut homo, adorabatur ut Deus. Scilicet nunc mihi philoſophandum eſt, incertos eſſe ſenſus noſtros, & maxime viſum. Carneades aliquis ab inferis excitandus, ut proferat [b] verum. Remum in aqua fractum videri, porticus longius anguſtiores, rotundos procul turrium angulos, columbarum colla ad ſingulas converſiones colorem mutantia. Quum Rhode Petrum nuntiaret, & Apoſtolis diceret: (Act. 12.) ob periculi magnitudinem evaſiſſe: non credunt, phantaſma ſuſpicantur. Porro quod clauſis ingreſſus eſt oſtiis, ejuſdem virtutis fuit, cujus & ex oculis evaneſcere. Lynceus (ut fabulæ ferunt) videbat trans parietem: Dominus clauſis oſtiis niſi phantaſma fuerit, intrare non poterit? Aquilæ & vultures tranſmarina cadavera ſentiunt. Salvator Apoſtolos ſuos, niſi oſtium aperuerit, non videbit? Dic mihi, acutiſſime diſputator, quid eſt majus, tantam terræ magnitudinem [c] appendere ſuper nihilum, & ſuper aquarum incerta librare: an Deum tranſire per clauſam portam, & creaturam cedere Creatori? Quod majus eſt, tribuis: quod minus eſt, calumniaris. Petrus ſuper aquas ambulat gravi & ſolido corpore. (Joan. 20.) Mollis unda non cedit: paululum fides dubitat, & ſtatim naturam ſuam corpus intelligit: ut ſciamus, ſuper aquas non corpus ambulaſſe, ſed fidem.

36. Oro te, qui [d] tantis contra reſurrectionem uteris argumentis, ut ſimpliciter mecum loquaris? Credis vere Dominum reſurrexiſſe, in eodem quo mortuus, quo ſepultus eſt corpore, an non credis? Si credis, cur iſta proponis, per quæ reſurrectio denegatur? Si non credis, qui ita imperitorum lactas animas, & reſurrectionem caſſo nomine ventilas? Audi. Nuper de Marcionis quidam ſchola: (Marcionitæ diſputatio.) Væ, inquit, ei, qui in hac carne, & in his oſſibus reſurrexerit. Gaudens animus ſtatim intulit. *Conſepulti enim ſumus, &* [e] *conſurreximus cum Chriſto per baptiſmum*. (Rom. 6. 4.) Animæ, an carnis reſurrectionem dicis? Reſpondi, non ſolius animæ, ſed carnis, quæ cum anima renaſcitur in lavacro. Et quomodo peribit, quæ in Chriſto renata eſt? Quia ſcriptum eſt, ait: *Caro & ſanguis regnum Dei non poſſidebunt*. (1. Cor. 15.) Attende, obſecro te, quod dicitur, *caro & ſanguis regnum Dei non poſſidebunt*. Numquid non reſurgent? Abſit; ſed non poſſidebunt. Quare non poſſidebunt? Quia ſequitur, *neque corruptio incorruptionem poſſidebit*. Tamdiu ergo regnum Dei non poſſidebunt; quamdiu caro tantum ſanguiſque permanſerint. Quum autem corruptivum induerit incorruptionem, & mortale induerit immortalitatem, & lutum carnis in teſtam fuerit excoctum, (1. Cor. 15. 53.) quæ prius gravi pondere premebatur in terram, acceptis ſpiritus pennis & [f] immutationis, non abolitionis, nova gloria volabit ad cælum; & tunc implebitur illud quod ſcriptum eſt, *Abſorpta eſt mors in victoria. Ubi eſt mors contentio tua? ubi eſt mors aculeus tuus?* (Oſee 13. 14. & 1. Cor. 15. 55.)

37. Præpoſtero ordine de animarum ſtatu, & carnis reſurrectione reſpondimus: omiſſiſque principiis Epiſtolæ, tota nobis contra egregios tractatus ejus fuit diſputatio. Maluimus enim de Dei rebus, quam de noſtris injuriis dicere. *Si peccaverit homo in hominem*, [g] *rogabunt pro eo ad Dominum. Si autem in Deum peccaverit, quis orabit pro eo?* (1. Reg. 2. 25.) Nunc e di-

a Mſ. S. Crucis *convirginale corpus* &c.
b Vocem *verum* veteres editiones non habent.
c Verbum *appendere* in mſ. deſideratur.
d Vetus edit. *qui tantum contra reſurrectionem ſentiens, argumentaris, ut nihil mecum* &c.
e Mſ. *conſurreximus Chriſto in Baptiſmate*.
f Idem *ſpiritus pennis immutatis, non abolitis*.
g Denuo idem mſ. *orabunt pro eo. Si autem* &c. Renuente Græco textu.

diverso super omnia nostros adversarios immortali odio persequimur: blasphemantibus Deum, clementem porrigimus manum. [a] Scribit ad Theophilum Episcopum apologiam, cujus istud exordium est: Tu quidem ut homo Dei, & Apo-„stolica ornata gratia, curam omnium „Ecclesiarum, maxime ejus quæ in „Jerosolymis est, sustines, quum ipse „plurimis sollicitudinibus Ecclesiæ Dei, „quæ sub te est, distringaris. Laudat faciem, ad personam principum trahit. Tu qui regulas quæris Ecclesiasticas, & [b] Nicæni Concilii canonibus uteris, & alienos Clericos, & cum suis Episcopis commorantes tibi niteris usurpare, responde mihi, ad Alexandrinum Episcopum Palæstina quid pertinet? Ni fallor hoc ibi decernitur, ut Palæstinæ metropolis Cæsaria sit, & totius orientis Antiochia. Aut igitur ad Cæsariensem Episcopum referre debueras, cui, spreta communione tua, communicare nos noveras; aut si procul expetendum judicium erat, Antiochiam potius literæ dirigendæ. Sed novi cur Cæsariam, cur Antiochiam nolueris mittere. Sciebas quid fugeres, quid vitares. Maluisti occupatis auribus molestiam facere, quam debitum Metropolitano tuo honorem reddere. Nec hoc dico, quod præter amicitias, quæ suspicionem generant, quidquam in legatione reprehendam; sed quia apud interrogantes magis & præsentes te purgare debueris. Misisti reli-„giosissimum hominem Dei Isidorum „Presbyterum, virum potentem tam „ex ipsa incessus & habitus dignitate, „quam divinæ intelligentiæ, curare et-„iam eos, qui animo vehementer ægro-„tant; si tamen sensum sui languoris „habeant. Homo Dei mittit hominem „Dei. Nihil interest inter Presbyterum & Episcopum; eadem dignitas mittentis & missi: hoc satis imperite: in portu, ut dicitur, naufragium. Iste Isidorus qui in cælum tuis laudibus tollitur, idipsum infamatur Alexandriæ, quod tu Jerosolymæ; ex quo non legatus advenisse videtur, sed socius. [c] Alioquin & literæ manu ejus scriptæ, quæ ante tres menses legationis ad nos directæ erant, (1) portantes errorem, Vincentio Presbytero redditæ sunt, quæ usque hodie ab eo tenentur, quibus cohortatur ducem exercitus sui, ut super petram fidei, stabili persistat gradu, nec nostris [d] næniis terreatur. Pollicetur se antequam legationis esset ulla suspicio, venturum Jerosolymam, & ad adventum suum illico adversariorum cuneos proterendos. Et inter cætera his etiam ver-„bis utitur. Quomodo fumus in aere „dissolvitur, & cera ad viciniam ignis „liquescit: ita dissipabuntur qui semper „Ecclesiasticæ fidei resistentes, nunc per „homines simplices eamdem fidem in-„quietare conantur.

Marginalia: a Joannis Epist. ad Theophil. — b — Cæsaria Metropolis Palæstinæ: totius Orientis Antiochia. — Isidorus Presbyter. — c — (1) Literæ Isidori.

38. Rogo te, Lector, qui hoc scribit antequam veniat, qui tibi videtur? adversarius, an legatus? Iste est quem nos piissimum vel religiosissimum, &, ut verbum exprimamus e verbo, *deicolam* possumus dicere. Iste est homo divinæ intelligentiæ; tam potens, & tanta incessus ac habitus dignitate, ut quasi spiritualis Hippocrates, languorem animarum nostrarum sua potuerit præsentia mitigare; si tamen nos voluerimus suæ medicinæ acquiescere. Curet se tali medicamine, qui etiam alios curare consuevit. Nobis divina illa intelligentia, pro Christo stultitia est. Libenter nostra rusticitate languemus, ne collyrio vestro impie videre disca-„mus. Tuæ vero sanctimoniæ, pro „optima voluntate quasi ad finem us-„que perducta sit, deprecamur Domi-„num in sanctis locis nocte ac die, „ut ei reddat perfectam mercedem, & „coronam vitæ largiatur. Recte gratias agis, nisi enim venisset Isidorus, tu in tota Palæstina tam fidelem sodalem non invenisses. Nisi ille tibi promissum apportasset auxilium, hæreres in turba rusticorum, quæ sapientiam tuam intelligere non posset. Hæc ipsa apologia, de qua nunc sermo est, Isidoro præsente & multum collaborante dictata est, ut idem esset, & dictator & bajulus literarum.

39. Quum ergo [e] huc venisset, & ac-„cessisset ad nos tribus vicibus, & ad-„movisset tam divinæ sapientiæ tuæ, „quam propriæ intelligentiæ habentia „medicinam verba, nec profuit alicui, „nec profuit ei quisquam. Hic qui ad tres vices dicitur ad nos accessisse, ut in veniendo mysticum numerum conservaret, qui Theophili Episcopi mandatum

Marginalia: d — θεοσεβῆ. — e

[a] Desinit heic loci mſ. S. Crucis, hac addita clausula, *Explicit liber Hieronymi contra dogma Origenis de resurrectione.* Et, *Explicit liber Eusebii Hieronymi de resurrectione carnis.*

[b] Respicit Nicænos Canones 6. & 7. quibus Cæsaria non tam constituitur, quam constituta recognoscitur Palestinæ Metropolis, eique isthæc prærogativa confirmatur.

[c] Vetus edit. *alioquin proferantur & literæ.*

(1) Rescribendum videatur, *portantis errore*; sed fortasse verius *portantes terrorem*, ut VVastelius in Vindiciis putat.

[d] Eadem, *nec nostris minis terreantur.*

[e] P. VVastelius legendum contendit *ad eos*, minime suffragantibus mſſ.

tum nobis loquebatur, literas ad nos ab eo missas noluit reddere. Quumque diceremus, si legatus es, redde legationis epistolas: si epistolas non habes, quomodo legatum te probabis? Respondit se habere quidem literas ad nos: adjuratum tamen ab Jerosolymorum Episcopo, ne nobis eas redderet. En legati constantia, qui ut pacem faceret, & suspicionem in alteram partem favoris excluderet, æquum se utrisque tribuit. Et quia sine emplastro venerat, & medicorum armamenta non habebat, idcirco ejus medicina non profuit. Hieronymus & hi qui cum eo sunt, & secreto & coram omnibus, frequentissime & sub jurisjurandi testificatione satis ei fecerunt, quod numquam de * nobis ambiguitatem aliquam habuerint fidei, dicentes: Quomodo eo tempore quando communicabamus ei, [a] nunc similiter eumdem affectum habemus de ratione fidei. Videte quid faciat concordia dogmatum. Isidorus, qui ut hæc significaret, ejus socius erat, homo Dei & Presbyter θεοσεβέστατος, & vir potens, & sacro ac venerabili incessu, & divinæ intelligentiæ, & Hippocrates Christianorum vocatur. Ego misellus dum in solitudine delitesco, a tanto Pontifice repente truncatus, Presbyteri nomen amisi. Et tamen iste Hieronymus, cum pannosa turba & sordidatis gregibus, quid Isidoro illi * fulmineo ausus est respondere? At ne forte ille non cederet, & opprimeret eos præsentia, [b] & mole corporis sui, non semel, non tertio, sed frequentissime juraverunt, se eum de quo quæstio erat, scire orthodoxum, nec umquam in suspicione habuisse hæreseos. O apertum impudensque mendacium. O testimonium pro se, nec Catoni creditum. In ore enim duorum, vel trium testium stat omne verbum. * Alicubi ne dictum, aut tibi alicubi mandatum est, quod sine satisfactione fidei communionem tuam subiremus? Quando per virum disertissimum, & Christianissimum Archelaum Comitem, qui sequester pacis erat, condictus locus fœderis fuit, nonne hoc in primis postulatum est, ut futuræ concordiæ fides jaceret fundamenta? Pollicitus est esse se venturum. Instabat dies Paschæ: frequens Monachorum turba * convenerat: exspectabaris in loco: quid faceres, nesciebas. Repente mandasti ægrotare nescio quam: illo die te non posse venire. Ludio ne an Episcopus hæc loquitur? Pone verum esse quod dicis, propter unius mulierculæ delicias, ne te absente doleat caput, fastidium sustineat, stomacho perfrigescat, Ecclesiæ caussam negligis? tot virorum, & Christianorum & [c] Monachorum contemnis præsentiam? Noluimus occasionem dare: videbamus enim stropham dilationis tuæ, injuriam patientia vicimus. * Rescribit Archelaus: monet altero & tertio die manere, si * vellet venire. At ille occupatus: muliercula enim vomere non cessavit: dum nauseam evasisset, nostri penitus oblitus est. Post duos ergo menses tamdem exspectatus venit Isidorus, qui non, ut tu fingis, pro te testimonium, sed caussam postulatæ satisfactionis audivit. Quum enim objiceret nobis, quare ei communicastis, si hæreticus erat? audivit ab omnibus, communicavimus, nihil de hæresi suspicantes. Postquam vero a beato Papa Epiphanio conventus, tam sermone, quam literis, respondere contemsit: cunctis Monachis ab eodem Epiphanio scripta venerunt, ut absque satisfactione fidei, nullus ei temere communicaret. Præsto sunt literæ, nec super hac re dubitari potest. Hæc sunt quæ fratrum turba respondit: non, ut tu argumentaris, ex eo te non esse hæreticum, quia aliquando non dictus sis. Hac enim ratione ægrotare non debebit, qui ante ægrotationem sanus fuit.

41. Quando autem ceptum est de ordinatione Pauliniani, & aliorum qui cum eo sunt, ventilari, videntes se reprehendi, quum propter caritatem atque concordiam concederentur eis omnia; hoc autem solum expeteretur, ut licet ab aliis contra regulas ordinati essent, tamen subjicerentur Ecclesiæ Dei; ut non scinderent eam, atque proprium sibi facerent principatum: in hoc non acquiescentes, ceperunt proponere de fide, & omnibus notum facere, quod si non arguerentur hi qui cum Hieronymo Presbytero erant, nihil culparent in nobis. Sin autem arguerentur erroris, & cul-

Margin notes: * al. vobis. — * al. fulminei. — Deut. 27. 6. & Matth. 18. 16. & 2. Cor. 13. 1. — * al. aliquando. — Archelaus Comes. — * al. venerat. — * al. quod scribit. — * al. velles. — S. Epiphanii prudentia. — Pauliniani ordinatio.

[a] Idem Vastelius in vetustiori quadam edit. legi testatur *tunc similiter eumdem affectum habebamus*; quam lectionem tueri frustra conatur, cum aut nullus, aut sane incongruus, & Hieronymianæ menti contrarius sit sensus.

[b] Ex eorum nempe erat Isidorus genere, qui ob staturæ proceritatem fratres Longi dicti sunt, Dioscorus nempe, Ammonius, Eusebius, Euthymius, quorum in Ecclesiastica historia memoria notissima.

[c] Vetus edit. *& Monachorum patientiam tentas.*

„ & culpæ, quum penitus non queant de „ istiusmodi quæstionibus disputare, „ satisfactionem errati proprii non invenientes, ad ista confugerent: non quo „ sperarent nos posse convinci, sed fa- „ mam nostram lædere niterentur.

41. Quod perplexa oratio est, nemo vitium [a] interpretationis putet. Talis enim & Græca est. Interim ego gaudeo, quod qui me decollatum putabam, subito mihi Presbyterii caput video repositum. Dicit nos omnino convinci non posse, & venire ad prælium perhorrescit. Si caussa discordiæ, non ex dissensione fidei est, sed ex Pauliniani, ut dicis, ordinatione descendit, quæ tanta stultitia est volentibus occasionem dare, nolle respondere? Confitere fidem; sed tamen responde quod quæreris, ut omnibus luceat, non de fide, sed de ordinatione esse certamen. Quamdiu enim interrogatus de fide, tacueris, potest tibi adversarius dicere: Non est ordinationis caussa, sed fidei. Si ordinanationis caussa est, stulte facis de fide interrogatus, tacere. Si fidei, stulte prætendis ordinationem. Porro quod dicis te petisse, ut subjicerentur Ecclesiæ Dei, & non scinderent eam, neque proprium sibi facerent principatum, de quibus dicas, non satis intelligo. Si de me & de Presbytero Vincentio, satis multo dormisti tempore, qui post annos tredecim, nunc excitatus hæc loqueris. Ob id enim & ego Antiochiam, & ille Constantinopolim urbes celeberrimas deseruimus, non ut te in populis prædicantem laudaremus: sed ut in agris & in solitudine adolescentiæ peccata deflentes, Christi in nos misericordiam deflecteremus. Sin autem de Pauliniano tibi sermo est: vides eum Episcopo suo esse subjectum, versari Cypri, ad visitationem nostram interdum venire: non ut tuum, sed ut alienum, ejus videlicet, a quo ordinatus est. Quod si hic etiam esse voluerit, & in exilio nostro quietus in solitudine vivere, quid tibi debet, nisi honorem quem omnibus debemus Episcopis? Fac a te ordinatum: idem ab eo audies, quod a me misello homine sanctæ memoriæ Episcopus Paulinus audivit. Num ro- „ gavi te, ut ordinarer? Si sic Presbyte- „ rium tribuis, ut Monachum nobis non „ auferas, tu videris de judicio tuo. Sin „ autem sub nomine Presbyteri tollis mi- „ hi, propter quod sæculum dereliqui: „ ego habeo quod semper habui: nullum „ dispendium in ordinatione passus es.

Paulinianus Presbyter Cypri versabatur.

Hieronymus ordinatus a Paulino.

„ 42. Ut non scinderent, inquit, eam „ neque proprium sibi facerent principa- „ tum. Quis scindit Ecclesiam? Nos, quorum, omnis domus Bethleem in Ecclesia communicat? an tu qui aut bene credis, & superbe de fide taces: aut male, & vere scindis Ecclesiam? Nos scindimus Ecclesiam, qui ante paucos menses circa dies Pentecostes, quum obscurato sole, omnis mundus jamjamque venturum judicem formidaret, quadraginta diversæ ætatis & sexus, Presbyteris tuis obtulimus baptizandos? Et certe quinque Presbyteri erant in monasterio, qui suo jure poterant baptizare, sed noluerunt quidquam contra stomachum tuum facere, ne & hæc tibi de fide reticendi daretur occasio. An non tu potius scindis Ecclesiam, qui præcepisti Bethleem Presbyteris tuis: ne Competentibus nostris in Pascha baptismum traderent, quos nos * Diospolim ad Confessorem & Episcopum misimus [b] Dionysium baptizandos? Ecclesiam scindere dicimur, qui extra cellulas nostras locum Ecclesiæ non habemus? An non tu scindis Ecclesiam, qui mandas Clericis tuis, ut si quis Paulinianum ab Epiphanio Episcopo consecreatum Presbyterum dixerit, Ecclesiam prohibeatur intrare. Ex quo tempore usque in præsentem diem videmus tantum specum Domini, & hæreticis intrantibus, procul positi suspiramus.

Competentes in Ecclesia.

** Lidda*

Ab specu Domini prohibitus Hieronymus.

43. Nosne sumus, qui Ecclesiam scindimus: an ille qui vivis habitaculum, mortuis sepulcrum negat, qui fratrum exilia postulat? Quis potentissimam illam feram, totius orbis cervicibus imminentem, contra nostras cervices [c] specialiter incitavit? Quis ossa Sanctorum, & innoxios cineres hucusque verberari ab imbribus sinit? His nos blandimentis bonus Pastor invitat ad pacem,

a Eadem vetus edit. *vitium interpretatoris putet*. Et paulo post *dicis vos omnino* &c. & consequenter *perhorrescis*.

b Hic ille Dionysius Liddensis, sive Diospolitanus est, cujus ante ineditam Epistolam de Origenistarum damnatione vulgavimus in priori tomo sub numero 94.

c Lego cum mss. *specialiter*, quod legi oportere pro *spiritualiter* Gravius quoque docuerat, & sensus postulat. Feram autem illam quam contra Hieronymum Joannes incitaverat, quidam intelligi volunt Ruffinum Arcadii tutorem, illum perduellem, qui ducem Gothorum Alaricum vocavit contra Arcadium, ut ipse ejus imperium occuparet; sed repulso Alarico, ipse trucidatus est, labente an. 395. Apertius ipse Hier. ad Theophilum adversus ipsum Joannem epistola 82. *Nuper* inquit *nobis postulavit, & impetravit exilium, atque utinam implere potuisset* &c. fortasse quia trucidato statim Ruffino, rescriptum illud nullius erat auctoritatis.

cem, & proprium arguit facere principatum: qui omnibus Episcopis, rectam dumtaxat fidem tenentibus, & communione & caritate sociamur. An tu solus Ecclesia es, & qui te offenderit, a Christo excluditur? Si proprium defendimus principatum, ostende nos in parœcia tua habere Episcopum. Quod tibi non communicavimus, fidei est: responde, & ordinationis erit.

,, 44. Occasionem quoque fingunt aliarum literarum, quas dicunt sibi scripsisse Epiphanium. Quamquam dabit ille rationem pro omnibus quæ gesta sunt ante tribunal Christi, ubi major & minor absque ulla personarum acceptione judicabitur. Attamen quomodo possunt illius niti Epistola, quam de ordinatione Pauliniani illicita, & illorum qui cum eo sunt, a nobis coargutus scripsit: sicut & ipsa ejus Epistola in exordio suo significat? Rogo quæ tanta est cæcitas, & Cimmeriis, sicut ajunt, tenebris involuta? Dicit nos occasionem fingere, & Epiphanii adversus se literas non habere, statimque subjungit: Quomodo possunt illius niti Epistola, quam de ordinatione Pauliniani illicita, & eorum qui cum eo sunt, a nobis coargutus scripsit: sicut & ipsa ejus Epistola in exordio suo significat? Non habemus Epistolam. Et quæ est illa Epistola, quæ in exordio suo de Pauliniano loquitur? Est aliquid post exordium, cujus tu times facere mentionem. A te est coargutus ætatis, qua Paulinianus erat. Presbyterum ordinas, & legatum mittis ac socium: tamquamque habes fiduciam, ut ubi Paulinianum mentitus es puerum, illuc puerum mittas Presbyterum. Itemque * Theosebam Thiriæ Ecclesiæ Diaconum facis Presbyterum, & contra nos armas, illiusque in nos abuteris eloquentia. Tibi soli licet Ecclesiæ jura calcare: tu quidquid feceris, norma doctrinæ est; & non erubescis ante tribunal Christi judicandum tecum Epiphanium provocare. Quæ sequuntur post hoc capitulum, hæc sunt: Mensæ suæ & domus contubernium imputat Epiphanio, scribitque eum numquam esse secum de Origenis dogmatibus loquutum, & sub jurisjurandi testificatione confir-,, mat, dicens: ne suspicionem quidem, ,, sicut Deus testis est, perversæ in nos ,, fidei se habere monstravit. Nolo respondere & arguere acriter, ne perjurii Episcopum convincere videar. Præsto sunt plures Epistolæ Epiphanii: una ad ipsum, aliæ ad Episcopos Palæstinos, & nuper ad Romanæ urbis Pontificem: in quibus dicit se eum coram multis, de dogmatibus arguentes non meruisse responsum, totumque nostræ parvitatis testis est monasterium. [a]

* al. *Theosobium*.

[a] Ex hac operis conclusione docti viri argumentantur, librum abs Hieronymo non fuisse absolutum. Vide in hanc rem præfixam huic libro Admonitionem.

IN LIBROS

CONTRA RUFFINUM ADMONITIO.

D*issensionis Hieronymum inter ac Ruffinum longe notior historia est, quam nostra explicatione ut indigeat. Caussa mali tanti Latina versio librorum Origenis* περὶ Αρχῶν *fuit, quam Presbyter Aquilejensis, sublesta utique fide, elaboraverat Romæ circa annum* 398. *Nam ut Origeniani dogmatis venena, subdolæ interpretationis fuco oblita, Latinis auribus tutius propinaret, Præfationem operi præfixit, in qua Hieronymum figuratis laudibus prædicabat, veluti Adamantii opinionum fautorem, suæque sententiæ socium: ipsum vero librum ab adscriptis erroribus expurgatum opera sua jactabat. Sed cum multa essent adhuc, quæ Christianas aures moverent, & minus Catholice dicta existimarentur, Pammachius & Oceanus Hieronymo auctores fuerunt, ut germanam ipse ejus libri interpretationem vulgaret, nequaquam dissimulatis erroribus, quo se manifesto proderent; purgaretque adeo suspicionem favoris in Origenem ab æmulo injectam, ne si criminantem convincere differret, consentire illi videretur. S. Doctor datis primum Ruffino literis, amice conquestus est: deinde anno* 400. *Origenis ipsum librum ita ad fidem vertit, ut hæreses statim innotescerent: deditque una Epistolam in nostra recensione* 84. *Pammachio, & Oceano, in qua calumniam omnem a se longe amovet, quove animo legerit aliquando, aut laudarit Origenem absque pietatis periculo exponit. Hinc porro ingens in Ecclesia incendium exortum est; nam Ruffinus Apologiam pro sua fide ad Anastasium Papam scribere compulsus, non tam pro se nisus est satisfacere, quam in sui defensionem novas Hieronymo calumnias struere. Tum recrudescente in dies magis inimicitiæ vulnere, tres Invectivarum libros anno insequenti sive* 401. *in S. Doctorem procudit: quibus ille nondum lectis, sed tantum ex ore amicorum ex parte auditis, respondet tribus hisce Apologeticis libris: quos ad annum* 402. *refero ex duobus ipsiusmet Hieronymi testimoniis. Alterum circa finem primi libri, ubi* post biennium *se scribere profitetur, ex quo* edito brevi libello, *præconiis Ruffini responderat: brevis enim libellus iste ipsa est ad Pammachium laudata epistola* 84. *quæ ad annum spectat* 400. *Alterum post medium* 2. *libri, ubi se ante* annos ferme decem *scripsisse* de Illustribus viris *dicit: compertum nempe est omnibus, anno* 392. *prodiisse librum illum, hosque adeo inita ratione anno* 402. *adscribendos esse. Eorum porro summa est hujusmodi. In primo interpretationem suam multis argumentis excusat, sibique diluit objecta crimina: altero Apologiam Ruffini ad Papam Anastasium missam exagitat: tertio denique ejusdem Ruffini literis sibi cum Invectivarum codice missis respondet.*

2. *Nunc quid a nobis in illis recudendis præstitum sit, explicemus. Primo Ruffini Invectivas, quas e regione Hieronymianæ Apologiæ in adversa columna continenter P. Martianæus adposuerat, loco movimus, & Hieronymianis ipsis subnectimus. Neque enim ex ordine sententiæ sententiis respondent, aut ubi in una columna æmulus calumniam intentat, in altera criminis dilutio est; sed e contrario alter pro ut libet suo stomacho inservit & velitatur: alter non lectis contra se libris, sed vulgo intellectis criminationibus occurrit. Quare præposteram Martianæi curam nemo non improbavit, natam ad creandum Lectori laborem, ipsumque S. Doctoris contextum singulis paginis intercipiendum. Secundo cum sit utile studiosis & commodum, authentica monimenta, quæ scriptis Auctoris quem exornas, occasionem dederunt, vel quæ ab ipso Auctore impugnantur, scriptis iisdem adnectere, nos huc adscivimus primo Ruffini libellum illum, sive Apologiam, aut confessionem fidei, quam ad Papam Anastasium misit, & quam Hieronymus toto secundo libro confutat, deinde ipsam quoque Anastasii super nomine Ruffini Epistolam, quam illi toties tum alibi, tum maxime hisce in libris ingerit S. Doctor. Hactenus in eum tomum qui aliena ac supposititia complectitur, rejectæ sunt; sed in antiquis codicibus, quemadmodum de veteri Corbejensi P. Constantius tradit, satis prudenter ipsis adponuntur Hieronymi libris, ejusque dispositionis doctissimo viro ipse auctor Hieronymus videbatur. Denique lucubrationes omnes pleramque partem cum antiquis editionibus, unam, aut alteram cum vetustissimo Palatino--Vaticano* 234. *contulimus, sæpe etiam emendamus.*

I N-

INCIPIT APOLOGIA
S. HIERONYMI
ADVERSUS LIBROS RUFFINI
MISSA AD
PAMMACHIUM ET MARCELLAM

LIBER PRIMUS.

ET vestris & multorum litteris didici, objici mihi in schola [a] Tyranni, lingua canum meorum ex inimicis ab ipso, cur περὶ Ἀρχῶν libros in Latinum verterim. O impudentiam singularem, accusant medicum quod venena prodiderit; ut scilicet [b] φαρμακοπώλην suum, non innocentiæ merito, sed criminis communione tueantur, quasi culpam numerus peccantium minuat, & in personis, non in rebus sit accusatio. Scribuntur contra me libri, ingeruntur omnibus audiendi; & tamen non eduntur, ut & simplicium corda percutiant, & mihi facultatem pro me auferant respondendi. Novum malitiæ genus, accusare, quod prodi timeas: scribere, quod occultes. Si sunt vera quæ scribit, cur publicum timuit? si falsa, cur scripsit? Olim pueri legimus, * Intemperantis esse arbitror scribere quidquam, quod occultari velis. Rogo quis est iste dolor? Quid æstuant? quid insaniunt? Quod præconem repuli figuratum? quod nolui me subdolo ore laudari? quod sub amici

a Ps. 67. 24.

* Cicero lib. 1. Academ. Quæst.

A nomine, inimici insidias deprehendi? Frater & collega in præfatiuncula vocor, & satis aperte exponuntur crimina mea, quid scripserim, quibus in cælum Origenem laudibus levaverim. Bono animo fecisse se dicit. Et quomodo nunc eadem inimicus objicit, quæ tunc amicus laudaverat? Voluerat me in interpretatione quasi prævium sequi; & auctoritatem operi suo ex nostris opusculis mutuari. Suffece-B rat semel dixisse, quod scripseram. Quid necesse fuit eadem rursus iterare, & frequenter ingerere: & quasi nemo sibi laudanti crederet, ipsa dicta replicare? Non est tam sollicita de audientium fide, simplex & pura laudatio. Quid metuit, ne illi sine testimoniis dictorum meorum in meis laudibus non credatur? Videtis nos intelligere prudentiam ejus & prædicationis [c] diasyrticæ strophis in scholis sæpe lu-C sisse? Simplicitatem obtendere non potest, in quo artifex deprehenditur malitia. Semel, aut ut multum, bis errasse sit casus; cur prudenter errat & crebro,

a Putat Martianæus adludi illud Actuum cap. 19. v. 9. *disputans in schola tyranni cujusdam*. At proprie Hieronymus patriam Ruffini notat, quem *Tyranium* vel *Toranium*, & *Turanium* appellari videas ab antiquis. Ipsa ejus Symboli expositio *Ruffino Torano, Aquilejensis Ecclesiæ Presbytero auctore* inscribitur. *Tora*, aut *Tyra* fuerit loci nomen. Hier. infra lib. 3. oppidulum fuisse dicit. Erat autem Ruffini cognomentum *Tyrannius*, ut suis locis ostendimus.

b Perperam erat in antiquis editionibus φάρμακον θανάσιμον, *idest malum virus, venenumque lathale suum* &c.

c Non a distrahendo, ut Erasmus, neque ab obtrectando, ut Victorius, diasyrtica prædicatio heic dicitur, sed ab eo, quod elevet ea, ad quæ respondere difficile est.

bro, & sic per totum texit errorem, ut mihi non liceat negare quod laudat? Prudentis fuerat & amici post reconciliatam simultatem etiam leves suspiciones fugere: ne quod fortuito fecisset, consulto facere putaretur. Unde & Tullius in Commentariis caussarum pro „ Gabinio: Ego, inquit, quum omnes „ amicitias tuendas semper putavi summa religione & fide, tum eas maxime „ quæ essent ex inimicitiis revocatæ in „ gratiam: propterea quod integris amicitiis officium prætermissum, imprudentiæ, vel (ut gravius interpretemur) „ negligentiæ excusatione defenditur; „ post reditum in gratiam, si quid est „ commissum, id non neglectum, sed „ violatum putatur: nec imprudentiæ, „ sed perfidiæ assignari solet. Flaccus quoque in Epistola quam scribit ad Florum: *Male*, ait, *sarta Gratia nequidquam coit*, *& rescinditur*.

Horatius.

2. Quid mihi nunc prodest, quod simpliciter errasse se jurat? Ecce objiciuntur mihi laudes ejus, & crimini datur simplicissimi amici, non simplex, nec pura laudatio. Si auctoritatem suo operi præstruebat, volens quos sequeretur ostendere, habuit in promtu Hilarium Confessorem, qui quadraginta ferme millia versuum Origenis in Job & Psalmos transtulit. Habuit Ambrosium, cujus pene omnes libri hujus sermonibus pleni sunt: & Martyrem Victorinum, qui simplicitatem suam in eo probat, dum nulli molitur insidias. De his omnibus tacet, & quasi columnis Ecclesiæ prætermissis, me solum pulicem & nihili hominem per angulos consectatur. Nisi forte eadem simplicitate, qua amicum nescius accusavit, illos ignorasse se juret. Et quis ei credet viro eruditissimo, & qui tantam habeat scientiam Scriptorum veterum, maxime Græcorum, ut dum peregrina sectatur, pene sua amiserit: quod recentissimæ memoriæ viros & Latinos nesciat? Ex quo apparet non tam me ab eo laudatum, quam illos non accusatos: ut sive laus illa est (ut stultis persuadere conatur) sive accusatio, ut ego ex vulneris mei dolore sentio, nec in laude haberem æqualium gloriam, nec in vituperatione solatium.

Hilarius, Origenis interpres, & Ambrosius & Victorinus.

3. Teneo Epistolas vestras, quibus accusatum me scribitis esse: & hortamini ut respondeam criminanti, ne si tacuerim, videar crimen agnoscere. Ad quas respondi, fateor: & quamvis læsus sic amicitiæ jura servavi, ut me sine accusantis accusatione defenderem: & quod unus Romæ amicus objecerat, a multis in toto orbe inimicis dicerem jactitatum, ut non viderer homini, sed criminibus respondere. Aliud est, si pro jure amicitiæ accusatus tacere debui, & dum [a] lutatam habeo faciem, atque (ut ita dicam) hæretico fœtore conspersam, ne simplici quidem aqua diluere, ne ille mihi fecisse putaretur injuriam. Hæc vox nec hominis est, nec ad hominem, aperte amicum petere, & crimina ejus sub persona laudatoris exponere: & illi ne hoc quidem liberum derelinqui, ut se catholicum probet, & laudationem hæretici, quæ illi objicitur, non de assensu hæreseos, sed de ingenii exstitisse admiratione respondeat. Placuerat ei, sive ut ipse vult videri, compulsus erat in Latinam linguam vertere, quod nolebat. Quid necesse fuit me latentem, & tantis maris atque terrarum divisum spatiis inserere quæstioni? opponere invidiæ plurimorum, ut plus mihi laudando noceret, quam sibi prodesset exemplo? Nunc quoque quia renui laudatorem, & verso stilo docui me non esse, quod meus necessarius prædicavit; dicitur furere, & [b] tres contra me libros venustate Attica texuisse: eadem accusans, quæ ante laudaverat, & objiciens mihi in translatione Origenis nefaria „ dogmata, de quo in Præfatiuncula lau„ dationis suæ dixerat: Sequar regulam „ præcessorum, & ejus præcipue viri, „ cujus superius fecimus mentionem: qui „ cum ultra septuaginta libellos Orige„ nis, quos Homiliticos appellavit, ali„ quantos etiam de tomis in Apostolum „ scriptis, transtulisset in Latinum: in „ quibus cum aliquanta offendicula inve„ niantur in Græco, ita elimavit omnia „ interpretando atque purgavit, ut nihil „ in illis quod a fide nostra discrepet, „ Latinus lector inveniat. Hunc ergo „ etiam nos, licet non eloquentiæ viri„ bus, disciplinæ tamen regulis in quan„ tum possumus, sequimur.

Ex Cicerone.

Tres libri Ruffini.

4. Certe hæc illius verba sunt, negare non potest. Ipsa stili elegantia & sermo compositus, quodque his majus est

[a] Victorius, *& lutatam ab eo faciem*, scilicet Ruffino, pro *habeo*. Phrasin Hieronymus videatur sumsisse ex Tatiano, qui de Crescente philosopho scripsit, quod lutatam habuerit faciem, eaqueproprter sapienti indecoram.

[b] Superant hodienum tres: in quorum habenda est numero Epistola ad Anastasium. Vide Vitam.

est, simplicitas Christiana, auctoris sui characterem probant. Aliud est, si ista Eusebius depravavit, [a] & accusator Origenis, meique studiosus, in uno eodemque opere & illum & me vel errasse, vel bene sensisse testatus est. Non potest me nunc inimicus hæreticum dicere, quem a fide sua dudum non discrepare præfatus est. Simulque & hoc ab eo quæro, quid sibi velit sermo „ moderatus & dubius? Nihil, inquit, „ in illis quod a fide nostra discrepet, Latinus lector inveniet. Fidem suam quam vocat? Eamne qua Romana pollet Ecclesia? an illam, quæ in Origenis voluminibus continetur? Si Romanam responderit, ergo Catholici sumus, qui nihil de Origenis errore transtulimus. Sin autem Origenis blasphemia, fides illius est: dum mihi inconstantiæ crimen impingit, se hæreticum probat. Sive bene credit laudator meus, confessione sua me assumit in socium; sive male, ostendit me ideo ante laudatum, quia participem sui putabat erroris. Sed adversus illos libros, qui per angulos garriunt, & furtiva accusatione me mordent, quum editi fuerint, & de tenebris ad lucem processerint, atque ad nos vel studio fratrum, vel temeritate æmulorum potuerint pervenire, respondere conabor. Neque enim magnopere formidandi sunt, quos metuit auctor [b] suus prodere, & tantum confœderatis legendos esse decrevit. Tunc aut agnoscam crimina, aut diluam, aut in accusatorem quæ sunt objecta retorquebo: & ostendam quod hucusque silentium modestiæ fuerit, non male conscientiæ.

Fides Romana Catholicorum est.

Nondum viderat libros Ruffini.

5. Interim apud tacitum lectoris judicium purgatum me esse volui, & gravissimum inter amicos crimen refellere, ne prior læsisse videar, qui & vulneratus nequaquam contra persecutorem tela direxi; sed meo tantum vulneri admovi manum. Quem obsecro, ut absque præjudicio personarum culpam in eum referat, qui lacessivit. Nec læsisse contentus, quasi adversus elinguem semperque taciturnum tres [c] elucubravit libros, & ἀντιθέσεις Marcionis de meis opusculis fabricatus est. Gestit animus, & illius repente doctrinam, & meam insperatam vecordiam

Sese excusat.

A cognoscere. Fortasse brevi tempore dicit, quod nos docere debeat; & quod illum scire nullus putabat, subitum eloquentiæ flumen ostendet. *Sic pater ille Deum faciat: sic magnus Jesus.* Incipiat conferre manum. Quamvis libraverit accusationis suæ hastas, & totis adversum nos viribus intorserit, credimus in Dominum Salvatorem, quod scuto circumdabit nos veritas ejus; & cum Psalmista cantare poterimus: B *Sagittæ parvulorum factæ sunt plagæ eorum.* Et, *Si constiterint adversum me castra, non timebit cor meum. Si steterit adversum me prælium, in hoc ego sperabo.* Sed hæc alias. Nunc ad id quod cepimus, revertamur.

Ex Virgil. lib. 10. Æneid.

Psal. 63. 8.

Ps. 26. 3. 4.

6. Objiciunt mihi sectatores ejus, *cerealiaque arma Expediunt fessi rerum*, quare περὶ Ἀρχῶν libros Origenis noxios, & Ecclesiasticæ fidei repugnantes, in Latinum sermonem verterim. C Ad quos brevis & succincta responsio est: Tuæ me, frater Pammachi, & tuorum literæ compulerunt, dicentes illos ab alio fraudulenter esse translatos, & interpolata nonnulla, & vel addita vel mutata. Ac ne parvam Epistolis haberem fidem, misistis exemplaria ejusdem translationis, cum præfatiuncula laudatrice mea. Quæ quum legissem, contulissemque cum Græco, illico animadverti quæ Origenes de Pa- D tre & Filio & Spiritu Sancto impie dixerat: & quæ Romanæ aures ferre non poterant, in meliorem partem ab interprete commutata. Cætera autem dogmata, de Angelorum ruina, de animarum lapsu, de resurrectionis præstigiis, de mundo, vel intermundiis Epicuri, de restitutione omnium in æqualem statum, & multo his deteriora: quæ longum esset retexere, vel ita vertisse, ut in Græco invenerat, vel de Com- E mentariolis Didymi, qui Origenis apertissimus propugnator est, exaggerata & firmiora posuisse: ut qui in Trinitate catholicum legerat, in aliis hæreticum non caveret.

Æneid. lib. 1

Cur Latine verterit Origenis Periarchon?

Didymus propugnator Origenis.

7. Alius forsitan, qui non esset amicus ejus, diceret: aut totum muta, quod malum est: aut totum prode, quod optimum putas. Si propter simplices noxia quæque detruncas, & ea quæ ab hæreticis addita simulas, in pe-

[a] Fortasse rescribendum est, *Aliud si accusator Origenis* &c.

[b] In veteri edit. *suis pandere*.

[c] Antitheses Novi & Veteris Testamenti titulus libri est, quem Marcion oppositis Moysi & Christo sententiis composuit, Tertullianus cum primis impugnavit. Olim erat ἀρτιώσης: falso.

peregrinum non vis transferre sermonem, [a] cedo quidquid est noxium. Sin autem veritatis fidem in translatione conservas, cur alia mutas, & alia dimittis intacta? Quamquam aperta confessio est in eodem Prologo, emendasse te prava, & optima reliquisse. Ex quo non interpretis libertate, sed Scriptoris auctoritate teneberis, si quid in his quæ vertisti, hæreticum comprobetur; & manifesti criminis argueris, idcirco te veneni calicem circumlinere melle voluisse, ut simulata dulcedo, virus pessimum tegeret. Hæc & multo his duriora inimicus diceret: & te, non ut interpretem mali operis, sed ut adstipulatorem in jus Ecclesiæ traheret. Ego autem memet tantum defendisse contentus, in libris περὶ Ἀρχῶν simpliciter quod in Græco habebatur expressi: non ut crederet lector his quæ interpretabar; sed ne crederet illis, quæ tu ante transtuleras. Duplex in opere meo utilitas fuit, dum & hæreticus Auctor proditur, & non verus Interpres arguitur. Ac ne quis me putaret his consentire quæ verteram, interpretationis necessitatem præfatione munivi, & docui, quibus lector non deberet credere. Prior translatio laudem Auctoris continet: secunda vituperationem. Illa lectorem provocat ad credendum; ista ad non credendum movet. Ibi & ego invitus laudator assumor; hic intantum non laudo quem transfero, ut cogar accusare laudantem. Eadem res non eadem mente perfecta est; immo unum iter diversos exitus habuit. Abstulit quæ erant, dicens ab hæreticis depravata; & addidit quæ non erant, asserens ab eodem in locis aliis disputata: quod nisi ipsa loca monstraverit, unde transtulisse se dicit, probare non poterit. Mihi studio fuit nihil mutare de vero. Ad hoc enim interpretabar, [b] ut mala interpretata convincerem. Putatis me interpretem? Proditor fui: prodidi hæreticum, ut Ecclesiam ab hæresi vindicarem. Cur Origenem in quibusdam ante laudaverim, prælatus huic operi ostendit liber. Nunc sola interpretationis meæ caussa redditur, quæ quum pietatis habeat voluntatem, non debeo impietatis argui, prodens impium, quod quasi pium Ecclesiis tradebatur.

Epistola ad Pammachium & Occanum.

8. Septuaginta libros ejus, ut meus necessarius criminatur, in Latinum verteram, & multa de tomis. Numquam de opere meo fuit quæstio, nunquam Roma commota est. Quid necesse erat Latinis auribus tradere, quod detestatur & Græcia, quod orbis accusat? Ego per tot annos tam multa convertens nunquam scandalo fui. Tu ad primum & solum opus, ignotus prius, temeritate factus es nobilis. Docet ipsa Præfatio, & Pamphili Martyris librum pro defensione Origenis a te esse translatum. Et hoc agis totis viribus, ut cujus fidem Martyr probat, Ecclesia non refutet. Sex libros (ut ante jam dixi) Eusebius Cæsariensis Episcopus, Arianæ quondam signifer factionis, pro Origene scripsit, latissimum & elaboratum opus; & multis testimoniis approbavit, Origenem juxta se catholicum, id est, juxta nos Arianum esse. Horum tu primum librum vertis [c] sub nomine Martyris. Et miramur, si me homunculum parvi pretii, Origenis laudatorem velis, quum Martyri calumniam feceris? Paucisque testimoniis de Filio Dei & Spiritu Sancto commutatis, quæ sciebas displicitura Romanis, cætera usque ad finem integra dimisisti; hoc idem faciens in Apologia, quasi Pamphili, quod & in Origenis περὶ Ἀρχῶν translatione fecisti. Si iste Pamphili liber est, de sex libris quis erit primus Eusebii? In ipso volumine, quod tu Pamphili simulas, sequentium librorum facta mentio est. In secundo quoque & reliquis dicit Eusebius, quod in primo libro ante jam dixerat, & quod eadem repetere non debeat. Si totum opus Pamphili est, cur reliquos libros non transfers? Si alterius, cur nomen immutas? Taces; ipsæ res loquuntur: videlicet ut crederent Martyri,

Eusebius signifer Arianæ factionis.

[a] In veteri edit. *noxia quæque ab hæreticis addita simulas*. Heic vero pro *cedo* quod ex eadem veteri edit. recepimus, Victorius *cæde* legerat, vitiose autem Martianæus *cede*.

[b] Alibi est, *ut male interpretata*.

[c] S. Pamphili Apologiam pro Origene Hieronymus heic atque infra tanquam apocrypham & supposititiam explodit. Eusebius tamen lib. 6. Eccles. Histor. cap. 33. ad finem testatur quæ de Origenis caussa cognosci necesse sunt, peti posse, ἐκ τῆς ὑπὲρ αὐτοῦ πεπονημένης ἡμῖν τε καὶ τῷ καθ' ἡμᾶς ἱερομάρτυρι Παμφίλῳ ἀπολογίας. *ex Apologetico, qui a nobis & sacrosancto nostri temporis martyre Pamphilo pro illius defensione conscriptus est*. Falsum proinde videatur, Apologiam istam *solum Ruffinum sub Martyris nomine edidisse*, ut contendit S. Doctor: siquidem & Græci codices, teste Photio cod. 118. &c. ipsam Pamphilo attribuerunt. Nec quidquam est illud argumentum, quod *Eusebius scribat, Pamphilum nihil proprii operis edidisse*; diserte enim idem ipse testatur, Pamphilum huic defensioni operam suam navasse, etsi non totam ipse, sed aliena opera, adjutus scilicet ab ipso Eusebio, qui simul in carcere tunc temporis includebatur. Vid. iterum Photium c. 120.

ri, qui Arianorum principem detestari erant.

9. Quid tibi animi fuisse dicam, amice simplicissime? te ne potuisse hæretici hominis libro, Martyris nomen imponere, & [a] ignaros sub auctoritate testis Christi, Origenis facere defensores? Pro eruditione qua polles & inclytus [b] συγγραφεὺς in Occidente laudaris, ita ut κορυφαῖον te omnes tuæ partis nominent, non reor te ignorasse Eusebii σύνταγμα, & Pamphilum Martyrem nihil omnino operis condidisse. Ipse enim Eusebius amator & præco & contubernalis Pamphili tres libros scripsit elegantissimos, vitam Pamphili continentes: in quibus quum cætera miris laudibus prædicaret, humilitatemque ejus ferret in cælum, etiam hoc in tertio libro addidit: „Quis studiosorum amicus non fuit Pamphili? Si quos videbat ad victum necessariis indigere, præbebat large quæ poterat. Scripturas quoque sanctas non ad legendum tantum, sed & ad habendum, tribuebat promptissime. Nec solum viris, sed & feminis, quas vidisset lectioni deditas. Unde & multos codices præparabat, ut quum necessitas poposcisset, volentibus largiretur. Et ipse quidem proprii operis nihil omnino scripsit, exceptis Epistolis, quas ad amicos forte mittebat; intantum se humilitate dejecerat. Veterum autem tractatus Scriptorum legebat studiosissime, & in eorum meditatione jugiter versabatur.

Pamphilus Martyr nihil omnino scripsit.

10. Defensor Origenis, & laudator Pamphili, dicit Pamphilum nihil omnino scripsisse, nec proprii quidquam condidisse sermonis. Et hoc dicit jam Pamphilo martyrio coronato, ne habeas suffugium post editos ab Eusebio libros, hoc Pamphilum scripsisse. Quid facies? Eo libro quem sub nomine Martyris edidisti, vulneratæ sunt conscientiæ plurimorum. Non valet apud eos super Origenis damnatione Episcoporum auctoritas, quem putant a Martyre prædicatum. Quid facient Epistolæ Theophili Episcopi? quid Papæ Anastasii in toto orbe hæreticum persequentes, quum liber tuus sub nomine Pamphili editus pugnet contra Epistolas eorum, & Episcopali nomini testimonium Martyris opponatur? Quod fecisti in libris περὶ Ἀρχῶν, hoc facito & in isto volumine ψευδεπιγράφῳ. Audi consilium amici, non te pœniteat artis tuæ: vel dicito, tuum non esse, vel ab Eusebio Presbytero depravatum. Unde probari tibi poterit, quod a te translatum est? Non manus tua tenetur: non tantæ es eloquentiæ, ut nullus te possit imitari. Aut certe si res ad probationem venerit, & impudentiam frontis oppresserint testimonia plurimorum, palinodiam Stesichori more cantato. Melius est te pœnitere facti tui, quam & Martyrem in calumnia, & deceptos in errore persistere. Nec erubescas de commutatione sententiæ: non es tantæ auctoritatis & famæ, ut errasse te pudeat. Imitare me, quem plurimum amas, sine quo nec vivere, nec mori potes: & mecum clama, quæ ego laudatus a te in defensione mei loquutus sum.

Theophilus & Anastasius Origenem hæreticum dicebant.

11. Eusebius Cæsariensis Episcopus, cujus supra memini, in sexto libro τῆς ἀπολογίας Origenis, hoc idem objicit Methodio Episcopo & Martyri, quod tu in meis laudibus criminaris, & dicit: Quomodo ausus est Methodius nunc contra Origenem scribere, qui hæc & hæc de Origenis loquutus est dogmatibus? Non est hujus loci pro Martyre loqui: neque enim omnia in locis omnibus differenda sunt. Nunc tetigisse sufficiat hoc ab Ariano homine objici clarissimo & eloquentissimo Martyri, quod tu in me & amicus laudas, & offensus accusas. Habes occasionem & de præsenti loco, si velis, mihi calumniam struere, cur nunc & Eusebio detraham, quem in alio loco ante laudavi? Alterum quidem nomen [c] Eusebii; sed eadem quæ super Origenis vocabulo est calumnia. Laudavi Eusebium in Ecclesiastica Historia: in digestione Temporum: in descriptione sanctæ Terræ: & hæc ipsa opuscula in [d] Latinum vertens, meæ linguæ hominibus dedi. Num ex eo Arianus sum, quia Eusebius qui hos libros condidit, Arianus est? Si ausus fue-

Quid Eusebius objiciebat Methodio Martyri.

Eusebii opuscula ab Hieronymo translata.

a Victorius *& ignoras te sub auctoritate &c.*

b Haud male Erasmus συνταίκτης legerat, quam vocem adeo non ex ingenio commentus est, ut eam vetustiores quoque editi libri præferant, tametsi paulisper vitiose. Mihi vero etiam probatur magis, est enim συνταίκτης syntactes, sive *lucubrator*, cognomentum, quo Origenes donatus est, ut ex Epiphanio constat initio Hæresis LXIII. Ὠριγένους τοῦ Ἀδαμαντίου καλουμένου τοῦ Συνταίκτου, *Origenis Adamantii, qui cognomento syntactes dictus est.* Nec ... verosimillimum puto, eodem hoc nomine Hieronymum adversario suo illudere voluisse.

c Nam & ipsi Hieronymo prænomen erat *Eusebius*.

d Puta Chronicum Canonem, & librum de Locis; Ecclesiasticam autem Historiam laudatam dumtaxat a se, non Latine explicatam dicit.

fueris me hæreticum dicere, memento Præfatiunculæ περὶ Ἀρχῶν, in qua fidei tuæ me esse testaris: simulque obsecro, ut amicum quondam tuum expostulantem patienter audias. Contra alios digladiaris, aut facis calumniam, aut pateris. Quos accusas, & a quibus accusaris, ordinis tui sunt: recte an perperam, vos videritis. Mihi etiam vera accusatio contra fratrem displicet: nec reprehendo alios, sed dico quid ipse non facerem. Tantis spaciis terrarum separatus quid peccavi in te? quid commerui? An quia Origenisten me non esse respondi? Numquid defensio mea, accusatio tua est? Et tu si non es Origenistes, vel non fuisti, credo juranti; si fuisti, suscipio pœnitentem. Quid doles, si id sum, quod esse te dicis. An quia περὶ Ἀρχῶν Origenis libros post te transferre ausus sum, & interpretatio mea suggillatio putatur operis tui? Quid poteram facere? Missa mihi est laudatio tua, id est, accusatio mea. Tam fortiter me prolixeque laudaveras, ut si tuis laudibus acquievissem, omnes hæreticum me putarent. Vide quid Romanæ ad me Epistolæ clausula teneat: Purga suspiciones hominum, & convince criminantem, ne si dissimulaveris, consentire videaris. *Epistola Pammachii & Oceani.* Tali constrictus articulo, interpretaturus eosdem libros, ausculta quid scripserim. Hoc mihi præstiterunt amici mei (non dixi amicus meus, ne te viderer arguere) ut si tacuero, reus; si respondero, inimicus judicer. Dura utraque conditio, sed e duobus eligam quod levius est. Simultas redintegrari potest: blasphemia veniam non meretur. *Epist. ad Pamm. & Ocean.* Animadvertis invito mihi & repugnanti hoc onus impositum; & futuram ex hujuscemodi opere simultatem, necessitatis excusatione curatam? Si interpretatus esses libros περὶ Ἀρχῶν absque meo nomine, recte querereris in reprehensionem tuam a me postea esse translatos. Nunc autem injuste doles, in eo opere a me tibi esse responsum, in quo a te laudando accusatus sum. Quam enim tu laudem vocas, omnes accusationem intelligunt. Constet apud te, quod accusaveris; & non indignaberis, quod responderim. Esto, tu bono animo scripseris, & homo innocens & amicus fidissimus, de cujus numquam egressum est ore mendacium, me nescius vulneraris: qui ad me, qui percussus sum? Num idcirco curari non debeo, quia tu me bono animo vulnerasti? Confossus jaceo, stridet vulnus in pectore: candida prius sanguine membra turpantur, & tu mihi dicis: Noli manum adhibere vulneri, ne ego te videar vulnerasse? Quamquam & ipsa translatio magis Origenem quam te arguit. Tu enim emendasti quæ addita ab hæreticis arbitratus es. Ego prodidi, quod ab illo scriptum Græcia universa conclamat. Quis rectius arbitratus sit, nec meum, nec tuum judicium est. Utriusque scripta censoriam lectoris virgulam sentiant. Tota illa Epistola, qua pro me satisfacio, contra hæreticos & accusatores meos dirigitur: quid ad te, qui & orthodoxum & laudatorem meum te esse dicis, si asperior sum in hæreticos, & illorum in publicum strophas profero? Lætare invectione mea, ne si dolueris, hæreticus esse videaris. Quando sine nomine contra vitia scribitur, qui irascitur, accusator sui est. Prudentis hominis fuerat, etiam si dolebat, dissimulare conscientiam, & cordis nubilum, frontis serenitate discutere.

12. Alioqui, si quidquid contra Origenem & sectatores ejus dicitur, in te dictum putas, ergo & Epistolæ Papæ [a] Theophili & Epiphanii, & aliorum Episcoporum, quas nuper ipsis jubentibus transtulit, te petunt, te lacerant. *Epistolæ Theophili & Epiphanii, & Imperatorum scripta adversus Origenem.* Imperatorum quoque scripta, quæ de Alexandria & Ægypto Origenistas pelli jubent, me suggerente, dictata sunt. Ut Romanæ urbis Pontifex miro eos odio detestetur, meum consilium fuit. Ut totus orbis post translationem tuam in Origenis odia exarserit, quem antea simpliciter lectitabat, meus operatus est stilus. Si tantum possum, miror cur me non metuas. Ego ille moderatus in Epistola publica, qui diligenter cavi, ne quid in te dictum putares, *Epist. 81. ad Ruffin.* scripsi ad te statim brevem Epistolam, expostulans super laudibus tuis. Quam, quia Romæ non eras, amici mei tibi mittere noluerunt, eo quod te [b] dicerent cum sodalibus tuis indigna nomine Christiano de mea conversatione jactitare. Cujus exemplum huic volumini subdidi, ut scias quantum dolorem, quanta moderatione necessitudinis temperavi.

13. Au-

a Vide has epistolas a nobis primum editas in priori tomo num. 92. & seqq.

b Vetus edit. *eo quod se dolerent cum sodalibus &c.*

13. Audio præterea te quædam de Epiſtola mea philoſophice carpere, & hominem rugoſæ frontis adductique ſupercilii, Plautino in me ſale ludere, eo quod Barrabam Judæum dixerim Præceptorem meum. Nec mirum ſi pro BAR-ANINA, ubi eſt aliqua vocabulorum ſimilitudo, ſcripſeris *Barrabam*, quum tantam habeas licentiam nominum immutandorum; ut de Euſebio, Pamphilum, de hæretico, Martyrem feceris. Cavendus homo, & mihi maxime declinandus, ne me repente, dum neſcio, de Hieronymo Sardanapalum nomines. Audi ergo, ſapientiæ columen, & norma Catonianæ ſeveritatis. Ego non illum magiſtrum dixi; ſed meum in Scripturas ſanctas ſtudium volui comprobare, ut oſtenderem me ſic legiſſe Origenem, quomodo & illum audieram. Neque enim Hebræas literas a te diſcere debui. [a] An injuria tibi facta eſt, quod pro te Apollinarium, Didymumque ſectatus ſum? Numquid in illa Epiſtola Gregorium virum eloquentiſſimum non potui nominare? Quis apud Latinos par ſui eſt? quo ego magiſtro glorior & exulto. Sed eos tantum poſui, qui in reprehenſione erant, ut ſimiliter me Origenem, non ob fidei veritatem, ſed ob eruditionis meritum legiſſe teſtarer. Ipſe Origenes, & Clemens & Euſebius, atque alii complures, quando de Scripturis aliqua diſputant, & volunt approbare quod dicunt, ſic ſolent ſcribere: Referebat mihi Hebræus: &, Audivi ab Hebræo: &, Hebræorum iſta ſententia eſt. Certe etiam Origenes Patriarchen [b] Huillum, qui temporibus ejus fuit, nominat: & triceſimum tomum in Iſaiam, in cujus fine ediſſerit, *Væ tibi civitas Ariel, quam expugnavit David*, illius expoſitione concludit; & quum aliter prius ſenſiſſe ſe dicat, doctum ab illo, id quod eſt verius, confitetur. Octogeſimum quoque nonum Pſalmum, qui ſcribitur: *Oratio Moyſi hominis Dei*, & reliquos undecim, qui non habent titulos, ſecundum Huilli expoſitionem, ejuſdem Moyſi putat, nec dedignatur Hebræam Scripturam interpretans per ſingula loca, quid Hebræis videatur, inſerere.

Judæus Hieronymi Præceptor Bar-Anina

Gregorius Nazanzenus Magiſter Hieronymi.

Huillus Judæus.

Pſalmi ſine titulo.

14. Lectis nuper Papæ Theophili Epiſtolis, in quibus Origenis exponit errores, dicitur obturaſſe aures ſuas, & auctorem tanti mali clara * cum omnibus voce damnaſſe, & dixiſſe: uſque ad illud tempus ſe ignoraſſe, quod tam nefaria ſcripſerit. Non recuſo, nec dico quod alius diceret forſitan, non potuiſſe eum ignorare, quod interpretatus eſt, cujus Apologiam ſcriptam ab hæretico ſub nomine Martyris edidit: cujus defenſionem etiam proprio volumine profeſſus eſt: adverſum quod in ſequentibus, ſi dictandi ſpacium fuerit, diſputabo. Hoc loquor, cui contradicere non poteſt. Si illi licet non intellexiſſe quod tranſtulit, quare mihi non liceat ignoraſſe libros περὶ Ἀρχῶν, quos ante non legi; & eas tantum Homilias legiſſe, quas tranſtuli, in quibus nihil eſſe mali, ipſius teſtimonium eſt? Sin autem contra ſententiam ſuam nunc me in eis arguit, in quibus ante laudaverat, undique ſtrictus tenebitur. Aut enim idcirco me hæreticum hominem laudavit, quia ejuſdem mecum dogmatis erat: aut nunc fruſtra inimicus accuſat, quem prius ut orthodoxum prædicavit. Sed forſitan tunc errores meos quaſi amicus tacuit; & nunc iratus profert quod prius celaverat.

Origenes damnatus

** al. coram.*

15. Quamquam non mereatur fidem inconſtantia, & profeſſæ inimicitiæ ſuſpicionem habeant mendacii: tamen audacter conferam gradum, volens ſcire quid hæreticum ſcripſerim, ut aut cum illo agam pœnitentiam, & Origenis mala ignoraſſe me jurem, [c] ac nunc primum a Papa Theophilo didiciſſe impietates ejus: aut certe doceam me quidem bene ſenſiſſe, ſed illum more ſuo non intelligere. Neque enim fieri poteſt ut in eiſdem ad Epheſios libris, quos, ut audio, criminatur, & bene & male dixerim; & de eodem fonte dulce amarumque proceſſerit: ut qui toto opere damnaverim eos, qui credunt animas ex Angelis conditas, ſubito mei oblitus,

Comment. in Epiſt. ad Epheſ. tuetur.

[a] Eadem, *aut injuria tibi* &c. Paulo poſt ubi de Nazanzeno, erat olim, *qui ſui apud Latinos impar eſt*, quaſi Latine ſciviſſe illum utcumque putaverit, cum eum ſermonem callere ſe neget ipſe Nazanzenus ep. 71. ad Poſthumianum.

[b] Sunt qui emendandum putant *Hillel* pro *Huillum*. Certe Origenes hunc Judæorum Patriarcham Ἰοῦλλον *Jullum* vocat, & ab alio erudito Judæo, qui tunc cum Huillo, ſeu Hiullo erat, ſe dicit didiciſſe. Potuit Hieronymus Huillo tribuere, quod alias ipſo præſente, & approbante docuerat. Quod vero Patriarcha appellatur & inter Tyberiadis Patriarchas nulla ejus mentio eſt, forraſſe minoris alicujus Synedrii, puta Diocæſareæ, Patriarchatu eſt functus. De ejus nomine, quod אִילם, & אלם ſcribitur, vide in Gemara Jeroſolym. titulo Megillah cap. 1. & titulo horajoth cap. 3. Vide etiam Origenis opuſculum primum anecdotum apud Montfauconium t. 1. Exaploium.

[c] Sic habetur in Synodica num. 2. *Obturavimus aures noſtras, & tam Origenem, quam diſcipulos ejus conſona voce damnavimus* &c.

tus, id defenderem quod ante damnavi. Stultitiam mihi objicere non potest, quem disertissimum & eloquentissimum in suis opusculis prædicavit. Alioqui stulta verbositas, rabulæ potius & garruli hominis, quam eloquentis putanda est. Quid in libris proprie accuset, ignoro. Fama enim ad me criminum ejus, non scripta venerunt: & stultum est juxta Apostolum, pugnis aerem verberare. Tamen in incertum respondebo, donec ad certa perveniam [a]: ἀντίζηλον meum docebo senex, quod puer didici, multa esse genera dictionum; & pro qualitate materiæ, non solum sententias, [b] sed & Scripturarum verba variari.

16. Chrysippus & Antipater inter spineta versantur. Demosthenes & Æschynes contra se invicem fulminant. Lysias & Isocrates dulciter fluunt. Mira in singulis diversitas, sed omnes in suo perfecti sunt. Lege ad Herennium Tullii libros, lege Rhetoricos ejus: aut, quia illa sibi dicit inchoata & rudia excidisse de manibus, revolve tria volumina de Oratore, in quibus introducit eloquentissimos illius temporis Oratores, Crassum & Antonium disputantes; & quartum Oratorem, quem jam senex scribit ad Brutum: tunc intelliges aliter componi Historiam, aliter Orationes, aliter Dialogos, aliter Epistolas, aliter Commentarios. Ego enim in Commentariis ad Ephesios sic Origenem & Didymum & Apollinarium sequutus sum (qui certe contraria inter se habent dogmata) ut fidei meæ non amitterem veritatem. Commentarii quid operis habent? Alterius dicta edisserunt, quæ obscure scripta sunt, plano sermone manifestant: multorum sententias replicant; & dicunt, Hunc locum quidam sic edisserunt: alii sic interpretantur: illi sensum suum & intelligentiam his testimoniis, & hac nituntur ratione firmare: ut prudens Lector, quum diversas explanationes legerit, & multorum vel probanda, vel improbanda didicerit, judicet quid verius sit: & quasi bonus trapezita, adulterinæ monetæ pecuniam reprobet. [c] Num diversæ interpretationis, & contrariorum inter se sensuum tenebitur reus, qui in uno opere quod edisserit, expositiones posuerit plurimorum? Puto quod puer legeris Aspri in Virgilium & Sallustium Commentarios, Vulcatii in Orationes Ciceronis, Victorini in Dialogos ejus, & in Terentii Comœdias præceptoris mei Donati, æque in Virgilium, & aliorum in alios: Plautum videlicet, Lucretium, Flaccum, Persium atque Lucanum. Argue interpretes eorum, quare non unam explanationem sequuti sint: & in eadem re quid vel sibi, vel aliis videatur, enumerent.

Commentarii quid operis habeant?

Donatus præceptor Hieronymi.

17. Prætermitto Græcos, quorum tu jactas scientiam, & dum peregrina sectaris, pene tui sermonis oblitus es, ne veteri proverbio, Sus Minervam docere videar, & in silvam ligna portare. Illud miror, quod (1) Aristarcus nostri temporis puerilia ista nescieris. Quamquam tu occupatus in sensibus, & ad struendam mihi calumniam [d] cernulus, Grammaticorum & oratorum præcepta contemseris, parvipendes ὑπέρβατα post anfractus reddere, asperitatem evitare consonantium, hiulcam fugere dictionem. Ridiculum est debilitati & fracti totius corporis vulnera pauca monstrare. Non eligo quod reprehendam, eligat ipse quod vitio careat. Ne illud quidem Socraticum nosse debuerat: Scio quid nescio.

Vitia sermonis Ruffini.

Navem agere ignarus navis timet; abrotanum ægro
Non audet, nisi qui didicit, dare. Quod medicorum est,
Promittunt medici: tractant fabrilia fabri.
Scribimus indocti, doctique Poemata passim,

Horat. Epist. 1. l. 2. ad August.

Nisi forte se literas non didicisse jurabit; quos nos illi & absque juramento perfacile credimus: vel ad Apostolum confugiet profitentem, *Et si imperitus sermone, non tamen scientia*. Ille Hebræis literis eruditus, & ad pedes doctus Gamalielis, quem non erubescit, jam Apostolicæ dignitatis, magistrum dicere, Græcam facundiam contemnebat, vel certe, quod erat humilitatis, dissimulabat: ut prædicatio ejus, non in persua-

1. Cor. 11. 6.

a Victorius ἀντίπαλον suis in codicibus dicit invenisse, aut ἀντίμαχον, quod utrumque adversarium sonat; simulque Erasmum castigat, qui legi posse putabat ὁμογέροντα, vel ἀθλογέροντα. Martianæus restituit ἀντίζηλον e suis mss.

b In pluribus mss. legi testatur Martianæus, *sed & structurarum verba*. Mihi magis arrideret, *sed & sententiam verba &c.*

c Vetus edit. *non diversæ interpretationis*.

(1) Gemium puta Grammaticum & Criticum magni nominis: cujus hæ tamen partes Ruffino minus certe conveniunt quam Hieronymo ipsimet.

d Sic Martianæus. Alii editi, quibus mss. nonnulli suffragantur *cernuus*. Vide num *Cerzulus* legi possit, & animal ὀξυδερκὸν, sive acutissimi visus notet, eique Ruffinum assimilet, quod ad struendam calumniam acute videret. Pacianus Barcinonensis quemdam librum suum inscripsisse dicit: *Cervus*, vel *Cervulus*, quod nomen idem ac calumniator sonare visum est, & *Cervulum facere*, calumniari. Vide quæ in eum Catalogi locum adnotamus.

suasione verborum, sed in signorum virtute consisteret: spernens alienas opes, qui in suis dives erat: quamquam ad imperitum, & per singulas instar tui sententias corruentem, numquam pro tribunali Festus diceret: *Insanis, Paule: insanis: multæ te literæ ad insaniam convertunt.* (*Act. 26. 24.*) Tu qui in Latinis mussitas, & testudineo gradu moveris potius, quam incedis: vel Græce debes scribere, ut apud homines Græci sermonis ignaros, aliena scire videaris: vel si Latina tentaveris, ante audire Grammaticum, ferulæ manum subtrahere, & [a] inter parvulos ἀθλιογέρον artem loquendi discere. Quamvis Crœsos quis spiret & Darios, literæ marsupium non sequuntur. Sudoris comites sunt & laboris: sociæ jejuniorum, non saturitatis: continentiæ, non luxuriæ. (*Demosthenis studium.*) Demosthenes plus olei quam vini expendisse dicitur, & omnes opifices nocturnis semper vigiliis prævenisse. Quod ille in una litera fecit exprimenda, ut a cane *rho* disceret, tu in me criminaris, quare homo ab homine Hebræas literas didicerim. Inde est quod quidam [b] inerudite sapientes remanent, dum nolunt discere quod ignorant. Nec Horatium audiunt commonentem.

Cur nescire pudens prave, quam discere malo?

Loquitur & Sapientia, quam sub nomine Salomonis legimus: (*Sap. 1. 4. 5.*) *In malevolam animam numquam intrabit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Spiritus enim Sanctus eruditionis fugiet dolum, & recedet a cogitationibus stultis.* Aliud est, si vulgi lectione contenti, doctorum aures despiciunt; & contemnunt illud elogium, quo procax imperitia denotatur: (*Virgil. Eclog. 3. 22.*)

Non tu in triviis indocte solebas,
Stridenti miserum stipula disperdere carmen?

Quasi non [c] cirratorum turba Milesiarum in scholis figmenta decantet: & testamentum Suis, Bessorum cachinno membra concutiat, atque inter scurrarum epulas, nugæ istiusmodi frequententur. Quotidie in plateis fictus hariolus stultorum [d] nates verberat, & obtorto scorpione dentes mordentium quatit: & miramur si imperitorum libri lectorem inveniant?

18. Indignantur quare Origenistas scripserim inter se orgiis mendaciorum fœderari. Nominavi librum, in quo hoc scriptum legerim, id est, sextum Stromateon Origenis, in quo Platonis sententiæ, nostrum dogma componens, „ ita loquitur. Plato in tertio de Re- (*Plato lib. 3. de Rep.*) „ publica libro: Veritas quoque sectan- „ da magnopere est. Si enim, ut paulo „ ante rectissime dicebamus, Deo inde- „ cens, & inutile mendacium est, ho- „ minibus quandoque utile (ut utantur „ eo quasi condimento atque medicami- „ ne) nulli dubium est, quin hujusmodi „ licentia medicis danda sit, & ab im- „ prudentibus removenda. Vera, inquit, „ asseris: ergo principes urbium, si qui- „ bus & aliis hoc conceditur, oportet „ aliquando mentiri, vel contra hostes, „ vel pro patria & civibus. Ab aliis „ vero qui uti mendacio nesciunt, aufe- „ rendum est omne mendacium. Orige- (*Origenis.*) „ nes. Et nos igitur illius præcepti me- „ mores: *Loquimini veritatem unusquis-* (*Ephes. 4. 25.*) „ *que cum proximo suo*, non debemus di- „ cere, quis est proximus meus? sed „ considerare quomodo Philosophus caute „ dixerit: Deo indecens & inutile esse „ mendacium, hominibus interdum uti- „ le; & quod ne pro dispensatione qui- „ dem putandus sit Deus aliquando men- „ tiri. Sin autem commodum audientis „ exegerit, verbis loquitur ambiguis & „ per ænigmata quæ vult, profert: ut „ & veritatis apud eum dignitas conserve- „ tur: & quod noxium esse poterat, si „ nudum proferretur in vulgus, quodam „ tectum velamine proferatur. [e] Homo „ autem, cui incumbit necessitas men- „ tiendi, diligenter attendat, ut sic uta- „ tur interdum mendacio, quomodo con- „ dimento atque medicamine; ut servet „ mensuram ejus, ne excedat terminos, „ quibus usa est Judith contra Holofer- (*Judith. 11.*) „ nem, & vicit eum prudenti simula- „ tione verborum. Imitetur Esther, quæ (*Esther. 4. & seqq.*) „ Artaxerxis sententiam, diu taci a gen- „ tis veritate correxit. Et in primis Pa- „ tri-

[a] Sub initium libri tertii, *neque* inquit *athenogeronta meum scutica & plagis literas docere contendo.* Nomen ex Græco discipulum senem notat.

[b] Vetus edit. *quidam ineruditi prudenter remanent* &c.

[c] Comatulos pueros significat juxta illud vulgatissimum,

Ten' cirratorum centum dictata fuisse,
Pro nihilo pendas?

Vitiose autem hucusque obtinuit *Milesiorum* pro *Milesiarum*. Nempe Milesias dixere antiqui genere feminino, non neutro, sicque appellabant poemata & fabulas lascivientes, sive aniles etiam & vanidicas, & amatorias &c. Vide Plutarchum in Crasso de Surena, Lucianum in Dialogo ἔρωτες &c. Suis testamentum vide apud Brissonium de Formulis lib. 7.

[d] Martianæus *nares*. Vide quæ diximus supra lib. 2. in Jovin. n. 36. not. *c*.

[e] Confer cum his quæ habet in Epistolam ad Galatas lib 1. cap. 2. *Utilem simulationem* &c. Item cum Clemente Alexandrino lib. 7. pag. 730. Cassianus cap. 17. *Quod venialiter mendacio Sancti tamquam elleboro usi sunt.*

Gen. 27. „ triarcham Jacob, quem legimus benedictionis patris artifici impetrasse mendacio. Ex quo perspicuum est, quod nisi ita mentiti fuerimus, ut magnum nobis ex hoc aliquod quæratur bonum, judicandi simus, quasi inimici ejus, *Joan.* 14. qui ait: *Ego sum veritas*. Hæc Origenes scripsit, negare non possumus: scripsit in libris, quos ad perfectos & ad discipulos loquebatur: docetque magistris mentiendum; discipulos autem non debere mentiri. Qui ergo bene mentitur, B & absque ulla verecundia quidquid in buccam venerit confingit in fratres, magistrum se optimum probat.

Psalmi 2. interpretationem defendit.

19. Illud quoque carpere dicitur, quod secundum Psalmum interpretans, pro eo quod legimus in Latino, *apprehendite disciplinam*: & in Hebraico volumine scriptum est NESCU BAR (נשקו בר), dixerim in [a] Commentariolis meis, *adorate filium*. Et rursum omne Psalterium in Romanum vertens sonum, quasi immemor C expositionis antiquæ posuerim, *adorate pure*: quod utique sibi esse contrarium omnibus patet. Et revera ignoscendum est ei, si ignoret linguæ Hebraicæ veritatem, qui interdum & in Latinis hæsitat. NESCU (נשקו) [b] ut, verbum de verbo interpreter, καταφιλήσατε, id est, *deosculamini* dicitur: quod ego nolens transferre putide, sensum magis sequutus sum, ut dicerem, *adorate*. Quia enim qui adorant solent deosculari manum, D & capita submittere (quod se beatus Job elementis & idolis fecisse negat, dicens: *Job.* 31. 26. 27. *Si vidi solem quum fulgeret, & lunam incedentem clare: & lætatum est in abscondito cor meum, & osculatus sum manum meam ore meo, quæ iniquitas maxima est, & negatio contra Deum altissimum*) & Hebræi juxta linguæ suæ proprietatem, deosculationem pro veneratione ponunt, id transtuli, quod ipsi intelligunt, quorum verbum est.

Deosculatio pro veneratione apud Hebræos.

BAR (בר) autem apud illos diversa significat. E Dicitur enim & *filius*, ut est illud: Barjona, *filius columbæ*, & Bartholomæus, *filius Tholomæi*, & Barthimæus, & [c] Barhiesu, & Barrabas. *Triticum* quoque, & *spicarum fasciculus*, & *electus*, A ac *purus*. Quid igitur peccavi, si verbum ambiguum diversa interpretatione converti? & qui in Comentariolis, ubi libertas est disserendi, dixeram, *adorate filium*, in ipso corpore, ne violentus viderer interpres, & Judaicæ calumniæ locum darem, dixerim, *adorate pure*, sive *electe*: quod Aquila quoque & Symmachus transtulerunt. Quid ergo Ecclesiasticæ fidei nocet, si doceatur lector, quot modis apud Hebræos unus versiculus explanetur?

Origenis errores.

20. Origeni tuo licet tractare de μετεμψυχώσει, innumerabiles mundos introducere, & rationabiles creaturas aliis atque aliis vestire corporibus, Christumque dicere sæpe passum, & sæpius passurum, ut quod semel profuit, semper prosit assumtum: tibi quoque ipse tantam assumis auctoritatem, ut de hæretico Martyrem, de Origenis libris hæreticorum adulteria mentiaris: mihi non licebit disputare de verbis, & in Commentariorum opere Latinos docere, quod ab Hebræis didici? Nisi enim & prolixum esset, & redoleret gloriolam, jam nunc tibi ostenderem, quid utilitatis habeat magistrorum limina terere, & artem ab artificibus discere: & videres quanta silva sit apud Hebræos ambiguorum nominum atque verborum. Quæ res diversæ interpretationi materiam præbuit: dum unusquisque inter dubia, quod sibi * consequentius videtur, hoc transfert. Quid ad peregrina te mitto? Revolve Aristotelem, & Alexandrum Aristotelis volumina disserentem, & quanta ambiguorum sit copia, eorum lectione cognosces: ut tandem desinas amicum tuum in eo reprehendere; quod ne per somnium quidem aliquando didicisti.

Verba ambigua apud Hebræos. * al. convenientius.

Commentar. ad Ephesios.

21. Sed quia Paulinianus frater meus, de Commentariis ad Ephesios quædam ab eo reprehensa narravit, & pauca ex his memoriæ tradidit, mihique ipsa demonstravit loca, non debeo subterfugere: quæsoque lectorem, ut si paululo in proponendis & diluendis criminibus longior fuero, necessitati det ve-

[a] Vide Tom. I. in Præfatione Generali, quæ diximus de hisce Commentariolis.

[b] Præposterè legit Martianæus sic, *hæsitat*: *ut Nescu verbum de verbo interpreter* &c. Paulo infra voces *&* *Idolis* apud alios desiderantur: cæterum locum parenthesi includimus, & punctorum vitio laborantem emendamus. De illo adorandi ritu insignia exempla sunt 3. Regum cap. 19. Ecclesiastici cap. 29. Quod Hieronymus addit, adoraturos capita submittere, explicat Lampridii locus de Alexandro. Salutabatur nomine hoc, *have Alexander*. *Si quis caput flexisset, aut blandius aliquid dixisset, abjiciebatur*. Nempe adorari se Alexander vetuerat. Plinius lib. 28. cap. 2. *in adorando dexteram ad osculum referimus, totum corpus circumagimus* &c.

[c] Victorius maluit *Barjehu*, & falso in aliis exemplaribus *Barjesus* legi contendit. Pro *Barrabas* quoque, legendum putat vel *Barnabas*, vel *Barjabas*.

Refutat calumniam hæreseos. veniam. Non enim alterum accuso, sed A
me nitor defendere, & objectam hære-
seos calumniam refutare. In Epistolam
Pauli ad Ephesios, tria Origenes scrip-
sit volumina. Didymus quoque & A-
pollinarius propria opuscula condidere.
Quos ego vel transferens, vel imitans,
Prologus Comment. in Epist. ad Ephes. quid in Prologo ejusdem operis scripse-
„ rim, subjiciam. Illud quoque in
„ Præfatione commoneo, ut sciatis O-
„ rigenem tria volumina in hanc Epi-
„ stolam conscripsisse, quem & nos ex B
„ parte sequuti sumus: Apollinarium et-
„ iam, & Didymum quosdam Com-
„ mentariolos edidisse. Ex quibus licet
„ pauca, decerpsimus, & nonnulla quæ
„ nobis videbantur, adjecimus, sive sub-
„ traximus: ut studiosus statim in prin-
„ cipio lector agnoscat, hoc opus vel
„ alienum esse, vel nostrum. Quidquid
ergo in explanatione hujus Epistolæ vitii
potuerit demonstrari, si ego illud in Græ-
cis voluminibus, unde in Latinum ver- C
tisse me dixi, ostendere non potuero,
crimen agnoscam, & meum erit, quod
alienum non fuerit. Tamen ne rursus
videar cavillari, & hac excusationis stro-
pha, gradum non audere conferre, po-
Testimonia vocata in crimen. nam ipsa testimonia, quæ vocantur in
crimen.

22. In primo statim volumine testi-
monium Pauli, in quo loquitur. *Sicut*
Ephes. 1. 4. *elegit nos in ipso ante constitutionem mun-*
di: ut essemus sancti & immaculati co- D
ram ipso, sic interpretati sumus, ut ele-
ctionem non juxta Origenem, eorum
diceremus, qui prius fuerant; sed ad Dei
præscientiam referremus. Denique dixi-
„ mus: Quod autem electos nos, ut es-
„ semus sancti & immaculati coram ip-
„ so, hoc est, Deo, ante fabricam mun-
„ di, testatus est, ad præscientiam Dei
„ pertinet, cui omnia futura jam facta
„ sunt, & antequam fiant universa sunt
„ nota. Sicut & Paulus ipse prædesti- E
„ natur in utero matris suæ; & Jere-
„ mias in vulva sanctificatur, eligitur,
„ roboratur, & in typo Christi Pro-
„ pheta Gentibus mittitur. Certe in ex-
positione ista nullum crimen est: &
Origene dicente contraria, nos Eccle-
siasticum sensum sequuti sumus. Et
Commentatoris officium. quia Commentatoris est officium, mul-
torum sententias ponere, & hoc me
facturum in Præfatione promiseram,
etiam Origenis, absque invidia nomi-
nis ejus, explanationem posui, dicens:

„ Alius vero, qui Deum justum cona-
„ tur ostendere, quod non ex præjudi-
„ cio scientiæ suæ, sed ex merito ele-
„ ctorum unumquemque eligat, dicit
„ ante visibiles creaturas, cælum, ter-
„ ram, maria, & omnia quæ in eis sunt,
„ fuisse alias invisibiles creaturas, in qui-
„ bus & animas, quæ ob quasdam cau-
„ sas soli Deo notas dejectæ sint deor-
„ sum, in vallem istam lacrymarum,
„ in locum afflictionis & peregrinatio-
„ nis nostræ, in quo sanctus constitutus
„ orabat, ut ad sedem pristinam rever-
„ teretur, dicens: *Heu mihi, quia inco-* Ps. 119. 5.
„ *latus meus prolongatus est: habitavi*
„ *cum* [a] *habitantibus Cedar, multum pe-* a
„ *regrinata est anima mea*. Et Apostolus:
„ *Miser ego homo, quis me liberabit de* Rom. 7. 24.
„ *corpore mortis hujus?* Et, *Melius est* Phil. 1. 23.
„ *reverti, & esse cum Christo*. Et alibi: Ps. 118. 67.
„ *Antequam humiliarer, ego peccavi*, &
cætera his similia, quæ longum est scri-
bere. Animadverte quid dixerim: Alius
vero, qui Deum justum conatur ostende-
re: conatur ostendere, inquam, non osten-
dit. Si autem in eo scandalum pateris, qua-
re latissimam Origenis disputationem brevi
sermone comprehenderim, & lectori sen-
sum ejus aperuerim; atque ex eo tibi
occultus illius videor esse sectator, quia
nihil ab eo dictum prætermiserim, vide
ne hoc idcirco fecerim, ut vestram ca-
lumniam declinarem, ne me diceretis
quæ ab eo fortiter sunt dicta, tacuisse,
& illum in Græco robustius disputare.
Posui ergo omnia, licet brevius, quæ
in Græco reperi, ut nihil haberent di-
scipuli ejus novi, quod Latinorum au-
ribus ingererent. Facilius enim nota,
quam repentina contemnimus. Exposi-
ta autem interpretatione ejus, quid in
fine capituli dixerimus, ausculta. Non
„ enim ait Apostolus, *elegit nos ante*
„ *constitutionem mundi, quum essemus san-*
„ *cti & immaculati*; sed, *elegit nos ut*
„ *essemus sancti & immaculati*: hoc est,
„ qui sancti & immaculati ante non fui-
„ mus, ut postea essemus. Quod & de
„ peccatoribus ad meliora conversis dici
„ potest; & stabit illa sententia: *Non ju-* Ps. 142. 2.
„ *stificabitur in conspectu tuo omnis vivens*,
„ id est, in tota vita sua, in omni quo
„ in mundo isto [b] versatus est tempore. b
„ Quod quidem ita intellectum, & ad-
„ versum eum facit, qui antequam mun-
„ dus fieret, animas dicit esse electas
„ propter sanctitatem, & nullum vitium
„ pec-

a Cod. unus Cisterciens. *cum habitationibus*.

b In Commentariis *conversatus*.

peccatorum. Non enim (ut ante jam diximus) eliguntur Paulus, & qui ei similes sunt, quia erant sancti & immaculati: sed eliguntur & prædestinantur, ut in consequenti vita per opera atque virtutes, sancti & immaculati fiant. Et audet quisquam post hujusmodi sententiam, nos Origenis hæreseos accusare? Decem (1) & octo ferme anni sunt, ex quo istos dictavi libros, eo tempore quo Origenis nomen florebat in mundo, quo περὶ Ἀρχῶν illius opus, Latinæ aures ignorabant: & tamen professus sum fidem meam, & quid mihi displiceret, ostendi. Ex quo etiam si in cæteris aliquid hæreticum monstrare potuisset inimicus, non tam dogmatum perversorum, quæ hic & in aliis libris sæpe damnavi, quam improvidi tenerer erroris.

(1) Tempus scriptionis Comment. in Epistolam ad Ephesios.

23. Secundum locum quem mihi ab eo reprehensum frater ostendit, quia valde frivolus est, & apertam sui præfert calumniam, ponam breviter. In eo testimonio ubi Paulus loquitur: *Sedere eum faciens ad dexteram suam in cælestibus, super omnem principatum & potestatem & virtutem & dominationem, & omne nomen quod nominatur, non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro*, post multiplicem expositionem, quum ad ministrorum Dei officia pervenissem, & de principatibus ac potestatibus & virtutibus ac dominationibus dicerem, etiam hoc addidi: ,, Necesse est, ut subjectos habeant, & timentes se, & servientes sibi, & eos qui a sua fortitudine roborentur. Quæ distributiones officiorum, non solum in præsentiarum, sed etiam in futuro sæculo erunt: ut per singulos profectus & honores, ascensiones & descensiones, [a] vel crescat aliquis, vel decrescat, & sub alia atque alia potestate, virtute, principatu, & dominatione fiat. Et post exemplum terreni regis, totamque Palatii descriptionem, per quam diversa ministeriorum Dei officia demonstrabam, addidi: ,, Et putamus Deum, Dominum dominorum, regemque regnantium, simplici tantum ministerio esse contentum? Quomodo Archangelus non dicitur, nisi qui prior est Angelorum: sic principatus & potestates & dominationes non appellantur, nisi subjectos aliquos habeant & inferioris gradus. Sin autem putat idcirco me Origenem sequi, quia profectus & honores, ascensiones & descensiones, incrementa & imminutiones, in expositione mea posui; sciat multum interesse de Angelis & Seraphim & Cherubim dicere, dæmones & homines fieri, quod affirmat Origenes; & ipsos inter se Angelos diversa officiorum genera esse sortitos, quod Ecclesiæ non repugnat. Quomodo & inter homines ordo dignitatum ex laboris varietate diversus est, quum Episcopus & Presbyter, & omnis Ecclesiasticus gradus habeat ordinem suum; & tamen omnes homines sunt: sic & inter Angelos merita esse diversa, & tamen in Angelica omnes persistere dignitate: nec de Angelis homines fieri, nec rursum homines in Angelos reformari.

Ephes. 1. 20. 21.

Ecclesiæ fides.

24. Tertius est reprehensionis locus, quod dicente Apostolo: *Ut ostenderet in sæculis supervenientibus abundantes divitias gratiæ suæ in bonitate super nos in Christo Jesu*, nos triplicem expositionem posuimus. In prima quid nobis videretur: in secunda quid Origenes opponeret: in tertia quid Apollinarius simpliciter explanaret. Quorum si nomina non posui, ignosce verecundiæ meæ: non debui eos carpere, quos imitabar ex parte, & quorum in Latinam linguam sententias transferebam. ,, Sed, dixi, qui diligens lector est, statim requiret, & dicet. ,, Et rursus in fine, Alius vero hoc quod ait, *ut ostenderet in sæculis supervenientibus abundantes divitias gratiæ suæ*, ad illam intelligentiam [b] transfert. Ecce, inquies, sub diligentis lectoris persona, Origenis sententias explicasti. Fateor errorem, non debui diligentem dicere, sed blasphemum: quod si fecissem, & aliquo scissem vaticinio te istiusmodi nænias sectaturum, etiam calumniæ verba vitassem. Grande crimen si Origenem (2) diligentem dixi esse lectorem, cujus septuaginta libros interpretatus sum, quem in cælum laudibus tuli; pro quo compulsus sum ante biennium brevi libello tuis contra me præconiis respondere. Ecclesiarum magistrum a me dictum esse Origenem, in tuis laudibus objicis: & putas quod pertimescere debeam, si diligentem lectorem me illum dixisse inimicus accuses. Solemus & negotiatores parcissimos, & frugi servos, & molestos pædagogos, & argutissimos fures, diligentes vocare. Et

Verecundia non ponit nomina Expositorum.

Epistola ad Pammach. ante biennium scripta.

(1) Quod hic stare numerus omnino non possit, in S. Patris Vita suo loco ostendimus.

a Vid. quæ in hunc e Commentariis locum adnotamus.

b Alibi & in Commentar. *transferet*.

(2) Minime vero accusat Ruffinus Hieronymum quod Origenem *diligentem* dixerit, sed quod in hunc Pauli locum senserit, fore ut Dæmones ab ultimo judicio, in cælum revertantur, eademque atque Jesus Christus voluntate utantur,

Luc. 16. Et in Evangelio villicus iniquitatis prudenter quædam fecisse dicitur: &, *Prudentiores sunt filii hujus sæculi filiis lucis in generatione sua*. Et, *Serpens sapientior erat omnibus bestiis, quas fecit Dominus super terram*.

25. Quartus reprehensionis locus, exordium secundi libri possidet, in quo hoc Pauli testimonium exposuimus: Ephes. 3. 2. *Hujus rei gratia ego Paulus vinctus Jesu Christi pro vobis gentibus*; & quia per se locus ipse manifestus est, eam tantum partem ponam explanationis, quæ patet calumniæ. „Vinctum Christi Jesu „Paulum esse pro Gentibus, potest & „de Martyrio intelligi, quod Romæ in „vincula conjectus, hanc Epistolam miserit, eo tempore quo ad Philemonem, „& ad Colossenses, & Philippenses, in „alio loco scriptas esse monstravimus. „Vel certe, quia in plurimis locis lectum est vinculum animæ corpus hoc „dici, quo quasi clausa teneatur in carcere, dicimus propterea Paulum corporis nexibus coerceri, nec reverti, & „esse cum Christo, ut perfecta in Gentes per eum prædicatio compleatur; „licet quidam alium sensum in hoc [a] loco „introducant, quod Paulus prædestinatus & sanctificatus ex utero matris suæ „ad prædicationem Gentium antequam „nasceretur, postea vincula carnis acceperit. Et in hoc triplicem, ut supra, expositionem posui. In prima, quid mihi videretur; in secunda, quid Origenes assereret; in tertia, quid Apollinarius contra illius vadens dogmate sentiret. Lege Græcos Commentarios, & nisi ita repereris, crimen fatebor. Quod est in isto loco peccatum meum? Illud nimirum, pro quo supra respondi, quare non eos a quibus dicta sunt, nominarim? Superfluum erat per singula Apostoli testimonia, eorum nomina ponere, quorum me Opuscula translaturum in Præfatione signaveram. Et tamen vinctam dici animam corpore, donec ad Christum redeat, & in resurrectionis gloria, corruptivum & mortale corpus, incorruptione & immortalitate commutet, non absurdæ intelligentiæ est. Unde & Apostolus: *Miser ego* inquit, *homo*: *quis me liberabit de corpore mortis hujus*? Corpus mortis appellans, quod vitiis & morbis & perturbationibus ac morti subjaceat: donec cum Christo resurgat in gloria, & fragile prius lutum, excoquatur fervore Spiritus Sancti in testam solidissimam: demutans gloriam, non naturam.

Corpus mortis quod sit.

26. Quintus locus validissimus est, in quo exponentes illud Apostoli testimonium, *Ex quo totum corpus compactum & conglutinatum per omnem juncturam subministrationis, secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri, augmentum corporis facit in ædificationem sui in caritate*, latissimam Origenis expositionem, & eosdem sensus per diversa verba volventem, brevi sermone constrinximus, nihil exemplis & assertionibus illius auferentes. Quumque pervenissemus ad finem, hæc subjecimus: „Igitur & in restitutione omnium, quando corpus totius Ecclesiæ nunc dispersum atque laceratum, verus medicus Christus Jesus „sanaturus advenerit, unusquisque secundum mensuram fidei & agnitionis Filii Dei (quem ideo agnoscere dicitur, „quia prius noverat, & postea nosse desivit) suum recipiet locum, & incipiet „id esse quod fuerat: ita tamen, ut non „juxta hæresim aliam omnes in una ætate sint [b] positi, id est, omnes in Angelos reformentur; sed unumquodque „membrum juxta mensuram & officium „suum perfectum fit. Verbi gratia, ut „Angelus refuga id esse incipiat, quod „creatus est: ut homo qui de paradiso „fuerat ejectus, ad culturam iterum „paradisi restituatur, & reliqua. Lib. 2. cap. 4.

27. Miror te hominem prudentissimum non intellexisse artem expositionis meæ. Quando enim dico, ita tamen ut non juxta aliam hæresim omnes „in una ætate sint positi, id est, omnes „in Angelos reformentur, ostendo & ea de quibus disputo esse hæretica, & ab alia hæresi discrepare. Quæ sunt ergo duæ hæreses? Una, quæ dicit omnes rationabiles creaturas in Angelos reformari. Altera quæ asserit unumquodque in restitutione mundi id fore quod conditum est. Verbi gratia: quia ex Angelis dæmones sunt, rursum dæmones Angelos fieri: & animas hominum, ita ut sunt conditæ, non in Angelos; sed in id quod a Deo sunt conditæ, reformari, ut & justi & peccatores æquales fiant. Denique ut scias me non meam explicasse sententiam, sed inter se hæreses comparasse, quarum utramque in Græco legeram, disputationem meam hoc

Duæ hæreses.

[a] In Commentar. *in hoc introducant. quod &c.*
[b] Supplevimus heic vocem *positi*, quæ & in Commentariis legitur, & in subnexa recognitione loci confirmatur.

„ hoc fine complevi: Idcirco, ut supra A „ dictimus, hæc apud nos obscuriora sunt, „ quia μεταφορικῶς dicuntur in Græco; & „ omnis metaphora, si de alia in aliam „ linguam transferatur ad verbum, quibusdam quasi sentibus, orationis sensus & germina suffocantur. Nisi hæc eadem in Græco repereris, quidquid dictum est, meum putato.

28. Sextum quod & extremum mihi objicere dicitur (si tamen nihil in medio frater oblitus est) cur illum lo- B cum Apostoli interpretans ubi ait: *Qui uxorem suam diligit, seipsum diligit. Nemo enim unquam suam carnem odit; sed nutrit & fovet eam, sicut & Christus Ecclesiam*, post simplicem expositionem, Origenis posuerim quæstionem, ex cujus „ persona tacito nomine dixerim: Opponi nobis potest, quod non sit vera sententia dicentis Apostoli: *Nemo unquam carnem suam odit*, quum morbo regio „ laborantes, phtisi, & cancere & distil- C „ lationibus, mortem vitæ præferant, & „ sua oderint corpora; & statim quid ipse „ sentirem adjunxi: Magis itaque ad tropicam intelligentiam sermo referatur. Quando dico, tropicam, doceo verum non esse, quod dicitur, sed allegoriæ nubilo figuratum. Ponamus tamen ipsa verba quæ in Origenis libro tertio continentur: Dicamus quod illam carnem, „ quæ visura sit salutare Dei, anima diligat, & nutriat, & foveat eam, di- D „ sciplinis erudiens, & cælesti saginans „ pane, & Christi sanguine irrigans: ut „ refecta & nitida, possit libero cursu „ virum sequi, [a] & nullo debilitatis pondere prægravari. Pulchre etiam in similitudinem Christi nutrientis & foventis Ecclesiam, & dicentis ad Jerusalem: *Quoties volui congregare filios tuos, ut gallina congregat pullos suos sub alas suas, & noluisti*, animæ quoque fovent corpora sua, ut corruptivum hoc induat „ incorruptionem, & alarum levitate sus- E „ pensum, in aerem facilius sublevetur. „ Foveamus igitur & viri uxores nostras, „ & animæ nostræ corpora: [b] ut & uxores in viros, & corpora redigantur in animas, & nequaquam sit sexuum ulla diversitas: sed quomodo apud Angelos, non est vir & mulier, ita & „ nos, qui similes Angelis futuri sumus, „ jam nunc incipiamus esse quod nobis „ in cælestibus repromissum est.

(Ephes. 5. 28. 29.) (Ibid. 5. 29.) (Matth. 23. 37.) (1. Cor. 15.)

29. Supra simplicem expositionem „ quæ nobis in testimonio isto esse videbatur, expressimus, dicentes: Quantum „ ad simplicem intelligentiam pertinet, „ * sancta inter virum & uxorem caritate * præcepta, nunc jubemur, ut nutriamus & foveamus conjuges: ut scilicet „ eis victum & vestitum, & ea quæ sunt necessaria præbeamus. Hæc nostra sententia est. Igitur omne quod sequitur deinceps, & opponi nobis potest, ostendimus non ex nostra, sed ex contradicentium intelligi debere persona. Quæ quum sit brevis & absoluta responsio, & juxta id quod supra diximus, etiam allegoriæ umbris, de eo quod est, ad id quod non erat, depravata: tamen accedam propius, & sciscitabor quid tibi in hac disputatione displiceat. Nempe quia dixerim, animas ut viros fovere quasi uxores corpora sua, ut corruptivum hoc induat incorruptionem, & alarum levitate suspensum, in aerem facilius sublevetur. Quando dico corruptivum hoc induat incorruptionem, non muto naturam corporum sed augeo gloriam. Nec non quod sequitur, alarum levitate suspensum in aerem facilius sublevetur: qui alas assumit, id est, immortalitatem, ut levius ad cælum volet, non perdit esse „ quod fuerat. Sed dices, movent me „ quæ sequuntur: Foveamus igitur & viri uxores, & animæ nostræ corpora, „ ut & uxores in viros, & corpora redigantur in animas, & nequaquam sit „ sexuum ulla diversitas; sed quomodo „ apud Angelos non est vir, neque mulier: ita & nos, qui similes Angelis „ futuri sumus, jam nunc incipiamus esse in terris, quod nobis in cælestibus repromissum est. Recte moverent, nisi post priora dixissem, jam nunc incipiamus esse, quod nobis in cælestibus repromissum est. Quando dico, hic esse incipiamus in terris, naturam non tollo sexuum, sed libidinem, & coitum viri & uxoris aufero, dicente Apostolo: *Tempus breve est: reliquum est, ut & qui habent uxores, sic sint quasi non habeant*. Et Dominus interrogatus in Evangelio, cujus de septem fratribus in resurrectione esse deberet uxor, ait: *Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei: in resurrectione enim neque nubent, neque nubentur; sed erunt sicut Angeli Dei in cælo*. Et revera ubi inter virum & mulierem castitas est, nec

(* al. sanctam caritatem. * al. præcepto hoc) (1. Cor. 7. 29.) (Matth. 22. 29. 30.)

a In Commentar. & nulla debilitate & pondere prægravari.

b Supple foveant. In Comment. & anima vestra corpora.

nec vir incipit esse, nec femina; sed adhuc in corpore positi, mutantur in Angelos: in quibus non est vir neque mulier. Quod & in alio loco ab eodem Apostolo dicitur: *Quiqumque in Christo baptizati estis, Christum induistis. Non est Judæus, neque Græcus, non est servus neque liber, non est masculus neque femina. Omnes enim unum vos estis in Christo Jesu.* [Galat. 3. v. 28.]

30. Sed quoniam de confragosis & asperis locis enavigavit oratio, & hæreseos crimen impactum tota frontis libertate repulimus [* mss. respuimus.], ad alias ejus accusationis partes, quibus nos mordere nititur, transeamus. E quibus prima est, me hominem maledicum, omnium detractorem, in præcessores meos genuinum semper [a] infigere. [Accusationes Ruffini falsæ.] Det unum, cujus in opusculis meis nomen taxaverim, vel quem juxta artem illius figurata laude perstrinxerim. Sin autem contra invidos loquor, & [b] Luscium Lavinium, vel Asinium Pollionem de genere Corneliorum, stili mei mucro convulnerat, si [c] histriculæ & lividæ mentis hominem a me submoveo, & ad unum stipitem, cuncta jacula dirigo, quid vulnera sua partitur in multos? quid ex impatientia respondendi, ostendit se esse qui petitur? Objicit mihi perjurium, & mixtum sacrilegio, quod in * libro quo ad instituendam Christi virginem loquor, ante tribunal judicis dormiens pollicitus sim, numquam me literis sæcularibus daturum operam, & nihilominus damnatæ eruditionis interdum meminerim. [* Epist. XXII. ad Eustochium.] Nimirum iste est [d] Sallustianus Calpurnius, qui nobis per Magnum Oratorem, non magnam moverat quæstionem, cui libello brevi satisfecimus. Nunc quod instat, pro sacrilegio atque perjurio somnii respondendum est. Dixi me sæculares literas deinceps non lecturum: de [e] futuro sponsio est, non præteritæ memoriæ abolitio. Et quomodo, inquies, tenes, quod tanto tempore non relegis? Rursum si aliquid de veteribus libris respondero, & dixero, *adeo in teneris consuescere multum est:* [Virgil. Georgic. 2.] dum renuo, crimen incurro, & pro me testimonium proferens, hoc ipso arguor, quo defendor. Scilicet nunc longo sermone texendum est, quod probant conscientiæ singulorum. Quis nostrum non meminit infantiæ suæ? Ego certe, ut tibi homini severissimo risum moveam, & imiteris aliquando Crassum, quem semel in vita dicit risisse [f] Lucillius, memini me puerum cursitasse per cellulas servulorum, diem feriatum duxisse lusibus, & ad [g] Orbilium sævientem de aviæ sinu tractum esse (1) captivum. Et quo magis stupeas, nunc cano & recalvo capite, sæpe mihi videor in somnis comatulus, & sumta toga, ante Rhetorem controversiolam declamare. Quumque experrectus fuero, gratulor me dicendi periculo liberatum. Crede mihi multa ad purum recordatur infantia. Si literas didicisses, oleret testa ingenioli tui, quo semel fuisset imbuta. Lanarum conchylia nullæ aquæ diluunt. Etiam asini & bruta animalia, quamvis in longo itinere, noverunt secundo diverticula. Miraris si ego literas Latinas non sum oblitus, quum tu Græcas sine magistro didiceris? [Ruffinus Græcas literas didicerat sine magistro.] Septem modos conclusionum dialectica me elementa docuerunt, quid significet ἀξίωμα, quod nos *pronuntiatum* possumus dicere: quomodo absque verbo & nomine nulla sententia fit, [h] soritarum gradus, pseudomeni argutias, sophismatum fraudes. Jurare possum me postquam egressus de schola sum, hæc numquam omnino legisse. Bibendum igitur mihi erit de Lethæo gurgite juxta fabulas Poetarum, ne arguar scire quod didici. En tu qui in me parvam criminaris scientiam, & videris tibi literatulus atque Rabbi, responde, cur scribere aliqua ausus sis, & virum disertissimum Gregorium pari eloquii splendore transferre. [Gregorium Nazanzenum transtulerat.] Unde tibi tanta verborum copia, sententia-

a Mallet Victorius *infringere*, tum ex genuinorum dentium, qui cibum frangunt, natura, tum ex Persii versu, quem Hieronymus videtur alludere,

...... *secuit Lucilius Urbem:*
Te, Lupe, te, Muti & genuinum fregit in illis.

b Sæpius *Lanuvinus* appellatur etiam apud Hieronymum, tametsi apud Donatum *Lavinius*, quod idem est. In Epistola ad Augustinum 112. *ante annos plurimos cucurbita venit in medium, asserente illius temporis Cornelio, & Asinio Pollione, me Hederam pro cucurbita transtulisse*. Vide, ne longi simus, in Jonam cap. 4. Memorat Seneca in Declamatt. æmulum Terentii, Lucium Lavinium, ut & Asinium Pollionem Ciceronis. Num itaque Noster Ruffinum his nominibus, aut Ruffinianos sodales carpit & cum primis Monachum, qui se de Corneliorum esse genere jactabat?

c Victorius *histricosæ* legendum maluit.

d Vide quæ in Epistolam 7.. ad Magnum in fine adnotavimus de Sallustiano Calpurnio isto.

e Vetus edit. *de futuro sponsio, non de præterito facta est.*

f Vide in Epistolam 7. n. 4. notam *b*.

g Celebris Pedagogi nomine præceptorem suum figurate intelligit. Vide de Orbilio Horatium, Sveton. aliosque.

(1) Vide Ciceronem lib. III. Officior. & contra Pisonem.

h Errat Martianæus, qui *Pseudomenum* Latine *acervalem* appellari a Cicerone adnotat; nam Cicero lib. 2. de Divinatione num. 4. *Pseudomenon* appellat *mentientem*; *Soritam* vero *acervalem*; idque rectissime, ut liquet.

rum lumen, translationum varietas, A hominis, qui oratoriam vix primis labris in adolescentia degustasti? Aut ego fallor, aut tu Ciceronem occulte lectitas. Et ideo tam disertus es, mihique lectionis ejus crimen intendis, ut solus inter Ecclesiasticos Tractatores eloquentiæ flumine glorieris. Licet magis Philosophos sequi videaris, spinas Cleantis, & contorta Chrysippi, non ex arte quam nescis, sed de ingenii magnitudine. Et quoniam Stoici Logicam sibi B vindicant, & tu hujus scientiæ deliramenta contemnis, in hac parte Epicureus es: nec quæris quomodo; sed quid loquaris. Quid enim ad te pertinet, si alius non intelligat quid velis dicere, quia non ad omnes, sed ad tuos loqueris? Denique & ego scripta tua relegens, quamquam interdum non intelligam quid loquaris, & [a] Heraclitum me legere putem: tamen non doleo, nec me pœnitet tarditatis: id enim in C legendo patior, quod tu pateris in scribendo.

Somnium defendit.

31. Hæc dicerem, si quippiam vigilans promisissem. Nunc autem, novum impudentiæ genus, objicit mihi somnium meum. Utinam celebritas loci, & sanctorum de toto orbe conventus, sineret me divinas Scripturas legere. Intantum spatium non habeo externa meditandi. Sed tamen qui somnium criminatur, audiat Prophetarum D voces, somniis non esse credendum, quia nec adulterium somnii ducit me ad tartarum, nec corona martyrii in cælum levat. Quoties vidi me esse mortuum, & in sepulcro positum? Quoties volare super terras, & montes ac maria natatu aeris transfretare? Cogat ergo me non vivere, vel pennas habere per latera, quia vagis imaginibus mens sæpe delusa est. Quanti in somnis divites, apertis oculis repente E mendici sunt? Sitientes flumina bibunt, & experrecti, siccis faucibus æstuant. Tu a me somnii exigis sponsionem: ego te verius strictiusque conveniam. Fecisti omnia quæ in baptismate promisisti? Quidquid Monachi vocabulum flagitat, nostrum uterque complevit? Cave quæso, ne per trabem tuam, festucam meam videas. Invitus loquor, & retractantem linguam dolor in verba compellit. Non tibi sufficiunt quæ de vigilante con-

Sanctorum Locorum celebritas & de toto orbe conventus.

fingis, nisi & somnia crimineris. Tantam habes curiositatem meorum actuum, ut quid dormiens fecerim, dixerimve, discutias. Prætermitto, quæ contra me loquens, propositum tuum deturpasti: quæ in depompationem omnium Christianorum, & verbis & opere feceris. Hoc unum denuntio, & repetens iterum iterumque monebo. Cornutam bestiam petis: & nisi caverem illud Apostoli, *Maledici regnum Dei non possidebunt*. Et, *Mordentes invicem consumti estis ab invicem*, jam nunc sentires de parvula subdolaque concordia, [b] magnam in mundo ortam esse discordiam. Quid tibi prodest, apud notos pariter & ignotos in nos maledicta congerere? An quia Origenistæ non sumus, & in cælo nos peccasse nescimus, in terris arguimur peccatores? Et ideo in concordiam redivimus, ut mihi loqui contra hæreticos non liceret, ne si illos descripsero, tu te appetitum putes? Quamdiu non renuebam laudationem tuam, sequebaris me ut magistrum, fratrem & collegam vocabas, & catholicum in omnibus fatebaris. Postquam non agnovi laudes tuas, & me indignum tanti viri præconio judicavi, illico vertis stilum, & omnia laudata prius vituperas, de eodem ore & dulce proferens & amarum. Sentisne quid taceam, quod æstuanti pectori verba non commodem? & cum Psalmista loquar: *Pone, Domine, custodiam ori meo, & ostium munitum labiis meis. Non declines cor meum in verba malitiæ*. Et alibi: *Quum consisteret adversum me peccator, obmutui, & humiliatus sum, & silui a bonis*. Et rursus: *Factus sum quasi homo non audiens, nec habens in ore suo increpationes?* Sed pro me ultor tibi Dominus respondebit, qui dicit per Prophetam, *Mihi vindicta, & ego retribuam, dicit Dominus*. Et in alio loco: *Sedens adversus fratrem tuum loquebaris, & adversus filium matris tuæ ponebas scandalum. Hæc fecisti & tacui: existimasti, inique, quod ero tui similis; arguam te, & statuam contra faciem tuam*; ut in te videas condemnata, quæ falso in aliis criminaris.

1. Cor. 6. 10.
Galat. 5. 15.
b Cur Hieronymo detraxerit Ruffinus.
Ps. 140. 3.
Ps. 38. 1. 2.
Ps. 37. 12.
Rom. 12. 19
Ps. 49. 20. & seqq.

32. Audio præterea objici mihi a Chrysogono sectatore ejus, cur in baptismate dixerim universa peccata dimitti, & mortuo bimarito, novum virum in Christo resurgere: atque istiusmodi Sacerdotes in Ecclesiis esse nonnullos. Cui brevi

Chrysogonus sectator Ruffini

a Hunc nempe omnium Philosophorum obscurissimum veteres notant. Lucretio dicitur *clarus ob obscuram linguam*. Hinc & σκοτεινός cognomento dictus est. Vid. contra Jovinian. lib. 1. quæ adnotavimus.

b Vetus edit. *magnam tibi in mundo* &c.

Epist. ad Oceanum. brevi sermone respondebo: habent libellum, quem in crimen vocant: ille respondeat, hunc sua disputatione subvertat, & scripta scriptis arguat. Quid austeritate frontis, & contractis rugatisque naribus, concava verba trutinatur, & sanctitatem apud vulgus ignobile simulato rigore mentitur? Audiat nos iterum proclamantes. Veterem Adam in lavacro totum mori, & novum cum Christo in baptismate suscitari: perire choicum, & nasci supercælestem. Hæc dicimus, non quod ipsi, propitio Christo, hac quæstione teneamur, sed interrogati a fratribus, quid nobis videretur, respondimus, nulli præjudicantes sequi quod velit, nec alterius [a] decretum, nostra sententia subvertentes. Neque enim ambimus Sacerdotium, qui latemus in cellulis, nec humilitate damnata, Episcopatum auro redimere festinamus: nec electum Pontificem a Deo, rebelli cupimus mente jugulare; nec favendo hæreticis, hæreticos nos docemus. Pecunias nec habemus, nec habere volumus: *Habentes victum & vestitum his contenti sumus* (*1. Tim. 6. 8*): illud de ascensore montis Dominici jugiter decantantes, *Qui pecuniam suam non dedit ad usuram, & munera super innocentem non accepit*. [b] *Qui facit hæc, non movebitur in æternum* (*Psal. 14. 5. 6.*). Ergo qui non facit, jam corruit in æternum.

a Fortasse illud Siricii Papæ, ut in laudata Epistola ad Oceanum adnotamus. Aut potius Innocentii.

b Respicit initium Psalmi *Quis ascendet in montem Domini*.

INCI-

INCIPIT LIBER SECUNDUS.

HUcusque de criminibus, immo pro criminibus meis, quæ in me quondam subdolus laudator ingessit, & discipuli ejus constantius arguunt, non ut debui, sed ut potui, moderato * dolore respondi. Propositum quippe mihi est, non tam alios accusare, quam me defendere. Veniam ad [a] Apologiam ejus, qua sancto Anastasio, Romanæ urbis Episcopo, satisfacere nititur, & in defensionem sui mihi rursum calumniam struit; tantumque me diligit, ut raptus turbine, & in profunda demersus, meum potissimum [b] invadat pedem, ut mecum aut liberetur, aut pereat.

* al. *labore*.

Vult se defendere non alios accusare.

Apologia Ruffini.

2. Dicit se primum respondere rumoribus, quibus illius Romæ carpatur fides, hominis probatissimi, tam in fide, quam in caritate Dei. Et nisi post triginta annos parentibus redditus, nollet eos deserere, quos tam tarde viderat, ne inhumanus putaretur, aut durus, & tam longi itineris labore fragilior, ad iterandos labores esset infirmus, ipsum venire voluisse. Quod quia non fecerit, contra latratores suos misisse baculum literarum, quem ille teneret in dextera, & sævientes contra se abigeret canes. Si probatus est cunctis, & maxime ipsi cui scribit Episcopo, in fide & caritate Dei: [c] quomodo Romæ mordetur, & carpitur, & appetitæ æstimationis ejus fama crebrescit? Deinde cujus est humilitatis, probatum se dicere in fide, & caritate Dei, quum Apostoli petant: *Domine, adauge nobis fidem*; & audiant, *Si habueritis fidem ut granum sinapis*. Et ad ipsum dicatur Petrum: *Modicæ fidei, quare dubitasti?* Quid loquar de caritate, quæ & fide & spe major est: & quam Paulus optat potius quam præsumit: sine qua & martyrio sanguis effusus, corpusque flammis traditum, coronam non habet præmiorum? Harum utramque iste sic sibi vindicat, ut tamen contra se habeat latratores: qui nisi [d] inclyti Pontificis baculo repellantur, latrare non cessant. Illud vero ridiculum, quod post triginta annos ad parentes se reversum esse jactat, homo qui nec patrem habet, nec matrem; & quos viventes juvenis dereliquit, mortuos senex desiderat: nisi forte (1) parentes militari vulgarique sermone, cognatos, & affines nominat, quos quia non vult deserere, ne inhumanus putetur, aut durus, idcirco patria derelicta, Aquilejæ habitat. Periclitatur Romæ illa probatissima fides ejus, & hic supinus & lassulus, post triginta annos per mollissimum Flaminiæ iter, essedo venire non potest; sicque prætendit longi itineris lassitudinem, quasi triginta annis semper cucurrerit, aut biennio Aquilejæ sedens, præteriti itineris labore confectus sit.

Luc. 17. 5. Ibid. 6. Matth. 14. 31.

(1) Parentes vulgari sermone dicebantur cognati & affines.

3. Carpamus reliqua, & ipsa Epistolæ ejus verba ponamus: „Quamvis igitur „fides nostra, persecutionis hæreticorum „tempore, quum in sancta Alexandrina Ecclesia degeremus, in carceribus „& exiliis, [e] quæ pro fide inferebantur, probata sit. Miror quod non adjecerit, vinctus Jesu Christi, & liberatus sum de ore leonis, & Alexandriæ ad bestias pugnavi, & cursum consummavi, fidem servavi, superest mihi corona justitiæ. Quæ exilia, quos iste carceres nominat? Pudet me apertissimi [f] mendacii, quasi carceres, & exilia absque judicum sententiis irrogentur. Volo tamen ipsos scire carceres, & quarum provinciarum se dicat exilia sustinuisse. Et utique habet copiam de multis carceribus, & infinitis exiliis unum aliquod nominandi. Prodat nobis confessionis suæ acta, quæ hucusque nescivimus, ut inter alios Alexandriæ Martyres hujus quoque gesta recitemus, & contra latratores suos possit dicere: *De cætero nemo mihi molestus sit, ego enim stigmata Domini nostri Iesu Christi in corpore meo porto.*

Ruffini verba

Galat. 6. 17.

„ [g] 4. Tamen & si quis nunc est, qui vel „tentare fidem nostram cupit, vel audi„re, vel discere sciat, quod de Trini„tate

a Hanc infra adnectimus post tertium librum.

b Idest, notante Victorio, pedem simul natantis apprehendat, ne submergatur.

c Vetus edit. *probatissimo*.

d Eadem vetus edit. *nisi inflicti Pontificis*. Victor. *invict*.

(1) Sic alibi Ruffinus Histor. Eccles. V. 24. fragmentum ex epist. Polycratis Latine convertens συγγενεῖς nomen *parentes* reddit pro cognatis sive propinquis. Eutropius quoque lib. 1. cap. 7. Brutum *parentem Tarquinii* vocat; & Jornandes c. 17. *Getas Gepidosque parentes*.

e In Ms. Corbejensi penes P. Constantium, *qua in fide*.

f Ruffinum tam impudenter pro se fuisse mentitum, vix credam, aut ne vix quidem. Ex Socratis autem lib. 4. cap. 22. in Arianorum persequutione dira illum perpessum esse, non obscure colligitur. Verum Acta & Judicum sententias, quibus sibi pœnæ irrogatæ sunt, proferre ipse, ut opinor, non potuisset, quod omnia in illa persequutione absque legum ordine, factiosorum hominum arbitrio fierent. Alii ita Ruffinum a mendacio liberant, ut fidem quam ipse exponit, probatam carceribus, atque exiliis, tot nempe Martyrum, qui pro eadem recta fide occubuerunt, non ipsam suimet personam intelligat.

g Alibi *Tamen & nunc si quis est &c.*

,, tate ita credimus, & reliqua. Supra contra canes tuos baculum Episcopo porrigis, quo pro te munitus incedat. Nunc quasi ambigens dicis: Si quis est qui tentare fidem nostram cupit: denuo dubitas, quum multorum latratus ad te usque pervenerint. Non discutio parumper elocutiones tuas, quas & tu contemnis & despicis; tantum sensibus respondebo. Aliud a te quæritur, & pro alio satisfacis. Contra Arii dogmata, jam Alexandriæ in carceribus, & exiliis dimicaveras, non voce, sed sanguine. Nunc super Origenis hæresi tibi calumnia commovetur. Nolo cures, quæ sana sunt, vulnera medicare. Trinitatem dicis unius esse Deitatis. Hoc toto credente jam mundo, puto quod & dæmones confiteantur Filium Dei natum de Maria Virgine, & carnem naturæ humanæ, atque animam suscepisse. Si arctius quid rogavero, contentiosum vocabis. Si dicis Filium Dei humanæ naturæ carnem atque animam suscepisse, oro te, ut absque stomacho respondeas: anima ista, quam suscepit Jesus, eratne antequam nasceretur ex Maria? An in origine virginali, quæ de Spiritu Sancto nascebatur, cum corpore simul creata est*, vel jam in utero corpore figurato, statim facta & missa est de cælo? E tribus unum quid sentias, scire desidero. Si * fuit antequam nasceretur ex Maria, necdum ergo erat anima Jesu, & agebat aliquid, ac propter merita virtutum postea facta est anima ejus. Si cepit ex traduce, humanarum igitur animarum, quas æternas fatemur, & brutorum animantium, quæ cum corpore dissolvuntur, una conditio est. Sin autem figurato corpore statim creatur & mittitur, fatere simpliciter, & nos scrupulo libera.

* al. *non fuit*. Quæstio de anima Christi.

5. Nihil horum loqueris: sed occupatus in aliis, simplicitate nostra abuteris, & præstigiis pompaque verborum hærere nos non sinis quæstioni. Quid, inquies, nonne quæstio erat de resurrectione carnis, & pœnis diaboli? * Fateor. Ergo breviter pureque responde. Non quæro quod scribis, eamdem carnem resurgere, in qua vivimus, nullo membro amputato, nec aliqua parte corporis defecta, hæc enim tua verba sunt: sed quæro, quod Origenes negat, utrum in eodem sexu, quo mortua sunt corpora, suscitentur: & Maria, Maria, Joannes resurgat Joannes: an commixto sexu atque turbato, nec vir, nec femina sit; sed utrumque, vel neutrum? Et an ipsa corpora incorrupta, & immortalia, & ut argute præmones, juxta Apostolum spiritualia permaneant in æternum: & non solum corpora, sed caro & sanguis infusus, venis & ossibus irrigatus, quæ Thomas tetigit: an certe paulatim resolvantur in nihilum, & ad quattuor unde compacta sunt elementa, retrahantur? Hæc aut dicere debueras, aut negare, & non ea loqui, quæ subdole Origenes fatetur; ut quasi fatuis & pueris illudens, nullo membro amputato, nec aliqua corporis parte defecta. Scilicet hoc timuimus, ne sine naso & auribus surgeremus, & amputatis sectisque genitalibus, eunuchorum in cælesti Jerusalem civitas conderetur.

** al. *fatere*.

6. Porro de diabolo sic sententiam temperat: Dicimus quoque & judicium ,, futurum, in quo judicio unusquisque ,, recipiet propria corporis, pro ut gessit, sive bona, sive mala. Quod si homines recepturi sunt pro operibus suis, ,, quanto magis & diabolus, qui omnibus ,, existit [a] caussa peccati? De quo illud ,, sentimus quod scriptum est in Evangelio: quia & ipse diabolus, & omnes angeli ejus, cum his qui opera ejus faciunt, ,, id est, qui criminantur [b] fratres, cum ,, ipso pariter æterni ignis hæreditate potientur. Si quis ergo negat diabolum ,, æternis ignibus [c] mancipari, partem ,, cum ipso æterni ignis accipiat, ut sentiat quod negavit. Repetamus singula. ,, Dicimus, inquit, futurum judicium, ,, in quo judicio, & cætera. Super verborum vitiis tacere decreveram; sed quia discipuli ejus mirantur eloquentiam præceptoris, pauca perstringam. Dixerat judicium futurum; sed homo cautus timuit solum dicere, *in quo*, & posuit, *in quo judicio*; ne si non secundo repetisset *judicium*, nos obliti superiorum, pro judicio *asinum* putaremus. Illud quoque quod postea infert, ,, qui criminantur fratres, cum ipso pariter æterni ignis hæreditate potientur, ,, ejusdem est venustatis. Quis enim umquam audivit *potiri ignibus*, & frui suppliciis? Sed homo Græcus videtur mihi seipsum

a Matth. 25. b c

a In vulgatis constanter obtinet *exstitit* heic atque infra, secus Mss. teste P. Constantio, nempe *existit*.
b Coislinianus quidam Ms. *patres* pro *fratres* legit Illud retinendum liquet ex Hieronymi censura.
c Alibi *mancipandum* legitur.

ſeipſum interpretari voluiſſe, & pro eo quod apud eos dicitur κληρονομήσουσιν, & apud nos uno verbo dici poteſt, *hæreditabunt*, compoſitius & ornatius dixiſſe, *hæreditate potientur*. Iſtiuſmodi nugis & acyrologiis omnis ejus ſcatet oratio. Sed revertamur ad ſenſum.

Ridet Ruffini verba.

7. Grandi diabolus lancea percutitur, qui omnibus exiſtit cauſſa peccati, ſi pro operibus ſuis, quaſi homo redditurus eſt rationem, & cum angelis ſuis æterni ignis hæreditate potietur. Hoc enim deerat, ut hominibus tormento ſubditis, ille [a] potiretur ignibus æternis, quos tanto tempore deſideraverat. Et videris mihi [b] calumniam in hoc loco facere diabolo, & criminatorem omnium falſis criminibus accuſare. Dicis enim, qui omnibus exiſtit cauſſa peccati; & dum in illum refers crimina, homines culpa liberas, tolliſque arbitrii libertatem, Salvatore dicente, quod *de corde noſtro exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falſa teſtimonia, blaſphemiæ*. Et rurſum de Juda in Evangelio legimus: *Poſt buccellam intravit in eum Satanas*: qui ante buccellam ſponte peccaverat, & nec humilitate, nec clementia Salvatoris flexus eſt ad pœnitentiam. Unde Apoſtolus: *Quos tradidi*, inquit, *Satanæ, ut diſcant non blaſphemare*. Et in alio loco: *Tradidi hujuſmodi Satanæ in interitum carnis, ut ſpiritus ſalvus fiat*. Tradidit eos Satanæ, quaſi tortori ad puniendum, qui antequam traderentur, voluntate propria blaſphemaverant. Et David, *Ab occultis*, inquit, *meis munda me Domine, & ab alienis parce ſervo tuo*: breviter & ſuæ voluntatis errorem, & vitiorum incentiva ſignificans. In Eccleſiaſte quoque legimus: *Si ſpiritus poteſtatem habentis aſcenderit ſuper cor tuum, locum tuum ne dimiſeris*. Ex quo liquido apparet, ſi dederimus aſcendenti locum, nos peccaſſe qui dederimus, & aſcendentem muros hoſtem non præcipitem deturbaverimus. Quod autem imprecaris fra-

Matth. 15. 19. Joan. 13. 1. Tim. 1. 20. 1. Cor. 5. 5. Pſ. 18. 13. Eccleſ. 10. 4.

A tribus, hoc eſt, criminatoribus tuis; æternos ignes cum diabolo, non tam fratres mihi videris premere, quam diabolum ſublevare, [c] quum iiſdem quibus homines Chriſtiani ignibus puniendus ſit. Ignes autem æternos, quos intelligere ſolet Origenes, puto quod te non fugiat, conſcientiam videlicet peccatorum, & pœnitudinem interna cordis urentem. De qua & Iſaias loquitur: *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum* B *non extinguetur*. Et ad Babylonem ſcriptum eſt: [d] *Habes carbones ignis, ſedebis ſuper eos: hi erunt tibi in adjutorio*. Et in Pſalmo pœnitens audit: *Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam doloſam? Sagittæ potentis acutæ, cum carbonibus deſolatoriis*: ut linguam doloſam, ſagittæ præceptorum Dei (de quibus in alio loco Propheta dicit: *Verſatus ſum in miſeria, dum configitur mihi ſpina*) vulnerent atque confodiant, & peccatorum in ea ſolitudinem faciant. C Illud quoque teſtimonium in quo Dominus loquitur: *Ignem veni mittere ſuper terram*, [e] *& quam volo ut ardeat*, ſic interpretatur: „Omnes cupio agere pœnitentiam, & excoquere Spiritu Sancto vitia atque peccata. Ipſe enim ſum de quo ſcribitur: *Deus ignis conſumens eſt*. Non ergo grande eſt hoc de diabolo dicere, quod & hominibus præparatum eſt. Magis debueras (ut ſuſpicionem D ſalutis diabolicæ declinares) dicere: *Perditio factus es: & non eris in æternum*; & ex perſona Domini loquentis ad Job de diabolo: *Ecce ſpes ejus fruſtrabitur eum, & videntibus cunctis præcipitabitur. Non quaſi crudelis ſuſcitabo eum. Quis enim reſiſtere poteſt vultui meo? Quis ante dedit mihi ut reddam ei? Omnia quæ ſub cælo ſunt, mea ſunt. Non parcam ei, & verbis potentibus, & ad deprecandum compoſitis*. Verum hæc poſſunt quaſi E ſimplicis hominis excuſari: & quum eruditos non ſubterfugiant, apud indoctos præferre innocentiæ ſimilitudinem.

Ignis æternus juxta Origenem. Iſai. 66. 24. Ibid. 47. 14. Pſal. 119. 3. 4. Pſal 119. 35. Luc. 12. 49. Deut. 4. 24. Ezech. 28. ſec. LXX. Job. 40. 28. Ibid. 41. 1. & ſeqq.

8. Quod ſequitur de animarum ſtatu, excuſari omnino non poteſt. Dicit enim: „Audio & de anima quæſtiones eſſe

[a] Vetus edit. cum negandi partic. *ille non potiretur*.

[b] Sunt docti viri, qui ab hujuſmodi ſiniſtra interpretatione Ruffinum vindicant. Revera neque illum, cui alter cauſſa ad peccandum fuit ſuggerendo, culpa liberamus, quia neque arbitrii libertatem obſequenti adimimus.

[c] Nodum in ſcirpo quærunt, qui hæc ita intelligunt, ut ſenſerit Hieronymus, Chriſtianis hominibus, qui Dei mandara violaverint, pœnas non futuras ſempiternas, ſecus atque infidelium & Diaboli: atque adeo eo ſenſu dicere, ſublevari a Ruffino Diabolum, & Chriſtianos premi, cum unum idemque ſupplicium utriſque imprecatur. Nam nihil de pœnarum æternitate heic Hieronymus loquitur, ſed quas damnaris omnibus æternas non diffitetur, Diabolo tamen acerbiores eſſe ſentit, eumque ſublevari, ſi iis addicatur, quibus ſceleſti Chriſtiani homines excruciantur.

[d] Aliter penes Vulgatum interpretem, *non ſunt pruna quibus caleſiant, nec focus, ut ſedeant ad eum. Sic facta ſunt tibi in quibuſquumque laboraveras*.

[e] Vetus edit. *& quem volo ſemper ut ardeat* &c. Conſule Grecum textum.

,, esse commotas : de qua re utrum recipi debeat querimonia an abjici , vos ,, probate . Si autem & de me quid sententiam quæritur, fateor me de hac quæ- ,, stione apud quamplurimos tractatorum ,, diversa legisse. Legi quosdam dicentes, ,, quod pariter cum corpore per humani ,, [a] seminis traducem etiam animæ diffundantur : & hæc quibus poterant assertionibus confirmabant. Quod puto in- ,, ter Latinos Tertullianum sensisse , vel ,, Lactantium , fortassis & nonnullos alios. ,, Alii asserunt, quod, formatis in utero ,, corporibus , Deus quotidie faciat animas & infundat . Alii [b] quod factas ,, jam olim , id est , tunc quum omnia ,, creavit Deus ex nihilo, nunc eas judicio suo nasci dispenset in corpore . Hoc ,, sentit & Origenes, & nonnulli alii Græcorum . Ego vero quum hæc singula ,, legerim (Deo teste dico) quia usque ad ,, præsens certi & definiti aliquid de hac ,, quæstione non teneo ; sed Deo relinquo scire quid sit in [c] vero, & si cui ,, ipse revelare dignabitur . Ego tamen ,, hæc singula & legisse me non nego, & ,, & adhuc ignorare confiteor : præter ,, hoc quod manifeste [d] tradit Ecclesia , ,, Deum esse & animarum & corporum ,, conditorem .

9. Antequam de sensibus disputem , ,, Theophrasti verba mirabor . Audio , ,, inquit , de anima quæstiones commotas ,, esse : de qua re utrum recipi debeat ,, querimonia, aut abjici, vos probate . Si quæstiones de animæ statu in Urbe commotæ sunt , quæ est ista querimonia vel querela , quæ utrum recipi debeat , Episcoporum judicio relinquitur ? nisi forte quæstionem & querimoniam idipsum significare putat : quia in Capri Commentariis hujusmodi figuram repe- ,, rit. Deinde ponit , Legi quosdam di- ,, centes, quod pariter cum corpore per ,, humani seminis traducem etiam ani- ,, mæ diffundantur, & hæc quibus pote- ,, rant assertionibus confirmabant. Rogo quæ est ista licentia figurarum ? quæ modorum & temporum perturbatio ? Legi dicentes , quibus poterant assertioni- ,, bus confirmabant . Et in consequen- ,, tibus : Alii asserunt , quod , formatis

A ,, in utero corporibus , Deus quotidie ,, faciat novas animas, & infundat . A- ,, lii , factas jam olim , id est , tunc ,, quum omnia Deus creavit ex nihilo, ,, nunc eas judicio suo nasci dispenset in ,, corpore. Et hic ordo pulcherrimus . Alii , inquit , asserunt hoc vel illud : alii factas jam olim, id est , tunc quum omnia Deus creavit ex nihilo , nunc eas judicio suo nasci dispenset in corpore . Tam putide & confuse loquitur , ut B plus ego in reprehendendo laborem , quam ille in scribendo . Ad extremum ,, posuit : Ego vero quum hæc singula ,, legerim, & adhuc pendente sententia, quasi novum aliquid protulisset , adje- ,, cit : Ego tamen hæc singula & legisse ,, me non nego, & adhuc ignorare confiteor .

10. O infelices animas, quæ tantis vitiorum lanceis vulnerantur : non eas puto juxta Origenis errorem tantum laborasse , C quum de cælo in terras ruerent , & crassis corporibus vestirentur, ut nunc & verbis & sententiis hinc inde collisas; ut prætermittam * κακέμφατον , quo de humani seminis traduce diffundi animæ dicuntur . Scio inter Christianos verborum vitia non solere reprehendi ; sed ex paucis ostendere volui , cujus temeritatis sit docere quod nescias , scribere quod ignores : ut similem prudentiam & in sensibus requiramus . Mittit Epi- D stolam , id est , robustissimum baculum , quo Romanæ urbis armetur Episcopus : & in ipsa quæstione , pro qua canes latrant , dicit se nescire quod quæritur . Si ignorat , pro quo sibi calumnia commovetur , quid necesse est Apologiam mittere , quæ non habet defensionem sui , sed ignorantiæ confessionem ? Hoc est suspiciones hominum non sopire, sed serere . Tres super animarum statu ponit sententias , & in fi- E ne concludens : Singula , inquit , me ,, legisse non nego , & adhuc ignorare ,, confiteor . Arcesilam , aut Carneadem putes , qui omnia incerta pronuntiant , licet & illos superet cautione . Illi enim omnium Philosophorum invidiam non ferentes , quod [e] veritatem e vita tollerent , verisimilia repererunt , ut

* Obscænam dictionem, aut incongruam.

a Vitiose erat antea *corporis* pro *seminis*, quod ex S. Doctoris repetitione legendum liquet : tum quidam mss. habent *anima infundatur*.

b Vocula *quod* in mss. non haberi dicitur ; censura ipsa, qua phrasim hujus loci Hieronymus sugillat, innuit additam non fuisse a Ruffino. Paulo post verbum *nasci* io Apologiæ editionibus & mss. desideratur ; sed cum infra S. Doctor tertio repetit, probat.

c Martianæus , *quid sit in utero*, fortasse impressorum incuria .

d Alibi *tradidit* , dei de *creatorem* , pro *conditorem* .

e Ita Victorius reposuit ope mss. exemplarium, cum antea esset, *vitam e vita*. Lectionem probat insuper Arcesilæ & Carneadis ingenium , quorum alter mediæ Academiæ auctor est, alter tertiæ princeps.

ut ignorantiam rerum probabili assertione temperarent: iste se dicit incertum, & e tribus omnino nescire quid verum sit. Si hoc erat responsurus, quæ eum ratio impulit, ut tantum Pontificem inscitiæ suæ testem faceret. Nimirum hæc illa est lassitudo, quod triginta annorum itinere confectus, Romam venire non potuit. Quanta & alia nescimus, & tamen imperitiæ nostræ testes non quærimus? De Patre, Filio, & Spiritu Sancto: de nativitate Domini Salvatoris, super qua Isaias clamitat: *Generationem ejus quis enarrabit?* audacter loquitur, & mysterium omnibus retro sæculis ignoratum scientiæ suæ vindicat: & hoc solum ignorat, quod ignoratum cunctis scandalum facit. Scit quomodo Deum Virgo generarit; & nescit quomodo ipse sit natus. Animarum & corporum conditorem fatetur Dominum, sive animæ ante corpora fuerint, sive cum corporum nascantur exordiis, sive jam formatis in utero figuratisque corporibus immittantur. In omnibus novimus auctorem Dominum. Nec de hoc nunc quæstio est, utrum Deus, an alius eas fecerit: sed e tribus, quas posuit, quæ sit illarum sententia vera, nescire se dicit. Vide ne statim tibi objiciatur, idcirco te trium ignorantiam confiteri, ne unum damnare cogaris: & Tertulliano & Lactantio ideo parcere, ne Origenem cum illis jugules. Quantum memoria suggerit, nisi tamen fallor, nescio me legisse Lactantium [a] συσπειρομένην animam dicere. Cæterum qui legisse te scribis, dic in quo libro legeris, ne ut me dormientem, sic illum mortuum calumniatus esse videaris. Sed & in hoc cunctabundus incedis & cautus. Dicis „ enim: Puto inter Latinos Tertullia„ num sensisse, vel Lactantium, fortas„ sis & alios nonnullos. Non solum de animarum statu dubitas, sed & de Auctorum sententiis putas: & tamen aliquid interest. De animabus autem aperte nescis, & inscitiam confiteris: de Auctoribus sic nosse te dicis, ut putes potius quam præsumas. In solo Origene non ambigis. Dicis quippe, hoc sentit Origenes. Interrogabo te, bene

Isai. 53. 8. Trinitatis mysterium ignoratum Antiquis.

A sentit, an male? Nescio, inquis. Quid me igitur missis tabellariis & creberrimis nunciis docere conaris, ut sciam, quod nescias? Et ne forte non credam imperitiæ tuæ, & arbitrer te callide reticere quod nosti, juras Deo teste, quod usque ad præsens certi & definiti aliquid de hac quæstione non teneas; & Deo relinquas scire quid sit in vero, & si cui ipse revelare dignabitur. Per tanta sæcula tibi nullus videtur di-
B gnus fuisse, cui de hac quæstione Dominus revelarit? Non Patriarcha, non Propheta, non Apostolus, non Martyr? Ne tibi quidem, quando in carceribus & exiliis morabaris, hujuscemodi sacramenta patuerunt? Dominus in Evangelio, *Pater*, inquit, *revelavi nomen tuum hominibus*. Qui Patrem revelavit, de animarum statu tacuit: & miraris si contra te fratrum scandala concitentur, quum id nescire te jures, quod
C Christi Ecclesiæ se nosse fateantur?

Joan. 17. 6.

11. Exposita fide sua, immo inscitiæ confessione, transit ad aliud; & excusare se nititur, cur libros περὶ Ἀρχῶν in Latinum verterit. Et hæc scribit ad „ verbum: Sane quia audio etiam inde „ esse disputatum quod quædam Orige„ nis rogatus a fratribus de Græco in „ Latinum transtuli, puto quod omnes „ intelligant, hæc pro solo livore culpa„ ri. Si enim aliquid est quod displiceat
D „ in Auctore, quare id ad Interpretem „ detorquetur? Sicut in Græcis habetur, „ rogatus sum ut Latinis ostenderem. „ Græcis sensibus verba dedi Latina tan„ tummodo. Sive ergo in illis sensibus „ laus inest aliqua, non est mea: sive „ culpa, similiter non est mea. Audio, inquit, etiam inde esse disputatum. Quam prudenter accusationem „ suam, disputationem vocat. Quod quæ„ dam Origenis rogatus a fratribus de
E „ Græco in Latinum transtuli. Quæ sunt illa quædam? Nomen non habent? Taces? Libelli accusatorum loquuntur. Pu„ to, ait, quod omnes intelligant hæc „ pro solo livore culpari. Pro quo livore? Num invident eloquentiæ tuæ? Aut fecisti quod nullus hominum umquam facere potuit? Ecce & ego Origenis mul-

[a] In tertio autem libro aperte negat, scriptum a Lactantio animam συσπειρομένην, idest *simul satam*, aut per traducem. *Scribis tres de animabus esse sententias, unam, quam sequitur Origenes, alteram quam Tertullianus & Lactantius; licet de Lactantio apertissime mentiaris.* Re ipsa lib. 7. n. 12. Lactantius sibi probandum sumit animam *originem trahere de cælo*: atque adeo miror magis, inter ejus errores a doctis aliquot viris numerari traducem animæ. Ruffinum porro excusare, non est instituti nostri: maximam partem occidentalium, ipso Hieronymo teste epist. 126. præter Tertullianum & Apollinarem pro se Presbyter Aquilejensis laudare potuisset,

multa transtuli : & præter te nemo nec ,, invidet , nec calumniatur. Si enim , ,, inquit , aliquid est quod displiceat in ,, Auctore, quare id ad interpretem de- ,, torquetur ? sicut in Græcis habetur , ,, rogatus sum ut Latinis ostenderem , ,, Græcis sensibus verba dedi Latina ,, tantummodo. Sive ergo in illis sensi- ,, bus laus inest aliqua, non est mea : ,, sive culpa, similiter non est mea. Et miraris, si de te homines male sentiant, quum de apertis blasphemiis dicas, si est B aliquid , quod displiceat in Auctore . Omnibus quæ in illis libris dicta sunt, displicent: & tu solus dubitas, & quereris , cur ad interpretem detorqueatur , quod in translationis tuæ Præfatione laudasti. Rogatus eras , ut quomodo habebatur in Græco , in Latinum verteres . Utinam fecisses quod rogatum te esse simulas, nulli nunc invidiæ subjaceres. Si tu translationis servasses fidem, mihi necessitas non fuisset interpretationem fal- C sam vera interpretatione subvertere. Novit conscientia tua, quæ addideris, quæ subtraxeris , quæ in utramque partem , ut tibi visum fuerit, immutaris: & post hæc audes dicere , quod & bona & mala non tibi , sed Auctori debeant imputari . Et oppressus invidia adhuc verba moderaris , & quasi super aristas pendenti incedens gradu , loqueris . Sive in illis sensibus laus est , sive culpa . Defendere non audes , & tamen dam- D nare non vis . Elige e duobus quod vis , optio tibi datur : si bona est interpretatio tua , lauda : si mala, condemna . Verum excusat se, & subne- ,, ctit aliam strophham . Dicit enim : ,, Quinimmo etiam aliud adjeci, sicut ,, in Præfatiuncula mea designavi ; ut ,, in quantum possem , aliquanta deci- ,, derem : illa tamen quæ mihi ad [a] ,, suspicionem veniebant , quod non ab ,, ipso Origene ita dicta , sed ab aliis E ,, viderentur esse inserta , propter hoc ,, quod de eisdem rebus in aliis Aucto- ,, ris ejusdem locis catholice dictum le- ,, geram . Mira eloquentia, & Attico ,, flore variata: *Quinimo etiam*; &, *Quæ* ,, *mihi ad suspicionem veniebant*. Admiror

A ausum illum esse hæc Romam verborum portenta transmittere? Compeditam putes linguam ejus , & inextricabilibus nodis ligatam , vix in humanum sonum erumpere . Sed ad caussam redeam.

11. Quis tibi dedit hanc licentiam , ut multa de interpretatione decideres ? Rogatus eras , ut Græca in Latinum verteres , non ut emendares : ut alterius dicta proferres , non ut tua con- B deres . Non fecisse te quod rogatus es , recidendo plurima , confiteris . Atque utinam præcidisses mala, & non in assertionem malorum , tua multa posuisses . E quibus unum proferam, ut ex hoc cognoscantur , & cætera. In primo libro περὶ Ἀρχῶν , ubi Origenes lingua sacrilega blasphemavit , quod Filius Patrem non videat, tu etiam caussas reddis , quasi ex persona ejus, qui scripsit, & Didymi interpretaris [b] σχό- C λιον , in quo ille casso labore conatur alienum errorem defendere , quod Origenes quidem bene dixerit : sed nos simplices homines , [c] & cicures Enniani , nec illius sapientiam , nec tuam , qui interpretatus es , intelligere possumus. Præfatio tua, quam nominas, & in qua me miris ornas laudibus , te reum pessimæ translationis facit. Dicis enim quod de Græco multa decideris , licet taceas quod addideris . Quæ de- D cidisti , mala erant, an bona? Utique mala. Quæ reservasti, bona, an mala? utique bona . Neque enim mala transferre poteras. Ergo mala amputasti, & reliquisti bona? nulli dubium est. Probantur autem quæ translata sunt , pene omnia mala . Quidquid igitur malum in translatione monstravero , tibi imputabitur , qui illud pro bono transtulisti . Aliud est , si iniquus censor ejusdem criminis [d] reus, alios de sena- E tu pellis, alios in curia retines. Sed dicis , omnia mutare non poteram ; sed ea tantum , quæ addita ab hæreticis arbitrabar , mihi amputanda credidi . Pulchre . Si amputasti quæ addita ab hæreticis existimabas, ergo quæ reliquisti , ejus sunt quem * interpretatus es , res-

Origenis blasphemia

* al. interpretabaris.

a Alii editi *in suspicionem*, renitentibus mss. & Hieronymo, qui phrasim istam deridet.

b Didymus brevibus Commentariolis, quæ σχόλια inscripsit, in hunc περὶ Ἀρχῶν librum, Origenem catholice sentire, ac diverse ab Arianis propugnabat. Vide infra pag. 508.

c Quidam vir doctus legendum putat *Cincti Enniani*, ut gentes illæ barbaræ notentur, quales primi Italiæ incolæ erant , quos vocat *cinctutus* Horat. Art. Poetic. v. 50.

Fingere cinctutis non exaudita Cethegis.

Mihi nihil immutari placet , tametsi, quod apud Ennium in fragmentis historia isthæc non superfit, hariolari haud velim. Verum *Cicur a Enniana insignioris magistri* , dixit etiam Tertullianus lib. contra Valentinianos sub finem , sive cap. 37. Fera ingenia, aut barda, malis auspiciis, atque irrito conatu mansuetudinem edocta innuerit.

d Mihi legendum videtur in accusandi casu , *reos*, quorum alios damnaret, alios absolveret.

responde, utrum bona, an mala sint? Mala transferre non poteras. Semel enim, quæ ab hæreticis addita fuerant, amputasti. Nisi forte hæreticorum mala amputare debueris, & Origenis errores in Latinum integros vertere. Dic ergo, quare Origenis mala in Latinum verteris: ut auctorem mali proderes, an ut laudares? Si prodis, in Præfatione cur laudas? Si laudas, hæreticus approbaris. Restat, ut quasi bona protuleris. Si hæc omnia probantur mala, igitur unius & Auctor & Interpres rei criminis erunt, (Psal. 49. 18) & implebitur illa sententia: *Videbas furem, & currebas cum eo: & cum adulteris portionem tuam ponebas*. Non est necesse rem planam, argumentatione dubiam facere. Quod sequitur, respondeat, unde illi sit orta suspicio, hæc „ ab hæreticis addita? Quia, inquit, „ de eisdem rebus in aliis locis ejus- „ dem Auctoris catholice dictum lege- „ ram.

12. Videamus, quod primum est, ut ordine venerit ad secundum. Probo ego inter multa Origenis mala, [a] hæc maxime hæretica: (a Origenis hæretica.) Dei Filium creaturam: Spiritum Sanctum ministrum; mundos innumerabiles, æternis sibi sæculis succedentes. Angelos versos in animas hominum: animam Salvatoris fuisse antequam nasceretur ex Maria: & hanc esse, (Philip. 2.) quæ quum in forma Dei esset, non est rapinam arbitrata æqualem se esse Deo; sed se exinanivit, formam servi accipiens: resurrectionem nostrorum corporum sic futuram, ut eadem membra non habeant; quia cessantibus membrorum officiis, superflua membra reddantur: ipsaque corpora tenuia & spiritalia paulatim evanescere, & in auram tenuem, atque in nihilum dissipari: in restitutione omnium, quando indulgentia principalis venerit, Cherubim & Seraphim, Thronos, Principatus, Dominationes, Virtutes, Potestates, Archangelos, Angelos, Diabolum, Dæmones, animas omnium hominum, tam Christianorum, quam Judæorum, & Gentilium, unius conditionis, & mensuræ fore. Quumque ad formam, & libram æquitatis pervenerint, & rationabiles creaturas A omni corporum fæce deposita, novus de mundi exilio populi revertentis monstraverit exercitus, tunc rursus ex alio principio fieri mundum alium, & alia corpora, quibus labentes de cælo animæ vestiantur, ut verendum nobis sit, ne qui nunc viri sumus, postea nascamur in feminas; & quæ hodie virgo, * tunc forte prostibulum sit. (* al. postea.) Hæc in Origenis libris ego hæretica doceo: tu ostende, in quo ejus opere his contra- B ria legeris.

13. Nolo dicas, Quæ de eisdem rebus in aliis locis ejusdem Auctoris catholice dicta legeram; ne me mittas ad [b] sex millia librorum ejus, (b Sex millia librorum Origenis.) quos legisse beatum Papam Epiphanium criminaris; sed ipsa loca nomina: nec hoc mihi sufficiet, nisi eadem dicta ad verbum protuleris. Non est fatuus Origenes, & ego novi: contraria sibi loqui non potest. Igitur ex hac supputatione illa * (* al. sententia.) C summa nascitur, non hæreticorum esse, quæ amputasti, sed Origenis, cujus ideo mala interpretatus es, quia putasti bona; & tibi tam bona, quam mala illius imputanda, cujus scripta in Prologo comprobasti.

14. Sequitur in eadem Apologia: Origenis ego neque defensor sum, nec assertor, nec primus interpres. Alii ante me hoc idem opus * fecerunt: (* al. fecerant.) feci & ego postremus rogatus a fratri- D bus. Si jubetur, ne fiat, jussio observari [c] solet in posterum. (c) Si culpantur, qui ante jussionem fecerunt, culpa a primis incipiat. Tandem evomuit, quod volebat, & omnis animi tumor in nostræ accusationis erupit invidiam. Ubi interpretatur libros περὶ Ἀρχῶν, me sequi se dicit: ubi accusatur cur hoc fecerit, meum ponit exemplum; & securus, & periclitans sine me vivere non potest. Audiat igitur E quod nescire se simulat. Nemo tibi objicit, quare Origenem interpretatus es, alioqui Hilarius & Ambrosius hoc crimine tenebuntur; (Hilarius & Ambrosius Origenis interpretes.) sed quia interpretatus hæretica, Præfationis tuæ laude firmasti. Ego ipse, quem in crimen vocas, * sic septuaginta Homilias ejus (* al. ideo) transtuli, & nonnulla de Tomis, ut & mala in bonorum interpretatione subtrahe-

[a] Vide quæ de singulis hisce Origenis erroribus diximus ad Theophili Synodicam, & Epistolam ad Avitum &c.

[b] Imposuit fortasse Ruffino prave intellectus locus iste Epiphanii Hæres. LXIV. quæ Origenianorum est, num. LXIII. ubi Origenem ipsum adloquens, εἰ γάρ ἐστιν ἀληθὲς ὃ περὶ σῦ ᾄδεται, ὅτι ἑξακισχιλίυς βίβλυς συνέγραψας, ὦ ματαιότατε. *Si enim verum est, quod de te percrebuit, sex librorum milia a te esse conscripta, o infelix, quæ inanissime desudaris &c.* Nusquam autem aut de librorum numero affirmavit Epiphanius, aut totidem a se lectos dixit. Iterum infra, atque alibi eamdem hallucinationem ab Epiphanio cavet Hier., & Ruffino exprobrat.

[c] Alias editi cum Coisliniano Ms. *observari debet.* In Hieronymum tota isthæc oratio est.

traherem, & aperte in libris περὶ Ἀρχῶν ad coarguendam translationem tuam, quid lector vitaret, ostenderem. Vis Origenem in Latinum vertere? Habes multas Homilias ejus & Tomos, in quibus moralis tractatur locus, & Scripturarum panduntur obscura. Hæc interpretare: hæc rogantibus tribue. Quid primus labor tuus incipit ab infamia? Cur translaturus hæretica, in defensionem eorum præmittis quasi Martyris librum, & id Romanis auribus ingeris, quod translatum totus orbis expavit? Aut certe si ideo interpretaris, ut eum hæreticum arguas, nihil de Græco mutes, & hoc ipsum præfatione testare, quod prudentissime Papa Anastasius in Epistola, quam contra te scribit ad Episcopum Joannem, suo sermone complexus est, me liberans, qui id feci, & te arguens, qui facere noluisti. Ac ne forsitan hoc quoque neges, subjeci [a] exemplum ejus: ut si non vis audire fratrem monentem, audias Episcopum * condemnantem.

Anastasii Epistola ad Joannem Jerosol.

* al. *calumniantem*.

15. Dicis te non esse defensorem, neque assertorem Origenis: jam nunc tibi proferam librum tuum, de quo in famosa illa præfatiuncula præclari operis tuis his verbis loqueris: Cujus di„ versitatis caussam plenius tibi in Apolo„ getico, quem Pamphilus in libris suis „ scripsit, edidimus, brevissimo libello „ superaddito, in quo evidentibus, ut „ arbitror, probamentis, corruptos esse „ in quamplurimis ab hæreticis & ma„ levolis libros ejus ostendimus, & præ„ cipue istos, quos nunc exigis ut inter„ preter, id est, περὶ Ἀρχῶν. Non tibi suffecerat Eusebii, vel certe, ut tu vis, Pamphili pro Origene defensio, nisi quod ab illis minus dictum putabas, tu quasi sapientior & doctior adderes? Longum est, si velim totum librum tuum huic operi inserere, & propositis capitulis ad singula respondere, quid in his vitiorum sermo habeat, quid mendaciorum assertio, quid inconsequens textus ipse verborum. Unde laciniosæ disputationis fastidia fugiens, & in arctum verba compingens, tantum sensibus respondebo. Statim de portu egrediens, navem impegit. Referens enim de Apologia Pamphili Martyris (quam nos Eusebii, Arianorum principis, probavimus) de qua dixerat, prout potuimus, vel res poposcit, Latino ser„ mone digessimus, intulit, Illud est, „ quod, desideriorum vir, Macari, te ad„ monitum volo, ut scias hanc quidem „ fidei regulam, quam de libris ejus su„ pra exposuimus esse talem, quæ & am„ plectenda & tenenda sit. In omnibus „ enim his catholicum inesse sensum evi„ denter probatur. Quamvis de Eusebii libro multa subtraxerit, & in bonam partem de Filio, & Spiritu Sancto nisus sit commutare; tamen multa in illo scandala reperiuntur, & apertissimæ blasphemiæ, quæ iste sua negare non poterit, catholica esse pronuncians. Dicit Eusebius, immo (ut tu vis) Pamphilus, in isto volumine, [b] Filium Patris ministrum: Spiritum Sanctum non de eadem Patris Filiique substantia: animas hominum lapsas esse de cælo: & in hoc quod sumus de Angelis commutati, in restitutione omnium æquales & Angelos, & dæmones, & homines fore; & multa alia tam impia, & nefaria, quæ etiam replicare sit criminis. Quid faciet assertor Origenis, & interpres Pamphili? Si in his, quæ emendavit, tanta blasphemia est, in illis, quæ ab hæreticis falsata confingit, quanta sacrilegia continentur? Cujus opinionis caussam hanc suspicatur, quod vir neque stultus, neque insanus dicere sibi repugnantia non potuerit. Et ne forsitan putaremus diversis eum varia scripsisse temporibus, & pro ætatibus edidisse contraria, addidit: Quid facimus, „ quod interdum in eisdem locis, atque, ut „ ita dixerim, in consequenti pene capi„ te sententia contrarii sensus invenitur „ inserta? Numquid in eodem opere ejus„ dem libri, & interdum, ut diximus, „ statim in consequenti capitulo, oblitus „ sui esse potuit? Verbi gratia, ut qui „ superius dixerat, nusquam inveniri in „ omni Scriptura, ubi Spiritus Sanctus „ factus, vel creatus esse diceretur, con„ tinuo subjiceret, inter cæteras creatu„ ras factum esse Spiritum Sanctum? Aut „ iterum, qui Patrem & Filium unius „ substantiæ, quod Græce ὁμοούσιον dici„ tur, designavit: in consequentibus sta„ tim capitulis alterius esse substantiæ, „ & creatum poterat dicere eum, quem „ paulo ante de ipsa natura Dei Patris „ pronuntiaverat natum?

Ruffin. Origenis defensor probatur.

Eusebius Arianorum princeps.

Ruffini Præfatio in Apologiam Pamphili pro Origene.

16. Hæc ipsius verba sunt, negare non

[a] Hanc Epistolam infra suo loco adnectimus ad Hieronymi mentem, qui illam a se descriptam Ruffino ingerit.

[b] Veteres editi *Filii & Patris ministrum Spiritum Sanctum*. Forte scriptum pridem fuit, *Filium Patris ministrum, Filii Spiritum Sanctum, non de eadem &c.* Hieronymus paulo supra: *Origenis hæc maxime hæretica: Dei Filium creaturam, Spiritum Sanctum ministrum &c.*

„ non potest. Nolo dicas: Verbi caussa, „ ut qui superius dixerat; sed ipsum librum nomina, ubi prius bene dixerit, & postea male: ubi Spiritum Sanctum, & Filium de Dei Patris scribens esse substantia, statim in consequentibus asseruerit creaturas. Nescisne me Origenis habere omnia? legisse quamplurima?

* Persius Satyra 3.

* *Ad populum phaleras, ego te intus,*
& in cute novi.

Vir doctissimus Eusebius (doctissimum dixi, non catholicum, ne more solito mihi, & in hoc calumniam struas) per sex volumina nihil aliud agit, nisi ut Origenem suæ ostendat fidei, id est, Arianæ perfidiæ. Et multa ponit exempla, & hoc constanter probat. Tibi ergo in quo somnio Alexandrini carceris revelatum est, ut quæ ille vera profitetur, falsata confingas? Sed forsitan hic, ut Arianus, ab hæreticis addita, in occasionem sui traxit erroris, ne solus male sensisse contra Ecclesiam putaretur. Quid respondebis pro Didymo, qui certe in Trinitate catholicus est? Cujus etiam nos de Spiritu Sancto * librum in Latinam linguam vertimus. Certe hic in his, quæ ab hæreticis in Origenis operibus addita sunt, consentire non potuit; & in ipsis περὶ Ἀρχῶν, quos tu interpretatus es libris, breves dictavit Commentariolos, quibus non negaret ab Origene scripta, quæ scripta sunt: sed nos simplices homines non posse intelligere, quæ dicuntur: & quo sensu in bonam partem accipi debeant, persuadere conatur. Hoc dumtaxat de Filio, & Spiritu Sancto. Cæterum in aliis dogmatibus & Eusebius, & Didymus apertissime in Origenis scita concedunt, & quod omnes Ecclesiæ reprobant, catholice & pie dictum esse defendunt.

* Habes sup. pag. 107.

Eusebius & Didymus in Origenis scita concedunt.

Ruffinus de adulteratione librorum Origenis.

17. Videamus tamen, quibus argumentis probare nitatur, Origenis ab hæreticis scripta vitiata. Clemens, inquit, Apostolorum discipulus, qui Ro„ manæ Ecclesiæ post Apostolos Episco„ pus & Martyr fuit, libros edidit, qui „ appellantur ἀναγνωρισμός, id est, *reco„ gnitio*, in quibus quum ex persona Pe„ tri Apostoli doctrina, quasi vere Apo„ stolica in quamplurimis exponatur: [a] in „ aliquibus ita Eunomii dogma inseritur, „ ut nihil aliud quam ipse Eunomius di„ sputare credatur, Filium Dei creatum „ de nullis extantibus asseverans. Et post „ alia, quæ prolixum est, scribere: Quid „ quæso, ait, de his sentiendum est, [b] „ quod Apostolicus vir hæretica scripse„ rit? An id potius credendum, quod „ perversi homines ad assertionem dogma„ tum suorum sub virorum sanctorum „ nomine, tamquam facilius credenda, „ interseruerint ea, quæ illi nec sensisse, „ nec scripsisse credendi sunt? Clementem quoque Alexandrinæ Ecclesiæ Presbyterum, virum catholicum, scribit in libris suis interdum Dei Filium dicere creatum: & Dionysium Alexandrinæ urbis Episcopum, virum eruditissimum, contra Sabellium quattuor voluminibus disputantem, in Arianum dogma delabi. Et sub his exemplis illud agit, ut non Ecclesiasticos, & catholicos viros male sensisse, sed ab hæreticis eorum scripta corrupta esse testetur, & concludat ad extremum, di„ cens: De Origene quoque, in quo si„ militer, ut in his quos supra diximus, „ quædam diversitas invenitur, istud non „ sufficiat sentire, quod de præjudicatis „ jam catholicis sentitur, vel intelligitur „ viris, ne similis caussæ, similis sufficiat excusatio. Si conceditur, ut quidquid in libris [c] noxium reperitur, ab aliis corruptum sit, * nihil eorum erit, quorum fertur nominibus; sed his deputabitur, a quibus dicitur esse vitiatum. Quamquam & illorum non erit, quorum incerta sunt nomina: atque ita fiet, ut dum omnium omnia sunt, nihil alicujus sit. Hac defensionis perturbatione nec Marcion, nec Manichæus, nec Arius, nec Eunomius accusari poterunt: quia quidquid nos ab his impie dictum objecerimus, discipuli respondebunt, non a magistris suis ita * editum, sed ab inimicis esse violatum. Hoc genere & iste ipse tuus liber, tuus non erit, sed forsitan meus. Et meus liber, quo tibi accusatus respondeo, si in illo aliquid reprehenderis, non erit meus, sed tuus, a quo reprehenditur. Et dum omnia ad hæreticos refers, quid Ecclesiasticis tribues, quibus proprium nihil relinquis? Et quomodo, inquies, in libris eorum vitiosa nonnulla sunt? Si me caussas vitiorum nescire respondero, non statim illos hæreticos judicabo. Fieri enim potest, ut vel simpliciter erraverint, vel

Clemens & Dionysius Alexandrini.

* al. id si ita est nihil &c.

Heretici insigniores

* al. dictum

[a] Hac etiam de caussa, *Clementis Recognitiones*, jam inde ab Eusebio suppositionis ab omnibus postulantur. Ruffinus Latine vertit.

[b] Additur in Ruffini editionibus, *immo pene Apostolus.*

[c] Nos ita ex ingenio reposuimus *noxium*, cum in editis libris omnibus nullo sensu hactenus obtinuisset *omnium*.

vel alio ſenſu ſcripſerint, vel a librariis imperitis eorum paulatim ſcripta corrupta ſint. Vel certe antequam in Alexandria quaſi dæmonium meridianum Arius naſceretur, innocenter quædam, & minus caute loquuti ſunt, & quæ non poſſint perverſorum hominum calumniam declinare. Objiciuntur Origeni crimina, & tu non illum defendis, ſed alios accuſas; nec crimen renuis, ſed criminoſorum turbam requiris. Si tibi diceretur, quos habet Origenes in hæreſi ſocios, recte iſta proferres. Nunc a te quæritur, hæc quæ in Origenis libris ſcripta reperiuntur, bona ſint an mala? Taces, & pro his alia loqueris. Clemens hoc ait: Dionyſius in iſto errore deprehenditur: * Athanaſius Epiſcopus ſic Dionyſii defendit errorem: Apoſtolorum ſcripta ſimiliter depravata ſunt; quomodo & nunc ab aliis tibi hæreſeos crimen impingitur, & tu pro te taces, & pro me confiteris. Ego neminem accuſo, pro me tantum reſpondiſſe contentus. Non ſum quod arguis: ſi tu es quod accuſaris, ipſe videris. Nec abſolutio mea me, nec reatus te, aut innocentem, aut obnoxium crimini probabunt.

Quædam minus caute dicta ante Arianam hæreſim.

* al. Anaſtaſius.

18. Præmiſſa falſatione ab hæreticis Apoſtolorum, & utriuſque Clementis, atque Dionyſii, venit ad Origenem, & his verbis loquitur: Ipſius hoc conque„ rentis, & deplorantis ſcriptis ac voci„ bus probavimus. Quid enim ipſe quum „ adhuc in carne [a] vivens, ſentiens, vi„ denſque perpeſſus ſit de librorum ſuo„ rum, vel ſermonum corruptionibus, „ vel adulterinis editionibus, ex ipſius „ Epiſtola, quam ſcribit ad quoſdam ca„ ros ſuos Alexandriam, evidenter doce„ tur. Statimque exemplum ſubjungit Epiſtolæ; & qui falſitatem ſcriptorum Origenis hæreticis imputat, ipſe incipit a falſitate: non ita interpretans ut habetur in Græco, nec id Latinis inſinuans, quod ipſe in ſuis literis profitetur. Quumque illa Epiſtola tota Demetrium Alexandrinæ urbis Pontificem laceret, & in totius orbis Epiſcopos & Clericos invehatur, & fruſtra ab Eccleſiis excommunicatum eſſe ſe dicat, nec velle in maledictis referre vicem, ne ſcilicet maledicus videatur eſſe homo, qui intantum cautus ſit ad maledicendum, ut ne diabolo, quidem audeat maledicere; unde & Candido Valentiniani dogmatis ſectatori, calumniandi ſe occa-

Epiſtola Origenis ad amicos Alexandriæ.

A ſionem dederit, quod diabolum ſalvandæ dixerit eſſe naturæ: hic diſſimulato argumento Epiſtolæ, fingit pro Origene, quod ille non loquitur. Unde Epiſtolæ ipſius partem paululum ex ſuperioribus transtuli, & his junxi, quæ ab ipſo commatice doloſeque tranſlata ſunt, ut quo conſilio ſuperiora tacuerit, ipſe lector agnoſcat. Contra Sacerdotes ergo Eccleſiæ generaliter diſputans, a quibus indignus communione ejus fuerat judicatus, hæc intulit: Quid neceſ-

B „ ſe eſt de Prophetarum ſermonibus dicere, quibus ſæpiſſime paſtoribus, & majoribus natu, & Sacerdotibus, ac Principibus populi comminantur, & arguunt eos? Quæ abſque nobis de ſanctis Scripturis elicere poteſtis, & liquido pervidere, quod forſitan hoc tempus ſit, de quo dicitur: *Nolite credere amicis, nec ſperetis in principibus*. Et nunc impleatur vaticinium: *Duces populi mei*

Origenianæ Epiſtolæ prior pars.

Mich. 7. 5.

Jerem. 4. 21. 22.

C „ *me neſcierunt, filii ſtulti ſunt, & non ſunt ſapientes. Sapientes ſunt, ut faciant mala, bene autem facere neſciunt*; quorum magis miſereri, quam eos odiſſe debemus, & orare pro illis, quam eis maledicere. Ad benedicendum enim, & non ad maledicendum creati ſumus. Unde & Michael quum adverſus diabolum diſputaret de Moyſi corpore, ne tanto quidem malo auſus eſt judicium inferre blaſphemiæ, ſed dixit: *Increpet*

D „ *tibi Dominus*. Cui quid ſimile etiam in Zacharia legimus: *Increpet tibi Dominus, diabole: & increpet Dominus in te, qui elegit Jeruſalem*. Itaque & nos cupimus increpari a Domino eos, qui nolunt cum humilitate a proximis increpari. Dicente autem Michaele: *Increpet tibi Dominus, diabole*; & Zacharia ſimiliter: utrum increpet, an non increpet Deus diabolum, ipſe viderit. Et ſi increpat, quomodo increpet, ipſe agnoſcat. Et poſt multa, quæ prolixum eſt ſcribe-

Judæ 9.

Zach. 3. 2.

E „ re, addit: Nos hoc ſentimus, quod ejicientur de regno cælorum, non ſolum qui grandia peccaverunt, verbi gratia, fornicatores, & adulteri, & maſculorum concubitores, & fures, ſed & qui minora deliquerunt, ex eo quod ſcriptum eſt: *Neque ebrioſi, neque maledici regnum Dei poſſidebunt*: & tam in bonitate, quam in ſeveritate Dei eſſe menſuram. Unde cuncta nitimur agere conſilio: in vini quoque potu, & in moderatione ſermonis, ut nulli audeamus maledicere. Ergo quum propter „ Dei

1. Cor. 6. 10.

a In Ruffini editionibus *in carne eſſet vivens*. In codice autem Collegii Romani verbum *ſentiens*, quod ſubſequitur non habetur.

„ Dei timorem caveamus in quempiam maledicta conferre, recordantes illius dicti, *Non fuit ausus judicium inferre blasphemiæ*, quod dicitur de Michaele contra diabolum: & in alio loco: *Dominationes quidem reprobant, glorias autem blasphemant*: quidam eorum qui libenter contentiones reperiunt, adscribunt nobis & nostræ doctrinæ blasphemiam, super qua ipsi viderint, quomodo illud audiant: *Neque ebriosi, neque maledici regnum Dei possidebunt*: licet patrem malitiæ & perditionis eorum, qui de regno Dei ejicientur, dicant posse salvari, quod ne mente quidem quis captus, dicere potest. Cætera quidem ex eadem Epistola transtulit pro hoc, quod in fine verborum Origenis interpretati sumus: „ Ergo quum propter timorem Dei caveamus in quempiam maledicta conferre, & reliqua: iste fraudulenter amputatis superioribus, ex quibus inferiora dependent, sic cepit transferre Epistolam, quasi hoc sensu superius esset [a] exordium, & ait, „ Quidam eorum qui libenter habent criminari proximos suos, adscribunt nobis & doctrinæ nostræ crimen blasphemiæ, quod a nobis nusquam audierunt: de quo ipsi viderint, nolentes observare mandatum illud quod dicit: *Quia maledici regnum Dei non possidebunt*; dicentes asserere me patrem malitiæ & perditionis eorum qui de regno Dei ejiciuntur; id est, diabolum esse salvandum: quod ne aliquis quidem mente motus, & manifeste insaniens dicere potest.

19. Conferte Origenis verba, quæ supra ad verbum transtuli, his quæ ab isto non versa sunt, sed eversa, & quantam inter se non solum verborum, sed & sensuum habeant dissonantiam, perspicietis. Obsecro ne molesta sit vobis prolixior interpretatio. Idcirco enim omnia vertimus, ut quo consilio superiora tacuerit, probaremus. Habetur Dialogus apud Græcos Origenis, & Candidi Valentinianæ hæreseos defensoris, in quo duos Andabatas digladiantes inter se spectasse me fateor. Dicit Candidus Filium de Patris esse substantia, errans in eo quod [b] προβολὴν id est, *prolationem* asserit. E regione. Origenes juxta Arium & Eunomium repugnat, eum vel prolatum esse, vel natum, ne Deus Pater dividatur in partes: sed dicit sublimem & excellentissimam creaturam voluntate exstitisse Patris, sicut & cæteras creaturas. Rursus ad secundam veniunt quæstionem. Asserit Candidus diabolum pessimæ esse naturæ, & quæ salvari numquam possit. Contra hoc recte Origenes respondit, non eum perituræ esse substantiæ, sed voluntate propria corruisse, & posse salvari. Hoc Candidus vertit in calumniam, quasi Origenes dixerit, diaboli naturam esse salvandam: quod ille falso objecerat, hic refutat. Et intelligimus in hoc tantum dialogo ab Origene argui hæreticam falsitatem, & non in cæteris libris, de quibus numquam quæstio fuit. Alioqui si omnia quæ hæretica sunt, non erunt Origenis, sed hæreticorum: omnes autem propemodum illius tomi his erroribus pleni sunt, nihil Origenis erit, sed eorum, quorum ignoramus vocabula. Non ei sufficit Græcos & antiquos calumniari, de quibus pro vetustate temporum & longinquitate regionum habet licentiam quidquid voluerit mentiendi; venit ad Latinos, & primum ponit [c] Hilarium Confessorem, quod post Ariminensem Synodum liber il-

Dialogus Candidi Origenis.

[a] Victorius maluit, *quasi hoc sensus esset exordium*, id est, quasi inde sensus inciperet, cum superius incepisset.

[b] Verba, *idest prolationem* non habentur apud Victorium, qui in eo certe fallitur, quod arbitratur *προβολὴν excellentiam* significare, sive ἐξοχὴν, ideoque errare Candidum, quod Patrem excellentiorem Filio diceret. Immo vero προβολὴ, *productio* est, quo sensu sæpe apud Ecclesiasticos veteres, & præcipue Irenæum occurrit; in eoque Candidus blasphemabat, quod cum Valentino προβολὴν, productionem ejusmodi asserebat, qua procreatus ab Æonibus Jesus esset. Nimirum hoc intellectu, Filium *prolationem* comminiscebatur, & *prolatitium Verbum* prædicabat, *ne Deo Patri esset ejusmodi Verbum Filius, cujusmodi per insitam nobis loquendi naturam verbum omne profertur in vocem*, quemadmodum testatur S. Hilarius lib. de Synodis num. 40. Vide in hanc rem S. quoque Epiphanium hæresi 31. Hunc porro sensum damnat Sirmiensis Consilii canon 8. tum Romana Synodus sub Damaso an. 378. quin & Ariani ipsi vocabulum, tametsi dolo malo fecerint, merito repudiarunt. Sed Tertullianus contra Praxeam cap. 8. damnata Valentini intelligentia, vocis usum defendit. *Deum Filium*, inquit, *agnosco*; tum, *Hoc si quis putaverit me προβολὴν aliquam introducere, hoc est prolationem rei alterius ex altera, quod fecit Valentinus, Æonem de Æone producens: primo quidem dicam, Non ideo non utatur & veritas vocabulo isto, & re ac sensu ejus, quia & hæresis utitur? Immo hæresis potius ex veritate accepit, quod ad mendacium suum strueret.* Certe προβολὴν Verbi productionem appellare nihil prohibet, & a S. Gregorio Nazanzeno, aliisque Patribus Verbi προβολεὺς Pater nuncupatur.

[c] Recole totam hanc de Hilario, ejusque falsato libello fabulam apud Ruffinum in libro de Adulteratione librorum Origenis, ubi rem fusius narrat. Hieronymus heic a Ruffino confictam reclamat, sed si tantisper consideremus, unde originem traxerit fabula, erroris potius, quam malæ fidei postulandus erit Presbyter Aquilejensis. Puta, librum a Ruffino memoratum, eum, esse, quo Seleuciensis, atque Ariminensis Synodi historiam Hilarius complexus fuerat, cumque

illius falsatus ab hæreticis sit. Et ob A hanc caussam quum in Concilio Episcoporum ei quæstio moveretur, proferri librum de domo sua jusserit: qui, nesciente se, in scriniis suis hæreticus tenebatur. Quumque prolatus fuisset, & ab omnibus hæreticus judicatus, auctor libri excommunicatus, de Concilii conventione discesserit. Et tantæ auctoritatis se putat, ut quum hoc familiaribus suis narrat somnium, nemo ei contra Confessorem ista simulanti B audeat contradicere. Responde quæso, Synodus, a qua excommunicatus est, in qua urbe fuit? Dic Episcoporum vocabula: profer sententias subscriptionum, vel diversitatem, vel consonantiam. Doce qui eo anno Consules fuerint, quis Imperator hanc Synodum jusserit congregari: Galliæ ne tantum Episcopi fuerint, an & Italiæ, & Hispaniæ: certe quam ob caussam Synodus congregata sit. Nihil horum no- C minas, sed virum eloquentissimum, & contra Arianos Latini sermonis tubam, ut Origenem defendas, excommunicatum a Synodo criminaris. Sed Confessoris calumnia utquumque toleranda est. Transit ad inclytum Martyrem Cyprianum, & dicit Tertulliani librum, cui titulus est, *de Trinitate*, sub nomine ejus Constantinopoli a Macedonianæ partis hæreticis lectitari. In quo crimine mentitur duo. Nam nec [a] Tertulliani D liber est, nec Cypriani dicitur, sed Novatiani, cujus & inscribitur titulo: & auctoris eloquium, stili proprietas demonstrat.

Liber Novatiani de Trinitate.

20. Et superfluum puto apertas ineptias confutare, quum mihi mea ingeratur fabella, [b] a Synodo videlicet, & sub nomine cujusdam amici Damasi Romanæ urbis Episcopi ego petar, cui ille Ecclesiasticas Epistolas dictandas tradidit, & Apollinariorum versutiæ E describantur, quod Athanasii librum ubi *Dominicus homo* scriptus est, ad legendum acceptum, ita corruperint, ut in litura id quod raserint, rursus scriberent, ut scilicet non ab illis falsatum, sed a me additum putaretur. Quæso te, amice carissime, ut in Ecclesiasticis tractatibus, ubi de veritate dogmatum quæritur, & de salute animarum nostrarum, majorum flagitatur auctoritas, hujuscemodi deliramenta dimittas, & prandiorum cœnarumque fabulas pro argumento non teneas verita- B tis. Fieri enim potest, ut etiam si a me verum audisti, alius qui hujus rei ignarus est, dicat a te esse compositum: & quasi mimum [c] Philistionis, vel Lentuli, ac Marulli stropham eleganti sermone confictam.

Fabella de Hieronymo.

21. Quo non perveniat semel effrenata temeritas? Post excommunicationem Hilarii, post Cypriani ψευδεπίγραφον hæreseos librum, post Athanasii, me dormitante, lituram, simul & inscriptio- C nem, erupit aliquando contra Papam Epiphanium, & dolorem pectoris sui, quod eum in Epistola quam ad Joannem Episcopum scripserat, hæreticum arguit, in Apologia pro Origene digerit, & his se sermonibus consolatur. „Quin potius aperienda est hoc in loco „veritas latens. Non enim possibile est, „tam iniquo judicio uti quemquam ho- „minum, ut de caussa æquali non æ- „qualiter sentiat. Sed quod auctores ob- D „trectatorum ejus hi sunt, qui vel in „Ecclesia disputare latius solent, vel „etiam libros scribere, qui totum de „Origene vel loquuntur, vel scribunt. „Ne ergo plures ipsorum furta cogno- „scant, quæ utique si ingrati in magi- „strum non essent, nequaquam crimino- „sa viderentur, simpliciores quosque ab „ejus lectione deterrent. Denique qui- „dam ex ipsis, qui se velut evangeli- „zandi necessitatem per omnes gentes E „& per omnes linguas habere putat, „de Origene male loquendi, sex millia „librorum ejus se legisse, quam pluri- ma

De S. Epiphanio querela,

jam tum temporis falsatum at corruptum ab Arianis. Notum porro est omnibus alia ex parte quod cum Mediolani congressum habuisset Hilarius cum Auxentio, atque hic se Catholicum vaferrime simulasset, considentibus fere decem Episcopis, & Quæstore, & Magistro, Valentinianus jusserit Hilarium, Mediolano cedere, & Auxentii communioni ipse se junxerit. Hæc cum auditu accepisset Ruffinus: putaverit ex animo, non truncatum Hilarii librum, sed erroribus hæreticorum opera deformatum, & ob illos errores, auctorem libri Hilarium exsilio mulctatum.

a Hæc videtur OEcumenica Synodus anni 382. sub Damaso Romæ habita. Porro fabulam depravati Athanasiani libri non accusat Hieronymus falsi, sed tantum inter ea amandat, quæ seriæ disputationi non faciunt. De *Dominici* autem *hominis* appellatione ad Christum significandum, quam alii e veteribus reprobarent, alii tuerentur, multa ad librum Didymi de Spiritu Sancto congessimus n. 51. not. *b*. quam vide, si lubet.

b Haud exstat Novatiani liber, qui tamen ab ipso Hieronymo in Catalog. cap. 70. Tertullianici operis de Trinitate ἐπιτομὴ dicitur, *quod plerique nescientes Cypriani existimant*. Confer quæ in eum locum adnotamus.

c Philistionis meminit S. Epiphan. hæres. 36. Gnostic. n. 1. Lentuli Tertullianus de Pallio cap. 4. Marulli dictum illud exstat sane festivum ad parasitum gulosum, *Tu Hectorem imitaris, ab illio numquam recedis*, Tres autem una commemorat Marius Mercator in Commonit. *Unus Philistion, unus Latinorum Lentulus, unus tibi Marullus comparandus*.

„ ma fratrum multitudine audiente, confessus est. Qui si utique (ut ipse dicere solet) pro cognoscendis ejus malis legebat, sufficere poterant decem libri ad cognoscendum, aut viginti certe, aut ut plurimum triginta. [a] Sex millia autem librorum legere, non jam est errores ac mala velle cognoscere, sed totam pene vitam disciplinis ejus ac studiis dedere. Quomodo ergo iste merito audiendus est, quum eos culpat, qui instructionis suæ caussa perpauca ejus (salva fidei regula atque integra pietate) legerunt?

22. Qui sunt isti, qui in Ecclesia disputare latius solent? qui libros scribere? qui totum de Origene loquuntur & scribunt? qui dum sua nolunt furta cognosci, & ingrati sunt in magistrum, idcirco simplices ab illius lectione deterrent? Nominatim debes dicere, & ipsos homines denotare. Ergo beati Episcopi Anastasius, & Theophilus, & * Venerius, & Chromatius, & omnis tam orientis quam occidentis Catholicorum [b] Synodus, qui pari sententia, quia pari & spiritu, illum hæreticum denuntiant populis, fures librorum illius judicandi sunt: & quando in Ecclesiis prædicant, non Scripturarum mysteria, sed Origenis furta commemorant? Non tibi sufficit passim contra omnes detrectatio, nisi specialiter contra beatum & insignem Ecclesiæ Sacerdotem stili tui lanceam dirigas? Quis est ille, qui velut necessitatem evangelizandi per omnes gentes, & per omnes linguas habere se putat, de Origene male loquendi? qui sex millia librorum ejus se legisse, quam plurima fratrum multitudine audiente, confessus est? In qua multitudine & caterva fratrum tu quoque medius eras, quando ille in sua Epistola queritur, pro Origenis hæresi nefaria a te dogmata esse prolata? Crimini ei dandum est quare Græcam, Syram, & Hebræam & Ægyptiacam linguam, ex parte & Latinam noverit? Ergo & Apostoli & Apostolici viri, qui linguis loquebantur, in crimine sunt & me trilinguem, [c] bilinguis ipse ridebis? De sex millibus autem librorum, quos ab eo lectos esse confingis, qui credet aut te verum dicere, aut illum potuisse mentiri? Si enim Origenes sex millia scripsisset librorum, potuerat fieri ut vir * eruditissimus, & ab infantia sacris Literis institutus, pro curiositate & scientia legisset aliena. Quod vero ille non scripsit, quomodo iste legere potuit? Numera indices librorum ejus qui in tertio volumine Eusebii, in quo scripsit vitam Pamphili, continentur: & non dico sex millia, sed tertiam partem non reperies. Habemus Epistolam supradicti Pontificis, in qua huic calumniæ tuæ, dum adhuc esses in oriente, respondet: & apertissimum mendacium libera veritatis fronte confutat.

* Mediolani. * Aquilejæ.

Epiphanius quinque linguas noverat.

* al. eru-tus.

Indices librorum Origenis in tertio Eusebii volumine.

23. Post hæc & tanta audes in Apologia tua dicere, te non esse defensorem Origenis, neque assertorem illius, pro cujus defensione Pamphilus & Eusebius tibi parum dixisse sunt visi. Adversum quæ volumina (si Dominus vitæ hujus dederit spatium) alias respondere conabor. Nunc tantum tuis assertionibus obviasse sufficiat, & hoc breviter prudentem instruxisse lectorem, me istum librum qui sub nomine Pamphili ferebatur, vidisse primum scriptum in codice tuo, & quia non erat mihi curæ quid pro hæretico diceretur, sic semper habuisse, quasi diversum esset opus Pamphili & Eusebii: postea vero quæstione mota, scriptis eorum respondere voluisse, & ob hanc caussam legisse, quid pro Origene unusquisque sentiret, perspicueque deprehendisse, quod primus liber sex voluminum Eusebii ipse esset, qui unus sub nomine Pamphili a te editus est, tam Græce quam Latine, immutatis dumtaxat sensibus de Filio & Spiritu Sancto, qui apertam blasphemiam præferebant. Unde etiam ante annos ferme decem quum Dexter amicus meus, qui Præfecturam administravit Prætorii, me rogasset, ut Auctorum nostræ religionis ei indicem texerem, inter cæteros tractatores posui & hunc librum a Pamphilo editum, ita putans esse, ut a te & tuis discipulis fuerat divulgatum. Sed quum ipse dicat Eusebius Pamphilum

Habebat in animo scribere contra Pamphili Apolog.

Lib. de Viris illustr. ad Dextrum.

[a] Vid. supra num. 13. notam *b*.

[b] Refertur a Labbæo t. 5. Concilior. pag. 658. universa Occidentalium Synodus, quæ *accepit, & probavit Alexandrinorum Ecclesiæ sententiam in impium* (Origenem) *latam*, ut loquitur Theophilus in sermone quem Justinianus Imperator laudat. Vide Theophyli Synodicam, tresque alias, quæ illam subsequuntur epistolas, a nobis editas tom. 1. sub numer. 92. & sequentibus.

[c] Videtur Victorio Hieronymus ludere in bilinguis nomine, ut obtrectatorem potius notet, quam duarum linguarum peritum scientia. Hier. infra lib. 3. *Tu bilinguis, qui tantam habes Græci Latinique sermonis scientiam, ut & Græci te Latinum, & Latini te Græcum putent.*

lum nihil ſcripſiſſe, exceptis brevibus Epiſtolis ad amicos: & primus liber ſex voluminum illius, eadem & eisdem verbis contineat, quæ ſub nomine Pamphili a te ficta ſunt, perſpicuum eſt te idcirco librum hunc diſſeminare voluiſſe, ut ſub perſona Martyris hæreſim introduceres. Quumque de hoc ipſo libro quem Pamphili ſimulas, multa perverteris, & aliter in Græco, aliter in Latino ſit, fraudem tuam errori meo imputare non debes. Credidi enim ejus eſſe librum, quem titulus præferebat, ſicut περὶ Ἀρχῶν, & multa alia Origenis opera, plurimorumque Græciæ tractatorum, quæ aut ante non legi, aut nunc compellor legere, quæſtione hæreſeos ſuſcitata, ut ſciam quæ vitare debeam, quæ probare. Unde & in adoleſcentia Homilias tantum ejus quas loquebatur ad populum, in quibus non tanta ſcandala tenebantur, ſimpliciter rogantibus tranſtuli, nullis præjudicans ex his quæ probantur, illa ſuſcipere quæ manifeſte hæretica ſunt. Certe (ut compendium longi ſermonis faciam) ſicut ego oſtendo, me ab his accepiſſe librum qui de tuo codice tranſcripſerunt: ſic tu doce a quo exemplar acceperis, ut qui auctorem libri dare alium non potuerit, ipſe falſitatis reus teneatur. *Bonus homo de bono cordis theſauro profert illa quæ bona ſunt*: atque ex pomorum dulcedine generoſi ſeminis arbor agnoſcitur.

[Margin: Tranſtulit Homilias Origenis in adoleſcentia.]

[Margin: Matt. 12. 35.]

24. Scribit frater Euſebius ſe apud Afros Epiſcopos, qui propter Eccleſiaſticas cauſſas ad Comitatum venerant, Epiſtolam quaſi meo ſcriptam nomine repeiſſe, in qua agerem pœnitentiam, & me ab Hebræis in adoleſcentia inductum eſſe teſtarer, ut Hebræa volumina in Latinum verterem, in quibus nulla ſit veritas. Quod audiens obſtupui. Et quia *in ore duorum vel trium ſtat omne verbum*, unique teſti, nec Catoni creditum eſt, idipſum multorum me ex Urbe fratrum ſcripta docuerunt, ſciſcitantium, an ita ſe haberet, & a quo ipſa Epiſtola diſſeminata eſſet in vulgus lacrymabiliter indicantium. Qui hoc auſus eſt facere, quid aliud non audeat? Bene, quod malitia non habet tantas vires, quantos conatus. Perierat innocentia, ſi ſemper nequitiæ juncta eſſet potentia, & totum quidquid cupit calu-

[Margin: Epiſtola ſuppoſita Hieronymo.]

[Margin: Deut. 17. 6. Matth. 18. 16. & 2. Cor. 13. 1.]

A mnia, prævaleret. Stilum meum, qualiſquumque eſt, & formam eloquii vir diſertiſſimus exprimere non potuit: ſed inter ipſas præſtigias, & alterius perſonam, qua ſe fraudulenter induerat, quis eſſet oſtendit. Ergo ille qui Epiſtolam ſub nomine meo pœnitentiæ finxerat, quod male Hebræa volumina tranſtuliſſem, objicere dicitur, me in Septuaginta condemnationem Scripturas ſanctas interpretatum, ut ſive falſa ſunt, ſive vera quæ

B tranſtuli, in crimine maneam; dum aut in novo opere fateor me erraſſe, aut recens editio veteris condemnatio * ſit. Miror quomodo in eadem Epiſtola homicidam, & adulterum, & ſacrilegum, & parricidam me eſſe non dixerit, & quidquid poteſt tacita mentis cogitatio intra ſe turpitudinis volvere. Gratias ei debeo agere, quod quum tanta ſilva ſit criminum, unum mihi erroris vel falſitatis crimen objecerit. Ego ne contra Sep-

[Margin: * al. fit.]

C tuaginta interpretes aliquid ſum loquutus, quos ante annos plurimos diligentiſſime emendatos, meæ linguæ ſtudioſis dedi, quos quotidie in conventu fratrum ediſſero, quorum Pſalmos jugi meditatione decanto? Tam ſtultus eram, ut quod in pueritia didici, ſenex obliviſci vellem? Univerſi tractatus mei horum teſtimoniis texti ſunt. Commentarii in duodecim Prophetas, & meam & Septuaginta Editionem ediſſerunt. O labores homi-

D num, ſemper incerti: o mortalium ſtudia contrarios interdum fines habentia. Unde me putabam bene mereri de Latinis meis, & noſtrorum ad diſcendum animos concitare, [a] quod etiam Græci verſum de Latino poſt tantos interpretes non faſtidiunt, inde in culpam vocor, & nauſeanti ſtomacho cibos ingero. Et quid in homine tutum ſit, ſi innocentia criminoſa eſt? Dormiente patrefamilias inimicus homo zizania ſuperſeminavit. *Exterminavit vineam aper de ſilva, & ſin-*

[Margin: a]

[Margin: Matt. 13. 25. Pſ. 79. 14.]

E *gularis ferus depaſtus eſt eam*. Ego taceo, & literæ non meæ loquuntur contra me. Ignoro crimen, & crimen in toto orbe confiteor. *Heu mihi mater mea, ut quid me genuiſti, virum* [b] *qui judicer & diſcernar omni terræ?*

[Margin: Jerem. 15. 10. ſec. LXX.]

25. Omnes Præfatiunculæ veteris Inſtrumenti, quarum ex parte exempla ſubjeci, huic rei teſtes ſunt. Et ſuperfluum eſt, quod in illis dictum eſt,

[Margin: b Ex prologo in Geneſin.]

 ali-

a Pſalterium puto innui ex Hebræo Latine a S. Doctore redditum, atque ex Latino Græce a Sophronio vulgatum.

b Mattianæus *qui judicet, & diſcernat*: alibi *qui judicaret*: in Græco autem eſt, δικαζόμενον, καὶ διακρινόμενον πάσῃ τῇ γῇ.

aliter quam ibi dictum est, scribere. A
Incipiam igitur a Genesi cujus Prologus
„ talis est: Desiderii mei desideratas ac-
„ cepi epistolas, qui quodam præsagio
„ futurorum, cum Daniele sortitus est
„ nomen, obsecrantis ut translatum in
„ linguam Latinam de Hebræo sermone
„ Pentateuchum nostrorum auribus tra-
a „ derem. Periculosum opus certe, &
„ obtrectatorum [a] latratibus patens; qui
„ me asserunt in Septuaginta interpre-
„ tum suggillationem, nova pro veteri- B
„ bus cudere: ita ingenium, quasi vi-
„ num probantes, quum ego sæpissime
b „ testatus sim, me [b] pro virili portione
„ in tabernaculo Dei offerre quæ possim;
„ nec opes alterius, aliorum paupertate
„ fœdari. Quod ut auderem, Origenis
„ me studium provocavit, qui editioni
„ antiquæ translationem Theodotionis
c „ miscuit, asterisco ·x·., & [c] obelisco ÷,
„ id est, stella & veru, opus omne di-
„ stinguens: dum aut illuscere facit, quæ C
„ minus ante fuerant, aut superflua quæ-
„ que jugulat & confodit, maximeque
„ quæ Evangelistarum & Apostolorum
„ auctoritas promulgavit. In quibus
„ multa de veteri Testamento legimus,
„ quæ in nostris codicibus non haben-
„ tur, ut est illud: *Ex Ægypto voca-*
Osee 11. 2. „ *vi filium meum*: Et: *Quoniam Naza-*
Zach. 12.10. „ *ræus vocabitur*. Et: *Videbunt in quem*
Joan. 7. 38. „ *compunxerunt*. Et: *Flumina de ven-*
1. Cor. 2. 9. „ *tre ejus fluent aquæ vivæ*. Et: *Quæ* D
„ *nec oculus vidit, nec auris audivit,*
d „ *nec in cor hominis* [d] *ascendit, quæ præ-*
„ *paravit Deus diligentibus se*; & mul-
„ ta alia, quæ proprium σύνταγμα desi-
„ derant. Interrogemus ergo eos, ubi
„ hæc scripta sint; & quum dicere
„ non potuerint, de libris Hebræis pro-
„ feramus. Primum testimonium est
„ in Osee. Secundum in Isaia. Ter-
„ tium in Zacharia. Quartum in Pro-
„ verbiis. Quintum æque in Isaia. E
e „ Quod multi ignorantes, [e] apocrypho-
„ rum deliramenta sectantur, & Iberas
„ nænias libris authenticis præferunt.
„ Caussas erroris non est meum expo-
„ nere. Judæi prudenti factum dicunt
„ esse consilio, ne Ptolemæus unius Dei
„ cultor, apud Hebræos etiam dupli-
„ cem divinitatem deprehenderet: quod
„ maxime idcirco faciebant, quia in
„ Platonis dogma cadere videbatur.
„ Denique ubiquumque sacratum ali-
„ quid Scriptura testatur de Patre &
„ Filio & Spiritu Sancto, aut aliter
„ interpretati sunt, aut omnino tacue-
„ runt, ut & regi satisfacerent, & ar-
„ canum fidei non divulgarent. Et ne-
„ scio quis primus auctor septuaginta
„ cellulas Alexandriæ mendacio suo ex-
„ struxerit, quibus divisi eadem scripti-
„ tarint, quum Aristeas, ejusdem Pto-
„ lemæi [f] ὑπερασπιστής, & multo post f
„ tempore Josephus nihil tale retule-
„ rint; sed in una basilica congrega-
„ tos contulisse scribant, non prophe-
„ tasse. Aliud est enim vatem, aliud
„ interpretem esse. Ibi spiritus ventu-
„ ra prædicit, hic eruditio & verbo-
„ rum copia ea, quæ intelligit trans-
„ fert. Nisi forte putandus est Tullius
„ œconomicum Xenophontis, & Plato-
„ nis Protagoram, & Demosthenis pro
„ Ctesiphonte orationem afflatus rheto-
„ rico spiritu transtulisse; ut aliter de
„ eisdem libris per Septuaginta inter-
„ pretes, aliter per Apostolos Spiritus
„ Sanctus testimonia texuerit, ut quod
„ illi tacuerint, hi scriptum esse men-
„ titi sint. Quid igitur? damnamus
„ veteres? Minime. Sed post prio-
„ rum studia, in domo Domini quod
„ possumus, laboramus. Illi interpre-
„ tati sunt ante adventum Christi, &
„ quod nesciebant, dubiis protulere sen-
„ tentiis. Nos post passionem & re-
„ surrectionem ejus, non tam prophe-
„ tiam, quam historiam scribimus. Ali-
„ ter enim audita, aliter visa narran-
„ tur. Quod melius intelligimus, me-
„ lius & proferimus. Audi igitur æmu-
„ le, & obtrectator ausculta: Non
„ damno, non reprehendo Septuagin-
„ ta; sed confidenter cunctis illis Apósto-
„ los præfero. Per istorum os mihi Chri-
„ stus

a In ipsa Præfat. additur *meorum*. Sed in hac quemadmodum & subsequentibus illustrandis heic non immoramur, quod suo loco ante Scripturæ ipsos libros præstitimus.

b Duo codices, Collegii Rom. unus, alter Palatinus *pro vil*.

c Alibi *obello*. Mox pro *illuscere*, Erasmus & Victorius legerunt *illustria*, ut concinnius, puto, legerent, non ut verius. Mihi subintelligendum potius videtur verbum *illustr a* post *fuerant*, textu nihil immutato. Sic in Præfat. ad Paralip. *asteriscis*, inquit, *designans, quæ minus ante fuerant*.

d Victorius, quod alibi Hieronymus plurium numero *ascenderunt* interpretetur, ac legat, ne variarent exemplaria, hoc etiam in loco *ascenderunt*, restituit, tametsi in Græco ἀνέβη haberi non diffiteatur.

e Puta *Ascensionem Isaiæ*, & *Apocalypsin Eliæ*, ex quibus libris Gnostici expressum putabant Pauli locum ad Corinthios: *& per hanc occasionem Hispaniarum & Lusitaniæ*, ab hæreticis *deceptæ sunt mulierculæ &c.* ut ipse Hier. loquitur in cap. Isai. 64. qua etiam de caussa *Iberas nænias* heic loci vocat.

f Non spernenda veteris editionis lectio, *& non multo post tempore ipse Josephus nihil tale retulerint; sed in una basilica &c.* Vox *una* heic penes Martianæum deerat.

,, ſtus ſonat, quos ante Prophetas inter
,, ſpiritualia chariſmata poſitos lego: in
,, quibus ultimum pene gradum inter-
,, pretes tenent. Quid livore torque-
,, ris? quid imperitorum animos con-
,, tra me concitas? Sicubi tibi in tran-
,, ſlatione errare videor, interroga He-
,, bræos, diverſarum urbium magiſtros
,, conſule: quod illi habent de Chri-
,, ſto, tui codices non habent. Aliud
,, eſt, ſi contra ſe poſtea ab Apoſtolis
,, uſurpata teſtimonia probaverunt, &
,, emendatiora ſunt exemplaria Latina,
,, quam Græca: Græca, quam He-
,, bræa.

[Ex Prologo in libros Regum.]
26. In libris quoque Samuel & Malachim, quos nos Regnorum quattuor nominamus, poſt catalogum divinæ Scri-
,, pturæ hæc intuli: Quæ quum ita
,, ſe habeant, obſecro te, lector, ne la-
,, borem meum reprehenſionem exiſtimes
,, antiquorum. In tabernaculo Dei of-
,, fert unuſquiſque quod poteſt. Alii au-
,, rum & argentum & lapides pretioſos,
,, alii byſſum & purpuram & coccum
,, offerunt & hiacynthum. Nobiſcum
,, bene [a] agitur, ſi obtulerimus pelles
,, & caprarum pilos. Et tamen Apoſto-
,, lus contemtibiliora noſtra magis ne- [1. Cor. 12. 21.]
,, ceſſaria judicat. Unde & tota illa ta-
,, bernaculi pulchritudo & per ſingulas
,, ſpecies Eccleſiæ præſentis futuræque
,, diſtinctio, pellibus tegitur & ciliciis;
,, ardoremque ſolis & injuriam imbrium,
,, ea quæ viliora ſunt prohibent. Vide quanto contra Septuaginta Interpretes tumeam ſupercilio, ut illos aurum & pretioſos lapides & purpuram, me pelles & pilos caprarum in tabernaculo Dei obtuliſſe profitear?

[Ex Prolog. in Paralipomena.]
27. Ponam & aliud teſtimonium, ne nunc me rerum neceſſitate compulſum dicas mutaſſe ſententiam. In libro Temporum, id eſt, *Paralipomenon*, qui Hebraice dicitur DABRE JAMIM [דברי הימים], hac ad ſanctum Papam Chromatium Præ-
,, fatiuncula uſus ſum. Si Septuaginta
,, interpretum pura, & ut ab eis in Græ-
,, cum verſa eſt editio permaneret, ſu-
,, perflue me, mi Chromati Epiſcopo-
,, rum ſanctiſſime atque doctiſſime, im-
,, pelleres, ut tibi Hebræa volumina La-
,, tino ſermone transferrem. Quod enim
,, ſemel aures hominum occupaverat, &
,, naſcentis Eccleſiæ roboraverat fidem,
,, juſtum erat etiam noſtro ſilentio com-
,, probari. Nunc vero quum pro varie- [Interpretum LXX. Verſio corrupta.]
,, tate regionum diverſa ferantur exem-
,, plaria, & germana illa antiquaque
,, translatio corrupta ſit, atque violata,
,, noſtri arbitrii putas, aut ex pluribus
,, judicare quid verum ſit, aut novum
,, opus in veteri opere cudere, illuden-
,, tibuſque Judæis, [b] cornicum, ut di-
,, citur, oculos configere. Alexandria &
,, Ægyptus in Septuaginta ſuis Heſy-
,, chium laudat auctorem. Conſtantino-
,, polis uſque ad Antiochiam Luciani
,, Martyris exemplaria probat. Mediæ
,, inter has provinciæ Palæſtinos codices
,, legunt, quos ab Origene elaboratos
,, Euſebius & Pamphilus vulgaverunt,
,, totuſque orbis hac inter ſe trifaria va-
,, rietate compugnat. Et certe Orige-
,, nes non ſolum [c] exempla compoſuit
,, quattuor editionum, e regione ſin-
,, gula verba deſcribens, ut unus diſſen-
,, tiens ſtatim, cæteris inter ſe conſen-
,, tientibus, arguatur; ſed quod majo-
,, ris audaciæ eſt, in editione Septua-
,, ginta, Theodotionis editionem mi-
,, ſcuit, aſteriſcis videlicet deſignans quæ
,, minus fuerant, & virgulis quæ ex
,, ſuperfluo videbantur appoſita. Si igi-
,, tur aliis licuit non tenere, quod ſe-
,, mel ſuſceperant, & poſt ſeptuaginta
,, cellulas, quæ vulgo ſine auctore ja-
,, ctantur, ſingulas cellulas aperuere:
,, hocque in Eccleſiis legitur, quod Se-
,, ptuaginta neſcierunt, cur me non ſu-
,, ſcipiant Latini mei, qui inviolata e-
,, ditione veteri, ita novam condidi, ut
,, laborem meum Hebræis, & (quod
,, his majus eſt) Apoſtolis auctoribus pro-
,, bem? Scripſi nuper librum de Optimo
,, genere interpretandi, oſtendens illa de
,, Evangelio: *Ex Ægypto vocavi filium* [Oſee 11. & Matt. 2. 15.]
,, *meum*. Et: *Quoniam Nazaræus voca-* [& 23.]
,, *bitur*. Et: *Videbunt in quem compun-* [Zach. 12. 10. & Joann.]
,, *xerunt*. Et illud Apoſtoli: *quæ oculus* [19. 37.]
,, *non vidit, nec auris audivit, nec in cor* [1. Cor. 1. 19.]
,, *hominis aſcenderunt, quæ præparavit Do-*
,, *minus diligentibus ſe*: cæteraque his ſi-
,, milia, in Hebræorum libris inveniri.
,, Certe Apoſtolus & Evangeliſtæ, Septua-
,, ginta interpretes noverant. Et unde eis
,, hoc dicere, quod in Septuaginta non
,, habetur? Et Chriſtus Dominus noſter,
,, utriuſque Teſtamenti conditor, in E-
,, vangelio ſecundum Joannem: *Qui credit*,
,, in-

a In ipſa Præfat. *agetur*.

b Ideſt eos deludere, qui alios a ſe deludi ſolere profitentur. Vid. Ciceronem pro Murena cap. XI. & pro Flacco cap. XX. Macrobium Saturn. lib. 7. cap. 5.

c Martianæus heic *exapla*, cum diu antea ipſam Præfationem excudens tomo ſuæ editionis primo, hanc lectionem ipſe improbaſſet. Certe quod Victorius quoque notat, Eraſmum caſtigans, *exapla* quattuor editionum eſſe non potuerunt, ſed *tetrapla*. Repoſitæ a nobis lectioni mſſ. ſuffragantur.

Joan. 7. 38. ,, inquit, *in me sicut dicit Scriptura*, A
,, *flumina de ventre ejus fluent aquæ vi-*
,, *væ*. Utique scriptum est, quod Sal-
,, vator scriptum esse testatur. Ubi scri-
,, ptum est? Septuaginta non habent,
,, apocrypha nescit Ecclesia. Ad He-
,, bræos igitur revertendum: unde &
,, Dominus loquitur, & discipuli exem-
,, pla præsumunt. Hæc pace veterum
,, loquor, & obtrectatoribus meis tan-
,, tum respondeo, qui canino dente me
,, rodunt, in publico detrahentes, le- B
,, gentes in angulis, iidem & accusato-
,, res & defensores, quum in aliis pro-
,, bent, quod in me reprobant, quasi
,, virtus & vitium non in rebus sit, sed
,, cum auctore mutetur. Cæterum me-
,, mini editionem Septuaginta translato-
,, rum olim de Græco emendatam tri-
,, buisse me nostris, nec inimicum de-
,, bere existimari eorum, quos in con-
,, ventu fratrum semper edissero. Et
דברי הימים ,, quod nunc DABRE JAMIM id est, *Ver-*
,, *ba Dierum*, interpretatus sum, idcirco C
,, feci, ut inextricabiles moras, & sil-
* al. *labyrinthos*. ,, vam nominum, quæ scriptorum con-
,, fusa sunt vitio, sensuumque * barba-
,, riem apertius, & per versuum cola
,, digererem, mihimetipsi & meis jux-
a ,, ta [a] Hismeniam canens, si aures sur-
,, dæ sunt cæterorum.

Ex Prolog. in Ezram 28. In Ezræ quoque volumine, simi-
lia præfatus sum & post multa hæc ad-
,, didi: Quod illaturus sum, æquissimum
,, est. Edidi aliquid, quod non habe- D
,, tur in Græco, vel aliter habetur,
,, quam a me versum est. Quid inter-
,, pretem laniant? Interrogent Hebræos,
,, & ipsis auctoribus translationi meæ,
,, vel arrogent vel derogent fidem. Por-
,, ro aliud est, si clausis, quod dicitur,
,, oculis, mihi volunt maledicere, &
,, non imitantur Græcorum studium &
,, benevolentiam, qui post Septuaginta
,, translatores jam Christi Evangelio co-
,, ruscante, Judæos, & Ebionitas Legis E
,, veteris interpretes, Aquilam videli-
,, cet, Symmachum & Theodotionem,
,, curiose legunt, & per Origenis labo-
b ,, rem ἐν [b] ἑξαπλοῖς Ecclesiis dedica-
,, runt: quanto magis Latini mei grati
,, esse deberent, quod exultantem Græ-
,, ciam cernerent aliquid a se mutuari.
,, Primum enim magnorum sumtuum
,, est, & infinitæ difficultatis, exempla-
,, ria habere omnia. Denique & qui ha-
,, buerint, & Hebræi sermonis ignari sunt,
,, magis errabunt, ignorantes quis e
,, multis verius dixerit. Quod etiam [c] c
,, sapientissimo cuidam, nuper apud
,, Græcos accidit, ut interdum Scriptu-
,, ræ sensum relinquens, * uniuscujusli- * al. *uniuscujusque*.
,, bet interpretis sequeretur errorem. Nos
,, autem qui Hebrææ linguæ saltem par-
,, vam habemus scientiam, & Latinus
,, nobis utquumque sermo non deest,
,, & de aliis magis possumus judicare,
,, & ea quæ ipsi intelligimus, in nostra
,, lingua exprimere.

29. Transibo ad librum Job, quem Ex Prolog. in Job.
post Septuaginta interpretum editionem,
quam Origenes obelis, asteriscisque di-
stinxit, ante annos plurimos Latino ser-
moni datum, quum rursum juxta ipsum
Hebraicum verterem, sic loquutus sum:
,, Cogor per singulos Scripturæ divinæ
,, libros, adversariorum respondere ma-
,, ledictis, qui interpretationem meam,
,, reprehensionem Septuaginta interpre-
,, tum criminantur: quasi non & apud
,, Græcos Aquila, Symmachus & Theo-
,, dotion [d] vel verbum e verbo, vel d
,, sensum e sensu, vel ex utroque com-
,, mixtum & medie temperatum genus
,, translationis expresserint, & omnia
,, veteris Instrumenti volumina Origenes
,, obelis asteriscisque distinxerit: quos
,, vel additos, vel de Theodotione sum-
,, tos, translationi antiquæ inseruit, pro-
,, bans defuisse quod additum est. Di-
,, scant igitur obtrectatores mei recipere
,, in toto, quod in partibus susceperunt,
,, aut interpretationem meam cum aste-
,, riscis suis radere. Neque enim fieri po-
,, test, ut quos plura intermisisse [e] per- e
,, spexerint, non eosdem etiam in quibus-
,, dam errasse fateantur: præcipue in
,, Job, cui si ea quæ sub asteriscis ad-
,, dita sunt subtraxeris, pars maxima de-
,, truncabitur. Et hoc dumtaxat apud
,, Græcos. Cæterum apud Latinos, ante
,, eam translationem, quam sub asteri-
,, scis & obelis nuper edidimus, septin-
,, genti ferme aut octingenti versus de-
,, sunt, ut decurtatus & laceratus, cor-
,, rosusque liber fœditatem sui publice
legentibus præbeat. Et post multa quæ
studio brevitatis prætereo, hæc in fine
sub-

a Antigenidis cantoris discipulus, cui, cum parum in canendo, populo probaretur, dixit Antigenides, *mihi cane & Musis*.

b Voces ἐν ἑξαπλοῖς heic omiserat Martianæus, quas probaverat antea in ipsius Præfationis editione, & Victorius ipse reponendas ostenderat.

c Hic Apollinaris Laodicenus est, quem expresse notat sub libri hujus finem.

d In antiquiss. Vaticano-Palatino ms. n. 24. *vel verbo, vel sensu, vel ex utroque &c.*

e Idem ms. quemadmodum, & in ipsa Præfatione Martianæus *susceperint*, minus bene.

„ subjunxi : Audiant quapropter canes „ mei, idcirco me in hoc volumine laborasse : non ut interpretationem antiquam reprehenderem, sed ut ea quæ in illa, aut obscura sunt, aut omissa, aut certe vitio scriptorum depravata, manifestiora nostra interpretatione fierent : qui & Hebræum sermonem ex parte didicimus, & in Latino pene ab ipsius incunabulis inter Grammaticos & Rhetores & Philosophos detriti sumus. Quod si apud Græcos post Septuaginta editionem, jam Christi Evangelio coruscante, Judæus Aquila, & Symmachus ac Theodotion judaizantes hæretici sunt recepti, qui multa mysteria Salvatoris, subdola interpretatione celarunt, & tamen in Hexaplis habentur apud Ecclesias, & explanantur ab Ecclesiasticis viris : quanto magis ego Christianus, de parentibus Christianis natus, & vexillum crucis in mea fronte portans, cujus studium fuit omissa repetere, depravata corrigere, & sacramenta Ecclesiæ, puro & fideli aperire sermone, vel a fastidiosis, vel a malignis lectoribus non debeo reprobari ?

Ex Prologo in Psalter.

30. Psalterium quoque quod certe emendatissimum juxta Septuaginta interpretes nostro labore dudum Roma suscepit, rursum juxta Hebraicum vertens, Præfatione munivi, & sic in parte prologi sum loquutus : „ Quia igitur nuper cum Hebræo disputans, quædam pro Domino Salvatore de Psalmis testimonia protulisti ; volensque ille te [a] illudere, per sermones pene singulos asserebat, non ita haberi in Hebræo, ut tu de Septuaginta interpretibus opponebas, studiosissime postulasti, ut post Aquilam, Symmachum, & Theodotionem, novam editionem Latino sermone transferrem. Ajebas enim te magis interpretum varietate turbari, & pro amore quo laberis, vel translatione, vel judicio meo esse contentum. Unde impulsus a te, [b] cui & quæ non possum, negare non debeo, rursum me obtrectatorum latratibus tradidi, maluique te vires potius meas, quam voluntatem in amicitia quærere. Certe confidenter dicam, & multos hujus operis testes citabo, me nihil dumtaxat [c] scientem, de Hebraica Veritate mutasse. Sicubi ergo editio mea a veteribus discrepat, interroga quemlibet Hebræorum, & liquido pervidebis, me ab æmulis frustra lacerari, qui malunt contemnere videri præclara, quam discere. Perversissimi homines : nam quum novas semper expetant voluptates, & gulæ eorum vicina maria non sufficiant, cur in solo studio Scripturarum veteri sapore contenti sunt ? Nec hoc dico, quod præcessores meos mordeam, aut quidquam de his arbitrer detrahendum quorum translationem diligentissime emendatam olim meæ linguæ hominibus dedi : sed quod aliud sit in Ecclesiis Christi credentium Psalmos legere, aliud Judæis singula verba calumniantibus respondere.

Ex Prologo in libb. Salomonis.

31. Salomonis etiam libros, quos olim juxta Septuaginta additis obelis & asteriscis in Latinum verteram, ex Hebraico transferens, & dedicans sanctis Episcopis Chromatio & Heliodoro, hæc in Præfatiunculæ meæ fine subjeci : „ Si cui Septuaginta interpretum magis editio placet, habet eam a nobis olim emendatam. Neque enim sic nova cudimus, ut vetera destruamus.

Ex Prolog. in Isaiam.

32. Veniam & ad Isaiam, & partem Prologi ejus super Septuaginta interpretatione subjungam. Quem quum magis Evangelistam quam Prophetam dicerem, eo quod universa Christi Ecclesiæ mysteria sic ad liquidum persecutus esset, ut non de futuro vaticinari, sed de præteritis historiam texere crederetur, etiam hoc addidi. „ Unde conjicio noluisse tunc temporis Septuaginta interpretes, fidei suæ sacramenta perspicue Ethnicis prodere : ne sanctum canibus, & margaritas porcis darent. [d] Quæ quum hanc editionem legeritis, ab illis animadvertetis abscondita. Nec ignoro quanti laboris sit, Prophetas intelligere, nec facile quempiam posse judicare de interpretatione, nisi intellexerit ante quæ legerit. Nos quoque patere morsibus plurimorum, qui stimulante invidia, quod consequi non valent, despiciunt. Sciens ergo & prudens in flammam mitto manum. Et nihilominus a fastidiosis lectoribus hoc precor : ut quomodo Græci post Se-

a Codex Regio-Vatic. num. 11. *ille te eludere*.
b Martian. in ipsius Prologi editione, *cui & quæ possum negare non possum, rursum* &c. Vetus edit. cui concinit alter Reginæ cod. 1286. *cui quæ possum debeo, & quæ non possum* &c.
c In Vet. edit. *dumtaxat sententiæ*.
d Martianæus *qui*, quum sanctæ feminæ Paula & Eustochium compellentur, atque ipse etiam in ipsa Præfatione, *quæ legerit*.

„ Septuaginta translatores , Aquilam & „ Symmachum & Theodotionem legunt „ vel ob studium doctrinæ suæ , vel ut „ Septuaginta magis ex collatione eorum „ intelligant : sic & isti saltem unum „ post priores habere dignentur interpre- „ tem. Legant prius , & postea despi- „ ciant: ne videantur non ex judicio , „ sed ex odii præsumtione , ignorata „ damnare.

De Daniele.

33. De Daniele autem breviter respondebo , me non negasse eum Prophetam , quem statim in fronte Prologi Prophetam esse confessus sum, sed quid Hebræi dicerent , & quibus argumentis suam niterentur probare sententiam voluisse monstrare, & docuisse lectorem , Ecclesias Christi hunc Prophetam juxta Theodotionem legere, & non juxta Septuaginta translatores. Quorum si in isto libro editionem dixi multum a veritate distare, & recto Ecclesiarum Christi judicio reprobatam , non est meæ culpæ qui dixi ; sed eorum qui legunt . In promptu sunt quattuor editiones, Aquilæ, Symmachi, Septuaginta , & Theodotionis. Ecclesiæ juxta Theodotionem legunt Danielem. Ego quid peccavi , si Ecclesiarum judicium sequutus sum ? Quod autem refero, quid adversum Susannæ historiam, & Hymnum trium puerorum , & Belis , Draconisque fabulas , quæ in volumine Hebraico non habentur, Hebræi soleant dicere, qui me criminatur, stultum se sycophantam probat. [a] Non enim quid ipse sentirem, sed quid illi contra nos dicere soleant, explicavi. Quorum opinioni , si non respondi in Prologo, brevitati studens, ne non Præfationem, sed librum viderer scribere , puto quod statim subjecerim, dixi enim , „ De quo non est hujus temporis disse- „ rere. Alioquin & ex eo, quod asserui Porphyrium contra hunc Prophetam multa dixisse, vocavique hujus rei testes Methodium , Eusebium , & Apollinarium, qui multis versuum millibus illius vesaniæ responderunt , me accusare poterit, quare non in præfatiuncula contra libros Porphyrii scripserim . Qui istiusmodi nænias consectatur , & Scripturæ Hebraicæ veritatem non vult recipere , audiat libere proclamantem : Nemo enim cogitur legere , quod non vult. Ego petentibus scripsi , non fastidiosis; gratis , non invidis ; studiosis , non oscitantibus. Et tamen miror quomodo Theodotionem hæreticum & judaizantem legit, & qualisquumque peccatoris Christiani translationem fastidit.

34. Quæso te, amice dulcissime , qui tam curiosus es , ut etiam somnia mea noveris , omniaque quæ per tot annos absque metu futuræ scripsi calumniæ , in accusationem vocas, ut respondeas , quomodo eorum Præfationes librorum nescias, quos accusas: quæ quodam vaticinio, futuræ calumniæ responderunt ; „ implentes proverbium : Prius antido- „ tum , quam venenum . Quid nocet Ecclesiis nostra translatio? Magnis , ut scio , sumtibus redemisti Aquilæ , & Symmachi , & Theodotionis , Quintæque & Sextæ editionis Judaicos translatores . Origenes tuus , & (ne forte quæraris figurata te laude percussum) Origenes noster (nostrum voco ob eruditionem ingenii , non ob dogmatum veritatem) in omnibus libris suis post Septuaginta interpretes, Judæorum translationes explanat & edisserit . Eusebius quoque & Didymus idem faciunt . Prætermitto Apollinarium , qui bono quidem studio, sed non secundum scientiam , de omnium translationibus in unum vestimentum pannos assuere conatus est , & consequentiam Scripturæ , non ex regula veritatis , sed ex suo judicio texere: Apostolici viri Scripturis utuntur Hebraicis : ipsos Apostolos & Evangelistas hoc fecisse perspicuum est . Dominus atque Salvator ubiquumque veteris Scripturæ meminit , de Hebraicis voluminibus ponit exempla , ut est illud : *Qui credit in me , sicut Scriptura dicit : flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ* . Et in ipsa cruce , ELI, ELI, LEMA AZABATHANI , quod interpretatur : *Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti ?* non ut a Septuaginta positum est : *Deus , Deus meus , respice in me, quare me dereliquisti ?* & multa his similia . Nec hoc dicimus quod Septuaginta interpretes suggillemus , sed quod Apostolorum & Christi major sit aucto-ri-

אלי אלי למה עזבתני

Joan. 7. 38.
Ps. 21. 1.

[a] Intelligere ex hoc loco licet, quo animo S. Doctor tum in Præfat. in Danielem, tum in proœmio explanationis in eumdem Prophetam, collegerit Judæorum & Porphyrii argumenta & cavillationes contra Susannæ, Belis, Draconisque historiam , nec non Hymnum trium puerorum . Neque enim , quod aliquibus visum est, Ruffini argumentis constrictus, quæ habentur infra lib. 2. Invectivarum , heic demum palinodiam recantat; aut in ea fuit aliquando sententia, ut contra Ecclesiæ judicium, hasce fabulas (sic enim & verissimæ historiæ interdum appellantur) ipse argueret suppositionis . Vide Africani epistolam ad Origenem de hoc argumento , ipsiusque Origenis ad Africanum responsum , e quibus non pauca Hieronymus antea delibaverat,

ritas, & ubiquumque Septuaginta ab Hebræo non discordant, ibi Apostolos de interpretatione eorum exempla sumsisse, ubi vero discrepant, id posuisse in Græco, quod apud Hebræos didicerant. Sicut ergo ego ostendo multa in novo Testamento posita de veteribus libris, quæ in Septuaginta non habentur, & hæc scripta in Hebraico doceo, sic accusator ostendat, aliquid scriptum esse in novo Testamento de Septuaginta interpretibus, quod in Hebraico non habeatur, & finita contentio est.

Operis Conclusio. 35. Ex quibus omnibus approbatur, & Septuaginta interpretum editionem, quæ legentium vetustate firmata est, utilem esse Ecclesiis, dum ante gentes audiunt Christum venturum esse quam veniat, & cæteros interpretes non reprobandos, quia non sua, sed divina Volumina transtulerunt, & familiarem meum id a Christiano & amico debere suscipere, quod magno sumtu sibi a Judæis describere festinavit. Excessi Epistolæ modum, & qui contra nefariam hæresim jam [a] stilum fixeram, pro me respondere compulsus sum, exspectans tria amici volumina, & ad congeriem criminum ejus tota mente suspensus: nisi quod levius est, professum inimicum cavere, quam hostem latentem sub amici nomine sustinere.

[a] Puta Origenianam, quam contra non paucas Epistolas, sive libellos per id temporis scripserat, & plures in dies cudere meditabatur.

a INCIPIT ULTIMA RESPONSIO
SANCTI HIERONYMI
ADVERSUS SCRIPTA RUFFINI PRESBYTERI.

Acceptis ab ipso Ruffino libris Invectivar. respondet.

1. LEctis literis prudentiæ tuæ, quibus in me inveheris, & laudatum, quondam tuum, quem verum collegam loquebaris & fratrem, nunc libris ad respondendum provocas, terresque criminibus, intellexi illud Salomonis in te esse completum (Prov.14.3.): *In ore stulti baculus contumeliæ*. Et, (Ibid.18.2.) *non recipit fatuus verba prudentiæ: nisi ea dixeris, quæ versantur in corde ejus*. Et Isaias (Isai.32.6.): *Fatuus*, inquit, *fatua loquetur, & cor ejus vana intelliget: ut compleat iniquitates, & loquatur contra Deum mendacium*. Quid enim necesse fuit accusationis volumina mittere, & maledicta proferre in medium; si tu in ultima parte Epistolæ, [b] denunciata morte me deterres, ne audeam respondere criminibus, immo laudibus tuis? Eadem quippe & prædicas & accusas, & de uno fonte dulce amarumque procedit. Unde obsecro te, ut verecundiam & pudorem, quem a me exigis, prior exhibeas; & qui mendacii alterum criminaris, desinas ipse mentiri. Ego nulli scandalum facio, nec accusator interim tui sum. Non etenim considero, quid tu merearis, sed quid me deceat; & Salvatoris eloquium pertimesco dicentis (Marc.9.41.): *Qui scandalizaverit unum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei, ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, & demergatur in profundum maris*. Et, (Matth.18.7.) *Væ mundo ab scandalis. Necesse est enim ut veniant scandala; sed væ homini per quem scandalum venit*. Poteram & ego in te falsa congerere, & dicere me, vel audisse, vel vidisse, quæ nullus notat, ut apud ignorantes impudentia veritas, & furor constantia putaretur. Sed absit ut imitator tui sim; & quod in te reprehendo, ipse faciam. Ille loquatur spurcitias, qui potest spurca committere. (Ibid.12.35. & Luc.6.45.) *Malus homo de malo cordis thesauro profert ea quæ mala sunt. Ex abundantia cordis os loquitur*. Habeto interim lucrum, quod amicus quondam tuus nunc accusatus, turpia tibi non vult objicere. Et hoc dico, non quod accusationis tuæ gladios pertimescam; sed quod magis accusari velim, quam accusare, & pati injuriam, quam facere, sciens præceptum ab Apostolo (Rom.12.19.): *Non vosmetipsos ulciscentes carissimi, sed date locum iræ; scriptum est enim: Mihi vindicta, & ego retribuam, dicit Dominus* (Deut.32.35.). *Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitierit, potum da illi. Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus* (Rom.12.20. & 21.). Qui enim seipsum vindicat, ultionem Domini non meretur.

2. Et tamen antequam respondeam Epistolæ tuæ, expostulare tecum libet, [c] vetustissime Monachorum, bone Presbyter, imitator Christi, fratrem tuum potes occidere, quem si tantum oderis, homicida es? Hoc a Salvatore didicisti, ut verberanti maxillam, præberes & alteram? Sic ipse respondit percussori suo (Joan.18.23.): *Si male loquutus sum, testimonium perhibe de malo: si bene, quid me cædis?* Mortem minaris, quam & serpentes inferre possunt. Mors omnium est, homicidium pessimorum. Quid enim? nisi tu me occideris, ego immortalis ero? Quin potius habeo gratiam, quod facis de necessitate virtutem. Nonne & Apostoli salvis inter se amicitiis dissenserunt (Apostoli salvis amicitiis dissenserunt.); quum Paulus & Barnabas propter Joannem, cognomento Marcum, stomachati sunt, & separavit eos navigatio, quos Christi Evangelium copulabat? Nonne idem Paulus in faciem Cephæ restitit, quod non recto pede incederet in Evangelio? Et tamen præcessorem suum & columnam Ecclesiæ vocat, & exponit [d] cum eo prædicationem, ne in vacuum curreret, aut cucurrisset. Nonne in religione etiam liberi a parentibus, & conjuges a maritis salva pietate dissentiunt? Vos si ita habetis, ut habemus, cur nos odistis? Si aliter creditis,

a Inscriptionem hujusmodi P. Martianæus ex variis MSS. restituit.

b Delata, ut videtur, accusatione ad Magistratum. Unde infra, *Terres me gladiis tuis, & accusationem non jam ecclesiasticam, sed tribunalium comminaris*.

c Victorius *Attamen antequam* &c. tum *venustissime Monachorum* pro *vetustissime*; quam tamen lectionem probat.

d Voculas *cum eo* heic Victorius reposuit ex Pauli testimonio, *Contuli cum illis Evangelium, quod prædico in gentibus &c.*

ditis, quid vultis occidere? An qui a vobis dissenserit, occidendus est? Testem invoco Jesum conscientiæ meæ, qui & has literas, & tuam Epistolam judicaturus est, me ad commonitionem sancti Papæ Chromatii voluisse reticere, & finem facere simultatum, & vincere in bono malum; sed quia minaris interitum, nisi tacuero, respondere compellor, ne videar tacendo crimen agnoscere, & lenitatem meam, malæ conscientiæ signum interpreteris.

3. Hoc est verum dilemma tuum; non ex dialectica arte quam nescis, sed ex carnificum officina & meditatione prolatum. Si tacuero, criminosus ero: si respondero, maledicus. Tu me ergo & prohibes, & cogis ad respondendum. In quo utrumque moderabor, ut & objecta diluam, & ab injuria temperem. Quis enim eum non timeat, qui est paratus occidere? Sequarque vestigia propositionis tuæ, servans cætera illis eruditissimis libris, quos antequam legeram, consutavi. Dicis te accusationem meam ad eos tantum misisse, qui meis verbis læsi fuerant, & non ad plures: quia non ad ostentationem, sed ad ædificationem Christianis loquendum est.

Epist. Ruffini verba.

Et unde, oro te, librorum tuorum ad me fama pervenit? Quis eos Romæ? quis in Italia? quis per Dalmatiæ insulas disseminavit? Si in scriniis tuis & amicorum tuorum latebant, ad me quomodo mea crimina pervenerunt? Et audes dicere te non ad ostentationem, sed ad ædificationem quasi Christianum loqui, qui de sene senex tanta confingis, quanta non diceret de latrone homicida, de scorto meretrix, scurra de mimo? Qui parturis mihi montes criminum, & gladios quos * defigas in jugulum meum, tanto ante tempore exacuis? Idcirco ne [a] Cereales & anabasii tui per diversas provincias cucurrerunt, ut laudes meas legerent? Ut panegyricum tuum per angulos & plateas, ac muliercularum textrinas recitarent? Hæc est tua illa sancta verecundia, hæc ædificatio Christiana; sic modestus es, sic pudens, ut catervatim de occidente venientes, mihi tua maledicta narraverint: ita memoriter & consentanee, ut ego coge-

* al. defigas.

A rer non scriptis tuis, quæ necdum legeram, sed scriptorum respondere opinionibus, & volantia toto orbe jacula falsitatis, clypeo veritatis excipere.

4. Sequitur in Epistola tua: Noli „ multo auro redimere notarium meum: „ sicut amici tui de meis περὶ Ἀρχῶν „ schedulis, nondum emendatis, non„ dum ad purum digestis, fecerunt: ut „ facilius falsare possent, quod aut nul„ lus haberet, aut admodum pauci.
B „ Gratis a me missum suscipe codicem, „ quem censu magno cuperes compara„ tum. Non te pudet [b] procemii? Ego auro redimerem notarium tuum? Et quis talis ac tantus est, ut audeat cum Crœso & Dario pugnare divitiis? Ut subitum Demaratum, & Crassum non pertimescat? Usque adeo ne obdurasti frontem ut mendacium ponas spem tuam: & existimes te protegi posse mendacio, & quidquid finxeris tibi credendum pu-
C tes? Quis Bethleem de cubiculo fratris Eusebii furatus est Epistolam laudatricem tuam? Cujus artificio, & a cujus ministris in sanctæ Fabiolæ hospitio, & viri Christiani & prudentis Oceani, inventus est codex, quem illi numquam viderant? An idcirco te existimas innocentem, si quidquid tuum est, in alios conferas? Quiquumque te offenderit, quamvis simplex, quamvis innoxius sit, illico criminosus fiet? Habes enim, per quod
D Danaes est victa pudicitia, quod Giezi magistri prætulit sanctitati, propter quod Judas tradidit Dominum suum.

Epiphanii Epistola a furatus est Monachus Ruffini minister.

„ 5. Videamus tamen quid meus ne„ cessarius de schedulis tuis, necdum „ emendatis, & nondum ad purum dige„ stis falsaverit: & ob id facilius ei fal„ satæ fuerint, quod aut nullus eas ha„ beret, aut admodum pauci. Et ante scripsi, & nunc eadem, Deo audiente, protestor, me non approbasse accusa-
E tionem ejus, nec cujusquam Christiani in Christianum. Quid enim necesse est, in multorum scandala ruinamque proferri, quæ secreto aut corripere valeas, aut emendare? Sed quia unusquisque vivit stomacho suo: & amicus non statim dominus est alterius voluntatis: sicut accusationem etiam veram reprehendo, sic falsitatem schedularum in sancto viro non suscipio. Quid enim ho-

Non probat accusationem Christiani in Christianum.

a Deducit Victorius nomen a Cereris fabula, quæ raptam Proserpinam filiam, ubique, etiam apud inferos persecuta dicitur. Anabasios autem, quod curribus, aut equis conscensis veloces essent, ab ἀνάβασις Græco verbo, quod conscensum significat.

b Erasmus *parœnii* reposuit, quod est, temulentæ debacchationis e Græca voce παροινία: satis argute.

Defendit Eusebium Cremonensem.

homo Latinus de interpretatione Græca potuit immutare? Aut quid subtraheret, vel adderet in libris περὶ Ἀρχῶν, ubi sic contexta sunt omnia, & alterum pendet ex altero, ut quidquid tollere volueris, vel addere, quasi pannus in vestimento statim appareat? Quod ergo me mones, ipse facito: paululum saltem humani, si non Christiani pudoris assume, ne despecta & calcata conscientia tua, verbis te purgatum putes, qui rebus urgeris. Si Eusebius auro redemit inemendatas schedulas, quas falsaret, tu profer tuas, quæ falsatæ non sint: & si probaveris nihil in eis hæreticum, tunc ille crimine tenebitur falsitatis. Quamvis mutes, quamvis corrigas, catholicas [a] non probabis. Si enim error esset in verbis, aut in paucis sensibus, possent detruncari mala, & bona pro his reponi. Ubi autem tota disputatio æqualis est: ut universæ rationales creaturæ, quæ propria voluntate corruerant, in unum postea revertantur statum: ut rursum ex eodem principio aliæ sint ruinæ; quid habes emendare, nisi cuncta mutaveris? Quod si facere volueris, jam non libros alienos interpretaberis, sed condes tuos. Hoc autem cujusmodi argumentum sit, non intelligo. Quia, [b] inquit, inemendatæ, & nondum ad purum digestæ erant schedulæ, idcirco facilius ab Eusebio falsatæ sunt. Aut ego tardior sum; aut mihi satis fatuum & obtusum videtur. Si nondum emendatæ, nec ad purum digestæ erant schedulæ, error earum non Eusebio imputabitur, sed moræ & tarditati tuæ, qui emendare cessasti. Et in eo solo erit ille culpabilis, quia scripta tua cito disseminavit in vulgus, quæ tu paulatim emendare decreveras. Sin autem, ut tu vis, eas falsavit Eusebius: quid caussaris, atque prætendis inemendatas, & necdum ad purum digestas in publicum prorupisse? Et emendatæ enim, & non emendatæ similem recipiunt falsitatem. Nullus, inquis, eos habebat libros, aut admodum pauci. In uno sermone quanta diversitas? Si nullus eos habebat, quomodo apud paucos erant? Si pauci habebant, cur nullum habuisse mentiris? Quum autem dicas

Errores libri Periarchon.

apud paucos fuisse; & te ipso confitente subversum sit, quod nullus habuerit, ubi est illud, quod quereris, auro redemtum notarium tuum? Dic nomen notarii, quantum auri datum sit, ubi, per quem, aut cui datum. Utique proditorem tuum abjecisti * a te; & tanti facinoris reum a tuo consortio separasti. Vide ne magis illud verum sit, a paucis illis amicis tuis, & Eusebio & ceteris data exemplaria; quæ ita inter se congruunt, atque consentiunt, ut ne puncto quidem alterum ab altero differat. Deinde cujus prudentiæ est, dare exemplar aliis, quod nondum emendaveras? Scriptæ ad purum non erant schedulæ; & emendandos errores tuos jam alii possidebant. Sentisne non hærere inter se mendacium? Et quid tibi in articulo temporis profuit, ut Episcoporum sententias subterfugeres, patere discussum, & tuis te verbis redargui? Ex quo apparet juxta incluti * oratoris elogium, te voluntatem habere mentiendi, artem fingendi non habere.

* al. [illegible]

* Ciceronis

6. Sequar ordinem Epistolæ, & ipsa, ut loquutus es, verba subnectam. „Eloquentiam, ut dicis, tuam, & in Præfatione mea laudasse me fateor; & etiam nunc laudarem, nisi tu eam contra Tullii tui sententiam, multa jactantia faceres odiosam. Ubi jactavi eloquentiam meam, qui etiam a te laudatam non libenter accepi? An hoc dicis, quia non vis subdola prædicatione palpari? Aperte accusaberis, ut qui laudantem respuis, sentias criminantem. Imperitiam autem tuam, non tam stultus eram, ut reprehenderem; quam nemo potest fortius accusare, quam tu ipse dum scribis. Sed volui ostendere condiscipulis tuis, qui tecum non didicerunt literas, quid per triginta annos in Oriente profeceris: qui * συγγραφεὺς ἀγράμματος procacitatem, disertitudinem, [c] & maledicere omnibus, bonæ conscientiæ signum arbitraris. Nec tibi, ut dicis, ferulas adhibeo, neque * athenogeronta meum scutica, & plagis literas docere contendo; sed quia * fulmen eloquentiæ tuæ, atque doctrinæ omnes tractatores ferre non possumus, & ingenii acumine perstringis oculos nostros, intantum ut omnes tuos

* Scriptor illiteratus. [c]

* Se[illegible] scit[illegible]

* al. [illegible]

[a] Scilicet *schedulas*. Martianæus autem post Erasmum habent *Catholica*.

[b] Victorius, *inquis*, pro *inquit*, ut sermo sit ad Ruffinum.

[c] Ex Tertulliano sumtum, qui lib. adversus Hermogenem cap. 1. *Homo*, inquit, *in sæculo*, *& natura quoque hæreticus*, *etiam turbulentus*, *qui loquacitatem facundiam existimet*, *& impudentiam constantiam deputet*, *& maledicere singulis officium bonæ conscientiæ judicet*. Vid. lib. contra Helvid. statim initio.

tuos invidos putes, certatim opprimere te cupimus: ne si semel in scribendo obtinueris principatum, & in eloquentiæ arce steteris, cunctis nobis qui aliquid scire volumus, mutire non liceat. Ego Philosophus, Rhetor, Grammaticus, Dialecticus, Hebræus, Græcus, Latinus, [a] trilinguis. Hoc modo & tu bilinguis eris, qui tantam habes Græci, Latinique sermonis scientiam, ut & Græci, te Latinum, & Latini te Græcum putent: & Papa Epiphanius * πεντάγλωττος, B quia quinque linguis contra te, & * Amasium tuum loquitur. Simulque admiror, qua temeritate contra tantarum artium virum audeas dicere: Tu qui „ tot disciplinarum oculis vigilas, quo„ modo venia donandus es, si errave„ ris, & non perpetuo pudoris silentio „ contegendus? Quod quum legissem, & me putarem alicubi in sermone lapsum (*Qui enim in verbo non peccat, iste perfectus est*) & suspicarer eum aliquid meorum prolaturum esse vitiorum, subito C „ intulit: Ante biduum mihi, quam „ proficisceretur harum bajulus, in ma„ nus venerunt, quæ in me declamasti. Ubi est ergo, quod minaris, & dicis, quomodo donandus es „venia,„ si erra„ veris, & non perpetuo pudoris silen„ tio contegendus? Nisi forte præ angustia temporis potuisti ea in ordinem digerere: aut aliquem de eruditis conducturus eras, qui in opusculis meis gem- D marum eloquentiæ tuæ ornamenta per„ quireret. Supra scripsisti: Gratis a me „ missum codicem suscipe, quem censu „ magno cuperes comparatum, & nunc „ humilitatis præstigiis loqueris. Imita„ ri te * volui; sed refestinante eo, qui „ ad te remeabat, malui paucis ad te, „ quam ad alios pro tuis maledictis la„ tius scribere. Et interim audacter [b] frueris imperitia tua. Semel enim confessus es, dicens: Superflua tibi repre„ hensio fuit in paucis, quæ professa no- E „ bis habetur in omnibus. Nec reprehendam, quod *comparatum* codicem, pro *emto* posueris: quum comparatio æqualium sit; emtio prætii annumeratio: & *refestinante eo, qui ad te remeabat*, sordidissimæ elocutionis περισσολογία. Tantum sensibus respondebo; & te [c] nequaquam solœcistam, ac barbarum, sed

A mendacem, subdolum, impudentem esse convincam.

7. Si ad me tantum Epistolam scribis, ut me commoneas, & emendatum velis, ne cæteris scandalum facias, & aliis furentibus, jugulentur alii: cur libros contra me scribis ad alios, & legendos per satellites tuos toto orbe dispergis? Ubi est syllogismus tuus, quo me irretire conaris, & loqueris? Quem in „ hoc, magister optime, emendare cupie- B „ bas, [d] si illos, ad quos scribis, nihil „ deliquerant; si me quem arguis, non ad „ me scripseras. Et ego tuis respondebo tibi sermonibus. Quem emendare cupiebas, magister indocte? eosne, qui non peccaverant? an me, ad quem non scripseras? Brutos putas esse lectores, & omnes non intelligere prudentiam tuam, immo malitiam, qua & serpens prudentior fuit cunctis bestiis in Paradiso: ut a me secretam admonitionem flagites, C quem publica accusatione persequeris; & non te pudet accusationem tuam Apologiam vocare? Quererisque cur opponam clypeum pugioni tuo, & tibi quasi religiosulus, & sanctulus personam hu„ militatis imponis, & dicis: Si erra„ veram, quare scribis aliis, & non meipsum redarguis? Hoc ipsum in te retorquebo. Quidquid enim me non fecisse caussaris, quare non ipse fecisti? Velut si quis pugnis aliquem calcibusque col- D lidens, si resistere voluerit, dicat ei: Nonne tibi præceptum est: *Qui te percusserit in maxillam, præbe illi & alteram*? Quid enim bone vir, tibi præceptum est, ut me verberes; oculum mihi effodias; & si paululum me commovero, Evangelii mihi præcepta cantabis. Vis scire * totas argutiarum tuarum strophas, & vulpecularum insidias, quæ habitant in parietinis, de quibus Ezechiel loquitur: *Quasi vulpes in deserto Prophetæ tui Israel*? Ausculta quid feceris. Ita me E in tua Præfatione laudasti, ut objicerentur mihi laudes tuæ, & nisi me alienum a tanto laudatore dixissem, hæreticus judicarer. Postquam repuli crimina, id est, laudes tuas, & absque invidia tui nominis, respondi criminibus, non criminatori: atque ut me catholicum a te infamatus probarem, invectus sum in hæreticos; irasceris, furis,

Marginalia: * MSS. πεντάγλωσσος — * Origenem — *Jacob.* 3. 2. — * al. *nolui*. — Comparare & emere, quid differant? — *Mat.* 5. 39. — * al. *tortas*. — *Ezech.* 13. 4. — In Præf. lib. περὶ Ἀρχῶν

a Auctor incertus carminum in laudem Hieronymi
Lingua Latina prius, sed adhuc mirabile dictu,
Græcus & Hebræus Chaldaica verba dedisti,
Jam sapiens, cupiensque Jesum.
Vid. quæ supra adnotavimus lib.... num....

b Victorius *fruitor* ex mss. legit, quæ vox est irridentis, ac stomachantis.

c Idem Victor. *Et te in omnibus nequaquam solœcistam* &c.

d Antea vitiose erat *si illi, ad quos* &c.

ris, & luculentiſſimos libros contra me cudis: quos quum legendos & cantandos omnibus tradidiſſes, certatim ad me de Italia, & urbe Roma, atque Dalmatia ſcripta venerunt, quibus me laudator priſtinus ornaſſes præconiis.

Purgavit hæreſeos ſuſpicionem.

8. Fateor illico ad objecta reſpondi, & me non eſſe hæreticum, totis viribus probare conatus ſum. Miſique hos ipſos Apologiæ meæ libros, ad eos quos tu vulneraveras, ut venena tua, noſtra ſequeretur antidotus. Ob hanc culpam mittis mihi & priores libros, & recentem Epiſtolam, plenam injuriarum & criminum. Quid me vis facere, bone amice? Taceam? Videbor crimen agnoſcere. Loquar? Terres me gladii tuis, & accuſationem non jam Eccleſiaſticam, ſed tribunalium comminaris. Quid feci? quid commerui? in quo te læſi? Quia me negavi hæreticum? quia me tuis laudibus duxi indignum? quia hæreticorum fraudulentias & perjuria aperto ſermone deſcripſi? Quid ad te, qui & catholicum & veracem te eſſe jactas, qui libentius me accuſas, quam te defendis? Num mea defenſio, accuſatio tua eſt? Aut aliter orthodoxus eſſe non poteris, niſi me hæreticum comprobaveris? Quid tibi prodeſt ſocietas mea? Aut quæ eſt iſta prudentia? Accuſatus ab aliis, accuſas alium. Ab alio appeteris, & illi tergum obvertens, quieſcentem contra te provocas.

9. Teſtor mediatorem Jeſum, invitum me & repugnantem ad hæc verba * deſcendere, & niſi tu provocares, ſemper taciturum fuiſſe. Denique noli accuſare, & ego ceſſabo defendere. Quæ enim eſt audientium ædificatio, duos ſenes inter ſe propter hæreticos digladiari: præſertim quum ambo Catholicos ſe videri velint? Omittamus hæreticorum patrocinium, & nulla erit inter nos contentio. Eodem fervore quo Origenem ante laudavimus, nunc damnatum toto orbe, damnemus. Jungamus dextras, animos copulemus: & duos * orientis, atque occidentis τροπαιοφόρους, alacri ſequamur inceſſu. Erravimus juvenes, emendemur ſenes. Si frater es, me gaude correctum. Si amicus ſum, de converſione tua debeo gratulari. Quamdiu inter nos jurgium fuerit, vidembiur rectam fidem, neceſſitate ducere, non voluntate. Inimicitiæ noſtræ, invicem nobis tollunt teſtimonium veræ pœnitentiæ. Si unum credimus, ſi idem & volumus & nolumus (ex quo firmas naſci amicitias, etiam Catilina teſtatur) ſi hæreticos pariter odimus, & veterem æque damnamus errorem, quid contra nos tendimus, quum eadem oppugnemus, eadem defendamus? Ignoſce mihi, quod Origenis eruditionem & ſtudium Scripturarum, antequam ejus hæreſim plenius noſſem, in juvenili ætate laudavi; & ego tibi dabo veniam, quod Apologiam librorum ejus cano ſcripſeris capite.

* al. *reſpondere*.

Senes Ruffinus & Hieronymus.

* Theophilum & Anaſtaſium.

Salluſtius cap. 20.

Origenis laudavit eruditionem in adoleſcentia.

10. Ante biduum, quam ad nos Epiſtolam ſcriberes, libellos meos in manus tuas veniſſe teſtaris, & idcirco non habuiſſe ſpatium ex otio reſpondendi: alioqui ſi meditatus in nos paratuſque dixiſſes, fulmina jacere, non crimina videreris. Et quis tibi credet homini veraciſſimo, ut negotiator orientalium mercium, qui & hinc deportata vendere neceſſe habebat, & ibi emere, quæ huc rurſus adveheret, biduum tantum Aquilejæ fuerit, ut raptim & ex tempore contra nos dictare Epiſtolam cogereris? Libri enim tui quos limaſti per triennium, [a] diſertiores ſunt? Niſi forte non fuit impræſentiarum, qui tuas emendaret nænias: & idcirco omne iter dictionis tuæ, abſque Palladis arte, ſalebris & voraginibus vitiorum inciditur. Tam apertum temporis mendacium eſt, ut non dicam reſpondere, ſed legere biduo mea ſcripta non potueris. Ex quo apparet te illam Epiſtolam, aut pluribus diebus ſcripſiſſe, ut ſtili ipſius elegantia probat: aut ſi tumultuaria * dictio eſt, nimium te eſſe negligentem, qui quum extemporalis talis ſis, meditatus deterior fueris.

* al. *dictatio*.

11. Illud autem quod tergiverſaris, & dicis, te ea tranſtuliſſe de Græco, quæ ego prius Latino ſermone tranſtulerim, non ſatis intelligo quid velis dicere: niſi forte adhuc Commentarios ad Epheſios criminaris, & quaſi nihil tibi ſuper hoc reſponſum ſit, obduras frontis impudentiam; nec auribus obturatis, voces recipis incantantis. Nos in Commentariis, & illis & aliis, & no-

[a] Fortaſſe ſcribendum eſt abſque interrogationis nota cum Victorio; ſed præterea cum negandi, ut opinor, particula *diſertio es non ſint*: ut ſequens contextus indicat. Cæterum ſatis infeliciter P. Martianæus intellexit, negotiatorem heic abs Hieronymo ipſum Ruffinum dici, ejuſque *negotiationes*, & *avaritiam irrideri*.

nostram & aliorum sententiam explicavimus, aperte confitentes quæ sunt hæretica, quæ catholica. Hic est enim Commentariorum mos, & explanantium regula, ut opiniones in expositione varias persequantur, & quod vel sibi, vel aliis videatur, edisserant. Et hoc non solum sanctarum interpretes Scripturarum, sed sæcularium quoque literarum explanatores faciunt, tam Latinæ linguæ, quam Græcæ. Tu in libris περὶ Ἀρχῶν, idipsum obtendere non potes. Arguet enim te Præfatiuncula tua, in qua polliceris, detruncatis malis, & quæ ab hæreticis addita fuerant, optima remansisse: ut quidquid ibi vel bonum, vel malum dixeris, jam non ei imputetur, quem transfers, sed tibi qui interpretatus es; nisi forte hæreticorum errores emendare debueras, & Origenis mala proferre in medium. Sed de hoc, quia nos remittis ad codicem, ante tibi respondimus, quam tua scripta legeremus.

Commentariorum mos & regula.

12. De Pamphili libro, non ridiculosa, ut tu scribis, sed ridicula mihi forte res accidit, ut postquam Eusebii asseruerim esse, non Pamphili, ad extremum dixerim, etiam me annos plurimos hoc putasse, quod Pamphili fuerit, & a te exemplar hujus voluminis mutuatum. Vide quantum timeam cachinnos tuos ut etiam nunc eadem ingeram. De tuo codice quasi Pamphili exemplar accepimus. Credidi Christiano, & credidi monacho: non putavi tantum sceleris a te posse confingi. Postea vero per interpretationem tuam, quæstione contra Origenem toto orbe commota, in quærendis exemplaribus diligentior fui, & in Cæsariensi Bibliotheca Eusebii sex volumina reperi Ἀπολογίας ὑπὲρ Ὠριγένους. Quæ quum legissem, primum eum librum deprehendi, quem tu [a] solus sub nomine Martyris edidisti, de Filio & Spiritu Sancto, in bonam partem plerisque blasphemiis commutatis. Et hoc vel Didymum, vel te, vel alium fecisse nescio quem, quod tu apertissime in libris περὶ Ἀρχῶν, fecisse convinceris: maxime quum idem Eusebius (ut jam * duobus libris docui) scribat Pamphilum, nihil proprii operis edidisse. Dic ergo & tu, a quo exemplar acceperis, nec mihi ad subterfugiendum crimen, mortuos aliquos nomines: ut quum auctorem ostendere non potueris, * illum proferas, qui non possit respondere. Sin autem rivulus ille in tuis scriniis fontem habet, quid sequatur, etiam me tacente, non dubitas. Verum fac ab alio quolibet amatore Origenis, libri hujus titulum, & auctoris vocabulum commutatum, cur hoc in Latinam linguam vertis? Videlicet ut testimonio Martyris, omnes Origenis scriptis crederent: præmissa munitione tanti auctoris & testis. Nec tibi sufficit doctissimi viri Apologia, nisi scribas & proprium volumen pro defensione ejus: quibus per multos disseminatis, tuto jam libros περὶ Ἀρχῶν vertis e Græco, & hos ipsos Præfatione commendas, dicens nonnulla in his ab hæreticis depravata, quæ tu de aliorum librorum Origenis lectione correxeris. Me quoque laudas, ne tibi amicorum meorum quispiam contradicat. Origenis * κήρυκα prædicas, eloquentiam meam fers in cælum, ut fidem in cœnum deprimas: fratrem & collegam vocas, & imitatorem te mei operis confiteris. Quumque a me translatas Origenis septuaginta Homilias, & nonnullos Tomos in Apostolum jactes, in quibus sic cun„cta limaverim, ut nihil in illis, quod „a fide catholica discrepet, Latinus lector inveniat: nunc eosdem libros, hæreticos criminaris: & verso stilo, quem prædicaveras, quia consortem putabas, accusas, quoniam * perfidiæ tuæ cernis inimicum. Quis e duobus calumniator est Martyris? Ego qui illum dico hæreticum non fuisse, nec scripsisse librum, qui ab omnibus reprehenditur: an tu, qui volumen hominis Ariani, titulo commutato sub nomine Martyris edidisti? Non tibi sufficit scandalum Græciæ, nisi illud & Latinorum auribus ingeras, & inclytum Martyrem, tua quantum in te est translatione deformes. Tu quidem alia mente fecisti, non ut Martyrem argueres, non ut me accusares, sed ut Origenis per nos scripta defenderes. Attamen scito Romanam fidem, Apostolica voce laudatam, istiusmodi præstigias non recipere: etiam si Angelus aliter annunciet, quam semel prædicatum est, Pauli auctoritate munitam non posse mutari. Ergo frater, sive a te falsatus

Ridiculosa res & ridicula.

Bibliotheca Cæsariensis.

a

* superioribus.

* al. alium.

* præconem.

* al. additur modo.

Fides Romana præstigias non recipit.

[a] Vetus edit. fort. verius, *quem tu solum* idest librum dumtaxat primum.

tus est liber, ut multi putant: sive ab altero, [a] ut forsitan persuadere conaberis, & temere credidisti, hæretici hominis * σωύταγμα esse Martyris, muta titulum, & Romanam simplicitatem tanto periculo libera. Non tibi expedit, ut per te clarissimus Martyr hæreticus judicetur, ut qui effudit pro Christo sanguinem, contrarius fidei Christi approbetur. Dic potius, inveni librum, putavi illum Martyris: ne timeas pœnitentiam. Jam te non urgebo, non quæram a quo acceperis: vel mortuorum aliquem nominato, vel in platea ab ignoto homine te emisse dicito. Non enim damnationem tuam quærimus, sed conversionem. Melius est, ut tu erraveris, quam ut Martyr hæreticus fuerit. Interim de præsenti compede, utquumque erue pedem. In futuro judicio tu videris, quid ad Martyris contra te respondeas querimonias.

* opus.

De commentariis calumnia.

13. Proponis etiam tibi, quod nemo objicit, & diluis quod nullus accusat. Ais enim quod in meis literis legeris: „ Dic quis tibi permisit, ut interpretans „ quædam auferres, quædam mutares, „ quædam adderes? Statimque tibi ipsi respondes, & contra me loqueris: En „ tibi dico: Quæso quis permiserit, ut „ in Commentariis tuis, quædam de O- „ rigene, quædam de Apollinario, quæ- „ dam de te ipso scriberes, & non de „ Origene totum, aut ex te, aut ex alio? Interim in te dum aliud agis, crimen fortissimum prodidisti, & oblitus es veteris proverbii: Mendaces memores esse debere. Dicis enim me in Commentariis meis, quædam de Origene, quædam de Apollinario, quædam ex meipso posuisse. Si ergo Apollinarii sunt & Origenis, quæ sub aliorum nomine posui: quomodo in libris tuis mihi crimen impingis, quod quando scribo: Alius „ hoc dicit: Quidam sic suspicatur, alius ille, & quidam, ego sim. Inter Apollinarium & Didymum explanationis, stili, & dogmatum magna diversitas est. Quum in uno capitulo diversas pono sententias, num contrarios sensus sequi credendus sum? Sed hæc alias.

Apollinarius, & Didymus diversi.

14. Nunc quæro a te: quis tibi objecerit, quare de Origene vel abstuleris quædam, vel addideris, vel mutaveris, & te quasi in eculeo appensum interrogaverit: bona sunt, an mala, quæ sstranstulisti? Frustra simulas innocentiam, ut interrogatione stulta, veram percontationem extenues. Ego non accusavi quare Origenem pro voluntate transtuleris: hoc enim & ipse feci, & ante me Victorinus, Hilarius, Ambrosiusque fecerunt; sed quare translationem hæreticam Præfationis tuæ testimonio roborasti? Cogis me eadem rursus iterare, & per meas lineas incedere. Dicis enim in eodem Prologo te ea, quæ ab hæreticis addita fuerant, amputasse, & pro his reposuisse bona. Si hæreticorum mala abstulisti, ergo quæ dimisisti vel addidisti, aut Origenis erunt, aut tua, quæ utique quasi bona posuisti. Sed multa in his mala negare non poteris. Quid, inquies, ad me? Origeni imputa: ego enim ea tantum quæ ab hæreticis addita fuerant, commutavi. Expone caussas, quare hæreticorum mala tuleris, & Origenis integra derelinqueris? Nonne perspicuum est, quod mala Origenis ex parte sub hæreticorum nuncupatione damnaveris, & ex parte susceperis, quia non mala, sed bona, & tuæ esse fidei judicabas? Hæc sunt de quibus quæsivi, utrum bona essent, an mala, quæ in Præfatione laudasti, quæ amputatis pessimis, quasi optima remansisse confessus es, & te in veræ argumentationis appendi eculeo, ut si bona dixeris, hæreticus * comproberis; si mala, statim audias: cur ergo quæ mala sunt in Præfatione laudasti? Et non illud adjunxi, quod tu callide simulas, cur quæ mala erant ad Latinorum notitiam transtulisti? Mala enim ostendere interdum non docentis est, sed * vetantis, ut caveat lector, non ut sequatur errores, ut nota contemnat, quæ nonnunquam ignota miraculo sunt. Et audes post hæc dicere, quod ego auctor talium scriptorum sim: tu autem ut interpres, in quibus emendare aliquid potueris, plus egeris, quam interpres; in quibus non potueris, solum interpres fueris. Recte ista diceres, si libri tui περὶ Ἀρχῶν Præfatiunculam non haberent. Quod & Hilarius in transferendis ejus Homiliis fecit, ut & bona & mala non interpreti, sed suo imputarentur auctori. Si non dixisses, amputasse te pessima, & optima reliquisse, utquumque de luto evaderes. Hoc est quod destruit strophas ingenioli tui, & te hinc inde

Quid damnet in translatione περὶ Ἀρχῶν.

Orig... interpretis

* al. comprehendaris

* al. vitantis.

a Victorius *ut forsitan tu persuadere &c.*

inde constrictum evadere non sinit. Nec intantum abutare simplicitate lectoris: & sic omnes qui tuam scripturam lecturi sunt, brutos putes, ut quum vulnera putrescere sinas, sano corpori te imponere emplastra non rideant.

De resurrectione.

15. De carnis resurrectione quid sentias, jam in Apologia tua didicimus, „ nullo membro amputato, nec aliqua parte corporis desecta. Hæc est tuæ simplicitatis pura & aperta confessio, quam ab omnibus Italiæ Episcopis asseris esse susceptam. Crederem dicenti, nisi me dubitare de te iste liber, non Pamphili, faceret. Et tamen miror quomodo probaverit Italia, quod Roma contemsit? Episcopi susceperint, quod sedes Apostolica condemnavit.

16. Scribis quoque, me literis indicasse, quod Papa Theophilus expositionem fidei nuper ediderit, quæ ad vos necdum pervenit: & polliceris quod quidquid ille scripserit, tu sequaris. Ego me hoc scripsisse non novi, nec istiusmodi umquam literas direxisse. Sed tu idcirco ad incerta consentis, & his quæ qualia futura sint nescis, ut certa declines, & ad eorum non tenearis assensum. Duas, [a] Synodicam, & Paschalem ejus Epistolas contra Origenem illiusque discipulos, & alias adversum Apollinarium, & eumdem Origenem per hoc ferme biennium interpretatus sum, & in ædificationem Ecclesiæ, legendas nostræ linguæ hominibus dedi. Aliud operum ejus nescio me transtulisse. Et tamen tu qui Papæ Theophili dicis te in omnibus sententiam sequi, cave ne hoc magistri & condiscipuli tui audiant, & offendas quampluri mos, qui me latronem, te martyrem vocant, ne irascatur is tibi, qui contra Papam [b] Epiphanium ad te Epistolas dirigens, hortabatur ut permaneres in fidei veritate, & non mutares ullo terrore sententiam. Quæ Epistola [c] holographa tenetur ab his, ad quos perlata est. Et post hæc more tuo loqueris, Ut de quo supra dixeras, ego tibi „ etiam furenti satisfaciam: nunc dicis, „ Quid tibi videtur: habesne ultra ali„ quid, quo nervos tuæ loquacitatis intendas? Et indignaris si putide te loqui arguam, quum Comœdiarum turpitudines & scortorum amatorumque ludicra Ecclesiasticus scriptor assumas?

Duæ Epistolæ Theophili Latine redditæ ab Hieronymo.

De Paulo Episcopo.

17. Porro quod interrogas, quando Papæ Theophili sententiam sequi ceperim, eique fidei communione sociatus sim, & ipse tibi respondes, Tunc „ credo, quando [d] Paulum quem ille dam„ naverat, summo nisu & omnibus stu„ diis defendebas: quando eum per im„ periale scriptum recipere Sacerdotium, „ quod Episcopali judicio amiserat, instigabas. Non prius pro me respondebo, quam de aliorum injuriis loquar. Cujus est humanitatis, cujusve clementiæ, insultare aliorum miseriis, & vulnera cunctis aliena monstrare? Siccine te docuit ille Samarites, seminecem ad stabulum reportare? oleum plagis infundere? mercedem stabulario polliceri? Sic revectam ovem, repertam drachmam, prodigum filium legis esse susceptum? Esto, ego te læseram, & quibusdam, ut dicis, stimulis ad maledictorum insaniam provocaram: quid meruit homo latens, ut nudares cicatricem ejus, & obductam cutem, insperato dolore rescinderes? Nonne etiam si ille dignus esset contumeliis, tu facere non deberes? Aut ego fallor, aut illud est verum quod plurimi jactitant, te Origenistarum hostes in illo persequi, & sub occasione unius in utrumque sævire. Si Papæ Theophili sententiis delectaris, & nefas putas Pontificum decreta convelli, quid de cæteris dicis, quos ipse damnavit? Quid de Papa Anastasio, de quo nulli, ut ais, verum videtur, ut tantæ urbis Sacerdos, vel innocenti tibi injuriam facere potuerit, vel absenti? Nec hoc dico, quod de Episcoporum sententiis judicem, aut eorum cupiam statuta rescindi; sed quod unusquisque suo periculo faciat, quod sibi videtur, & ipse noverit, quomodo de suo judicio judicandum sit. Nobis in monasterio hospitalitas cordi est, omnesque ad nos venientes, læta humanitatis fronte suscipimus. Veremur enim ne Maria cum Joseph locum non inveniat in diversorio, ne nobis Jesus dicat exclusus: *Hospes eram, & non suscepistis me*. Solos hæ-

Matth. 25. 43.

a Hanc e tenebris erutam primum edidimus in priori tomo, quæ numerum obtinet 92.

b His similia ad Joannem Jerosolymit. ejusque asseclas contra S. Epiphanium scripserat Isidorus Presbyter, antequam a Theophilo missus veniret, ut supra in eo lib. contra Joan. notatum est.

c Non *integram*, ut Victorius explicat, sed intellige *autographam*, sive ipsa auctoris manu exaratam. Sidonius lib. IX. epist. XI. hoc sensu *holographas membranas* dixit, & *holographum testamentum*, quod testator ipse perscripsit, ut a plerisque aliis exemplis abstineamus.

d Hic Paulus ille Episcopus est, quem tantopere Theophilus est persecutus. Hieronymus vero in suum monasterium dicitur cooptasse.

hæreticos non recipimus, quos vos ſolos recipitis. Propoſitum quippe nobis eſt pedes lavare venientium, non merita diſcutere. Recordare, frater, confeſſionis ejus, & pectoris quod flagella ſecuerunt. Memento carceris, tenebrarum, exilii, metallorum, & non indignaberis hoſpitio tranſeuntem eſſe ſuſceptum. An ideo tibi rebelles videmur, quia calicem aquæ frigidæ in nomine Chriſti ſitientibus porrigimus?

Hæreticorum factio fugata.

18. Vis ſcire unde illum & nos plus amare, & tu odiſſe plus debeas? Hæreticorum factio nuper fugata de Ægypto & Alexandria, ſe Jeroſolymam contulit, & huic voluit copulari, ut quorum unus eſſet dolor, una fieret & accuſatio. Quos ille repulit, ſprevit, abjecit, dicens ſe non eſſe inimicum fidei, nec contra Eccleſiam bella ſuſcipere: quod prius tentavit, doloris fuiſſe, non perfidiæ: nec alterius appetiſſe innocentiam, ſed ſuam probare voluiſſe. Impium putas, poſt ſententias Sacerdotum imperiale reſcriptum? quod quale ſit, noverit ille qui meruit. Quid tibi videtur de his, qui damnati, palatia obſident, & facto cuneo, fidem Chriſti in uno homine perſequuntur? Meæ autem communionis, & Papæ Theophili, nullum alium teſtem vocabo, niſi ipſum quem a me læſum ſimulas, cujus Epiſtolas ad me ſemper datas, etiam eo tempore non ignoras, quo mihi eas reddi prohibebas, & quotidie miſſis tabellariis, inimicum ejus, amicum noſtrum & familiariſſimum jactitabas, & ea quæ nunc impudenter ſcribis, mentiebaris, ut illius contra nos odia concitares, & injuriæ dolor, fidei fieret oppreſſio. Sed vir prudens & Apoſtolicæ ſapientiæ, tempore ac rebus probavit & noſtrum in ſe animum, & veſtras contra nos inſidias. Si diſcipuli mei, ut ſcribis, tibi Romæ inſidias concitarunt, & inemendatas ſchedulas, te dormiente furati ſunt: quis Papam Theophilum adverſus perdueles in Ægypto ſuſcitavit? Quis regum ſcita? quis orbis in hac parte conſenſum? Et gloriaris te ab adole-

Theophilus laudatus.

A ſcentia Theophili fuiſſe auditorem & diſcipulum: quum & ille antequam Epiſcopus fieret, pro humilitate ſibi inſita numquam docuerit, & tu poſtquam hic Epiſcopus factus eſt, Alexandriæ non fueris. Et audes dicere in ſuggillationem mei, Magiſtros meos, nec accuſo, nec muto. Quod ſi verum eſt, ſuſpectam mihi facis [a] converſationem tuam. Nec enim damno, ut criminaris, inſtitutores meos, ſed metuo illud

B Iſaiæ: *Væ qui dicunt malum bonum, & bonum malum: qui ponunt tenebras lucem, & lucem tenebras: qui dicunt amarum dulce, & dulce amarum.* Tu autem dum inter mulſum magiſtrorum & venena pariter bibis, a magiſtro Apoſtolo receſſiſti, qui docet etiam Angelum & ſe, ſi in fide erraverint, non ſequendos.

Iſai. 5. 20.

De Vigilantio calumnia.

19. In Vigilantii nomine quid ſomnies, neſcio. Ubi enim eum ſcripſi hæretica apud Alexandriam commu-

C nione maculatum? Da librum, [b] profer Epiſtolam, nuſquam omnino reperies, & eadem licentia, immo impudentia mentiendi, qua putas omnes tuis ſermonibus crédituros, addis: quando „ teſtimonium de Scripturis in eum „ tam injurioſe poſuiſti, ut ego id re„ petere meo ore non audeam. Non audes repetere, qui tacendo amplius criminaris? Et quia non habes quod objicias, ſimulas verecundiam, ut lector

D te putet mihi parcere, qui mentiens nec tuæ animæ pepercíſti. Quod eſt illud teſtimonium de Scripturis, quod de tuo illo pudentiſſimo ore non exeat? Aut quid in ſanctis Libris poteſt turpe memorari? Si erubeſcis loqui, ſcribe ſaltem, ut nos procacitatis proprius ſermo convincat. Ut cætera ſileam, ex hoc uno capitulo comprobabo, ferream te frontem poſſidere fallaciæ. Vide quantum timeam criminationem tu-

E am. Si protuleris quod [c] minaris, mea erunt univerſa quæ tua ſunt. Ego in Vigilantio tibi reſpondi. Eadem enim accuſabat, quæ tu poſtea & amicus laudas, & inimicus accuſas. Scio a quo illius contra me rabies concitata ſit, novi cuniculos tuos. Simplicita-

[a] In aliis mſſ. *converſione*, quæ incongrua lectio ipſa quoque non eſt, cum inter ſuos præceptores, nonneminem hæreticum Ruffinus habuerit, puta Didymum, quem audivit Alexandriæ, eaqueproptcr, niſi illos accuſaret, ſive ab eorum hæreſibus ſe reciperet, converſionem ſuam ad Chriſtum, & fidem, quam in converſione acceperat, ſuſpectam faceret. Converſationis tamen vocabulum, & ſenſus arridet magis.

[b] Forte Epiſtolam ad ipſum Vigilantium in noſtra recenſione 61. Ruffinus præ oculis habuit, atque hæc in primis num. 1. *Tu orthodoxus? qui etiam contra ſententiam tuam & linguam alia prædicantem, aut invitus ſubſcripſiſti, & prævaricator es; aut volens & hæreticus.* Porro teſtimonium tam injurioſe poſitum, illud facile fuerit, quo Hieron. in eadem epiſt. n. 4. Diabolum per os Vigilantii locutum dixit, *Ero ſimilis altiſſimo.*

[c] Videatur ex contextu legendum *criminaris*.

tatem quam omnes prædicant, non ignoro. Per illius ſtultitiam tua in me malitia debacchata eſt, quam ego ſi Epiſtola mea repuli, ne ſolus habere videaris baculum literarum, non debes turpitudinem ſimulare verborum, quam nuſquam omnino legiſti; ſed intelligere & confiteri, per illius vecordiam, tuis calumniis fuiſſe reſponſum.

Epiſt. P. Anaſtaſii ad Joannem Jeroſ. de Ruffino.

20. In Epiſtola ſancti Papæ Anaſtaſii lubricus extitiſti, & turbatus, in quo figas gradum non reperis. Modo enim B dicis a me eſſe compoſitam, nunc ab eo ad te debuiſſe tranſmitti, cui miſſa eſt. Rurſum injuſtitiam ſcribentis arguis, etiam ſi ſcripta ſit ab illo, ſive non ſcripta, ad te nihil pertinere teſtaris, qui præceſſoris ejus habeas teſtimonium, & rogantem Romam, ut eam illuſtrares præſentia tua, oppiduli tui amore contempſeris. Si a me fictam Epiſtolam ſuſpicaris, cur eam in Romanæ Eccleſiæ chartario non requiri? ut quum deprehenderis ab Epiſcopo non datam, manifeſtiſſime criminis reum teneas: & nequaquam aranearum mihi opponas caſſiculos, ſed fortiſſimo me & ſolidiſſimo conſtringas reti. Si autem Romani Epiſcopi eſt, ſtulte facis ab eo exemplar Epiſtolæ petere, cui miſſa [a] non eſt, & non ab illo qui miſerit, de oriente exſpectare teſtimonium, cujus auctorem & teſtem habeas in vicino. Vade potius Romam, D & præſens apud eum expoſtula, cur tibi & abſenti & innocenti fecerit contumeliam. Primum, ut non reciperet expoſitionem fidei tuæ, quam omnis, ut ſcribis, Italia comprobavit, & baculo tuarum uti noluerit literarum contra canes tuos. Deinde, ut Epiſtolas contra te ad orientem mitteret & cauterium tibi hæreſeos, dum neſcis inureret, diceretque libros Origenis περὶ Ἀρχῶν a te tranſlatos, & ſimplici E Romanæ Eccleſiæ traditos, ut fidei veritatem quam ab Apoſtolo didicerant, per te perderent, [b] & quo tibi majorem faceret invidiam, auſus ſit criminari hos ipſos, Præfationis tuæ teſtimonio roboratos. Non eſt leve quod

A tibi impingit tantæ urbis Pontifex, vel ab alio objectum temere ſuſcepit. Vociferare & clamita per compita, per plateas, non eſt [c] meus liber, & ſi meus eſt, ſchedulas inemendatas Euſebius furto abſtulit. Aliter ego edidi, immo nec edidi. [d] Nulli eas dedi, aut certe paucis, & tam ſceleratus inimicus, tam negligentes amici fuerunt, ut omnium codices ab eo pariter falſarentur. Hæc, frater cariſſime, facere debueras, B & non illi tergum obvertens, in me tranſmarinas maledictorum tuorum ſagittas dirigere. Quid enim vulneribus tuis prodeſt, ſi ego fuero vulneratus? An ſolatium percuſſi eſt, amicum ſecum videre morientem?

21. Siricii jam in Domino dormientis profers Epiſtolam, & viventis Anaſtaſii dicta contemnis. Quid enim tibi, ut ais, officere poteſt, quod te ignorante, aut ſcripſit, aut forte non C ſcripſit? Et ſi ſcripſit, ſufficit tibi totius orbis teſtimonium, quod nulli verum videtur, ut tantæ urbis Sacerdos, vel innocenti injuriam facere potuerit, vel abſenti. Innocentem te vocas, ad cujus interpretationem Roma contremuit. Abſentem, qui accuſatus reſpondere non audes. Et tantum Romanæ urbis judicium fugis, ut magis obſidionem [e] barbaricam, quam pacatæ urbis velis ſententiam ſuſtinere. Eſto, præteriti anni ego Epiſtolam finxerim. D Recentia ad orientem ſcripta quis miſit? In quibus Papa [f] Anaſtaſius tantis te ornat floribus, ut quum ea legeris, magis te velle defendere incipias, quam nos accuſare. Simulque conſidera illam inimitabilem prudentiam tuam, & ſales Atticos, & ſancti eloquii venuſtatem. Ab aliis appeteris, aliorum criminatione confoderis, & contra me furibundus jactaris, & loqueris, Numquid & ego non „ poſſum enarrare, tu quomodo de Ur- E „ be diſceſſeris? Quid de te in præſen- „ ti judicatum ſit? quid poſtea ſcri- „ ptum, quid juraveris? ubi navim „ conſcenderis? quam ſancte perjurium „ vitaveris? Poteram pandere, ſed plu- „ ra ſervare ſtatui, quam referre. Hæc

Mm 2 ſunt

a Malim equidem abſque negandi particula, *cui miſſa eſt*: nempe *ab eo, ad ſe debuiſſe tranſmitti, cui miſſa eſt*, Ruffinus contendebat, ſcilicet a Joanne. Hieronymus contra, *ſtulte illum* dicit, *petere exemplar Epiſtolæ ab eo, cui miſſa ſit, & non ab illo, qui miſerit*, ſcilicet Anaſtaſio. Nihil tamen abſque mſſ. immuto.

b Martianæus poſt Eraſmum, *& quod tibi*: minus recte.

c Vetus edit. tum aliquot penes Victor. mſſ. *non eſt meus, non eſt liber. &c.* quam repetitionem ob emphaſim impendio probat.

d Falſo & contra Hieron. ac Ruffini mentem Martianæus *Uni eas dedi* &c. Hoc maxime urget tota ſua epiſtola Presbyter Aquilejenſis, quod ſchedulas illas ſuæ interpretationis *aut nullus habuerit, aut admodum pauci*. Vide ſupra num. 3. & ſubſequentem.

e Irruptionem Alarici cum Gothis in Italiam ex Aquileja ad an. 401.

f Ætatem non tulit iſthæc Anaſtaſii de Ruffino epiſtola.

ſunt tuorum ornamenta verborum. Et poſt iſta ſi quid in te aſperum dixero, ſtatim mihi proſcriptionem & gladios comminaris. Et interim homo eloquentiſſimus arte ludis Rhetorica, & ſimulas te præterire quæ dicis, ut qui objecta probare non poteras, quaſi prætermiſſa facias criminoſa. Hæc eſt [a] tua tota ſimplicitas, ſic amico parcis, & reſervas te ad tribunalia judicum, ut acervum criminum mihi, dum parcis, objeceris.

Ordo profectionis Hieronymi de Urbe.

22. Vis noſſe profectionis meæ de Urbe ordinem? Narrabo breviter. Menſe Auguſto, flantibus eteſiis, cum ſancto Vincentio Presbytero, & adoleſcente fratre, & aliis monachis, qui nunc Jeroſolymæ commorantur, navim in Romano portu ſecurus aſcendi, maxima me Sanctorum frequentia proſequente. Veni Rhegium, in Scyllæo littore paululum ſteti, ubi veteres didici fabulas, & præcipitem * pellacis Ulyſſis curſum, & ſirenarum cantica, & inſatiabilem Charybdis voraginem. Quumque mihi accolæ illius loci multa narrarent, darentque conſilium, ut non ad Protei columnas, ſed ad Jonæ portum navigarem: illum enim fugientium & [b] turbatorum, hunc ſecuri hominis eſſe curſum, malui per Maleas & Cycladas Cyprum pergere. Ubi ſuſceptus a venerabili Epiſcopo Epiphanio, cujus tu teſtimonio gloriaris, veni Antiochiam, ubi fruitus ſum communione Pontificis Confeſſoriſque Paulini, & deductus ab eo media hyeme & frigore graviſſimo, intravi Jeroſolymam. Vidi multa miracula, & quæ prius ad me fama pertulerat, oculorum judicio comprobavi. Inde contendi Ægyptum, luſtravi monaſteria Nitriæ, & inter Sanctorum choros aſpides latere perſpexi. Protinus concito gradu Bethleem meam reverſus ſum, ubi odoravi præſepe & incunabula Salvatoris. Vidi quoque famoſiſſimum lacum, nec me inerti tradidi otio, ſed multa didici, quæ ante neſciebam. Quid autem de me Romæ judicatum ſit, & quid poſtea ſcriptum, nolo taceas, præſertim quum habeas * teſtimonium Scripturarum, & ego non verbis tuis quæ ſimulare potes, & impunito jactare mendacio, ſed ſcriptis Eccleſiaſticis arguendus ſim. Vide quantum te timeam: Si vel parvam ſchedulam contra me Romani Epiſcopi, aut alterius Eccleſiæ protuleris, omnia quæ in te ſcripta ſunt, mea crimina confitebor. Numquid & ego non poſſem profectionem tuam diſcutere? Cujus ætatis fueris, unde, quo tempore navigaris? ubi vixeris? quibus interfueris? Sed abſit, ut quod in te reprehendo, faciam: & in Eccleſiaſtica diſputatione, anilium jurgiorum deliramenta compingam. Hoc ſolum prudentiæ tuæ dixiſſe ſufficiat, ut caveas in alterum dicere, quidquid in te ſtatim retorqueri poteſt.

*al. fallacis.

*al. teſtimonio.

23. In ſancti Epiphanii nomine mira tua tergiverſatio, ut poſt oſculum, poſt orationem, neges eum contra te potuiſſe ſcribere: quomodo ſi contendas non potuiſſe eum mori, qui paulo ante vixerat, aut certior ſit tui reprehenſio, quam poſt pacem excommunicatio. *Ex nobis*, inquit, *exierunt: ſed non fuerunt ex nobis. Si enim fuiſſent ex nobis, manſiſſent utique nobiſcum.* (*Joan. 2*) Hæreticum poſt unam & alteram commonitionem vitandum Apoſtolus præcipit (*Tit. 3. 10*) qui utique antequam vitetur atque damnetur, Eccleſiaſtici gregis portio fuit. Simulque riſum tenere non poſſum, quod a quodam prudente commonitus, in laudes Epiphanii [c] perſonas: Hic „ eſt ille delirus ſenex, hic eſt anthropo„ morphites, hic qui ſex millia Orige„ nis libros, te præſente, cantavit, qui „ omnium gentium linguis prædicatio„ nem ſibi contra Origenem injunctam „ putat, qui ideo eum legi prohibet, „ ne alii ejus furta cognoſcant. Lege ſcripta tua, & Epiſtolam ejus, immo Epiſtolas, e quibus unum proferam tuæ fidei teſtimonium, ut non immerito nunc a te laudatus eſſe videatur. Te autem „ frater liberet Deus, & ſanctum popu„ lum Chriſti, qui tibi creditus eſt, & „ omnes fratres qui tecum ſunt, & ma„ xime Ruffinum Presbyterum, ab hæ„ reſi Origenis, & aliis hæreſibus, & „ perditione earum. Si enim propter unum „ verbum, aut duo, quæ contraria fidei „ ſunt, multæ hæreſes objectæ ſunt ab „ Eccleſia, quanto magis hic inter hæ„ reticos habebitur, qui tantas perverſita-

c Maledicta Ruffini in Epiphanium.

Epiphanii epiſt. ad Joannem.

[a] Vox *tota* ex veteri edit. & Victorio ſuppletur.
[b] Præpoſtere habet Martian, cum Eraſmo, *hunc enim fugentium, & turbatorum, illum ſecuri hominis eſſe curſum*. Emendamus ope veteris editionis. Victorius item ſic reſtituerat, quod ſenſus ipſe per ſe oſtendebat. Notæ porro ſunt Protei columnæ juxta Ægyptum, & Jonæ portus, id eſt Joppe, de qua Hier. tum alibi, tum Epiſtola 108. ad Euſtoch. n. 8. *Joppe quoque fugientis portum Jonæ &c.*
[c] Maluit Victorius *perſonas*.

„ sitates, & tam mala dogmata contra „ fidem adinvenit, Dei Ecclesiæ hostis exstitit? Hæc est viri sancti de te testificatio: sic ab eo ornatus, sic laudatus incedis. Ista est Epistola, [a] quam de cubiculo fratris Eusebii nummis aureis produxisti, ut calumniareris interpretem, & me apertissimi teneres criminis reum, quare pro *honorabili*, *carissimum*, transtulissem. Sed quid ad te, qui prudenti consilio cuncta moderaris, & sic medius incedis, ut si inveneris qui tibi credant, nec Anastasius contra te, nec Epiphanius scripserint, nisi ipsæ Epistolæ reclamaverint, & fregerint tuæ frontis audaciam, statim judicium utriusque contemnas, & non ad te pertineat, sive scripserint, sive non scripserint, quia de innocente & absente scribere non * potuerint. Nec in sanctum virum hæc mala conferenda sunt, ut ostendatur ore quidem & „ osculo pacem dedisse, mala autem & „ dolum in suo corde servasse. Sic enim argumentaris, & hæc sunt verba defensionis tuæ. Ipsius esse adversum te Epistolam, & orbis agnoscit, & authenticam in manus tuas venisse convincimus: & miror quo pudore, immo qua impudentia neges, quod verum esse non ambigis? Ergo pollutus erit Epiphanius, qui tibi pacem dedit, & in suo corde dolum servavit. Cur non illud verius sit, quod te primum monuerit? quod voluerit emendare, & ad rectum iter reducere, ut Judæ osculum non refutaret, ut proditorem fidei frangeret patientia, & postquam se intellexit casso sudare labore, nec pardum mutare varietates, nec Æthiopem pellem suam, quod mente conceperat, literis indicasse?

* al. potuerant.

24. Tale quid & contra Papam Anastasium disputas, ut quia Siricii Episcopi habes Epistolam, iste contra te scribere non potuerit. Vereor ne tibi factam injuriam suspiceris. Nescio quomodo homo acutus & prudens ad has ineptias devolvaris, ut dum stultos lectores putas, te stultum esse demonstres. Post egregiam argumentatio- „ nem ponis in clausula. Absit hoc a vi- „ ris sanctis. De vestra schola solent ista „ procedere. Vos nobis pacem proficiscen- „ tibus dedistis, & a tergo jacula venenis armata jecistis, & in hac eadem prudentia, immo declamatione disertus esse voluisti. Pacem dedimus, non hæresim suscepimus. Junximus dexteras: abeuntes prosequuti sumus, ut vos essetis Catholici, non ut nos essemus hæretici. Volo tamen scire, quæ sint ista jacula venenata, quæ post tergum vestrum nos jecisse conquereris. Vincentius, Paulinianus, Eusebius, [b] Ruffinus Presbyteri: quorum Vincentius multo tempore ante vos Romam venit: Paulinianus & Eusebius post annum vestræ navigationis profecti sunt: Ruffinus in caussa Claudii post biennium missus: omnes, vel pro re familiari, vel pro periculo capitis alieni. Numquid nosse potuimus, quod ingrediente te Romam, [c] vir nobilis somniaret navim plenam mercium, inflatis intrare velis? Quod omnes adversus [d] fatum quæstiones, non fatua solveret interpretatio? Quod librum Eusebii pro Pamphili verteres? quod tuum quasi operculum venenatæ patellæ imponeres? quod famosissimum opus περὶ Ἀρχῶν eloquii tui majestate transferres? Novum calumniæ genus ante accusatores misimus, quam tu accusanda committeres. Non fuit, non fuit, inquam, nostri consilii, sed Dei providentiæ, ut missi ad aliud, contra nascentem hæresim dimicarent, & in morem Joseph famem futuram, fidei ardore sublevarent.

Calumnia tibi ficta paret.

Amici Hieronymi missi in occidentem.

25. Quo non erumpat semel effrenata audacia? Alienum crimen sibi objecit, ut nos finxisse videamur. Quod absque nomine dictum est, in se dictum refert, & purgans externa peccata, tantum de sua securus est innocentia. Jurat enim se Epistolam non scripsisse ad Afros sub nomine meo, in qua confitear inductum me a Judæis, mendacia transtulisse, & mittit libros eadem omnia continentes, quæ nescisse se jurat. Et miror quomodo prudentia ejus cum alterius nequitia convenerit, ut quod alius in Africa mentitus est, hic concorditer verum diceret, stilique ejus elegantiam, nescio quis imperitus posset imitari. Tibi soli licet hæreticorum

De falsa Epist. ad Afros.

[a] Epiphanii ad Joan. in nostra recensione 51. Recole autem illam quoque Hieronymi a Pammach. *de optimo genere interpretandi*, quæ num. est. 57.
[b] Ruffinus iste Cælestii magister videtur, quem cum Romæ ageret, originale peccatum non esse docuit.
[c] Macarius, cui Ruffinus Apologiam Pamphili inscripsit, & difficultates de Fato explicavit: non, ut falso satisque incongrue Martianæus adnotat, Pammachius indicatur. De illo vide Gennadium cap. 28. ipsumque Hieronymum infra non semel.
[d] Perperam Victorius *adversus fatuum*. Ruffinus ipse *adversus fatum*, *vel Mathesin* difficultates Macario a se jactat enodatas. Vid. infra.

rum venena transferre, & de calice A Babylonis, cunctis gentibus propinare. Tu Latinas Scripturas de Græco emendabis, & aliud Ecclesiis trades legendum, quam quod semel ab Apostolis suceperunt; mihi non licebit post Septuaginta editionem, quam diligentissime emendatam, ante annos plurimos meæ linguæ hominibus dedi, ad confutandos Judæos, etiam ipsa exemplaria vertere, quæ ipsi verissima confitentur, ut si quando adversum eos B Christianis disputatio est, non habeant subterfugiendi diverticula, sed suomet potissimum mucrone feriantur? Plenius super hoc & in multis aliis locis, & in fine secundi libri, ubi accusationi tuæ respondi, scripsisse me memini, & popularitatem tuam, qua mihi invidiam apud simplices & imperitos niteris concitare, perspicua ratione compescui, illucque lectorem transmittendum puto.

Ex Græcis Latina Ruffinus emendaverat.

26. Hoc intactum præteriri non patiar, C ne doleas falsatorem schedularum tuarum, Confessoris apud me gloriam possidere, quum tu ejusdem criminis reus, post Alexandrinum exilium & tenebrosos carceres, a cunctis Origenis sectatoribus Martyr & Apostolus nomineris. Super excusatione imperitiæ tuæ, jam tibi respondi. Sed quia eadem repetis, & quasi superioris tuæ defensionis oblitus, rursum admones, ut sciamus te per triginta annos Græcis volu- D minibus devoratis, Latina nescire: paulisper attende, me non pauca in te verba reprehendere, alioquin omnis tibi Scriptura delenda est; sed voluisse ostendere discipulis tuis, quos magno studio nihil scire docuisti, ut intelligerent cujus verecundiæ sit, docere quod nescias, scribere quod ignores, & eamdem magistri sapientiam, etiam in sensibus quærerent. Quodque addis, pec- ,, cata putere, non verba, mendacium, E ,, calumniam, detractionem falsum testi- ,, monium, & universa convicia, & *Os* ,, *quod mentitur occidit animam*, monesque ne ille fœtor nares meas penetret, crederem dicenti, nisi facta contraria deprehenderem, quasi si fullo, & coriarius moneant pigmentarium, ut naribus obturatis, tabernas suas prætereat. Faciam ergo, quod præcipis, claudam nares meas, ne veritatis & (1) benedictionum tuarum suavissimo odore crucientur.

Martyr & Apostolus vocatus Ruffinus a suis.

Sap. 1. 11.

27. In laude & detractione mea, quia varius exstitisti, miro acumine argumentatus es, sic tibi licere de me, & bene & male dicere, quomodo & mihi licuerit Origenem & Didymum reprehendere, quos ante laudaverim. Audi ergo, vir sapientissime, & Romanæ dialecticæ caput, non esse vitii hominem unum laudare in aliis, & in aliis accusare; sed eamdem rem probare & improbare. Ponam exemplum, ut quod non intelligis, prudens mecum lector intelligat. In Tertulliano laudamus ingenium, sed damnamus hæresim. In Origene miramur scientiam Scripturarum, & tamen dogmatum non recipimus falsitatem. In Didymo vero & memoriam prædicamus, & super Trinitate fidei puritatem, sed in cæteris quæ Origeni male credidit, nos ab eo retrahimus. Magistrorum enim non vitia imitanda sunt, sed virtutes. Grammaticum quidam Afrum habuit Romæ virum eruditissimum, & in eo se æmulum præceptoris putabat, si stridorem linguæ ejus & vitia tantum oris exprimeret. In Præfatiuncula περὶ Ἀρχῶν fratrem me nominas, & collegam dicis eloquentissimum, fidei meæ prædicas veritatem. His tribus detrahere non poteris, cætera carpe ut libet, ne videaris tuo de me testimonio repugnare. Quum fratrem & collegam dicis, amicitia tua dignum fateris. Quum eloquentem prædicas, imperitiæ ultra non arguis. Quum Catholicum in omnibus profiteris, hæreseos non poteris mihi crimen impingere. Extra hæc tria si quid in me reprehenderis, non tibi videberis esse contrarius. Ex qua supputatione illa summa nascitur, & te errare ea in me reprehendentem, quæ prius laudaveras, & me non esse in vitio, si in eisdem hominibus & laudanda prædicem, & vituperanda reprehendam.

In uno homine diversa laudamus & accusamus.

28. Transis ad animarum statum, & prolixius fumos meos increpas, atque ut tibi liceat ignorare, quod consulto te scire dissimulas: quæris a me primum de cælestibus, quomodo Angeli, quomodo Archangeli sint? quæ eis, vel qualis habitatio? quæve inter ipsos differentia, aut si nulla omnino? quæ solis sit ratio, unde augumenta lunæ, unde defectus, quis vel qualis sit siderum cursus? Miror quomodo oblitus sis illos versiculos ponere:

De animarum quæstione.

Unde tremor terris, qua vi maria alta tumescant,
Obicibus ruptis, rursusque in seipsa residant:
Defectus solis varios, lunæque labores,
Unde

Virgil. Georg. 2. & Æneid. 1.

(1) Num Benedictiones Patriarcharum, in quos Ruffinus scripsit Commentarios, ad ludit?

Unde hominum genus, & pecudum: unde imber & ignes,
Arcturum, pluviasque hyadas, geminosque triones.
Quid tantum oceano properent se tingere soles
Hiberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.

Deinde cælestia deserens, & ad terrena descendens, in minoribus philoso- „ pharis. Interrogas enim me. Dic nobis „ quæ fontium ratio? quæ ventorum? B „ Quid grando? quid pluviæ? quid mare „ salsum? quid flumina dulcia? quid nu- „ bes, aut imbres, fulgura, aut tonitrua, „ aut fulmina? Ut postquam me hæc nescire respondero, tuto tibi liceat de animabus ignorare, & unius rei scientiam, tantarum rerum ignoratione compenses. Tu qui per singulas paginas, fumos meos ventilas, non intelligis videre nos caligines tuas & turbines? Nam ut tibi sciolus esse videaris, & C apud [a] Calpurnianos discipulos doctrinæ gloriam teneas, totam mihi Physicam opponis ut frustra Socrates ad Ethicam transiens dixerit: Quæ supra nos, nihil ad nos. Ergo nisi tibi rationem reddidero: quare formica parvum animal, & punctum, ut ita dicam, corporis, sex pedes habeat, quum elephantis tanta moles quattuor pedibus incedat: cur serpentes & colubri ventre labantur & pectore: cur vermiculus D quem vulgus millepedam vocat, tanto pedum agmine scateat, de animarum statu scire non potero? Quæris a me quid ipse de animabus sentiam, ut cum * professus fuero, statim invadas, (* al. processus.) Et si dixero illud Ecclesiasticum, Quotidie Deus operatur animas, & [b] in corpore eas mittit nascentium, illico magistri tendiculas proferas, & ubi est justitia Dei, ut de adulterio incœstuque nascentibus animas largiatur? Er- E go cooperator est malorum hominum, & adulteris seminantibus corpora, ipse fabricatur animas? quasi vitium sementis in critico sit, quod furto dicitur esse sublatum, & non in eo qui frumenta furatus est. Idcircoque terra non debeat gremio suo semina confovere, quia sator immunda ea projecerit manu. Hinc est & illa tua arcana interroga-

A tio, quare moriantur infantes; quum propter peccata, corpora acceperint. Exstat liber Didymi ad te, quo sciscitanti tibi respondit, non eos multa peccasse, & ideo corporum carceres tantum eis tetigisse sufficere. Magister meus & tuus eo tempore, quo tu ab eo ista quærebas, tres explanationum in Osee Prophetam libros ad me, me rogante, dictavit. Ex quo apparet quid me, quid te docuerit. (Liber Didymi ad Ruffinum, & Explanatio Osee ad Hieronymum.)

29. Urges ut respondeam de natura rerum. Si esset locus, possem tibi vel Lucretii opiniones juxta Epicurum, vel Aristotelis juxta Peripateticos, vel Platonis atque Zenonis secundum Academicos & Stoicos dicere. Et ut ad Ecclesiam transeam, ubi norma est veritatis, multa & Genesis, & Prophetarum libri, ac Ecclesiastes nobis de hujuscemodi quæstionibus suggerunt. Aut si hæc ignoramus, quomodo de animarum statu, debueras in Apologia tua omnium rerum ignorantiam confiteri, & a calumniatoribus quærere, cur a te unum impudenter expeterent, quum ipsi tanta nescirent? O triremem locupletissimam, quæ Orientalibus & Ægyptiis mercibus Romanæ urbis ditare venerat paupertatem. (Naturales quæstiones.)

Tu [c] Maximus ille es,
Unus, qui nobis scribendo restituis rem.

Ergo nisi de oriente venisses, eruditissimus vir hæreret adhuc inter Mathematicos, & * omnes Christiani quid contra fatum * dicerent, ignorarent. Merito a me quæris de Astrologia, & cæli ac siderum cursu, qui tantarum mercium plenam navem detulisti. Fateor paupertatem, non sum ita ut tu in oriente ditatus. Te multo tempore Pharus docuit, quod Roma * nescivit: instruxit Ægyptus, quod Italia hucusque non habuit. (* al. homines. * al. differerent. * al. nesciret.)

30. Scribis apud Ecclesiasticos tractatores, tres de animabus esse sententias. Unam, quam sequitur Origenes. Alteram, quam Tertullianus & [d] Lactantius, (licet de Lactantio apertissime mentiaris) tertiam, quam nos simplices & fatui homines, qui non intelligimus, quod si ita sit, injustus a nobis arguatur Deus. Et post hæc juras te nescire quid sit verum. Dic oro te: putasne, extra hæc tria (Sententiæ variæ de anima.)

[a] Una interpretum sententia est, Calpurnianos ex eo dici Ruffini discipulos, quod ipse Ruffinus Calpurnius abs Hieronymo ob convicium vocaretur. At vide quæ paulo infra num. 32. animadvertimus. not. *d*.

[b] Martianæus *in corpore*.

[c] Ex illo Ennii versu de Q. Fabio Maximo.
Unus homo nobis cunctando restituit rem,
quem Virgilius fere exscribit lib. 6.

[d] Recole quæ adnotavimus supra lib. 2. num. 10. not. *a*.

tria esse aliquid in quo veritas sit ? & in tribus istis mendacium ? An de tribus unum esse quod verum sit ? Si est aliquid, cur disputantium libertatem angusto fine concludis, & quum mendacia protuleris, de veritate taces ? Sin autem e tribus unum verum est, & reliqua duo falsa sunt : cur simili ignorantia ignoras falsa cum veris ? An idcirco verum dissimulas, ut tibi tutum sit, quum volueris, falsa defendere ? Hi sunt fumi, hæ caligines, quibus ex oculis hominum conaris lumen auferre. [a] Aristippus nostri temporis, qui plenam cunctarum mercium navem Romano invehis portui, & sella publice posita, Hermagoram nobis, & Gorgiam exhibes Leontinum, dum navigare festinas, unius quæstiunculæ mercimonium in oriente oblitus es. Et iterum clamitas, & Aquilejæ, atque Alexandriæ te didicisse jactas, quod sit Deus & animarum & corporum creator. De hoc scilicet quæstio ventilatur, utrum Deus, an diabolus animas fecerit; & non utrum animæ ante corpora fuerint, quod vult Origenes, & egerint aliquid, propter quod sint crassis corporibus alligatæ : an in morem glirium torpentes consopitæque dormierint. Hæc taces, quæ omnes flagitant : & ad illa respondes, quæ nullus inquirit.

31. Fumos quoque meos frequenter irrides, eo quod simulem me scire quod nesciam, & enumeratione doctorum, rude vulgus * illudam. Tu videlicet flammeus, immo fulmineus, qui in loquendo fulminas, & flammas ore conceptas, tenere non potes, atque ut ille [b] *Bar-Chochabas*, auctor seditionis Judaicæ, stipulam in ore succensam anhelitu ventilabat, ut flammas evomere putaretur : ita & tu nobis, alter Salmoneus, omnia per quæ incedis illustras, & nos fumosos arguis, de quibus forte dicatur, *Qui tangis montes, & fumigant* : nec intelligis quid fumus in [c] Propheta significet locustarum, & quod pulchritudo oculorum tuorum, amaritudinem fumi nostri ferre non potest.

* al. *inducam*.

Ps. 103. 32. & 143. 5. Isai. 40.

32. De crimine autem perjurii, quia me remittis ad codicem tuum, & ex magna parte in aliis libris, tibi, [d] Calpurnioque respondi, nunc breviter dixisse sufficiat, te exigere a dormiente quod numquam vigilans præstitisti. Magni criminis reus sum, si puellis & virginibus Christi, dixi sæculares libros non legendos, & me in somnis commonitum promisisse ne legerem. Tua navis Romanæ urbi [e] revelatione promissa, aliud pollicetur, & aliud efficit. Mathematicorum venerat solvere quæstiones, & solvit fidem Christianorum. Quæ per Ionium & Ægæum, Adriaticum atque Tyrrhenum * plenis cucurrerat velis, in Romano portu naufragium fecit. Nonne te pudet istiusmodi deliramenta conquirere, & mihi similia objiciendi imponere necessitatem ? Esto alius de te somnium viderat gloriosum, verecundiæ tuæ fuerat, & prudentiæ dissimulare, quod audieras, & non quasi magno testimonio, alterius somnio gloriari. Vide quid inter tuum & meum intersit somnium. Ego me humiliter reprehensum refero, tu jactanter laudatum te esse congeminas. Nec dicere potes, nihil mea refert quid alius viderit, quum in luculentissimis libris tuis, hac te ad interpretandum dicas ratione commotum, ne vir illustris, de te somnium perderet. Hic est omnis conatus tuus, si me perjurium docueris, tu hæreticus non eris.

De [illegible] in somnio.

* al. additur *mare*.

33. Uenio ad gravissimum crimen, in quo post reconciliatas amicitias, me infidelitatis accusas. Fateor, inter cuncta maledicta, quæ vel objicis, vel minaris, nihil a me ita repellendum est, quam fraus, dolus, infidelitas. Peccare enim hominis est : insidias tendere, diaboli. Ergo ideo in [f] Anastasi immolato agno dexteras junximus, ut

De infidelitate calumnia.

tuas

[a] Aristippum Cyrenæum intellige, Socratis familiarem, aulici ingenii Philosophum, de quo Horat. *Omnis Aristippum decuit color, & status & res.* Hic siquidem primus, teste Suida, mercedem ab auditoribus suis exegit. Hermagoram, qui subsequitur, Carium, a quo idem Suidas peculiarem institutam tradit dicendi rationem, quam secuti sunt plurimi. Vid. Quintilianum. Gorgiam vero Leontinum, qui primus dicitur Athenis in Theatro ausus dicere auditoribus προβάλλετε sive, *qua de re quisque vultis audire proponite*. His omnibus coæquat Ruffinum Hieronymus.

[b] Ab Eusebio, a quo historia isthæc narratur lib. 4. c. 6. *Barchochebas* βαρχωχεβᾶς dicitur. Salmonei notissima apud Virgilium in VI. fabula.

[c] Joannem in Apocalypsi, cujus isthæc sunt, *de fumo putei exierunt locustæ in terram, & data est illis potestas &c.*

[d] Hinc licet intelligere, diversum a Ruffino hominem Calpurnii nomine abs Hieronymo notari, contra quam vulgo sentiunt eruditi. Heic porro loci Victorius vel Apronianum, vel Macarium, Ruffini amicos, vel denique Palladium, quod etiam P. Marriaræus suspicatur, intelligit. Ille idem certe est, quem in epistola ad Magnum suggillat eo nomine. Vide quæ in illum epistolæ locum adnotavimus.

[e] Scilicet Macarii; quod supra irridet, somnio.

[f] Pessime Martianæus *in Anastasii*, quando erroris Victorius monuerat, qui Græce ἀνάστασει rescripsit. Quid porro esset *Anastasis*, sive templum aut locus Resurrectionis Dominicæ, supra docuimus lib. contra Joan. Jerosolym. num. 11. not. *b*.

tuas Romæ schedulas furaremur? Ut immissi canes inemendatas chartulas, te dormiente, corroderent? Et hoc credibile est, ante nos accusatores parasse, quam tu crimen admitteres? Scilicet noveramus quid in animo volveres? quid alius de te [a] somniatus esset? Ut impleretur in te Græcum proverbium, * & sus doceret Minervam. Si Eusebium ego ad latrandum miseram, quis * Aterbii contra te & cæterorum rabiem concitavit? Nonne ille est, qui & me hæreticum ex tuis amicitiis judicabat? Cui quum satis fecissem, damnatione dogmatum Origenis, tu clausus domi, numquam eum videre ausus es, ne aut damnares quod nolebas, aut aperte resistens, hæreseos invidiam sustineres. An idcirco testis contra te esse non poterit, quia accusator tui est? Antequam sanctus Epiphanius venisset Jerosolymam, & ore quidem & osculo tibi pacem daret, mala autem & dolos in suo corde servaret, antequam nos ei suggillationem tui Epistolas dictaremus, ut hæreticum scriberet, quem osculis orthodoxum comprobavit, * Aterbius contra te latrabat Jerosolymis, & nisi cito abiisset, sensisset baculum non [b] literarum, sed dexteræ tuæ, quo tu canes abigere consuevisti.

a

* al. ut

* In mss. Atarvii & Atarbii.

* al. Atarvius.

b

De schedulis non emendatis.

„ 34. Cur, inquit, falsatas meas schedulas suscepisti? Quare post interpretationem meam, ausus es in libris περὶ Ἀρχῶν stilum figere? num si erraveram ut homo, debuisti me privatis literis convenire, & sic mihi blandiri, quomodo & ego tibi nunc in Epistolis meis blandior. Hæc tota mea culpa est, quare subdolis laudibus accusatus, purgare me volui, & hoc sine invidia nominis tui: ut quod tu solus accusaveras, ad multos referrem, non tibi hæresim objiciens, sed a me repellens. Numquid scivi quod irascereris, si contra hæreticos scriberem? Dixeras te de Origenis libris hæretica sustulisse: fautorem te hæreticorum, jam non esse credebam, & ideo non in te, sed in hæreticos invectus sum, in quo si vehementior fui, ignosce mihi. Putavi, quod & tibi placerem. Furto & insidiis ministrorum meorum dicis schedulas tuas in publicum prolatas fuisse, quæ latebant in cubiculo tuo, vel apud eum solum erant, qui rem sibi geri injunxerat. Et quomodo supra confiteris, quod aut nullus eas habuerit, aut admodum pauci? Si in cubiculo tuo latebant, qua ratione apud eum erant, qui sibi rem geri injunxerat? Sin autem unus cui scriptæ fuerant occultandas susceperat, ergo non latebant tantum in cubiculo tuo, nec habuerunt eas pauci, quos habuisse testatus es. Furto sublatas arguis: & rursum emtas grandi pecunia & infinitis mercibus criminaris. In una re, & in parva Epistola quanta varietas & dissonantia mentiendi. Tibi licet accusare, mihi defendere non licebit? Quando criminaris, amicum non cogitas. Quando respondeo, tunc tibi jus amicitiæ in mentem venit. Dic, oro te, celandas schedulas scripseras, an prodendas? si ut celares, cur scripsisti? si ut proderes, cur celabas?

35. Sed in eo reprehendendus sum: quare accusatores tuos amicos meos non coercuerim. Vis tibi proferam literas eorum, in quibus me hypocriseos arguunt, quod te sciens hæreticum, tacuerim? Quod dum pacem incautus præbeo, intestina Ecclesiæ bella suscepi? Tu discipulos vocas, qui me tuum condiscipulum suspicantur. Et quia parcior fui in refellendis laudibus tuis, putant me tuum esse symmisten. Hoc mihi præstitit prologus tuus, ut plus me amicus læderes quam inimicus. Semel sibi persuaserant (recte an perperam ipsi viderint) te esse hæreticum. Si defendere voluero, hoc solum proficiam, ut me tecum pariter accusent. Denique mihi objiciunt laudationem tuam, & te non putant insidiose scripsisse, sed vere: & quod tu in me semper ante laudabas, vehementer insimulant. Quid me vis facere? ut discipulos accusatores pro te habeam; ut contorta in amicum jacula, meo suscipiam pectore?

Cavit suspicionem hypocriseos.

36. De libris autem περὶ Ἀρχῶν debes [c] mihi & gratias agere. Tu enim, ut dicis, noxia quæque detruncans, meliora posuisti. Ego ita ut habebantur in Græco, expressi. Ex quo & tua apparet fides, & ejus quem interpretatus es, hæresis. Scribebatur mihi de Urbe a * viris in Christo præcipuis: Responde criminanti, ne si tacueris, consensisse videaris. Consona omnes voce poscebant, ut Origenis versutias pro-

c

* Pammachio & Oceano.

a Vetus edit. *somniaturus esset.*
b Minus bene Martianæus *literarium.*
c Victorius maluit, *debes & mihi gratias agere.*

* al. & proderem, * ut venena hæreticorum Romanis auribus cavenda monstrarem. Quid hoc ad injuriam tuam pertinet? Num solus interpretatus es istos libros, & alios hujus operis non habes participes? Numquid & tu de Septuaginta interpretibus es, ut post editionem tuam aliis transferre non liceat? Ecce & ego multos, ut dicis, libellos de Græco in Latinum transtuli, habes potestatem & tu rursum eos vertendi, ut volueris, & bona enim & mala suo imputantur auctori. Quod & in te fieret, nisi dixisses, te amputasse hæretica, & optima transtulisse. Hic est enim nodus tuus, qui solvi non potest. * At si errasti ut homo, priorem damna sententiam.

* al. aut

37. Sed quid facies de Apologetico tuo, quem pro Origenis scripsisti operibus? Quid de volumine Eusebii, in quo quum multa mutaveris, & sub nomine Martyris, hæretici hominis scripta transtuleris: tamen plura posuisti, quæ Ecclesiasticæ fidei non conveniunt. Tu etiam Latinos libros in Græcum vertis, nobis dare nostris externa prohibebis? Si in alio opere respondissem, in quo me non læseras, videri poteram in injuriam tuam transferre quod verteras: ut te vel imperitum, vel subdolum demonstrarem. Nunc vero novum querimoniæ genus: doles tibi in eo esse responsum, in quo a te accusatus sum. Dicebatur ad interpretationem tuam Roma subversa, postulabant omnes a me hujus rei remedium. Non quo ego alicujus momenti essem, sed qui petebant, me esse aliquid arbitrabantur. Tu amicus eras, qui illa transtuleras, quid me vis facere? Obedire Deo magis oportet, an hominibus? Domini custodire substantiam, an furtum cælare conservi? Aliter te non placabo, nisi & ego tecum accusanda commisero? Si nullam fecisses mei nominis mentionem: si me non ornasses egregiis laudibus, poteram aliquod habere suffugium, & diversa obtendere, ne rursus interpretata transferrem. Tu me [a] amice compulisti, ut aliquot dies in hoc opere perderem, ut proferrem in medium quod Charybdis debuit devorare: & tamen læsus, amicitiæ in te jura servavi, & quantum in me fuit, sic me defendi, ut te non accusarem. Tu nimium suspiciosus & querulus, qui dicta in hæreticos ad tuam refers contumeliam. Quod si aliter amicus tuus esse non possum, nisi & hæreticorum amicus fuero, levius tuas inimicitias, quam illorum amicitias sustinebo.

Latinos libros vertebat in Græcum Ruffinus.

Act. 5. 29.

38. Novum quoque me putas finxisse mendacium, ut Epistolam ad te meo nomine componerem, quasi olim scriptam, quo bonus esse videar & modestus, quam tu numquam omnino susceperis. Hæc res perfacile probari potest. Multi Romæ [b] ejus exemplaria habent, ante hoc circiter triennium, qui tibi eam mittere noluerunt, scientes quæ de meo nomine jactitares, & quam indigna proposito Christiano ac nefanda confingeres. Ego scripsi nesciens quasi ad amicum. Illi non reddiderunt ei, quem inimicum noverant: parcentes & meo errori, & tuæ conscientiæ. Et simul argumentaris, quod si talem tibi Epistolam scripseram, non debueram contra te in alio libello multa mala scribere. Hic est totus error tuus, & hæc justa querimonia: quod quæ nos in hæreticos dicimus, tu in te dicta confingis: & nisi illis [c] pepercerimus, te putas esse violatum. An ideo panem tibi non damus, quia hæreticorum cerebro lapidem illidimus? Et ut nostram Epistolam non probes, Papæ quoque Anastasii simili dicis fraude subnixam, de qua tibi ante respondi: quam si suspicaris ipsius non esse, habes ubi apud eum nos arguas falsitatis. Sin autem ejus est, ut hujus quoque anni contra te Epistolæ probant, frustra & falso falsam arguere niteris, quum ex illius vera Epistola, nostram veram esse doceamus.

De Epistola ad Ruffinum

39. In excusando * mendacio tuo, quam elegans esse voluisti: & ne sex millia Origenis libros proferas, Pythagoræ a me exigis monumenta. Ubi est illa fiducia, qua inflatis buccis creberrime personabas, te quæ in aliis libris Origenis legeras, emendasse in libris περὶ Ἀρχῶν, & non aliena, sed sua reddidisse suis? De tanta librorum silva unum fruticem ac surculum proferre non potes. Hi sunt veri fumi, hæ nebulæ, quas dum in me criminaris, in te extinctas dissipatasque per me cognoscis, nec fractam cervicem dejicis,

* al. mendacium tuum.

[a] Victorius addit ex Brixianis codd. alterum *tu* ad emphasin, *Tu me, amice, tu compulisti &c.*

[b] Epistola ad Ruffinum in nostra recensione numer. 8. quam anno adscripsimus 399.

[c] Martian. *illis pepercimus*.

cis, sed majori impudentia, quam imperitia, dicis me denegare, quæ in promtu sunt, ut quum montes aureos pollicitus fueris, ne scorteum quidem nummum de thesauris tuis proferas. Justa contra me odia recognosco, & vera in nos debaccharis insania. Nisi enim ego quod non est, audacter exigerem, tu videbaris habere quod non habes. Pythagoræ a me libros flagitas. Quis enim tibi dixit illius exstare volumina? Nonne in Epistola mea, quam criminaris, „ hæc verba sunt? Sed fac me erraſſe „ in adolescentia, & Philosophorum, „ id est, Gentilium studiis eruditum, „ in principio fidei ignoraſſe dogmata „ Christiana, & hoc putaſſe in Apostolis, quod in Pythagora & Platone & „ Empedocle legeram. De dogmatibus eorum, non de libris loquutus sum, quæ potui in Cicerone, Bruto, ac Seneca discere. Lege pro Vatinio oratiunculam, & alias ubi [a] sodalitiorum mentio fit. Revolve dialogos Tullii. Respice omnem oram Italiæ, quæ quondam magna Græcia dicebatur: & Pythagoricorum dogmatum incisa publicis literis æra cognosces. Cujus enim sunt illa [b] Χρυσᾶ παραγγέλματα? none Pythagoræ? in quibus omnia ejus breviter dogmata continentur, & in quæ latissimo opere Philosophus commentatus est Jamblichus, imitatus ex parte Moderatum virum eloquentissimum, & Archippum ac Lysidem Pythagoræ auditores. Quorum Archippus ac Lysides in Græcia, id est, Thebis scholas habuere, qui memoriter tenentes præcepta doctoris, ingenio pro libris utebantur, a quibus illud est: Φυγαδευτέον πάσῃ μηχανῇ, καὶ περικοπτέον πυρὶ καὶ σιδήρῳ καὶ μηχαναῖς παντοίαις, ἀπὸ μὲν σώματος νόσον, ἀπὸ δὲ ψυχῆς ἀμαθίαν, κοιλίας δὲ [c] πολυτέλειαν, πόλεως δὲ στάσιν, οἴκου δὲ διχοφροσύνην, ὁμοῦ δὲ πάντων ἀμετρείαν. Quod in Latinum ita possumus vertere: *Fuganda sunt omnibus modis & abscindenda, languor a corpore, imperitia ab animo, luxuria a ventre, a civitate seditio, a domo discordia, & in commune a cunctis rebus intemperantia.*

Pythagoræ discipuli.

Pythagorica & illa præcepta sunt: *Amicorum omnia esse communia. Et Amicum seipsum esse alterum: duorumque temporum maxime habendam curam, mane & vesperi, id est, eorum quæ acturi sumus, & eorum quæ gesserimus. Post Deum veritatem colendam, quæ sola homines Deo proximos faciat.* Illaque ænigmata, quæ diligentissime Aristoteles in suis libris prosequitur. *Stateram ne transilias*, id est, *ne prætergrediare justitiam. Ignem gladio ne fodias.* Iratum videlicet & tumidum animum verbis maledicis ne lacessas. *Coronam minime carpendam*, id est, *leges urbium conservandas. Cor non comedendum*, id est, *mœrorem de animo projiciendum. Quum profectus fueris*, inquit, *ne redeas*, id est, *post mortem vitam istam ne desideres. Per viam publicam ne ambules*, id est, *ne multorum sequaris* * *errores. Hirundinem in domum non suscipiendam*, id est, *garrulos & verbosos homines sub eodem tecto non habendos. Oneratis superponendum onus: deponentibus non communicandum*, id est, *ad virtutem incedentibus*, * *augmentanda præcepta: tradentes se otio, relinquendos.* Et quia Pythagorica dogmata legiſſe me dixeram: audi quid apud Græcos Pythagoras primus invenerit. Immortales esse animas, & de aliis corporibus transire in alia. Quod quidem & Virgilius in sexto Æneidos volumine sequens loquitur:

Pythagorica præcepta & symbola.

* al. *errorem*

* al. *augenda:*

Quid apud Græcos primus invenit Pythagoras.

Has omnes, ubi mille rotam volvere per annos,
Lethæum ad fluvium Deus evocat agmine magno;
Scilicet immemores supera ut convexa revisant,
Rursus & incipiant in corpora velle reverti.

40. Se primum fuiſſe Euphorbum, secundo Callidem, tertio Hermotimum, quarto Pyrrhum, ad extremum Pythagoram: & post certos temporum circulos, ea quæ fuerant, rursum fieri: nihilque in mundo videri novum. Philosophiam meditationem esse mortis;

Pythagoræ alia dogmata.

[a] De Sodalitiis Pythagoræorum Justinus lib. 20. *sed triginta ex juvenibus eum sodalitio jure sacramento quodam nexi, separatam a cæteris civibus vitam exercerent &c.* Vide etiam A. Gellium lib. 1. c. 9. De iisdem multa dixerat Cicero in Oratione pro Vatinio, quod ipse Vatinius se jactabat Pythagoreum, ut idem Cicero in Oratione contra Vatinium testatur. Cujus Orationis pro Vatinio meminit Valerius Maximus lib. 4. c. 2.

[b] Penes Martian. Χρῦσα. Nunc Χρυσᾶ ἔπη, *aurea carmina* dicuntur, si modo ea sunt, quæ heic Hier. indicat; videtur enim potius de Apophtegmatis, & Symbolis Pythagoricis loqui, quam de aureis illis carminibus, quæ vulgo quidem Pythagoræ, tametsi falso adscribuntur.

[c] Martianæus ex Latina Hieronymi versione, quæ subditur, Græca quædam verba supplevit, quæ in mss. desiderabantur. Nos ex ipsa Pythagoræ vita per Jamblichum, sive per Porphyrium, quem Jamblichus passim exscribit, uno atque altero loco restituimus. Legerat heic Martianæus ἀκολασίαν, pro eo quod πολυτέλειαν, idest *luxum*, aut *sumptuositatem*, legitur in ea vita, & οἰκίας pro οἴκου, denique παναμετρείαν pro duobus verbis πάντων ἀμετρίαν, quæ Hieron. interpretatur *a cunctis diebus intemperantiam*. Cætera repete a Diogene Laertio lib. 8.

tis: quotidie de corporis carcere nitentem animæ educere libertatem: μαθήσεις ἀναμνήσεις; [a] id est, *discentias*, *reminiscentias* esse, & multa alia, quæ Plato in libris suis, & maxime in Phædone, Timæoque prosequitur. Nam post Academiam & innumerabiles discipulos, sentiens multum suæ deesse doctrinæ, venit ad magnam Græciam, ibique ab Archyta Tarentino & [b] Timæo Locrensi, Pythagoræ doctrina eruditus, elegantiam & leporem Socratis, cum hujus miscuit disciplinis, quæ omnia nomine commutato, Origenes in libros suos περὶ Ἀρχῶν transtulisse convincitur. In quo igitur erravi, si adolescens dixi, me ea putasse in Apostolis, quæ in Pythagora & Platone & Empedocle legeram? Non ut tu calumniaris & fingis, in Pythagoræ & Platonis & Empedoclis libris, sed quæ in illis fuisse legeram, & aliorum me scripta eos habuisse docuerunt. Et hoc genus elocutionis frequentissimum est: ut si dicam, quæ in Socrate legi dogmata, putavi vera. Non quod Socrates [c] libros ullos scripserit; sed quæ legi apud Platonem & alios Socraticos illum habuisse. Et rursum, imitari volui gesta, quæ in Alexandro & Scipione legeram. Non quod ipsa sua gesta descripserint; sed quod apud alios legerim, quæ illos gessisse mirabar. Igitur etiam si docere non possem, ipsius Pythagoræ exstare monumenta, nec a filio ejus ac filia, aliisque discipulis probata convincerem, me non teneres mendacii, quia non libros, sed dogmata legisse me dixi: & te frustra errare, me tuum protegere mendacium voluisse, ut nisi ego unum librum Pythagoræ protulero, tu sex millia Origenis libros perdideris.

Origenes in libros suos Platonem transtulit.

41. Veniam ad epilogos, id est, maledicta tua, in quibus me ad pœnitentiam cohortaris; & nisi conversus fuero, id est, nisi te accusante siluero, mihi minaris interitum. Et hoc scandalum redundaturum in caput meum denuntias, qui te hominem lenissimum & Mosaicæ mansuetudinis, responsione mea ad scriptionis insaniam provocaverim. Scire enim te jactas crimina, quæ tibi soli amicissimo sim confessus, & hæc in medium prolaturum; meisque me coloribus esse pingendum, & debere meminisse, quod jacuerim ad pedes tuos, ne gladio oris tui amputares caput meum. Et post multa, in quibus furibundus exultas, revocas te, & dicis optare pacem cùm denuntiatione dumtaxat, ut deinceps taceam, id est, ut non scribam contra hæreticos, nec audeam respondere accusationi tuæ. Si hoc fecero, frater ero & collega, & vir eloquentissimus & amicus ac sodalis, & quod his majus est, omnia quæ de Origene transtuli, catholica judicabis. Sin autem mutiero, & me commovero, illico impurus ero & hæreticus, & tua indignus necessitudine. Hæc sunt præconia mea, sic me hortaris ad pacem, & ne gemitum quidem ac lacrymas dolori liberas esse concedis.

Minabatur Hieronymo interitum Ruffinus.

42. Possem & ego tuis te coloribus pingere, & insanire contra insanientem; & dicere quidquid vel scio, vel nescio: & eadem licentia, immo furore & amentia, vel falsa, vel vera congerere, ut & me loqui, & te puderet audire: & objicere tibi, quæ aut accusantem damnarent, aut accusatum, ut ex frontis duritia, fidem lectori facerem, ut quod impudenter scriberem, vere scribere judicarer. Sed procul sit a moribus Christianis, ut dum [d] aliorum petunt sanguinem, suum offerant, & sine gladio, voluntate homicidæ sint. Tuæ hoc bonitati, tuæque mansuetudini & simplicitati convenit, qui de uno pectoris sterquilinio, & odorem rosarum, & fœtorem profers cadaverum: & contra sententiam Prophetalem, amarum dicis esse, quod quasi dulce laudaveras. Nec necesse est, ut in Ecclesiasticis tractatibus rem [e] tribunalium ventilemus; nihilque super hoc amplius audies, nisi illud e trivio. Quum dixeris quod vis, audies quod non vis. Aut si tibi vile videtur vulgare proverbium, & homo sapientissimus magis Philosophorum ac Poetarum sententiis delectari, lege [f] illud Homericum,

Calumniandi licentiam reprehendit.

Isai. 5.

Ὁπποῖόν κ' εἴπησθα ἔπος, τοῖόν κ' ἐπακούσαις.

Hoc

[a] Nescio an verius, Victorius addit εἶναι, & interpretationem, *discentias, reminiscentias esse*, non habet, quam Martianæus addidit ex aliquot mss.

[b] Vid. Ciceronem V. de Finibus, & I. Tuscul. cui alii adstipulantur, Timæum afferentes a Platone in Italia fuisse auditum, & collige errare Macrobium lib. 1. Saturnal. c. 1. qui Socratem & Timæum eodem sæculo non fuisse contendit.

[c] Alii, quos inter Leo Allatius scripta varii generis Socrati tribuunt; sed veteres plerique omnes pernegant ab illo quidquam mandatum literis.

[d] Vetus edit. *ut dum alii eorum petunt sanguinem &c.*

[e] Martian. post Erasm. *rem tribunalem*.

[f] Illiadis Y. vers. 250. quod est, *Quale & dixeris verbum, tale & audies.*

A Hoc solum requiro ab eximia sanctitate & censura tua (cujus tanta est puritas, ut ad sudaria & semicinctia tua dæmones rugiant) cujus exemplum in scribendo sequaris? Quis umquam Catholicorum in disputatione sectarum, turpitudinem ei, adversum quem disputat, objecit? Sic te docuerunt magistri tui? Talibus institutus es disciplinis, ut cui respondere non potueris, caput auferas, & linguam quæ tacere non potest, seces? Nec magnopere B glorieris, si facias quod scorpiones possunt facere & cantharides. Fecerunt hæc & Fulvia in Ciceronem, & Herodias in Joannem: quia veritatem non poterant audire, & linguam veriloquam, discriminali acu confoderunt. (Fulvia & Herodias.) Canes latrant pro dominis suis, & tu non vis me latrare pro Christo? Scripserunt multi contra Marcionem, Valentinum, Arium, & Eunomium. A quo eis objecta est turpitudo? Nonne toti in convin- C cenda hæresi incubuerunt? Istæ machinæ hæreticorum, id est, magistrorum tuorum sunt, ut convicti de perfidia, ad maledicta se conferant. Sic Eustathius Antiochenus Episcopus, [a] filios dum nescit, invenit. Sic Athanasius Alexandrinæ urbis Pontifex, tertiam Arsenii amputavit manum. Duas enim qui mortuus prius fingebatur, vivens postea habere monstratus est. Talia & condiscipuli tui & magistri nunc de ejusdem Ec- D clesiæ Sacerdote confingunt: & auro, id est, tuis tuorumque viribus oppugnant fidei veritatem. Quid loquar de hæreticis, qui licet foris sint, tamen se nominant Christianos? Adversum impiissimos, Celsum atque Porphyrium, quanti scripsere nostrorum? Quis omissa caussa, in superflua criminum objectione versatus est? Quæ non chartæ Ecclesiasticæ, sed libelli debent judicum continere. Aut quid refert, E si caussa cadas, & crimine superes? Non necesse est, ut cum periculo tui capitis accuses. Uno percussore conducto, satis potes facere desiderio tuo. Et scandalum timere te simulas, qui dudum fratrem, nunc accusatum, semper inimicum, es paratus occidere. Et tamen miror, quomodo homo prudens, furore præventus, velis mihi beneficium tribuere, ut educas de carcere animam meam, & non patiaris tecum in tenebris hujus sæculi commorari.

43. Vis ergo me tacere? Ne accuses. Depone gladium, & ego scutum abjiciam. In uno tibi consentire non potero, ut parcam hæreticis, ut me catholicum non probem. (Hæreticis non poterat parcere.) Si ista est caussa discordiæ, mori possum, tacere non possum. Debueram quidem de omni Scriptura tuæ insaniæ respondere, & divinis vocibus in modum David citharizantis lenire furorem pectoris tui; (1. Reg. 6.) sed contentus ero unius libri paucis testimoniis, & opponam sapientiam stultitiæ; ut si humana contemnis, saltem divina non negligas. Audi igitur, quid de te, & de omnibus invidis, ac maledicis & contumeliosis loquatur sapiens Salomon: (Proverbiorum libro sec. LXX.) *Insipientes dum injuriis cupidi sunt, impii facti oderunt sensum. Ne fabriceris in amicum tuum mala. Et ne inimiceris adversum hominem sine caussa. Impii exaltant contumeliam. Circumcide a te os pravum, & iniqua labia longe repelle abs te: oculos contumeliosi, linguam iniqui, manus effundentes sanguinem justi, cor fabricans cogitationes malas, & pedes festinantes ad malefaciendum. Qui nititur mendacio, pascit ventos, & sequitur aves volantes.* (Prov. 10. 5.) * *Dereliquit enim vias vineæ suæ, & axes culturæ suæ fecit errare. Perambulat aridum ac desertum, & colligit manibus suis sterilitatem. Os procacis appropiat contritioni; & qui profert maledicta, stultissimus est.* (* al. Derelinquis.) (Ibid. 18. 7.) [b] *Anima benedicta omnis simplex vir: Animosus inhonestus est. Per delicta labiorum incidit in laqueum peccator. Itinera stultorum recta in conspectu suo. Stultus eadem die ostendit iram suam. Abominatio est Domino, labia mendacia. Qui custodit os suum, servat animam suam. Et qui temerarius est labiis, terrebit seipsum. Malus cum contumelia agit mala, & insipiens expandit malitiam suam. Quæres apud malos sapientiam, & non invenies. Suis itineribus saturabitur temerarius. Sapiens timendo declinat malum. Stultus confidens miscetur ei. Longanimus vir mul-*

[a] Auctor est Theodoretus, Eusebium Nicomediensem cum aliis Arianæ impietatis satellitibus Antiochiam venisse, atque ibi conducta muliercula, quæ rem cum Eustathio Episcopo habuisse, ex eoque infantem suscepisse, quem uberibus admovebat, diceret, eum fecisse deponi. Socrates, tametsi Sabellianismi caussa Eustathium abdicatum narret, non obscure calumniam adulterii innuit.

[b] Fortassis, mutata interpunctione, legendum est: *Anima benedicta omnis simplex: Vir animosus* &c. Locus est Proverb. XI. 25. Ψυχὴ εὐλογουμένη πᾶσα ἁπλῆ. Ubi id quoque notandum, verbum εὐλογοῦμαι heic abs Hieronymo, ut a SS. Chrysostomo Homil. 16. in Joannem, & Ambrosio lib. de Isaac & anima c. 2. in sensu passivo accipi minus apte, si non ad mentem τῶν LXX. saltem ad veritatem Hebraicam. Benedicere idiotismo Hebraico est benefacere.

*multus in prudentia est: pusillanimus valde imprudens est. Qui calumniatur pauperem, lacessit factorem ejus. Lingua sapientium bona novit, & os stultorum pronunciat malum. Vir animosus parat rixas; & immundus est apud Deum omnis qui exaltat cor suum. Manus manui inferens injuste, non erit impunitus. Qui diligit vitam, parcit ori suo. Ante contritionem præcedit contumelia, & ante ruinam mala cogitatio. Qui obfirmat oculos suos, cogitat perversa, & provocat labiis suis omnia mala. Labia stulti ducunt eum in mala, & os audax mortem invocat. Malignus vir multa detrimenta patietur. Melior est pauper justus, quam mendax dives. Gloria est viro, qui avertit se a maledictis: qui autem stultus est, talibus se obligat. Noli amare detrahere, ne eradiceris. Suavis est homini panis mendacii; postea implebitur os ejus calculo. Qui operatur thesauros lingua * mendacii, vana sectatur, & veniet in laqueos mortis. In aure stulti noli quidquam dicere, ne forte irrideant sapientes sermones tuos. Clava & gladius & sagitta perniciosa sunt; sic & vir, qui contra amicum suum falsum dicit testimonium. Sicut aves avolant, & passeres; ita maledictum vanum non superveniet illi. Noli respondere imprudenti ad imprudentiam ejus, ne similis ei fias: sed responde stulto ad stultitiam ejus, ne sibi sapiens esse videatur. Qui insidiatur amicis suis, quum visus fuerit, dicit: ludens feci. Craticula carbonibus, & ligna igni, & vir maledicus ad tumultum rixæ. Si te rogaverit inimicus tuus, parcens voce magna, ne consentias ei: septem enim nequitiæ sunt in anima ejus. Gravis est lapis, & vix portabilis arena; sed ira* A *stulti gravior utroque. Crudelis est indignatio, & acuta ira & zelus impatiens est. Impius calumniatur pauperes: & qui confidit in cordis * audacia, stultissimus est. Totam iram suam profert insipiens: sapiens dispensat in partes. Filius malus gladios dentes habet, & cultros molas, ut consumat infirmos de terra, & pauperes ex hominibus.* His ergo doctus exemplis, nolui mordere mordentem, nec vicem talionis implodere: maluique insaniam B excantare furibundi, & unius libri antidotum venenato pectori * infundere. Sed vereor ne nihil proficiens, illud Davidicum cantare compellar, & his me sermonibus consolari: *Alienati sunt peccatores a vulva, erraverunt ab utero. Loquuti sunt falsa, furor illis secundum similitudinem serpentis: sicut aspidis surdæ, & obturantis aures suas, quæ non audiat vocem incantantium, & venefici incantantis sapienter. Deus conteret dentes eorum in ore* C *ipsorum; molas leonum confringet * Dominus. Ad nihilum devenient, tamquam aqua decurrens. Intendit arcum suum, donec infirmentur. Sicut cera, quæ fluit, auferentur: supercecidit ignis, & non viderunt solem.* Et iterum: *Lætabitur justus, quum viderit vindictam impiorum: manus suas lavabit in sanguine peccatoris. Et dicet homo: si utique est fructus justo,* 6 *utique est Deus judicans eos in terra.*

44. In extrema Epistola scribis manu „ tua: Opto te pacem diligere. Ad quod D breviter respondebo: Si pacem desideras, arma depone. Blandienti possum acquiescere, non timeo comminantem. Sit inter nos una fides, & illico pax sequetur.

Marginal notes: * al. mendacis. — * al. avaritia. — * al. infedere. — Ps. 57. 4. & seqq. — * al. Deus — Ibid. 11.

FINIS PRIMÆ PARTIS TOMI SECUNDI.

